

THE LIBRARIES

COLUMBIA UNIVERSITY

GENERAL LIBRARY

BIBLIOTHECA INDICA :

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 189, 197, 201, 291 & 357.

Agni Purāṇa,

A COLLECTION OF HINDU MYTHOLOGY AND TRADITIONS.

EDITED BY

RÁJENDRALÁLA MITRA, LL. D.

Honorary Member of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, and of the Physical Class of the Imperial Academy of Sciences, Vienna; Corresponding Member of the German and of the American Oriental Societies, and of the Royal Academy of Science, Hungary: Fellow of the Royal Society of Northern Antiquaries, Copenhagen, &c., &c.

VOL. II. CHAP. 115 TO 268.

CALCUTTA :

PRINTED BY N. K. SIRCAR AT THE GANESA PRESS.

1876.

892.1P97

S5

2

अग्निपुराणम् ।

—००६—

महर्षिश्रीमद्देवव्यास प्रणीतम् ।

—०००—

श्रीलक्ष्मी

वङ्गदेशीयसियातिक्-समाजानुष्ठया

—००१—

श्रीराजेन्द्रलालमिश्रे

परिशोधितम् ॥

—

कलिकाताराज्यधान्यां

गणेशयन्त्रे मुद्रितच ।

संवत् १९२३ ।

अथाग्निपुराणस्य द्वितीयखण्डस्यानुक्रमणिका ।

अध्याये	विषयः	पृष्ठे	अध्याये	विषयः	पृष्ठे
११५-११६	ग्रन्थाचारा	.. १	१२६	युद्धजयार्थवीयनश्चक्रं	८१
११७	आहुक्षेपः	.. १४	१२७	युद्धजयार्थवीयमहामारी	...
११८	भारतवर्षवर्णनं	.. ११	१२८	विद्या	... ८२
११९	महाद्वीपादिवर्णनं	.. १२	१२९	युद्धजयार्थवीयपटकर्माणि	८३
१२०	भुवनकोषवर्णनं	.. १६	१३०	युद्धजयार्थवीयपटिसंबन्ध-	
१२१	ओतिःशास्त्रं	... १०	१३१	सराहि	... ८७
१२२	कालग्रन्थम्	... १९	१४०	युद्धजयार्थवीयपोङ्ग-	
१२३	युद्धजयार्थवीयनानायोगः	४१	१४१	पदका	... ८८
१२४	युद्धजयार्थवीयओतिःशास्त्र- सारः	... ४६	१४२	युद्धजयार्थवीयपटिश्चन्-	
१२५	युद्धजयार्थवीयनानावक्राहि	४८	१४३	पदकशानं	... ८९
१२६	युद्धजयार्थवीयनश्चनिर्णयः	५५	१४४	युद्धजयार्थवीय-
१२७	युद्धजयार्थवीयनानावक्षानि	५६	१४५	मन्त्रौषधाद्यः	... ९३
१२८	युद्धजयार्थवीयकोठचक्रं	६१	१४६	युद्धजयार्थवीयकुञ्जिका-	
१२९	युद्धजयार्थवीयचक्रार्थः	६३	१४७	क्रामपूजा	... ९४
१३०	युद्धजयार्थवीयमहस्तं	.. ६४	१४८	युद्धजयार्थवीयकुञ्जिका-	
१३१	युद्धजयार्थवीयक्राहि	६६	१४९	पूजा	... ९७
१३२	युद्धजयार्थवीयसेवाचक्रं	६८	१५०	मालिनीमन्त्रादिन्याः	१०२
१३३	युद्धजयार्थवीयनानावक्षानि	७१	१५१	चटाटकदेवी	... १०४
१३४	युद्धजयार्थवीयचैत्तोक्त्वा-	...	१५२	लरितापूजादिः	.. १०६
	विजयविद्या	... ७७	१५३	सङ्गामविजयपूजा .. १११	
१३५	युद्धजयार्थवीयसङ्गामविजय- विद्या	... ७८	१५४	चयुतस्तत्त्वकोठिहोमाः	१११
			१५०	मन्त्रनारायणः	... ११४
			१५१	वर्णेतरघर्षकाः	... ११७

अथाग्निपुराणानुक्रमणिका ।

अध्याये	विषयः	पृष्ठे	अध्याये	विषयः	पृष्ठे
१५२	गृहस्थादत्तयः	... ११८	१८५	नवमीव्रतानि	... २१३
१५३	ब्रह्मचर्याश्रमः	... ११०	१८६	दशमीव्रतानि	... २१४
१५४	विवाहः	... १२९	१८७	एकादशीव्रतानि	... २१६
१५५	आचाराधारायः	... १२४	१८८	द्वादशीव्रतानि	... २१७
१५६	द्रव्यशुद्धिः	... १२८	१८९	अवगाहादशैव्रतं	... २१९
१५७	आवासशौचादिः	... १३०	१९०	अखण्डद्वादशीव्रतं	... २११
१५८	स्वावासशौचं	... १३४	१९१	चयोदशीव्रतानि	... २१२
१५९	असंखृतादिशौचं	... १४१	१९२	चतुर्दशीव्रतानि	... २२३
१६०	वानप्रस्थाश्रमः	... १४३	१९३	शिवरात्रिव्रतं	... २२५
१६१	यतिष्ठर्मः	... १४४	१९४	अशोकपूर्णिमादिव्रतं	२२६
१६२	धर्मशास्त्रं	... १४८	१९५	वारव्रतानि	... २२७
१६३	श्रावकरूपः	... १५०	१९६	नवमव्रतानि	... २२८
१६४	नवग्रहहोमः	... १५४	१९७	दिवसप्रतानि	... २२९
१६५	नानाधर्माः	... १५६	१९८	मासव्रतानि	... २३३
१६६	वर्णधर्माः	... १५९	१९९	नानाव्रतानि	... २३५
१६७	अथूतलचकोठिहोमाः	१६२	२००	दीपदानव्रतं	... २३६
१६८	महापातकादयः	... १६६	२०१	नववृहत्ताचनं	... २३८
१६९-१७०-	प्रायस्तिज्ञानि	१७१	२०२	पुष्याध्यायः	... २४०
१७१-१७२-			२०३	नरकखलपवर्षनं	... २४२
१७३-१७४-			२०४	माघोपवासव्रतं	... २४३
१७५	व्रतपरिभाषा	... १९१	२०५	भीमपञ्चकव्रतं	... २४८
१७६	प्रतिपदव्रतानि	... १९९	२०६	अग्न्यार्घ्यदानव्रतं	... २४९
१७७	द्वितीयाव्रतानि	... २००	२०७	कौमुदव्रतं	... २५१
१७८	द्वृतीयाव्रतानि	... २०१	२०८	व्रतदानादिसमुच्चयः	... २५३
१७९	चतुर्थीव्रतानि	... २०६	२०९	दानपरिभाषा	... २५५
१८०	पञ्चमीव्रतानि	... २०७	२१०	महादानानि	... २६१
१८१	षष्ठीव्रतानि	... २०७	२११	नानादानानि	... २६५
१८२	सप्तमीव्रतानि	... २०८	२१२	मेषदानानि	... २७०
१८३-१८४	अष्टमीव्रतानि	... २०९			

अथान्तिपुराणानुक्रमणिका ।

३

अध्याये	विषयः	पृष्ठे	अध्याये	विषयः	पृष्ठे
११३	षष्ठीदानानि	... १७६	१४१	पुरुषलक्षणं	... ३८४
११४	मन्त्रमाहात्म्यं	... २७७	१४२	स्त्रीलक्षणं	... ३८५
११५	सम्भाविष्यः	... २८२	१४३	आयुषलक्षणं	... ३८६
११६-१७	गायत्रीनिर्वाचं	... २८७	१४४	रत्नपरीक्षा	... ३८७
११८	राजाभिषेकः	... २९१	१४५	वासुलक्षणं	... ३८९
११९	अभिषेकमन्त्राः	... २९४	१४६	पुष्टादिपूजापत्रं	... ३९५
२१०	शत्रुविजयसत्त्वायसम्यतिः ...		१४७-१४८	धर्मवेदः ।	... ३९६
	अनुजीविष्टज्ञ	... ३०२	१४९-१५१		
२११	दुर्गसम्पत्तिः	... ३०६	१५२-१५३	व्यवहाराः	... ४०७
२२२-२२३-			१५४	दिव्यप्रमाणानि	... ४१६
२२४-२२५-	राजाधर्माः	... ३०८	१५५	दायविभागः	... ४२१
२२६-			१५६	सीमाविवादादिनिर्णयः ४१५	
२२७	युद्धयाचा	... ३१९	१५७	वाक्पारुष्यादिप्रकरणं ४३०	
२२८	स्वप्राप्त्यायः	... ३२०	१५८	कृतिविधानं	... ४३८
२२९-२३०-	शकुनफलं	... ३२२	१५९	यजुर्विधानं	... ४४७
२३१			१६०	सामविधानं	... ४५५
२३२	यादामण्डलचिन्नादिः ४४३		१६१	अर्थविधानं	... ४५८
२३३	चाहूमुखः	... ३४५	१६२	चत्पातशत्रिः	... ४६१
२३४	प्रात्यहिकराजकर्म	... ४४८	१६३	देवपूजावैशदेवादिवलिः ४६४	
२३५	रथदीप्ता	... ४५०	१६४	दिक्पात्तादिलानं ... ४६७	
२३६	श्रीसौद	... ४५७	१६५	विनायकस्त्रानं ... ४६९	
२३७	रामोऽनीतिः	... ४५८	१६६	माहेश्वरस्त्रानस्त्रकोटि— ..	
२३८	राज्याधानि	... ४६१	१६७	होमादयः	... ४७२
२३९	द्वादशराजमण्डलानि	...	१६८	बीराजनार्विष्यः	... ४७४
	सम्बिष्यप्रहादयस्य ।	... ४६६	१६९	इतादिमन्त्रादयः	... ४७८
२४०	सामाचूपायाः	... ४७०			
२४१	राजनीतिः	... ४७६			

आग्निपुराणं ।

अथ पञ्चदशधिकशतमोऽध्यायः ।

गयायाचाविधिः ।

अन्वितवाच । उद्यतस्तेजयां यातुं^(१) आङ्गं क्षत्रा विधानतः ।

विधाय कार्पटीवेशं ग्रामस्थापि प्रदक्षिणं ॥ १ ॥

क्षत्रा प्रतिदिनङ्गच्छेत् संयतस्त्राप्रतिपृष्ठौ ।

रुहाच्चलितमावस्य गयाया गमनं प्रति ॥ २ ॥

स्वर्गारोहणसोपानं पिष्टृणान्तु पदे पदे ।

ब्रह्मज्ञानेन किं कार्यं गोगृहे मरणेन किं ॥ ३ ॥

किं कुरुचेचवासेन यदा^(२) पुत्रो गयां ब्रजेत् ।

गयाप्राप्तं सुतं दृष्ट्वा पिष्टृणामुत्सवो भवेत् ॥ ४ ॥

पङ्गामपि जलं स्मृद्धा अस्मभ्यं किन्न दास्यति ।

ब्रह्मज्ञानं गयाआङ्गं गोगृहे मरणं तथा ॥ ५ ॥

वासः पुंसां कुरुचेचे मुक्तिरेषा चतुर्विधा ।

काङ्गच्छन्ति पितरः पुत्रं नरकाङ्गयभीरवः ॥ ६ ॥

गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति ।

मुख्यनस्त्रोपवासस्य सर्वतौर्येष्यं विधिः ॥ ७ ॥

न कालादिर्गयातीर्थे दद्यात् पिण्डांश्च नित्यशः ।

पञ्चत्रयनिवासी च पुनात्यासम्पमं कुलं ॥ ८ ॥

१ गन्तुमिति ष०, ग०, घ०, इ०, ज० च । २ यदि इति ष०, ग०, घ० च ।

अष्टकासु च हृषीच(१) गयायां सृतवासरे ।
 अत मातुः पृथक् शाष्टमन्त्रं पतिना सह ॥ ८ ॥
 पित्रादिनवदैवत्यं तथा इदश्वदैवतं ।
 प्रथमे दिवसे स्नायात्तीर्थे हुत्तरमानसे ॥ १० ॥
 उत्तरे मानसे पुण्ये आयुरारोग्यहृषये ।
 सर्वाघौघविधाताय(२) स्नानं कुर्याद् विमुक्तये(३) ॥ ११ ॥
 सन्तर्प्य देवपित्रादीन् शाष्टकात् पिण्डदो भवेत् ।
 दिव्यान्तरीचभौमस्थान्(४) देवान् सन्तर्पयाम्यहं ॥ १२ ॥
 दिव्यान्तरीचभौमादि पिण्डमाचादि तर्पयेत् ।
 पिता पितामहस्वैव तथैव प्रपितामहः ॥ १३ ॥
 माता पितामही चैव(५) तथैव प्रपितामही ।
 मातामहः प्रमातामहो हृषप्रमातामहः(६) ॥ १४ ॥
 तेभ्योऽन्येभ्य(७) इमान् पिण्डानुष्ठाराय ददाम्यहं ।
 चो नमः सूर्यदेवाय सोमभौमज्ञरूपिणे(८) ॥ १५ ॥
 जीवशुक्रशनैश्चरिराहुकेतुस्वरूपिणे ।
 उत्तरे मानसे स्नात(९) उद्वरेक्षकलं कुलं ॥ १६ ॥
 सूर्यं नत्वा(१०) व्रजेन्नीनी नरो दक्षिणमानसं(११) ।

१ अष्टकासु हृषी चेति ४०, ४० च । ज० च ।

२ सर्वाघौघविधातायेति ४०, ४०, ४० च । ३ तेभ्यस्तेभ्य इति ४०, ज० च ।

४ स्नानं सर्वविमुक्तये इति ४० । ५ सोमभौमज्ञरूपिणे इति ४० ।

६ माता मातामही चैवेति ४०, ४०, ४० । ७ ज्ञालेति ४० ।

८ माता मातामहो हृषप्रमातामहः ४०, ४०, ४० । १० सूर्यं दृष्टा इति ४०० ।

९ ततो दक्षिणमानसमिति ४०, ४०, ४० । ११ उत्तरे दक्षिणमानसमिति ४०, ४०, ४० ।

१० हृषप्रमातामह इति ४०, ४०, ४०, ४० । १२ उत्तरे दक्षिणमानसमिति ४०, ४०, ४० ।

दक्षिणे मानसे स्नानं करोमि पिण्डवसये^(१) ॥ १७ ॥
 गयायामागतः स्वर्गं यान्तु मे पितरोऽस्तिलाः ।
 आहं पिण्डन्तः क्लवा सूर्यं नत्वा वदेदिदं ॥ १८ ॥
 श्री नमो भानवे भर्ते^(२) भवाय भव मे विभो ।
 भुज्ञिसुज्ञिप्रदः सर्वपिण्डाणां भवभावितः ॥ १९ ॥
 • कव्यवालानलः सोमो यमश्वेवार्थमा तथा ।
 अग्निष्ठात्ता वह्निंषद् आज्यपाः पिण्डदेवताः ॥ २० ॥
 आगच्छन्तु महाभागा युषामौ रक्षितास्त्वह ।
 मदीयाः पितरो ये च माण्डमातामहादयः ॥ २१ ॥
 तेषां पिण्डप्रदाताहमागतोऽस्मि गयामिमां ।
 उदीचां मुण्डपृष्ठस्य देवर्षिगणपूजितं^(३) ॥ २२ ॥
 नान्ना कनकलं तौर्धं चिषु लोकेषु विश्रुतं ।
 सिद्धानां प्रौतिजननैः पापानाच्च भयङ्करः ॥ २३ ॥
 लेलिहानैर्घ्यहानागै रक्ष्यते चैव नित्यशः ।
 तत्र स्नात्वा दिवं^(४) शान्ति क्रीडन्ते भुवि मानवाः ॥ २४ ॥
 फल्गुतीर्थं ततो गच्छेऽमहानद्यां स्थितं परं ।
 नागाज्ञनार्द्दनात् कूपाहटाच्चोक्तरमानसात् ॥ २५ ॥
 एतद् गयाशिरः^(५) प्रोक्तं फल्गुतीर्थं तदुच्यते ।
 मुण्डपृष्ठनगादाश सारात् सारमथान्तरं ॥ २६ ॥

१ करोमि पिण्डदेवते इति ज० ।

४ तत्र स्नाता दिवमिति ज० ।

२ भानवे तस्मै इति च० ।

५ फल्गुं गयाशिर इति च०, छ०,

६ देवर्षिगणसेवितमिति च०, ज० च ।

इ० च ।

देवतागणसेवितमिति भा० ।

यस्मिन् फलति श्रीगर्भीर्वा कामधेनुर्जलं मही ।
 दृष्टिरम्यादिकं यस्तात् फल्गुतीर्थं न फल्गुवत् ॥ २७ ॥
 फल्गुतीर्थं नरः स्त्रात्वा दृष्टा देवं गदाधरं ।
 एतेन किं न पर्याप्तं दृश्यां सुकृतकारिणां ॥ २८ ॥
 पृथिव्यां यानि तौर्धानि आसमुद्रालक्षरांसि च ।
 फल्गुतीर्थं गमिष्यन्ति वारमेकं दिने दिने ॥ २९ ॥
 फल्गुतीर्थं तौर्धराजे करोति स्त्रानमाहृतः ।
 पितृणां ब्रह्मलोकाप्त्यै आत्मनो भुक्तिसुकृतये ॥ ३० ॥
 स्त्रात्वा आहौ पिण्डदोऽथ नमेहैवं पितामहं ।
 कलौ माहेश्वरा लोका अच देवो(१) गदाधरः ॥ ३१ ॥
 पितामहो लिङ्गरूपी तत्त्वमामि महेश्वरं ।
 गदाधरं बलं काममनिरुद्धं नरायणं(२) ॥ ३२ ॥
 ब्रह्मविष्णुशुसिंहाखं वराहादिं नमाम्यहं ।
 ततो गदाधरं दृष्टा कुलानां शतमुखरेत् ॥ ३३ ॥
 धर्मारणं द्वितीयेऽक्षिं भत्तङ्गस्याश्रमे वरे ।
 भत्तङ्गवाप्यां संस्काय आहवत् पिण्डदो(३) भवेत् ॥ ३४ ॥
 भत्तङ्गेऽग्नं सुसिद्धिश्च(४) नला चेदसुदीरयेत् ।
 प्रमाणं देवताः सन्तु लोकपालाश साच्चिणः ॥ ३५ ॥
 मयागत्वा भत्तङ्गस्मिन् पितृणां निष्कृतिः कृता ।
 स्त्रानतर्पणश्चाद्वादिब्रह्मतीर्थोऽथ(५) कूपके ॥ ३६ ॥

१ अतो देव इति ४०, ५०, ६०, ७०, ८० । ३ आहवः पिण्डद इति ४० ।
 ४ भत्तङ्गेऽग्न एवेश्वरमिति ५० ।
 ५ ब्रह्मतीर्थेति ६० ।

तत्कूपयूपयोर्मध्ये आहं कुलशतोहृतौ ।
 महाबीघतरं नत्वा धर्मवान् सर्गलोकभाक् ॥ ३७ ॥
 दृतौये ब्रह्मसरसि^(१) स्तानं कुर्याद्यतत्रतः^(२) ।
 स्तानं ब्रह्मसरस्त्रीर्थे^(३) करोमि ब्रह्मभूतये ॥ ३८ ॥
 पिण्डूणां ब्रह्मलोकाय ब्रह्मधिगणसेविते ।
 तर्पणं आहकृत् पिण्डं प्रदद्यात् प्रसेचनं^(४) ।
 कुर्यात् वाजपेयार्थी ब्रह्मयूपप्रदक्षिणं ॥ ३९ ॥

एको मुनिः कुरुकुशायहस्त
 आम्रस्य मूले सत्तिलन्ददाति ।
 आब्राह्म सिक्षाः पितरस्य दृप्ता
 एका क्रिया हर्षकरी प्रसिद्धा ॥ ४० ॥

ब्रह्माणस्त्र नमस्कृत्य कुलानां शतमुद्दरेत् ।
 फलगुतौर्थे चतुर्थैङ्गि स्ताला देवादितर्पणं ॥ ४१ ॥
 स्ताला आहं सपिण्डस्त्र गयाशिरसि कारयेत् ।
 पञ्चक्रोशं गयात्मेत्रं क्रोशमिकं गयाशिरः ॥ ४२ ॥
 तत्र पिण्डप्रदानेन कुलानां शतमुद्दरेत् ।
 मुख्यपृष्ठे पदं त्रास्तं भज्ञादेवेन धीमता ॥ ४३ ॥
 मुख्यपृष्ठे शिरः साक्षाद् गयाशिर उदाहृतं ।

१ ब्रह्मसदसि इति ख०, च०, छ०,
 च० च ।

२ मयागतेत्यादिः, स्तानं कुर्याद्यतत्रत
 इत्यनः पाडम्ह० पुस्तके नार्ति ।

३ ब्रह्मसदस्त्रीर्थे इति ष० । ब्रह्मशिर-

स्त्रीर्थे इति ष० ।

४ तर्पणाहकृत् पिण्डप्रदशापि प्रस-
 चनमिति ख०, छ० च । तर्पणाह-
 कृत् पिण्डप्रदशाम् प्रसेचनमिति ज०,
 ष०, छ०, ज० च ।

साच्चाद् गयाशिरस्त्र फल्गुतोर्धाश्वर्म^(१) कृतं ॥ ४४ ॥
 अमृतं तत्र वहति पिण्डृणान्दत्तमच्यं ।
 स्नात्वा दशाश्वमेधे तु दृष्टा देवं पितामहं ॥ ४५ ॥
 रुद्रपादं नरः स्युष्टा नेह भूयोऽभिजायते ।
 श्वर्मीपत्रप्रमाणेन पिण्डं दत्वा गयाशिरे^(२) ॥ ४६ ॥
 नरकस्था दिवं यान्ति स्वर्गस्था मोक्षमाप्नुयुः ।
 पायसेनाथ पिण्डेन शक्तना चरणा तथा ॥ ४७ ॥
 पिण्डदानं तण्डुलैश्च गोधूमैस्तिलमिश्रितैः ।
 पिण्डं दत्वा रुद्रपदे कुलानां शतमुद्धरेत् ॥ ४८ ॥
 तथा विष्णुपदे आङ्गपिण्डदो हृष्णमुक्तिकृत^(३) ।
 पिचादौनां शतकुलं स्वामानं^(४) तारयेन्नरः ॥ ४९ ॥
 तथा ब्रह्मपदे आङ्गी^(५) ब्रह्मलोकं नयेत्पिण्डून् ।
 दक्षिणाग्निपदे तद्वार्हपत्यपदे तथा ॥ ५० ॥
 पदे वाहवनीयस्य आङ्गी यज्ञफलं लभेत् ।
 आवसथस्य चन्द्रस्य^(६) सूर्यस्य च गणस्य च ॥ ५१ ॥
 अगस्त्यकार्त्तिकेयस्य आङ्गी तारयते कुलं ।
 आदित्यस्य रथं नत्वा^(७) कर्णादित्यं नमेन्नरः ॥ ५२ ॥

१ फल्गुतोर्धाश्वर्मिति ग०, घ०, ज०,	५ ब्रह्मपदे आङ्गमिति भ० ।
अ० च ।	६ वरषस्याय चेन्द्रस्येति छ० ।
२ पिण्डं दत्वाश्वाशिरे इति ज० ।	आवसथस्य चेन्द्रस्येति छ० । आव-
३ पिण्डदः कुलमुक्तिकृदिति ग०, ज० च ।	स्यस्य सेन्द्रस्येति ज० ।
पिण्डदो हृष्णमुक्तिकृदिति घ० ।	७ रथं दृष्टेति छ०, छ० च ।
४ स्वामेति ज० ।	

कनकेशपदं नत्वा गयाकेदारकं नमेत् ।
सर्वपापविनिमुक्तः पिण्डून् ब्रह्मपुरं नयेत् ॥ ५३ ॥

विशालोऽपि गयाशीर्षे पिण्डदोऽभूच्च पुत्रवान् ।
विशालायां विशालोऽभूद्राजपुत्रोऽब्रौद्द हिजान् ॥ ५४ ॥

कथं पुत्रादयः स्थुर्मि हिजा जचुर्विशालकं ।
गयायां पिण्डदानेन तव सर्वं भविष्यति ॥ ५५ ॥

विशालोऽपि गयाशीर्षे पिण्डपिण्डान्ददी ततः(१) ।
दृष्टाकाशे सितं रक्तं पुरुषांस्तांश्च पृष्ठवान् ॥ ५६ ॥

के यून्ते पु चैवैकः सितः प्रोचे विशालकं ।
अहं सितस्ते जनक इन्द्रलोकं गतः शुभात् ॥ ५७ ॥

मम रक्तः पिता पुत्र कृष्णश्चैव पितामहः ।
अब्रवीत् नरकं प्राप्ता त्वया मुक्तीकृता वयं ॥ ५८ ॥

पिण्डदानादृ ब्रह्मलोकं ब्रजाम इति ते गताः ।
विशालः प्राप्तपुत्रादौ राज्यं कृत्वा हरिं ययौ ॥ ५९ ॥

प्रेतराजः स्वमुक्त्यै च वणिजस्तेदमब्रवीत् ।
प्रेतैः सर्वैः सहार्तः सन् सुकृतं भुज्यते फलं ॥ ६० ॥

अवणहादशीयोगे कुम्हः साम्राज्यं सोदकः(२) ।
इत्तः पुरा स मध्याङ्के जीवनायोपतिष्ठते ॥ ६१ ॥

धनं गृहौत्वा मे गच्छ गयायां पिण्डदी भव ।
वणिग्धनं गृहौत्वा तु गयायां पिण्डदी भवत ॥ ६२ ॥

१ ददौ मत इति ष०, ग०, घ०, रु०, २ सार्थक सोदक इति ष०।

४०, अ० च।

प्रेतराजः सह प्रेतैर्भुक्तो नौतो हरेः पुरं ।
 गयाशौर्षे पिण्डदानादामानं स्वपिण्डस्थापा(१) ॥ ६३ ॥
 पिण्डवंशे मृता ये च माणवंशे तथैव च ।
 गुरुश्वशुरबन्धुनां ये चान्ये बान्धवा मृताः ॥ ६४ ॥
 ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुचदारविवर्जिताः(२) ।
 क्रियालोपगता ये च जात्यन्धाः पण्डवस्थापा ॥ ६५ ॥
 विरूपा आमगर्भा ये ज्ञाताज्ञाताः कुले मम ।
 तेषां पिण्डो मया इत्तो छक्षय्यमुपतिष्ठतां ॥ ६६ ॥
 ये केचित् प्रेतरूपेण तिष्ठति पितरो मम ।
 ते सर्वे दृष्टिमायाम्बु पिण्डदानेन(३) सर्वदा ॥ ६७ ॥
 पिण्डो देयसु सर्वेभ्यः सर्वैँ कुलतारकैः ।
 आमनस्तु तथा देयो छक्षयं लोकमिच्छता ॥ ६८ ॥
 पञ्चमेऽङ्गि गदालोले खायामन्वेण बुद्धिमान् ।
 गदाप्रक्षालने तौर्ध्वे गदालोलेऽतिपावने ॥ ६९ ॥
 स्नानं करोमि संसारगदशान्वये जनाईन ।
 नमोऽक्षयवटायैव अक्षयसर्वदायिने ॥ ७० ॥
 पित्रादीनामक्षयाय सर्वपापक्षयाय च ।
 आहं वटतले(४) कुर्याद् ब्राह्मणानाच्च भोजनं ॥ ७१ ॥
 एकस्मिन् भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिता ।
 किम्पुनवर्हुभिर्भुक्तैः पिण्डाणां इत्तमक्षयं ॥ ७२ ॥

१ प्रेतराजेत्यादिः, स्वपिण्डस्थेत्यनाः २ पिण्डेनावेति इति ७० ।
 पाठो भ० पुस्तके नासि । ४ वटस्टे इति अ० ।
 २ श्वभकर्मविवर्जिता इति भ० ।

[११६ अध्यायः ।

अग्निपुराणे

८

गयायामवदाता यः पितरस्तेन पुच्छिषः ।
 षठं वटेश्वरं नत्वा पूजयेत् प्रपितामहं ॥ ७३ ॥
 अश्वाङ्गभते लोकान् कुलानां शतमुहरेत् ।
 क्रमतोऽक्रमतो वापि गयायात्रा महाकला ॥ ७४ ॥
 इत्यान्वेदे महापुराणे गयामाहात्मे गयायात्रा नाम पञ्च-
 दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

—१०१—

गयायात्राविधिः ।

अग्निरुद्वाच । गायत्रैव महानदां खातः^(१) सन्ध्या समाचरेत् ।
 गायत्रं ग्राम्यतः प्रातः आहुं पिण्डमष्टाक्यं ॥ १ ॥
 मध्याङ्के चोद्यति^(२) खात्वा गौतवाद्यैर्द्युपास्य च ।
 सावित्रीपुरतः सन्ध्यां पिण्डदानस्तत्पदे ॥ २ ॥
 अगस्त्यस्य पदे कुर्व्यादीनिहारं प्रविश्य च ।
 निर्गतो न पुनर्योनिं प्रविशेन्द्रुच्यते भवात्^(३) ॥ ३ ॥

१ प्रात इति क० ।

२ सुच्चते भवादिति इ०, भ० च ।

३ मध्याङ्के चरयोति ग० ।

बलिं काकशिलायाच्च कुमारच्च नमेत्ततः^(१) ।
 सर्वद्वार्थां सोमकुण्डे वायुतीर्थेऽथ पिण्डदः ॥ ४ ॥
 भवेदाकाशगङ्गायां कपिलायाच्च पिण्डदः ।
 कपिलेशं शिवं नल्वा रुक्षिकुण्डे च पिण्डदः ॥ ५ ॥
 कोटीतीर्थे च कोटीशं नल्वामोघपदे नरः^(२) ।
 गदालोले वानरके गोप्रचारे च पिण्डदः^(३) ॥ ६ ॥
 नल्वा गावं वै तरण्यामेकविंश्कुलोद्धृतिः ।
 आदपिण्डप्रदाता^(४) स्यात् क्रौञ्चपादे च पिण्डदः^(५) ॥ ७ ॥
 दृतीयायां विशालायां निश्चिरायाच्च पिण्डदः ।
 ऋणमोक्षे पापमोक्षे भस्मकुण्डेऽथ भस्मना ॥ ८ ॥
 स्नानकृत् सुच्छते पापात्रमेहैवं जनार्हनम् ।
 एष पिण्डो मया दत्तस्त्वं इस्ते जनार्हन ॥ ९ ॥
 परलोकगते मह्यमत्य्यमुपतिष्ठतां । .
 गयायां पिण्डरूपेण स्वयमेव जनार्हनः ॥ १० ॥
 तं दृष्ट्वा पुण्डरीकाच्च सुच्छते वै ऋणत्रयात् ।
 मार्कण्डेयेश्वरं नल्वा नमेहृष्णेश्वरं नरः^(६) ॥ ११ ॥
 मूलक्ष्मिवे भवेत्यस्य धारायां पिण्डदो भवेत् ।

१ नमेश्वर इति ख०, ग०, घ०, ड०,
 ढ० च ।
 — २ भस्मपदेऽङ्गद इति ख०, घ० च ।
 ३ कपिलेशमित्यादिः, गोप्रचारे च पिण्डद
 इत्याः पाठे ग० पुष्के नाक्षि ।

४ आदे पिण्डप्रदातेति ख० ।
 ५ भवेदाकाशगङ्गायामित्यादिः,
 क्रौञ्चपादे च पिण्डद इत्याः
 पाठः ख० पुष्के नाक्षि ।
 ६ नमेहृष्णेश्वरं नर इति घ० ।

(१) गृह्मकूटे गृह्मवटे धौतपादे च पिण्डदः ॥ १२ ॥
 पुष्करिस्थां कर्दमात्रे रामतीर्थे च पिण्डदः ।
 प्रभासेश्वरमेत् प्रेतशिलायां पिण्डदी भवेत् ॥ १३ ॥
 दिव्यान्तरोक्तभूमिष्ठाः पितरी बान्धवादयः ।
 प्रेतादिरूपा सुताः ॥ १४ ॥ स्तुः पिण्डैर्हत्तेर्मयाच्छिर्लाः ॥ १४ ॥
 स्थानवये प्रेतशिला गयाशिरसि पावनौ ।
 प्रभासे प्रेतकुण्डे च पिण्डदस्तास्त्वेत् कुलम् ॥ १५ ॥
 वसिष्ठेश्वरमस्तुत्य तदये पिण्डदी भवेत् ।
 गयानाभौ सुषुम्णायां महाकोष्टगच्छ पिण्डदः ॥ १६ ॥
 गदाधरागतो मुण्डपृष्ठे देव्यास सविधौ ।
 मुण्डपृष्ठं नमेदादौ क्षेत्रपालादिसंयुतम् ॥ १७ ॥
 पूजयित्वा भयं न स्याद्विषरोमादिनाशनम् ।
 ब्रह्माणस्त नमस्तुत्य ब्रह्मलोकं नयेत् कुलम् ॥ १८ ॥
 सुभद्रां बलभद्रच्च प्रपूज्य पुरुषोत्तमम् ।
 सर्वकामसमायुक्तः कुलमुडृत्य नाकभाक् ॥ १९ ॥
 हृषीकेशं नमस्तुत्य तदये पिण्डदी भवेत् ।
 माधवं पूजयित्वा च देवो वैमानिको ॥ २० ॥
 महालक्ष्मीं प्रार्थ गौरीं मर्ज्जलाच्च सरस्वतीम् ।
 पितृनुडृत्य स्वर्गस्त्री भुक्तभोगोऽन्न शास्त्रधौः ॥ २१ ॥

१ सर्वकामसमायुक्तः कुलमुडृत्य लोक-
 मानिति पाठो भ० पुष्करेश्विकोर्जक्ति । ३ कुलमुडृत्य लोकमानिति ग०, ज०च ॥
 २ प्रेतादिरूपमुक्ता इति ख०, ग०, घ०, ४ शिष्ठेश्वरित्यादि; कुलमुडृत्य नाकभा-
 ख०, अ० च । गित्यक्तः पाठो भ० पुष्करेश्वरित्यादि ।
 ४ देवैव मानिक इति श० ।

स्वादशादित्यमभ्यर्थं वक्षि॑ रेवत्मिन्द्रकम् ।
 रोगादिसुकृः स्वगौ॒ स्याच्छ्रीकापहिंविनायकम् ॥ २२ ॥
 प्रपूज्य वार्त्तिकेयस्त्रं निर्विज्ञः सिद्धिमाप्नुयात् ।
 सोमनाथस्त्रं कालेश्वरेहारं प्रपितामहम् ॥ २३ ॥
 सिद्धेश्वरस्त्रं रुद्रेशं रामेशं ब्रह्मकेश्वरम् ।
 अष्टलिङ्गानि गुणानि पूजयित्वा तु^(१) सर्वभाक् ॥ २४ ॥
 नारायणं वराहस्त्रं नारसिंहं नमेष्ट्रिये ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशास्त्रं चिपुरघ्रमशेषदम् ॥ २५ ॥
 सौतां रामस्त्रं गरुड़ं वामनं सम्पूर्णपूज्य च ।
 सर्वकामानवाप्नोति ब्रह्मलोकं नयेत् पिण्डन् ॥ २६ ॥
 देवैः सार्वैः सम्पूर्णपूज्य देवमादिगदाधरम् ।
 क्रृष्णचर्यविनिर्मुक्तस्तारयेत् सकलं कुलम् ॥ २७ ॥
 देवरूपा शिला पुस्ता तत्त्वादेवमयी शिला ।
 गयायां नहि तत् स्थानं यत्र तोर्धं न विद्यते ॥ २८ ॥
 यत्प्राप्ना पातयेत् पिण्डं तत्त्वयेष्ट्रां शाखतम् ।
 फलभूषं फलशुभ्रणीं च प्रणम्याङ्गारकेश्वरम् ॥ २९ ॥
 मतङ्गस्य पदे आद्वौ भरताश्रमके भवेत् ।
 हंसतोर्धं कोटितोर्धं यत्र पाण्डुशिलावदः ॥ ३० ॥
 तत्र स्वादनिधारायां मधुसूक्ष्मवसि पिण्डदः ।
 रुद्रेशं किलिकिलेशं नमेष्टुद्दिविनायकम्^(२) ॥ ३१ ॥
 पिण्डदो धेनुकारण्ये पदे धेनोर्बमेशं गाम् ।

१ पूजयित्वा वेति क०, घ०, ढ०,
 च० च ।

२ नमेष्टुद्दिविनायकमिति ख०, ग०,
 ढ० च । नमेष्टुद्दिविनायकमिति च० ।

सर्वान् पितृस्तारयेच सरस्तत्याच्च पिण्डहः ॥ ३२ ॥
 सम्भामुपास्य सायाङ्के नमेहेवौं सरस्ततीम् ।
 विसन्धाकाङ्गवेहिप्रो वेदवेदाङ्गपारणः ॥ ३३ ॥
 गयां प्रदक्षिणौकाल्य गयाविप्रान् प्रपूज्य च ।
 अवदानादिकं सर्वं क्षतत्तवाच्यं भवेत् ॥ ३४ ॥
 सुत्वा सम्मार्थयेदेवमादिदेवं गदाधरम् ।
 गदाधरं गयावासं पित्रादीनां गतिप्रदम् ॥ ३५ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षार्थं योगदं प्रणमाम्यहम् ।
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितम् ॥ ३६ ॥
 नित्यशुद्धं बृहियुक्तं^(१) सत्यं ब्रह्म नमाम्यहम् ॥
 आनन्दमहयं देवं देवदानववन्दितम् ॥ ३७ ॥
 देवदेवौष्ठन्दयुक्तं सर्वदा प्रणमाम्यहम् ।
 कलिकलाघकालार्तिदमनं^(२) वनमालिनम् ॥ ३८ ॥
 पालिताखिलसोकेशं^(३) कुलोदरणमानसम् ।
 अक्षाव्यतिविभक्ताक्षाविभक्ताक्षानमाभनि ॥ ३९ ॥
 स्थितं स्थिरतरं^(४) सारं वन्दे घोराघमर्हनम्^(५) ।
 आगतोऽस्मि गयां देव पितृकार्ये गदाधरः ॥ ४० ॥
 त्वं मे साक्षी भवादेह अदृशोऽहमृणचयात् ।

१ नित्यशुद्धबुद्धियुक्तमिति व०, छ० च ।

२ कालार्तिनामनमिति व० । कालार्तिं
इहनमिति व०, छ०, व०, छ० च ।

३ पालिताखिलदेवेशमिति व० ।

४ स्थिततरमिति व०, व०, छ० च ।

५ वन्दे इमरिमर्दनमिति व० । वन्दे
संसारमर्दनमिति व० ।

साक्षिणः सन्तु मे देवा ब्रह्मशानादयस्तथा ॥ ४१ ॥

मया गयां समासाद्य पिटृणां निष्कृतिः क्षता ।

गयामाहाकरपठनाच्छाजादौ ब्रह्मलोकभाक् ॥ ४२ ॥

पिटृणामक्षयं आङ्गमक्षयं ब्रह्मलोकदम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे गयामाहाकरे गयायावा नाम घोड़-
शाखिकशततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

आङ्गकस्त्रः ।

अग्निरुचाच । कात्यायनो मुनीनाह यथा आङ्गं तथा वदे ।

गयादौ आङ्गं कुर्वीत सङ्क्रान्त्यादौ विशेषतः ॥ १ ॥

काले वापरपञ्चे च चतुर्थी ऊर्ध्वमेव वा ।

सम्वाद्य च पदर्थे च^(१) पूर्वेषु निमन्त्रयेत् ॥ २ ॥

यतौन् गृहस्तसाधून् वा ज्ञातकाच्छ्रेत्रियान् विजान् ।

अनवद्यान् कर्मनिष्ठान् शिष्टानाचारसंयुतान्^(२) ॥ ३ ॥

१ सम्पाद्य परमर्थे चेति ४० ।

२ आचारसंख्यानि ५०, ३० च ।

वर्जयेच्छित्रिकुडगदीन् गृह्णौयाचिमन्त्रितान् ।
 खाताच्छ्वचींस्तथा दान्तान् प्राङ्मुखान् देवकर्मणि ॥४॥
 उपवेशयेन्नीन् पित्रादीनेकमुभयत्र वा ।
 एवं मातामहादेव शाकैरपि च कारयेत् ॥ ५ ॥
 तदक्षिण ब्रह्मचारी स्यादकोपोऽल्परितो मृदुः^(१) ।
 सत्योऽप्रमत्तोऽनधन्यो अस्ताध्यायश्च^(२) वाग्यतः ॥ ६ ॥
 सर्वास्त्र पठ्निमूर्द्धन्यान् पृच्छेत् प्रश्ने तथासने ।
 हर्मानास्तौर्थं हिगुणान् पित्रे देवादिकम्बरेत् ॥ ७ ॥
 विश्वान्देवानावाहयिष्ये पृच्छेदावाहयेति च ।
 विश्वेदेवास आवाह विकौर्याथ यवान् जपेत् ॥ ८ ॥
 विश्वे देवाः शृणुतेमं पिण्डनावाहयिष्ये च ।
 पृच्छेदावाहयेत्युक्ते उशन्तस्वा समाहयेत् ॥ ९ ॥
 तिलान् विकौर्याथ जपेदायान्तित्यादि पित्रके ।
 सपविक्रे निषिद्धेहा शब्दो देवौरभि दृचा ॥ १० ॥
 यवोऽसौति यवान् दत्ता पित्रे सर्वत्र वै तिलान् ।
 तिलोऽसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः ।
 प्रदमङ्गिः पृक्तः स्वधया पिण्डून् लोकान् प्रीणाहि नः
 स्वधा । इति ।
 औष्ठ तेति ददेत्पृष्ठं पात्रे हैमेऽथ राजते ॥ ११ ॥
 औहुम्बरे वा स्वक्षे वा पर्णपात्रे प्रदक्षिणम् ।
 देवानामपस्थं तु पिण्डूणां सव्यमाचरेत् ॥ १२ ॥

१ अलरितोऽत्युक्तुरिति उ० । २०, ४० च ।

२ सत्ये प्रपञ्चोऽनधन्यो अस्ताध्याययेति

एकैकस्य एकैकेन सपवित्रकरेषु च ।
 या दिव्या आपः पयसा सम्भूवर्या अन्तरिक्षा उतपार्थि-
 वीर्याः ।
 हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः संशोभाः सुहवा-
 भवन्तु ॥

विष्णे देवा एष वोर्वः स्वाहा च पितरेष ते ॥ १३ ॥
 स्वधैवं पितामहादेः संस्तवात् प्रथमे चरेत्^(१) ।
 पिण्डभ्यः स्थानमसौति न्युञ्जं पात्रं करोत्यधः ॥ १४ ॥
 अत्र गन्धपुष्पधूपदीपाच्छादनदानकं ।
 ष्टतात्तमन्नमुदृत्य पृच्छत्यग्नौ करिष्ये च ॥ १५ ॥
 कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो जुहुयात्साम्निकोऽनले ।
 अमन्निकः पिण्डहस्ते^(२) सपवित्रे तु मन्त्रतः ॥ १६ ॥
 अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहेति^(३) प्रथमाहुतिः ।
 सोमाय पिण्डमतेऽथ यमायाङ्गिरसे परे ॥ १७ ॥
 हुतघेषं चात्मपात्रे इत्वा पात्रं समालभेत् ।
 पृथिवी ते पात्रन्द्योः पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अष्टते अष्टतं
 जुहूमि स्वाहेति ।
 जपेदं विष्णुरित्यन्ने हिजाङ्गुष्ठनिवेशयेत् ॥ १८ ॥
 अपहतेति च तिसान् विकोर्याचं प्रदाययेत् ।
 ज्ञुषध्वमिति चीक्षाय गायत्रादि ततो जपेत् ॥ १९ ॥

१ एकैकस्येत्यादिः, प्रथमे चरेदित्यकः । २ अनग्निको जप्ते चैवेति ३० ।
 याढो भ० पुस्तके नामि । ३ सपेति ३० ।

देवताभ्यः पिण्डभ्यस्त्र महायोगिभ्य एव च ।
 नमः स्वधायै स्वाहायै नित्यमेव नमो नमः(१) ॥ २० ॥
 लभान् ज्ञात्वाऽन्विकिरेदपो दद्यात् सक्षत् सक्षत् ।
 गायत्रीं पूर्ववज्ञात्वा मधु मध्विति वै जपेत् ॥ २१ ॥
 त्रृपाः स्त्र इति सम्पूर्णेत्रृपाः स्त्र इति वै वदेत् ।
 शेषमन्तरमनुज्ञाप्य सर्वमन्तरमयैकतः ॥ २२ ॥
 उद्भूलोच्छिष्टपार्खे तु कृत्वा चैवावनेजनं ।
 दद्यात्कुशेषु चीन् पिण्डामाचान्तेषु परे जगुः ॥ २३ ॥
 आचान्तेषु दृक्पूर्वकं पुष्पाण्यस्तानि प्रदापयेत् ।
 अक्षयोदकमेवाथ आशिषः प्रार्थयेवरः(२) ॥ २४ ॥
 अघोराः पितरः सन्तु गोव्रन्नो वर्षतां सदा ।
 हातारो नोऽभिवर्द्धतां वेदाः सन्ततिरेव च ॥ २५ ॥
 अहा च तो मात्यगमहुदेयं च नोऽस्तिर्विति ।
 अनन्तं नो वहु भवेदतिर्थीश्वरं लभेमहि ॥ २६ ॥
 याचितारस्त्र नः सन्तु मा च याचिस्त्रा कञ्चन ।
 स्वधावाचनीयान् कुशानास्तीर्थं सपविचकान्(३) ॥ २७ ॥
 स्वधां वाचयिष्ये पृष्ठेदगुज्ञातस्त्र वाच्यतां ।
 पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहमुख्यके ॥ २८ ॥
 स्वधोच्यतामस्त्रु स्वधा उच्यमानस्त्रथैव च ।
 अपो निषिद्धेदुक्तानं पाचं कृत्वाथ दक्षिणा ॥ २९ ॥

१ स्वाहायै नित्यमेव भवन्ति इति २०, इ० च ।

२ प्रार्थयेत इति च०, ज०, इ० च ।

३ अघोराः पितर इत्यादिः, आसीर्व सपविचकानीत्यतः पाठः च०, इ०, पुष्पकहवे गायिः ।

यथाभक्ति प्रदद्याच्च दैवे पैत्रेऽथ वाचयेत् ।
 विश्वे देवाः प्रौयन्ताच्च वाजे वाजे विसर्जयेत् ॥ ३० ॥
 आमावाजस्येत्यनुवच्य क्षत्वा विप्रान् प्रदक्षिणं ।
 गृहे विशेदमावास्यां मासि मासि चरेत्तथा ॥ ३१ ॥
 एकोद्दिष्टं प्रवस्थामि आङ्गं पूर्ववदाचरेत् ।
 एकं पवित्रमेकार्धं एकं पिण्डम्पूर्दापयेत् ॥ ३२ ॥
 नावाहनामौकरणं विश्वे देवा न चाव्र हि ।
 सृसिप्रश्ने स्वदितमिति वदेक्षुस्वदितं हिजः ॥ ३३ ॥
 उपतिष्ठतामित्यच्यु विसर्गं चाभिरम्यतां ।
 अभिरताः स्म इत्यपरे शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ ३४ ॥
 सपविण्ठीकरणं वस्ते अब्दान्ते मध्यतोऽपि वा ।
 पिण्डूणां ब्रौणि पात्राणि एकम्ब्रेतस्य पात्रकं ॥ ३५ ॥
 सपवित्राणि चत्वारि तिलपुष्पयुतानि च ।
 गन्धोदकेन युक्तानि^(१) पूरयित्वाभिषिञ्चति ॥ ३६ ॥
 प्रेतपात्रं पितृपात्रे ये समना इति इयात् ।
 पूर्ववत् पिण्डदानादि प्रेतानां पितृता भवेत् ॥ ३७ ॥
 अथाभ्युदयिकं आहं वस्ते सर्वं तु पूर्ववत् ।
 जपेत् पितृमन्त्रवर्जं पूर्वाह्वे तत् प्रदक्षिणं ॥ ३८ ॥
 उपचारा ऋजुकुशास्त्रिलार्थेश्च यवैरिह^(२) ।
 तृसिप्रश्नसु सम्पन्नं सुसम्पन्नं वदेहिजः ॥ ३९ ॥

१ गन्धोदकेन सिन्हानि इति अ० ।

इत्यनः पाठो अ० पुलके जाति ।

२ अथाभ्युदयिकमिलादिः, यवैरिह

दध्यतवदरायाः (१) पिण्डा नान्दीमुखान् पिण्डून् ।
 आवाहयिषे एच्छेच्च प्रौयस्तामिति चाच्चये ॥ ४० ॥
 नान्दीमुखास्च पितरो वाचयिष्येऽथ पृच्छति ।
 नान्दीमुखान् पितृगणान् प्रौयस्तामित्यथो वदेत् ॥ ४१ ॥
 नान्दीमुखास्च पितरस्त्विता प्रपितामहः ।
 मातामहः प्रमातामहो हृष्टप्रमातृकामहः ॥ ४२ ॥
 स्वधाकारव युच्छौत युग्मान् विग्रांश्च भोजयेत् ।
 तृप्तिं वस्ये पिण्डूणां च ग्राम्येरोषधिभिस्तथा ॥ ४३ ॥
 मासन्तुप्तिस्तथारख्यैः (२) कन्दमलफलादिभिः ।
 मल्लैर्घ्यासइयं मार्गेन्नयं वै शाकुनेन च ॥ ४४ ॥
 चतुरो रौरवेणाथ्यैः (३) पञ्च षट् छागलेन तु (४) ।
 कूर्मेण सप्त चाष्टौ च बाराहेण नवैव तु ॥ ४५ ॥
 मेषमांसेन दश च माहिषैः पार्षतैः शिवैः ।
 संवत्सरन्तु गव्येन पयसा पायसेन वा ॥ ४६ ॥
 वार्षीनसस्य मांसेन द्विर्द्वादशवार्षिकौ ।
 खड्गमांसं कालशाकं लोहितच्छागलो (५) मधु ॥ ४७ ॥
 महाशखास्च वर्षासु मघाश्राहमथाच्ययैः (६) ।
 मन्दाध्यायमित्यहोत्रौ च शाखाध्यायौ षड्डण्वित् ॥ ४८ ॥
 द्विष्ठपर्यंज्येष्टसामज्ञानी स्युः पङ्क्तिपावनाः ॥ ४९ ॥

१ दध्यतवदर्थाद्या इति ग०, छ० च । ५ लोहितच्छागक इति ग०, छ०,

२ तथा वर्णैरिति ख०, ढ० च । ६ मघाश्राहमित्याच्यमिति भ० ।

३ वर्त्यरं रौरवेणाथेति च० ।

४ पञ्चकं छागलेन तु इति छ० ।

७ मल्लोहमिति भ० ।

८ अल्लोहमिति भ० ।

काम्यानां कल्पमाल्यास्ये^(१) प्रतिष्ठसु धनं बहु ।
 स्त्रियः परा द्वितीयायाच्छतुर्थां धर्मकामदः ॥ ५० ॥
 पञ्चम्यां पुच्चकामस्तु षष्ठ्याच्च त्रैष्ठ्रभागपि^(२) ।
 क्षत्रियभागौ च सप्तम्यामष्टम्यामर्थलाभकः ॥ ५१ ॥
 नवम्याच्च एकशक्ता^(३) दशम्याङ्गोगणो भवेत् ।
 एकादशां परौद्वारो हादश्यान्धनधाम्यकां ॥ ५२ ॥
 ज्ञातित्रैष्ठं वयोदश्यां चतुर्हश्याच्च शस्त्रतः^(४) ।
 सृतानां आद्यं सर्वासममावास्यां समीरितं^(५) ॥ ५३ ॥
 सप्तम्याधा दशारथ्ये^(६) सृग्नाः कालस्त्रे गिरौ ।
 चक्रवाक्काः शरद्वैष्णे हंसाः सरसि मानसे ॥ ५४ ॥
 तेऽपि जाताः^(७) कुरुतेवे ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 प्रस्त्रिता दूरमधानं यूथस्तेष्योऽवसौदत ॥ ५५ ॥
 आदादौ पठिते आद्यं पूर्णं स्याद्वक्षालोकदं ।
 आद्यं कुर्याच्च पुच्चादिः^(८) पितुर्ज्ञौवति तत्पितुः ॥ ५६ ॥
 तत्पितुस्तत्पितुः कुर्याज्ञौवति प्रपितामहे ।
 पितुः पितामहस्ताय परस्य प्रपितामहात्^(९) ॥ ५७ ॥

१ कालमाल्यास्ये इति ष०, भा० च ।	स्त्रा समीरिता इति क० ।
२ अे क्षमाग्यपि इति ष०, ग०, च०,
छ० च । व्येष्ठभावपि इति ष० ।	३ दशार्थेषु इति ष०, ग०, च०, छ०
च ।
४ चतुर्हश्याच्च श्रावत इति ष०,
च० च ।	५ तेऽभिजाता इति ष०, ष० च ।
५ नवम्यां वै शक्तपतिरिति ष० ।	६ कुर्यात् दुपुच्चोऽपि इति ष० ।
६ चक्रवाक्काः प्रपितामहादित्यकाः
पाढो भा० पुक्षके नाखि ।	७ तत्पितुर्ज्ञादित्यादिः, प्रपितामहादित्यकाः

एवं मात्रादिकस्थापि तथा मातामहादिके ।
 आहुकल्पं पठेद्यस्तु स लभेत् आहुक्तफलं(१) ॥ ५८ ॥
 तीर्थे युगादी मन्वादी आहुं दत्तमथाद्यं ।
 अश्वयुच्छुक्लनवमौ हादशौ कार्त्तिके तथा ॥ ५९ ॥
 टृतैया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ।
 फाल्गुनस्याप्यमावास्या पौषस्यैकादशौ तथा ॥ ६० ॥
 आषाढस्यापि दशमौ माघमासस्य सप्तमौ ।
 आवणे चाष्टमौ कृष्णा तथाषाठे च पूर्णिमा ॥ ६१ ॥
 कार्त्तिकी फाल्गुनौ तद्यज्ञीष्ठे पञ्चदशौ सिता ।
 स्वामशुद्धाद्या मनवस्तेषामाद्याः किलाच्याः ॥ ६२ ॥
 गया प्रयागो गङ्गा च कुरुक्षेत्रं च नर्मदा ।
 श्रीपर्वतः प्रभासश शालयामो वराणसी(२) ॥ ६३ ॥
 गोदावरी तेषु आहुं श्रीपुरुषोत्तमादिषु ।
 इत्यान्नेये महापुराणे आहुकल्पे नाम सप्तदशाधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

भारतवर्षं ।

अनिरुद्धाच । उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणं ।
 वर्षं तद् भारतं नाम नवसाहस्रविस्तृतं ॥ १ ॥
 कर्णभूमिरियं स्वर्गमपवर्गं च गच्छतां ।

१ यस्तु लभेच्छ्राहुक्तं फलमिति च०, छ०, २ वाराणसी इति च०, छ०, छ०,
 छ० च । च० च ।

महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्रिमान् हेमपर्वतः^(१) ॥ २ ॥
 विन्ध्य च पारिपात्रश्च सप्तसत्र कुलपर्वताः ।
 इन्द्रहीयः कस्त्रेहश्च ताम्बवर्णो गभस्त्रिमान् ॥ ३ ॥
 नागहीपस्त्रथा सौम्यो गाम्भर्वस्त्रथ वारुणः ।
 अयं तु नवमस्त्रेषां हीयः सागरसंहृतः ॥ ४ ॥
 योजनानां सहस्राणि हीयोर्यं इच्छिष्ठोत्तरात् ।
 नव भेदा भारतस्य^(२) मध्यभेदेऽथ पूर्वतः ॥ ५ ॥
 किराता यवनाशापि ब्राह्मणाद्याश्च मध्यतः ।
 वेदस्मृतिमुखा नद्यः पारिपात्रोऽवास्त्रथा ॥ ६ ॥
 विन्ध्याश्च नर्मदाद्याः स्युः सह्यात्तापौ पयोणिका ।
 गोदावरीभौमरथीकृष्णवेसादिकास्त्रथा ॥ ७ ॥
 मलयात् कृतमालाद्यास्त्रिसामाद्या महेन्द्रजाः ।
 कुमाराद्याः शुक्रिमतो^(३) हिमाद्रेष्वन्द्रभागका ॥ ८ ॥
 पश्चिमे कुरुपाञ्चात्मध्यदेशाद्यःस्थिताः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे भारतवर्षे नामाषादशाखिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथैकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—१०८—

महाहीपादि ।

अग्निरवाच । लक्ष्योजनविस्तारं जम्बूद्वीपं समाहृतम् ।

१ शुक्रिमान् वृक्षपर्वत इति च०, छ० च । २ नव भेदा भवन्धस्त्रेति छ० ।

शुक्रिमत इति ज० । ३ शुक्रिमत इति च०, ग०, व०, भ० च ।

लक्ष्योजनमानेन सूरोदेन समन्ततः ॥ १ ॥
 संवैष्ण चारमुदधिं प्रच्छद्वौपस्थथा स्थितः(१) ।
 सप्त मेधातिथिः पुत्राः प्रच्छद्वौपेष्वरास्थथा ॥ २ ॥
 स्थाच्छान्तभयः शिशिरः सुखोदय इतः परः ।
 आनन्दश्च शिवः क्षेमो भ्रुवस्त्रामवर्षकं ॥ ३ ॥
 मर्यादाशैलो गोमेधश्वन्दो नारदुन्द्भौ ।
 सोमकः सुमनाः शैलो वैभ्राजास्तज्जनाः शुभाः ॥ ४ ॥
 नद्यः प्रधानाः सप्तात्र प्रच्छाच्छाकान्तिकेषु च ।
 जौवनं पञ्चसाहस्रं धर्मो वर्णात्मात्मकः(२) ॥ ५ ॥
 आर्थ्यकाः कुरवैव विविंशा भाविनश्च ते ।
 विप्राद्यास्तैषं सोमोऽर्थो द्विलक्ष्माब्धिलक्षकः ॥ ६ ॥
 मानेनेष्वरसोदेन हृतो द्विगुणशास्त्रलः ।
 वपुष्टतः सप्त पुत्राः शास्त्रलेशास्तथाभवन् ॥ ७ ॥
 श्वेतोऽथ हरितस्वैव जौमूतो लोहितः क्रमात् ।
 वैद्युतो मानसस्वैव सुप्रभो नाम वर्षकः ॥ ८ ॥
 द्विगुणो द्विगुणेनैव सुरोदेन समावृतः ।
 कुमुदवानलस्वैव(३) लक्ष्मीयस्तु वलाहकः ॥ ९ ॥
 द्वोणः कंकोऽथ(४) महिषः ककुश्चान् सप्त निष्ठगाः ।
 कपिलाशारणाः पौत्राः क्षणाः स्युर्ब्राह्मणादयः ॥ १० ॥
 वायुरूपं यजन्ति स्म सुरोदेनायमावृतः(५) ।

१ दीपकथा अृत इति च ।

२ वर्णात्माद्यज इति च०, च०, च० च । ४ ककीऽथेति च० ।

३ कुमुदस्वीकृतस्वैवेति च०, ग०, च०, ५ सुरोदेन समावृत इति च० ।

ज्योतिष्ठातः कुशेश्वाः स्युक्षिङ्गी धेतुमान् सुतः ॥१॥
 हैरथो लंवनो धैर्यः कपिलस्व प्रभाकरः ।
 विप्राद्या दधिसुख्यास्तु ब्रह्मरूपं यज्ञान्त ते ॥२॥
 विहृमो(१) हेमशैलस्व द्युतिमान् पुष्पवांस्तथा ।
 कुशेश्वयो हरिः शैलो वर्षार्थं मन्दराचलः ॥३॥
 वेष्टितोऽयं दृतोदेन क्रौञ्चहौपेन सोऽप्यथ ।
 क्रौञ्चेश्वराः द्युतिमतः पुच्छास्त्रामवर्षकाः ॥४॥
 कुशलो मनोतुग्यशोषणः प्रधानोऽव्याख्यकारकः ।
 मुनिश्च दुर्द्भिः सप्त सप्त शैलाश्च निन्नगाः(२) ॥५॥
 क्रौञ्चस्व वामनश्चैव दृतीयशाख्यकारकः(३) ।
 देवाहृत् पुण्डरीकश्च दुर्द्भिर्द्विर्गुणो मिथः ॥६॥
 हौपा हौपेषु ये शैला यथा हौपानि ते तथा ।
 पुष्कराः पुष्कला धन्यास्त्रोर्या(४) विप्राद्यो हरिम् ॥७॥
 यज्ञन्ति क्रौञ्चहौपेन दधिमण्डोदकाहृतः ।
 संहृतः शाकहौपेन द्व्याच्छकेश्वराः सुताः ॥८॥
 जखदस्व कुमारस्व सुकुमारो मणीवकः ।
 कुशोत्तरथो मोदाकी द्वमस्त्रामवर्षकाः ॥९॥
 उदयाख्यो जलधरो रैवतः शामकोद्रकी ।
 आस्त्रिकेयस्तथा रस्यः केशरी सप्त निन्नगाः ॥१०॥

- १ दक्षाम इति क० । विक्रम इति पाठो अ० पुष्करे नालि ।
 अ०, अ० च । २ दृतीयशहकारक इति अ०, अ० च ।
 ४ पुष्करावत्तां तीर्था इति अ० ।
 २ दुर्द्भ इत्यर्दिः, विक्रम इत्यन्तः च ।

अगा मवधमानस्या^(१) मन्दगात्र दिजातयः^(२) ।
 यजन्ति सूर्यरूपं तु^(३) शकः चौराघिना हृतः ॥ २१ ॥
 पुष्करेणाहृतः सोऽपि ही पुच्छी सवनस्य च ।
 महावीतो धातकिष्व वर्षे हे नामचिङ्गिते^(४) । २२ ॥
 एकोऽद्विर्भ्यानसाख्योऽत्र मध्यतो वलयाङ्गतिः ।
 योजनानां सहस्राणि विस्तारोऽक्षायतः समः ॥ २३ ॥
 जौवनं दशसाहस्रं सुरैर्बद्धात्र पूज्यते ।
 स्वादूदकेनोदधिना वेष्टितो हीपमानतः ॥ २४ ॥
 अनातिरिक्तता चापां समुद्रेषु न जायते ।
 उदयास्तमनेष्विन्दोः पञ्चयोः शङ्ककण्ठयोः ॥ २५ ॥
 दशोत्तराणि पञ्चव^(५) अङ्गलानां शतानि वै ।
 अपां छविक्षयो दृष्टौ सामुद्रीणां^(६) महामुने ॥ २६ ॥
 स्वादूदका बहुगुणा^(७) भूर्हैमौ जन्मुवर्जिता ।
 लोकालोकस्ततः शैलो योजनायुतविस्तृतः ॥ २७ ॥
 लोकालोकस्ततमसाहृतोऽथाण्डकटाहृतः ।
 भूमिः साण्डकटाहृन पञ्चाशत्कोटिविस्तरा^(८) ॥ २८ ॥
 इत्यान्वेष्ये महापुराणे हीपादिवर्णं नामैकोनविंशत्यविक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ आवायवधमालक्ष्या इति च०, छ० च । ६ समुद्राणामिति ग०, छ०, छ० च ।

२ दिजाद्य इति क०, च०, छ०, छ० च । ७ स्वादूदका द्विविश्वेति च०, छ० च ।

३ सूर्यरूपस्ते इति च०, छ० च । ८ स्वादूदका तु द्विगुणेति च०, छ० च ।

४ वर्षे हे भागचिङ्गिते इति भ० । ९ स्वादूदका तु द्विगुणेति ग०, छ० च ।

५ पञ्चाशति छ०, छ० च । १० पञ्चाशत्कोटिविश्वृतेति छ० ।

अथ विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—४०६—

मुवनकोषः ।

अग्निरुद्धात्र । विस्तारस्तु स्मृतो भूमेः सहस्राणि च सप्ततिः ।
 उच्छायो दशसाहस्रं पातालचैकमेकां ॥ १ ॥
 अतलं वितलचैव नितलस्त्र गमस्तिमत् ।
 भहास्यं सुतलस्त्राग्यरं पातालस्त्रापि सप्तमं ॥ २ ॥
 क्षण्यपीतारणाः शुक्लशर्कराश्चैलकास्त्राः ।
 भूमयस्तेषु रम्येषु सन्ति दैत्यादयः सुखं ॥ ३ ॥
 पातालानमधस्यास्ते शेषो विशुद्ध तामसः ।
 गुणानन्त्यात्म चानन्तः शिरसा धारयन्नहीं ॥ ४ ॥
 भुवोऽधी नरका नैके न पते तत्र वैष्णवः ।
 रविणा भासिता पृथृ यावत्तावदभी मतं ॥ ५ ॥
 भूमयीजनलस्त्रन्तु वशिष्ठरविमश्छलं ।
 रवेष्टक्षेण चन्द्रस्त्र लक्ष्मानाक्षविमन्दुतः ॥ ६ ॥
 द्विलक्ष्मानाहुधस्यास्ते बुधाच्छुक्रो द्विलक्ष्मतः ।
 द्विलक्ष्मेण कुजः शुक्राह्नीमादृ द्विलक्ष्मतो गुरुः ॥ ७ ॥
 गुरोहिंलक्ष्मतः सौरिष्टक्ष्मात्सर्वयः ग्रनेः ।
 लक्ष्माद् ध्रुवो द्वृष्टिभ्यस्तु लैलोक्यस्त्रोच्छयेण च ॥ ८ ॥
 ध्रुवात् कोट्यर महस्त्रोको यत्र ते कल्पवासिनः ।

जनो हिकोटितस्तमाद्यनासन्^(१) सनकादयः ॥ ८ ॥
 जनात्तपश्चाष्टकोट्या वैराजा यत्र देवताः ।
 षष्ठवत्या तु कोटीनान्तपंसः सत्यलोकाः ॥ १० ॥
 अपुनर्भारका यद्र ब्रह्मलोकी हि स च्युतः ।
 पादगम्यस्तु भूर्लोकी भुवः सूर्यान्तरः स्मृतः ॥ ११ ॥
 सर्वलोको भ्रान्तस्तु नियुतानि^(२) चतुर्दश ।
 एतदण्डकटाहेन वृतो ब्रह्माण्डविस्तरः ॥ १२ ॥
 वारिवन्द्वनिलाकाशैस्ततो भूतादिना वह्निः ।
 वृतं दशगुणेरण्डं भूतादिर्बहुता तथा ॥ १३ ॥
 दशोत्तराणि श्रेष्ठाणि एकैकमामाहामुने ।
 महान्तस्तु समाहृत्य प्रधानं समवस्थितं ॥ १४ ॥
 अनन्तस्य न तस्यान्तः सङ्ख्यानं नापि विद्यते^(३) ।
 हितुभूतमशेषस्य प्रकृतिः सा परा सुने ॥ १५ ॥
 असङ्ख्यातानि चाण्डानि तत्र जातानि चेष्टाणां ।
 दारुखनिर्यथा तैसं तिले तद्वत् पुमानिति^(४) ॥ १६ ॥
 प्रधानस्तु पुर्मांसै व सर्वभूतामभूतया^(५) ॥ १७ ॥
 विष्णुशक्तया महाप्राज्ञ वृतो संश्यधर्मिणी ।
 तयोः^(६) सैव पृथग्भावे कारणं संश्यस्य च ॥ १८ ॥

१ यत्र वै इति च० ।

४ पुमानपि इति च०, अ० च ।

२ अयुतानि इति च० ।

५ प्रधानेऽवस्थितं इति च०, ग०, च० च ।

३ सङ्ख्यानं नैव विद्यते इति च०, अ०, ४ सर्वभूताङ्गमया इति च० ।

च । सङ्ख्यानं न च विद्यते इति ग० । ७ दद्योरिति च० ।

श्वोभकारखभूतस्य सर्गकाले महामुने ।
 यथा शैल्यं जले वातो विभक्तिं कणिकागतं ॥ १८ ॥
 जगच्छक्तिस्तथा विष्णोः प्रधानप्रतिपादिकां ।
 विष्णुशक्तिं समासाद्य देवाद्याः सम्भवन्ति हि ॥ २० ॥
 स च विष्णुः स्त्रयं ब्रह्म यतः सर्वमिदं जगत् ।
 योजनानां सहस्राणि भास्करस्य रथो नव ॥ २१ ॥
 ईशादण्डस्त्रैवास्य हिगुणो मुनिसत्तम ।
 सार्वकोटिस्तथा सप्तनियुतान्यधिकानि वै ॥ २२ ॥
 योजनानान्तु तस्याच्चस्त्रव चक्रं प्रतिष्ठितं ।
 चिनाभिमतिपच्चारं षष्ठेभि इयनाबकं ॥ २३ ॥
 संवल्लरमयं ज्ञात्मा कालचक्रं प्रतिष्ठितं ।
 चत्वारिंशतसहस्राणि हितीयाच्चो विवस्तः ॥ २४ ॥
 पच्चान्दानि तु सार्वानि स्थनस्य महामते ।
 अच्छप्रमाणमुभयोः प्रमाणतद्युगार्द्योः ॥ २५ ॥
 इत्योऽच्छस्त्रद्युगार्द्यं भ्रवाधारं रथस्य वै ।
 हयास्त्र सप्त छन्दांसि गायत्रादीनि सुव्रत ॥ २६ ॥
 उदयास्त्रमनं श्चियं दर्शनादर्शनं रवेः ।
 यावक्षाच्चप्रदेशे तु वशिष्ठोऽवस्थितो भ्रुवः ॥ २७ ॥
 स्वयमायाति तावस्तु भूमेराभूतसम्प्लवे(१) ।
 जहोत्तरमृषिभ्यस्तु भ्रुवो यत्र व्यवस्थितः ॥ २८ ॥
 एतद्विष्णुपदं दिव्यं लृतीयं व्योग्नि भास्तरं ।
 निर्दूतदोषपङ्कानां यतीनां स्थानमुक्तमं ॥ २९ ॥

(१) भूमेराभूतसम्प्लवे इति ८०, अ० च ।

ततो गङ्गा प्रभवति अरण्यात् पापनाशनी(१) ।
दिवि रूपं हरेञ्चेयं शिशुमाराकृति प्रभो ॥ ३० ॥
स्थितः पुच्छे ध्रुवस्तत्र भ्रमन् भ्रामयति यहान् ।
स रथोऽधिष्ठितो देवैरादित्यैर्कृष्णभिर्वरैः(२) ॥ ३१ ॥
गन्धर्वैरप्सरोभिश्च यामणीसर्पराज्ञसैः(३) ।
हिमोण्डवारिवर्षाणां कारणं भगवान् रविः ॥ ३२ ॥
कृष्णेदादिमयो विष्णुः स शुभाशुभकारणं ।
रथस्त्रिचक्रः सोमस्य कुम्हाभास्तस्य वाजिनः(४) ॥ ३३ ॥
वामदक्षिणतो युक्ता दश तेन चरत्यसौ ।
वयस्त्रिंशत् सहस्राणि चयस्त्रिंशत्कृतानि च ॥ ३४ ॥
चयस्त्रिंशत्तथा देवाः पिवन्ति चण्डाकरं(५) ।
एकां कलाच्च पितर एकामारश्मिसंस्थिताः ॥ ३५ ॥
वायुग्निद्रव्यसम्भूतो रथस्य न्द्रसुतस्य च ।
अष्टाभिसूरगैर्युक्तो बुधस्तेन चरत्यपि ॥ ३६ ॥
एकस्यापि रथोऽष्टाश्वः भौमस्यापि रथस्तथा ।
ब्रह्मस्तेन रथोऽष्टाश्वः श्वरेष्टाश्वको रथः ॥ ३७ ॥
स्त्रीनोश्च रथोऽष्टाश्वः केतोश्चाष्टाश्वको रथः ।
यदद्य वैष्णवः कायस्ततो विप्र वसुन्धरा ॥ ३८ ॥

१ सर्वप्राप्तप्रसाशिनीति अ० ।

२० पुष्करे नाम्नि ।

२ इष्टिभो रवेरिति ग०, घ०, उ०,
अ० च ।४ कुम्हाभास्तत्र वाजिन इति क०,
घ०, उ० च ।

३ सरथ इत्यादिः, राज्ञैरित्यतः पाठः ।

५ चण्डाचरमिति अ० ।

पञ्चाकारा समुद्रूता पर्वताद्यादिसंयुता ।
ज्योतिर्भुवननद्यद्विसमुद्रवनकं हरिः ॥ ३८ ॥
यदस्ति नास्ति तद्विष्णुर्विष्णुज्ञानविजृभितं^(१) ।
न विज्ञानमृते किञ्चिज् ज्ञानं विष्णुः परम्पदं ॥ ४० ॥
तत् कुर्व्याद् येन विष्णुः स्थात् सत्यं ज्ञानमनन्तकं ।
पठेद् भुवनकोषं हि यः सोऽवामसुखामभाक् ॥ ४१ ॥
ज्योतिःशास्त्रादिविद्यात् शुभाशुभाविष्णो हरिः^(२) ।
इत्याम्बेदे महापुराणे भुवनकोषो नाम विंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ज्योतिःशास्त्रं ।

अनिरुद्वाच । ज्योतिःशास्त्रं प्रवक्ष्यामि शुभाशुभविवेकदं ।
चातुर्लक्ष्य सारं यत् तज् ज्ञात्वा सर्वविह्वेत् ॥ १ ॥
षड्घटके^(३) विवाहो न न च हिंदादशे स्त्रियाः ।
न त्रिकोणे द्वादश प्रीतिः^(४) शेषे च समसप्तके ॥ २ ॥

१ ज्ञानविज्ञानजृभितमिति ज० ।

२ शुभाशुभाश्चयो हरिरिति ष०,

८० च ।

३ षट्काट्के इति ष०, ग०, घ०, उ०,

ज० च ।

४ न त्रिकोणे शुभाशुभाश्चयो हरिरिति ज० ।

हिंदादशे विकोषे च मैत्रीचेतपयोर्यदि ।
 भवेदेकाधिपत्यच्च ताराप्रीतिरथापि वा ॥ ३ ॥
 तथापि कार्यः संयोगो न तु षट्काष्टके पुनः ।
 जीवे भृगौ चास्तमिते मिथ्यते च पुमान् स्त्रिया ॥ ४ ॥
 गुरुचेतगते स्यर्ये सूर्यचेतगते गुरौ ।
 विवाहं न प्रशंसन्ति कन्यावैधव्यक्षम्भवेत् ॥ ५ ॥
 अतिचारे चिपक्षं स्याहक्रे मासचतुष्टयं ।
 ब्रतोहाहो न कुर्वीत गुरोर्वक्रातिचारयोः ॥ ६ ॥
 चेत्वे पौषे न रित्नात् हरौ सुप्ते कुजे रवौ ।
 चन्द्रच्छये चाशुभं स्यात् सन्ध्याकालः शुभावहः ॥ ७ ॥
 रोहिणी चोक्तरा मूलं स्वाती हस्तोऽथ रेवती ।
 तुले न मिथ्यने शस्त्रो विवाहः परिकौर्त्तिः ॥ ८ ॥
 विवाहे कर्णबेधे च ब्रते पुंसवने तथा ।
 प्राशने चाद्यचूडायां विद्वर्द्धच्च विवर्ज्येत्^(१) ॥ ९ ॥
 अवणे मूलपुष्टे च सूर्यमङ्गलजीवके ।
 कुम्भे सिंहे च मिथ्यने कर्म पुंसवनं स्मृतं ॥ १० ॥
 हस्ते मूले भृगे पौष्णे बुधे शुक्रे च निष्कृतिः ।
 अर्केन्द्रजीवभृगुजे मूले ताम्बूलभक्षणं ॥ ११ ॥
 अन्नस्य प्राशनं शुक्रे जीवे भृगे च मौनके^(२) ।
 हस्तादिपञ्चके पुष्टे क्षत्तिकादिच्छये तथा ॥ १२ ॥

१ विद्मृतं विवर्ज्येत् इति ख०, ग०, २ जीवे मकरमौनके इति आ० ।
ख०, घ०, ङ०, च०, ख० च ।

अश्विन्यामध्यं रेवत्यां नवाद्रफलभद्रणं ।
 पुष्टो हस्ता तथा ज्येष्ठा रोहिणी श्रवणाश्चिनौ ॥ १३ ॥
 स्वातिसौम्ये च भैषज्यं कुर्यादन्धव वर्जयेत् ।
 पूर्वाच्यं^(१) मधा याम्यं पावनं^(२) श्रवणवयं ॥ १४ ॥
 भौमादित्यशनेवारे स्नातव्यं रोगमुक्तिः ।
 पार्विवे चाष्टङ्गीकारं मध्ये नाम च दिक्षु च ॥ १५ ॥
 क्षौं पुटं पार्विवे दिक्षु क्षौं विदिक्षु लिखेहस्तन् ।
 गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जे वस्ते गले धृतं ॥ १६ ॥
 शत्रवो वशमायान्ति मन्त्रे यानेन निश्चितं ।
 ओं क्षौं सम्पृष्टं नाम ओं क्षौं पद्माष्टके क्रमात् ॥ १७ ॥
 गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जेऽथ सुभगाहृते ।
 गोमध्यवागमः पञ्चे हरिद्राया रसेन च ॥ १८ ॥
 शिलापट्टैरौन् स्वश्चयति भूमावधोमुखीकृतं । [॥ १९ ॥]
 ओं क्षौं सः^(३) सम्पृष्टनाम ओं क्षौं सः^(४) पद्माष्टके क्रमात् ।
 गोरोचनाकुङ्कुमेन भूर्जे मृत्युनिवारणं ।
 एकपञ्चनवप्रीत्यै^(५) हिष्टद्वादशयोगकाः ॥ २० ॥
 चिसैकादशे लाभो वेदाष्टद्वादशे रिपुः ।
 तनुर्धनस्त्र सहजः सुहृत् सुतो रिपुस्तथा ॥ २१ ॥
 जाया निधनधर्मार्थैं च कार्मायव्ययकं क्रमात् ।

१ पूर्वाविकमिति अ० ।

४ ओं क्षौं स इति अ० । ओं क्षौं स

२ पावकमिति क० ।

इति क० ।

३ ओं क्षौं स इति क० ।

५ एकपञ्चनवप्रीत्यै इति अ० ।

स्फुटं भेषादिलग्नेषु नवतारावलं वदेत् ॥ २२ ॥
 जन्म सम्पदिपत् चेमं प्रत्यरिः साधकः क्रमात् ।
 निधनं मिचपरमभिवं तारावलं विदुः ॥ २३ ॥
 चरे ज्ञगुरुशुक्राणां सूर्याचन्द्रमसोस्तथा ।
 माघादिमासषट्के तु चौरमादं प्रशस्यते ॥ २४ ॥
 कर्णबेधो बधे जीवे पुष्टे अवणचित्रयोः ।
 पञ्चमेऽव्दे चाध्ययनं षष्ठौं प्रतिपदञ्चजेत् ॥ २५ ॥
 रिक्तां पञ्चदशीं भोमं प्रार्च्य वाणीं हरिं श्रियं ।
 माघादिमासषट्के तु^(१) भेषलावन्धनं शुभं ॥ २६ ॥
 चूडाकरणकाद्यच्च आवणादौ न शस्यते ।
 अस्तं याते गुरो शुक्रे चौणे च शशलाङ्गने ॥ २७ ॥
 उपनीतस्य विप्रस्थ मृत्युं जाडयं विनिर्हिंश्चेत् ।
 चौरक्षे शुभवारे च संमावर्त्तनमिष्ठते ॥ २८ ॥
 शुभचेते विलग्नेषु शुभयुक्तेचितेषु च ।
 अश्विनीमघाचिचासु स्वातीयाम्योत्तरासु च ॥ २९ ॥
 पुनर्वसौ तथा पुष्टे धनुर्वेदः प्रशस्यते ।
 भरस्याद्वा मघास्त्रेषा वङ्गिभगर्चयोस्तथा ॥ ३० ॥
 जिजौविषुव्रं कुर्वीत वस्त्रप्रावरणं नरः ।
 गुरो शुक्रे बुधे वस्त्रं विवाहादौ न भादिकं ॥ ३१ ॥
 रेवत्यश्चिधनिष्ठासु हस्तादिषु च पञ्चसु ।
 शङ्खविद्वुमरत्रानां परिधानं प्रशस्यते ॥ ३२ ॥

१ माघादिमासषट्केषु इति ख० ।

वाम्यसर्पधनिष्ठासु(१) चिषु पूर्वेषु वारुणे(२) ।
 क्रीतं हानिकरं द्रव्यं विक्रीतं लाभकङ्गवेत् ॥ ३३ ॥
 अश्विनीखातिचित्रासु रेवलां वारुणे हरौ ।
 क्रीतं लाभकरं द्रव्यं विक्रीतं हानिकङ्गवेत् ॥ ३४ ॥
 भरणी त्रौणि पूर्वाणि आद्राश्वेषा मधानिलाः ।
 वङ्गिक्षेष्टाविशाखासु स्वामिनो नोपतिष्ठते ॥ ३५ ॥
 द्रव्यं दक्षं प्रयुक्तं वा यत्र निश्चिप्ते धनं ।
 उक्तरे अवणे शाके कुर्याद्राजाभिषेचनं ॥ ३६ ॥
 चैवं ज्येष्ठं तथा भाद्रमाश्विनं पौषमेव च ।
 माघं चैव परित्यज्य शेषमासे गृहं शुभं ॥ ३७ ॥
 अश्विनी रोहिणी मूलमुक्तरात्रयमैन्दवं ।
 स्खातौ हस्तानुराधा च गृहारभे प्रशस्यते ॥ ३८ ॥
 आदित्यभौमवर्जन्तु वापीग्रासादके तथा ।
 सिंहराशिगते जीवे गुर्वादिल्ये मलिन्नुचे ॥ ३९ ॥
 बाले छुड्डिस्तर्गे शुक्रे गृहकर्म विवर्जयेत् ।
 अमिदाही भयं रोगो राजपीडा धनक्षतिः ॥ ४० ॥
 सङ्कुहे दृणकाष्ठानां कृते अवणपञ्चके ।
 गृहप्रवेशनं कुर्यादनिष्ठोक्तरवारुणे ॥ ४१ ॥
 नौकाया घटने द्वित्रिपञ्चसप्तवयोदशी ।
 वृपदर्शी धनिष्ठासु हस्तापौष्णाश्विनौषु च ॥ ४२ ॥
 पूर्वाचयन्धनिष्ठाद्रां वङ्गः सौम्यविशाखयोः ।

१ वाम्यसर्पविश्वासु इति ८०, ९० च । २ पूर्वेषु चान्तरे इति ८०, ९०, १०० च ।

अश्वेषा चाख्नी चैव यावासिद्धिस्तु सम्पदा(१) ॥ ४३ ॥
 विषूत्तरेषु रोहिण्यां सिनीबालौ चतुर्दशी ।
 श्वरणा दैव हस्ता च चिचा च वैष्णवी तथा ॥ ४४ ॥
 गोष्ठयात्रां न कुर्वीत प्रवेशं नैव कारयेत् ।
 अनिलोत्तररोहिण्यां सृगमूलपुनर्वसी ॥ ४५ ॥
 पुष्टश्वरणहस्तेषु क्षमिकर्म समाचरेत्(२) ।
 पुनर्वसूत्तरास्तीभगमूलेन्द्रवारणे(३) ॥ ४६ ॥
 गुरोः शुक्रस्य वारे वा वारे च(४) सोमभास्तोः ।
 हृषलग्ने च कर्त्तव्यद्वन्द्यायां मिथुने तथा ॥ ४७ ॥
 द्विपञ्च(५) दशमी सप्त द्वतीया च ब्रयोदशी ।
 रेवतीरीहिणीन्द्रामिहस्तमैत्रोत्तरेषु(६) च ॥ ४८ ॥
 मन्दारवर्ज्जं वौजानि वापयेत् सम्पदर्थपि(७) ।
 रेवतीहस्तमूलेषु श्वरणे भगमैत्रयोः ॥ ४९ ॥
 पिण्डदैवे तथा सौम्ये धान्यच्छेदं सृगोदये ।
 हस्तचित्रादितिस्तातौ रेवत्यां श्वरणतये ॥ ५० ॥
 स्तिरे लग्ने(८) गुरोर्वारे अष्ट(९) भार्गवसौम्ययोः ।
 याम्यादितिमध्याज्येष्टासूत्तरेषु प्रवेशयेत् ॥ ५१ ॥

१ याचाचिद्धिषु सम्पद इति ग०, ६ हस्तमैत्रोत्तरादु इति ज० ।

ज० च ।

७ वापयेत् संथतोपि चेति च०, ष०,

२ समारभेदिति ष०, ष० च ।

ज० च ।

३ भगमूले च वारणे इति ष०, ष० च । ८ चरे लग्ने इति ष० ।

४ वारे वा इति ज० ।

९ गुरोर्बारेष्वरा इति ष०, ष० च ।

५ विपञ्चेति ज० ।

ओं धनदाय(१) सर्वधनेशाय देहि मे धनं स्वाहा(२) ।
 ओं नवे वर्षे इलाहेवि लोकसंवर्जनि कामरूपिणि देहि
 मे धनं स्वाहा ॥

पत्रस्यं लिखितं धान्यराशिस्यं धान्यवर्द्धनं ।
 चिपूर्व्यासु विशाखायां धनिष्ठावारुणेऽपि च ॥ ५२ ॥

एतेषु षट्सु विज्ञेयं धान्यनिष्कृमणं वृष्टैः ।
 देवतारामवाप्यादिप्रतिष्ठोदण्डसुखे रवौ ॥ ५३ ॥

मिथुनस्येरवौ दर्शाद्यदि स्याद् हादशी तिथिः ।
 सदा तत्रैव कर्तव्यं शयनं चक्रपाणिनः ॥ ५४ ॥

सिंहतौलिङ्गते(३) चार्के दर्शाद्यहादशीहयं ।
 आदाविन्द्रसमुस्यानं प्रबोधस्त्वं हरेः क्रमात् ॥ ५५ ॥

तथा कन्यागते भानौ(४) दुर्गीस्याने तथाष्टमौ ।
 चिपादेषु च ऋषेषु यदा भद्रा तिथिभवेत् ॥ ५६ ॥

भौमादित्यश्नैषारि विज्ञेयं तत् चिपुष्करं ।
 सर्वकर्मण्यपादेया विशुद्धिष्वन्द्रतारयोः(५) ॥ ५७ ॥

जन्मात्रितस्त्रिष्वषष्टश्च सप्तमो दशमस्तथा ।
 एकादशः शशी येषाम्नेषामेव शुभं वदेत् ॥ ५८ ॥

शुक्लपक्षे हितीयस्त्वं पञ्चमो नवमः शुभः ।
 मित्रातिमित्रसाधकसम्यत्वेमादितारकाः ॥ ५९ ॥

१ शुं ओं धनदायेति ज० ।

२ सिंहतौलिङ्गते इति च० ।

३ “नवे वर्षे गुरुत्वारे च च भारगेव सौम्ययोः” ४ कन्याराशिगते भानौ इति च० ।
 इव पाठोन च० पुस्तकेचिकोऽस्ति । ५ विशुद्धिष्वन्द्रसूर्ययोरिति ज० ।

जन्मना मृत्युमाप्नोति विपदा धनसङ्क्षयं ।
 प्रत्यरौ मरणं विद्यानिधने याति पञ्चतां ॥ ६० ॥

क्षणाष्टमौदिनादूर्ध्वं यावच्छङ्गाष्टमौदिनं^(१) ।
 तावत् कालं शशी चौणः पूर्णस्त्रीपरि स्मृतः ॥ ६१ ॥

हृषे च मिथुने भानो जीवे चन्द्रेन्द्रदैवते^(२) ।
 पौर्णमासौ गुरोर्वारे महाज्यैष्टी प्रकौर्त्तिता ॥ ६२ ॥

ऐन्द्रि गुरुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तथा ।
 पूर्णिमा ज्येष्ठमासस्य महाज्यैष्टी प्रकौर्त्तिता ॥ ६३ ॥

स्वात्यन्तरे यन्त्रनिष्ठे शक्रस्योत्थापयेद् ध्वजं ।
 हर्यन्कपादे^(३) चाखिन्यां सप्ताहान्ते विसर्जयेत् ॥ ६४ ॥

सर्वं हेमसमन्दानं सर्वं ब्रह्मसमा द्विजाः ।
 सर्वं गङ्गासमन्तोर्यं राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥ ६५ ॥

ध्वाङ्ग्नी महोदरौ घोरा मन्दा मन्दाकिनी द्विजाः^(४) ।
 रात्र्षसौ च क्रमेणार्काल्कान्तिर्नामभिः स्मृता ॥ ६६ ॥

बालवे कौलवे नागे तैतिले करणे यदि ।
 उत्तिष्ठन् सङ्क्रमत्यक्रमस्तदा लोकः^(५) सुखी भवेत् ॥ ६७ ॥

गरे ववे वणिग्विष्टौ किञ्चुन्मे शकुनौ ब्रजेत् ।
 राज्ञो दोषेण लोकोऽयम्प्रौढते सम्पदा समं ॥ ६८ ॥

चतुष्पादिष्ठिवाशिष्ये शयितः सङ्क्रमेद्विः ।

१ क्षणाष्टमौदिनादूर्ध्वं यावच्छ- हर्यन्कपादे इति ३० ।
 ङ्गाष्टमौदिनमिति ३० । ४ मन्दाकिनी तथेति ख०, घ०, ङ० च ।

२ जीवे चन्द्रेन्द्रदैवतमिति ज० । ५ मन्दाकिनीति चेति झ० ।

३ रक्षायपाद इति ख०, ग० च । ६ तथा लोक इति ख० ।

हुर्भिकं राजसङ्ग्रामो दम्पत्योः संशयो भवेत् ॥ ६६ ॥
 आधाने जन्मनक्षत्रे व्याधौ क्लेशादिकं भवेत् ।
 क्वचिकायाद्वदिनन्दिराचं रोहिणीषु च ॥ ७० ॥
 मृगशिरः पञ्चरात्रं आद्वासु^(१) प्राणनाशनं ।
 पुनर्वसौ च पुष्टेच समरात्रं विधौयते ॥ ७१ ॥
 नवरात्रं तथा अश्वेषा इमशानाम् भवासु च ।
 हौ मासो पूर्वफालगुण्यामुखरासु चिपञ्चकम्^(२) ॥ ७२ ॥
 हस्ते तु दृशते चित्रा अर्द्धमासन्तु पौडनम् ।
 मासहयन्त्रया खातिर्विशाखा विंशतिर्दिनं ॥ ७३ ॥
 मैत्रे चैव दशाहानि ज्येष्ठात्मेवार्द्धमासकम् ।
 मूले न जायते मोक्षः पूर्वाषाढा चिपञ्चकम्^(३) ॥ ७४ ॥
 उत्तरा दिनविंशत्या हौ मासो अवशेष च ।
 धनिष्ठा चार्द्धमासञ्च वारुणे च दशाहकम् ॥ ७५ ॥
 न च भाद्रपदे मोक्ष उत्तरासु विपञ्चकम् ।
 रेवती दशरात्रञ्च अहोरात्रन्तर्याखिनी ॥ ७६ ॥
 भूरस्तां प्राणहानिः स्थाद् गायत्रीहोमतः शुभं ।
 पञ्चधान्यतिलाज्याद्यैर्वेनुदानन्दिजे शमं ॥ ७७ ॥
 दशा सूर्यस्य षष्ठाव्दा इन्द्रोः पञ्चदशैव तु ।
 अष्टौ वर्षाणि भौमस्य दशसप्तदशा बुधे ॥ ७८ ॥

१ आद्वासमिति ज०, ज० च । हस्ते तु दृशते रत्यादिः, पूर्वाषाढा-
 २ उत्तरासु विरात्रकमिति ज० । विपञ्चकमित्यनाः पाठः ड०, छ०, पुस्तक-
 ३ पूर्वाषाढादिनपञ्चकमिति क० । इये नाखिः ।

दशाद्वानि दशा पङ्कोरुनविंशत्तरोहृशा ।
 राहोर्द्वादशवर्षाणि भार्गवस्यैकविंशतिः ॥ ७८ ॥
 इत्यानेये महापुराणे ज्योतिःशास्त्रसारो नाम एकविं-
 शत्विकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशत्विकशततमोऽध्यायः ।

कालगणनं ।

अनिरुद्वाच । कालः समागणो वस्त्रे गणितं कालबद्धये ।
 कालः समागणोऽर्कन्नो^(१) मासैश्चैत्रादिभिर्युतः ॥ १ ॥
 हिन्नो हिष्ठः सवेदः स्यात् पञ्चाङ्गाष्टयुतो गुणः^(२) ।
 त्रिष्ठो मध्यो वसुगुणः पुनर्बैद्यगुणस्य सः ॥ २ ॥
 अष्टरन्ध्राग्निहीनः^(३) स्यादधः सैकरसाष्टकैः ।
 मध्यो हीनः षष्ठिहतो^(४) लघ्युक्तस्तथोपरि ॥ ३ ॥
 न्यूनः समक्तो वारसदधस्तिथिनाडयः ।
 सगुणो हिगुणश्चोऽहृ^(५) त्रिभिरुनो गुणः पुनः ॥ ४ ॥
 अधः खरामसंयुक्तो रसार्काष्टफलैर्युतः ।
 अष्टाविंशत्त्वेषपिण्डस्तिथिनाड्या अधः स्थितः ॥ ५ ॥

१ समागणोर्काल इति अ०, छ० च ।

२ पञ्चदशयुतो ग्रह इति अ० ।

३ अष्टरन्ध्राग्निहीन इति अ० ।

४ षष्ठिहत इति छ० ।

गुणस्तिस्तमिरुनोर्द्वं हाभ्यां च गुणयेत् पुनः ।
 मध्ये रुद्रग्रन्थः कार्यो छाधः सैको नवाग्निभिः ॥ ६ ॥
 लब्धहीनो^(१) भवेन्मध्यो हाविंशतिविवर्जितः ।
 षष्ठिशेषे ऋणं ज्ञेयं लब्धमूर्द्धं विनिक्षिपेत् ॥ ७ ॥
 सप्तविंशतिशेषस्तु भ्रुवो नचत्रयोगयोः ।
 मासि मासि क्षिपेद् वारन्दाचिंश्चाटिकास्त्रिधो ॥ ८ ॥
 हे पिण्डे हे च नचत्रे नाड्य एकादश छृणे ।
 वारस्थाने तिथिन्दद्यात् सप्तभिर्भागमाहरेत् ॥ ९ ॥
 शेषवाराश्च सूर्यादा घटिकासु च पातयेत् ।
 पिण्डकेषु तिथिन्दद्याहरेचैव चतुर्दश ॥ १० ॥
 ऋणं धनं धनमृणं क्रमाज् ज्ञेयं चतुर्दशे ।
 प्रथमे चयोदशे पञ्च हितीयद्यादशे दश ॥ ११ ॥
 पञ्चदशसृतौष्ठे च तथाचैकादशे अृतां ।
 चतुर्थं दशमे चैव भवेदेकोनविंशतिः ॥ १२ ॥
 पञ्चमे नवमे चैव हाविंशतिरुदाहृताः ।
 षष्ठाष्टमे त्वखण्डाः स्यवतुर्विंशतिरेव च ॥ १३ ॥
 सप्तमे पञ्चविंशः स्थात् खण्डशः पिण्डिकाद् भवेत्^(२) ।
 कर्कटादौ हरेद्राशिमृतुवेदचयैः क्रमात् ॥ १४ ॥
 तुलादौ प्रातिलोम्येन चयो वेदरसाः क्रमात् ।

१ सैकोन सप्तकैरिति ४०, ५० च । २ खण्डकः पिण्डकाहृतेदिति ४०, ५०,

२ चतुर्दशैन इति ४० ।

४०, ५०, ६०, ७०, ८० च ।

मकरादौ दीयते च रसवेदत्रयः क्रमात् ॥ १५ ॥
 मेषादौ प्रातिलोम्येन चयो वेदरसाः क्रमात्^(१) ।
 खेषवः खयुगा मैत्रं मेषादौ विकला धनम् ॥ १६ ॥
 कर्कटे प्रातिलोम्यं स्याद्गमेतत् तुलादिके ।
 चतुर्गुणा तिथिर्ज्ञेया विकला चेह सर्वदा ॥ १७ ॥
 हन्त्यास्त्रिमागतागामिपिण्डसङ्ख्याफलान्तरैः ।
 षष्ठ्यासं प्रथमोश्चार्थं हानौ देयन्धने धनम् ॥ १८ ॥
 हितीयोज्ञरिते वर्गे वैपरीत्यमिति स्थितिः ।
 तिथिर्द्विंशुगुणिता कार्या षड्भागपरिवर्जिता ॥ १९ ॥
 रविकर्मविपरीता तिथिनाडीसमायुता ।
 ऋणे शुद्धे तु नाडः स्युक्टृणं शुद्धेत नो यदा ॥ २० ॥
 सघष्टिकं प्रदेयन्तत् षष्ठ्याधिके च तस्यजेत्^(२) ।
 नक्षत्रं तिथिमिश्रं स्याद्गतुभिर्गुणिता तिथिः ॥ २१ ॥
 तिथिस्त्रिभागसंयुक्ता ऋणेन च तथान्विता ।
 तिथिरच चिता कार्या तद्वेदाद्योगशीधनं ॥ २२ ॥
 रविचक्ष्मी समौ क्षत्वा योगो भवति निश्चलः ।
 एकोना तिथिर्द्विंशुशा सप्तभिन्ना क्षतिर्द्विंश्चा^(३) ॥ २३ ॥
 तिथिश्च इगुणैकोना क्षताङ्गैः करण्विश्च ।

१ मकरादौ इत्यादिः, वेदरसाः
 क्रमादित्यन्तः पाठः २० पुस्तके नामि ।

२ सन्ध्यवेदिति ४० ।

३ सप्तभिन्ना गतिर्द्विंशेति ४०, अ० ४ ।

क्षत्र्याचतुर्दश्यन्ते शकुनिः पर्वणीह चतुष्पदं ॥ २४ ॥
 प्रथमे तिथ्यर्द्धतो हि किन्तुप्रभुं प्रतिपद्मुखे ।
 इत्याग्नेये महापुराणे कालगणनं नाम द्वाविंशत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—१०५—

शुद्धजयार्णवीयनानायोगः ।

अग्निरुचाच । वस्त्रे जयशुभाद्यर्थं सारं शुद्धजयार्णवे ।
 अद्वृत्तेऽग्ने स्वराः स्युः क्रमान्वदादिका तिथिः ॥ १ ॥
 कादिहान्ता भौमरवौ ज्ञसोमौ गुरुभार्गवौ ।
 अग्निईक्षिणनाड्गान्तु भौमार्कशनयः परे ॥ २ ॥
 स्तार्णवः खरसैर्गुखो रुद्रैर्भागं समाहरेत् ।
 रसाहतन्तु तत् क्षत्र्या पूर्वभागेन भाजयेत् ॥ ३ ॥
 वक्षिभिस्वाहतं क्षत्र्या^(१) रूपन्तरैव निक्षिपेत् ।
 स्पन्दनं नाड्गाः पलानि सप्राणस्पन्दनं पुनः ॥ ४ ॥
 अनेनैव तु मानेन उदयन्ति दिने दिने ।
 स्फुरणैक्षिभिरच्छ्वास उच्छ्वासैस्तु पलं सृतम् ॥ ५ ॥

१ वक्षिभिस्व इति क्षत्र्या इति ८० ।

षष्ठिभिष्म पलैर्लिंपा लिपाषष्टिस्वहर्निश्च ।
पञ्चमार्दीदये बालकुमारयुवत्तद्वकाः ॥ ६ ॥
मृत्युर्येनोदयस्तेन चास्तमेकादशांशकैः ।
कुलगमे भवेद्दद्वः समृत्युः पञ्चमोऽपिवा ॥ ७ ॥
स्वरोदयञ्चक्रं ।

शनिचक्रे चार्द्धभासङ्ग्रहाणामुदयः क्रमात् ।
विभागैः पञ्चदशभिः शनिभागस्तु मृत्युदः ॥ ८ ॥
शनिचक्रं ।

दशकोटिसहस्राणि अर्वुदान्यवृद्धं हरेत्^(१) ।
चयोदशे च लक्षाणि प्रमाणं कूर्मरूपिणः ॥ ९ ॥
मघादौ क्षत्तिकाद्यन्तस्तदेशान्तः शनिस्थितौ ।
कूर्मचक्रं ।

एच्छुचक्रे च सप्तर्षिमधः सप्त च संलिखेत्^(१) ॥ १० ॥
षायूम्न्योस्वैव नैऋत्ये पूर्णिमानेयभागतः ।
अमावास्यां वायवे च राहुवै तिथिरूपकः ॥ ११ ॥
रकारं दक्षभागे तु इकारं वायवे लिखेत् ।
प्रतिपदादौ ककारादीन् सकारं नैऋते पुनः ॥ १२ ॥
राहौर्मुखे तु भङ्गः स्यादिति राहुरूदाहृतः ।
विष्टिरम्बौ^(२) पौर्णमास्यां कराणीन्द्रे हतोयकं ॥ १३ ॥
घोरा याम्यान्तु सप्तम्यां दशम्यां रौद्रसौम्यगा ।
चतुर्दश्यान्तु वायवे चतुर्थां वरुणाश्रये ॥ १४ ॥

१ अर्वुदान्यवृद्धं क्रमादिति भा० ।

२ विष्टिरम्बौ इति ग० ।

३ सप्तरसांश्चिक्षेदिति भा० ।

शुक्राष्टम्यां दक्षिणे च एकादशां भृशम्यजेत् ।
 रोद्रवै तथा खेतो मैत्रः सारभट्स्तथा ॥ १५ ॥
 सावित्री विरोचनस्त जयदेवोऽभिजित्तथा(१) ।
 रावणो विजयसैव नन्दी वरुण एव च ॥ १६ ॥
 यमसौम्यो भवशास्ते दग्धपञ्चमुहृत्तकाः ।
 रोद्रे रोद्राणि कुर्वीत खेते स्नानादिकं चरेत् ॥ १७ ॥
 मैत्रे कन्याविवाहादि शुभं सारभट्टे चरेत् ।
 सावित्रे स्थापनाद्यं वा विरोचने वृपक्रिया ॥ १८ ॥
 जयदेवे जयं कुर्व्याद् रावणे रणकर्म च(२) ।
 विजये क्षषिवाणिज्यं पटबन्धं च नर्वन्दनि ॥ १९ ॥
 वरुणे च तड्डागादि नाशकर्म यमे चरेत् ।
 सौम्ये सौम्यादि कुर्वीत भवेष्टमनमहर्विवा ॥ २० ॥
 योगा नामा विरहाः स्युर्योगा नानैव शोभनाः ।
 राहुरिन्द्रासमौरच्च वायोर्हृष्टं यमाच्छिवम्(३) ॥ २१ ॥
 शिवादाप्यञ्जलादनिरन्वेः सौम्यमतस्तयम् ।
 ततस्त सङ्क्रमं हन्ति चतुर्द्वी घटिकाभ्यमन् ॥ २२ ॥
 राहुचक्रं ।

चण्डौन्द्राणी वाराही च सुशली गिरिकर्णिका ।
 बला चातिबला चौरी मण्डिकाजातियूथिकाः ॥ २३ ॥
 यथालाभं धारयेत्ताः खेतार्कं च शतावरी ।
 गुडूचौ वागुरी दिव्या ओषधी धारिता जये ॥ २४ ॥

१ सर्वनमित्यादिः, जयदेवोभिजि- २ जीवकर्म चेति २० ।
 नयेत्यनः पादः ष० पुस्तके नात्ति । ३ दायोर्यास्यं ततः शिवमिति १० ।

ओं नमो भैरवाय^(१) खण्डगपरश्चहस्ताय ओं क्रू^(२)
 विघ्नविनाशाय ओं क्रू^(३) फट् ।
 अनेनैव तु मन्त्रेण शिखाबन्धादिकृत्ये ।
 तिलकच्छाज्ञनस्त्रैव धूपलेपनमेव च ॥ २५ ॥
 खानपानानि तैलानि योगधूलिमतः शृणु ।
 शुभगा मनःशिला तालं लाक्षारसममन्वितं ॥ २६ ॥
 तरुषीबीरसंयुक्तो ललाटे तिलको वशे ।
 विष्णुक्रान्ता च मर्पाचो सहदेवस्त्र^(४) रोचना ॥ २७ ॥
 अजादुभ्येन संपिण्ठं तिलकोवश्यकारकः ।
 प्रियङ्गुकुङ्गुमं कुष्ठं मोहनी तगरं ष्टृतं ॥ २८ ॥
 तिलको वश्यकृत्वा रोचना रक्तचन्दनं ।
 निशा मनःशिला तालं प्रियङ्गुसर्षपास्तथा ॥ २९ ॥
 मोहनी हरिता क्रान्ता सहदेवी शिखा तथा ।
 मातुलङ्गरसैः पिण्ठं ललाटे तिलको वशे ॥ ३० ॥
 सेन्द्राः सुरा वशं याति किं पुनः चुद्रमानुषाः ।
 मञ्जिष्ठा चन्दनं रक्तं कट्कन्दा विलासिनी ॥ ३१ ॥
 पुनर्नवासमायुक्तो लेपोऽयं भास्तरो वशे ।
 चन्दनं नागपुष्पस्त्र मञ्जिष्ठा तगरं वचा^(५) ॥ ३२ ॥
 लोभप्रियङ्गुरजनीमांसीतैलं वशङ्करं ।
 इत्याम्बेये महापुराणे नानायोगा नाम चयोविंशत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ ओं नमो भगवते भैरवायेति च०, ४ सहदेवा चेति च० ।
 २० च । ५ मञ्जिष्ठा तगरन्दयेति क० । मञ्जिष्ठा
 २,१ ओं क्रूमिति च०, आ० च । भजकं वचेति च० ।

अथ चतुर्विशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

युद्धजयार्णवीयज्ज्वीतिःशास्त्रसारः ।

अग्निरुचाच । ज्योतिःशास्त्रादिसारच्च वक्ष्ये युद्धजयार्णवे ।
 विना मन्त्रोषधाद्यच्च यथोमामीश्वरोऽव्रवीत्^(१) ॥ १ ॥
 देव्युवाच । देवैर्जिता दानवाश^(२) येनोपायेन तद्दद ।
 शुभाशुभविवेकाद्यं ज्ञानं युद्धजयार्णवं ॥ २ ॥
 ईश्वर उवाच । मूलदेवैच्छया जाता शक्तिः पञ्चादशाच्चरा ।
 चराचरं ततो जातं यामाराध्याच्छिलार्थवित्^(३) ॥ ३ ॥
 मन्त्रपौठं प्रवक्ष्यामि पञ्चमन्त्रसमझवं ।
 ते मन्त्राः सर्वमन्त्राणां जीविते मरणे स्थिताः ॥ ४ ॥
 कृत्यज्ञुःसामाधर्वाख्यवेदमन्त्राः क्रमेण ते ।
 सद्योजातादयो मन्त्रा ब्रह्मा विशुश्च रुद्रकः ॥ ५ ॥
 ईशः सप्तशिखा देवाः शक्राद्याः पञ्च च स्वराः ।
 अद्वित्तेऽन्नो विनाशकाद्य भूत्वा विनाशकाद्य भूत्वा ।
 काष्ठमध्ये यथा यक्षिरप्रबुद्धो न दृश्यते ।
 विद्यमाना तथा देहे शिवशक्तिर्न दृश्यते ॥ ७ ॥
 आदौ शक्तिः समुत्पत्ता श्रोऽङ्गारस्वरभूषिता ।
 ततो विन्दुभूदेवि एकारेण व्यवस्थितः ॥ ८ ॥

१ ईश्वरोऽवदत् इति ष० ।

२ दानवाद्या इति ऊ० ।

३ यामाराध्याच्छिलात्मविदिति ष०,

ग० च ।

जातो नाद उकारस्त् नदते हृदि भंस्यितः ।
 अर्षचन्द्र इकारस्त् मोक्षमार्गस्य बोधकः ॥ ८ ॥
 अकारो व्यक्त उत्पन्नो भोगमोक्षप्रदः परः^(१) ।
 अकार ऐश्वरे भूमिनिवृत्तिश्च कला स्मृता ॥ १० ॥
 गन्धीनवीजः प्राणात्मा इडाशक्तिः स्थिरा स्मृता ।
 इकारस्त् प्रतिष्ठात्मो रसो पालश्च पिङ्गला ॥ ११ ॥
 क्रूरा शक्तिरीवीजः स्वाहरवीजोऽमिरूपवान् ।
 विद्या समाना गाम्भारौ शक्तिश्च दहनौ स्मृता ॥ १२ ॥
 प्रशान्तिर्वायुपत्त्वशर्णे यथोदानश्चला क्रिया ।
 ओङ्कारः शान्त्यतीतात्म्यः खण्ड्यूष्टपाण्डिनः ॥ १३ ॥
 पञ्च वर्णः स्वरा जाताः कुजञ्जगुरुभार्गवाः ।
 शनिः क्रमादकाराद्याः कक्षाराद्यात्म्यधः स्थिताः ॥ १४ ॥
 एतम् लमतः सर्वं ज्ञायते सचराचरं ।
 विद्यापौठं प्रवक्ष्यामि प्रणवः शिव ईरितः ॥ १५ ॥
 उमा सीमः स्वयं शक्तिर्वामा ज्येष्ठा च रौद्रापि ।
 ब्रह्मा विष्णुः क्रमाद्वद्रो गुणाः सर्गाद्यस्त्वयः ॥ १६ ॥
 रत्नाङ्गीतयच्छैव^(२) स्त्रूलः स्त्रूलः परोऽपरः ।
 चिन्तयेच्छुतवर्णन्तं सुच्छमानं परामृतं ॥ १७ ॥
 आव्यमानं यथामानं चिन्तयेत्तं दिवानिशं ।
 अजरत्वं भवेहेवि शिवत्वमुपगच्छति^(३) ॥ १८ ॥

१ भोगमोक्षप्रदः शब्द इति ज० ।

२ रत्नाङ्गीतयच्छैवेति क०, क० च ।

३ शिवत्वमधिगच्छतौति ज० ।

४ रत्नाङ्गीतयच्छैवेति क०, क० च ।

अङ्गुष्ठादौ न्यसेदङ्गावेत्रं मध्येऽथ देहके ।
 मृत्युच्छयं ततः प्रार्च रणादौ विजयो भवेत् ॥ १८ ॥
 शूल्यो निरालयः यद्दः स्थर्णं तिर्यङ्गनतं स्पृशेत् ।
 रूपस्योर्कृगतिः प्रोक्ता जलस्याधः समाच्चिता ॥ २० ॥
 सर्वस्यानविनिर्मुक्तो गन्धो मध्ये च मूलकं ।
 नाभिमूले^(१) स्थितं कन्दं गिवरूपन्तु मण्डितं ॥ २१ ॥
 शक्तिव्यूहेन सोमोऽक्षर्णी हरिस्तत्र व्यवस्थितः ।
 दशवायुसमोपेतं पञ्चतत्त्वात्ममण्डितं ॥ २२ ॥
 कालानलसमाकारं प्रस्फुरन्तं गिवामकं ।
 तज्जीवं जीवलोकस्य^(२) स्थावरस्त्र चरस्त्र च ॥ २३ ॥
 तस्मिन्द्वेषे^(३) मृतं मन्ये मन्त्रपौठेऽनिलामकं ।
 इत्याम्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे ज्योतिःशास्त्रसारो नाम
 चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—○○○○—

युद्धजयार्णवौयनानाचक्राणि ।

ईश्वर उवाच । ओं झौं कर्णमोटनि बहुरूपे बहुदंष्ट्रे झूं

१ नाडीमूले इति च० ।

तत्र जीवं जीवलोक इति च० ।

२ तद दोलं जीवनायेति च०, इ० च । ३ तस्मिन्द्वेषे इति च० ।

फटः^(१) ओं हः ओं यस यस कृत्त त्रित्त छक छक झूँ फट^(२)
नमः ।

पठामानो छबं मन्त्रः न्नुइः संरक्षलोचनः ।
मारणे पातने वापि मोहनोशाढने भवेत् ॥ १ ॥
कर्ष्मोढी महाविद्या सर्ववर्णेषु रक्षिका ।

नानाविद्या ।

यच्छोदयं प्रवक्ष्यामि स्वरोदयस्माश्रितं ॥ २ ॥
नाभिहृद्यन्तरं यावत्तावच्चरति मारुतः ।
उच्चाटयेद्रष्णादौ तु कर्णाचौणि प्रभेदयेत् ॥ ३ ॥
करोति साधकः कृद्धो जपहोमपरथयः ।
हृदयात्यायुकं करणं ज्वरदाहारिमारणे^(३) ॥ ४ ॥
करणोऽद्वयो रसो वायुः शान्तिकं पौष्टिकं रसं ।
दिवं स्तम्भं समाकर्षं गम्भो नासान्तिकी भ्रुवः ॥ ५ ॥
गम्भलौनं मनः क्षत्वा स्तम्भयेन्नाच संशयः ।
स्तम्भनं कौलनाद्यज्ञ करोत्येव हि साधकः ॥ ६ ॥
चण्डघण्ठा कराली च सुमुखी दुर्मुखी तथा ।
रेवती प्रथमा घोरा वायुचक्रेषु ता यज्ञेत् ॥ ७ ॥
उच्चाटकारिका देव्यः स्थितास्तेजसि संस्थिताः ।
सौम्या च भीषणी देवी जया च विजया तथा ॥ ८ ॥
अजिता चापराजिता महाकोटी च रौद्रध्वा ।
शुक्ककाया प्राणहरा रसचक्रे स्थिता अमूँ ॥ ९ ॥

१,२ ओं हुँ फटिति च० ।

३ ज्वरदाहनिवारणे इति च० ।

विष्णुपात्रौ परा दिव्यास्तथा चाकाशमातरः ।
 संहारौ जातहारौ च दंष्ट्राला शुक्रेवतौ ॥ १० ॥
 पिपीलिका पुष्टिहरा महापुष्टिप्रवर्षना ।
 भद्रकाशौ सुभद्रा च भद्रभीमा सुभद्रिका ॥ ११ ॥
 स्थिरा च निषुरा दिव्या निष्कम्या गदिनौ तथा ।
 द्वाचिंशमातरवक्ते अष्टाष्टकमशः स्थिताः ॥ १२ ॥
 एक एव रविशन्द्र एकसैकाशत्तिका ।
 भूतभेदेन तौर्यानि^(१) यथा तोयं महीतले ॥ १३ ॥
 प्राण एको मण्डलैष भिषते भूतपच्छरे ।
 वामदक्षिणयोगेन दशधा सम्बवत्तते ॥ १४ ॥
 विन्दु मुण्डविचित्रज्ञ तत्त्ववस्त्रेण विष्टितं ।
 ब्रह्माण्डेन^(२) कपालेन पिवेत परमामृतं ॥ १५ ॥
 पञ्चवर्गबलाद्युद्दे जयो भवति तच्छृणु ।
 अआकचटतपयाः श आद्यो वर्ग ईरितः ॥ १६ ॥
 इईखच्छठथफराः सो वर्गश्च द्वितीयकः ।
 उजगजडदबलाः सो वर्गश्च द्वितीयकः ॥ १७ ॥
 एणेषभट्ठधभवा हो वर्गश्च चतुर्थकः ।
 आ औ अं अः उच्चणना मो वर्गः पञ्चमो भवेत् ॥ १८ ॥
 वर्णाशाख्युदये नृणां चत्वारिंशज्ञ पञ्च च ।
 बालः कुमारो युवा स्याहृष्टो मृत्युश्च नामतः ॥ १९ ॥

१ भूतभेदेन भिष्टानि इति ४० । २ ब्रह्माण्डे इति ४० ।
तानि भेदेन भिष्टानि इति ४० ।

आमपौडा शोषकः स्थादुदासौनश कालकः ।
 क्षत्तिका प्रतिपङ्गोम आमनो लाभदः सूतः ॥ २० ॥
 पठी भोमी मधा पौडा आद्रा चैकादशी कुजः ।
 सूत्युर्व्याघा हितीया ज्ञो लाभशाद्रा च सप्तमी ॥ २१ ॥
 बुधे हानिर्भरणी ज्ञः अवर्णं काल ईदृशः ।
 जीवो लाभाय च भवेत्तृतीया पूर्वफलगुनी ॥ २२ ॥
 जीवोऽष्टमी^(१) धनिष्ठाद्रा जीवोऽस्त्रेषा दयोदशी ।
 सूत्यो शुक्रशतुर्धीं स्वात् पूर्वभाद्रपदा त्रिये ॥ २३ ॥
 पूर्वांशाडा च नवमी शकः पौडाकरो भवेत् ।
 भरणी भूतजा शक्रो यमदण्डो हि हानिकृत् ॥ २४ ॥
 क्षत्तिका पञ्चमी मन्दो लाभाय तिथिरीरिता ।
 अस्त्रेषा दशमी मन्दो योगः पौडाकरो भवेत्^(२) ॥ २५ ॥
 मधा शनिः पूर्णिमा च योगो भूत्युकरः सूतः ।

तिथियोगः ।

पूर्वोत्तराग्निनैर्हत्यदक्षिणानिलचन्द्रमाः^(३) ॥ २६ ॥
 ब्रह्माद्याः स्युद्दृष्टयः स्युः^(४) प्रतिपञ्चमीसुखाः ।
 राशिभिः सहिता दृष्टा अहाद्याः सिहये सूताः ॥ २७ ॥
 मेषाद्याशतुरः कुम्भा जयः पूर्णेऽन्यथा सृतिः ।
 सूर्यादिरिक्ता पूर्णा च क्रमादेवम्यदापयेत् ॥ २८ ॥

१ जीवोऽष्टमीति च ० ।

३ दक्षाग्निसूत्रचन्द्रमा इति च ० ।

२ भरणीत्यादिः, पौडाकरो भवेदित्यनः ४ ब्रह्माद्याः स्युस्त्रिदृष्टाः स्युरिति च ० ।

पाठः च ० पुस्तके नामि ।

रथे सूर्ये फलं नास्ति सीमे भङ्गः प्रशास्यति ।
 कुञ्जेत कलहं विद्यादुधः कामाय वै गुहः ॥ २६ ॥
 क्षयाय मनसे^(१) श्लोको मन्त्रे भङ्गो रथे भवेत् ।
 देवानि पिण्डाचक्रे सूर्यंगानि च भानि हि ॥ २० ॥
 मुखे नेत्रे खलाढेश्य शिरोऽसोऽपादके ।
 पादे मृतिस्त्रिकर्त्त्वे स्वामीणि पचेऽर्पताग्नम् ॥ ३१ ॥
 सुखस्ये च भवेक्षीकृ शिरस्ये कार्यवाग्नम् ।
 कुञ्जस्थिते फलं स्नात्वा राहुषकं वदास्यहम् ॥ ३२ ॥
 इन्द्राज्ञ नैऋत्यस्त्रैकैऋत्याक्षोमसेव च ।
 सोमादुत्ताम्नं वरहेराप्तमाम्याच्छिकात्यं ॥ ३३ ॥
 रद्राद्यमं यमाहातुं वासोऽवद्धं वजेत् पुत्रः ।
 मृक्के चतुर्मो नाश्वस्तु राहुषष्टे जयो रथे ॥ ३४ ॥
 अयतो मृत्युमासोति तिथिराहुं वहामि ते ।
 आनेयादिशिवान्तं च पूर्णिमामादितः प्रिये ॥ ३५ ॥
 पूर्वे कृष्णाष्टमीं यावत् राहुषष्टौ भयो भवेत् ।
 एशाम्यामेयनैऋत्यवायव्ये फलिराहुकः ॥ ३६ ॥
 मेषाद्या दिशि पूर्वादी यत्तादित्योऽप्ततो मृतिः ।
 तृतीया कृष्णपञ्चे तु सप्तमी दशमी तथा ॥ ३७ ॥
 चतुर्थी तथा शुक्ले चतुर्थेकादशी तिथिः ।
 पञ्चदशी विष्ण्यस्तुः पूर्णिमामेयवायवे ॥ ३८ ॥
 अक्षचटतप्रयशा वर्णा; सूर्यादयो ग्रहाः ।

१. महये रति च०, च० च ।

गृह्णोत्तमस्तेनकाश पिङ्गलः कौशिकः ब्रह्मात् ॥ ३८ ॥
 मारसच मयूरस गोरक्षुः पञ्चिष्ठः स्मृताः ।
 आदौ साध्यो हुतो मन्त्रः^(१) उच्चाटे पञ्चवः स्मृतः ॥ ४० ॥
 वश्ये ज्वरे तत्त्वाकर्षे प्रयोगः सिहिकारकः ।
 शास्त्रो ग्रीतौ नमस्कारो वीषट् पुष्टौ वशादिषु ॥ ४१ ॥
 हुं चत्वौ^(२) प्रीतिसमाशे विहिषोच्चाटने च फट् ।
 वषट् सुते च दौस्यादौ^(३) मन्त्राणां जातयस षट् ॥ ४२ ॥
 ग्रीषधौः सम्बवस्मामि महारच्चाविधायिनौः ।
 महाकाली तथाचण्डी वाराही चेष्टरी तथा ॥ ४३ ॥
 सुदर्शना तथेन्द्राशी भावस्या रक्षयन्ति तम् ।
 तत्त्वा चातिबला भौरुर्सुसल्ली सहदेव्ययि ॥ ४४ ॥
 जातौ च मणिका यूद्धी गारुडी भृङ्गराजकः ।
 चक्ररूपा नहोषधो भारिता विजयादिद्वाः ॥ ४५ ॥
 ग्रहणे च महादेवि उदृताः शुभदायिकाः ।
 सूदा तु कुच्छरक्षुत्वा सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ४६ ॥
 तत्त्वा पादतङ्गे छत्वा स्तम्भयेच्छबुसाक्षः ।
 नगाद्ये चैकवृत्ते च वज्राहतप्रदेशके ॥ ४७ ॥
 वस्त्रौक्षुदमाहृत्य मातरौ योजयेत्ततः ।
 ओ नमो महामैरवाय विक्षतदंडोयरूपाय पिङ्गलाचाय
 विशूलखड्गधराय^(४) वीषट् ।

१ आदौ उत्ताशनो मन्त्र इति च ० । अ० च ।

२ हुं चत्वौ इति च ० । ४ विशूलखड्गधरायेति च ०, न०, च०,

३ वषट् लाभे च होप्तमहस्यिति च ०, व० च । विशूलिने चत्तुर्खड्गधरायेति च ० ।

पूजयेत् कर्हमं देवि सत्त्वये चक्षस्तजालकम् ॥ ४८ ॥
 अग्निकार्थं प्रवक्ष्यामि रथादी जयवर्षनम् ।
 इमशाने निश्चि कालाभ्यो नमो मुक्तगिर्स्तो नरः ॥ ४९ ॥
 दक्षिणात्यस्तु चुहुयात्रमांसं रुभिरं विषम् ।
 तुषास्त्रिखण्डमिश्रन्तु शत्रुनाम्बा शताष्टकम् ॥ ५० ॥

ओ नमो भगवति कोमारि लल लल सात्य सात्य
 वण्टदेवि अमुकं मारय मारय सहसा नमोऽस्तुते भगवति विद्ये
 स्वाहा ।

अनया विद्यया होमाङ्गत्वच्छायते रिषोः^(१) ।

ओ वज्रकाय वज्रतुण्ड कपिलपिङ्गल करालवदन उर्वकेश
 महाबल रक्तमुख^(२) तडिजिङ्ग महारोद्र दंडोत्कट काह
 करालिन महादृढप्रहार लङ्घिश्वरसेतुबन्ध शैलप्रवाह गगन-
 चर एष्ठेहि भगवत्तमहाबलपराक्रम भैरवो ज्ञापयति एष्ठेहि
 महारोद्र दौर्बलाङ्गुलेन अमुकं वेष्टय वेष्टय अस्त्रय अस्त्रय खन
 खन वैते झूँ फट^(३) ।

अष्टविंशत्तम्भेवि हनुमान् सर्वकर्त्तव्यत् ॥ ५१ ॥

पटे हनूमतसन्दर्भनाङ्गमायान्ति शत्रवः ।

इत्याम्बेये महापुराणे युद्धयार्थं वे नानाचक्राणि नाम
 पञ्चविंशत्यधिकाशततमोऽध्यायः ॥

१ इन्धनं जावते चक्षात् इति च०,

च० ४ ।

२ वज्रमुख इति च० ।

३ झूँ फटिति च० ।

अथ पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

नक्षत्रनिर्णयः ।

ईश्वर उवाच । वस्त्राम्यद्वालकं पिण्डं शुभाशुभविद्वये ।
यस्मिन्बृक्षे भवेत् सूर्यस्तदादौ त्रीणि मूर्धनि^(१) ॥ १ ॥
एकम्भृक्षे हयवेत्रे हस्तपादे चतुष्टयं ।
हृदि पञ्च सुते जानौ आयुर्हृक्षिं विचिन्तयेत् ॥ २ ॥
शिरस्ये तु भवेद्राज्यं पिण्डतो वक्षयोगतः ।
नेत्रयोः कान्तसौभाग्यं हृदये द्रव्यसङ्घ्रहः ॥ ३ ॥
हस्ते धृतं तस्करत्वङ्गतासुरध्वगः^(२) पदे ।
कुआष्टके भानि लिख्य^(३) सूर्यकुञ्चस्तु रित्तकः ॥ ४ ॥
अशुभः सूर्यकुञ्चः स्याच्छ्रभः पूर्वादिसंस्थितः ।
फणिराहु^(४) प्रवस्थामि जयाजयविवेकदं ॥ ५ ॥
अष्टाविंशांगिखेदिन्दून् पुनर्भाज्यस्त्रिभिस्त्रिभिः ।
अथ चत्वारिं चत्वारि रेखास्तचैव दापयेत् ॥ ६ ॥
यस्मिन्बृक्षे स्थितो राहस्याद्वं फणिमूर्धनि^(५) ।
तदादि विन्यसेद् भानि सप्तविंशत्रमेण तु ॥ ७ ॥
वक्षी सप्तगते चक्षे स्थिते सर्वं आहवे ।

१ भौषि मत्तके इति च० । च ।

२ वस्ताशुरध्वगः पदे इति च० । ४ कालरात्रमिति च० ।

३ भानि लिखेदिति च०, च० ५ कालमूर्धनीति च०, च० च ।

स्वस्त्रे भङ्गं विजानौयात्समेषु च मध्यतः ॥ ८ ॥
 उदरस्येन^(१) पूजा च जयस्त्रैवामनस्तथा ।
 कठिदेशे स्थिते योध आहवे हरते परान् ॥ ९ ॥
 पुच्छस्थितेन कौर्त्तिः स्वाद्राहुद्देषे च भे सृतिः ।
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रविराहुबलन्तव ॥ १० ॥
 रविः शक्रो बृधस्त्रैव सोमः सौरिर्गुरुस्तथा^(२) ।
 सोहितः संहिकस्त्रैव एते यामाद्यभागिनः ॥ ११ ॥
 सौरिं रविच्च राहुच्च तत्वा यत्रेन पृष्ठतः ।
 स जयेत् सैन्यसङ्घातं द्यूतमध्यानमाहवं ॥ १२ ॥
 रोहिणी चोक्तरास्त्रिस्त्रो सृगः पञ्च स्थिराणि हि ।
 अश्विनौ रेवतौ स्वातौ धनिष्ठा शततारका ॥ १३ ॥
 द्विप्राणि पञ्चभान्येव यात्रार्थी चैव^(३) योजयेत् ।
 अनुराधाहस्तमूलं सृगः पुष्टं पुनर्वसुः ॥ १४ ॥
 सर्वकार्येषु चैतानि ज्येष्ठा चित्रा विशाखयः ।
 पूर्वास्त्रिस्त्रोऽग्निर्भरणी मध्याद्राज्ञेषादाहस्ताः ॥ १५ ॥
 स्थावरेषु स्थिरं द्यूतं यात्रायां चिप्रमुक्तम् ।
 सौभाग्यार्थे सृदून्येव उत्तेषु चन्तु कारयेत् ॥ १६ ॥
 दाहये दाहयां कुर्याहस्ये चाधोमुखादिकं ।
 तत्रिका भरणस्त्रैषा विशाखा पितॄनैकर्त्तम् ॥ १७ ॥

१ उदरस्ये चेति ४० । २ रक्षेत्यन्तः पाठः ४० पुस्तके नालिः ।

३ कठिदेश इत्यादि, सौरिर्गुरु- ४ यामाध्यनि चेति ४०, ४० च ।

पूर्वावयमधोवक्तुं कर्म चाधोमुखस्त्रेत्^(१) ।
 एषु कूपतङ्गागादि विद्याकर्म भिषक्किया ॥ १८ ॥
 स्थापनबोकाभूपादिविधानं^(२) स्थननन्तथा ।
 रेवती चाश्विनी चित्रा हस्ता स्वातौ पुनर्वसुः ॥ १९ ॥
 अनुराधा मृगो च्येष्ठा नव वै पार्खतोमुखाः ।
 एषु राज्याभिषेकच्च पट्टवस्त्रज्ञाश्वयोः ॥ २० ॥
 आरामगृहप्रासादं प्राकारं चेचतोरणं ।
 ध्वजचिङ्गपताकाश^(३) सर्वानेतांस कारयेत् ॥ २१ ॥
 इदश्ची सूर्यदग्धा तु चन्द्रेणैकादशी तथा ।
 भौमेन दशमी दग्धा छत्रीया वै बुधेन च ॥ २२ ॥
 पष्ठी च गुरुणा दग्धा द्वितीया भृगुणा तथा ।
 सप्तमी सूर्यपुत्रेण त्रिपुष्करमधी वदे ॥ २३ ॥
 द्वितीया इदश्ची चैव सप्तमी वै छत्रीयया^(४) ।
 रविर्भैमस्तथा^(५) गौरिः षडेतास्त्रु त्रिपुष्कराः^(६) ॥ २४ ॥
 विशाखा क्षत्तिका चैव उत्तरे हे पुनर्वसुः ।
 पूर्वभाद्रपदा चैव षडेते तु त्रिपुष्कराः ॥ २५ ॥
 साभो हानिर्जयो त्रिंशिः पुत्रजन्म तथैव च ।
 नष्टं भ्रष्टं विनष्टं वा तत्पूर्वलिङ्गयां^(७) भवेत् ॥ २६ ॥

१ चाधोमुखं भवेदिति च ० :

५ मुरुर्भैमस्तथेति क०, ग०, घ०,

२ गौकाशूतादिविधानमिति ग०, घ०,

क० च ।

३० च ।

६ षडेतास्त्रु पुष्करा इति क०,

३ वत्तुचिङ्गपताकाशेति भा० ।

क०, घ०, द० च ।

४ छत्रीयकेति क०, घ० च ।

७ तत्पूर्वं द्विपुष्करिति च०, द० च ।

अस्तिनी भरती चैव अस्तेषा पुष्टमेव च ।
 स्वातिशैव विशाखा च अवरं सप्तमं पुनः ॥ २७ ॥
 एतानि हृष्टचक्रूंषि पश्यन्ति च दिशो दश ।
 याचासु दूरगस्यापि आगमः पुस्तगोचरे ॥ २८ ॥
 आषाढे रेवती चिक्रा केकराणि पुनर्वर्षसुः ।
 एषु पञ्चसु चतुर्चेषु^(१) निर्गतस्यागमो भवेत् ॥ २९ ॥
 क्षत्तिका रोहिणी सौम्यं फलगुणी च मधा तथा ।
 मूलं ज्येष्ठानुराधा च धनिष्ठा शततारकाः ॥ ३० ॥
 पूर्वभाद्रपदा चैव चिपिटाणि च तानि हि^(२) ।
 अध्यानं ब्रजमानस्य पुनरेवागमो भवेत् ॥ ३१ ॥
 हस्त उत्तरभाद्रस्य आर्द्धाषाढा तत्त्वैव च ।
 नष्टार्थादैव हृष्णन्ते सह्यामो नैव विद्यते ॥ ३२ ॥
 पुनर्वर्षामि गण्डान्तमृद्धमध्ये यथा स्थितम् ।
 रेवत्यन्ते चतुर्नाडी^(३) अस्तिन्यादिचतुष्टयम् ॥ ३३ ॥
 उभयोर्याममात्रम् वर्जयेत्तत् प्रयत्नतः ।
 अस्तेषान्ते मधादो तु घटिकानां चतुष्टयम् ॥ ३४ ॥
 हितीयं गण्डमास्यातं लृतीयं भैरवि नृषु ।
 ज्येष्ठाभमूलयोर्मध्ये उथरूपन्तु यामकम् ॥ ३५ ॥

१ केकरेषु च चतुर्चेषु इति ३० ।

२ चिपिटाणि च भाणि हि इति ३०,

३० च ।

३ रेवत्यन्ते चतुष्टयम् इति ३०,

३०, ४०, ५०, ६०, ७०, ८० च ।

न कुर्वा^१भकर्माणि यदीच्छदामजीवितम् ।
दारके जातकाले च^(१) मिथेते पिण्डमातरौ ॥ ३६ ॥

इत्याम्बेये महापुराणे न द्वयनिर्णयो नाम षड्विंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नानाबलानि ।

ईश्वर उवाच^(१) । विष्णुमे वटिकास्तिस्तः शुले पञ्च विवर्जयेत्^(२) ।
षट् षट्^(३) गण्डेनिगण्डे च नव व्याघ्रातवज्रयोः ॥ १ ॥
परिच्छे च व्यतीपाते उभयोरपि तहिनम् ।
बैधृते तहिनस्त्रैव याचायुद्धादिकम्यजेत् ॥ २ ॥
यहैः शुभाशुभं वस्त्रे देवि मेषादिराशितः^(४) ।
चन्द्रशुक्रो च जग्नस्यौ वर्जितौ शुभदायको ॥ ३ ॥

१ जातके शापोति च ० ।

२ अन्निदनाचेति च ० ।

३ पञ्च च वर्जयेदिति च ०, च ०, च ०,

च ० च ।

४ षट् च गण्डेनिगण्डे चेति च ०,

च ०, च ० च । सप्त गण्डेनिगण्डे चेति

च ०, च ० च ।

५ मेषादिराशिभिरिति च ० ।

हितीयो मङ्गलोऽर्थार्कः सौरिष्वेव तु सैंहिकः ।
 द्रव्यनाशमलाभश्च आहवे भङ्गमादिश्चेत् ॥ ४ ॥
 सोमो बुधो भृगुर्जीवो हितीयस्थाः शुभावहाः ।
 दृतीयस्थो यदा भातुः शनिर्भैर्मो भृगुस्थाः ॥ ५ ॥
 बुधश्चैवेन्द्र राहुष सर्वे ते फलदा ग्रहाः ।
 बुधश्चक्रो चतुर्थौ तु शेषाश्चैव भयावहाः ॥ ६ ॥
 पञ्चमस्थो यदा जीवः शुक्रः सौम्यश्च चन्द्रमाः ।
 ददेत^(१) चेष्टितं लाभं षष्ठे स्थाने शुभो रविः ॥ ७ ॥
 चन्द्रः सौरिर्भृग्लस्य ग्रहा देवि स्वराश्चितः ।
 बुधश्च शुभदः षष्ठे त्वजेत् षष्ठं गुरुं भृगं ॥ ८ ॥
 सप्तमोऽर्कः शनिर्भैर्मो राहुर्हात्म्ये सुखाय च ।
 जीवो भृगुश्च सौम्यश्च शशक्रो चाष्टमो शुभो ॥ ९ ॥
 शेषा ग्रहास्थाय हात्म्ये ज्ञभृगू नवमो शुभो ।
 शेषा हात्म्ये च लाभाय दशमो भृगुभास्तरो ॥ १० ॥
 शनिर्भैर्मश्च राहुष चन्द्रः सौम्यः शुभावहः ।
 शुभाश्चैकादशे सर्वे वर्जयेहश्चमि^(२) गुरुम् ॥ ११ ॥
 बुधश्चक्रो हादशस्थो शेषान् हादशगांस्त्यजेत् ।
 अहोरात्रे हादश स्यु राशयस्तान् वदाम्यहम् ॥ १२ ॥
 मौनो भेषाऽथ मिथुनञ्चतस्त्रो नाडयो हृषिः ।
 षट् कर्कसिंहकन्याश्च तुला पञ्च च हृषिकः ॥ १३ ॥
 धनुनक्रो षट्श्वेव सूर्यगो राशिराद्यकः ।

१ ददातीति च ।

च ।

२ वर्जयेहश्चमिति च ०, म ०, च ०,

चरस्थिरहिः स्वभावा मेषाद्याः स्युर्यथाक्रमम् ॥ १४ ॥
 कुल्लौरी मकरश्वेत तुलामेषादयश्वराः ।
 चरकार्यं जयं काममाचरेत्त शुभाशुभम् ॥ १५ ॥
 स्थिरो हृषो हरिः कुञ्चो हृशिकः स्थिरकार्यके ।
 शौन्हः समागमो नास्ति रोगात्ते नैव मुच्यते ॥ १६ ॥
 मिष्टुनं कल्यका मौनो धनुष्ठ हिः स्वभावकः ।
 हिः स्वभावाः शुभाश्वेते सर्वकार्येतु नित्यशः ॥ १७ ॥
 यात्रावाणिज्य सङ्ग्रामे विवाहे राजदर्शने ।
 हृष्टिं जयन्तथा लाभं युद्धं जयमवाप्नुयात् ॥ १८ ॥
 अश्विनी विंशताराश्च तुरगस्याकृतिर्यथा ।
 यद्यत्र कुरुते हृष्टिमेकरात्रं प्रवर्षति ॥ १९ ॥
 यमभे तु यदा हृष्टिः पचमेकन्तु वर्षति ।

इत्यान्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे नानाबलानि नाम
 सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—○—○—

कोटचक्रम् ।

ईश्वरं उवाच । कोटचक्रं प्रवक्ष्यामि चतुरस्त्रं पुरं लिखेत् ।
 चतुरस्त्रं पुनर्नभ्ये तत्पर्ये चतुरस्त्रकम् ॥ १ ॥

नाडौत्रितयचिङ्गाढं मेषाद्याः पूर्वदिङ्गमुखाः ।
 कृत्तिका पूर्वभागे तु अस्मे षान्वेयगोचरे ॥ २ ॥
 भरती द्विती इया विशाला नैर्देते व्यसेत् ।
 अगुराधां पश्चिमे च श्वसं वायुगोचरे ॥ ३ ॥
 धनिष्ठालोक्तरे व्यस्य ऐशान्यां रेवतीं तथा ।
 वाह्ननाडगां स्थितान्वेष अष्टो छृक्षाणि यद्रतः ॥ ४ ॥
 रोहिणीपुष्पफलगुणः स्वाती ज्येष्ठा क्रमेण तु ।
 अभिजिच्छततारा तु अश्विनी मध्यनाडिका ॥ ५ ॥
 कोटमध्ये तु या नाडौ कष्यामि प्रथमतः ।
 मृगशाभ्यन्तरे पूर्वं तस्मान्वेये पुनर्वसुः ॥ ६ ॥
 उत्तराफलगुणी धास्ये विद्रा नैर्देतसंस्थिता ।
 मूलन्तु पश्चिमे व्यस्योक्तराषाढान्तु वायवे ॥ ७ ॥
 पूर्वभाद्रपदा सौम्ये रेवती ईशगोचरे ।
 कोटस्याभ्यन्तरे नाडौ छृक्षाष्टकसमन्विता ॥ ८ ॥
 आद्रा हस्ता तथाब्राढा चतुष्कञ्चोक्तराचिकम् ।
 मध्ये स्तुश्चतुष्कन्तु दद्यात् कोटस्य कोटरे ॥ ९ ॥
 एवं दुर्गस्य विन्यासं वाह्ने खानं दिशाधिपात् ।
 आगन्तुको यदा योषा ऋक्षवान् स्वात्पलान्वितः ॥ १० ॥
 कोटमध्ये अहाः सौम्या यदा ऋक्षान्विताः पुनः ।
 जयं मध्यस्थितानान्तु भङ्गमागामिनो विदुः ॥ ११ ॥
 प्रवेशमे प्रवेष्टव्यं निर्गममे च निर्गमेत् ।
 भृगुः सौम्यस्तथा भौम ऋक्षाद्वां सकालं यदा ॥ १२ ॥
 तदा भङ्गं विजानौयाज्यमागन्तुक्षस्य च ।

प्रवेशर्चतुष्के तु सङ्घामस्वारभेद् यदा ॥ १३ ॥
 तदा सिद्धयति तदुर्गं न कुर्यात्तत्र विस्मयम् ।
 इत्याम्नेये महापुराणे युद्धजयार्थवे कोटचक्रं नामाष्टा-
 विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनन्तिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००००००—

अर्धकाण्डम् ।

ईश्वर उवाच । अर्द्धमानं प्रवस्थामि उल्कापातोऽथभूम्ला ।
 निर्धातो अहृणं वेशो दिशां दाहो भवेद्यदा ॥ १ ॥
 लक्षयेत्तासि मास्येवं यदेते स्तुष चैत्रके ।
 अलङ्कारादि सङ्गृह्ण षड्भिर्नासैश्चतुर्गुणम् ॥ २ ॥
 वैशाखे चाष्टमे मासि षड्गुणं सर्वसङ्ग्रहं ।
 ज्येष्ठे मासि तथाषाढे यवगोधुमधान्यकैः ॥ ३ ॥
 आवचे हृततैलाद्यैराधिने वस्त्रधान्यकैः ।
 कार्त्तिके धान्यकैः क्रीतैर्भावे स्वामार्गशीर्षके ॥ ४ ॥
 पुष्टे कुषुमगन्धाद्यैर्भावो धान्यैश्च माघके ।
 गन्धाद्यैः फाल्गुने क्रीतैर्दर्घकाण्डमुदाहृतम् ॥ ५ ॥

इत्याम्नेये महापुराणे अर्धकाण्ड नाम उनन्तिंशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथ चिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

धातचक्रं ।

ईश्वर उवाच । मण्डलानि प्रवस्थामि चतुर्द्वाविजयाय हि ।
 कृत्तिका च मघा पुष्टं पूर्वा चैव तु फलगुनी ॥ १ ॥
 विश्वासा भरणी चैव पूर्वभाद्रपदा तथा ।
 आनेयमण्डलं भद्रे तस्य वस्थामि लक्षणं ॥ २ ॥
 यद्यच चलते वायुवैष्टनं शशिसूर्ययोः ।
 भूमिकम्पोऽथ निर्वातो यह्यणं चन्द्रसूर्ययोः ॥ ३ ॥
 धूमज्वाला दिशां दाहः केतोसैव प्रदर्शनं ।
 रक्तहृष्टिस्तोपतापः पाषाणपतनमत्था ॥ ४ ॥
 नेत्ररोगोऽतिसारस्त्र अनित्यं प्रबलो भवेत् ।
 स्त्रलयद्वीरास्तथा गावः स्त्रलयपुष्टफला हुमाः ॥ ५ ॥
 विनाशसैव अस्थानां स्त्रलयहृष्टिं विनिर्दिशेत् ।
 चातुर्बीर्णाः प्रपोडगन्ते चधार्ता अखिला नराः ॥ ६ ॥
 सैन्धवा यासुनासैव गुर्जका भोजवाणिकाः ।
 जालन्धरं च काश्मीरं सप्तमस्त्रोत्तरापथम् ॥ ७ ॥
 देशासैते विनश्यन्ति तस्मिन्द्रुत्यातदर्शने ।
 हस्ता चित्ता मघा स्त्रातौ मृगो वायु पुनर्वसुः ॥ ८ ॥
 उत्तराफलगुनो चैव अस्त्रिनी च तथैव च ।

यदाच भवते^(१) किञ्चिद्वायव्यन्तं विनिर्दिशेत् ॥ ८ ॥
 नष्टधर्माः प्रजाः सर्वा हाहाभूता विचेतसः ।
 डाह्लः कामरूपस्त्र कलिङ्गः कोशलस्तथा ॥ ९ ॥
 अयोध्या च अवन्ती च नश्यन्ते कोङ्कणाभ्युकाः ।
 अस्त्रेषा चैव मूलन्तु पूर्वाषाठा तथैव च ॥ १० ॥
 चिवती वारुणं छृक्षन्तथा भाद्रपदोत्तरा ।
 यदाच चलते^(२) किञ्चिद्वारुणं तं विनिर्दिशेत् ॥ १२ ॥
 बहुचौरघृतरा मावो बहुपुष्पफला दुमाः ।
 आरोग्यं तत्र जायेत बहुशस्या च मेदिनी ॥ १३ ॥
 धान्यानि च समर्धानि सुभिक्षं पार्थिवं भवेत् ।
 परस्तरं नरेद्राणां सङ्ग्यामो दारुणो भवेत् ॥ १४ ॥
 ज्येष्ठा च रोहिणी चैव अनुराधा च वैष्णवम् ।
 धनिष्ठा चोत्तराषाठा अभिजित् सप्तमस्तथा ॥ १५ ॥
 यदाच चलते^(३) किञ्चित् माहेन्द्रं तं विनिर्दिशेत् ।
 प्रजाः समुदितास्त्रिन् सर्वरीमविवर्जिताः ॥ १६ ॥
 सन्धिं कुर्वन्ति राजानः सुभिक्षं पार्थिवं शुभम् ।
 यामस्तु द्विविधो द्वेयो मुखपुच्छकरो महान् ॥ १७ ॥
 चन्द्रो राहस्यादित्य एकराश्चो यदि स्थितः^(४) ।
 मुखग्रामस्तु विज्ञेयो यामिने पुच्छ उच्यते ॥ १८ ॥

१ यदाच भवते इति जा० ॥ ४ यदा स्थित इति च०, ग०, घ०, क०, ज० च० ।

२,३ यदाच चलते इति इ० । यदा स्थित इति जा०, ज० च० ।

भानोः पञ्चदशी शूल्ये यदा चरति चन्द्रमाः ।
तिथिच्छेदे^(१) तु सन्मासे सोमग्रामं विनिहिंशेत् ॥ १८ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे युहजयार्णवे मण्डलं नाम चिंशद-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथैकचिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—५०६—

घातचक्रादिः ।

ईश्वर उवाच । प्रहस्तिगमकारादीन् स्वरान् पूर्वादितो लिखेत् ।
चैत्राद्यं भ्रमणाचक्रं प्रतिपत् पूर्णिमा तिथिः ॥ १ ॥
चयोदशी चतुर्दशी अष्टम्येका च सप्तमौ ।
प्रतिपद्ययोदश्यन्तास्तिथयो इदश चूताः ॥ २ ॥
चैत्रचक्रे तु संसर्यज्जयलाभादिकं विदुः ।
विषमे तु शुभं ज्येयं समे चाशुभमौरितम् ॥ ३ ॥
युहकाले समुत्पन्ने यस्य नाम शुद्धाहृतम् ।
माचारुठन्तु यनाम आदित्यो गुरुरेव च ॥ ४ ॥

१ तिथिभेदे इति अ० ।

जयस्तस्य सदाकालं सङ्घामे चैव भौमये ।
 इत्स्वनाम यदा योधो मियते इनिवारितः(१) ॥ ५ ॥
 प्रथमो दीर्घं आदिखो हितोयो मध्ये अन्तकः ।
 दो मध्येन प्रथमान्तो जायेते नाम संशयः ॥ ६ ॥
 पुनर्जान्ते यदा चादौ(२) स्वरारुदन्तु इत्यते ।
 इत्स्वस्य मरणं विद्याद् दीर्घस्यैव जयो भवेत् ॥ ७ ॥
 नरचक्रं प्रवस्थामि हृष्टपिण्डामकं यथा ।
 प्रतिमामालिखेत् पूर्वं पश्चाहृष्टाशि विन्यसेत् ॥ ८ ॥
 श्रीर्षे श्रीणि सुखे चैकं हे कर्त्त्वे नेत्रयोर्म्बदेत् ।
 वेदसङ्ख्यानि हस्ताभ्यां कर्णे कर्त्तव्ययं पुनः ॥ ९ ॥
 हृष्टये भूतसङ्ख्यानि षडुक्षाणि तु पादयोः ।
 नाम हृष्टं स्फुटं छत्वा चक्रमध्ये तु विन्यसेत् ॥ १० ॥
 नेत्रे शिरोदक्षकर्णे याम्बहस्ते च पादयोः
 हृष्टयीवावामहस्ते तु पुनर्गृह्णे तु पादयोः ॥ ११ ॥
 यस्मिन्वृते श्यितः सर्थः सोरिर्भौमस्तु सैहिकः ।
 तस्मिन् खाने श्यिते विद्याद् घातमेव न संशयः ॥ १२ ॥
 जयचक्रं प्रवस्थामि आदिहान्तांश्च वै लिखेत् ।
 रेखास्त्रयोदगालिख्य षडुक्षास्त्रियं गालिखेत् ॥ १३ ॥
 दिग् ग्रहा मुनयः सूर्या कर्त्त्वियुद्रस्त्रियः क्रमात् ।
 मूर्च्छनामृतिवेदर्चजिना(३) अकडमा हृष्टः ॥ १४ ॥

१ मियते इनिवारित इति च०, । मियते २ यथा चादौ इति क०, ग०, घ०, ढ० च ।
इनिवारित इति ग०, घ०, ढ० च । २ मूर्च्छनामृतिवेदाङ्गजिना इति च० ।

आदित्यादाः सप्तहते नामान्ते वलिनो ग्रहाः ।
 आदित्यसौरिभौमास्या जये सौम्याद्व सम्ये ॥ १५ ॥
 रेखा हादश चोहृत्य षट् च याम्यास्त्रीक्तराः ।
 मनुष्वैव तु^(१) कृष्णाणि नेत्रे च रविमण्डलं ॥ १६ ॥
 तिथयस्व रसा वेदा अग्निः सप्तदशाद्वा ।
 वसुरन्ध्राः समास्याता अकटपानघो न्यवेत् ॥ १७ ॥
 एकैकमचरश्चरस्त्रा श्रेष्ठास्यैवच्छक्तमान् न्यवेत् ।
 नामाचरक्तं पिण्डं वसुभिर्भाजयेत्ततः ॥ १८ ॥
 वायसामण्डलोऽत्युग्रो मण्डलाद्रासभो वरः ।
 रासभाहृष्टमः श्रेष्ठो हृषभात् कुञ्चरो वरः ॥ १९ ॥
 कुञ्चराद्व पुनः सिंहः सिंहास्यैव खर्त्तरः ।
 खरोऽस्यैव बली धूर्म्मः एवमादि बलाकलं ॥ २० ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे घातुचक्रादिर्नामैकतिंशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ हार्तिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सेवाचक्रं ।

ईश्वर उवाच । सेवाचक्रं प्रवक्ष्यामि लाभालाभानुसूचकं^(१) ।
 पिता माता तथा भाता दम्पती च विशेषतः ॥ १ ॥

^(१) सूचकैव तु इति ख०, छ०, अ०, अ० च । २ लाभालाभाद्यसूचकमिति ख०, अ० च ।

तस्मिंश्चक्ते तु विज्ञेयं यो यस्माक्षमते फलं ।
 पड्हुर्वाः स्यापयेद्देखा भिन्नासाष्टौ तु तिर्थ्यगाः ॥ २ ॥
 कीष्ठकाः पञ्चतिंश्च तेषु वर्णान् समालिखेत् ।
 स्वरान् पञ्च समुदृत्य स्यर्थान् पञ्चात् समालिखेत् ॥ ३ ॥
 कक्षारादिहकारान्तान् हीनाङ्गांस्त्रीन्विवर्जयेत् ।
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च अरिर्मृत्युश्च नामतः ॥ ४ ॥
 अरिर्मृत्युश्च द्वावेतौ वर्जयेत् सर्वकर्मसु ।
 एषां मध्ये यदा नाम लक्षयेत् प्रयत्नतः ॥ ५ ॥
 आबपचे^(१) स्थिताः सत्त्वाः सर्वे ते शुभदायकाः ।
 हितीयः पोषकस्त्रैव दृतीयसार्थदायकः ॥ ६ ॥
 आत्मनाशश्चतुर्थस्त्^(२) पञ्चमो मृत्युदायकः ।
 स्यानमेवार्थलाभाय मित्रभृत्यादिवान्वयाः ॥ ७ ॥
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च सर्वे ते फलदायकाः ।
 अरिर्मृत्युश्च द्वावेतौ वर्जयेत् सर्वकर्मसु^(३) ॥ ८ ॥
 अकारान्तं यथा प्रोक्तं अद्दउएओ विदुस्तथा ।
 पुनस्त्रैवांशकान् वज्ञे वर्गाष्टकसुसंस्कृतान् ॥ ९ ॥
 देवा अकारवर्गं तु दैत्याः कवर्गमात्रिताः ।
 नागास्त्रैव चवर्गाः स्युर्गम्भर्वाश्च टवर्गजाः ॥ १० ॥

^१ स्यार्थपचे इति ४०, ८०, ३०, ५० च । ४०, ५० च ।

स्याद्वापचे इति ५० ।

^२ अरिर्मृत्युरित्यादिः, सर्वकर्मसु

^३ स्यार्थनाशस्तुर्थस्त् इति ४०, ८०, ३०, ५० च । इत्यनाः पाठः ५० पुस्तके नाति ।

तवर्गे ऋषयः प्रोक्ताः पर्वर्गे राज्ञसाः शृताः ।
 पिशाचाश यवर्गे च शवर्गे मानुषाः शृताः ॥ ११ ॥
 देवेभ्यो बलिनो दैत्या हैत्येभ्यः पश्चास्तथा(१) ।
 पश्चगेभ्यश्च गन्धर्वां गन्धर्वाद्वृष्टयो वराः ॥ १२ ॥
 ऋषिभ्यो राज्ञसाः शूरा राज्ञसेभ्यः पिशाचकाः ।
 पिशाचेभ्यो मानुषाः स्वर्दुर्बलं वर्जयेद्वली ॥ १३ ॥
 पुनर्चित्तविभागन्तु ताराचक्रं क्रमाच्छृणु ।
 नामाद्यचरमृच्छन्तु स्फुटं कला तु पूर्वतः ॥ १४ ॥
 ऋचे तु संस्थितास्तारा नवतिका यथाक्रमात् ।
 जग्म सम्पदिपत् चेमं नामर्द्धात्तारका इमाः ॥ १५ ॥
 प्रत्यरा धनदा षष्ठी नैधनामैत्रके परे ।
 परमैत्रान्तिमा तारा जग्मतारा लशोभना ॥ १६ ॥
 सम्पत्तारा महाश्चेष्टा विपत्तारा तु निष्पला ।
 चेमतारा सर्वकार्ये प्रत्यरा अर्थनाशिनी(२) ॥ १७ ॥
 धनदा राज्ञलाभादि नैधना कार्यनाशिनी ।
 मैत्रतारा च मित्राय परमित्रा हितावहा(३) ॥ १८ ॥
 ताराचक्रं । मात्रा वै स्वरसज्ज्ञा स्वावाममधे चिपेत् प्रिये ।
 विंशत्या च हरेङ्गां यच्छेषं तत् फलं भवेत् ॥ १९ ॥
 उभयोर्नाममधे तु लक्षयेत् धनं शृणु ।
 हीनमात्रा शृणु च्छेयन्धनं मात्राधिकं पुनः ॥ २० ॥

१ पश्चास्त इति क०, ब०, घ०, ढ०, २ प्रत्यरा आत्मनाशिनी इति ष० ।
 अ० च । पश्चगाः शृता इति भ० । ३ हिताय चेति ढ० ।

धनेन मिवता नृणां ऋणेनैव हृदासता ।
 सेवाचक्रमिदं प्रोक्तं लाभालाभादिदर्शकं ॥ २१ ॥
 मेषमिथुनयोः प्रौतिमैत्री मिथुनसंहयोः ।
 तुलासिंहो महामैत्री एवं धनुष्टे पुनः ॥ २२ ॥
 मित्रसेवां न कुर्वीत मित्री मौनवृषो मतौ ।
 वृषकर्कटयोर्मैत्री कुलौरघटयोस्तथा ॥ २३ ॥
 कन्यावृश्चिकयोरेवत्तथा मकरकौटयोः ।
 मौनमकरयोर्मैत्री दृतौयैकादशी स्थिता ॥ २४ ॥
 तुलामैषो महामैत्री विहिष्टो वृषवृश्चिकौ ।
 मिथुनधनुषोः प्रौतिः कर्कटमकरयोस्तथा ॥ २५ ॥
 मृगकुञ्जकयोः प्रौतिः कन्यामौनौ तथैव च ।

इत्याग्नेये महापुराणे युजजयार्णवे सेवाचक्रं नाम हात्रिं-
 शदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००००००—

नानाबलानि ।

ईश्वर उवाच । गर्भजातस्य वस्त्रामि चेताधिपस्त्रूपकं ।
 नातिदीर्घः ज्ञायः स्यूलः समाङ्गो गौरपैतिकः ॥ १ ॥

रक्ताच्चो गुणवान् शूरो गृहे सूर्यस्य जायते ।
 सौभाग्यो मृदुसारस्य जातश्वन्दगृहीदये ॥ २ ॥
 वाताधिकोऽतिलङ्घादिर्जातो भूमिभुवो गृहे ।
 बुद्धिमान् सुभगो मानौ जातः सौम्यगृहीदये ॥ ३ ॥
 हृहत्क्रोधस्य शुभगो जातो गुरुगृहे नरः ।
 त्यागो भीगो च सुभगो जातो स्त्रगृहीदये ॥ ४ ॥
 बृद्धिमुच्छुभगो मानौ जातश्वार्किंगृहे नरः ।
 सौम्यलने तु सौम्यः स्यात् क्रूरः स्यात् क्रूरलनके ॥ ५ ॥
 दशाफलङ्घोरि वस्ते नामराशी तु संस्थितं ।
 गजाश्वधनधान्यानि राज्यश्वीर्विपुला भवेत् ॥ ६ ॥
 पुनर्धनागमथापि दशायां भास्तरस्य तु ।
 दिव्यस्त्रीदा चन्द्रदशा भूमिलाभः सुखं कुजे ॥ ७ ॥
 भूमिधार्यं धनं बोधि गजाश्वादिधनं गुरी ।
 खाद्यपानधनं शुक्रे शनौ व्याध्यादिसंयुतः ॥ ८ ॥
 खानसेवादिनाध्वानं वाणिज्यं राहुदर्शने ।
 वामनाडीप्रवाहे स्याद्वाम चेहिष्मात्मरं ॥ ९ ॥
 तदा जयति सङ्ग्यामे शनिभौमससैहिकाः ।
 दक्षनाडीप्रवाहेके वाणिज्ये चैव निष्कला ॥ १० ॥
 सङ्ग्यामे जयमाप्नोति समनामा नरो भ्रवं ।
 अधश्वारे जयं विद्यादूर्झचारे रणे मृतिं ॥ ११ ॥

ओँ झं ओँ झूं ओँ स्फे अस्त्रं मोटय(१) ओँ चूर्णय २ ओँ
 सर्वशत्रुं मर्हय २ ओँ झूं ओँ झः फट् ।

१ मोचयेति च०, इ० च ।

सप्तवारश्चयेष्वन्दं ज्यात्वामानन्तु भेरवं ।
 चतुर्भुजन्दशभुजं दिंशद्वाहामकं शुभं ॥ १२ ॥
 शूलचट्टाप्रहसन्तु लङ्घकाण्डरिकोश्यतं ।
 भज्यतं परसैव्यानामामसैव्यपराञ्चमुखं ॥ १३ ॥
 सम्मुखं शनसैव्यस्य शतमष्टीतरं जपेत् ।
 अपाञ्चमरुकाञ्छव्याञ्छर्षं त्यस्का पसायते ॥ १४ ॥
 परसैव्यं शृणु भङ्गं प्रयोगेण युनर्वदे ।
 अग्नानाङ्गारमादाय विष्णुष्वेलूकाकायोः ॥ १५ ॥
 कर्यटे प्रतिमां लिख्य साख्यसैवाचरं यथा ।
 नामाय नवधा लिख्य रिपोखैव यथाक्रमं ॥ १६ ॥
 मूर्द्धि वक्ते लक्ष्माटे च हृदये गुणपादयोः ।
 एषे तु बाहुमध्ये तु(१) नाम वै नवधा लिखेत् ॥ १७ ॥
 भोटयेषुइकाले तु(२) उच्चरित्वा तु विद्यया ।
 तार्जनचक्रं प्रवस्थामि जयार्थं चिमुखाचरं(३) ॥ १८ ॥
 चिप ओं स्वाहा तार्जन्मा शब्दोरोगविधादित् ।
 दुष्टभूतयहास्तस्य व्याख्यितस्यातुरस्य च ॥ १९ ॥
 करोति यादृशस्त्वं ताहयं सिद्धते लङ्घात् ।
 स्वावरं जड़मच्छैव लूताय छंत्रिमं विषं ॥ २० ॥
 सम्भवं नाशमायाति(४) साधकस्यावलोकनात् ।

१ बाहुमूले तु इति अ० ।

२ भोटयेषुइकाले तु इति अ०,

अ० च ।

३ जयार्थं भूमुखाचरित्वि अ०, अ०,

अ०, अ०, अ०, अ०, अ० च ।

४ जाम्बलापूरोतीति अ० ।

पुनर्वर्णयेत्तदाश्चं हि पञ्चं मात्राक्षतिं ॥ २१ ॥

हिभुजं वक्रचक्रं च^(१) गजकूर्मधरं प्रभुं ।

असङ्ख्योरगपादस्य मागच्छच्चं खमध्यतः ॥ २२ ॥

असन्तचैव खादन्तं तु हन्तं चाहवे रिपून् ।

चच्चाहसाच्च द्रष्टव्याः केचित्पादैश्च चूर्णिताः ॥ २३ ॥

पचपातैश्चूर्णिताश्च केचित्प्राप्ता दिशो दश ।

तार्स्यधानान्वितो यस्तैलोक्ये द्वाजयो भवेत्^(२) ॥ २४ ॥

पिच्छिकान्तु प्रवक्ष्यामि मन्त्रसाधनजां क्रियां ।

ओं झूं पचिन् चिप ओं हङ् सः महाबलपराक्रम सर्व-
सैवं भवेत् ओं मर्दय॒ ओं चूर्षय॒ ओं विद्रावय॒ ओं हङ्
खः ओं भैरवो ज्ञापयति स्वाहा ।

असुच्छन्दप्रहणे तु जपङ्गृत्वा तु पिच्छिकां ॥ २५ ॥

मन्त्रयेद् आमयेत्तैवं सञ्चुर्खं गजसिंहयोः ।

आनाद्रवान् मर्दयेत्तु सिंहारुद्धो चूगाविकान् ॥ २६ ॥

गदाङ्गुं प्रवक्ष्यामि दूरं मन्त्रेण^(३) बोधयेत् ।

माढूणां चक्रं दद्यात् कालरात्राच्चा विशेषतः ॥ २७ ॥

मलशानभक्तासंयुक्तं मालती चामरी तथा^(४) ।

कार्पासमूलभाजन्तु तेन दूरत्वं बोधयेत् ॥ २८ ॥

ओं अहे हे महेन्द्रि अहे महेन्द्रि भज्ज हि ओं जहि
मसानंहि खाहि खमहि किलि किलि ओं हुं फट् ।

१ वक्रचक्रं चेति च०, च०, च०, च० च । च०, च०, च० च ।

२ चम्भयो भवेदिति च०, च०, च० च । ३ मालती चामरी तथेति च०, च० च ।

४ वरमन्त्रेति क० । मलशान्त्रेति च०,

अरेचांशं दूरशब्दालम्पया भङ्गविद्यया ।

अपराजिता च धुस्रूरस्ताभ्यान्तु तिस्रकेन हि ॥ ३८ ॥

आं किलि किलि विकिलि इच्छाकिलि भूतहनि शङ्खिनि
उमे दण्डहस्ते रौद्रि माहेश्वरि उत्थामुखि ज्वलामुखि
शङ्खकर्णे शुक्षजङ्घे अलम्बुषे हर आं सर्वदुष्टान् खन ओं
यत्तान्निरोक्ष्येहेवि तांस्तान् मोहय ओं रुद्रस्य छृदये स्थिता
रौद्रि सोम्येन भावेन आवरक्षान्ततः कुरु स्ताहा ।

वाञ्छतो मातृः संलिख्य सकलाकृतिवेष्टिताः ।

नागपते(१) लिखेहिद्यां सर्वकामार्थसाधनीं ॥ ३० ॥

हस्ताद्यैर्विता पूर्वं ब्रह्मरदेन्द्रविष्णुभिः ।

गुरुसङ्ग्यामकाले तु विद्यथा रक्षिताः उराः ॥ ३१ ॥

रक्षया नारसिंहा च भैरव्या शक्तिरूपया ।

सर्वे चैलोक्यमोहित्या गौर्या देवास्तरे रणे ॥ ३२ ॥

बौजसम्पुटितं नाम कर्णिकायां दलेषु च ।

पूजाक्रमेण चाङ्गानि रक्षायन्त्रं(२) चृतं श्रुते ॥ ३३ ॥

मृत्युञ्जयं प्रवस्थामि नामसंख्यारमध्यग ।

कलाभिर्वेष्टितं पश्यात् सकारेण निबोधितं ॥ ३४ ॥

जकारं विन्दुसंयुक्तं शोङ्गारेण समन्वितं ।

धकारोदरमध्यस्यं वकारेण निबोधितं(३) ॥ ३५ ॥

१ नागपते इति च०, अ० च ।

चकारेदरमध्यस्यं चकारेषेति ग०,

२ रक्षामन्त्रमिति च०, ग०, छ०, अ० च । अ० च० । चकारेदरमध्यस्यं ठका-

३ शोङ्गारोदरमध्यस्यं चकारेषेति च० । रेषेति छ०, व० च० ।

चन्द्रसम्मुटमध्यस्त् सर्वदुष्टविमर्दकम्^(१) ।

पश्चात् कर्तिकायाच्च लिखेताम् च कारणम् ॥ ३६ ॥

पूर्वे हले तथोङ्गारं स्वदत्ते चोक्तरे लिखेत् ।

आग्नेयादी च इङ्गारन्दले घोडशके स्वरान् ॥ ३७ ॥

चतुर्स्तिंश्रहके कायान् वाह्ने मन्त्रस्त् शृत्यजित् ।

लिखेहैभूर्जपदे तु रोचनाकुहुमेन च ॥ ३८ ॥

कर्पूरचन्दनाभ्याच्च श्वेतसूवेण वेष्टयेत् ।

सिक्षकेन परिच्छाया कलशोपरि पूजयेत् ॥ ३९ ॥

यमस्त्^(२) धारवाङ्गोग्राः ग्राम्यन्ति रिपवो वृतिः ।

विद्यान्तु भेषण्डी वस्ते विप्रयोगमृतेर्हरौ^(३) ॥ ४० ॥

आ वातस्ते वितस्ते विहालमुखि इन्द्रपुत्रि उद्गवो वायुदेवे-
न स्तौलि आजौ इज्ञा मयि वाह इहादि दुःखनित्यकर्णीचैर्सु-
झतांच्च आह आ यक्षाह उपाडि आं भेषण्डि आं खाहा ।

नवदुर्गासप्तजायुखस्तम्भो मुखस्थितात् ।

आं चक्षि आं झं फट् खाहा ।

गद्धीस्ता सप्तजर्स्त सु खङ्गयुदेपराजितः ॥ ४१ ॥

इत्याम्भे महापुराणे युद्धजयार्णवे नानावस्तानि नाम
व्रयस्तिंश्रद्धिकश्चततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वदुःखपिमर्दकमिति भ० ।

२ चम्पसेति क०, च०, ग०, द० च ।

३ रिपुरोम्भूतेर्हरौमिति भ०, च०,

द०, ज०, भ०, अ० च

अथ चतुर्खण्डधिकशततमोऽध्यायः ।

—४०६—

बैलोक्यविजयविद्या ।

ईश्वर उवाच । चैलोक्यविजयां वस्ते सर्वदम्भिमहिनौं(१) ।

ओं हूं झूं झूं ओं नमो भगवति दंष्ट्रिष्णि भौमवङ्गे महो-
भूपे हिलि हिलि रक्तनेने किलि किलि महानिलने कुलु ओं
विद्युलिहे कुलु ओं निर्वांसे कट कट गोनसाभरणे चिलि चिलि
शतमालाधारिणि द्रावय ओं महारोद्धि सार्वचर्चकाताच्छदे(२)
विजृश्च ओं शृत्य असिलताधारिणि भृकुटीकातापाङ्गे विषमनेच-
क्षतानने वसामेदोविलिप्तगावे कह २ ओं हस २ क्रुच २
ओं नौलजीभूतवर्णे अभ्रमालाकाताभरणे विस्फुर ओं वरणार-
वावकीर्चदेहे ओं सिंसिस्ये अरुणवर्णे ओं झां झौं रौद्ररूपे
झं झौं लौं ओं झौं झं ओं आकर्षं ओं धून २ ओं हे इः लः
कम्बिष्ठि हूं घूं घां क्रोधरूपिणि प्रज्वल २ ओं भौमभौषणे भिन्द
ओं महाकाये छिन्द ओं करालिनि किटि२ महाभूतमातः
सर्वदुष्टनिवारिणि जये ओं विजये ओं चैलोक्यविजये हूं फट्
स्ताहा ।

१ सर्वदम्भिमहिनौंकिति च० ।

२ सार्वचर्चकाताच्छदे रति च० ।

नीलवर्णा प्रेतसंखां विश्वहस्तां यजेत्तये ॥ १ ॥

त्यासं हत्वा तु पश्चाङ्गं रक्षमुष्माणि द्वौमयेत् ॥

सङ्घामि सैन्यभङ्गः स्वात् चैलोक्यविजयापठात् ॥ २ ॥

ओं बहुरूपाय सत्त्वय सत्त्वय ओं मोहय ओं सर्वशत्रून् द्रावय
ओं ब्रह्माण्डमाकर्षय विश्वमाकर्षय ओं माहेश्वरमाकर्षय ओं इन्द्रं
टालय ओं पर्वतान् चालय ओं सप्तसागरान् शोषय ओं
हिन्द छिन्द बहुरूपाय नमः ।

भुजङ्गज्ञामस्त्रम् त्तिसंखं विद्याद्विन्वतः ।

इत्यानेये महापुराणे युद्धजयार्णवे त्रैलोक्यविजयविद्या नाम
चतुर्स्त्रिंश्चद्विकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशद्विकशततमोऽध्यायः ।

सङ्घामविजयविद्या ।

ईश्वर उवाच । सङ्घामविजयां विद्यां पदमासां वदाम्यहं ।
ओं झौं चामुण्डे शशानवासिनि खट्टाङ्गकपालहस्ते ।^(१)

१ खट्टाङ्गप्राचीरके रति भ० ।

[१३५ अध्यायः । युद्धयार्दीयसङ्कुमजविद्याकथनं । ७८

महाप्रेतसमाख्ये महाविमानसमाकुले कालरात्रि महागणपरिष्टे महासुखे बहुभुजे घण्टांगमरकिञ्चिणौचट्टाद्वाहासे किलि
किलि ओं हूँ फट् दंष्ट्राघोराम्बकारिणि नादशब्दवहुले गजचर्म-
प्राहृतशरीरे मांसदिग्धे लेलिहानोयजिञ्चे महाराजसि रोद-
दंष्ट्राकराले भौमाट्टाद्वाहासे स्फूरहिद्यत्प्रभे चल चल ओं चको-
रनेचे चिलि चिलि ओं लखजिञ्चे ओं भौं चुकुटीमुखि हुडार-
मयवासनिकपालमालावेष्टितजटामुकुटशशाङ्कधारिणि अट्टाद्वा-
हासे किलि किलि ओं ॐ् दंष्ट्राघोराम्बकारिणि सर्वविज्ञविना-
यनि इदं कर्म साधय॒ ओं शीघ्रं कुरु ॒ ओं फट् ओं अहुश्चेन
शमय प्रवेशय ओं रह रह कम्यय॒ ओं चालय ओं दधिर-
मांसमद्यप्रिये हन॒ ओं छुट्ट॒ ओं छिन्द ओं मारय ओं अनुक्रमय
ओं वज्रशरीरम्यातय॑) ओं वै लोकयगतम्हृष्टमदुर्ण॑ वा एहोत-
मग्नहीतं वा आवेशय ओं नृत्य ओं वन्द ओं कीटरात्रि अर्हकेणि
उलूकवदने करक्षिणि ओं करक्षमालाधारिणि दह ओं पच॒
ओं एह॑ ओं मण्डलमध्ये प्रवेशय ओं किं विलम्बसि ब्रह्मसत्येन
विष्णुसत्येन रुद्रसत्येन ऋषिसत्येन आवेशय ओं किलि किलिं
ओं खिलि खिलि विलि विलि ओं विकातक्षपधारिणि त्रिष्णुभज-
इवेष्टितशरीरे सर्वश्चावेशनि प्रलभ्वौषिणि भूभङ्गलमनासिके
विकटमुखि कपिलजटे ग्राहि भञ्ज॑) ओं च्वालामुखि॑)

१ रुद्रशरीरं पातयेति च० । रुद्रशरीरं

च० ।

वातयेति च०, च० च० ।

२ युद्धकलांकामुखि इति च०,

२ कपिलजटाधारिणि भञ्ज भञ्जेति

च०, च० च० च० ।

स्वन चेऽपातय ची रक्षाचि घूर्षय भूमिं पातय ची गिरो घट्ह
 चतुर्भीक्षय ची इस्तपादो घट्ह मुद्रां-स्फोटय ची फट् ची
 विदारय चो विश्वलेन घेदय ची वज्रेण इन ची दख्लेन
 ताढय२ ची चक्रेण घेदय२ ची शत्र्या भेदय दंष्ट्रया कौशलय
 ची कर्विक्या पाटय ची अङ्गुशेन घट्ह ची गिरोचिनूरमैकाहिकं
 इगाहिकं लगाहिकचातुर्विकं डाकिनीस्कन्दयहान् सुच मुच ची
 पच ची उक्कादय ची भूमिं पातय ची घट्ह ची व्रह्माचि एहि
 ची माहेश्वरि एहि ची कौमारि एहि ची वैश्विएहि ची
 बाराहि एहि ची इन्द्रि एहि ची चामुखे एहि ची रेवति एहि
 ची आकाशरेवति एहि ची हिमवत्तारिणि एहि ची दद-
 महिनि असुरदयघुकरि आकाशगमिनि धाश्रेन वन्ध वन्ध
 अङ्गुशेन घट२ समयं तिह ची मखलं प्रवेशय ची घट्ह सुच-
 लक्ष्य ची चतुर्वन्ध इस्तपादो च वन्ध दुष्टयहान् सर्वान् वन्ध चीं
 दिशो वन्ध चीं विदिशो वन्ध अधस्तादन्ध चीं सर्वं वन्ध चीं
 भस्त्राना पानीयेन वा वृत्तिक्या सर्वपैर्वा सर्वानावेशय चीं
 पातय चीं चामुखे किलि किलि चीं विशेषं फट् खाहा ।

पदमाला जगास्थेयं सर्वकर्मप्रसाधिका ॥ १ ॥

सर्वंहा होमजप्त्याद्यैःपाठाद्यै रचे जयः ।

अष्टाविंशत्युजा षेषा असिष्टेकवत्करो^(१) ॥ २ ॥

गदादण्डयुतो^(२) चान्दो गरचापधरो परो ।

१ असिष्टेकवत्करात्तरातिरि च० । २ गदानुष्पुनौ इति च० ।

असिष्टेकवत्करो इति च० ।

मुष्टिमुहरयुक्तो च(१) शङ्खस्त्रगयुतो परो ॥ ३ ॥
 खजवच्छधरो चान्यो सत्रकपरश् परो ।
 उमर्दर्पणाक्षो च शत्रिकुन्तधरो परो ॥ ४ ॥
 हलेन सुषलेनाक्षो पाशतोमरसंयुतो ।
 ढकापणवसंयुक्तो अभयमुष्टिकान्वितो(२) ॥ ५ ॥
 तर्जयन्तो च महिषं घातनो हीमतोऽरिजित् ।
 त्रिमध्वाक्ततिलैहोमो न देया यस्य काश्य चित् ॥ ६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे सङ्क्रामविजयविद्या नाम
 पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

नक्षत्रचक्रं ।

ईश्वर उवाच । अथ चक्रं प्रवक्ष्यामि यात्रादौ च फलप्रदम् ।
 अखिन्यादौ लिखेचक्रं तिनाङ्गीपरिभूषितं ॥ १ ॥
 अखिन्याद्र्दीदिभिः पूर्वा ततस्वीक्षरफलगुनी ।
 हस्ता ज्येष्ठा तथा मूलं वाहणं चाप्यजैकपात् ॥ २ ॥

१ मुष्टिमुहरसंयुक्तो इति अ० । एहि- द०, भ० च । अभयमुष्टिकान्वितो युक्तो इति अ० ।

२ अभयमुष्टिकान्वितो इति ख०, ग०, र०,

माडीयं प्रवदा चाम्या याम्यं मृगशिरस्तथा ।
 पुष्टं भाव्यन्तथा चिद्रा मैत्रचाम्यं च वासवं ॥ ३ ॥
 अहिर्वं द्वतीयाम् छतिका रोहिणी द्विहिः ।
 चिद्रा स्ताती विशाला च त्रिवला रेवती च भं ॥ ४ ॥
 नाडीचितयसंजु दृग्गहाज् ज्ञेयं शुभाशुभं ।
 चक्रम्फसीम्बरन्तु^(१) त्रिनाडीपरिभूषितं ॥ ५ ॥
 रविभीमार्कराङ्गमद्यभं स्वाक्षभं परं ।
 देशग्रामयुता भाद्रभार्यादा एकशः शुभाः ॥ ६ ॥
 अ,भ,छ,रो,स्त,आ,পু,পু,চ,ম,পু,ত,হ,চি,খা,বি,চ,জ্যে,মু,পু,চ,
 চ,ধ,ঘ,গ,পু,চ,রে । অথ সপ্তবিংশতিনব্দচাণি জ্ঞেয়ানি ।
 ইত্যাম্লে মহাপুরাণে বুদ্ধজয়ার্থবে নবচক্রে নাম ষট्
 ত্রিংশদধিকশততমোঽধ্যাযঃ ॥

अथ सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००—

महामारीविद्या ।

ईश्वर उवाच । महामारीं प्रवस्त्रामि विद्यां शुद्धिमर्द्दिनीं ।

१ चक्रम्फसीम्बरन्तु इति ३०, ४०, ५०, ६०, ७० च ।

ओं इर्णे महामारि रक्ताच्चि क्षणवर्णे यमसाङ्गाकरिति सर्व-
भूतसंहारकारिति असुकं हन२ ओं दह२ पष२ ओं हिन२ ओं
मारय२ ओं उक्तादय२ ओं सर्वसत्त्ववशङ्करि सर्वकामिके हुं
फट् स्वाहेति ।

ओं मारि हृदयायनमः । ओं महामारि शिरसे स्वाहा ।
ओं कालशति शिखायै बोपट् । ओं क्षणवर्णे खः कवचाय हुं ।
ओं तारकाच्चि विजुलिङ्गे सर्वसत्त्वभवङ्करि रक्त२ सर्वकार्येषु इङ्गं
विनेवाय वपट् । ओं महामारि सर्वभूतदमनि महाकालि
अस्त्राय हुं फट् ।

एष न्यासो महादेवि कर्त्तव्यः साधकेन तु ॥ १ ॥

श्रवादिवस्त्रमादाय चतुरस्त्रनिहस्तकं ।

क्षणवर्णां चित्पत्राच्च चतुर्बाहुं समालिखेत् ॥ २ ॥

पटे विचित्रवर्णेष्व धगुः शूलच्च कर्णकां(१) ।

खट्टाङ्गम्भारयन्तीं च क्षणाभं पूर्वमाननं ॥ ३ ॥

तस्य दृष्टिनिपातेन भव्येव्यती नरं ।

हितीयं याम्यभागे तु रक्तजिङ्गं भवानकं ॥ ४ ॥

लेलिहानं कराहं च इष्टोत्कटभयानकं ।

तस्य दृष्टिनिपातेन भक्ष्माणं हयादिकं ॥ ५ ॥

हतीयं च सुखं देवाः श्वेतवर्णं गजादिनुत् ।

बन्धुपुष्पादिमध्याच्छ्यैः पञ्चमाभिमुखं यजेत् ॥ ६ ॥

(१) सधगुःशूलकर्तृकामिति च०, ग०, घ०, ढ०, अ० च ।

मन्दसृतेरचिरोगशिरोरोगादि नश्नति ।
 वस्त्राः स्वयंचरचास नाशमायान्ति शब्दवः ॥ ६ ॥
 समिधो निष्वहचस्य इजारक्षविमिच्छिताः ।
 मारयेत् क्रोधसंयुक्तो होमादेव न संशयः ॥ ८ ॥
 परसैन्यमुखो भूत्वा सप्ताहं जुहुयायदि ।
 व्याधिभिर्गद्यते सैन्यमङ्गो भवति वैरिणः ॥ ९ ॥
 समिधोऽष्टसहस्रन्तु वस्त्र नाच्चा तु होमयेत् ।
 अचिरान् व्यिधते सोपि ब्रह्माच्चा यदि रक्षितः ॥ १० ॥
 उच्चान्तसमिधो रक्षविषयुक्तसहस्रकं ।
 दिनव्रयं सैन्यस्य नाशमायाति वै रिपुः ॥ ११ ॥
 राजिकालवयैर्होमाङ्गोऽरेः स्थाद् दिनव्रयात् ।
 खररक्षसमायुक्तहोमादुच्चाटयेद्विपुँ ॥ १२ ॥
 व्याकरक्षसमायोगाहोमादुक्षादनं द्वयैः ।
 वधाय कुरुते सर्वं यत् किञ्चित्कानसेचितं ॥ १३ ॥
 अथ सङ्क्रान्तसमये गजारुदस्त् साधकाः ।
 कुमारीहयसंयुक्तो मन्दसद्विग्रहः ॥ १४ ॥
 दूरशङ्क्खादिवादानि विद्यया इभिमन्दयेत् ।
 महामायापटं गृह्ण उच्छेत्स्वं रक्षाजिरे ॥ १५ ॥
 परसैन्यमुखो भूत्वा दर्शयेत्तं महापटं ।
 कुमारीभीजयेत्तच पश्चात्प्रिक्षीच्च भासयेत् ॥ १६ ॥
 साधकस्विन्तयेकैन्यम्यादाशमिव निश्चलं ।
 निश्चलाहं विभग्नच मुद्धमानच्च भावयेत् ॥ १७ ॥
 एष स्त्रभो मया प्रोक्तो न देयो वस्त्र कस्य चित् ।

[१३८ अध्यायः ।

षट्कर्मकथनं ।

८५

देवस्त्रीकर्मविजया माया दुर्गेवं भैरवी तथा ॥ १८ ॥
कुणिका भैरवो रहो नारसिंहपटाहिना ।

इत्याम्बेये महापुराणे युहजयार्थवे महामारी नाम
सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्कर्माणि ।

ईश्वर उवाच । षट्कर्माणि प्रवस्थामि सर्वमन्तेषु तच्छृणु ।
आदौ साध्यं लिखेत् पूर्वं चान्ते मन्त्रसमन्वितं ॥ १ ॥
पञ्चवः स तु विज्ञेयो महोच्चाटकरः परः ।
आदौ मन्त्रः ततः साध्यो मध्ये साध्यः पुनर्भृतः ॥ २ ॥
योगास्यः सम्भायोऽवकुलोक्षादेषु योजयेत् ।
आदौ मन्त्रपदम्बद्यामधे साध्यं नियोजयेत् ॥ ३ ॥
पुनस्त्रान्ते लिखेअन्तं साध्यं मन्त्रपदं पुनः ।

रोधकः सम्भदायस्तु स्तुभनादिषु योजयेत् ॥ ४ ॥
 अधीर्हं याम्यवामे तु^(१) मध्ये साधन्तु योजयेत् ।
 सम्पृष्टः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षेषु योजयेत् ॥ ५ ॥
 मन्वाचरं यदा साध्यं प्रथितच्चाचराचरं ।
 प्रथमः सम्भदायः स्यादाकृष्टिवशकारकः ॥ ६ ॥
 मन्वाचरहयं लिख्य एकं साध्याचरं पुनः ।
 विदर्भः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षेषु योजयेत् ॥ ७ ॥
 आकर्षणादि यत् कर्म वसन्ते चैव कारयेत् ।
 तापञ्चरे तथा वश्ये स्वाहा चाकर्षणे शुभं ॥ ८ ॥
 नमस्कारपदच्छैव शान्तिवृद्धौ प्रयोजयेत् ।
 पौष्टिकेषु वषट्कारमाकर्षे वशकर्मणि ॥ ९ ॥
 विदेषोचाटने मृत्यौ फट् स्यात् खण्डीकृतौ शुभे ।
 लाभादो मन्ददीदादो वषट्कारस्तु सिद्धिदः ॥ १० ॥
 यमोऽसि यमराजोऽसि कालरूपोऽसि धर्मराट् ।
 मयादत्तमिमं ग्रन्तु मचिदेण निपातय ॥ ११ ॥
 निपातयामि यदेन निर्वृत्तो भव साधक ।
 संहष्ठमनसा^(२) ब्रूयाहेश्वरीऽस्तिप्रसूदनः ॥ १२ ॥
 यद्ये शुक्ले यमं प्रार्थ्य होमाइतत् प्रक्षिद्धयति ।
 आमानचैरवं ध्यात्वा ततो मध्ये कुलेष्वरीं ॥ १३ ॥
 रात्रौ वार्त्तां विजानांति आवनसं परस्य च ।

१ अधीर्हं याम्यवामे इति ४० ।

२ संरक्षमनसेनि ४० ।

दुर्गे दुर्गे रक्षयौति दुर्गां प्रार्थारिहा भवेत् ॥ १४ ॥
जम्बा हसन्नमलवरयुभैरवौं घातयेदरिं ।

इत्याम्नेये महापुराणे युद्धजयार्थवे षट्कर्माणि नामाण-
चिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००००००—

षष्ठिसंवत्सराः ।

ईश्वर उवाच । षष्ठ्यव्याप्तां प्रवच्यामि शुभाशुभमतः शृणु ।
प्रभवे यद्यकर्माणि विभवे सुखिनो जनाः ॥ १ ॥
शुल्के च सर्वशस्यानि प्रमोदेन प्रमोदिताः ।
प्रजापतौ प्रहृष्टः स्वादङ्गिरा भोगवर्ष्णनः ॥ २ ॥
श्रीमुखे वर्जते लोको भावे भावः प्रवर्जते ।
पूरणो पूरते शक्रो धाता सब्बैषधीकरः ॥ ३ ॥
ईश्वरः क्षेम आरोग्यवहुधान्यसुभिक्षदः ।
प्रमाणी मध्यवर्षस्तु विक्रमे शस्यसम्पदः ॥ ४ ॥
हृषो हृषति सर्वांश्च चित्रभानुश्च चित्रतां ।

स्वर्भानुः चेममारोग्यं तारये जलदाः शुभाः ॥ ५ ॥
 पार्विंवे ग्रस्यत्वमन्तिरतिष्ठित्यादा जयः ।
 सर्वजित्युत्तमा इष्टिः सर्वधारी सुभिक्षदः ॥ ६ ॥
 विरोधी जलदान् हन्ति विक्रतत्वं भयङ्करः ।
 खरे भवेत् पुमान् वीरो नन्दने नन्दते प्रजा ॥ ७ ॥
 विषयः शत्रुहन्ता च शत्रुरोगादि मर्हयेत् ।
 ज्वरात्ते मन्त्रये लोको दुष्करे दुष्करा प्रजाः ॥ ८ ॥
 दुर्मुखे दुर्मुखो लोको(१) हेमलम्बे न सम्पदः ।
 संवक्षरा महादेवि विलम्बस्तु सुभिक्षदः ॥ ९ ॥
 विकारी शत्रुकोपाय विजये सर्वदा क्वचित् ।
 द्वावे द्वावन्ति तोयानि शोभने शुभक्षतप्रजा ॥ १० ॥
 रात्र्ये निष्ठुरो लोको विविधस्यान्वयमानने ।
 सुष्टुष्टिः पिङ्गले क्वापि काले द्युतो धनच्छयः ॥ ११ ॥
 सिद्धार्थं सिद्धते सर्वं रौद्रे रौद्रं प्रवर्तते ।
 दुर्गतौ मध्यमा इष्टिरुद्धभिः चेमधान्वक्त् ॥ १२ ॥
 स्ववन्ते कृष्णरोहारी रक्ताक्षः क्रीधनो जयः ।
 च्ये चौषधनोलोकः(२) इष्टिसंवत्सराणि तु ॥ १३ ॥

इत्यान्नये महापुराणे युहजयार्णवे इष्टिसंवक्षराणि नाम
 अनचत्वारिंशद्विकशततमोऽध्यायः ॥

१ दुर्मुखे मुखरो लोक इति क०, च०, क०, अ० च ।

२ चौषधवो लोक इति क० । चौषधनो लोक इति अ०

अथ चत्वारिंशदधिकशततमोऽभ्यासः ।

वृश्यादियोगः १

१ सहदेवा रुति च०, च, च०, च०, च० च० । ३ कृष्णधरसुश्रीकेति च० ।

१ बुमारी वजाडा इति ८०। ४ चिद्गेत्रपि मरुते इति ८०, ८० च।

भूपस्तु षोडशाद्यस्तु गृहाद्युदर्शने सृतः ।
 युगाद्यासाम्नने प्रोक्ता वाचाद्याः सानकर्मणि ॥ ८ ॥
 रद्राद्या भक्षणे प्रोक्ताः पाचाद्याः पानके सृताः ।
 चट्ठत्विम्बेदर्त्तुनयनैस्तिसकं सोक्तमोहनं ॥ १० ॥
 सर्वेचिद्यथपचैव गैलैः स्त्रौ सेपतो वशा ।
 चन्द्रेन्द्रफचिह्नद्रैष योनिलेपाहशाः स्त्रियः ॥ ११ ॥
 तिथिदिग्युगवाचैष गुटिका तु वशहरी ।
 भस्मे भोज्ये तथा पाने हातवा गुटिका वशे ॥ १२ ॥
 चट्ठत्विग्यपहातिशैव गस्तसाने मुखे धृता ।
 गैलेन्द्रवेदरभ्यै च चक्षुलेपाळ्ले वसेत् ॥ १३ ॥
 वाचाच्चिमनुरुद्रैष गुटिका चुत्तवादितुत् ।
 त्रिषोङ्गदिग्यावाचैर्जपात् स्त्रौ दुर्भगा शभा ॥ १४ ॥
 चिद्याच्चिदिशनैर्जपात् क्लोडेष पर्वगैः ।
 चिद्याच्चेशभुजगैर्जपात् स्त्रौ सूयते सुखं ॥ १५ ॥
 सप्तदिङ्गमुनिरभ्यै च वूतजिहस्तलेपतः ।
 चिद्याच्चविमुनिभिर्जस्तेपात्^(१) इतो सुतः ॥ १६ ॥
 चहाच्चिसर्वचिद्यग्नेगुटिका स्वाद् वशहरी ।
 चट्ठत्विक्यपदस्तितोषज्ञाः प्रभावः प्रतिपादितः ॥ १७ ॥

इत्याम्नेये महापुराणे युद्धयार्थवे षोडशपदका नाम
 चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

^(१) चिद्याच्चविमुनिभिर्जस्तेपादिति ३०, ४०, ५०, ६० च ।

अथैकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—•—•—

षट्विंशत्पद्मज्ञानं ।

ईश्वर उवाच । षट्विंशत्पदसंख्यामामोषधीनां वदे कलं ।
 अमरीकरणं दृशां ब्रह्मरुद्रेन्द्रेवितं ॥ १ ॥
 हरौत्तमस्थाचाच मरीचम्पिपलीशिफा ।
 वङ्गः शुख्ती पिष्पक्षी च गुडूचीवचनिम्बकाः ॥ २ ॥
 वासकः शतमूली च सैन्धवं सिम्बुवारकं ।
 कण्ठकारी गोद्वुरका विलम्बौनर्नवं बला ॥ ३ ॥
 एरुक्षुण्डी रुचको भृङ्गः ज्ञारोऽव पर्णठः ।
 धन्याको जीरकचैव शतपुष्टी जदानिका ॥ ४ ॥
 विहङ्गः खदिरचैव छतमालो इरिद्रिया ।
 वचा तिहार्षं एतानि षट्विंशत्पदगानि हि ॥ ५ ॥
 क्रमादेकादिसञ्ज्ञानि द्वौषधानि महान्ति हि ।
 सर्वरोगहराणि स्वरमरीकरणानि च ॥ ६ ॥
 बलौषितभेत्तुलिं ॥ ७ ॥ सर्वकोष्ठगतानि तु ।
 एषां चूर्चं च वटिका रसेन परिभाविता ॥ ८ ॥
 अवलेहः कवायो वा मोदको गुडखण्डकाः ।

१ चन्दनिम्बका इति अ०, अ० च । २ वलौषितभेत्तुलीति ॥० ।

मधुतो धृतके वापि दृष्टस्त्रैलमस्तपि वा ॥ ८ ॥
 सर्वाभनोपयुक्तं हि दृष्टसञ्चीवनमवेत् ।
 कर्षार्द्धं कर्षमेकं वा पद्मार्द्धं पद्ममेककं ॥ ९ ॥
 यद्वेष्टाचारनिरतो^(१) जीवेहर्षशतवयं ।
 दृष्टसञ्चीवनीकस्ये श्रीगी जास्त्रम् परोऽस्ति हि ॥ १० ॥
 प्रथमाब्रवकाद्योगात् सर्वरोगैः प्रमुच्यते ।
 द्वितीयाच्च द्वितीयाच्च चतुर्थामुच्यते रुजः ॥ ११ ॥
 एवं षट्काच्च प्रथमाद् द्वितीयाच्च द्वितीयतः ।
 चतुर्थात्पञ्चमात् षष्ठात्प्रथा नवचतुर्थातः ॥ १२ ॥
 एकहित्तिचतुःपञ्चषट्सप्तमतोऽनिलात् ।
 अग्निभास्त्ररष्टविंशत्सप्तमिश्च यित्ततः ॥ १३ ॥
 वाणिंश्चैलवसुभिस्तिथिभिर्मुच्यते कफात् ।
 विद्वाग्निभिर्वाणगुणैः षड्गुणैः स्याहये धृते ॥ १४ ॥
 अहादिवहृणाम्बैष सर्वेरेव विमुच्यते ।
 एकहित्तिचतुःशैलैवसुयहश्चिवैः क्रमात् ॥ १५ ॥
 हातिंशत्तिथिसूर्यैष नात्र कार्यो विचारणा ।
 षट्विंशत्पदकञ्चनं न देयं यस्य कस्य चित् ॥ १६ ॥

इत्याम्लेये महापुराणे दुष्कर्त्यार्थविषये षट्विंशत्पदकञ्चनं नाम
 एकचतुर्थार्थिंशत्पदविकल्पतमीध्यायः ॥

१ षष्ठात्प्रथार्थविषये इति च ।

अथ द्विचबारिंशदधिकशतमोऽध्याय ।

—♦♦♦♦—

मन्त्रोषधादिः ।

ईश्वर उवाच । मन्त्रोषधानि चक्राण्डि^(१) वस्ते सर्वप्रदानि च ।
 शौरनाम्बो वर्णगुणो द्विजो मात्रावतुर्गुणाः ॥ १ ॥
 नाम्बा हृते भवेष्वैष्वीरोऽथ जातकं वदे ।
 प्रथं ये विषमा वर्णस्ते गर्भे पुचजमहाः ॥ २ ॥
 नामवर्णैः समैः काण्ये वामेऽस्ति विषमैः पुनः ।
 होचशाचि भवेत् काण्ये स्त्रीपुन्नामाचरस्य च ॥ ३ ॥
 मात्रावर्णवतुर्विज्ञा वर्णपिण्डे युणे हृते ।
 समे स्त्री विषमे ना स्यादित्येष च^(२) सृतिः स्त्रियाः ॥ ४ ॥
 प्रथमं रूपशून्येऽथ प्रथमं मिथ्यते पुमान् ।
 प्रथं सूक्ष्माच्चरैर्गृह्ण द्रव्यैर्भागेऽस्ति स तम् ॥ ५ ॥
 शनिचकं प्रवस्थामि तस्य हृष्टिं परित्यजेत् ।
 राशिलः सप्तमे दृष्टिशतुर्हशशतेहिंका ॥ ६ ॥
 एकदशशतादशमः याददृष्टिः तं व्यजेत् ।
 दिनाविषयः प्रहरभाक् वेषा यमार्हभग्निः^(३) ॥ ७ ॥

१ मन्त्रोषधादिचक्राण्डिवि ८०, अ० च ।

२ विषेषेषेवि ८० ।

३ यमार्हभग्निवि इति ८०, अ०,

८०, अ० च ।

ग्रनिभागम्बजेद्युधे दिनराहुं वदामि ते ।
 रवो पूर्वेऽनिले मन्दे गुरो याम्बेऽनले भृगो ॥ ८ ॥
 अग्नौ कुजे भवेत् सोम्ये स्थिते राहुर्वुधे सदा ।
 फलिराहुस्त् प्रहरमैश्चे वङ्गो च रात्रसे ॥ ९ ॥
 वायो संवेष्टयित्वा च गत् हन्तीशसमुखं ।
 तिथिराहुं प्रवस्थामि पूर्णिमान्वेयगोचरे ॥ १० ॥
 अमावास्या वायवे च राहुः सम्बखश्वद् वा ।
 काद्या जान्ताः सम्बखे स्यः साद्या दान्ताश्च दक्षिणे ॥ ११ ॥
 शुक्ले त्वजेत् कुञ्जगुणान् धाद्या मान्ताश्च पूर्वतः ।
 याद्या इन्ता उत्तरे स्युस्थितिहृष्टिं विवर्जयेत् ॥ १२ ॥
 पूर्वाश्च दक्षिणास्तस्यो रेखा वै मूलभेदके ।
 सूर्यराश्यादि संलिख्य दृष्टौ हानिर्जयोऽन्यथा ॥ १३ ॥
 विष्टिराहुं प्रवस्थामि अष्टौ रेखास्तु पातवेत् ।
 शिवायमं यमाहारुं वायोरिन्द्रं ततोऽनुपं ॥ १४ ॥
 नैऋताश्च नयेक्षन्द्रं चन्द्रादम्बिं ततो जले ।
 जलादौशे चरेद्राहुर्विष्टगा सह महाबलः ॥ १५ ॥
 ऐश्वान्यां च तृतीयादौ सप्तम्यादौ च याम्यके ।
 एवं क्षणे सिते पक्षे वायो राहुश्च हन्त्यरीन् ॥ १६ ॥
 इन्द्रादौन् भैरवादीं च ब्रह्मास्यादौन् ग्रहादिकान् ।
 अष्टाष्टकच्च पूर्वादौ याम्यादौ वातयोगिनौ ॥ १७ ॥
 याम्बिशं वहते वायुस्त्रवस्यो घातयेदरीन् ।
 द्वुष्ठोकरसमाख्यास्ये कण्ठे वाहादिधारिता ॥ १८ ॥
 पुष्पोदृता काञ्छकच्चं वारयेत् शरपुड्खिका ।

तथा पराजिता पाठा हाभ्यां सुहृगं निवारयेत् ॥ १६ ॥

चो नमो भगवति वज्रमृड़स्ते हन० चो भद्र॒ चो आद॑
चो अरे रक्षा॑ पिव कपाले रक्षाचि रक्षपटे भस्माङ्गि भस्मलि-
स्मरोरे वज्रायुधे वज्रशकारनिषिते पूर्वा॑ दिशं वभ॒ अ॒
दिशितां दिशम्भ॒ अ॒ पश्चिमां दिशम्भ॒ उत्तरां दिशम्भ॒
नागान् वभ॒ नागपत्रोर्बभ॒ अ॒ असुरान् वभ॒ अ॒ यज्ञरात्रस-
पिशाचान् वभ॒ अ॒ प्रेतभूतगम्भीर्दयो ये केचिदुपद्रवास्तेभ्यो
रक्ष॒ अ॒ उद्द॑ रक्ष॒ अ॒ धारा॒ रक्ष॒ अ॒ चुरिक॒ वभ॒ अ॒ ज्वल॑
महावले वटिर॑ अ॒ मोटिर॑ सटावलिवज्ञाम्बिवज्ञप्राकारे हृं फट्
झ॑ झ॑ अ॒ फट् झ॑ हः फू॑ फै॑ फः सर्वप्रहेभ्यः सर्वञ्चधिभ्यः
सर्वदुष्टोपद्रवेभ्यो झ॑ अश्रीषेभ्यो रक्ष॒ ।

यहम्बरादिभूतेषु सर्वकर्मसु योजयेत् ।

इत्यान्वेते महापुराणे मुहूर्यार्थवे मन्त्रोषधादिर्नाम
हित्यारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चित्यारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

कुम्भिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । कुम्भिकाक्रमपूजाच्च(१) वस्त्रे सर्वार्थसाधनी॑ ।
यथा जिताः सुरा देवैः शस्त्राद्यराज्यसंयुतैः ॥ १ ॥

१ कुम्भिकाक्रमपूजाचेति ४०, ८० च ।

मायावीजं च गुद्धाङ्गे इट्टमस्तं करे न्यवेत् ।
 करत्तो जलतीति हृदयं दुष्टचार्यालिका शिरः ॥ २ ॥
 झों स्फे ह स ख क छ ड चों कारो भैरवः शिखा ।
 भेदखो ववचं दूती नेत्रास्था दक्षप्रिणिका ॥ ३ ॥
 ततो गुद्धाकुञ्जिकालं मण्डले खानके यजेत् ।
 अग्नो कूर्चशिरो इद्वे तैर्ज्ञत्वेऽव शिखानिले ॥ ४ ॥
 ववचन्नाथतो तेऽनं अस्त्रादित्तु च मालुले ।

दाविंशता कर्चिकायां खों हस्त्रमस्तलनववधुःस्त्रालमन्त्र
 वौज्ञकं ॥ ५ ॥

ब्रह्मास्त्री चैव माहेशी कोमादी वैष्णवी तथा ।
 वाराही चैव माहेन्द्री चासुखा चण्डिकेन्द्रकात् ॥ ६ ॥
 यजेद्रवस्त्रकासहान् शिवेन्द्रामिद्यमेऽमिद्ये ।
 जले तु कुसुममालामद्रिकाणां च पञ्चकं ॥ ७ ॥
 जालभरं पूर्णगिरिं कामरूपं क्रमाद्यजेत् ।
 मददीशामिनैर्ज्ञत्वे मध्ये वै वज्रकुञ्जिकां ॥ ८ ॥
 अनादिविमलः पूज्यः सर्वज्ञविमलस्त्रतः ॥ ९ ॥
 प्रसिद्धिमलस्त्रतः संसोमविमलस्त्रतः ॥ १० ॥
 समयाख्योऽथ विमल एतद्विमलपञ्चकं ।
 मददीशाननैर्ज्ञत्वे वङ्गो चोत्तरभृङ्गके ॥ ११ ॥
 कुमार्यं खिंखिनी घडा सोपदा सुस्थिरा तथा ।
 रद्धसुन्दरी चैशाने शृङ्गे चाषादिनाथकाः ॥ १२ ॥
 मित्र ओडीशवष्टुगाख्यो वर्षा अन्नद्वयेऽनिले ।
 अवेहगनरत्रं स्त्राव्ये ववचद्वकं ॥ १३ ॥

ब्रुं मर्व्यः पञ्चनामास्त्रो^(१) मरुदीशानवङ्गिगः ।
 याम्याम्बेये पञ्चरत्नं ज्वेष्टा रौद्रौ तथाऽन्तिका ॥ १३ ॥
 तिस्त्रो द्वासां महाहृष्टाः पञ्चप्रणवतोऽखिलाः ।
 सप्तविंशत्यष्टविंशभेदात् सम्पूजनं हिधा ॥ १४ ॥
 चें एं गूँ भूमगणपतिं प्रणवं वटुकं यजेत् ।
 चतुरस्ते भगुडले च दक्षिणे गणपयं यजेत् ॥ १५ ॥
 वामि च वटुकं कोणे गुरुन् षोडशनाथकान् ।
 वायव्यादौ चाष दश प्रतिष्ठकोणके ततः ॥ १६ ॥
 ब्रह्माद्याशाष्ट परितस्तम्भ्ये च नवाम्बकः ।
 कुञ्जिका कुलठा चैव क्रमपूजा तु मर्वदा ॥ १७ ॥

इत्याम्बेये महापुराणे युडजद्यार्णवे कुञ्जिकाक्रमपूजा नाम
 त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—::—

कुञ्जिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । श्रीमतोऽ कुञ्जिकां वस्त्रे धन्मीर्यादिजयप्रदां ।
 पूजयेत्यूलमन्त्रे ण परिवारयुतेन वा ॥ १ ॥
 ओ ए झौं श्री खैं झैं हसच्चमलचवयच्छगवति अम्बिके झां झौं
 चौं खौं चूं क्रौं कुञ्जिके झां ओं छञ्जनणमि अघोरमुखि व्रां छूं

१ चं मृत्यौ वुचनामास्त्र इति अ० ।

खौं किलि२ खौं विचे खौं ओं झौं ओं एं वज्रकुञ्जिनि(१)
 खौं चैलोक्यकर्षिणि झौं कामाङ्गद्वाविणि झौं खौं महाद्वौभ-
 कारिणि एं झौं खौं एं झौं ओं कैं खौं नमो भगवति
 खौं कुञ्जिके झौं झौं कैं उष्णदण्डमे अघोरसुखि छूं छां विचे
 ओं किलि२ ।

कृत्वा वराङ्गन्यासच्च सन्ध्यावन्दनमाचरेत् ।
 वामा ज्येष्ठा तथा रौद्रौ सन्ध्यावयमनुक्रमात् ॥ २ ॥
 कुलवागीणि विज्ञहे महाकालीति धीमहि ।
 तत्रः कौली प्रचोदयात् ।

मन्त्राः पञ्च प्रश्वाद्याः पादुकां पूजयामि च ।
 मध्ये नाम चतुर्थं हिनवामकवौजकाः ॥ ३ ॥
 नमोन्ता वाऽथ षष्ठा तु सर्वे द्वेष्या वदामि तान् ।
 कौलीशनाथः सुकला जन्मतः कुञ्जिका ततः ॥ ४ ॥
 श्रीकण्ठनाथः कौलेशो गगनानन्दनावद्यः ।
 चटुला देवी मै श्रीशो कराली तूर्णनाथकः ॥ ५ ॥
 अतस्तदेवी श्रीचन्द्रा देवीत्वन्तास्ततस्तिवमे ।
 भगवामपुङ्गणदेवमोहनौं पादुकां यजेत् ॥ ६ ॥
 अतीतभुवनानन्दरबाव्यां पादुकां यजेत् ।
 ब्रह्मज्ञानाऽथ कमला परमा विद्यया सह ॥ ७ ॥
 विद्यादेवीगुरुद्विस्तिशुद्धि प्रवदामि ते ।
 गगनचटुली चामा पद्मानन्दो मणिः कला ॥ ८ ॥

१. वज्रकुञ्जिनि इति ४०, ५० च ।

कमलो मालिकाकरणो गगनः कुमुदसंतः ।

श्रीपश्चो भैरवानन्दो देवः कमल इत्यतः ॥ ८ ॥

शिवो भवोऽय छन्दस्त्र नवसिद्धास बोहग ।

चन्द्रपूरोऽय गृह्णाश शुभः कामीऽतिसुतकाः^(१) ॥ १० ॥

करणो वीरः^(२) प्रयोगीऽय कुशलो देवभीगकः ।

विश्वदेवः खड्गदेवो रुद्रो धाताऽसिरेव च ॥ ११ ॥

मुद्रास्फोटो वंशपूरो भोजः बोहग सिद्धकाः ।

समयान्यस्तु देहस्त् बोढान्यासेन यन्त्रितः ॥ १२ ॥

प्रचिप्य मण्डले पुष्टं मण्डलान्यथ पूजयेत् ।

अनन्तस्त्र भग्नान्यस्त्र सर्वदा शिवपादुकां ॥ १३ ॥

महाव्यासिङ्ग शून्यस्त्र पञ्चतत्त्वालभिमण्डलं ।

श्रीकर्णनाथपादुकां शङ्करानन्दस्त्र नाथकाः ।

लाङ्गूलानन्दसंवत्तो मण्डलस्त्रानके यजेत् ॥ १५ ॥

नैऋत्ये श्रीमहकालः पिनाकी च महेन्द्रकः ।

खड्गो भुजङ्गो वाणस्त्र अघासिः शब्दकी वशः ॥ १६ ॥

आङ्गारणी नन्दरूपो बलिन्दत्वा क्रमं यजेत् ।

झीं खं खं झं सौं वटुकाय अहूर अर्घं पुष्टं धूपं दीपं गन्धं बलिं
पूजां गृह्णूर नमस्तुभ्यं । ओं झाँ झीं झूँ चे चेत्रपालाय अवतरूर
महाकपिलजटाभार भास्वरविनेत्रव्यासामुखं एष्वेहि गन्धपुष्टव-
स्तिपूजां गृह्णूर खः खः श्री कः श्री लः श्री महाडामराधिपतये^(३)
स्ताहा ।

१ कामोऽय मुहुक इति ज०, द०, अ० च । ३ प्रमाणाधिपतये इति ज० ।

२ वटो वीर इति ज०, द० च ।

महामाताधिपतये इति ज० ।

बलिशेषेऽथ यजेत् क्रीं क्रूं हां ओं वै चिकूटकं ॥ १७ ॥
 वामे च इक्षिणे स्थाये याम्ये निशानाथपादुकाः ।
 दक्षे तमोरिनाथस्य स्थाये कालानलस्य च ॥ १८ ॥
 उहृष्टियाणं जालन्धरं पूर्णं वै कामरूपकं ।
 गगनानन्ददेवस्त्र स्वर्गानन्दं सर्वर्गकं^(१) ॥ १९ ॥
 परमानन्ददेवस्त्र^(२) सत्यानन्दस्य पादुकां^(३) ।
 नागानन्दस्त्र वर्गान्वयमुक्तान्ते रत्नपञ्चकं ॥ २० ॥
 सौम्ये शिवे यजेत् षट्कं सुरनाथस्य पादुकां ।
 श्रीमत्समयकोटीशं विद्याकोटीश्वरं यजेत् ॥ २१ ॥
 कोटीशं विन्दुकोटीशं सिद्धकोटीश्वरन्तथा ।
 सिद्धचतुर्ष्कमान्मेयां अमरीश्वरं यजेत् ॥ २२ ॥
 चक्रौशनाथं कुरुक्षेशं हृष्णेशस्त्रनाथकं^(४) ।
 यजेहन्त्यादिभिर्षैतान् याम्ये विमलपञ्चकं ॥ २३ ॥
 यजेहनादिविमलं सर्वज्ञविमलं ततः ।
 यजेदूयोगीशविमलं सिद्धाख्यं समयाख्यकं ॥ २४ ॥
 नैर्कृत्ये चतुरो देवान्^(५) यजेत् कन्दर्पनाथकं ।
 पूर्वाः शक्तीशं सर्वाख्यं^(६) कुञ्जिकापादुकां यजेत् ॥ २५ ॥

१ सर्वानन्दस्त्र देवकमिति च०, अ० च । ४ भूतीशं मन्त्रनाथकमिति अ० ।

२ पश्चगामन्ददेवस्त्रेति अ० । पश्चगा- भूतीशं मन्त्रनाथकमिति अ० ।

नन्ददेवस्त्रेति अ० ।

५ चतुरो वेदाग्निति च, च०, अ० च ।

६ सर्वानन्दस्त्र पादुकामिति च०,

६ पूर्वान् सशक्तीशं सर्वाख्येति अ०, अ०

ग०, च०, अ०, अ० च ।

च ।

नवामकेन मन्त्रेण पञ्चप्रणवकेन वा ।
 सहस्राच्च मनवद्यं विष्णुं शिवं सदा यजेत्^(१) ॥ २६ ॥
 पूर्वाच्छिवान्तं ब्रह्मादि ब्रह्माणी च महेश्वरी ।
 कौमारी वैष्णवी चैव वाराही शक्तिकामा ॥ २७ ॥
 चामुण्डा च महालक्ष्मीः पूर्वादीशान्तमर्चयेत् ।
 डाकिनी राकिनी पूज्या लाकिनी काकिनी तथा ॥ २८ ॥
 शकिनी याकिनी पूज्या वायव्यादुग्रष्टस्च ।
 यजेद् ध्यात्वा ततो देवीं हातिं शइर्णकामकां ॥ २९ ॥
 पञ्चप्रणवकेनापि ऋणीं कारणाथवा यजेत् ।
 नौलोत्पलदलश्यामा षड्वक्षा^(२) षट्प्रकारिका ॥ ३० ॥
 चिच्छत्तिरष्टादशाख्या बाहुदादशसंशुता ।
 सिंहासनसुखासीना प्रेतपद्मोपरिस्थिता ॥ ३१ ॥
 कुलकोटिसहस्राव्या कर्णोटी मेखलास्थितः ।
 तत्त्वकेणोपरिष्ठाच्च गले हारक्ष वासुकिः ॥ ३२ ॥
 कुलिकः कर्णयोर्यस्याः कूर्मः कुरुक्षलमण्डलः ।
 भुवोः पद्मो महापद्मो वामे नागः कपालकः ॥ ३३ ॥
 अच्छस्त्रच्छ खट्टाङ्गं शङ्कं पुस्तच्छ दक्षिणे ।
 विशूलन्दर्पणं खङ्गं रदमालाङ्गुश्म्भूतुः^(३) ॥ ३४ ॥
 खेतमूर्धु मुखन्देव्या जर्ज्ञेतत्त्वापरं ।
 पूर्वास्यं पाण्डरं क्रोधि दक्षिणं क्षणावर्णकं ॥ ३५ ॥

१. सदाशिवं स्थानं यजेदिति ३०, ४०, २. षड्वर्णेति ३० ।

३० च ।

३. बनमालाङ्गुशं धतुरिति ३०, ४० च ।

हिमकुन्देन्द्रभं सौम्यं ब्रह्मा पादतले स्थितः ।
 विष्णुस्तु जघने हृदो इदि कण्ठे तथेश्वरः ॥ ३६ ॥
 सदाशिवो ललाटे स्वाच्छिवस्तस्योर्हतः स्थितः ।
 आघूर्णिता कुञ्जिकैवन्ध्येया पूजादिकर्मसु ॥ ३७ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे युहजवार्षवे कुञ्जिकापूजा नाम चतु-
 षत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

मालिनीनानामन्त्राः ।

ईश्वर उवाच । नानामन्त्रान् प्रवस्थामि षोडात्मासपुरःसरम् ।
 व्यासस्त्रिधा तु षोडा स्युः शालशाश्वयामलाः ॥ १ ॥
 शाश्ववे शब्दराशिः षट्षोडशशन्तिरूपवान्(१) ।
 चिविद्या तद्वहो व्यासस्त्रितत्वात्माभिधानकः ॥ २ ॥
 चतुर्थी वनमात्मायाः श्वीकहादशरूपवान् ।
 पञ्चमो रुद्रपञ्चात्मा नवात्मा षष्ठ ईरितः ॥ ३ ॥
 शत्रो पक्षे च मालिन्यास्त्रिविद्यात्मा हितीयकः ।

१ षोडशप्रतिरूपवानिति अ० ।

अबोर्थष्टवरुपोऽन्यो हादशाङ्गस्तुर्थकः ॥ ४ ॥
 पञ्चमस्तु षड्हङ्गः स्याञ्छत्तिसाम्यास्त्रचिंडिका(१) ।
 क्रौं क्रौं क्रौं चौं क्रौं फट् चयं स्वात्सूर्यस्यं सर्वसाधकं(२) ॥ ५ ॥
 मालिन्या नादिफालं स्वात् नादिनी च शिखा सृता ।
 अग्रसनी(३) शिरसि स्वात् शिरोमालानिष्टिः शः ॥ ६ ॥
 उ शान्तिश शिरो भूयाच् चामुण्डा च चिनेत्रगा ।
 उ प्रिवहृष्टिर्दिनेवे च नासागा गुद्धशक्तिनौ ॥ ७ ॥
 न नारायणी द्विकर्णे च दक्षकर्णे त मोहनौ ।
 ज प्रज्ञा वामकर्णस्या वक्त्रे च वच्चिणी सृता ॥ ८ ॥
 क वराली दक्षदंष्ट्रा वामांसा स्त्र कपालिनी ।
 ग शिखा ऊर्द्धदंष्ट्रा स्याद् च द्वीरा वामदंष्ट्रिका ॥ ९ ॥
 उ शिखा दग्धविन्यासा ई माया जिह्वया सृता ।
 अ स्यामागेह्नरौ वाचि व कर्णे शिखिवाहिनी ॥ १० ॥
 भ भौषणी दक्षस्त्रन्वे वायुवेगा म वामके ।
 उनामा दक्षकाहौ तु उ वामे च विनायका ॥ ११ ॥
 य पूर्णिमा द्विहस्ते तु ओकाराद्याङ्गुलीयके ।
 अं दर्घनी वामाङ्गुल्यं अः स्यात्सञ्जीवनी करे ॥ १२ ॥
 उ कपालिनी कपालं शूलदण्डे त दीपनौ ।
 चिशूले अ जयन्ती स्याहिर्दिः साधनी(४) सृता ॥ १३ ॥

१ इति: स्यादा विवरिका इति अ० ।

मिति अ०, द० च ।

इति साम्या विज्ञप्तिकेति अ० ।

२ चउत्तरमेति अ०, द० च ।

२ पठ्यं स्वात् तर्मुके सर्वसाधक-

४ पादचीति अ०, अ० च ।

जीवे श परमात्मा स्याद् ह प्राणे चात्मिका सृता ।
 दद्वस्तने छ शरीरा न वामि पूतना स्तने ॥ १४ ॥
 अ स्तनचौर आ मोटो लम्बोदर्युदरे च थ ।
 नाभी संहारिका च स्यान् महाकली नितम्बम् ॥ १५ ॥
 गुद्धे स कुसुममाला ष शुके शुक्रदेविका ।
 उरुदये त तारास्याह ज्ञाना दद्वजानुनि ॥ १६ ॥
 वामि स्यादी क्रियाशक्तिरो गायत्री च जहुगा ।
 ओ सावित्री वामजहा दद्वे दो दोहनी पदे ॥ १७ ॥
 फ फेटकारी वामपादे नवाक्षा मालिनी मतुः ।
 अ श्रीकण्ठः शिखायां स्यादावक्ते स्यादनन्तकः ॥ १८ ॥
 इ सूत्रो दद्वनेत्रे स्यादी त्रिमूर्तिस्त वामके ।
 उ दद्वकर्णमरीश ऊ कर्णधांशकोऽपरे ॥ १९ ॥
 न भावभूतिर्नासाये वामनासा तिथीश न ।
 ल स्याणुहृष्टगणे स्यादामगणे हरस लृ ॥ २० ॥
 कटौशो दद्वपञ्चावे भूतीशश्वीर्हृदन्त ए ।
 सद्योजात ओ अधरे जहौष्ठेऽनुग्रहीश औ ॥ २१ ॥
 अं क्रूरो घाटकायां स्यादः महासेनजिह्या ।
 क क्रोधीशो दद्वस्तन्मे खशण्डीशस बाहुषु ॥ २२ ॥
 पच्चान्तकः कूर्परे गो ष शिखी दद्वकङ्गणे ।
 छ एकपादस्याङ्गुखो वामस्तन्मे च कूर्मकः ॥ २३ ॥
 छ एकनेत्रो बाहौ स्याच्चतुर्वक्षो ज कूर्परे ।
 भ राजसः कङ्गणगः अः सर्वकामदोऽङ्गुस्ती ॥ २४ ॥
 ट सोमेशो नितम्बे स्यादद्व जर्ठं साङ्गस्ती ।

उ हारको दर्शनानी जहा ढोईजसेश्वरः ॥ २५ ॥
 ए उमाकाम्तकोऽङ्गुखस्त आषाढौ नितम्बके ।
 अ दण्डी वाम जरो स्थाह भिदो वामजानुनि ॥ २६ ॥
 अ मौनी वामजहायान्न भेषज्वरणाङ्गुखी ।
 प लोहितो दर्शकुचो फ शिखी वामकुचिगः ॥ २७ ॥
 ब गलण्डः पुष्टवंशे भो नाभौ च हिरण्डकः ।
 म महाकालो इदये य वाणीशस्त्रविघृतः^(१) ॥ २८ ॥
 र रक्षे स्याङ्गुजङ्गे शो ल पिनाकी च मांसके ।
 व खड्गौशः स्वामनि स्याहकस्यास्थिनि शः घृतः ॥ २९ ॥
 ष श्वेतचैव मल्यार्यं स भृगुः शुक्रधातुके ।
 प्राणे ही नकुलीशः स्यात् च संवर्त्त्व कीषगः ॥ ३० ॥
 रुद्रशक्तीः प्रपूज्य झींबीजेनाखिलमाप्नुयात् ।
 इत्याम्नेये महापुराणे मालिनीमन्त्रादिन्यासो नाम
 पञ्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

अष्टाष्टकदेव्यः ।

ईश्वर उवाच । विश्वरुद्धीं सम्प्रवक्षामि ब्रह्मविष्णुमहेश्वरीं ।

१ च वाणीशलु चित्र इति अ० ।

(१४)

ओं नमो भगवते रुद्राय नमः । नमस्तामुण्डे नमस्ताकाशमालृणां सर्वकामार्थसाधनीनामजरामरीणां सर्वत्राप्रतिहतगतीनां स्वरूपरूपपरिवर्त्तनीनां सर्वसत्त्ववशीकरणोक्तादनोम्बूलनसमस्तकर्मप्रवृत्तानां सर्वमालगुण्यं हृदयं परमसिद्धं परकर्मच्छेदनं परमसिद्धिकरणमालृणां वचनं शुभं ।

ब्रह्मखण्डपदे रुद्रैरेकविंशाधिकं शतं ॥.१ ॥

तथाथा, ओं नमस्तामुण्डे ब्रह्माणि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे माहेश्वरि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे कौमारि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे वैष्णवि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे वाराहि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे इन्द्राणि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे चण्डि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे ईशानि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा(१) ।

यथात्तरपदानां हि विष्णुखण्डन्वितीयकं ।

ओं नमस्तामुण्डे जर्जकेशि ज्वलितशिखरे(२) विद्युज्जित्ते तटरकाचि पिङ्गलभुवे विक्षतद्वंश्टि कुद्दे ओं मांसशोणितसुरासुविष्ये हस २ ओं वृत्यर ओं विजृथयर ओं मायाकौलोकरूपसहस्रपरिवर्त्तनीनां ओं बन्धर ओं कुट्ठर चिरिरहितिर भिरिर चासनिर भामणिर ओं द्रावणिर चीभणिर

१ ओं नमस्तामुण्डे माहेश्वरीत्यादिः, विच्चे स्वाहेत्यकः पाठः ३० पुष्कके नाति ।

२ ज्वलितशिख इति ३०, ४०, ५०, ६० च ।

मारणि॒ संजोवनि॒ हेरि॒ गेरि॒ वेरि॒ ओं मुरि॒ ओं
नमो मालगणा॒ य नमो नमो विचे ।

एकचिंश्चत्पदं शश्वः शतमन्त्रैकसप्ततिः ॥ २ ॥
हे घों पञ्चप्रणवाद्यन्तां त्रिखण्डौच्च जपेद् यजेत् ।
हे घों औकुलिकाहृदयं पदसभ्यो तु योजयेत् ॥ ३ ॥
अकुलादित्रिमध्यस्थं कुलादेश त्रिमध्यं ।
मध्यमादि त्रिमध्यस्थं पिण्डं पादे त्रिमध्यं ॥ ४ ॥
चयार्द्धमावासंयुक्तं प्रणवाद्यं शिखाशिवां ।
ओं चूं शिखाभैरवाय नमः । खर्वौ खर्वौ खर्वे सवौजदा-
द्वरः ।

झां झीं झै निर्वैजन्मर्णं इाचि॑ शहर्णकम्परं ॥ ५ ॥
क्षादयश्च ककारान्ता अकुला च कुलक्रमात् ।
शश्विनी भानुनी चैव पावनी शिव इत्यतः ॥ ६ ॥
गान्धारी णश्च पिण्डाच्छी चपला गजजिह्विका ।
म ऋषा भयसारा स्थान्धमा फोजराय च ॥ ७ ॥
कुमारी कालरात्री न सङ्कटा द ध कालिका ।
फ शिवा भवघोरा ण ठ वीभस्ता त विद्युता ॥ ८ ॥
ठ विश्वश्वरा शंशिन्या ढ ज्वालामालया तथा ।
कराली दुर्जया रङ्गी वामा च्येष्ठा च रौद्रपि ॥ ९ ॥
ख काली क कुलालम्बी अनुसोमा द पिण्डिनी ।
आ वेदिनी इ रूपी वै शान्तिर्मूर्त्तिः कलाकुला ॥ १० ॥
ऋ खड्गिनी उ बलिता खु कुला खृ तथा यदि ।
सुभगा वेदनादिन्या कराली अं च मध्यमा ॥ ११ ॥

अः अपेतरया पौठे पूज्यास्त् शक्तयः क्रमात् ।
 स्वां स्वां स्वां महाभैवराय नमः ।
 अचोदा छृचकर्णी च राजसी चपण्डया ॥ १२ ॥
 पिङ्गाच्चौ चाच्चया चेमा ब्रह्मास्तकसंस्थिताः ।
 इला लौलावती नीला लङ्गा लङ्गेष्वरी तथा ॥ १३ ॥
 लालसा विमला माला^(१) माहेश्वर्यऽष्टके स्थिताः ।
 इताशना विशालाच्चौ झूङ्गारी वडवामुखौ ॥ १४ ॥
 हाहारवा तथा क्रूरा क्रोधा बाला खरानना ।
 कौमार्या देहसभूताः पूजिताः सर्वसिद्धिदाः ॥ १५ ।
 सर्वंगा तरला तारा ऋग्वेदा च इयानना ।
 सारासारस्यङ्ग्याहा शास्त्रती^(२) वैष्णवीकुले ॥ १६ ॥
 तालुजिङ्गा च रक्ताच्चौ विद्युजिङ्गा करङ्गिणी ।
 मेघनादा प्रचण्डोद्या कालकर्णी कलिप्रिया ॥ १७ ॥
 वाराहीकुलसभूताः पूजनीया जयार्थिना ।
 चम्पा चम्पावती चैव प्रचम्पा च्छक्तिनना ॥ १८ ॥
 पिशाची पिशुवङ्गा च सोल्पा ऐन्द्रीसभवाः ।
 यावनी याचनी चैव वामनी दमनी तथा ॥ १९ ॥
 विन्दुवेशा दृहत्कुच्छी विद्युता विश्वरूपिणी ।
 चामुखाकुलसभूता मरुसे पूजिता जये ॥ २० ॥
 यमजिङ्गा जयन्ती च दुर्जया च यमान्तिका^(३) ।

१ जोका इति च ० । २ शाचिकी इति च ० । ३ यमजिङ्गेति च ० ।

विडाली रेवती चैव जया च विजया तथा ॥ २१ ॥
 महालक्ष्मीकुले जाता अष्टाष्टकमुदाहृतं ।
 इत्याम्बेदे महापुराणे अष्टाष्टकादिर्नाम षट्चत्वारिंश-
 इधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

त्वरितापूजादिः ।

ईम्मर उवाच । ओ गुद्धकुमिके हुं फट् मम सर्वोपद्रवान् यन्त्र-
 मन्त्रतन्त्रचूर्णप्रयोगादिकं येन क्षतं कारितं कुरुते करिष्यति
 कारयिष्यति तान् सर्वान् हन२ दंष्ट्राकरालिनि ह्रैं झौं हुं
 गुद्धकुमिकायै स्वाहा । ओ ओ खे^(१) वों गुद्धकुमिकायै नमः ।

झौं सर्वजनक्षोभणी जनानुकर्मणी ततः ।

ओ खे ख्यां^(१), सर्वजनवशङ्करी तथा स्वाज्जनमोहनी ॥ १ ॥
 ओ ख्यां^(१), सर्वजनस्तथनी एं खं ख्यां क्षोभणी तथा ।

१ झौं च च ये खौं इति ८० ।

२ ओं च खां इति ८० । ओं

खूं इति ८० ।

२ ओं च खौं इति ८० । ओं खे इति

८० ।

ऐं त्रितस्वं वीजं श्रेष्ठङ्गुले पञ्चाक्षरी तथा ॥ २ ॥

फं श्रीं छीं श्रीं छीं क्षे वच्छे क्षे क्षे ङ्गुं फट् छीं नमः ।
श्रीं ङ्गुं क्षे वच्छे क्षे क्षो छीं फट् नवेयं लरिता पुनर्ज्ञेयाऽर्चिता
जये ।

छीं सिंहायेत्यासनं स्यात् छीं क्षे हृदयमौरितं ।

वच्छे इथ शिरसे स्खाहा लरितायाः शिवः सृतः ॥ ३ ॥

क्षे छीं शिखायै वैषषट् स्याद् भवेत् क्षे कवचाय हुं ।

ङ्गुं नेत्रचयाय वौषट् छीमन्तस्त्र फडन्तकं ॥ ४ ॥

छीं कारी^(१) खेचरी चखा क्षेदनी श्वेभणी क्रिया ।

क्षेमकारी च छीं कारी फट् कारी नवशक्तयः ॥ ५ ॥

अथ दूतीः प्रवक्ष्यामि पूज्या इन्द्रादिंगास ताः ।

छीं नले बहुतुष्टे^(१) च खगे छीं^(१) खेचरे ज्वालिनि
ज्वल ख खे ह क्षे शवविभीषणे^(१) च क्षे चखे क्षेदनि करालि
ख खे क्षे क्षे खरहाङ्गी छीं । क्षे वक्षे कपिले ह क्षे ङ्गुं क्रूर्ते-
जीवति रौद्रि मातः छीं के वे के वक्त्रे वरी के । पुठि पुठि
चीरे ङ्गुं फट्^(१) ब्रह्मवेतालि मध्ये ।

गुह्याङ्गानि च तत्त्वानि लरितायाः पुनर्वदे ॥ ६ ॥

छीं ङ्गुं हः^(१) हृदये प्रोक्तं हों हस्त शिरः सृतं ।

फां ज्वल ज्वलेति च शिखा वर्म्म इले ङ्गुं हुं हुं ॥ ७ ॥

१ छीं कारो इति श० ।

४ शरविभीषणे इति श० ।

२ श्रीं नस्ते वज्रतुष्टे इति श० ।

५ ङ्गुं फट् इति श० ।

३ खगे क्रीमिति श० ।

६ छीं ङ्गुं ह इति श० ।

१४८ अध्यायः । सङ्ग्रामविजयपूजाकथनं । १११

क्रों छूं ओं नेचमिलुत्तं छौं अस्तं वै तत्त्वं फट् हुं
खे वच्छे चैः छ्रीं चैं हुं फट् वा ।
हुं शिरसैव मध्ये स्यात् पूर्वादौ खे सदाशिवे ।
व ईशः क्षे मनोआननौ मच्चे तच्चौं छ्रों च माधवः ॥ ८ ॥
चैं ब्रह्मा हुं तथादित्यो दाहणं फट् स्रुताः सदा ।

इत्यानेये महामुराणे युद्धजयार्णवे त्वरितापूजादिर्नाम
सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सङ्ग्रामविजयपूजा ।

ईश्वर उवाच । ओं डे ख ख्यां सूर्योदय सङ्ग्रामविजयाय नमः ।
ङ्गां छ्रों क्रूं छ्रे छ्रों क्रः ।
षड्ङ्गानि तु सूर्यस्य सङ्ग्रामे जयदस्य हि ।
ओं हुं खं खशीक्षाय स्वाहा । स्फूं छ्रुं हुं क्रूं ओं छ्रों क्रे ।
प्रभूतं विमलं सारमाराध्यं परमं सुखं ॥ १ ॥
धर्मज्ञानच्च वैराग्यमैखर्याद्यष्टकं यजेत् ।
अनन्तासनं सिंहासनं पद्मासनमतः परं ॥ २ ॥

कर्णिकाकेशराख्येव सूर्यसोमामिषुराणं ।
दीपा सूक्ष्मा^(१) जवा भद्रा विभूतिर्विमला तथा ॥ ३ ॥
अमोदा विद्युता पूज्या नवमी सर्वतोमुखी ।
सूखं रजस्तमस्यैव प्रकृतिं पुरुषं तथा ॥ ४ ॥
आमानस्त्रान्तरामानं परमामानमर्चयेत् ।
सर्वे विष्टुसमायुक्ता मायानिलसमन्विताः ॥ ५ ॥
उषा प्रभा च सम्या च साया माया बलान्विता ।
विष्टुविष्टुसमायुक्ता^(२) हारपालास्तथाष्टकं ॥ ६ ॥
सूर्यं चण्डं प्रचण्डस्य पूजयेहस्यकाद्विभिः ।
पूजया जपहोमायैर्युद्धादौ विजयो भवेत् ॥ ७ ॥

ईत्यान्विये महापुराणे युद्धजयार्थवे सङ्ग्यामविजयपूजा नाम
अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥

अथोनपच्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

— : ० : —

लक्ष्मीठिहोमः ।

ईश्वर उवाच । होमाद्रणादौ विजयो राज्यामिष्विज्ञनाशनं ।
क्षम्भृण शुद्धिसुत्पाद्य प्राणायामगतेन च ॥ १ ॥

१ दीपा चूमेति च ० ।

२ विष्टुविष्टुसमायुक्ता इति ८० ।

अन्तर्जले च गायवीं जप्ता षोडशधाचरेत् ।
 प्राणायामांश्च पूर्वाङ्गे जुहयात् पावके हविः ॥ २ ॥
 भैस्यावकभैषी च फलभूलाशनोऽपि वा ।
 शौरशक्तिराहार एकमाहारमाश्रयेत् ॥ ३ ॥
 यावत् समाप्तिर्भवति लक्ष्मीहोमस्य पार्वति ।
 दक्षिणा लक्ष्मीहोमान्ते गावो वस्त्राणि काञ्चनं ॥ ४ ॥
 सर्वोत्पातसमुत्पत्तौ पञ्चभिर्दशभिर्दिजैः ।
 नास्ति लोके स उत्पातो यो ह्यनेन न शास्यति ॥ ५ ॥
 मङ्गल्यं परमं नास्ति यदम्मादतिरिच्छते ।
 कोटिहोमन्तु यो राजा कारयेत् पूर्ववह्वजैः ॥ ६ ॥
 न तस्य शत्रवः सङ्ख्ये जातु तिष्ठन्ति कर्हिचित् ।
 न तस्य मारको देशे व्याधिर्वा जायते क्षचित् ॥ ७ ॥
 अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः शतभाः शुकाः ।
 राजसाद्यास्य शास्यन्ति सर्वे च रिपवो रणे ॥ ८ ॥
 कोटिहोमे तु वरयेहाद्वाणान्विंशतिं तथा ।
 ग्रतस्त्वाथ सहस्रं वा यथेष्टाभृतिमाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 कोटिहोमन्तु यः कुर्याद् हिजो भूपोऽथवा च विट् ।
 यदिष्क्षेत् प्राप्नुयात्तत् सशरीरो दिवं व्रजेत् ॥ १० ॥
 गायवगा अहमन्वीर्वा कुशारणीजातवेदसैः ।
 ऐन्द्रवारुणवायव्ययाम्नेयैश्च वैष्णवैः ॥ ११ ॥
 शाक्तेयैः शाश्वतैः सौरैर्मन्त्रैर्हीमार्चनात्ततः ।
 अयुतेनाल्पसिद्धिः स्याज्ञाहोमोऽखिलार्त्तिरुत् ॥ १२ ॥
 सर्वपौडादिनाश्राय कोटिहोमोऽखिलार्थदः ।

यवन्नौहितिलक्ष्मीरघुतकुशप्रसातिकाः ॥ १३ ॥
 पङ्गजोश्चैरविल्वान्वदला होमे प्रकौर्त्तिताः ।
 अष्टहस्तप्रमाणेन कोटिहोमेषु स्वातकं ॥ १४ ॥
 तस्माद्दीप्रमाणेन लक्ष्मीहोमे विधीयते ।
 होमोऽयुतेन लक्ष्मेण कोद्याज्याद्यैः प्रकौर्त्तितः ॥ १५ ॥

इत्यान्वेते महापुराणे शुद्धजयार्थवे अयुतलक्ष्मीकोटिहोमो नामो-
 नपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

मन्वन्तराणि ।

अग्निरुदाच । मन्वन्तराणि वस्त्रामि आद्याः स्वायच्छुद्वो मनुः ।
 अग्नीध्राद्यास्तस्य सुता यमो नाम तदा सुराः ॥ १ ॥
 श्रीवर्वाद्यास्त्र सप्तर्षय इन्द्रश्वैव शतक्रतुः ।
 पारावताः सतुषिता देवाः स्वारोचिषेऽन्तरे ॥ २ ॥
 विपश्चित्तच देवेन्द्र जर्जस्तश्चादयो हिजाः ।
 चैत्रकिम्बृहषाः पुचास्तृतीयशोक्तमो मनुः ॥ ३ ॥
 सुशान्तिरिन्द्रो देवास्त्र सुधामाद्या वशिष्ठजाः ।
 सप्तर्षयोऽजाद्याः पुचास्तुर्धस्तामसी मनुः ॥ ४ ॥

स्वरूपाद्याः सुरगणाः शिखिरिन्द्रः सुरेश्वरः ।
 ज्योतिर्ज्ञामादयो विप्रा नव स्वातिसुखाः सुताः ॥ ५ ॥
 रैवते वितथेन्द्रो अमिताभास्तथा सुराः ।
 हिरण्यरोमाद्या मुनयो^(१) बलबन्धादयः सुताः ॥ ६ ॥
 मनोजवस्त्राक्षुषेऽथ इन्द्रः स्वात्यादयः सुराः ।
 सुमेधाद्या महर्षयः पुरुप्रभृतयः सुताः ॥ ७ ॥
 विवस्तः सुतो विप्रः आदृदेवो मनुस्तः ।
 आदित्यवसुरद्राद्या देवा इन्द्रः पुरन्दरः ॥ ८ ॥
 वशिष्ठः काश्यपोऽयाच्चिर्जमद्ग्निः सगीतमः ।
 विष्णामित्रभरद्वाजौ मुनयः सप्त साम्युतं ॥ ९ ॥
 इक्ष्वाकुप्रसुखाः पुत्रा अंशेन हरिराभवत् ।
 स्वायश्चुवे मानसोऽभूदजितस्त्वदनन्तरे ॥ १० ॥
 सत्ये हरिहेववरो वैकुण्ठो वामनः क्रमात् ।
 छायाजः सूर्यपुत्रस्तु भविता चाष्टमो मनुः ॥ ११ ॥
 पूर्वस्य च सवर्णोऽसौ सावर्णिर्भविताष्टमः ।
 सुतपाद्या देवगणा दौसिमद्द्वौषिकादयः ॥ १२ ॥
 मुनयो बलिरिन्द्रश्च विरजप्रसुखाः सुताः ।
 नवमो दक्षसावर्णिः पाराद्याश्च तदा सुराः^(२) ॥ १३ ॥
 इन्द्रसैवाङ्गतस्त्वेषां सवनाद्या द्विजोत्तमाः ।
 धृतकेत्वादयः पुत्रा ब्रह्मसावर्णिरित्यतः ॥ १४ ॥
 सुखादयो देवगणास्त्वेषां शान्तिः शतक्रतुः ।

१ विरक्तरोमाद्या नृपय रति अ० । २ तदा सुरा इति द० ।

हविष्वादाश मुनयः सुचेत्राद्याश तत्पुत्रः ॥ १५ ॥
 धर्मसावर्षिकशाश्व विहङ्गाद्यास्तदा सुराः ।
 गणस्तेन्द्रो निष्वराद्या मुनयः पुचका मनोः ॥ १६ ॥
 सर्वत्रगाद्या रुद्राख्यः सावर्षिर्भविता मनुः ।
 कृतधामा सुरेन्द्रश्च हरिताद्याश देवताः ॥ १७ ॥
 तपस्याद्याः सप्तर्षयः सुता वै देववसुखाः ।
 मनुस्तयोदशो रौचाः सूत्रामाणादयः सुराः ॥ १८ ॥
 इन्द्रो दिवस्यतिस्तेषां दानवादिविमर्दनः ।
 निर्मीहाद्याः सप्तर्षयस्त्रिवसेनादयः सुताः ॥ १९ ॥
 महुष्टतुर्दशो भौत्यः शुचिरिन्द्रो भविष्यति ।
 चाच्छुषाद्याः सुरगणा अग्निवाहादयो द्विजाः ॥ २० ॥
 चतुर्दशस्य भौत्यस्य पुचा जरुमुखा मनोः ।
 प्रवर्त्तयन्ति वेदांश्च भुवि सप्तर्षयो दिवः ॥ २१ ॥
 देवा यज्ञभुजस्ते तु भूः पुत्रैः परिपाख्यते ।
 ब्रह्मशो दिवसे ब्रह्मानवस्तु चतुर्दश ॥ २२ ॥
 मन्वादाश हरिर्वेदं हापरान्ते विभेद सः ।
 आद्यो वेदश्चतुर्थादः ग्रन्थाहस्तसन्धितः ॥ २३ ॥
 एकश्वासीद् यजुर्वेदस्तं चतुर्दशी व्यक्त्ययत् ।
 आधर्यवं यजुर्भिरस्तु कटग्भिर्हीनं तथा सुनिः ॥ २४ ॥
 श्रोहात्रं सामभिश्वक्रं ब्रह्मत्वाप्यथर्वभिः ।
 प्रथमं व्यासशिष्यस्तु, पैलो ह्युम्बेदपारगः ॥ २५ ॥
 इन्द्रः प्रमतये प्रादाहास्त्वलाय च संहितां ।
 वौधादिभ्यो ददौ सोपि चतुर्दशी निजसंहितां ॥ २६ ॥

यजुर्वेदतरोः शाखाः सप्तविंशत्यामतिः ।
 वैशम्यायननामासौ व्यासशिष्यस्कार वै ॥ २७ ॥
 काण्वा वाजसनेयाद्या याज्ञवल्क्यादिभिः स्मृताः ।
 सामवेदतरोः शाखा व्यासशिष्यः सजैमिनिः ॥ २८ ॥
 सुमन्तुष्टु सुकर्मा च एकेकां संहितां ततः ।
 गृह्णते च सुकर्माख्यः सहस्रं संहितां गुरुः ॥ २९ ॥
 सुमन्तुष्टाथर्वतरुं व्यासशिष्यो विभेद तं ।
 शिष्यानन्धापयामास पैष्यलादान् सहस्रशः ॥ ३० ॥
 पुराणसंहितां चक्रे सृतो व्यासप्रसादतः ।

इत्याम्बेदे महापुराणे मन्वन्तराणि नाम पञ्चाशदधिक-
 शतततोऽध्यायः ॥

अथैकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

— : —

वर्णतरधर्माः ।

अग्निरुचाच । मन्वादयो भुक्तिसुक्तिधर्मां द्वीर्खाप्नुवन्ति यान् ।
 प्रोचे परशुरामाय वरणोक्तान्तु पुष्करः ॥ १ ॥
 पुष्कर उपाच । वर्णाश्रमेतराणान्ते धर्माच्चक्षामि सर्वदान् ।
 मन्वादिभिर्निंगदितान् वासुदेवादितुष्टिदान् ॥ २ ॥

अहिंसा सत्यवचनमद्या भूतेष्वनुप्रहः ।
 तौर्धानुसरणं दानं ब्रह्मचर्यममक्षरः ॥ ३ ॥
 देवहिजातिशुश्रूषा गुरुणास्त्वं भूगूत्तम ।
 अवरणं सर्वधर्माणां पितृणां पूजनं तथा ॥ ४ ॥
 भक्तिष्व वृपतो नित्यं तथा सच्चास्त्रनेत्रता ।
 आगृहंस्वत्तितिद्वा च तथा चास्त्रिक्षमेव च ॥ ५ ॥
 वर्णाश्रमाणां सामान्यं धर्माधर्मं^(१) समीरितं ।
 यजनं याजनं दानं वेदाद्यध्यापनक्रिया ॥ ६ ॥
 प्रतिग्रहस्त्राध्ययनं विप्रकर्माणि निर्दिशेत् ।
 दानमध्ययनस्त्रैव यजनस्त्र यथाविधि ॥ ७ ॥
 चत्वियस्त्र सप्तैश्यस्त्र कर्मेदं परिकीर्तिं ।
 चत्वियस्त्र विशेषेण पालनं दुष्टनिप्रहः ॥ ८ ॥
 क्षषिगोरस्त्रवाख्यिणं वैश्यस्त्र परिकीर्तिं ।
 शूद्रस्त्र हिजशुश्रूषा सर्वशिखानि वाप्यथ ॥ ९ ॥
 मौखीबन्धनतो जला विप्रादेश हितीयकं ।
 आगुलोभ्येन वर्णानां जातिर्भावसमा स्मृता ॥ १० ॥
 चण्डालो ब्राह्मणीपुचः शूद्रास्त्र प्रतिलोमतः ।
 स्मृतस्तु चत्वियाज्ञातो वैश्याहै देवलस्तथा ॥ ११ ॥
 पुक्षसः चत्वियापुचः शूद्रात् स्यात् प्रतिलोमजः ।
 मागधः स्यात्तथा वैश्याच्छूद्रादायोगवो भवेत् ॥ १२ ॥
 वैश्याणां प्रतिलोमेभ्यः प्रतिलोमाः सहस्रशः ।

१ चर्मस्त्रमिति ग०, च०, छ०, छ०, अ० च ।

विवाहः सहैस्रेषां नोसमैर्नाधमैस्तथा ॥ १३ ॥
 चण्डालकर्म निर्हिंश्च बधानां घातनं तथा ।
 स्त्रीजीवन्तु तद्रचाप्रोक्तां^(१) वैदेहकस्य च ॥ १४ ॥
 सूतानामस्तारण्यं पुक्सानाच्च व्याधता ।
 सुतिक्रिया मागधानां तथा चायोगवस्य च ॥ १५ ॥
 रक्षावतरणं प्रोक्तं तथा शिखैश्च जीवनं ।
 वहिर्यामनिवासस्य ऋतचेतस्य धारणं ॥ १६ ॥
 न संसर्गस्तथैवान्वैशण्डालस्य विधीयते ।
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहत्यागोऽत यः कृतः ॥ १७ ॥
 स्त्रीबालाद्युपपत्तौ वा वाञ्छानां सिद्धिकारणं ।
 सङ्करे जातयो ज्ञेयाः पितुर्मातुष्व कर्मतः ॥ १८ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे वर्णन्तरधर्मा नामैकपञ्चाश-
 दधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

गृहस्थवृत्तिः ।

पुष्कर उवाच । आजीवंस्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा ।
 क्वचविट्शूद्रधर्मेण जीवेत्वै तु शूद्रजात् ॥ १ ॥
 क्विवाणिज्यगोरस्यं कुशीदच्च हिजश्चरेत् ।
 गोरसं गुडलवण्णलाक्षामांसानि वर्जयेत् ॥ २ ॥

^१ स्त्रीजीवन्तु तच स्त्रात् प्रोक्तमिति ग० ष०, ८०, ५०, ८ ।

भूमिं भित्तौषधीश्चित्वा हत्वा कौटपिपौलिकान् ।
 पुनस्ति खलु यज्ञेन कर्षका देवपूजनात् ॥ ३ ॥
 हलमष्टगवं धर्म्यं षड्गवं जीवितार्थिनां ।
 चतुर्गवं लृशं सानां हिगवं धर्मधातिनाम् ॥ ४ ॥
 ऋतासृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा ।
 सत्यानृताभ्यामपिवा न स्वहत्या कदा च न ॥ ५ ॥

इत्यान्मेये महापुराणे गृहस्थान्तयो नाम हिपच्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ चिपच्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मचर्याश्रमधर्मः ।

पुष्कर उवाच । धर्ममाश्रमिणां वस्ते भुक्तिभुक्तिप्रदं शुणु ।
 षोडशत्तर्चनिशा स्त्रीणामाद्यास्तिस्त्रस्तु गर्हिताः ॥ १ ॥
 ब्रजेद्युग्मासु पुचार्थीं कर्माधानिकमिष्यते ।
 गर्भस्य स्वष्टताज्ञाने सवनं स्वन्दनात् पुरा ॥ २ ॥
 षष्ठेऽष्टमे वा सौमन्तं पुचीयं नामभं शुभं ।
 अच्छिन्ननाद्यां कर्त्तव्यं जातकर्म विचक्षयेः ॥ ३ ॥
 अशौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते ।
 शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं चक्षियस्य तु ॥ ४ ॥
 गुपदासामकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ।

गर्भान्तं ब्रह्मणस्योक्तं वर्मान्तं द्विषयस्य च ॥ ५ ॥
 गुपदासाक्तं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ।
 बालं निवेदयेद्वर्ते तव पुत्रोऽयमित्युत ॥ ६ ॥
 यथाकुलन्तु चूडाकाढ ब्राह्मणस्योपनायनं ।
 गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे गर्भादेकादशे दृपे ॥ ७ ॥
 गर्भात् हादशे वैश्ये षोडशाब्दादितो न हि ।
 मुञ्जानां वल्कलानान्तु क्रमाद्योज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥ ८ ॥
 मार्गवैयाप्रवास्तानि चर्माणि व्रतचारिणां ।
 पर्णपिप्यलविखानां क्रमाद्यङ्गाः प्रकीर्तिताः ॥ ९ ॥
 केशदेशललाटास्यतुख्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ।
 अवक्राः सत्वचः सर्वे नाविष्टुष्टास्तु दण्डकाः ॥ १० ॥
 वासोपवीते कार्पासक्षीमोर्णनां यथाक्रमं ।
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितं ॥ ११ ॥
 प्रथमं तत्र भिक्षेत यत्र भिक्षा भ्रुवं भवेत् ।
 स्त्रौणाममन्तस्तानि विवाहस्तु समन्वकः ॥ १२ ॥
 उपनीय ग्रुः गिर्थं सिक्षयेच्छौचमादितः ।
 आचारमनिकार्थं च सम्योपासनमेव च ॥ १३ ॥
 आशुष्टं प्राण्मुखो भुड्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 श्रियं प्रत्यक्ष्मुखो भुड्क्ते ऋतं भुड्क्ते उद्दक्ष्मुखः ॥ १४ ॥
 सायं प्रातस्य जुहुयान् नामेष्यं व्यस्तहस्तकं ।
 मधु मांसं जनैः सार्वं गौतं दृत्यज्ञ वै त्वजेत्^(१) ॥ १५ ॥

१ नृत्यज्ञ वर्णयेदिति ४०, ५०, ६०, ८०, त्यादिः, नृत्यज्ञ वै त्वजेदित्याः ४०, ५०, ८०, १० च । सायं प्रातस्ये- पाठः ४० पुरुषके वाचि ।

हिंसाभ्यरापवाहं च अङ्गीकं च विशेषतः ।
 दण्डादि धारयेन्द्रमस्तु चिन्मान्यधारणं ॥ १६ ॥
 वेदस्त्रैकरणं कृत्वा चायाहै इत्यदश्चित्तः ।
 नैषिको ब्रह्मचारी वा देहान्तं निवसेनुरो ॥ १७ ॥

इत्यान्मेये महापुराणे ब्रह्मचर्यात्मो नाम चिपच्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—;—;

विवाहः ।

पुज्कर उवाच । विग्रहतस्तो विन्देत भार्यास्तिस्तस्तु भूमिपः ।
 हे च वैश्यो यज्ञाकामं भार्यैकामपि चान्त्यजः ॥ १ ॥
 धर्षकार्याणि सर्वाणि न कार्याख्यसर्वर्या ।
 पार्चिर्याण्डः सर्वर्षासु गृह्णीयात् चत्रिया शरं ॥ २ ॥
 वैश्या प्रतोदमादद्याहर्णा वै चान्त्यजा तथा ।
 सक्षत् कन्या प्रदातव्या हरंस्तां चौरहण्डभाक् ॥ ३ ॥
 अपत्यविक्रयासत्ते निष्कृतिर्व विधीयते ।
 कन्यादानं शचीयागो^(१) विवाहोऽव चतुर्थिंका ॥ ४ ॥

१ उत्तीर्णोन इति ४०, ४० च ।

विवाहमेतत् कथितं नामकर्ष्णचतुष्टयं ।
 नष्टे चृते प्रब्रजिते क्लौवि च पतिते घतो ॥ ५ ॥
 पञ्चस्वापलु नारीशां पतिरथो विधीयते ।
 चृते तु देवरे देयात् तदभावे यदेच्छया ॥ ६ ॥
 पूर्वाचितयमान्वेयं वायव्यं चोक्तराक्षयं ।
 रोहिणी चेति चरणे भगवाः ग्रसते सदा ॥ ७ ॥
 नेकगोचान्तु वरयेवेकार्षयास्तु भार्गव ।
 पिद्रतः सप्तमादूर्ध्वं मातृतः पञ्चमात्तथा ॥ ८ ॥
 आङ्गद दानं ब्राह्मणः स्वात् कुलशीलयुताय तु ।
 पुरुषांसारयेत्तज्जो नित्यं कन्याप्रदानतः ॥ ९ ॥
 तथा गोमिष्युनादानादिवाहस्वार्थं उच्चते ।
 प्रार्थिता दीयते यस्य प्राजापत्यः स धर्मकृत् ॥ १० ॥
 शुल्केन चासुरी मन्दो गाम्यवर्णे वरणाच्चिथः ।
 राज्ञसो शुच्छरणात् पैशाचः कन्याकाच्छलात् ॥ ११ ॥
 वैवाहिकेऽङ्गिः^(१) कुर्वीत कुर्वकारमृदा शर्वीं ।
 जलाशये तु तां पूज्य वाद्यादौः^(२) स्त्रीं गृह्णयेत् ॥ १२ ॥
 प्रश्नसे केशवे नैव विवाहः कार्यं एव हि ।
 पौष्णे चैत्रे कुजदिने रिक्ताविष्टिथी न च ॥ १३ ।
 न शुक्रजीवेऽस्तमिते न शशाङ्के यहार्हिते ।
 अर्कांकिंभौमयुक्ते भे व्यतीपात हते न हि ॥ १४ ॥
 सोम्यं पित्राच्च वायव्यं सावित्रं रोहिणी तथा ।

^१ वैवाहिकेऽन्दे इति १०, १०, १०, २ वासीघेरिति १०, १०, १० ।

२० च ।

उत्तरावितयं मूलं मैत्रं पौष्टं विवाहम् ॥ १५ ॥
 मानुषाख्यस्त्वा लभो मानुषाख्यांशकः शुभः ।
 द्वतीये च तथा षष्ठे दशमैकादशेऽष्टमे ॥ १६ ॥
 अर्कार्जिंचन्द्रतनयाः प्रशस्ता न कुजोऽष्टमः ।
 सप्ताख्याष्टमवर्गेषु व्रीषाः शस्ता यहोऽस्माः ॥ १७ ॥
 तेषामपि तथा मध्यात् षष्ठः शुक्रो न शस्तते ।
 वैवाहिके भे कर्तव्या तथैव च चतुर्थिका ॥ १८ ॥
 न दातव्या यहासत्र चतुराद्यासत्वैकगाः ।
 पर्ववर्जं स्त्रियं गच्छेत् सत्या दस्ता सदा रतिः ॥ १९ ॥

इत्याल्लेखे महापुराणे विवाहो नाम चतुःपञ्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

आचारः ।

पुण्यार उवाच । नान्मि सुङ्गते चोत्थाय विष्णु दौन् दैवतान् चरेत् ।
 उभे मूलपुरीषे तु दिवा कुर्यादुद्दृश्मुखः ॥ १ ॥
 रात्रौ च दक्षिणे कुर्यादुभे सन्ध्ये यथा दिवा ।
 न मार्गादौ जले वीथ्यां सतृण्यायां सदाचरेत् ॥ २ ॥

शोचं कृत्वा सृदाचम्य भक्षयेहन्तधावनं ।
 निश्चं नैमित्तिकं काम्यं क्रियाङ्गं मलकर्षणं ॥ ३ ॥
 क्रियाङ्गानं तथा वष्टं षोडाङ्गानं प्रकीर्तिं ।
 अस्त्रातस्यापलं कर्म प्रातःखानं चरेत्ततः ॥ ४ ॥
 भूमिष्ठमुहूर्तात् पुरुषं ततः प्रस्तवणोदकं ।
 ततोऽपि सारसं पुरुषं तत्प्राद्यमुच्यते ॥ ५ ॥
 तोर्धतोयं ततः पुरुषं गाङ्गं पुरुषतु सर्वतः ।
 संशोधितमलः पूर्वं निमग्नश्च जलाशये ॥ ६ ॥
 उपस्थृश्च ततः कुर्यादध्यसः परिमार्जनं ।
 हिरण्यवर्णसिद्धभिः शब्दो देवीति चाप्यथ ॥ ७ ॥
 आपोहिष्ठेति तिस्रभिरिदमापस्थैव च ।
 ततो जलाशये मग्नः कुर्याद्वर्तज्ञं जपं ॥ ८ ॥
 तत्प्राचमर्षणं सूक्तं द्वृपदां वा तथा जपेत् ।
 युज्ञते मन इत्येवं सूक्तं वाप्यथ पौरुषं ॥ ९ ॥
 गायत्रीं तु विशेषेण अवर्मणसूक्तके ।
 देवता भावहृत्सु ऋषिष्वैवाप्नमर्षणः ॥ १० ॥
 कृष्णानुष्टुभं तस्य भावहृत्तो हरिः सूतः ।
 आपौष्ठमानः शाटीं तु देवतापितृतर्पणं^(१) ॥ ११ ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन ददेष्वैवोदकाङ्गलिं ।
 ततोऽग्निहवनं^(२) कुर्याहानं दत्वा^(३) तु शक्तिः ॥ १२ ॥

१ तदावर्मणस्मित्यादिः देवतापितृतर्प- २ ततोऽग्निहरकमिति ३०, ४० च ।
 वमित्याः षाठः ५० पुरुषके जाक्षि । ३ दौर्यं दत्तेति भृ० ।

ततः समभिगच्छेत् योगचेमार्दमौषरं ।
 आसनं शयनं यानं जायाऽपत्वहमण्डलः ॥ १३ ॥
 आत्मनः शुचिरेतानि परेषां न शुचिभवेत् ।
 भाराक्रान्तस्त्र गुर्विश्वाः पत्ना देयो गुरुव्यपि ॥ १४ ॥
 न पश्येष्वार्कमुद्यत्वास्त्रं यात्मं न चाभ्यति ।
 नेत्रेष्वम्बां स्त्रियं कूपं शूनास्त्रानमधीविनं ॥ १५ ॥
 कार्णकालि तथा भज्ञ नाक्तामेद वच कुमितं ।
 अस्तःपुरं वित्तदृढं परदीत्वं ब्रजेत् हि^(१) ॥ १६ ॥
 नारोहेहिष्माकावच दृढं न च पर्वतं ।
 अर्धायतनशास्त्रेषु तथैव स्थात् कुतूहलौ ॥ १७ ॥
 लोष्टमर्ही तृष्णच्छेद्वौ नस्त्राही विनस्ति ।
 मुखादिवाहनं नेत्रेषु विना हीपं न रात्रिमः^(२) ॥ १८ ॥
 नाहारेष विशेषेषम न च वक्त्रं विरागयेत् ।
 कदाभङ्गं न कुर्वीत न च वासीविपर्यवं ॥ १९ ॥
 भद्रं भद्रमिति ब्रूयाक्तानिष्टं कौर्तवेत् कंचित् ।
 पालाशमासनं वज्र्यं देवादिच्छायया^(३) ब्रजेत् ॥ २० ॥
 न मध्ये पूज्ययोर्यात् नोच्छिष्टसारकादिष्टक् ।
 न यादान्वां नदीं ब्रूयात् कण्ठूयेद् हित्तस्त्रं ॥ २१ ॥
 असन्तर्य पिट्ठून् देवाक्तदौयारस्त्रं न ब्रजेत् ।
 मलादि प्रक्षिपेदास्त्रु^(४) न नमः स्नानमाचरेत् ॥ २२ ॥

१) परमूतो भवेत् हि इति अ० ।

२) देवादिच्छाययेति अ०, अ०, म० च ।

३) छोडमर्हीत्यादिः, नराचिग इत्यनः ।

पाठः, म० पुलके नालि ।

च ।

ततः समभिगच्छेत् योगचेमार्थमीष्वरं ।
 स्वजनामनापनयेत् खरादिक-रजस्वज्ञेत् ॥ २३ ॥
 हीनामावहसेत् गच्छेवादेशे निवेश्व तैः ।
 वैद्यराजनदौहौने च्छेच्छस्त्रैवहुनायके ॥ २४ ॥
 रजस्वलादिपतितैर्न भाषेत् केशवं स्मरेत् ।
 नासंहृतमुखः कुर्याद्वासं^(१) जृशां तथा चुतं ॥ २५ ॥
 प्रभोरप्यवमानं स्वङ्गीपयेहचनं बधः ।
 इन्द्रियाणां नातुकूली विग्रोधं न कारवेत् ॥ २६ ॥
 नोपेचितव्यो व्याधिः स्याद्रिपुरल्पोऽपि^(२) भार्गव ।
 रथातिगः सदाचामेत^(३) विभूयाद्वाग्निवारिणी ॥ २७ ॥
 न हङ्कुर्याच्छिवं पूज्यं पादं पादेन नाक्रमेत् ।
 प्रत्यक्षं वा परोक्षं वा कस्य चिक्षाप्रियं वदेत् ॥ २८ ॥
 वेदशास्त्रनरेन्द्रस्त्रिदेवनिन्दां विवर्जयेत् ।
 स्त्रीणामीर्षी^(४) न कर्त्तव्या चिक्षासन्तासु वर्जयेत् ॥ २९ ॥
 धर्मशृतिं देवरतिं^(५) कुर्याहर्मादि नित्यशः^(६) ।
 सोमस्य पूजां जग्मक्षें विप्रदेवादिपूजनं ॥ ३० ॥

१ कुर्याद्वाग्निति ४०, ४० च ।

४० च । वेदनितिमिति ४०, ४०

२ रिपुर्वर्गोपि इति ४० ।

च ।

३ सबाहानेदिति ४० ।

४ नदः भद्रमिति बूयादित्यादिः, कुर्या-

५ सोहमित्येति ४० ।

दर्मादि नित्यश्च इत्यनः पाठः ४०,

६ देवनितिमिति ४०, ४०, ४०, ४०,

पुष्टके नाम्नि ।

षष्ठौचतुर्दश्यम्यामभ्यङ्गं वर्जयेत्था ।
दूराह्रहान् मूच्चविष्टे नोक्तमैर्वैरमाचरेत् ॥ ३१ ॥

इत्यानेये महापुराणे आचाराध्यायो नाम पञ्चपञ्चा-
शदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

— : —

द्रव्यशुद्धिः ।

पुष्कर उवाच । द्रव्यशुद्धिं प्रवस्थामि पुनःपाकेन सृजमयं ।
शुद्धेन् मूच्चपुरीषादैः स्यृष्टन्ताम् सुवर्णकं ॥ १ ॥
आवर्त्तितच्चान्वथा तु वारिणाम्बले न ताम्बकं ।
चारेण कांस्यलोहानां सुक्तादेः खालनेन तु ॥ २ ॥
अज्ञानां(१) चैव भाण्डानां सर्वस्याश्लमयस्य च ।
शाकरज्यमूलफलबैदलानां तथैव च ॥ ३ ॥
मार्जनाद्यज्ञपाचाणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।
उच्चाम्बुना सम्बेहानां शुद्धिः सम्मार्जनाह्रहे ॥ ४ ॥

१ दुष्कानामिति ८० ।

श्रोधनाभूत्तशाहस्रे^(१) सृजिकाद्विर्विश्रोधनं ।
 बहुवस्त्रे प्रोक्षणात् द्वादशाणाच्च तत्त्वात् ॥ ५ ॥
 प्रोक्षणात् संहतानानु द्वादशाच्च तदीतप्रवात् ।
 शयनासनयानानां शूर्पस्य शकटस्य च ॥ ६ ॥
 शुद्धिः सम्ब्रोद्धणाज् झेया यत्तालेभ्यनयोस्तथा ।
 सिद्धार्थकानाहस्तेन शूर्पदन्तमयस्य च ॥ ७ ॥
 गोदालैः पलपात्ताशामस्त्रां स्वाक्षुर्प्रवत्तथा ।
 निर्यासानां गुडानाच्च लवणानां च शोषणात् ॥ ८ ॥
 कुम्हभ्रहुसुमात्राच्च छर्षाक्षार्षाक्षीक्षुर्प्राप्ता ।
 शुद्धवदीगतं तोयं पुष्ट्यन्तहत् प्रसारितं ॥ ९ ॥
 मुखवर्जच्च गौः शुद्धा शुद्धमस्त्राज्ञयोर्मुखं ।
 नारीणाच्चैव वस्त्रानां शकुनीनां शुद्धी मुखं ॥ १० ॥
 मुखैः प्रस्त्रवणे हस्ते चूगयात्यां सदा शुचि ।
 शुद्धा चुक्खा तथा चुप्त्वा पौत्रा चाशो विगाह्य च ॥ ११ ॥
 रथामाक्रान्त्य चाचामेहासो विपरिधाय च ।
 माजारदेहक्रमाच्छुद्धवत्तुर्धेऽङ्ग रजस्त्वा ॥ १२ ॥
 ज्ञाता स्त्री पञ्चमि योग्या हैवे पित्रेण च कर्त्तव्यि ।
 पञ्चापाने दशैकस्त्रियमयोः सुप्र सृजिकाः ॥ १३ ॥
 एकां लिङ्गे स्त्रदं दद्यात् करयोस्त्रिहित्तिकाः ।
 ब्रह्मचारिवदस्त्रानां यतीनाच्च चतुर्गुणं ॥ १४ ॥
 श्रीफलैरेण्डुपट्टानां चोमाचाहौरसर्वपैः ।

१ श्रोधनाभूत्तशाहस्रे इति ८०, ९० च ।

शुद्धिः पर्युक्तं तोत्रेन सुगलोकां प्रकौर्तिता ॥ १५ ॥
पुष्पावाच्च फलानाच्च प्रोच्चवाक्यातोऽस्मिलं ।

इत्यान्मेये महापुराणे इव शुद्धिर्नाम षट् पञ्चाशदधिक-
ग्रततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकग्रततमोऽध्यायः ।

—:○:—

शावाशौचादिः ।

युज्वर उवाच । प्रेतशुद्धिं प्रवस्थामि सूतिकाशुद्धिमेव च ।
दशाहं शावमाशौचं सपिञ्चेषु विधीयते ॥ १ ॥
अनन्ते च तथा शुद्धिर्वाङ्गाणां भृगूत्तम ।
दादशाहेन राजन्यः पश्चाद्देशोऽथ मासतः ॥ २ ॥
शुद्धोऽनुखोमतो दादे सामितुखल्यशौचकं ।
षट्भिञ्चिभिरथैकेन चत्रविट्शूदयोनिषु ॥ ३ ॥
आङ्गारः शुद्धिमाप्नोति चचियस्तु तथैव च ।
विट्शूदयोनेः शुद्धिः स्वात् क्रमात् परशुरामक ॥ ४ ॥
नद्रानेत्र चिरानेष षट्भिः शुद्धे तथा विशः ।

आदवाजनमात् सद्य आचूडार्थैशिकी नृतिः(१) ॥ ५ ॥
 विराचमाव्रतादेशाहशरावमतः परं ।
 चनचैवार्थिके शूद्रे पञ्चाहाच्छुदिरिष्टते ॥ ६ ॥
 हादशाहेन शुद्धिः स्वाहौते वक्षरद्वये ।
 गतैः संवत्सरे शूद्धिः शुद्धिर्मासेन कौस्तिंता ॥ ७ ॥
 खौषामछतचूडानां विशुद्धिर्वैशिकी शृता ।
 तथा च छतचूडानां वरहाच्छुद्धिर्मासि वाम्बवाः ॥ ८ ॥
 विवाहितासु नाश्रोतं पितृपत्ने विधीयते ।
 पितुर्घटे प्रसूतानां विशुद्धिर्वैशिकी शृता ॥ ९ ॥
 स्त्रिका दशरात्रेण शुद्धिमासोति नाम्बवा ।
 विवाहिता हि चेत् कला विमेने पितृवेमनि ॥ १० ॥
 तस्माल्लिराचाच्छुद्धिर्मासि वाम्बवा वाच संशयः ।
 उमानं सध्यशौचन्तु प्रथमेन समापयेत् ॥ ११ ॥
 असमानं हितीयेन धर्मराजवदो यथा ।
 देशान्तरस्यः शुल्का तु दुस्तानां मरणोऽप्यौ ॥ १२ ॥
 यज्ञेषं दशरात्रस्य तावदेवाच्छुद्धिर्भवेत् ।
 अतीते दशराते तु चिरावमशुचिर्भवेत् ॥ १३ ॥
 तथा संवत्सरेऽतीते ऋत एव विशुद्धते ।
 मातामहे तथाऽतीते आचार्ये च तथा शृते ॥ १४ ॥
 रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विशोधनं ।
 सपिष्ठे ब्राह्मणे वर्णाः सर्वं एवाविशेषतः ॥ १५ ॥

१ आचारार्थैशिकी तथेति ३० ।

दशीरात्रेच शुद्धतिं हादग्नाहेन भूमिपः ।
 वैश्वाः पञ्चदग्नाहेन शूद्रा मासेन मार्यव ॥ १६ ॥
 उच्छिष्टसविधावेकं तथा पिण्डं निवेदयेत् ।
 कीर्तयेच तथा तस्म नामगोचे समाहितः ॥ १७ ॥
 अुक्तवत्सु द्विजेषु पूजितेषु वनेन च^(१) ।
 विश्वाष्टाष्टततोयेषु गीतेनामानुकीर्तनैः ॥ १८ ॥
 चतुरहुसविस्तारं तत्खातम्नावदन्तरं ।
 वितस्तिद्वीर्धं कर्त्तव्यं विकर्षूणां तथा चयं ॥ १९ ॥
 विकर्षूणां समीपे च च्चालयेच उल्लनचयं ।
 सोमाय वक्ष्ये राम यमाय च समाप्तः ॥ २० ॥
 लुहुयादाहतौः सम्यक् सर्वैषै चकुस्तथा ।
 पिण्डनिर्बंधणं कुर्यात् प्रमवदेव पृथक् पृथक् ॥ २१ ॥
 अवेन दधा मधुना तथा मवेन पूरवेत् ।
 मध्ये चिह्निमासः स्नात् कुर्यादभ्यधिकम्तु तत् ॥ २२ ॥
 अग्नवा हादग्नाहेन अर्चमेतत् समाप्तवेत् ।
 संवत्सर्य भध्ये च शहि स्नादधिमासकः ॥ २३ ॥
 तथा इदधर्मके आहे कार्यं तदधिकं भवेत् ।
 संवत्सरे समाप्ते हु आहं आद्वदाचरेत् ॥ २४ ॥
 ग्रेताय तत ऊर्ध्वं च तस्यैष युक्तवचये ।
 पिण्डान् विनिर्वपेत्तद्विश्वतुरसुं समाहिताः ॥ २५ ॥
 सम्पूर्ज्य इत्वा पृथिवी समाना इति चाप्यथ ।

१ अनेक चेति क०, च०, च०, च०, च०, च०, च० च० ।

योजयेत् प्रेतपिश्चं तु पिण्डिचम्बिषु भार्गव ॥ २६ ॥
 प्रेतपाचं च प्रतिषु तथैव विनियोजयेत् ।
 पृथक् पृथक् प्रकर्त्तव्यं कार्यमेतत् कर्मपाचने ॥ २७ ॥
 मन्त्रवर्जमिहं कार्यं शूद्रस्य तु विधीयते ।
 सपिण्डीकरणं स्त्रीर्णा कार्यमेवं तदा भवेत्^(१) ॥ २८ ॥
 आहं कुर्वाश प्रत्यक्षं प्रेते कुर्वाचमन्दकं ।
 गङ्गायाः लिकता धारां धारा वर्षति वासवे ॥ २९ ॥
 शक्वा गच्छयितुं लीके नत्वतीताः पितामहाः ।
 काले सततगे स्वैर्यं नास्ति तत्प्रात् क्रियां चरेत् ॥ ३० ॥
 देवले धातत्रास्थाने प्रेतः आहं ज्ञातं लभेत् ।
 नोपकुर्वावरः शोचन् प्रेतस्याक्षं एव वां ॥ ३१ ॥
 भूम्लिपाग्रकाशोमिर्दृतानामामधातिनां ।
 पतितानां च नाशीचं विष्वुच्छस्ताक्षं च ॥ ३२ ॥
 अतिब्रिव उचारिन्पकारकदीचिताः ।
 राजाज्ञाकारिषो^(२) च च चामाहै प्रेतगाम्यपि ॥ ३३ ॥
 मैथुने कटघमे च सद्यः ज्ञानं विधीयते ।
 हिंजं न निर्देहेत्^(३) प्रेतं शूद्रेण तु केऽच्चनं ॥ ३४ ॥
 न च शूद्रं हिजेनापि तयोर्होषो हि जायते^(४) ।
 अनायविप्रेतस्य वहनात् स्वर्गलोकभाक् ॥ ३५ ॥

१ कार्यमेवं सद्या भवेदिति ३०, ४०, ५० । २ न निर्देहेदिति ५० ।

३ । कार्यमेतत्तदा भवेदिति ५० । ४ तयोर्देवोऽमिजायते इति ३० ।

५ राजाज्ञाकारका इति ३० ।

सर्वथामे जयमाश्रोति प्रेतेऽनाथे च काठहः ।
 सर्वकरण्य बान्धवं प्रेतमपसर्वेन तां चितिं ॥ २६ ॥
 परिक्रम्य ततः खानं कुर्यात् सर्वे सवाससः ।
 प्रेताव च तथा दद्युस्तीस्तीवोदकाञ्छलौन् ॥ २७ ॥
 द्वार्यस्तनि पदं दत्वा प्रविशेदुस्तथा वृहं ।
 अच्छताविचिपेहङ्गो निष्पत्वं विद्यक्ष च ॥ २८ ॥
 पृष्ठक् गवीरन् भूमी च क्रौतस्तथाग्नी भवेत् ।
 एकाः पिङ्गो दशाहे तु स्तम्भुकर्त्तरः शुचिः ॥ २९ ॥
 सिद्धार्थकैस्तिलैविंदान् मत्तेहासोपरं दधत्^(१) ।
 अग्रातदन्ते तनये गिर्यो गर्भस्तुते तथा ॥ ३० ॥
 कार्यो नैवाभिसंखारी नैव चास्तीदक्षिण्या ।
 चतुर्वेच दिनेकार्यस्तथास्त्रा चैव सप्तयः ॥ ३१ ॥
 अस्तिसच्चयनादूर्ध्मङ्गसर्गो विधीयते ।

दत्वाम्बेदे महाषुराणे शावाश्रोतं नाम सप्तपञ्चाशदधिक-
 शतांशोऽध्यायः ॥

शावाश्रोतं ।

मुक्तर उवाच । शावाश्रोतं प्रवस्त्रामि मन्वादिसुनिसक्तातं ।

^(१) चिदार्थकैस्तिलैविंदान् चक्रहासोपरं चक्रैस्तिलैविंदान् शावाश्रोतपरं दधति च०, उ०, च० च । चिदा- इष्टदिति च०, उ० च ।

राजिभिर्वासतुस्याभिर्वर्भस्यावे चाहेष वा ॥ १ ॥
 चातुर्लासिकपाताम्बे दशाहं पचमासतः ।
 राजव्ये च चतुरां वैश्वे पश्चाहमीव च ॥ २ ॥
 अष्टाहेन तु शृद्रस डाहशाहादतः परं ।
 शोरां विशिष्टिद्विता(१) सानमार्गे वै पितुः ॥ ३ ॥
 न सानं हि सपिष्ठे सामिरात्रं सप्तमाष्टयोः ।
 सद्यः शोरं सपिष्ठानामाहत्तजननात्तसा ॥ ४ ॥
 आचूडादेकरात्रं साहाव्रताच्च विरावकं ।
 दधरात्रं भवेदसामातापिचोलिरावकं ॥ ५ ॥
 अवातहसे तु यते क्षतच्छेऽर्भके तथा ।
 ग्रेते न्यूने चिभिर्वर्भर्भृते छुडिस्तु नैशिको ॥ ६ ॥
 शहेष चचिवे छुडिलिभिर्वर्भ्ये यते तथा ।
 शहिः शहे पचमिः सात् प्राम्बिवद्वादृ हिष्टलहः(२)॥७॥
 यत्र विरावत्रं विप्राचामशोत्रं सम्भव्यते ।
 तत्र शहे डाहशाहः पचव चचवैश्वयोः ॥ ८ ॥
 चपन्दे नैकामिसंस्कारो यते तचिक्षनेद् भुवि ।
 न चोहकक्रिया तस्य नाजि चापि छते सति ॥ ९ ॥
 आतहसास्य वा कार्या स्नादुपनयनाहश ।
 एकाहाच्छुडगते विप्रो योऽनिवेदसमन्वितः ॥ १० ॥
 हीने हीनतरे चेव त्राहच्छतुरहस्यात् ।
 पचाहेनामिहीनस्तु दशाहाहात्तच्छ्रुवः ॥ ११ ॥

१ विशिः विवेति घ०, छ०, अ० च । २ हिष्टलहसिति ठ० ।

अविष्टो नवसप्ताहाच्छुदेशिग्रो गुच्छुतः ॥
 दशाहात् समुद्भो वैश्यो विंश्याहाच्छूद्र एव च ॥ १२ ॥
 दशाहाच्छुद्राते लिङ्गो वाह्याहेन भूमिष्ठः ।
 वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो भासेन शुष्टुति ॥ १३ ॥
 गुणोद्धकर्त्ते दशाहाती द्वाहेकाहंकं चहि ।
 एकाहासो तद्यः शौचं सर्वत्रैवं समूहयैव ॥ १४ ॥
 दाशान्तेकासिष्टतकाः पित्तायैकत्र वासिनः ।
 स्वामिगुणमग्नीचं साश्रृते पृष्ठक् शुष्टुभवेत् ॥ १५ ॥
 मरणादेव कर्त्तव्यं संयोगो यस्य भाजिभिः ।
 दाहादूर्ध्वमग्नीचं श्यायास्त्रैवानिको लिङ्गिः ॥ १६ ॥
 सुर्वेष्टानीव व्रजानालिङ्गानात् श्यायनमवेत् ।
 चिचतुःपञ्चदशभिः सुश्वरश्चाः क्रमेत् तु ॥ १७ ॥
 इतुर्थं पञ्चमे लैल लक्ष्मे लक्ष्मि लक्ष्मा ।
 अस्मिसच्चर्वतं भार्यः भर्त्तानामनुकूल्यंशः ॥ १८ ॥
 अहस्यदत्तकामाहु ग्रहणात् चप्तं भवेत् ।
 पदिष्ठी-संख्याकर्त्तव्यं लिङ्गादिष्ठु विषीकर्ति ॥ १९ ॥
 पिण्डगोदं हुड्डारीतां लूकानां भर्तृभोक्ता ।
 जलप्रदानं पिण्डे च लूड्डाहे चेभक्त तु ॥ २० ॥
 दग्धलोपरि गिञ्चेत दुष्टिगम्भेष्ये लाहं ।
 सद्यः शौचं सपिण्डानां प्रूर्वं शूद्राहतेहिंज ॥ २१ ॥
 एकाहातो लिङ्गपिण्डाहादूर्ध्वं लिङ्गोद्देवात् लाहं ।
 पचिष्ठी भ्रादपुच्चस्य सपिण्डानां च सद्यतः ॥ २२ ॥
 दशाहाच्छुद्राते विषो जन्महानो लयीनिषु ।

बद्रिस्तिभिरहैकेन ज्वविट्शूद्योनिषु ॥ २३ ॥
 एतज्ज्ञेयं सपिण्डानां वस्ते चानौरसादिषु ।
 अनौरसेषु पुत्रेषु भार्या स्वन्यगताषु च ॥ २४ ॥
 परपूर्वासु च स्त्रीषु चिराच्छृद्धिरिष्टते ।
 द्वयासहस्रजातानां प्रवर्ज्यासु च तिष्ठतां ॥ २५ ॥
 आमनस्थागिनाऽच्छैव निष्टर्तोदकक्रिया ।
 मावैक्या हिपितरो भातरावन्यगामिनो ॥ २६ ॥
 एकाहः सूतके तव सूतके तु द्वाहो भवेत्^(१) ।
 सपिण्डानामशौचं हि समानोदकतां वदे ॥ २७ ॥
 बले देशान्तरस्ये च पृथक्पिण्डे च संस्थिते ।
 सवासा जलमाप्नुय सद्य एव विशुद्धति ॥ २८ ॥
 दशाहेन सपिण्डास्तु शुद्धान्ति प्रेतसूतके ।
 विरावेण सकुल्यास्तु खानात्^(२) शुद्धान्ति गोचिष्णः ॥ २९ ॥
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
 समानोदकभावस्तु निष्टर्ताचतुर्दशात् ॥ ३० ॥
 जन्मनामस्तुते वैतत् तत्परं गोचमुच्चते ।
 विगतन्तु विदेशस्यं शृण्याद्यो द्वनिर्देशं ॥ ३१ ॥
 यच्छेषं दशरात्रस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 अतिक्रान्ते दशाहे तु चिराच्छृद्धिर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 संवक्षरे व्यतीते तु स्त्रैवापो विशुद्धति ।

१ सूतके तु द्वाहो भवेदिति ष०, ष०, अ० च । २ खाना इति ष०, ग०, ष०,
सप्तमे तु तथा भवेदिति अ० ।

७०, ७०, अ० च ।

मातुले पञ्चिलो रात्रिः शिष्टतिंग्राम्भवेषु च ॥ ३३ ॥
 'स्ते जामातरि प्रेते हौहित्रे भगिनीसुते^(१) ।
 खालके तत्सुते चैव खानमात्रं विधीयते ॥ ३४ ॥
 मातामहां तदाचार्ये सुते मातामहे चाहं ।
 दुर्भिते राङ्गसम्याते आगतायां तदापदि ॥ ३५ ॥
 उपसर्गंसुतानाच्च दाहे ब्रह्मविदान्तथा ।
 सचिवति^(२) ब्रह्मचारिसङ्ग्यामि देशविह्ववे ॥ ३६ ॥
 दाने यज्ञे विवाहे च सद्यः शोचं विधीयते ।
 विप्रमोक्षपह्नु चामगुणं चामघातिनां ॥ ३७ ॥
 असाध्यव्याधिबुद्धास्य खाध्याये चाचमस्य च ।
 प्रायवित्तमनुशातमनितोयप्रवेशनं ॥ ३८ ॥
 अपमानात्तथा^(३) क्रोधात् ज्ञेहात्परिभवाङ्गयात् ।
 उष्मध्वं नियते नारी युरुषो वा कष्टस्तन ॥ ३९ ॥
 आमघाती चैकलक्षं वंसेक्ष नरके शुचौ ।
 हृष्टः श्रीतमृतेर्सुप्तः परित्यजति यद्यस्तद् ॥ ४० ॥
 विरावं तच चायोचं द्वितीये चास्त्रिसञ्चयं ।
 छत्रीये तूदकं कार्यं चतुर्वें आहमाचरेत् ॥ ४१ ॥
 विद्युदलिहतानाच्च वाहं शुद्धिः सपिण्डके^(४) ।
 यावण्डाचिता भर्त्यज्ञु नाशोचोदकगाः स्त्रियः ॥ ४२ ॥
 पिण्डमात्रादिपाते तु आद्र्वासा शुपोषितः ।

१ प्रेते, भगिनीसुत इत्यपि इति ठ० । छ०, द०, अ० च ।

२ बतिवतीति अ० ।

४ विद्युदादिहतानाच्च चपाच्चु द्विर्षीषते

३ चपमानाङ्गेति च०, ग०, व०,

इति ठ० ।

अतीतेष्वे प्रकुर्वति प्रेतकार्यं यज्ञाविधि ॥ ४३ ॥
 यः कश्चित् इरेत् प्रेतमसपिष्ठं कथमन ।
 स्नात्वा सचेतः स्फुटान्मिं शृतं प्राप्तं विशुद्धयति ॥ ४४ ॥
 यज्ञमति तेषान्तु दशाहेनैव शुद्धयति ।
 चनदश्चमङ्गेष्व न वै तस्मिन् शुद्धे वसेत् ॥ ४५ ॥
 अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति हिजातयः ।
 पदे पदे वशफलं शुद्धिः स्नात् स्नानमावतः ॥ ४६ ॥
 प्रेतीभूतं हिजः शुद्धमतुगच्छंसाहाच्छुचिः ।
 शृतस्य बास्वयैः सार्हं ज्ञात्वा च परिदेवनं ॥ ४७ ॥
 वर्जयेत्तदशीराचं दामशाहादि वामतः^(१) ।
 शुद्धायाः प्रसवो गेहे शुद्धस्य अरणं तदा ॥ ४८ ॥
 भारणानि तु परित्यज्य चाहाङ्गुलेपतः शुचिः ।
 न विप्रं स्त्रेषु तिष्ठन्तु शृतं शुद्धेष्व नाशयेत् ॥ ४९ ॥
 नयेत् प्रेतं स्नापितस्त्रं पूजितं कुमुमैर्हेत् ।
 नमदेहं दहेन् नैव किञ्चिहं परित्यजेत् ॥ ५० ॥
 गोचरस्तु गृहीत्वा तु चितां चारोपयेत्तदा ।
 आहितान्मिर्थान्यायं दग्धव्यञ्जिभिरञ्जिभिः ॥ ५१ ॥
 अनाहितान्मिरेकेन लौकिकेनापरस्तथा ।
 अस्नात् त्वमभिजातोऽसि लद्यं जायतां मुनः ॥ ५२ ॥
 असौ स्वर्गाय लोकाय सुखान्मिं प्रददेष्टुतः ।
 सक्षत् प्रसिद्धस्युदकं नामगोदेष्व बास्वाः ॥ ५३ ॥

^(१) दामशाहादिकर्त्तं चेति ५० ।

एवं मातामहाचार्यप्रेतानास्त्रोदकक्रिया ।
 काम्योदकं सखिप्रेतस्तत्त्वौयज्ञशुरर्त्तिजां ॥ ५४ ॥
 अपो नः श्रीशुचदद्यं दशाहस्रं सुतोऽप्येत् ।
 ब्राह्मणे दशपिण्डाः स्युः चक्षिये इदश चाताः ॥ ५५ ॥
 वैश्ये पञ्चदशं प्रोक्ताः शूद्रे त्रिंशत् प्रकौर्त्तिता ।
 पुत्रो वा पुत्रिकान्यो वा पिण्डं दशाच्च पुच्छत् ॥ ५६ ॥
 विदश्य निम्बपचाणि नियतो हारि वैश्लनः ।
 आचम्य चानिमुदकं गोमयं गोरसर्वपान् ॥ ५७ ॥
 प्रविश्येत्थुः समालभ्य उत्त्वाश्मनि पदं शनैः ।
 अद्वारत्ववणान्नाः स्युर्क्षिर्मांसा भूमिशायिनः ॥ ५८ ॥
 क्रीतलक्ष्माशनाः ज्ञाता आदिकर्त्ता दशाहष्टत् ।
 अभावे ब्रह्मांचारी तु कुर्यात्पिण्डोदकादिकं ॥ ५९ ॥
 यथेवं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ।
 जननेष्येवमेवं स्यानिपुणां शुद्धिमिच्छतां ॥ ६० ॥
 सर्वेषां शावमाशौचं मातापित्रोष्ठ सूतकं ।
 सूतकां मातुरेव स्यादुपस्थृश्य पिता शुचिः ॥ ६१ ॥
 पुच्छं आहं कर्त्तव्यमिति निषितं ।
 तदश्वसूतप्रदानार्थं गोहिररक्षादिवाससां ॥ ६२ ॥
 मरणं मरणेनैव सूतकं सूतकेन तु ।
 उभयोरपि यत् पूर्वं तेनाशौचेन शुद्धयति ॥ ६३ ॥
 सूतके लृतकं चेत्यान् सूतके लघु सूतकं ।
 तत्राधिक्षत्य लृतकं शौचं कुर्यात् सूतकं ॥ ६४ ॥
 समानं लघुशौचन्तु प्रथमेन समापयेत् ।

असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचो यथा ॥ ६५ ॥
 शावान्तः शाव आयते(१) पूर्वाशीचेन शुद्धति ।
 गुरुणा लघु बाष्पेत लघुना नैव तद्रुह ॥ ६६ ॥
 मृतके सृतके वापि राचिमध्येऽन्यदापतेत् ।
 तच्छेष्टेष्व शुद्धेरन् राचिश्चेष्टे हाहाधिकात् ॥ ६७ ॥
 प्रभाते यद्यशौचं स्याच्छ हेरंश चिभिर्दिनैः ।
 उभयच दशाहानि कुलस्याद्य न भुज्यते ॥ ६८ ॥
 दानादि विनिवर्त्तेत भोजने क्षयमाचरेत् ।
 अज्ञाते पातकं नादे भोक्तुरेकमहोऽन्यथा(२) ॥ ६९ ॥

इत्याम्बेदे महापुराणे स्नावाद्यशौचं नाम अष्टपञ्चाश्चद-
 धिकश्चततमोऽध्यायः ॥

अथैकोनषष्ठ्यधिकश्चततमोऽध्यायः ।

—:—

असंस्कृतादिशीचं ।
 पुष्कर उवाच । संस्कृतस्यासंस्कृतस्य स्वर्गी मोक्षो हरिमृतेः ।
 अस्माङ्गाम्भसि चेपात् प्रेतस्याभ्युदयो भवेत् ॥ १ ॥

१ आपात इति च०, छ० च । रेकमहोन्यथेत्यकः पाठः च०, छ०, अ०,

२ अग्नेयो वसेव स्नादित्यादिः, भोक्तु- पुष्करमयेषु जाति ।

गङ्गातोषे गरसास्मि यावत्तावहिवि स्तिः ।
 आवनस्थागिनां नास्ति पतितानां तथा क्रिया ॥ २ ॥
 तेषामपि तथा गाङ्गे तोषेऽस्मां पतनं हितं ।
 तेषां दत्तं जलं चाकं गगने तत् प्रसीयते ॥ ३ ॥
 अनुग्रहेष महता प्रेतस्य पतितस्य च ।
 नारायणबलिः कार्यस्तेनागुप्तहमश्रुते ॥ ४ ॥
 अचयः पुण्डरीकाशस्त्र दत्तं न नश्यति ।
 पतनाभ्यायते यस्मात् तस्मात् पात्रं जनार्दनः ॥ ५ ॥
 पततां शुक्लिसुत्थरदिप्रद एको इरिभूंवं ।
 दृष्टा लोकान् नियमाणान् सहायं धर्ममाचरेत् ॥ ६ ॥
 मृतोऽपि बाभ्यवः शक्तो नानुगम्तुं नरं मृतं ।
 जायावर्जं हि सर्वस्य याम्यः पन्ना विभिद्यते^(१) ॥ ७ ॥
 धर्म एको^(१) व्रजत्येनं यच्च क्लचन गामिनं ।
 खः कार्यमय कुर्वीत पूर्वाङ्गे चापराह्निकं ॥ ८ ॥
 न हि प्रतीष्टते मृत्यः छतं बास्य न वा छतं ।
 चेत्रापणगृहासक्तमन्यत्रगतमानसं ॥ ९ ॥
 उक्तोवोरत्यमासाद्य वृत्युरादाय गच्छति ।
 न कालस्य प्रियः कश्चिद् द्वेष्यत्वास्य न विद्यते ॥ १० ॥
 आयुषे कर्मणि चौषे प्रसन्न इरते जनं ।
 नाप्राप्तकालो नियते विद्धः शरशतैरपि ॥ ११ ॥
 कुशायेषापि संस्थृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ।

१. पन्ना विभिद्यते इति न० ।

२. धर्म इवेति अ० ।

श्रीधरानि^(१) न मन्माद्यास्तायते स्तुनान्वितं ॥ १२ ॥
 वक्षवत् प्राक्षतं कर्म कर्त्तारं विश्विति ध्रुवं ।
 अव्यक्तादि व्यक्तमध्यमव्यक्तनिधनं जगत् ॥ १३ ॥
 कोमारादि यथा देहे तथा देहाभारागमः ।
 नवमध्यदाया वस्त्रं यज्ञाल्येवं शरीरकं ॥ १४ ॥
 देही नित्यमवध्योऽयं यतः शोकं ततस्यजेत् ।

इत्यान्वेये महापुराणे शौचं नामैकोनषष्ठ्यधिकशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

वानप्रस्थात्रमः ।

पुक्तर उवाच । वानप्रस्थयतीनाम्^(२) धर्मं वस्त्रेऽधुना शृणु ।
 अठित्वमन्विहोचित्वं भूशयाजिनधारणं ॥ १ ॥
 वने वासः पयोभूलनीवारफलघृतिता ।
 प्रतियहनिहृतिष्व चिःस्तानं ब्रह्मचारिता ॥ २ ॥
 देवातिथीनां पूजा च धर्मोऽयं वनवासिनः ।

गृही लापत्यापत्यच्च दृष्टारस्त्^(१) समाश्रयेत् ॥ ३ ॥
 वृत्तीयमायुषो भागमेकाक्षी वा सभार्थकः ।
 ग्रीष्मे पञ्चतपा नित्यं वर्षास्त्वभावकाशिकः ॥ ४ ॥
 आद्वासास्त्र हेमन्ते तपश्चोथञ्चरेहस्तौ^(२) ।
 अपराह्णस्तिमास्त्राय व्रजेहिशमजिञ्चगः^(३) ॥ ५ ॥

इत्यान्तेये महापुराणे वानप्रस्थाश्चमो नाम षष्ठधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

आर्थैकषष्टपृधिकशततमोऽध्यायः ।

—८०—

यतिधर्मः ।

पुरुषर उवाच । यतिधर्मं प्रवस्थामि ज्ञानमोक्षादिदर्शकं ।
 चतुर्थमायुषो भागं प्राप्य सङ्गात् परिव्रजेत्^(४) ॥ १ ॥
 यदक्षिणि विरजेहोरस्तदक्षिणि^(५) च परिव्रजेत् ।
 प्राजापत्यां निरूप्येष्टि सर्वदेवसदक्षिणां ॥ २ ॥
 आवन्ध्यमौन् समारोप्य प्रवजेहाद्यायो गृह्णात् ।

१ दृष्टावस्थामिति क० ।

४ सङ्गात् परित्यजेदिति क० ।

२ तपशोपं वमे चरेहिति क० ।

५ विरजेहोपि तदक्षिणि इति क० ।

३ भजेहिशमजिञ्चग इति क० ।

एक एव चरेन्नित्यं ग्रासमवाधमात्रयेत् ॥ ३ ॥
 उपेत्तकोऽसच्चयिको मुनिर्ज्ञानसमन्वितः ।
 कपालं हृष्टमूलस्थ(१) कुचेलमसहायता ॥ ४ ॥
 समता चैव सर्वमित्रेतशुक्तस्थ(२) लक्षणं ।
 नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवनं(३) ॥ ५ ॥
 कालमेव प्रतीक्षेत निदेशं भृतको यथा ।
 दृष्टिपूतं व्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिवेत् ॥ ६ ॥
 सत्यपूतां वदेहाचं मनःपूतं समाचरेत् ।
 अलावदारुपाचाणि मृणमयं वै शबं यतेः ॥ ७ ॥
 विधूमे व्यस्तमुष्टले व्यङ्गारे भुक्तवज्जने ।
 हृते शरावसम्याते भिक्षां नित्यं यतिषरेत् ॥ ८ ॥
 माधूकरमसङ्क्लिसं प्राक्प्रणीतमयाचितं ।
 तात्कालिकञ्चोपपन्नं भैश्चं पञ्चविधं स्मृतं ॥ ९ ॥
 पाणिपात्री भवेहापि पात्रे पात्रात् समाचरेत् ।
 अवेक्षेत गतिं दृशां कर्मदोषसमुद्धर्वा ॥ १० ॥
 शुद्धभावस्थरेहर्मं यत्र तत्रात्रमे रतः ।
 समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणं ॥ ११ ॥
 फलं कतकहृष्टस्य यदप्यव्युप्रसादकं ।
 न नामयहणादेव तस्य वारि प्रसीदति ॥ १२ ॥

१ दृष्टमूलानौति ३०, ४०, ५०, ५० च । २ जीवितमिति ३०, ४०, ५०,
दृष्टमूलादि इति ३० । ३ जीवितमिति ३०, ४०, ५० च ।

४ एतच्चुद्दर्शेति ३० ।

अजिद्धः पण्डकः पङ्कुरस्तो विधिर एव च ।
 सद्भिष्म मुच्यते सङ्ग्रहज्ञानात् संस्तो हिजः ॥ १३ ॥
 अङ्गि रात्रिष्व यान् जन्मन् हिनस्वज्ञानतो यतिः ।
 तेषां सात्वा विशुद्धर्थं प्राणायामान् षडाचरेत्^(१) ॥ १४ ॥
 अस्थिस्थूलं खायुयुतं मांसशोणितलेपनं ।
 चर्मावनहुं दुर्गम्यं पूर्णं मूकपुरीषयोः ॥ १५ ॥
 जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरं ।
 रजस्वलमनिल्यज्ञ भूतावासमिमन्त्यजित् ॥ १६ ॥
 घृतिः क्षमा दमोऽस्तेय^(२) शौचमिन्द्रियनियहः ।
 छौर्विद्या सत्य मक्षीधो दशकं धर्मलक्षणं ॥ १७ ॥
 चतुर्विधं भैक्षवस्तु कुटीरकवङ्गदके ।
 हंसः परमहंसश्च यो यः पश्चात् स उत्तमः ॥ १८ ॥
 एकादण्डी त्रिदण्डी वा^(३) योगी मुच्यते बन्धनात् ।
 अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्याऽपरिग्रहौ ॥ १९ ॥
 यमाः पञ्चांश नियमाः शौचं सन्तोषणन्तपः ।
 स्वाध्यायेश्वरपूजा च पश्चाकाद्यासनं यतेः^(४) ॥ २० ॥
 प्राणायामस्तु हिविधः स गर्भोऽगर्भ एव च ।
 जपध्यानयुतो गर्भो विपरीतस्वर्गर्भकः ॥ २१ ॥
 प्रत्येकं क्षिविधः सोपि पूरकुचकरेचकैः ।
 पूरणात् पूरको वायोर्निःखलत्वाच्च कुचकः ॥ २२ ॥

१ समाचरेदिति छ०, छ० च ।

२ त्रिदण्डो चेति छ० ।

३ दद्याइक्षेयमिति छ० ।

४ पश्चाकाद्यासनं ग्रहस्त इति छ० ।

रेचनाद्रेचकः प्रोक्तो मात्राभेदेन च चिधा ।
 हादशासु चतुर्विंशः षट्क्रिंशम्नात्रिकोऽपरः ॥ २३ ॥
 तालो लघ्वक्षरो मात्रा प्रश्वादि चरेच्छनैः ।
 प्रत्याहारो जापकानां धानमीष्वरचिन्तनं ॥ २४ ॥
 मनोधृतिर्दारणा स्यात् समाधिर्ब्रह्मणि स्थितिः ।
 अयमात्रा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनन्तकं ॥ २५ ॥
 विज्ञानमानन्दं ब्रह्म तत्त्वमस्यऽहमस्मि तत् ।
 परं ब्रह्म ज्योतिरात्रा वासुदेवो विमुक्त ओं ॥ २६ ॥
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितं ।
 जाग्रत्स्वप्नसुस्थादिमुक्तं^(१) ब्रह्म तुरीयकं ॥ २७ ॥
 नित्यशुद्धबुद्धयुक्तसत्यमानन्दमज्ञयं^(२) ।
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिरक्षरं सर्वमं हरिः ॥ २८ ॥
 योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमखण्ड ओं ।
 सर्वारभपरित्यागी समदुःखसुखः क्षमौ ॥ २९ ॥
 भावशुद्धिश्च ब्रह्माखण्डं भित्त्वा ब्रह्म भवेवरः ।
 आषठां पौर्णमास्याच्च चातुर्मास्यं व्रतच्छरेत् ॥ ३० ॥
 ततो ब्रजेत् नवम्यादौ छृतुसन्धिषु वापयेत् ।
 प्रायश्चित्तं यतौनाच्च धानं वायुयमस्त्वया ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे यतिधर्मा नामैकषष्यचिकशतत-
 मोऽध्यायः ॥

१ जाग्रत्स्वप्नसुस्थानामुक्तमिति २ इत्याग्नेये अशौचनिर्णय इत्यादिः, सत्यमा-
 नन्दमइश्चित्यन्तः धाठो ग०.पुष्टके नालि ।

अथ द्विषष्टप्रधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

धर्मशास्त्रकथनं ।

उच्चर उवाच । मनुर्विशुर्याज्ञवल्को हारीतोऽनिर्यमोऽङ्गिराः ।
 वसिष्ठदक्षसंवर्त्तशातातपपराशराः ॥ १ ॥
 आपस्तम्बोश्नोव्यासाः काल्यायनद्वहस्यती ।
 गीतमः शङ्खलिखितौ धर्ममेते यथाऽब्रुवन् ॥ २ ॥
 तथा वशे समापेन भुक्तिसुक्तिप्रदं शृण ।
 प्रहृत्सञ्च निहृत्सञ्च द्विविधज्ञर्म वैदिकं ॥ ३ ॥
 काम्यं कर्म प्रहृत्सञ्चान्विवृत्सञ्चानपूर्वकं ।
 विदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणां संयमः ॥ ४ ॥
 अहिंसा गुरुसेवा च निःश्वेयसकरं परं ।
 सर्वेषाभ्यपि चैतेषामाकृतानं परं स्मृतं ॥ ५ ॥
 तत्त्वाग्रं सर्वविद्यानां प्राप्यते ह्यस्मृतं ततः ।
 सर्वभूतेषु चाक्षानां सर्वभूतानि चाक्षनि ॥ ६ ॥
 समम्यश्यामयाजी स्वाराज्यमधिगच्छति ।
 आकृताने समे च स्याहेदाभ्यासे च यद्वान् ॥ ७ ॥
 एतद्विजन्मसामर्थ्य॑(१) ब्राह्मणस्य विशेषतः ।

१ एतद्विजन्मसामर्थ्यमिति च०, क०, ख०, एतद्विजन्मसामर्थ्योति च० ।
 अ०, द० च ।

वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत् तत्वाश्चमे वसन् ॥ ८ ॥
 इहैव लोके तिष्ठन् हि ब्रह्मभूयाय कल्पयते(१) ।
 साध्यायानामुपाकर्म आवण्णां अवणेन तु ॥ ९ ॥
 हस्ते चौषधिवारे च पञ्चम्यां आवण्णस्य वा ।
 पौषमासस्य रोहिण्यामष्टकायामथापि वा ॥ १० ॥
 जलान्ते छन्दसाङ्कुर्यादुत्सर्गं विधिवद्विः ।
 चराहं प्रेतेष्वनध्यायः शिष्टलिंगगुरुबन्धुम् ॥ ११ ॥
 उपाकर्मणि चौकर्गे स्त्रशाखाश्रोतिये तथा(२) ।
 सम्यागर्जितनिर्वाते भूकम्पोल्कानिपातने ॥ १२ ॥
 समाप्य वेदं च्छनिश्चमारण्यकमधीत्य च ।
 पञ्चदशां चतुर्हश्यामष्टम्यां राहुसूतके ॥ १३ ॥
 कृतुसम्बिषु भुक्ता वा आहिकं प्रतिगृह्ण च ।
 पशुमण्डुकानकुलश्चाहिमार्जारशूकरैः(३) ॥ १४ ॥
 क्षतेन्तरे त्वहोरात्रं शक्रपाते तथोच्छ्रये ।
 खक्षीष्टुगर्धभोलूकमासवाण्णत्तुनिस्वने ॥ १५ ॥
 अभेद्यश्वशूद्रान्त्यश्मशानपतितान्तिके ।
 अशुभासु च तारासु विद्युत्स्तनितसम्प्लवे ॥ १६ ॥
 भुत्कार्द्यपाणिरभोन्तरर्द्धरात्रेऽतिमारुते ।
 पांशुवर्षे दिशान्वाहे सम्यानीहारभीतिषु ॥ १७ ॥
 धावतः प्राणिवाघे च विशिष्टे गृहमागते ।

१ ग्रन्थवर्याय कल्पयते इति ४० ।

५०, ५०, ८० च ।

२ स्त्रशाखाश्रोतिये एते इति ४०,

६ ग्रन्थमार्जारशूकरैरिति ४० ।

खरोष्ट्रयानहस्त्वम्भनौकाहृश्चादिरोहणे ॥ १८ ॥
 सप्तविंशदनध्यायानेतांस्तात् कालिकान्विदुः ।
 इत्याम्नेये महापुराणे धर्मशास्त्रं नाम हिष्ठधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिष्ठुरधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

आद्वकल्पकथनं ।

पुर्वर उवाच । आद्वकल्पं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
 निमन्त्रण विप्रान् पूर्वेद्यः स्वागतेनापराह्नतः ॥ १ ॥
 प्रार्थीपवेशयेत् पौठे युग्मान्वैवेऽथ पित्रके ।
 अयुग्मान् प्राङ्मुखान्वैवे चौन् पैत्रे चैकमेव वा ॥ २ ॥
 मातामहानामप्येवन्तन्त्रं वा वैश्वदेविकं ।
 पाणिपक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ॥ ३ ॥
 आवाहयेद्गुञ्जातो विश्वेदेवास इत्युच्चा ।
 यवैरन्ववकीर्याद्य भाजने सपवित्रके ॥ ४ ॥
 यन्नोदेव्या पयः चिष्ठा यवोसौति यवांस्तथा ।
 यादिव्या इतिमन्त्रे ण हस्ते हर्षं विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
 दत्त्वोदकं गन्धमाल्यं धूपदानं प्रदीपकं ।
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणं ॥ ६ ॥

द्विगुणांसु कुशान् कृत्वा द्वृशन्तस्वेत्युच्चा पितृन् ।
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्ततः ॥ ७ ॥
 यवार्थासु तिलैः कार्याः कुर्यादर्थादि पूर्ववत् ।
 इत्थाच्चेऽसंश्वान् शेषान् पात्रे कृत्वा विधानतः ॥ ८ ॥
 पितृभ्यः स्थानमसौति न्युञ्जं पात्रं करोत्यधः ।
 अग्नो करिष्य आदाय पृच्छत्यत्र दृतप्रुतं ॥ ९ ॥
 कुरुष्वेति द्वानुज्ञातो हृत्वाग्नो पितृयज्ञवत् ।
 हुतशेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ॥ १० ॥
 यथालाभोपपत्रेषु रौप्येषु तु विशेषतः ।
 दत्वाक्षं पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमन्त्रं ॥ ११ ॥
 कालेदं विष्णुरित्यत्रे हिजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ।
 सव्याहृतिकां गायचौ मधुवाता इति त्यच्चं ॥ १२ ॥
 जघा यथासुखं वाचं भुज्ञौरंस्तेऽपि वाग्यताः ।
 अत्रमिष्टं हविष्यच्च दद्याज्जघा पवित्रकं ॥ १३ ॥
 अत्रमादाय लृपाः स्त्री शेषं चैवात्रमस्य च ।
 तदेवं विकिरिदृ भूमौ दद्याज्ञायः सकृत् सकृत् ॥ १४ ॥
 सर्वमन्त्रमुपादाय सतिलं इच्छिणामुखः ।
 उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ १५ ॥
 मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।
 स्त्रियो वाच्यं ततः कुर्यादद्यच्छ्योदकमेव च ॥ १६ ॥
 इत्या तु इच्छिणां शक्त्या स्वधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः स्वपितृभ्यः स्वधोच्यतां^(१) ॥ १७ ॥

^(१) मातामहानामित्यादिः; स्वपितृभ्यः स्वधोच्यतामित्यनः पाठः भा० एुक्ते नामि ।

खरोष्ट्रयानहस्त्वम्बौकाहच्चादिरोहणे ॥ १८ ॥

सप्तत्रिंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुः ।

इत्यान्मेये महापुराणे धर्मशास्त्रं नाम हिषष्ठधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिषष्ठधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

आङ्गकल्पकथनं ।

पुष्कर उवाच । आङ्गकल्पं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
निमन्त्रण विप्रान् पूर्वेद्यः स्वागतेनापराह्नतः ॥ १ ॥
प्राचीर्णपवेशयेत् पौठे युग्मान्देवेऽथ पित्रके ।
अयुग्मान् प्राङ्गुम्खान्देवे चीन् पैत्रे चैकमेव वा ॥ २ ॥
मातामहानामप्येवन्तम्लं वा वैखदेविकं ।
पाणिप्रक्षालनं इत्था विष्टरार्थं कुशानपि ॥ ३ ॥
आवाहयेदनुज्ञातो विश्वे देवास इत्युच्चा ।
यदैरन्ववकीर्याथ भाजने सपवित्रके ॥ ४ ॥
शब्दोदेव्या पयः चिद्वा यवोसौति यवांस्तथा ।
यादिव्या इतिमन्त्रे ए हस्ते ह्यर्वं विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
इत्वोदकं गन्धमाल्यं धूपदानं प्रदीपकं ।
अपसव्यं ततः कत्वा पिण्डाणामप्रदक्षिणं ॥ ६ ॥

द्विगुणांसु कुशान् कृत्वा द्वृशक्तस्वेत्युच्चा पिण्डून् ।
 आवाह्य तदशुज्ञातो जपेदायान्तु नस्तः ॥ ७ ॥
 यवार्थांसु तिलैः कार्याः कुर्यादर्थादि पूर्वत् ।
 इत्याच्चेऽसंश्वान् शेषान् पात्रे कृत्वा विधानतः ॥ ८ ॥
 पिण्डभ्यः स्थानमसीति न्युञ्जं पात्रं करोत्यधः ।
 अग्नो करिष्य आदाय पृच्छत्यन्नं दृतप्रुतं ॥ ९ ॥
 कुरुष्वेति द्वृशुज्ञातो हृत्वाग्नो पिण्डयज्ञवत् ।
 हृतशेषं प्रदद्यान्तु भाजनेषु समाहितः ॥ १० ॥
 यथालाभोपपत्तेषु रौप्येषु तु विशेषतः ।
 हृत्वान्नं पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमन्त्रं ॥ ११ ॥
 क्षेत्रेदं विष्णुरित्यन्ने हिंजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ।
 सव्याहृतिकां गायचौ मधुवाता इति त्यच्च ॥ १२ ॥
 जप्ता यथासुखं वाच्यं भुज्ञौरं स्तेऽपि वाच्यताः ।
 अवमिष्टं हविष्यस्त्र दद्याज्जप्ता पवित्रकं ॥ १३ ॥
 अवमादाय लृपाः स्त्र श्रेष्ठं चैवावमस्य च ।
 तदेवं विकिरेद्द भूमौ दद्याज्जापः सकृत् सकृत् ॥ १४ ॥
 सर्वमन्त्रमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।
 उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ १५ ॥
 मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।
 स्वस्ति वाच्यं ततः कुर्यादक्षयोदकमेव च ॥ १६ ॥
 हृत्वा तु दक्षिणां शक्त्या स्वधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः स्वपितृभ्यः स्वधीच्यतां^(१) ॥ १७ ॥

^(१) मातामहानामित्यादिः, स्वपिण्डभ्यः स्वधीच्यतामित्यन्नः पाठः भ० पुस्तके नामि ।

कुर्युरस्तु स्वधेत्युक्ते भूमौ सिञ्चेत्ततो जलं ।
 प्रौयन्तामिति वा दैवं विश्वे देवा जलं इदेत् ॥ १८ ॥
 हातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अद्वा च नो माव्यगमद्वहुदेयं च नोऽस्त्विति ॥ १९ ॥
 इत्युक्ता तु प्रिया वाचः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।
 वाजे वाज इति प्रौतपितृपूर्वं विसर्जनं^(१) ॥ २० ॥
 यस्मिंस्तु संश्वावाः पूर्वमर्घपादे निपातिताः ।
 पिण्डपादं तदुत्तानं कृत्वा विप्रान् विसर्जयेत् ॥ २१ ॥
 प्रदक्षिणमनुब्रज्य भुक्ता तु पितृसेवितं ।
 ब्रह्मचारी भवेत्तान्तु रजनीं ब्राह्मणैः सह ॥ २२ ॥
 एवं प्रदक्षिणं कृत्वा बृहौ नान्दीमुखान् पितृन् ।
 यजेत दधिकर्कन्धुमिश्रान् पिण्डान् यवैः क्रिया ॥ २३ ॥
 एकोहिष्टं दैवहीनमेकार्धकपविवकं ।
 आवाहनान्नौकरणरहितं द्व्यपसव्यवत् ॥ २४ ॥
 उपतिष्ठतामित्यच्छथ्याने पितृविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेह ब्रूयस्तेऽभिरताः स्म ह ॥ २५ ॥
 गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात् पात्रतुष्टयं ।
 अर्घार्थपिण्डपात्रेषु प्रेतपादं प्रसेचयेत् ॥ २६ ॥
 ये समाना इति इाभ्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् ।
 एतत् सपिण्डौकरणमेकोहिष्टं स्त्रिया सह^(२) ॥ २७ ॥
 अर्घाकृसपिण्डौकरणं यस्य संवल्सराद् भवेत् ।

१ पिण्डपूर्वं विसर्जयेदिति ४०, ४०, भा. च । २ स्त्रिया अपीति ४०, ४० च ।

तस्यात्मनं सोहकुर्वन् इषात् संवत्सरं हिते ॥ २८ ॥
 इताहनि च कर्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरं ।
 प्रतिसंवत्सरं काम्यं आहं वै मासिकाववत् ॥ २९ ॥
 इविषाक्षिन वै मासं पायसेन तु वत्सरं ।
 माद्यशारिष्कौरभग्नाकुनच्छागपार्वतैः(१) ॥ ३० ॥
 ऐषरोरववाराहग्नावैर्मासैर्यवाक्त्रम् ।
 मासड्डगाऽभितृप्यन्ति इत्तेरेव(२) पितामहाः ॥ ३१ ॥
 खड्गामिषं महाशस्त्रं मधुमुद्गामेव च(३) ।
 सोहाभिषं कालग्रामं मासं वार्षीनसस्त्रं च ॥ ३२ ॥
 यहदाति गवास्त्रं सर्वमानव्यसुचते(४) ।
 तथा वर्षाच्छोदशां मघात्मा च न संशयः ॥ ३३ ॥
 कन्द्रां प्रजां वन्दिनश्च पश्चून् सुस्थान् सुतानपि ।
 इतं छविं च वासिष्यं हिष्फैकवशं तथा ॥ ३४ ॥
 ब्रह्मवर्जस्तिनः पुदान् सर्वरूपे सकुर्यके ।
 आतिशैठं सर्वकामानाप्नोति आददः सदा ॥ ३५ ॥
 प्रतिपत्प्रभृतिष्वेतावर्जयिला चतुर्हयीं ।
 ग्रन्थेष्व तु इता ये वै तेषां तत्र प्रदीयते ॥ ३६ ॥
 सर्वं(५) द्वयलमोजव शौर्यं चेत्रं वसं तथा ।
 पुच्छैठं ससोभाव्यमप्यन्तं सुखता॒ सुतान् ॥ ३७ ॥

१. मात्-शाविषारिष्कौरभग्ना-

कुनच्छागपार्वतैरिति ३० ।

२. इत्तेरेवति ३०, ३०, ३० च ।

३. मधुमुद्गामेव वेति ३० ।

४. सर्वमानव्यसुचते इति ३०,

३० च ।

५. सर्वविनि ३०, ३० च ।

प्रत्यक्षपर्वती पुमान् वासिनः प्रभुतां तदा ।
अरोगिलं यस्मै दौक्षयोक्तां परमाहृतिं ॥ ३८ ॥
धनं विद्यां मिष्टकसिद्धिं रुद्यं प्राप्तायजाविक्षं ।
अश्वानायुषं विचिकित्त यः शाहं सम्प्रथक्षति ॥ ३९ ॥
स्त्रियोक्तां दिभरण्यस्त्रोऽस्त्रामानाप्रयादिमान् ।
वसुरद्रादितिस्त्रवाः फिरवरः शाहदेवताः ॥ ४० ॥
श्रीप्रथमिति भगवाणी(१), पितृ न शाहेन तर्पिताः ।
आयुः प्रजां इन्द्रं(२) विद्यां खर्मं मोक्षं सुखानि च ॥ ४१ ॥
इक्षुनिति वधा राज्ञः प्रौता दृशां पितामहाः(३) ।

इत्यानेये महापुराणे आद्वकल्पो नाम त्रिष्टुष्टिधिक्
शततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुष्पृष्ठधिकशततमोऽध्यायः ।

नवग्रहहोमः ।

पुष्कर उवाच । श्रीकामः शान्तिकामो वा यहयज्ञं समारभेत् ।
- हृष्ट्वासुः पुष्टिकामो वा तथैवाभिचरत् पुनः ॥ १ ॥

१ नन्दाप्रियिति ३०, रु. ५।

आयुष्मान् बज़ारिली श०

२ आयः प्रज्ञातवसिति अ० ।

४ प्रीताः पितृस्थावरम् इति ४

सूर्यः सोमो न्यैहस्ता दुर्वासाय छहस्रतिर्ण ॥ १ ॥
 शुक्रः शनैश्चरो राहुः क्लेशेति यहाः शूतपः ॥ २ ॥
 ताम्बकात् स्फटिकाद्रहस्यन्दनात् सर्वकांहुभौऽः
 रजतादशकः शैशवाण् यहाः क्लेशर्णः क्रमादित्ये ॥ ३ ॥
 शुद्धस्त्रीयजेतिस्थ गम्भमस्तुत्येषु त्रिवाः ॥ ४ ॥
 यथावर्णं प्रदेयानि वासांसि कुमुमानि च ॥ ५ ॥
 अन्याश्च वलयस्त्रैव धपो देयस्तु गुणगुलः ।
 कर्तव्या मन्दवन्तस्त्र चरवः प्रतिदेवतं ॥ ६ ॥
 आकृष्णेन इमं देवा अनिर्जूही दिवः कक्षत् ।
 उहस्त्रेति च ऋचो यथासहंगं प्रकीर्तिताः ॥ ७ ॥
 हुहस्त्रेति अतिथद्वयस्त्रेवासेव परित्युतः ।
 शब्दो देवौस्थाया काण्डात् केतुं क्लन्तिमास्थाया ॥ ८ ॥
 अर्कः पालाशः खदिरो ल्लापामार्गाय(५) पिप्पलः ।
 उदुम्बरः शमी दुर्वा शुद्धाश्च समिधः क्रमात् ॥ ९ ॥
 एकैकस्त्राचाहशतसष्ट्यविंशतिरेव वा ॥ १० ॥
 होतव्या मधुसौर्यं भावं दद्वा चैव समन्विताः ॥ ११ ॥
 गुणोदनं पायर्ण च हविष्यं चौरयष्टिकं ।
 हध्योदनं हविः पूषपन् मांसं द्विचावसेव च ॥ १२ ॥
 दद्याहु छक्रमरहेतिहित्येभोजत्रं बुधः ।
 ग्रहितो वा वशालाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकं ॥ १३ ॥
 देवः शुद्धस्थायानडान् हिम वासो इयस्तथा ।

१ उदिरस्त्राचार्येति ३०, ४०, ५० च ।

छाचा गीरावसन्नाम एता वे दक्षिणाः क्रमात् ॥ १२ ॥
 वह वह वहा शूष्ठः^(१) स तं बहेव पूजयेत् ।
 ब्रह्मचर्यो वरो हहः पूजिताः पूजितस्य च ॥ १३ ॥
 अहादीना वरेक्षाचा^(२) सुप्तुः पतनानि च ।
 आवाभावो च अनतस्सामात् पूज्यतमा अहाः ॥ १४ ॥

इत्यान्नेये महापुराते नवयहोमो नाम चतुःषष्ठ्यधिक-
 शतमोऽध्यावः ।

अथ पञ्चषष्ठ्यधिकशतमोऽध्यावः ।

—:—

नामाधर्माः ।

अमिताच । ज्ञेव आका स्तितो बोऽसो इद्ये दीपवत् प्रभुः ।
 अनव्यविषयं ज्ञत्वा मनो दुष्टिकृतीन्द्रियं ॥ १ ॥
 आहन्तु आयिने हेयं^(३) गव्यं दधि छृतं पद्यः ।
 प्रियङ्कवो मसूराच वार्ताकुः कीट्रवो न हि ॥ २ ॥
 सैहिकेयो वहा शूर्य^(४) गसते पर्वसन्धिषु ।
 हस्तिच्छाया तु सा ज्ञेया आहदानादिकोऽक्षया ॥ ३ ॥

१ उहा दुःख इति च०, छ० च ।

२ नहाप्तानिति च० ।

३ आयिने देवमिति च० ।

पित्रे चैव यहा सोमो हँसे चैव करे खिते ।
 तिथिर्वेवस्ती नाम सा छाया कुच्छरस तु ॥ ४ ॥
 अब्दोकरशशेषनु न दद्याहैश्वदेविके ।
 अम्बभावे तु विप्रस्त्र हस्ते दद्यात् दक्षिणे ॥ ५ ॥
 न खौ दुष्टति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा ।
 बलात्कारोपभुक्ता चेहैरिहस्तगतापि वा(१) ॥ ६ ॥
 सन्धजेद् दूषिताचारीमृतुकाले न शुद्धति ।
 य आमश्चतिरेकेण हितीयं नान् पश्चति(२) ॥ ७ ॥
 ब्रह्मभूतः स एवेह योगी चाकरतोऽमलः ।
 विषयेन्द्रियसंयोगात् केचिद् योगं वदन्ति वै ॥ ८ ॥
 अधर्मी भर्मदुष्टा तु गृहीतसौरपञ्चितैः ।
 आब्दो मनसैव संयोगस्त तथा परे ॥ ९ ॥
 उत्सिहीनं मनः क्षत्वा चेचञ्च परमाक्षणि ।
 एकौक्षत्वं विमुच्येत बन्धायोगोऽयमुत्तमः ॥ १० ॥
 कुटुम्बैः पञ्चमिर्यामः पष्ठसत्र महत्तरः ।
 देवासुरमृष्टैर्वा स जेतुं नैव शशते(३) ॥ ११ ॥
 वहिमुखानि सर्वाणि क्षत्वा चाभिमुखानि वै ।
 मनस्येवेन्द्रियपासमं मनसाक्षणि योजयेत् । १२ ॥
 सर्वभावविनिमुक्तं चेचञ्च ब्रह्मणि व्यसेत् ।
 एतज्ञ आनन्द ध्यानस्त शेषोऽत्यो ग्रन्थविस्तारः(४) ॥ १३ ॥

१ चैरहस्तगतापि वेति ४०. ४०,
४०. ४ ।

२ उ जेतुं न च इक्षत इति ५०,
५०. ४ ।

३ दिनीयं नाहुपक्षतीति ५०, ५०. ४ ।

४ शेषा ये अन्यविकारा इति ५० ।

यवास्ति सर्वलोकस्य तदंसौति विहृष्टते ।
 कथमानं तथाऽन्यस्य हृदये नावतिष्ठते ॥ १४ ॥
 असंवेद्यं हि तद् ब्रह्म(१) कुमारौ स्वैरभुखं यथा ।
 अयोगी नैव जानाति जात्यस्तो हि घटं यस्ता ॥ १५ ॥
 सम्भवतं हिंडा स्थानाच्छ्वस्ति भास्करः ।
 एष मे अश्वसं भिस्वा परं ब्रह्माऽधिगच्छति ॥ १६ ॥
 उपवासवतश्चैव खावस्तीर्वं फलमधः ॥
 हिंडसम्पादनश्चैव सम्प्रबन्धस्य तत् फलं ॥ १७ ॥
 एकाचरं परं ब्रह्म प्राणादामः परम्परः ।
 साक्षिवास्तु परं जास्ति यावत्तं परमं स्मृतं ॥ १८ ॥
 पूर्वं स्तियः सुरैर्मुक्ताः सोमगन्धर्वद्विभिः ।
 भुज्ञते मानुषाः पश्चात्तेता दुर्घट्यति केनचित् ॥ १९ ॥
 असवर्णेन यो गर्भः स्त्रीणां योनो निविष्टते ।
 अश्वसा तु भवेदारौ धावच्छल्यं न सुच्छति ॥ २० ॥
 निःसृते तु ततः गर्णे रजसां शुद्धते ततः ।
 ध्यानेन सदृशवास्ति श्रीधनं पापकर्मणां ॥ २१ ॥
 खपाकेष्यपि भृजानो ध्यानेन हि विशुद्धति ।
 आक्षा ध्याता मनो ध्यानं ध्येयो विष्णुः फलं हरिः ॥ २२ ॥
 अद्ययाय यतिः श्रव्ये पठ्मक्षिपावनपावनः ।
 आरुडो नैषिकन्यर्मं वस्तु प्रचक्षते हिंडः ॥ २३ ॥

१ लक्षंवेदं हि तद् ब्रह्म इति ग०, ढ० च । लक्षंवेदं हि तद् ब्रह्म इति ज०, ढ० च ।
 लक्षंवेदं हि तद् ब्रह्म इति ज०, ढ० च ।

प्रायसित्तं न पश्चोद्दिते येन शुद्धेन आवहा ।
 ये च प्रदजिताः प्रद्वागां वा चैषां बौजस्ततिः ॥ २४ ॥
 विदुरा नाम चक्षुला जायते वाच संशयः ।
 शतिको मियते रुद्धः प्लासो इदंशिक्षस्थाय ॥ २५ ॥
 भासो विश्वितवर्णाणि शूकरो दशभिक्षाय ।
 अपुष्टो विफलो हृष्टो जायते कश्टकाङ्क्षतः ॥ २६ ॥
 ततो द्रावान्निदंशस् स्खाण्यभविति सामुगः ।
 ततो वर्षशतान्यष्टौ हे च मिठल्यचेतनः ॥ २७ ॥
 पूर्णं वर्षसहस्रे सु जायते लक्ष्माच्छसः ।
 इवेत लक्ष्मी भीष्मं कुलस्योत्सादमेन वा ॥ २८ ॥
 श्रीजनेव निवेदन नामं मखमंघामहं ।

इत्यान्नेये महामुराणे नानाधमा नाम पञ्चषष्ठ्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्षष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

वर्णधर्मादिकथनं ।

पुष्कर उवाच । विद्यमात्तं प्रवश्यामि धर्मं वै पञ्चधा स्मृतं^(१) ।
 वर्णत्वमेकमाश्रित्य योऽधिकारः प्रवर्त्तते ॥ १ ॥

१ धर्मं वै परमामृतमिति ४०, ४० च ।

वर्षमर्मः स विज्ञेयो वधीपनयनस्त्रियु ।
 मस्तात्त्वमं समाचित्वं पदार्थः संविधीयते ॥ २ ॥
 उल्ल आश्रमधर्मस्तु भिष्मपिण्डादिको यथा ।
 उभयेन निमित्तेन यो विधिः सम्बन्धते ॥ ३ ॥
 नैमित्तिकः स विज्ञेयः प्रावचित्तविधिर्यथा ।
 ब्रह्मचारी यद्दी चापि वानप्रस्तो यतिरूप ॥ ४ ॥
 उल्ल आश्रमधर्मस्तु धर्मः स्वात् पञ्चधा परः^(१) ।
 घाट्गुरुस्तामिधाने यो दृष्टार्थः स उदाहृतः ॥ ५ ॥
 स व्रिधा मस्तकाणायादृष्टार्थं इति मानवाः ।
 उभयार्थो व्यवहारस्तु दृष्टधारणमेव च ॥ ६ ॥
 तुस्तार्थानां शिक्षयः स्वाद् ग्रागमूलः प्रकौर्तितः ।
 वेदे तु विहितो धर्मः चृतो तादृश एव च ॥ ७ ॥
 अगुवादं चृतिः सूते^(२) कार्यार्थमिति मानवाः ।
 गुरुर्थार्थः परिसंख्यार्थो वागुवादो विशेषतः^(३) ॥ ८ ॥
 विशेषदृष्ट एवासो फलार्थं इति मानवाः ।
 स्वादृष्टचत्वारिंश्चिद्दिः संस्कारैब्रह्मसोकरः ॥ ९ ॥
 गर्भधानं पुंसवनं सौमन्तोवयनं ततः ।
 जातकर्म नामकृतिरच्चप्राग्नश्चूडकं ॥ १० ॥
 संस्कारस्त्रोपनयनं वेदव्रतचतुष्टयं ।
 ज्ञानं स्वधर्मसारित्या योगः स्वाद्यज्ञपञ्चकं ॥ ११ ॥

१ वर्म एव समात्व इति ४० ।

२ वर्षवादं चृतिः सूत इति ४०,
४० च ।

३ वर्षवादो विशेषत इति

४०, ४० च ।

देवयज्ञः पितृयज्ञो मनुष्यभूतयज्ञको ।
 ब्रह्मयज्ञः सप्तपाकयज्ञसंखाः पुरोऽष्टकाः ॥ १२ ॥
 पार्वणश्चादं आवश्यायहायणी च चेत्यपि ।
 आद्यवृजी सप्तहविर्यज्ञसंखास्तः अृताः ॥ १३ ॥
 अग्न्याधियमन्तिहोत्र^(१) दर्शः स्यात् पौर्णमासकः ।
 चातुर्मास्यायहायणेष्टिनिरूपः पशुबन्धकः ॥ १४ ॥
 सोत्रामणिभस्त्रीमसंखानिष्ठोम आदितः ।
 अत्यन्तिष्ठोम उक्त्यस्त्रीडशी वाजपेयकः ॥ १५ ॥
 अतिरात्रास्तथा स्तोमा अष्टी चात्मगुणास्तः ।
 दया च माऽनसूया च अनोदासोऽथ मङ्गलं ॥ १६ ॥
 अकार्पणास्त्रृहाशीचं यस्यैते स परं ब्रजेत् ।
 प्रचारे मैथुने चैव प्रस्त्रावे दक्षधावने ॥ १७ ॥
 चानभोजनकाले च षट्सु मौनं समाचरेत् ।
 पुनर्दीनं पृथक्पानमाच्येन यपसा निशि ॥ १८ ॥
 दलच्छेदनमुण्डं च सप्त शत्रुघु वर्जयेत् ।
 चात्मा पुष्टं न गृह्णीयाद् देवायोग्यन्तदीरितं ॥ १९ ॥
 अग्न्यगोचोप्यसम्बद्धः^(२) प्रेतस्यानिन्ददाति यः ।
 पिण्डच्छोदकदानम् स हशाह्वं समापयेत् ॥ २० ॥
 उदकम् दण्डं भस्त्रा हारम्भ्यास्तथैव च ।

१ अग्न्याधानमप्तिहोत्रमिति च०, २ अग्न्यगोचोप्यसम्बद्ध इति च०, च०,
च० च ।

एभिरन्तरितं सत्वा पञ्चलिदीपो न विद्यते ॥ २१ ॥
पञ्च प्रायाहृतीर्द्याहनामाङ्गुष्ठयोगतः ।

इत्यान्मेये महापुराणे वर्णधर्मादिनां मष्टशष्ठ्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तशष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

अशुतस्तकोटिहोमाः ।

अमित्पुराच । श्रीशान्तिविजयाद्यर्थं अहयज्ञं पुनर्वदे ।

अहयज्ञोऽयुतहोमस्तकोट्यात्मकस्त्रिधा ॥ १ ॥

वेदेरश्च इत्यनिकुण्डाद् अहानावाज्ञ मण्डले ।

सौम्ये गुरुबुधस्त्रैश्च शुक्रः पूर्वदले शशी ॥ २ ॥

आन्मेये दक्षिणे भौमो मध्ये स्वाङ्गास्तरस्तथा ।

शनिराघ्येऽय नैऋत्ये राहुः केतुष वायवे ॥ ३ ॥

ईशस्त्रोमा गुहो विष्णुब्रह्मेन्द्रो यमकालकौ ।

चित्रगुप्तस्त्राविदेवा अनिरापः क्षितिर्हरिः ॥ ४ ॥

इन्द्र ऐन्द्री देवता च प्रजेशोऽहिर्विधिः क्रमात् ।

एते प्रत्यधिदेवास्त्र गणेशो दुर्गयानिलः ॥ ५ ॥

खमश्चिनौ च सम्पन्न यजेहोजैष वेदजैः ।

अर्काः पलाशः खदिरो ह्लापामार्गस्त्रं पिपूलः ॥ ६ ॥
 उदुम्बरः शभौ दुर्वा कुशास्त्रं समिवः क्रमात् ।
 मध्वाज्यदधिसंभिश्चा होतव्यासाष्टधा शतम् ॥ ७ ॥
 एकाष्टचतुरः कुशान् पूर्वं पूर्णाङ्गितिन्द्रथा ।
 वसीर्षारामतो दद्याहक्षिणास्त्रं ततो ददेत् ॥ ८ ॥
 यजमानं चतुर्भिर्स्तैरभिष्ठेत् समन्वयेः ।
 सुरास्त्वामभिष्ठन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ९ ॥
 वासुदेवो जगन्नाथस्तथा सङ्घर्षणः प्रभुः ।
 प्रद्युम्नसानिरुद्धर्षं भवन्तु विजयाय ते ॥ १० ॥
 आखण्डलोऽग्निर्भगवान् यमो वै नैऋतस्तथा ।
 वरुणः पवनस्त्रैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥ ११ ॥
 ब्रह्मणा सहितः शेषो दिक्पात्राः पान्तु वः सदा ।
 कौर्त्तिलंक्षीर्ध्वंतिर्भिर्धा पुष्टिः अष्टा क्रिया मतिः ॥ १२ ॥
 दुष्क्रियां वपुः शान्तिस्तुष्टिः कान्तिश्च मातरः ।
 एतास्त्वामभिष्ठन्तु धर्मपद्माः समागताः ॥ १३ ॥
 आदित्यसन्द्रमा भौमो बुधजीवशितार्कजाः ।
 अहास्त्वामभिष्ठन्तु राहुः केतुस्त्रं तर्पिताः ॥ १४ ॥
 देवदानवगन्धर्वाः यज्ञरात्रसपत्रगाः ।
 कृष्णयो मनवो गावो देवमातर एव च ॥ १५ ॥
 देवपत्न्यो हुमा नागा दैत्यासासरसाङ्गाः ।
 अस्त्राणि सर्वशास्त्राणि राजानो वाहनानि च ॥ १६ ॥
 औषधानि च रक्षानि कालस्यावयवास्त्रं ये ।
 सरितः सागराः शैक्षास्त्रीर्धानि जलदा नदाः ॥ १७ ॥

एते स्वामभिविच्छन्तु सर्वकामार्थसिद्धये^(१) ।
 असङ्गृतस्ततो दद्याहेमगोपभुवादिकं ॥ १८ ॥
 क्वपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रीहिणि ।
 तौर्यदेवमयौ यस्मादतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ १९ ॥
 पुण्यस्त्वं शङ्खं पुण्यानां मङ्गलानां च मङ्गलं ।
 विष्णुना विष्टुतो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २० ॥
 धर्मे त्वं दृष्टरूपेण जगदानन्दकारकः ।
 अष्टमूर्त्तेरविष्टानमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २१ ॥
 हिरण्यगर्भं गर्भस्य हेमवोजं विभावसोः ।
 अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २२ ॥
 पौत्रवस्त्रयुगं यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं ।
 प्रदानात्तस्य वै विष्णुरतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २३ ॥
 विष्णुरुद्धं भल्लस्त्रूपेण यस्माद्वत्सम्भवः ।
 चन्द्रार्कवाहनो नित्यमतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २४ ॥
 यस्मात्त्वं पृथिवीं सर्वा धेनुः केशवसन्निभा ।
 सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २५ ॥
 यस्माद्वायसकर्माणि तवाधीनानि सर्वदा ।
 लाङ्गलाद्यायुधादीनि अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २६ ॥
 यस्मात्त्वं सर्वयज्ञानामङ्गलेन व्यवस्थितः ।
 योनिर्विभावसोनित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २७ ॥
 गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।
 यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके परत्र च ॥ २८ ॥

१. सर्वकामार्थसिद्धये इति २०,

यस्मादशूर्यं शयनं केशवस्य शिवस्य च ।
शया ममाप्यशूर्याऽसु इत्ता जग्नि जग्नि(१) ॥२६ ॥
यथा रबे शु सर्वेषु सर्वे देवाः प्रतिष्ठिताः ।
तथा शान्तिं प्रयच्छन्तु रददानेन मे सुराः ॥ ३० ॥
यथा भूमिप्रदानस्य कला नाहन्ति षोडशीं ।
दानान्वन्यानि मे शान्तिर्भूमिदानाङ्गतिः ॥ ३१ ॥
अहयज्ञोऽयुतहीमो इच्छिणाभौ रणे जितिः ।
विवाहोक्तवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्मषु ॥ ३२ ॥
सर्वकामासये लक्षकोटिहोमदयं मतं ।
गृहदेशे मण्डपेऽथ(२) अयुते हस्तमाचकं ॥ ३३ ॥
भैख्यायोनिसंयुक्तं कुण्डस्त्वार ऋद्विजः ।
स्वयमेकोऽपि वा लक्षे सर्वं दशगुणं हि तत् ॥ ३४ ॥
घर्तुर्हस्तं द्विहस्तं वा तार्च्चाचाधिकं यजेत् ।
सामधनिश्चरीरस्त्वं वाहनं परमेष्ठिनः ॥ ३५ ॥
विषयापहरो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ।
पूर्ववत् कुण्डमामन्त्रं लक्षहोमं समाचरेत् ॥ ३६ ॥
वसोर्दीर्तां ततो दद्याच्चव्याभूषादिकं ददेत् ।
तचापि दश चाष्टो च लक्षहोमे तथतिर्विजः ॥ ३७ ॥
पुत्राचराच्चविजयभुत्तिमुक्त्यादि(३) चाप्नुयात् ।
इच्छिणाभिः फलेनाम्नाच्छच्छः कोटिहोमकः ॥ ३८ ॥

१ सथा अम्बनि अम्बनीति ३०।

मुहादौ मष्ठपे वैदिति च ।

२ मरादौ नष्टपे वायेति ४० ।

५ पुस्तकार्थविज्ञानमन्त्रादीति ४०,

七

चतुर्हस्तं चाषहस्तं कुण्डम्हादश च हिजाः ।
 पञ्चविंश्यं घोडयं वा पटे हारे चतुष्टयं ॥ ३८ ॥
 कोठिहोमी सर्वकामी विशुलोकं स गच्छति ।
 होमसु ग्रहमन्त्रैर्वर्वा गायत्रा वैष्णवैरपि ॥ ४० ॥
 जातवेदोमुखे: श्वेवै(१) वेदिकैः प्रथितैरपि ।
 तिलैयंवैष्टौतैर्षान्त्यैरज्ञनेभफलादिभाक् ॥ ४१ ॥
 विहेषणाभिचारेषु त्रिकोणं कुण्डमिष्ठते ।
 समिधो वामहस्तेन श्वेनास्थानलसंयुताः ॥ ४२ ॥
 रक्तभूषैर्मुक्तकेशैर्धार्यङ्गिरशिवं रिपोः ।
 दुर्भितियास्तम्भै सन्तु यो हेष्टि हुं फडिति च ॥ ४३ ॥
 क्षिण्यात् क्षुरेण प्रतिमां पिष्टरूपं रिपुं हनेत्(२) ।
 यजेदेकं पौड़कं वा यः स क्षत्वा दिवं ब्रजेत् ॥ ४४ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे युतलक्ष्मकोठिहोमा नाम सप्तश्च-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टष्टश्चिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

महापातकादिकथनम् ।

पुष्कर उवाच । दण्डं कुर्यात् पो नृणां प्रायशित्तमकुर्वतां ।
 कामतोऽकामतो वापि प्रायशित्तं कातं चरेत् ॥ १ ॥

१ जातवेदोमुखैः चौरैरिति च० ।

२ रिपुं चरेदिति ४०, अ० च० ।

मत्तकुषातुराणां च न भुज्वीत कदाचन ।
 महापातकिना सृष्टं यस्त्र्यृष्टमुदक्षया ॥ २ ॥
 गणाद्वं गणिकाद्वं च^(१) वाहुषेर्गायनस्य च ।
 अभिशमस्य षण्ठस्य यस्यास्तोपपतिगृहे ॥ ३ ॥
 रजकास्य लृग्यंसस्य वन्दिनः कितवस्य च ।
 मिथ्यातपस्त्रिनस्त्रैव चौरदण्डिकयोस्तथा^(२) ॥ ४ ॥
 कुण्ठगोलस्त्रौजितानां वेदविक्रयिण्यस्तथा ।
 शैलूषतन्त्रवायान्नं क्षतप्लस्यान्नमेव च ॥ ५ ॥
 कर्मारस्य निषादस्य चिलनिर्णेजकास्य च ।
 मिथ्याप्रब्रजितस्याद्यम्युंस्त्रास्त्रैलिकास्य च ॥ ६ ॥
 आरुठपतितस्यान्नं विहिष्टाद्वं च वर्जयेत् ।
 तथैव ब्राह्मणस्यान्नं ब्राह्मणेनानिमन्तिः ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणादस्य शूद्रेण नाद्याच्चैव निमन्तिः ।
 एषामन्यतमस्याद्यममत्या वा त्रहं क्षपेत् ॥ ८ ॥
 मत्या भुज्वा चरेत् कृच्छ्रं रेतोविण्मूलमेव च ।
 चण्डालश्वपचान्नन्तु भुज्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ९ ॥
 अनिर्दिशं च प्रेतान्नं गवान्नातं तथैव च ।
 शूद्रोच्छिष्टं शुनोच्छिष्टं पतिताद्वं तथैव च ॥ १० ॥
 तप्तकृच्छ्रं प्रकुर्वीत अशौचे कृच्छ्रमाचरेत् ।
 अशौचे यस्य यो भुज्वत्ते सोप्यशुद्धस्तथा भवेत् ॥ ११ ॥
 स्तपस्त्रनस्त्रात् कूपादमेध्येन सकृद्युतात् ।

१ गणानां गणिकानाहेति ४०, अ० च । २ चौरदण्डिकयोक्त्वेति अ० ।

अपः पीत्वा व्रग्हं तिष्ठेत् सोपवासी हिजीत्तमः ॥ १२ ॥
 सर्वच शूद्रे पादः स्थाद् हिचयं वैश्यभूपयोः^(१) ।
 विहराइखरोष्ट्राणां गोमायोः कपिकाकयोः ॥ १३ ॥
 प्रास्त्र मूवपुरीषार्णि हिजसान्द्रायणं चरेत् ।
 शुक्कार्षि जन्धा मांसानि^(२) प्रितानं करकार्षि च ॥ १४ ॥
 क्रष्णादशुकरोष्ट्राणां गोमायोः कपिकाकयोः ।
 गोनराइखरोष्ट्राणां क्षत्राकं आमकुकुटं ॥ १५ ॥
 मांसं जन्धा कुञ्चरस्य तसकृच्छ्रेण शुद्धति ।
 आमश्चार्द्देतथा भुज्ञा ब्रह्मचारी मधु त्वदन् ॥ १६ ॥
 लशुनं गृज्जनं चायात् प्राजापत्यादिना शुचिः^(३) ।
 भुज्ञा चान्द्रायणं कुर्वान् मांसच्चामत्तदा ॥ १७ ॥
 पेलुगव्यच्छ पेयूषं तथा स्नेषातकं मृदं ।
 हृथाकाश्चरसंयावपायसापूपशकुलीः ॥ १८ ॥
 अनुपाक्तमांसानि देवानानि इवीर्षि च ।
 गवाच्च महिषीणां च वर्जयित्वा तथायाजां ॥ १९ ॥
 सर्वचौराणि वर्ज्यार्णि तासाच्चैवाप्यनिर्देशं ।
 शशकः शश्वकौ गोधा खण्डः कूर्मस्तथैव च ॥ २० ॥
 भस्त्राः पञ्चनस्त्राः प्रोक्षाः परिश्रेष्ठाच्च वर्जिताः ।
 पाठीनरोहितामत्स्यान् सिंहस्तुखण्डं च भक्षयेत् ॥ २१ ॥
 यवगोधूमजं सब्दं पयसस्त्रैव विक्रियाः ।
 वागषाङ्गवचक्रादीन् सम्भेहसुषितं तथा ॥ २२ ॥

१ द्वितीयं वैश्यशूद्रोरिति ४०, ४०, २ शुक्कार्षि द्व॒भमांसानि इति ४० ।
 ४०, ४० च । ३ प्राजापत्यादिः शुचिरिति ४० ।

अग्निहोत्र परीक्षाग्निर्वाचः कामचारतः ।
 चान्द्रायणं चरेचासं वीरवच्चासमं श्रितं ॥ २३ ॥
 ब्रह्महत्या सुरापानं स्त्रेयं गुर्बङ्गनागमः ।
 महान्ति पातकान्याहुः संयोगस्त्रैव तैः सह ॥ २४ ॥
 अदृते च समुत्कर्षो राजगामि च पैशुनं ।
 गुरीश्वालीकनिर्वन्धः समानं ब्रह्महत्या(१) ॥ २५ ॥
 ब्रह्मोज्भूवेदनिन्दा च कौटसाक्षं सुषुद्दवधः ।
 गर्हिताश्चाच्ययोर्जन्मिः(२) सुरापानसमानि षट् ॥ २६ ॥
 निष्ठेपस्थापहरणं नराह्वरजतस्य च ।
 भूमिवज्रभसीनाक्षं रक्षस्येयसमं शृतं ॥ २७ ॥
 रेतःसिकः स्थयोन्याषु कुमारौष्ण्यजामु च ।
 सस्युः पुत्रस्य च(३) खौषु गुरुतस्यसमं विदुः ॥ २८ ॥
 गोबधोऽयाच्य संयाच्यं पारदार्ढामविक्रयः ।
 गुरुमातृपितृत्यागः स्वाध्ययान्वयोः सुतस्य च ॥ २९ ॥
 परिविचितागुजेन परिवेदनमेव च ।
 तयोर्द्दीनस्य कन्यायास्त्रयोरेव च याजनं ॥ ३० ॥
 कन्याया दूषणस्त्रैव वार्ष्ण्यं व्रतखोपनं ।
 तडागारामदाराणामपत्पत्व च विक्रयः ॥ ३१ ॥
 द्रात्रिता बान्धवत्यागो भृताभ्यापनमेव च ।
 भृताश्चाध्ययनादानमविक्रियस्य विक्रयः ॥ ३२ ॥

१ समानि ब्रह्महत्येति अ०, क०, २ गर्हिताश्चामवज्ञानविरिति क० ।
अ० च । ३ सस्युः उत्तम्य चेति ड० ।

सर्वाकारेष्वधीकारो महावन्नप्रवस्तं न ।
 हिंसौषधीनां स्वराजीवः क्रियालङ्घनमेव च ॥ ३३ ॥
 इन्द्रनार्थमगुणाणां दुमाणाच्चैव पातनं ।
 शोषितां ग्रहणच्चैव स्त्रीनिष्ठकसमागमः ॥ ३४ ॥
 आत्मार्थच्च क्रियारथो निन्दितानादनन्तरा ।
 अनाहितानितास्तेयमृणानाच्चानपक्रिया ॥ ३५ ॥
 असच्छास्त्राधिगमनं दोःश्रीखं व्यसनक्रिया ।
 धात्र्यकुर्यपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवणं ॥ ३६ ॥
 स्त्रीशूद्रविट्चत्रवधी नास्तिक्षम्भीपपातकं ।
 ब्राह्मणस्य रुजः कृत्यं ब्रातिरप्नेयमद्यवोः ॥ ३७ ॥
 जैनं पुंसि च मैथुन्यं जातिन्द्रियकरं स्मृतं ।
 ऋष्णरोष्ट्रमृगेन्द्राणामजात्योच्चैव मारणं^(१) ॥ ३८ ॥
 सङ्कीर्णकरणं चेयं मौनाहिनकुलस्य च ।
 निन्दितैभ्यो धनादानं बाणिज्यं शूद्रसेवनं ॥ ३९ ॥
 अपात्रीकरणं चेयमसत्यस्य च भाषणं ।
 छमिकीटवयोऽत्या मद्यानुगतभोजनं ॥ ४० ॥
 पालैधःकुचुमस्तेयमधैर्यच्च मलावहं ।
 इत्यान्तेष्ठ महापुराणे महापातकादिकथनं नामाण-
 व्यधिकाशतमोऽध्यायः ॥

१. मार्णवारच्चैव मारणमिति ४०।

प्रथैकोगसप्तलधिकशतमोऽधायः ।

—:—:—

प्रायशिक्षानि ।

पुरुषर उवाच । इतत्प्रभूतिपापानां प्रायशिक्षं वदामि ते ।
 ब्रह्महा दादशाद्वानि कुटीकृत्वा वने वसेत् ॥ १ ॥
 भिक्षेताव्विशुद्धर्थं कृत्वा शवशिरोध्वजं ।
 प्रास्येदाक्षानमन्त्रो वा समिक्षे चिरवाक्ग्निरोः ॥ २ ॥
 यजेत् वाश्वमेधेन स्वर्जिता गोसवेन वा ।
 जपन्वान्यतमं वेदं योजनानां शतं ब्रजेत् ॥ ३ ॥
 सर्वस्तं वा वेदविदे ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
 ब्रतैरेतैर्योहन्ति महापातकिनो मर्त्यं ॥ ४ ॥
 उपपातकसंयुक्तो गोप्त्रो मासं यवान् पिवेत् ।
 छतवापो वसेन्नोष्टे चर्मणा तेन संबृतः ॥ ५ ॥
 चतुर्थकालमश्वीयादक्षारत्वणं मितं ।
 गोमूत्रेण चरेत् खानं हो मासो नियतेन्द्रियः ॥ ६ ॥
 दिवानुगच्छेहासैव तिष्ठन्नुर्हं रजः पिवेत् ।
 वृषभमेकादशा गास्तु दद्याद्विचरितब्रतः(१) ॥ ७ ॥
 अविद्यमाने सर्वस्तं वेदविद्वयो निवेदयेत् ।
 पादमेकघरेद्विधे हो पादो बन्धने चरेत् ॥ ८ ॥

१ दद्यात् सुपर्दितब्रत इति ४० ।

योजने पादहौनं स्वाच्छरेत् सर्वं निपातने ।
 कान्तारेच्च दुर्गेषु विषमेषु भयेषु च ॥ ८ ॥
 यदि तत्र विपत्तिः स्यादेकप्रादो विधीयते ।
 वरणाभरणहेष्य तथैवार्द्धं विनिर्हिंश्चेत् ॥ १० ॥
 इमने इमने रोधे शकटस्य नियोजने ।
 स्वाच्छ्रुहस्तपाश्रेष्टु यते पादोनमाचरेत् ॥ ११ ॥
 चृङ्गभङ्गेऽस्थिभङ्गे च लाङ्गूलसङ्केदने तथा ।
 याचकन्तु पिवेत्तावद्यावत् सुखा तु गौर्भवेत् ॥ १२ ॥
 गोमतीच्च जपेद्विद्यां गोस्तुतिं गोमतीं चारेत् ।
 एका चेहरुभिर्वाद् यत्र व्यापादिता भवेत् ॥ १३ ॥
 पादं पादम् हत्यायाच्छरेयुस्ते पृथक् पृथक् ।
 उपकारे क्रियमाणे विपत्ती नास्ति पातकं ॥ १४ ॥
 एतदेव ब्रतं कृत्युक्तप्रापातकिनस्तथा ।
 अवकीर्णिं वर्जनं शुद्धयर्थच्चान्द्रायणमयापि वा ॥ १५ ॥
 अवकीर्णीं तु कालेन गर्वभेन चतुष्पदे ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेत् निर्झितिं निश्चिय ॥ १६ ॥
 कृत्वानिं विधिवद्वौमानन्ततस्तु समित्तृचा ।
 चन्द्रे न्द्रगुरुवङ्गीनां चुह्यात् सपिंषाहुतिं^(१) ॥ १७ ॥
 अथवा गर्बभञ्चर्यं वसित्वाव्यरेकहीं ।
 हत्या गर्भमविद्वातं ब्रह्महत्याव्रतं चरेत् ॥ १८ ॥

१ चुह्यात्वपिंषात्तीरति च०, च०, च० च ।

सुरां पौत्रा द्विजो मोहादम्निवर्णां सुरां पिवेत् ।
 गोमूत्रमन्निवर्णं वा पिवेदुदकमेव वा ॥ १८ ॥
 चुवर्णस्तेयकृहिंशो राजानमभिगम्य तु ।
 स्वकर्म ख्यापयन् व्रूपामां भवानुशास्त्रिति ॥ २० ॥
 गृहीत्वा मुशलं राजा सकृदन्यात् स्वयङ्गतं ।
 वधेन शुद्धते स्तेयो ब्राह्मणस्तपसैव वा ॥ २१ ॥
 गुरुतत्पो निष्ठलैव शिश्रव्व हृषणं स्तयं ।
 निधाय चाच्छलो गच्छेदानिपाताच्च नैकर्त्तिं ॥ २२ ॥
 चान्द्रायणान् वा चौमासानभ्यसेन्नियतेन्द्रियः ।
 जातिभंशकरं कर्म छत्वान्यतममिच्छया ॥ २३ ॥
 चरेच्छान्तपनं छच्छं प्राजापत्यमनिच्छयां ।
 सङ्करीपाचक्षत्यासु मासं शोधनमैन्द्रवं ॥ २४ ॥
 मलिनीकरण्यौयेषु तसं स्याद्यावकं लाहं ।
 तुरीयो ब्रह्महत्यायाः चत्विंश्च वधे चृतः ॥ २५ ॥
 वैश्वेऽष्टमांशो हृत्तस्य शूद्रे ज्ञेयस्तु षोडशः ।
 मार्जरनकुलौ हत्वा चासं मण्डुकमेव च ॥ २६ ॥
 श्वगोघोलूकाकांश शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 चतुर्भासपि वर्णानां नारीं हत्वानवस्थितां ॥ २७ ॥
 अमत्यैष प्रमाप्य स्त्रीं शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 सर्पादीनां वधे नक्षमनख्यां वायुसंयमः ॥ २८ ॥
 इव्याणामल्पसाराणां स्तेयं छत्वान्यवेश्मतः ।
 चरेच्छान्तपनं छच्छं व्रतं निर्वाप्य शुद्धति ॥ २९ ॥

भक्तभीज्ञापहरणे यानशया सनस्य च ।
 पुष्टमूलफलानाच्च पञ्चगव्यं विशेषनं ॥ ३० ॥
 दृश्काष्ठद्रमाणान्तु शुक्कान्तस्य गुडस्य च ।
 चेलचर्मामिषाणान्तु(१) विराचं स्यादभोजनं ॥ ३१ ॥
 मणिसुक्ताप्रवालानां तामस्य रजतस्य च ।
 अयःकांस्योपलानाच्च इदशाहं कणादभुक् ॥ ३२ ॥
 कार्पासकौटजोर्णनां हिशफैकशफस्य च ।
 पञ्चिगन्मोषधीनान्तु रज्वा चैव चाहम्ययः ॥ ३३ ॥
 गुरुतत्त्वतं कुर्याद्देतः सिक्त्वा स्वयोनिषु ।
 सख्युः पुत्रस्य च स्त्रीषु कुमारोष्वन्यजामुच्च च ॥ ३४ ॥
 पिण्डस्त्वयेणीं भगिनीं स्वस्त्रीयां मातुरेव च ।
 मातुष्य भातुरामस्य गत्वा चान्द्रायणच्छरेत् ॥ ३५ ॥
 अमातुषोषु पुरुष उदक्यायामयोनिष ।
 रेतः सिक्त्वा जले चैव छक्कं शान्तपनच्छरेत् ॥ ३६ ॥
 मैथुनन्तु समावेष्य पुंसि योषिति वा द्विजः ।
 गीयानेऽप्सु दिवा चैव सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ ३७ ॥
 चण्डालाव्यस्त्रियो गत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्ण च ।
 पतत्वज्ञानतो विप्रो ज्ञानात् साम्यन्तु गच्छति ॥ ३८ ॥
 विप्रदुष्टां स्त्रियं भर्ता निरन्ध्यादेकवेशनि ।
 यत् पुंसः परद्वारेषु तदेनाज्ञारयेद्वतं ॥ ३९ ॥
 साचित्पुनः प्रदुष्ये त सदृशेनोपमन्विता ।
 छक्कुच्छाद्रायणचैव तदस्याः पावनं स्मृतं ॥ ४० ॥

१ वेषुचर्मामिषाणाचेति ख० ।

यत् करोत्येकरात्रेण वृषलीमेवनं हिजः ।

तद्दैश्यभुक् जपेत्तिल्यं चिर्मिर्बैर्व्यपोहति ॥ ४१ ॥

इत्यान्वेष्य महापुराणे प्रायशित्तानि नाम एकोनसप्तत्य-
धिकश्चततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्यधिकश्चततमोऽध्यायः ।

—:—

प्रायशित्तानि ।

पुष्कर उवाच । महापापानुयुक्तानां^(१) प्रायशित्तानि वच्चमिते ।

संवस्तुरेण पतति पतितेन सहाचरन् ॥ १ ॥

याजनाद्यापनाद्योनाद्र तु यानाशनासनात् ।

यो येन पतितेनैषां संसर्गं याति मानवः ॥ २ ॥

स तस्यैव व्रतं कुर्यात्तत्त्वंसर्गस्य शुद्धये ।

पतितस्योदकं कार्यं सपिण्डैर्बान्धवैः सह ॥ ३ ॥

निन्दितेऽहनि सायाह्ने ज्ञात्यृत्विग् गुरुसन्निधी ।

दासौ घटमपां पूर्णं पर्यस्येत् प्रेतवस्थदा^(२) ॥ ४ ॥

अहोरात्रसुपासौरदश्योचं बान्धवैः सह ।

निवर्त्येतं स्तु ज्येष्ठांश्चापादणादिके ॥ ५ ॥

ज्येष्ठांश्चापुयाचास्य यवीयान् गुणतोऽधिकः ।

१ महापापोपपञ्चानामिति ४० ।

२ प्रेतवत् सदेति ४०, ८०, १००, १४०

३ प्रायशित्तं वदामि त इति ४० ।

४ ।

प्रायश्चित्ते तु चरिते पूर्णं कुशमपां नवं ॥ ६ ॥
 तेनैव सार्वं प्राश्येयुः ऊत्वा पुस्तजलाशये ।
 एवमेव विधिं कुर्यादेषिकु पपिताखपि ॥ ७ ॥
 वस्त्राक्षरानन्देयन्तु वसेयुष्म शुद्धान्तिके ।
 तेषां द्विजानां सावित्री नानूद्येत्^(१) यथाविधि ॥ ८ ॥
 तांचारयित्वा त्रीन् क्षच्छान् यथाविध्युपनाययेत् ।
 विकर्मस्थाः परित्यक्तास्तेषां मध्येतदादिश्चेत् ॥ ९ ॥
 जपित्वा चौणि साविच्चाः सहस्राणि समाहितः ।
 मासङ्गोष्ठे पयः पीत्वा मुच्यतेऽस्तप्रतिग्रहात् ॥ १० ॥
 आत्मानां याजनं कृत्वा परेषामन्त्यकर्म च ।
 अभिचारमहीनानान्विभिः क्षच्छैर्व्यपोहति^(२) ॥ ११ ॥
 शरणागतं परित्यज्य वेदं विप्लाव्य च ह्विजः ।
 संवक्त्रं यताहारस्तपापमपविधति ॥ १२ ॥
 खश्टगात्मखरैदृष्टो ग्रास्यैः क्रव्यादभिरेव च ।
 नरोष्ट्राखैर्वराहैश्च^(३) प्राणायामेन शुद्धयति ॥ १३ ॥
 ऊतकव्रतलोपे च कर्मत्वागे द्विभोजनं ।
 हुद्धारां^(४) ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वद्वरच्च गरीयसः ॥ १४ ॥
 ऊत्वानश्च वहः शेषमभिवाद्य प्रसादयेत् ।
 अवगूर्ध्य चरेत्क्षच्छ्रुतिक्षच्छ्रुतिपातने ॥ १५ ॥
 क्षच्छ्रुतिक्षच्छ्रुं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद्य शोणितं ।

१ न युच्यतेति च ० ।

४ क्षुद्धारमिति च ०, च ०, च ०

२ क्षच्छैविशुद्धयति इति ग ०, च ०,

च ० । चोहारनिति ग ०, च ० च ० ।

च ० च ० ।

हुद्धारहेति च ० ।

३ नरोष्ट्रविहवराहैश्चेति च ० ।

चार्णालादिरविज्ञातो यस्य तिष्ठेत वेशमनि ॥१६॥
 सम्बग् ज्ञातस्तु कालेन तस्य कुर्वीत शोधनं ।
 चान्द्रायणं पराकं वा हिज्ञानान्तु विशोधनं ॥१७॥
 प्राजापत्यन्तु शूद्राणां शेषतदनुसारतः ।
 गुड्हसुअः सबणं तथा धान्यानि यानि च ॥१८॥
 खल्वा गृहे ततो इारि तेषान्दयाहुताशनं ।
 स्वर्णमयानान्तु भार्णानां त्याग एव विधीयते ॥१९॥
 द्रव्याणां परिशेषाणां द्रव्यश्चिर्विधीयते ।
 कूपैकपानसक्ता ये स्वर्णासङ्कल्पदूषिताः ॥२०॥
 शुद्धेयुक्तपवासेन पञ्चगव्येन वाप्यथ ।
 यस्तु संस्कृत्य चर्णालमश्वीयाच्च खकामतः ॥२१॥
 हिज्ञानान्द्रायणं कुर्यात्तसक्त्वमश्वापि वा ।
 भार्णसङ्कलसङ्कीर्णश्वार्णालादिजुगुस्तिः ॥२२॥
 भुक्त्वापौत्रा तथा तेषां षड्ग्राचेण विष्टुष्ट्वति ।
 अन्यानां भुक्त्वेषन्तु भद्रयित्वा हिज्ञातयः ॥२३॥
 व्रतं चान्द्रायणं कुर्युस्त्रिरात्रं शूद्र एव तु ।
 चर्णालकूपभार्णेषु अज्ञानात्प्रवते जलं ॥२४॥
 हिजः शान्तपनं कुर्याच्छूद्रशोपवसेहिनं ।
 चर्णालेन तु संस्कृतेषाः ॥१ यस्त्वपः पिवते हिजः ॥२५॥
 चिराचन्तेन कर्त्तव्यं शूद्रशोपवसेहिनं ।
 उच्चिष्टेन घटिष्टः ॥२६॥ शुना शूद्रेण वा हिजः ॥२६॥

१ स्वर्णसङ्कलपमूषिता इति क० । २ यदेति च०, ग०, च०, क०, इ० च ।

३ बंधृष्ट इति क० ।

उपीष्ठ रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्धगति ।
 वैश्येन चत्रिथैषैव सामं नक्तं समाचरेत् ॥ २७ ॥
 अध्यानं प्रस्थितो विप्रः काम्तारे यद्यनूदके ।
 पक्षान्नेन ऋहीतेन मूऽचोक्तारङ्गरोति वै ॥ २८ ॥
 अनिधायैव तद्वर्यं अङ्गे कृत्वा तु संस्थितं ।
 शौचं कृत्वाद्वमभ्युक्त्या अर्कस्यान्नेष दर्शयेत् ॥ २९ ॥
 क्षेत्रैर्यतानां चौरैर्वा काम्तारे वा प्रवासिनां ।
 भक्ष्याभस्त्रविशुद्धरथं^(१) तेषां वक्ष्यामि निष्कृतिं ॥ ३० ॥
 पुनः प्राप्य सदेशस्त्र वर्णनामतुपूर्वशः ।
 कृच्छ्रसान्ते ब्राह्मणस्तु पुनः संखारमर्हति ॥ ३१ ॥
 पादोनान्ते चत्रियस्त्र अर्हान्ते वैश्य एव च ।
 पादं कृत्वा तथा शूद्रो हानं दत्वा विशुद्धगति ॥ ३२ ॥
 उदक्ष्या तु सवर्णा या सृष्टा चेत् स्यादुदक्ष्या ।
 तत्रिन्नेवाहनि स्नाता शुद्धिमाप्नोत्वसंशयं ॥ ३३ ॥
 रजस्त्रा तु नाश्रीयात् संसृष्टा हीनवर्णया ।
 यावत्त्र शुद्धिमाप्नोति शुद्धस्नानेन शुद्धगति ॥ ३४ ॥
 मूऽन् कृत्वा ब्रजन्वर्त्मस्त्रिभ्यं शाल्यसं पिवेत् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धगति ॥ ३५ ॥
 मूऽचोक्तारं हिजः कृत्वा अकृत्वा शौचमालनः ।
 मोहाङ्गुक्त्वा^(२) चिराचन्तु शबान् पीत्वा विशुद्धगति ॥ ३६ ॥
 ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रवक्ष्यादिवसात्तथा ।

१ भक्ष्यभेष्यविशुद्धरथमिति ख० । २ छोमाङ्गुक्त्वेति ख०, ग०, घ०, क०, श० च ।

अनाशकनिष्ठसांश तेषां शुद्धिः प्रचक्षते ॥ ३७ ॥
 चारयेत्रीणि कृष्णाणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकर्मादिसंस्कारैः संस्कुर्यात् तथा पुनः ॥ ३८ ॥
 उपानहममेधं च यस्य संस्थृश्यते मुखं ।
 ऋत्तिकागोमयो तत्र पञ्चगव्यस्त्र शोधनं ॥ ३९ ॥
 वापनं विक्रयचैव नौलवस्त्रादिधारणं ।
 तप्रनीयं हि विप्रस्य विभिः कृष्णे विशुद्धति ॥ ४० ॥
 अन्त्यजातिश्वपाकेन(१) संसृष्टा र्षी रजस्त्रा ।
 चतुर्थेऽहनि शृङ्खा सा चिराच्च तत्र आचरेत्(२) ॥ ४१ ॥
 चाञ्छालश्वपत्रौ सृङ्खा तथा पूयस्त्र सूतिकां ।
 शब्दं तत्स्थिर्ण सृङ्खा(३) सद्यः खानेन शुद्धति ॥ ४२ ॥
 नारं सृङ्खास्थि सञ्चेहं चाला विप्रो विशुद्धति ।
 रथाकार्इमतोयेन अधीनाभेदूदीदकैः ॥ ४३ ॥
 वान्तो विवितः खाला तु चृतं प्राय्य विशुद्धति ।
 खानात् चूरकमंकर्ता कृष्ण कृज्ञ हेऽन्नभुक् ॥ ४४ ॥
 अपाढ़क्तेयाश्ची गव्याश्ची शुना दृष्टस्त्रा शुचिः ।
 कुमिदृशालघाती कृष्णाज्यप्याश्च होमतः ॥ ४५ ॥
 होमाद्यैश्वानुतापेन पूयन्ते पापिनोऽस्त्रिलाः(४) ।
 इत्यान्तेऽमहापुराणे प्रायशित्कथनि नाम सप्तत्वधिक-
 गततमोऽध्यायः ॥

१ अन्त्यजैश्च खपाकेनेति ४० ।

२ अन्त्यजातिश्वपाकेनेत्यदिः; तत्र आचरेदित्यनः पाढ़ः ४० पुस्तके गात्रि ।

३ श्वस्त्रालस्थिर्ण शाश्वतिष्ठा । श्वस्त्रालस्थृष्टिन् शाश्वतिष्ठा ४०, ज० ८ ।

४ ननोचारं द्विजः कृतेत्यादिः; पूयन्ते पापिनोऽस्त्रिलाः इत्यनः पाढ़ः ४०,
ज० ८ पुस्तके गात्रि ।

अथ एकसप्तत्वधिकशततमोऽध्यायः ।

— :०: —

प्रायश्चित्तानि ।

पुण्डर उवाच । प्रायश्चित्तं रहस्यादि वस्ते शुद्धिकरं पर ।

पौरुषेण तु सूक्ष्म न मासं जप्यादिनावहा ॥ १ ॥

मुच्छते पातकैः सर्वैर्जन्माभावैर्वर्षयां ।

वेदजप्याहायुधमाद् गायत्रा व्रततोऽवहा^(१) ॥ २ ॥

मुख्यं सर्वकृच्छ्रेष्ठु खानं होमो हरेयज्ञिः ।

उत्थितस्तु दिवा तिष्ठेदुपविष्टस्यान्ति ॥ ३ ॥

एतद्वैरासनं प्रोक्तं कृच्छ्रकृत्तेन पापहा ।

अष्टभिः प्रत्यहं यासैर्यतिचान्द्रायणं स्मृतं ॥ ४ ॥

प्रातश्चतुर्भिः सावच्छ शिशुचान्द्रायणं स्मृतं ।

यथाकथच्छित् पिण्डानां चत्वारिंश्चत्तद्वयं ॥ ५ ॥

मासेन भक्षयेदेतत् सुरचान्द्रायणं चरेत् ।

चरहसुखं पिवेदापस्त्वयहसुखं पयः पिवेत् ॥ ६ ॥

व्राहमुख्यं दृतं पीत्वा वायुभक्षी भवेत् व्राहं ।

तप्तकृच्छ्रमिदं प्रोक्तं श्रौतैः श्रौतं प्रकौर्त्तिं ॥ ७ ॥

कृच्छ्रातिकृच्छ्रं पयसा दिवसानेकविंश्चतिं ।

गोभूतं गोभयं खोरं दधि स्तर्पिः कुशोदकं ॥ ८ ॥

^१ अपतोऽवहेति च०, च०, च० च ।

एकरात्रोपवासस्थकृच्छ्रं शान्तपनं स्मृतं ।
 एतच्च प्रत्यहाभ्यस्तु महाशान्तपनं स्मृतं ॥ ६ ॥
 व्रह्माभ्यस्तुमथैकमतिशान्तपनं स्मृतं ।
 कृच्छ्रं पराकसञ्ज्ञं स्याद्यादशाङ्गमभोजनं ॥ १० ॥
 एकभक्तं व्रह्माभ्यस्तुं क्रमाचक्तमयाचितं ।
 प्राजापत्यमुपोष्ट्यान्ते पादः स्यात् कृच्छ्रपादकः ॥ ११ ॥
 फलैर्गीसं फलं कृच्छ्रं विल्वैः श्रीकृच्छ्र ईरितः ।
 पद्माचैः स्यादामलकैः पुष्पकृच्छ्रं तु पुष्पकैः ॥ १२ ॥
 पद्मकृच्छ्रन्तथा पचैस्त्रीयकृच्छ्रं जलेन तु ।
 मूलकृच्छ्रन्तथा मूलैर्ध्ना चौरेण तक्रतः ॥ १३ ॥
 मासं वायव्यकृच्छ्रं स्यात्प्राणिपूराक्षभोजनात् ।
 तिलैर्दीदशराचेण कृच्छ्रमान्नेयमार्तिगुत् ॥ १४ ॥
 पादं प्रस्त्रया लाजानां ब्रह्मकृच्छ्रं तथा भवेत् ।
 उपोषितश्चतुर्हश्यां पञ्चदशामनन्तरं ॥ १५ ॥
 पञ्चगव्यं समश्रीयादविष्णाश्रीत्यनन्तरं ।
 मासेन हिर्वरः कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १६ ॥
 श्रीकामः पुष्टिकामश्च सर्गकामोऽवनष्टये ।
 देवताराधनपरः कृच्छ्रकारी स सर्वभाक् ॥ १७ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे रहस्यादिप्रायशित्तं नाम एकस्त-
 त्यधिकाश्चततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विसप्तव्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

सर्वपापप्राप्तिश्चिन्तानि ।

पुण्डर उवाच । परदारमपदव्यजीवहिंसादिके यदा ।

प्रवर्त्तते दृष्टां चित्तं प्रायचित्तं स्मुतिस्तदा ॥ १ ॥

विष्णवे विष्णवे नित्यं विष्णवे विष्णवे (१) नमः ।

नमामि विष्णुं चित्तस्थमहङ्कारगतिं हरिं ॥ २ ॥

चित्तस्थमौश्मव्यक्तामनन्तमपराजितं ।

विष्णुमौडामशेष अनादिनिधनं विभुं ॥ ३ ॥

विष्णुश्चित्तमतो यत्ते विष्णुर्बुद्धिगतस्य यत् ।

यज्ञाहङ्कारगो विष्णुर्द्विष्णुर्मयि संस्मितः ॥ ४ ॥

करोति कर्मभूतोऽस्ती स्थावरस्य चरस्य च ।

तत् पापवायमायातु तस्मिन्देव हि चिन्तिते ॥ ५ ॥

ध्यातो हरति यत् पापं स्वप्ने दृष्टस्तु भावनात् ।

तसुपेत्वमहं विष्णुं प्रणतार्तिहरं हरिं ॥ ६ ॥

जगत्यस्मिन्निराधारे मञ्जमाने तमसामः ।

हस्तावलम्बनं विष्णुं प्रणमामि परात् परं ॥ ७ ॥

सर्वखरेश्वर किमो फरमालाद्योऽक्षज ।

हृषीकेश हृषीकेश हृषीकेश नमोऽस्तुते ॥ ८ ॥

नृसिंहानन्त गोविन्द भूतभावन केशव ।

१ विष्णवे विष्णवे रति ज० ज० च ।

दुरुत्तं दुरुतं भ्यातं शमदाष्टव्रमोऽसुते ॥ ८ ॥
 यन्मया चिन्तितं दुष्टं स्वचित्तवशवर्त्तिना ।
 अकार्यमहदत्यन्तस्त्वमन्य केशव ॥ १० ॥
 ब्रह्मण्डदेव गोविन्द परमाथपरायण ।
 जगदाथ जगदातः पापं प्रशमयाच्छुत ॥ ११ ॥
 यद्यापराह्ने सायाह्ने मध्याह्ने च तदा निशि ।
 कायेन मनसा वाचा कृतं पापमजानता ॥ १२ ॥
 जानता च हृषीकेश पुण्डरीकाञ्च माधव ।
 नामदयोज्ञारणतः स्वप्ने यातु मम चयं ॥ १३ ॥
 शारीरं मे हृषीकेश पुण्डरीकाञ्च माधव ।
 पापं प्रशमयाद्य त्वं^(१) बाक्कृतं मम माधव ॥ १४ ॥
 यद्भूम्लव्यातस्वपंस्तिष्ठन् गच्छन् जाग्रद् यदास्थितः ।
 कृतवान् पापमद्याहं कायेन मनसा गिरा ॥ १५ ॥
 यत् स्वत्प्रमपि यत् स्थूलं कुयोनिनरकावहं ।
 तद्यातु प्रशमं सर्वं वासुदेवानुकौर्त्तनात् ॥ १६ ॥
 परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमस्त यत् ।
 तस्मिन्^(२) प्रकौर्त्तिते विष्णो यत् पापं तत् प्रश्यतु ॥ १७ ॥
 यत् प्राप्य न निवर्त्तन्ते गन्धस्यर्णदिवर्जितं ।
 सूरयस्तत् पदं विष्णोस्तत् सर्वं शमयत्वं^(३) ॥ १८ ॥
 पापप्रसाशनं स्तोत्रं यः पठेच्छ ग्रन्थादपि^(४) ।

१ प्रशमात्पर्यन्तित च, च०, ज० च ।

२ अस्मिन्निति च० ।

३ सर्वं शमयत्वमन्ति च० ।

४ यः पठेच्छ इया नर इति ज०,

ज० च । यः पठेच्छ युषाङ्गर

इति च० ।

शारीरैर्ज्ञानसैर्वाग्जैः छतैः पापैः प्रमुच्यते ॥ १८ ॥
 सर्वपापयहादिभ्यो याति विष्णोः परं पदं ।
 तत्त्वात् पापे छले जप्यं स्तोत्रं सर्वावमईनं ॥ २० ॥
 प्रायश्चित्तमघोषानां स्तोत्रं व्रतक्षते वरं ।
 प्रायश्चित्तैः स्तोत्रजैर्व्रतैर्क्षतिं पातकं ॥ २१ ॥
 ततः कार्याणि^(१) संसिद्धैः तानि वै भुक्तिसुक्तये ।

इत्यान्नेये महापुराणे सर्वपापप्रायश्चित्ते पापनाशन-
 स्तोत्रं नाम हिसप्तव्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिसप्तव्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

प्रायश्चित्तं ।

अन्नपुराण । प्रायश्चित्तं ब्रह्मशोकं वस्ये पापोपशान्तिदं ।
 स्यात् प्राणवियोगफलो व्यापारो हननं स्फृतं ॥ १ ॥
 रागाद् हेषात् प्रमादाच्च स्वतः परत एव वा ।
 ब्राह्मणं घातयेद्यस्तु स भवेद्ब्रह्मघातकः ॥ २ ॥
 ब्रह्मनामेककार्थाणां सर्वेषां शस्त्रधारिणां ।
 यद्येको घातकस्तत्र सर्वे ते घातकाः स्फृताः ॥ ३ ॥
 आक्रोशितस्ताडिती वा धनैर्बा परिपौडितः ।

१ ततः कर्माशौति च०, च०, च०, च० च ।

यसुहिश्च त्वजेत् प्राचांस्तमार्बद्धावातकं ॥ ४ ॥
 औषधाद्युपकारे तु न पापं स्वात् ज्ञते चते ।
 मुत्रं शिवन्तथा भार्यां शासते न चृते चावं ॥ ५ ॥
 देशं कालस्त्वयः शक्तिं पापचावेश्च यद्वतः ।
 प्रायशिक्षं प्रकल्पं स्वाद्यत्र चोक्ता न निष्कृतिः^(१) ॥ ६ ॥
 गवार्थं ब्राह्मणार्थं वा सद्यः प्राचान् परित्यज्जेत् ।
 प्रास्येदामानमन्मो वा मुचते ब्रह्महत्या ॥ ७ ॥
 शिरःकपाली ध्वजान् भैक्षाशी कर्म वेद्यन् ।
 ब्रह्माहा द्वादशाव्यानि भितभुक् शुद्धिमाप्नुयात् ॥ ८ ॥
 षड्भिर्वर्णैः शुद्धचारौ ब्रह्माहा पूयते नरः ।
 विहितं यदकामानां कामात् हिगुणं चृतं ॥ ९ ॥
 प्रायशिक्षं प्रहस्तस्त्वं वधे स्वातु^(१) विवार्षिकं ।
 ब्रह्मन्त्रि चन्द्रे हिगुणं विट्ठ्लूदे हिगुणं चिधा ॥ १० ॥
 अन्यत्र विप्रे सकालं पादोनं चक्रिये मतं ।
 वैश्येऽर्दपादं चक्रे स्याद्वस्त्रीबालरोगिषु ॥ ११ ॥
 तुरौयो ब्रह्महत्यायाः चक्रियस्त्वं वधे चृतं ।
 वैश्येऽर्दमांशो हृतस्त्रे शूद्रे चक्रियस्तु शोङ्घाः ॥ १२ ॥
 अप्रदुष्टां स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्यावतं चरेत् ।
 पञ्चगव्यं पिवेद्वोऽप्तो मासमासीत संयतः ॥ १३ ॥
 गोष्ठे शयो गोऽनुगामी गोप्रदानेन शुद्धति ।
 छात्कृष्णैवातिकृष्णैवापादङ्गासो नृपादिषु ॥ १४ ॥
 अतिवृहामतिकृशामतिबालास्त्रे रोगिणीं ।

१ न संखृतिरिति ४० ।

२ वषेश्च तु इति ४० ।

हत्वा पूर्वविधानेन चरेदृष्टतं हिजः ॥ १५ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छत्या दद्याद्वै मतिक्षदिक्षं ।
 मुष्टिचपेटकीलैन तथा शृङ्गादिमोठने ॥ १६ ॥
 लगुडादिप्रहरेण गोबधं तत्र निर्दिशेत् ।
 हमने दामने चैव शकटादौ च योजने ॥ १७ ॥
 संभशृङ्गलपाशैर्वा मृते पादोनमाचरेत् ।
 काढे शान्तपनं कुर्यात् प्राजापत्यन्तु लोहके ॥ १८ ॥
 तसकुच्छन्तु पाषाणे शस्ते चाघतिकृच्छकं ।
 मार्जारगोधामकुलमण्डुकवपतन्निषः ॥ १९ ॥
 हत्वा चरहं पिवेत् क्षीरं कुच्छुं चान्द्रायणं चरेत् ।
 व्रतं रहस्ये रहसि प्रकाशेऽपि प्रकाशकं ॥ २० ॥
 प्राणावासशतं कार्यं सर्वपापापनुक्तये ।
 पानकं द्राक्षमधुकं खार्जं रक्तालमैष्ववं ॥ २१ ॥
 माध्वीकं टङ्गमाध्वीकं भैरेयं नारिकेलजं ।
 न मद्यान्वयि मद्यानि पैष्टी मुख्या सुरा स्मृता ॥ २२ ॥
 चैवर्णस्य निविहानि पौत्रा तप्ताव्ययः शुचिः ।
 कणान् वा भक्षयेदद्वं पिण्याकं वा सक्षन्निश्चि ॥ २३ ॥
 सुरापाणापनुत्यर्थं बालवासा जटी ध्वजी ।
 अज्ञानात् प्राज्ञ विष्मूलं सुरासंसृष्टमेव च ॥ २४ ॥
 पुनः संस्कारमर्हन्ति वयो वर्णा हिजातयः ।
 भद्रमाणहस्तिता आपः पौत्रां सम्भिनं व्रती ॥ २५ ॥
 चारणालस्य तु पानीयं पौत्रा स्यात् षष्ठ्यदिनं व्रती ।
 चण्डालकूपभाण्डेषु पौत्रा शान्तपनं चरेत् ॥ २६ ॥

पञ्चगव्यं विरान्ते पीत्वा चान्त्यजलं हिजः ।
 मद्यकण्ठकशब्दूकशङ्खशुक्तिकपर्दकान् ॥ २७ ॥
 पीत्वा नदोदकं चैव पञ्चगव्येन शुद्धति ।
 शब्दकूपोदकं पीत्वा त्रिरात्रेण विशुद्धति ॥ २८ ॥
 अन्त्यावसायिनामन्त्रं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 आपत्काले शूद्रगृहे मनस्त्वापेन शुद्धति ॥ २९ ॥
 शूद्रभाजनभुक् विप्रः पञ्चगव्यादुपोषितः ।
 कन्दुपक्षं स्नेहपक्षं स्नेहं च दधिशक्तवः ॥ ३० ॥
 शूद्रादनिव्याप्तेतानि गुडचौररसादिकं ।
 अस्त्रातभुक् चोपवासी दिनान्ते तु जपाच्छुचिः ॥ ३१ ॥
 मन्त्रोष्टार्थशुचिर्भुज्ञा त्रिरात्रेण विशुद्धति ।
 केशकौटावपत्रं च पादस्फृष्टस्त्र कामतः ॥ ३२ ॥
 अशूणप्त्रावेचित्सं चैव सस्पृष्टं वाप्युदक्षया ।
 काकादैरवलीढं च शुमासंस्यूष्टमेव च ॥ ३३ ॥
 गवाद्यैरत्मानातं भुक्त्वा त्राहसुपावसेत् ।
 रेतोविष्मूलभच्ची तु प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ ३४ ॥
 चान्द्रायणं नवज्ञाहे पराको मासिके मतः ।
 पञ्चत्रयेऽतिज्ञाच्छुं स्नात् घण्मासे क्षुद्रमेव च ॥ ३५ ॥
 आव्विके प्रादक्षाच्छुं स्नादेकाहः युवराव्विके ।
 पूर्वेषुर्वार्षिकां आहं परेषुः युवराव्विकं ॥ ३६ ॥
 निविहमव्यये भुज्ञे प्रायश्चित्तसुप्रोपयें ।
 अस्त्रृणं लशुनं भुज्ञा^(१) गिरुकां ताच्छुमाचरेत्^(२) ॥ ३७ ॥

१. काम्पन इश्वरं भुक्त्वे ति ३०। २. लिपदक्षुं समाचरेदिति च०।

अभीज्ञानात्मु भुज्ञानं स्त्रीशुद्रोच्छिष्टमेव च ।
 जन्मा मांसमभृत्य सप्तरात्रं पयः पिवेत् ॥ ३८ ॥
 मधु मांसस्त्र योऽश्रीयाच्छावं सूतकमेव वा ।
 ग्राजापत्यं चरेत् छाच्छं ब्रह्मचारी वतिर्वैती ॥ ३९ ॥
 अन्यायेन परस्तापहरणं स्त्रेयमुच्यते ।
 मुसलेन रूतो राज्ञा स्त्रर्थस्त्रेयी विशुद्धति ॥ ४० ॥
 अधःश्यायी जटाधारी पर्णमूलफलाशनः ।
 एककालं समश्नानो हादशाब्दे विशुद्धति ॥ ४१ ॥
 रक्षस्त्रेयी सुरापत्य ब्रह्महा गुरुतत्पयः ।
 स्त्रेयं कला सुरां पौला छाच्छश्चाब्दं चरेन्नरः ॥ ४२ ॥
 मणिमुक्ताप्रवालानां तात्रस्य रजतस्य च ।
 अयस्कांस्त्रोपलानात्मु हादशाहं कणाकभुक् ॥ ४३ ॥
 मनुष्याणात्मु हरणे स्त्रीणां चेत्रगृहस्त्र च ।
 वापीकूपतडागानां शुष्पिशान्द्रायणं च्छृतं ॥ ४४ ॥
 भज्ञभीज्ञापहरणे यानश्यासनस्य च ।
 पुण्यमूलफलानात्मु पञ्चगव्यं विशेषनं ॥ ४५ ॥
 दृष्टकाठद्रमाणात्मु शुक्काक्रस्य गुणस्य च ।
 चेत्रस्त्र्यामिवाणात्मु चिरात्रं स्यादभीजनं ॥ ४६ ॥
 पितुः पद्मीच्छ भगिनीमाचार्यतनयान्तथा ।
 आचार्याणीं सुतां स्त्रात्मु गच्छंस्त्र गुरुतत्पयः ॥ ४८ ॥
 गुरुतत्पयेऽभिभाष्यैनस्त्रेपे पचाद्योमये ।
 शूर्मीं ज्वलमौज्जाञ्जिष्य मृत्युना स विशुद्धति ॥ ४९ ॥
 चान्द्रायशान् वा शौकासानभस्य गुरुतत्पयः ।

एवमेव विधिं कुर्याद् योषित्सुपतितास्तपि ॥ ५० ॥
 यत् पुंसः परदारेषु तच्चैनां कारयेद्वत् ।
 रेतः सिङ्गा कुमारीषु चाण्डालौषु सुतासु च ॥ ५१ ॥
 सपिञ्छापत्यदारेषु प्राणत्यागो विधीयते ।
 यत् करोत्येकरात्रेण हृषलीसेवनं द्विजः ॥ ५२ ॥
 तद्वैस्यभुग्^(१) जपन्नित्यं त्रिभिर्वर्षेर्व्यपोहति ।
 पिण्डव्यदारगमने भाद्रभार्यागमे^(२) तथा ॥ ५३ ॥
 चाण्डालौं पुक्तसीं वापि स्त्रुषाच्च भगिनीं सखीं ।
 मातुः पितुः स्वसारच्च नित्यिसां शरणागतां ॥ ५४ ।
 मातुलानौं स्वसारच्च सगीत्रामन्यमिच्छतीं ।
 शिष्यभार्यां गुरोर्भार्यां गत्वा चान्द्रायण्डरेत् ॥ ५५ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे प्रायश्चित्तानि नाम चिसपत्य-
 धिकश्ततमोऽध्यायः ॥

१ इविष्यभगिनिति ग०, ढ० च ।

२ भासूज्ञायामके इति ग०, ढ०, ढ० च ।

अथ चतुःसप्तविधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रायश्चिन्नानि ।

ग्निरुद्वाच । देवाश्रमार्चनादीनां प्रायश्चिन्नत्तु लोपतः ।
पूजालोपे चाष्टशतं जपेहिगुणपूजनं ॥ १ ॥
पञ्चोपनिषद्दैर्घ्यं क्लैहुत्वा ब्राह्मणभोजनं ।
सूतिकान्त्यजकोदक्यास्युष्टे देवे शतं जपेत्(१) ॥ २ ॥
पञ्चोपनिषद्दैः पूजां हिगुणं स्तानमेव च ।
विप्रभोज्यं होमलोपे होमस्तानं तथार्चनं ॥ ३ ॥
होमद्रव्ये मूषिकाद्यर्भक्षिते कौटसंयुते ।
तावन्नावं परित्यज्य प्रोक्ष देवादि पूजयेत् ॥ ४ ॥
अङ्गुरार्पणमावन्तु छिन्नं भिन्नं परित्यजेत् ।
अस्युश्यैश्वैव संस्युष्टे अन्यपात्रे तदर्पणं ॥ ५ ॥
देवमानुषविनाशं पूजाकाले तथैव च ।
मन्त्रद्रव्यादिव्यत्यासे मूलं जप्त्वा पुनर्जपेत् ॥ ६ ॥
कुम्भेनाष्टशतजपो देवे सु पतिते करात् ।
भिन्ने नष्टे चोपवासः शतहोमाच्छु भं भवेत्(२) ॥ ७ ॥

१ शतं शङ्खेदिति ४०, ५० च । २ शतहोमाच्छु चिर्भवेदिति ४०, ५०, ६० च ।

क्षते पर्येऽगुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तन्तु तस्यैकं हरिसंस्मरणं परं ॥ ८ ॥
 चान्द्रायणं पराको वा प्राजापत्यमघोषनुत् ।
 सूर्येशशक्तिश्चौशादिमन्त्रजप्यमघोषनुत् ॥ ९ ॥
 गायत्रीप्रथमस्तोत्रमन्त्रजप्यमघोषनुत् ।
 काद्यैरावौजसंयुक्तैराद्यैराद्यैस्तदन्तकैः ॥ १० ॥
 सूर्येशशक्तिश्चौशादिमन्त्राः कोटश्चिकाः पृष्ठक् ।
 ओङ्गौमादाद्यतुर्थन्ता नमोन्ताः सर्वकामदाः ॥ ११ ॥
 दृशिंहदादशार्णमालामन्त्राद्यघोषनुत् ।
 आग्नेयस्य पुराणस्य पठनं अवणादिकं ॥ १२ ॥
 हिविद्यारूपको विष्णुरमिरूपस्तु गौषते ।
 परमात्मा देवमुखं सर्ववेदेषु गौयते ॥ १३ ॥
 प्रहृत्तौ तु निवृत्तौ तु इज्यते भुक्तिमुक्तिदः^(१) ।
 अग्निरूपस्य विष्णोर्हिं हृवनं ध्यानमर्चनं ॥ १४ ॥
 जप्यं स्तुतिश्च प्रणतिः शारौराशेषाघोषनुत् ।
 दशस्तर्णानि दानानि धान्यदादशमेव च ॥ १५ ॥
 तुलापुरुषमुख्यानि महादानानि षोडश ।
 अन्नदानानि मुख्यानि सर्वाख्यघराणि हि ॥ १६ ॥
 तिथिवारक्ष्यसङ्क्रान्तियोगमन्त्रादिकालके ।
 ब्रतादि सूर्येशशक्तिश्चौशादेरघोषातनं^(२) ॥ १८ ॥
 गङ्गा गया प्रयागस्य काश्ययोध्या छ्वन्तिका ।

१ प्रहृतेषु निष्टैषु इज्यते भुक्तिमुक्तिद २ अष्टमाश्वर्णमिति ग० ।

इति ष०, उ०, अ०, अ० च ।

कुरुक्षेत्रं पुष्करस्त नैमित्तं पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥
 शालशामप्रभासाद्यं तौर्ध्वादौवधातकं ।
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिरितिध्यानमधौषनुत् ॥ २० ॥
 पुराणं ब्रह्म चामे यं ब्रह्मा विष्णुर्महेश्वरः ।
 अवताराः सर्वपूजाः प्रतिष्ठाप्रतिमादिकं ॥ २१ ॥
 ज्योतिःशास्त्रपुराणानि श्रूतयस्तु तपोव्रतं^(१) ।
 अर्थशास्त्रं सर्गद्या आयुर्वदो धनुर्मतिः ॥ २२ ॥
 शिद्धा छन्दो व्याकरणं निरक्षाभिधानकं ।
 कल्पो न्यायस्त्र मीमांसा द्व्यात् सर्वं हरिः प्रभुः ॥ २३ ॥
 एके हयोर्यतो यस्मिन् यः सर्वमिति वेद यः ।
 तं द्व्यात्यस्त्र पापानि विनश्यन्ति हरिष्व सः ॥ २४ ॥
 विद्याष्टादशरूपस्त्र सूक्ष्मः सूखोऽपरो हरिः ।
 ज्योतिः सदचरं ब्रह्म परं विष्णुश्च निर्मिलः ॥ २५ ॥
 इत्यान्नेये महापुराणे प्रायस्त्रित्तानि नाम चतुःसप्त्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चसप्त्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

ब्रतपरिभाषा ।

अग्निरुद्वाच । तिथिवारक्षेदिवसमासर्वद्वार्कसङ्कुमे ।
 नृस्त्रौब्रतादिः^(१) वक्ष्यामि वसिष्ठ शृणु तत् क्रमात् ॥ १ ॥

१ श्रृतयः श्रुतयो ब्रतमिति क०, च०, छ०, मित्यन्तः गाढः च० पुष्करे नालि ।
 च० च । चर्चं ब्रह्मेत्यादिः, तपोव्रतः १ पुंजो ब्रतादीति क०, च० च ।

शास्त्रोदितो हि निश्चमो व्रतं तच्च तपो मतं ।
 नियमास्तु विशेषास्तु व्रतस्यैव दमादयः ॥ २ ॥
 व्रतं हि कर्त्तृसम्मापात्तप इत्यभिधीयते ।
 इन्द्रियग्रामनियमान्वियमशाभिधीयते ॥ ३ ॥
 अनन्यस्तु ये विप्रास्तेषां शेषोऽभिधीयते ।
 व्रतोपवासनियमैर्नानादानैस्तथा द्विजः ॥ ४ ॥
 ते स्युर्देवादयः^(१) प्रीता भुक्तिभुक्तिप्रदायकाः ।
 उपाहतस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह ॥ ५ ॥
 उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः^(२) ।
 कांस्यं मांसं मस्त्रज्ज्वलं चणकं कोरदूषकं ॥ ६ ॥
 शाकं मधुं पराङ्मधु^(३) त्वजेदुपवसन् स्त्रियं ।
 मुष्मालङ्गारवस्त्राणि धूपगन्धानुलेपनं ॥ ७ ॥
 उपवासे न शस्यन्ति दन्तधावनमञ्जनं ।
 दन्तकाष्ठं पञ्चगव्यं क्षत्वा प्रातर्वं तच्चरेत् ॥ ८ ॥
 असक्तज्जलपानाच्च ताम्बूलस्य च भक्षणात् ।
 उपवासः प्रदुषेत दिवासप्नाच्च मैथुनात् ॥ ९ ॥
 चमा सत्यन्दया दानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 देवपूजाग्निहरणं^(४) सन्तोषोऽस्तेयमेव च ॥ १० ॥
 सर्वव्रतेष्वयं धर्मः सामान्यो दशधा स्फृतः ।
 पवित्राणि जपेचैव जुहुयाचैव शक्तिः ॥ ११ ॥

१ ते: स्युर्देवादय इति ५०, ८० च । ३ शाकं दधि पराङ्मधुति ५०, ८० च ।

२ सर्वपापेविवर्जित इति ५०, ८० ४ देवपूजाग्निहरणमिति ५०, ८० च ।
च । सर्वतः परिवर्जित इति ५० ।

नित्यसायौ मिताहारो^(१) गुहदेवदिजार्चकः ।
 चारं चौद्रष्टु लवणं मधुं मांसानि वर्जयेत् ॥ १२ ॥
 तिलमुहाद्वते शस्यं शस्ये गोधूमकोद्रवी ।
 चीनकं देवधान्यज्ञं श्रमीधान्यं तथैक्षवं^(२) ॥ १३ ॥
 श्रितधान्यं तथा परशं मूलं चारगणः स्मृतः ।
 ब्रीहिष्ठिकमुहार्च वलायाः सतिला यवाः ॥ १४ ॥
 इशामाकाशैव नीवारा गोधूमाद्या व्रते हिताः ।
 कुषारणालावुवार्त्ताकून् पालङ्घौम्पुतिकान्यजेत् ॥ १५ ॥
 चरुभैर्वः शशुकणाः श्राकन्दधि दृतं पयः ।
 इशामाकशालिनीवारा यवकं मूलतण्डुलं ॥ १६ ॥
 हविष्यं व्रतनक्तादावग्निकार्थादिके हितं ।
 मधुं मांसं विहायान्यद् व्रते वा हितमीरितं ॥ १७ ॥
 लग्नं प्रातस्यहं साबं चरहमद्यादयाचितं ।
 चरहम्परच्च नाश्रीयात् प्राजापत्यच्चरन् द्विजः ॥ १८ ॥
 शकैकं ग्रासमश्रीयात् चरहाणि त्रौणि पूर्ववत् ।
 व्राहस्पोपवसेदन्यमतिकाच्छ्रुं चरन् द्विजः ॥ १९ ॥
 गोमूर्चं गोमयं चौरं दधि सर्पिः कुशोदकं ।
 एकरात्रीपवासस्य छच्छ्रुं श्रान्तपनं स्मृतं ॥ २० ॥
 शृथक् श्रान्तपनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु काच्छ्रीयं महाश्रान्तपनोऽवहा ॥ २१ ॥
 ह्वादशाहीपवासेन पराकः सर्वपापहा ।

१ अताहार इति ष० ।

२ श्रमीधान्यं तथैक्ष चेति ग०, ख० च ।

अहापराकस्तिगुणस्वयमेव प्रकौर्तिः ॥ २२ ॥
 पौर्णमासां पञ्चदश्यास्यमावास्यभोजनः ।
 एकापाये ततो हृषी चान्द्रायणमतोऽन्यथा ॥ २३ ॥
 कपिलागोः पलं मूचं अर्द्धाङ्गः उच्च गोमयं ।
 चौरं सप्तपलन्दद्याद् दध्न्यैव पलद्ययं^(१) ॥ २४ ॥
 दृतमेकपलन्दद्यात् पलमेकं कुशोदकं ।
 गायत्रा उद्द्वा गोमूत्रं गन्धारेति गीमयं ॥ २५ ॥
 आप्तायस्तेति च चौरं दधिक्राव्येति वै दधि ।
 तेजोऽसौति तथा चाच्यं देवस्तेति कुशोदकं^(२) ॥ २६ ॥
 ब्रह्मकूचीं भवलेवं आपो हिष्ठेत्यृचं जपेत् ।
 अवमध्यणस्तेन संयोज्य प्रणवेन वा ॥ २७ ॥
 पौत्रा सर्वाघनिर्मुक्तो विष्णुलोकी शुपोषितः ।
 उपत्रासौ सायभोजी यतिः षष्ठामकालवान् ॥ २८ ॥
 मांसवर्जीं चाखमेधौ सत्यवाहौ दिवं व्रजेत् ।
 अन्याधियं प्रतिष्ठाच्च यज्ञदानव्रतानि च ॥ २९ ॥
 देवव्रतवृषोद्धर्मं चूडाकरणमेखलाः ।
 माङ्गल्यमभिषेकम् मलमासे विवर्जयेत् ॥ ३० ॥
 दर्शाइर्शस्तु चान्द्रः स्यात् चिंशाह्यैव सावनः ।
 मासः सौरस्तु सङ्कृत्यन्तर्नाच्चत्रो भविवर्त्तनात् ॥ ३१ ॥
 सौरो मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्मृतः^(३) ।

१ दध्न्यैव पलवस्यभिति ष०, अ०, ठ० पाठः इ० युक्तके नालि ।

२ ।

३ सावगो मत इति इ० ।

२ मावत्रा इत्यादि, कुशोदकमित्यनः

आस्त्रिके पिण्डकार्ये च चान्द्रो मासः प्रशस्यते ॥ ३२ ॥
 आषाढौमवधिं काला यः स्यात्पञ्चसु पञ्चमः ।
 कुर्याच्छ्रावन्तव रविः कम्यां गच्छतु वा न वा ॥ ३३ ॥
 मासि संवत्सरे चैव तिथिहैधं यदा भवेत् ।
 तवोन्नरोन्नमा ज्ञेया पूर्वा तु स्यान् मलिङ्गुचा ॥ ३४ ॥
 उपोषितव्यं नच्चवं येनास्तु याति भास्तरः ।
 दिवा पुण्यास्तु तिथयो रात्रौ नक्षत्रे शुभाः ॥ ३५ ॥
 युग्माग्निक्षतभूतानि^(१) षण्मुन्योर्बुद्ध्ययोः ।
 रुद्रेण हादशो युक्ता चतुर्दशाय^(२) पूर्णिमा ॥ ३६ ॥
 प्रतिपदा लमावास्या तिथोर्बुद्ध्मं महाफलं ।
 एतदास्तु महाघोरं हन्ति पुण्यं पुराकृतं ॥ ३७ ॥
 नरेन्द्रमन्वितविनां^(३) विवाहोपद्रवादिषु ।
 सद्यः शौचं समाख्यातं कालारापदि संषदि ॥ ३८ ॥
 आरब्धदीर्घतपसां न राजा व्रतहा च्छियाः ।
 गर्भिणी सूतिका नक्तं कुमारी च रजस्तला ॥ ३९ ॥
 यदाऽशुद्धा तदान्येन कारयेत् क्रियाः सदा ।
 क्रोधात् प्रमादाङ्गोभादा व्रतभङ्गी भवेद्यदि ॥ ४० ॥
 दिनवर्यं न भुज्जीत मुख्णनं शिरसोऽथ वा ।
 असामर्थ्ये व्रतकातौ पद्मौ वा कारयेत् सुतं ॥ ४१ ॥
 सूतके सूतके कार्यं प्रारब्धं पूजनोज्ञभितं ।
 व्रतस्यं मूर्च्छितं दुन्धपानाद्यैरुद्धरेद् गुरुः ॥ ४२ ॥

१ युग्माग्नियुग्मभूतानीति च०, अ० च । २ नरेन्द्रसचिवतिनामिति च०, च०,
 ३ चतुर्दशा चेति च० । च०, अ० च ।

अष्टो तान्यव्रतज्ञानि आपो मूलं फलं पथः ।
 हविर्ब्राह्मणकाम्या च गुरोर्वचनमौषधं ॥ ४३ ॥
 कीर्त्तिसन्ततिविद्यादिसीभाग्यारोग्यहृदये ।
 नैर्मल्यभुक्तिसुक्षर्थं कुर्व ब्रतपते ब्रतं ॥ ४४ ॥
 इदं ब्रतं मया श्रेष्ठं गृहीतं पुरतस्तव ।
 निर्विज्ञां सिद्धिमायातु त्वत्प्रसादात् जगत्पते ॥ ४५ ॥
 गृहीतेऽस्मिन् ब्रतवरे^(१) यद्यपूर्णे मिये ह्यहं ।
 तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु प्रसन्ने त्वयि सत्पतौ ॥ ४६ ॥
 ब्रतमूर्तिं जगद्गृतिं मण्डले सर्वसिद्धये ।
 आवाहये नमस्तुभ्यं सन्निधीभव केशव ॥ ४७ ॥
 मनसा कल्पितैर्भक्त्या पञ्चगच्छैर्जलैः शुभैः ।
 पञ्चामृतैः स्नापयामि त्वं मे च भव पापहा ॥ ४८ ॥
 गन्धपुष्पोदकैर्युक्तमर्थमर्थपते शुभं ।
 गृहाण पादामाचाममर्द्धार्हद्गुरु मां सदा ॥ ४९ ॥
 वस्त्रं वस्त्रपते पुण्यं गृहाण कुरु मां सदा ।
 भूषणाद्यैः सुवस्त्राद्यैश्चादितं ब्रतसत्पते ॥ ५० ॥
 सुगन्धिगन्धं विमलं गन्धमूर्त्ति गृहाण वै ।
 पापगन्धविहीनं मां कुरु त्वं हि सुगन्धिकं ॥ ५१ ॥
 पुण्यं गृहाण पुष्पादिपूर्णं मां कुरु सर्वदा ।
 पुण्यगन्धं सुविमलं आयुरारोग्यहृदये ॥ ५२ ॥
 दशाङ्गं गुणगुलुष्टतयुक्तं धूपं गृहाण वै ।
 सधूप धूपितं मां त्वं कुरु धूपितसत्पते ॥ ५३ ॥

^१ ब्रते देव इति ग०, घ०, ज०, झ०, च०, ठ० च ।

दीपमूर्द्धशिखं दीपं गृहाणाखिलभासकं ।
 दीपमूर्त्ते प्रकाशादं सर्वदोर्हं गतिं कुरु ॥ ५४ ॥
 अवादिकस्त्र नैवेद्यं गृहाणाचादि सत्यते ।
 अवादिपूर्णं कुरु मामवदं सर्वदायकं ॥ ५५ ॥
 मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं मया प्रभो ।
 यत् पूजितं व्रतपते परिपूर्णतदस्तु मे ॥ ५६ ॥
 धर्मं देहि धनं देहि सौभाग्यं गुणसम्मतिं ।
 कौर्त्तिं विद्यां(१) देहि चायुः स्वर्गं भोगस्त्र देहि मे ॥ ५७ ॥
 इमां पूजां व्रतपते गृहीत्वा व्रज साम्युतं ।
 पुनरागमनायैव वरदानाय वै प्रभो ॥ ५८ ॥
 चाला व्रतवता सर्वव्रतेषु व्रतमूर्त्तयः ।
 पूज्याः सुवर्णजास्ता वै शत्या वै भूमिशायिना ॥ ५९ ॥
 जपो होमस्त्र सामान्यव्रतान्ते दानमेव च ।
 चतुर्विंश्या इदादश वा पञ्च वा चय एककः ॥ ६० ॥
 विप्राः प्रपूज्या गुरवो(२) भोज्याः शत्या तु दक्षिणा ।
 देया गावः सुवर्णद्याः पादुकोपानहौ पृथक् ॥ ६१ ॥
 जलपातञ्जाचपाचमृतिकाच्छवमासनं(३) ।
 शत्या वस्त्रयुगं कुशाः परिभाषियमौरिता ॥ ६२ ॥
 इत्यान्येऽमहापुराणे व्रतपरिभाषानाम पञ्चसप्तत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ कौर्त्ति॑ दक्षिणिति च०, छ० च ।

ज०, ढ० च ।

२ विप्राः पूज्याः समरव इति ष०,

३ मुद्रिकाच्छवमासनिति च० ।

अथ षट्सप्तत्यधिकशततमोऽथायः ।

— : —

प्रतिपदव्रतानि ।

अग्निर्वाच । वच्चे प्रतिपदादीनि व्रतान्यखिलदानि ते ।

कार्चिंकाश्वयुजे चैत्रे प्रतिपद्ब्रह्माणस्तिथिः ॥ १ ॥

पञ्चदशान्निराहारः प्रतिपद्यर्चयेदजं ।

आं तत् सद्गृणे नमो गायत्रा वाश्वमेकां ॥ २ ॥

अच्चमालाश्वन्दक्षे^(१) वामे शुचकमण्डलु^(२) ।

लम्बकूर्चञ्ज जटिलं हैमं ब्रह्माणमर्चयेत् ॥ ३ ॥

शत्र्या चौरं प्रदद्यात् ब्रह्मा मे प्रीयतामिति ।

निमलो भोगभुक् स्वर्गे भूमौ विप्रो धनी भवेत् ॥ ४ ॥

धन्यं व्रतं प्रवक्ष्यामि अधन्यो धन्यतां व्रजेत् ।

मार्गशीर्षे प्रतिपदि नक्तं हुला शुपोषितः^(३) ॥ ५ ॥

अग्नये नम इत्यग्निं प्रार्चाव्दं सर्वभाग् भवेत् ।

प्रतिपद्येकभक्ताशी समाप्ते कपिलाप्रदः ॥ ६ ॥

वैश्वानरपदं याति शिखिव्रतमिदं स्मृतं ।

इत्याग्नेये महापुराणे प्रतिपदतानि नाम षट्सप्तत्यधि-
कशततमोऽथायः ॥

१ अच्चमालाश्वयुजं इत्ये इति ३० ।

बामे शुचकमण्डलु इति ३० ।

२ वामे दण्डकमण्डलु इति ३०, ४० ।

३ नक्तं छत्राशुपोषित इति ३० ।

अथ सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

हितीयाव्रताति ।

अग्निरुवाच । हितीयावृतकं वच्ये भुक्तिसुक्त्यादिदायकं ।
 पुष्ट्याहारौ हितीयायामखिनो पूजयेत् शुरौ ॥ १ ॥
 अब्दं स्वरूपसौभाग्यं स्वर्गभागं जायते व्रती ।
 कार्त्तिके शुक्लपञ्चम्य^(१) हितीयायां यमं यजेत् ॥ २ ॥
 अब्दमुपोषितः स्वर्गं गच्छेत् नरकं व्रती ।
 अशून्यशयनं वच्ये अवैधव्यादिदायकं ॥ ३ ॥
 क्षणपञ्चे हितीयायां आवश्य चरेदिदं ।
 श्रीवत्सधारिन् श्रीकान्त श्रीधामन् श्रीपतेऽव्यय ॥ ४ ॥
 गार्हस्यं र मा प्रणाशं मे यातु धर्मार्थकामदं ।
 अग्नयो मा प्रणश्यन्तु मा प्रणश्यन्तु देवताः ॥ ५ ॥
 पितरो मा प्रणश्यन्तु मन्त्रो दाम्पत्यभेदतः ।
 लक्ष्मगा वियुज्यते देवो न कदाचिद्यथा भवाम् ॥ ६ ॥
 तथा कलवसम्बन्धो देव मा मे विभिद्यतां ।
 लक्ष्मगा न शून्यं वरदं यथा ते शयनं विभो ॥ ७ ॥
 शय्या ममाप्यशून्यास्त् तथैव मधुसूदन ।
 लक्ष्मीं विष्णुं यजेदब्दं दद्याच्छयां फलानि च ॥ ८ ॥
 प्रतिमासं च सोमाय दद्यादर्थं समन्वयकं ।

^१ शुक्लपञ्चे तु दृति ग० ।

गगनाङ्गणसम्बोधीप दुर्घाविमथनोद्भव ॥ ८ ॥
 भामासितादिगाभोग रामानुज नमोऽस्तु ते ।
 चें श्रीं श्रीधराय नमः सोमामानं हरिं यजेत् ॥ १० ॥
 वं ढं भं हं श्रियै नमो दशरूपमहामने ।
 छृतेन होमो नक्षत्रं शयां दद्याहि जातये^(१) ॥ ११ ॥
 हीपादभाजनैर्युक्तं छत्रोपानहमासनं ।
 सोदकुम्भस्त्रं प्रतिमां विप्रायाथ च पात्रकं^(२) ॥ १२ ॥
 पत्न्या य एवं कुरुते भुक्तिसुक्तिमवाप्नुयात् ।
 काल्पिवृतं प्रवस्थामि कार्त्तिकस्य सिते चरेत् ॥ १३ ॥
 नक्तभोजी हितौयायां पूजयेद् बलकेशवौ ।
 वर्षं प्राप्नोति वै कांतिमायुरारोग्यकादिकं ॥ १४ ॥
 अथ विष्णुवतं कल्पे मनोवाच्छितदायकं ।
 पौष्टिक्लहितौयादि कृत्वा दिनचतुष्यं ॥ १५ ॥
 पूर्वं सिद्धार्थकैः स्नानं ततः क्षण्टिलैः^(३) स्फृतं ।
 वचया च तृतीयोऽङ्गं सर्वैषध्या चतुर्थंके ॥ १६ ॥
 मुरामांसी वचा कुष्ठं शैलेयं रजनीहर्षं^(४) ।
 खट्टी चम्पकमुख्यस्त्रं सर्वैषधिगणं स्फृतः ॥ १७ ॥
 नान्ना क्षणांश्चुतानन्त छवीकेऽति पूजयेत् ।
 पादे नाभ्यां चक्षुषिं च क्रमाच्छिरसि पुष्पकौः ॥ १८ ॥
 शशिचन्द्रशशाङ्केन्द्रसञ्ज्ञाभिश्वार्थं इद्द्वे ।
 नक्तं भूष्णोत च नरो यावत्तिष्ठति चन्द्रमाः ॥ १९ ॥

१ शयां दद्याहि तोयके दति अ०, ग०, १ शुक्लतिलैरिति ग० ।
 च०, उ०, ई०, अ०, अ०, ठ० च । ४ पूर्वं सिद्धार्थकैरित्यादिः, रजनीहर्ष-
 २ विप्रायाथ च पात्रकमिति च०, अ० च । मित्यक्तः पाठः अ० पुस्तके शास्त्रे ।

षष्ठ्मासं पावनं चाष्ट्वं प्राप्तुयात् सकलं ब्रती ।
एतद्ब्रतं नृपैः स्त्रीभिः क्षतं पूर्वं सुरादिभिः ॥ २० ॥

इत्याम्लेये महापुराणे हितौयाव्रतानि नाम सप्तसप्तत्य-
विकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टसप्तत्यविकशततमोऽध्यायः ।

—::—

ब्रतौयाव्रतानि ।

अनिरदाच । ब्रतौयाव्रतान्यास्ये भुक्तिसुक्तिप्रदानि ते ।
लखितायां तृतीयायां मूलगौरीब्रतं शृणु ॥ १ ॥
ब्रतौयायां चैचश्लो जठा गौरी हरेण हि ।
तिलखातोऽर्चयेच्छश्चं गौर्या हैमफलादिभिः ॥ २ ॥
नमोऽसु पाटलायैव पादो देव्याः शिवस्य च ।
शिवायेति च सहौर्त्यं जयायै गुल्फयोर्यजेत् ॥ ३ ॥
चिपुरम्भाय रुद्राय भवान्यै जहृयोर्योः ।
शिवं रुद्रायेश्वराय(१) विजयायैव जानुनौ ॥ ४ ॥
ईशायेति कटिं देव्याः(२) शङ्खरायेति शङ्खरम् ।

१ शिवं रुद्राय विश्वायेति ३०, ४० च । २ शङ्खराय कठां देव्यास इति ३० ।
शिवं भद्रायेश्वरायेति ३०, ४०, शङ्खरायेति ततो देव्या इति ४० ।
५०, ६० च ।

कुचिहयस्त्र कोटवै शूलिनं शूलपाणये ॥ ५ ॥

महालायै नमस्तुभ्यमुदरच्चाभिपूजयेत् ।

सर्वाक्षरं नमो रुद्रमैश्यान्यै च कुचिहयं ॥ ६ ॥

शिवं देवाक्षरं तदत् इडादिन्यै(१) कण्ठमर्जयेत् ।

महादेवाय च शिवमनन्तायै करहयं ॥ ७ ॥

त्रिलोचनायेति हरं बाहुं कालानलप्रिये(२) ।

सौभाग्यायै महेश्याय भूषणानि प्रपूजयेत् ॥ ८ ॥

अशोकमधुवासिन्यै ईश्वरायेति चौष्टको ।

चतुर्मुखप्रिया चास्यं हराय खाणवे नमः ॥ ९ ॥

नमोऽर्द्धनारीश्वरममिताङ्गै च नासिकां ।

नम उग्राय लोकेशं ललितेति पुनर्मुखौ ॥ १० ॥

सर्वाय पुरहन्तारं(३) वासन्यै चैव तालुकं(४) ।

नमः शौकण्ठनाथायै शितिकण्ठाय केशकं ॥ ११ ॥

भौमोग्राय सुरुपिण्डै शिरः सर्वाक्षरं नमः ।

महिकाशोककमलकुन्दनगरमालती(५) ॥ १२ ॥

कादम्बकरबीरच्छ(६) वाणमहानकुहुमं ।

सिन्धुवारस्त्र मासेषु सर्वेषु क्रमशः खृतं ॥ १३ ॥

उमामहेश्वरौ पूज्य सौभाग्याष्टकमग्रतः(७) ।

१ शिवं देवाक्षरं तदत्पूजयेत् इति च०, अ० च ।

५ महिकाशोककमलकुन्दनगरमालती उत्तरमा-
लती इति च०, च०, अ० च ।

२ हरस्त्राक्षकालानलप्रिये इति च०, च०,
अ०, अ० च ।

६ कुन्दन करबीरच्छेति च०, च०,
अ० च ।

३ पुरहन्तारमिति च० ।

७ महिकाशोकेत्यादि; सौभाग्याष्टक-

४ वासन्यै च तथाकमिति च०, च० च । उपर इत्यन्तः वाढः च० पुरुषक्षेत्रात्मि ।

स्वापयेद्^(१) दृतगिरावक्षुभ्योरजीवकं ॥ १४ ॥
 तदराजेहुलवणं^(२) कुसुमुरुमथाएमं ।
 चैत्रे शूद्रोदकं प्राश्य देवदेवघ्रतः स्वपेत् ॥ १५ ॥
 प्रातः आत्वा समभ्यच्छ विप्रदामत्यसर्वयेत्^(३) ।
 तदष्टकं हिजे दधाक्षिता प्रीयतां मम^(४) ॥ १६ ॥
 शूद्रोदकं^(५) गोमयं च मन्दारं विस्वपयतः ।
 कुशोदकं इधि शीरं कार्त्तिके पृष्ठदात्यकम् ॥ १७ ॥
 गोमधाक्षयं छातिलं पञ्चगव्यं क्रमाशनं ।
 खलिता विजया भद्रा भवानौ कुमुदा शिवा ॥ १८ ॥
 वासुदेवी तथा गौरी मङ्गला कमला सती ।
 चैवाद्वौ दानकाले च प्रीयतामिति वाचवेत् ॥ १९ ॥
 फलसेवं पवित्राज्यं^(६) व्रतान्ते शशबं ददेत् ।
 उसामहेष्वद्दृमं हृषभञ्ज गवा सह ॥ २० ॥
 गुरञ्ज मिथुनान्वच्छ^(७) द्रव्याद्यैर्भृक्षिसुक्तिभाष्ट^(८) ।
 सौभाग्यारोग्यरूपायुः सौभाग्यशयनव्रतात् ॥ २१ ॥
 नभस्ये वाय वैशाखे कुर्यात्मार्गं गिरस्थाय^(९) ।

१ चर्पयेदिति च०, द० च ।

६ परित्याष्टमिति क०, च०, ड० च ।

२ तृतीराजेचुलवच्छमिति च०, द०, परित्यजेति च०, द० च । परित्याष्टमिति क० ।

३ हिजवदामत्यसर्वयेदिति च०, च०, द०, ड० च ।

७ गुरं मिथुनमध्यर्थेति च० ।

८ द वस्त्राद्यैः सर्वमाप्त्युद्यादिति च०,

४ छातिता प्रीयतामिति द० ।

च०, च०, द०, च०, च०, च० च ।

५ पृष्ठोदकमिति च० । कूपो-
दृक्षमिति च०, च० च ।९ कुर्यादा सर्वमौषेष्वे रूपि च०, च०
च ।

शुक्लपञ्चे द्वतीयायां सलितायै नमो यजेत् ॥ २२ ॥
 प्रतिपञ्चं ततः प्रार्थं व्रतान्ते^(१) मिथुनानि च ।
 चतुर्विंशतिमध्यर्थं वस्त्राद्यैर्भूक्षिमुक्षिभाक् ॥ २३ ॥
 उक्तो मार्गो हितीयोऽयं सौभाग्यव्रतमावदे ।
 फाल्गुनादिद्वतीयायां स्वरणं यस्तु वर्जयेत् ॥ २४ ॥
 समाप्ते श्वयनन्दव्याहृत्योपस्त्ररान्वितं ।
 सम्पूर्ण विप्रमिथुनं भवानी प्रीयतामिति^(२) ॥ २५ ॥
 सौभाग्यर्थं द्वतीयोक्ता गौरौलोकादिदायिनी ।
 मावे भाद्रे च वैशाखे द्वतीयाव्रतकृतथा ॥ २६ ॥
 दमनकृतद्वतीयाकृत् चैत्रे दमनकौर्यजेत् ।
 आबद्वतीया मार्गस्य प्रार्थेच्छाभोजनादिना ॥ २७ ॥
 गौरी काली उमा भद्रा दुर्गा काम्तिः सरस्ती ।
 वैशाखी लक्ष्मीः प्रकृतिः शिवा नारायणी क्रमात्^(३) ॥ २८ ॥
 मार्गद्वतीयामारभ्य सौभाग्यं स्वर्गमाश्रयात् ।

इत्यान्वेते महापुराणे द्वतीयाव्रतानि नाम अष्टसप्तत्य-
 धिक्षततमोऽध्यायः ॥

१ वर्षान्ते इति ख०, छ०, ठ० च।

२ एव द्वारादिः च वाचि भवानो प्रीयता

सिति इति ढ०।

३ दमनकृतद्वतीयादित्यादिः वारा-

वणी क्रमादित्यनः पाठः य० एकके

गालि ।

अशैकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

चतुर्थीव्रतानि ।

अग्निरुद्वाच । चतुर्थी ब्रतान्यास्ये भुज्ञिसुक्षिप्रदानि ते^(१) ।

माघे शुक्लचतुर्थान्तु उपवासी यजेद् गणं ॥ १ ॥

पञ्चम्याच्च तिलाकादौ वर्षान्निविंश्टतः^(२) सुखौ ।

गं स्वाहा^(३) मूलमन्त्रोऽयं गामायं छद्यादिकं ॥ २ ॥

आगच्छोऽक्षाय चावाह्य गच्छोऽक्षाय विसर्जनं ।

उक्षान्तर्गादिगम्भायैः पूजयेऽमोदकादिभिः ॥ ३ ॥

तीर्णं महोऽक्षाय विश्वे वक्षतुण्डाय^(४) धौमहि तत्रो दन्तौ
प्रचोदयात् ।

मासि भाद्रपदे चापि चतुर्थीक्षच्छिवं ब्रजेत् ।

चतुर्थङ्कारकेऽभ्यर्थं गणं सर्वमवाप्न्यात् ॥ ४ ॥

चतुर्थगां फाल्गुने नक्षमविनास्या चतुर्थपि ।

चतुर्थगां दमनैः पूज्य चैवे प्रार्थं गणं सुखौ ॥ ५ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे चतुर्थीव्रतानि नाम एकोनाशीत्य-
विकशततमोऽध्यायः ॥

१ चतुर्थीब्रतकं वक्षे भुज्ञिसुक्षिः २ चां स्वाहेति च ।

प्रदायकमिति च ।

३ चक्रमुखायेति च । च ० च । वक्षसुखा-

४ वर्षान्निविंश्टत इति च ०, अ० च ।

येति च ० । रक्षांतुष्ठायेति च ०, अ०

वर्षान्निविंश्टत इति च ।

च ।

अथाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

पञ्चमीव्रतानि ।

पञ्चिरवाच । पञ्चमीव्रतकं वस्ते आरोग्यसर्गमोचदं (१) ।

नभीनभस्याह्निने च कार्त्तिके शुक्लपञ्चके ॥ १ ॥

वासुकिस्त्रकः पूज्यः कालौयो मणिभद्रकः ।

ऐरावतो दृतराष्ट्रः कर्कीटकधनञ्जयो ॥ २ ॥

एते प्रयच्छन्त्यभयमायुर्विद्यायशः श्रियं ।

इत्यान्नेये महापुराणे पञ्चमीव्रतानि नाम अशीत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

—

अथैकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

षष्ठीव्रतानि ।

पञ्चिरवाच । षष्ठीव्रतानि वस्त्यामि कार्त्तिकादौ समाचरेत् (१) ।

षष्ठ्यां फलाशनो (२) इर्याद्यैर्भुक्तिसुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १ ॥

(१) आरोग्यसुखमोचदमिति ५० ।

दित्यमः पाढः भा० पुष्करे जाह्नि०

(२) ऐरावत इत्यादि॒; कार्त्तिकादौ समाचरे॑ १ षष्ठ्यां नक्षात्रमोर्बद्धार्चिति॒ ३० ।

स्त्रैषषठौव्रतं प्रोक्तं भाद्रे षष्ठ्यामथाचयं ।
 कृष्णषष्ठौव्रतं वस्त्रे मार्गशीर्षे चरेत् तत्^(१) ॥ २ ॥
 अनाहारो वर्षमेकं भुक्तिसुक्तिमवाप्नुयात् ।
 इत्यान्नेये महापुराणे षष्ठौव्रतानि नाम एकाश्चैत्यधि-
 कश्तततमोऽध्यायः ॥

अथ इग्नशीत्यधिकश्तततमोऽध्यायः ॥

—:—
 सप्तमीव्रतानि ।

अनितवाच । सप्तमीव्रतकं वस्त्रे सर्वेषां भुक्तिसुक्तिदं^(२) ।
 माघमासेऽजके शुक्ले सूर्यं प्रार्थं विशीकभाक् ॥ १ ॥
 सर्वावासिस्तु सप्तम्यां मासि भाद्रेऽर्कपूजनात् ।
 पौषे मासि सितेऽनश्चन् प्रार्थार्कं पापनाशनं ॥ २ ॥
 कृष्णपक्षे तु माघस्य सर्वावासिस्तु सप्तमी ।
 फाल्गुने तु सिते नन्दा सप्तमी चार्कपूजनात् ॥ ३ ॥
 मार्गशीर्षे सिते प्रार्थं सप्तमी चापराजिता ।
 मार्गशीर्षे सिते चार्द्वं पुच्छीया सप्तमी स्त्रियाः ॥ ४ ॥
 इत्यान्नेये महापुराणे सप्तमीव्रतानि नाम इग्नशीत्यधिक-
 श्तततमोऽध्यायः ॥

१ मार्गशीर्षे चरेत् तमिति ४०, ५०, ६०,
 ७०, ८० च ।

२ सर्वेषां भुक्तिसुक्तिस्तमिति ४०,
 ५०, ६० च ।

अथ चपशीत्यधिकश्ततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

अष्टमीव्रतानि ।

अग्निरुद्वाच । वस्ते व्रतानि चाष्टम्यां रोहिण्यां प्रथमं व्रतं ।
 मासि भाद्रपदेऽष्टम्या रोहिण्यामर्द्धरात्रके ॥ १ ॥
 क्षणो जातो यतस्तस्यां जयन्तौ स्थान्तोऽष्टमी ।
 सप्तजन्मक्षतात् पापात् मुच्यते चोपवासतः ॥ २ ॥
 क्षणपञ्चे भाद्रपदे अष्टम्यां रोहिणीयुते ।
 उपोषितोऽवैत् क्षणं^(१) भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥
 आवाहयाम्यहं क्षणं बलभद्रस्त्र देवकीं ।
 वसुदेवं यशोदाङ्गाः^(२) पूजयामि नमोऽस्तुते ॥ ४ ॥
 योगाय योगपतये योगेशाय नमो नमः ।
 योगादिसभ्वावायैव गोविन्दाय नमो नमः ॥ ५ ॥
 खानं कृष्णाय दद्यात् अर्चं चानेन दापयेत् ।
 यज्ञाय यज्ञेश्वराय यज्ञानां पतये नमः ॥ ६ ॥
 यज्ञादिसभ्वावायैव गोविन्दाय नमो नमः ।
 ऋहाण देव पुष्याणि सुगन्धीनि प्रियाणि ते ॥ ७ ॥
 सर्वकामप्रदो देव भव मे देववन्दित ।
 धूपधूपित धूपं त्वं धूपितैस्वं ऋहाण मे ॥ ८ ॥
 सुगन्धं धूपगन्धार्णं कुरु मा सर्वदा हरे ।

१ विष्णुसिति ३० ।

२ यशोदाङ्गेति ३०, ज० च ।

दीपदीपौस महादीपं दीपदीपिद सर्वदा(१) ॥ ८ ॥
 यथा इति गृहाण त्वं कुरु चोर्जगतिं च मां ।
 विश्वाय विश्वपतये विश्वेशाय नमो नमः(२) ॥ १० ॥
 विश्वादिसभवायैव गोविन्दाय निवेदितं ।
 धर्माय धर्मपतये धर्मेशाय नमो नमः ॥ ११ ॥
 धर्मादिसभवायैव गोविन्द शयनं कुरु ।
 सर्वाय सर्वपतये सर्वेशाय नमो नमः ॥ १२ ॥
 सर्वादिसभवायैव गोविन्दाय च पावनं(३) ।
 आरीदार्शवसभूत अचिनेचसमुद्धव ॥ १३ ॥
 गृहाणार्थं शशाङ्केदं रोहिण्या सहितो मम ।
 स्फुलिके स्थापयेहेवं सचन्द्रां रोहिणीं यजेत् ॥ १४ ॥
 देवकीं वसुदेवं च यशोदां नन्दकं बलं ।
 अर्घराजे पदोधाराः पातयेद् गुडसर्पिंशा ॥ १५ ॥
 वस्त्रहेमादिकं दद्याद्वाष्टाण्ड्यान् भोजयेद्वतौ ।
 आशाष्टमौव्रतकरः पुच्छान्विष्णुलोकभाक्(४) ॥ १६ ॥
 वर्षे वर्षे तु यः कुर्व्यात् पुच्छार्थीं वेज्ञि नो भयं(५) ।
 पुच्छान् देहि धनं देहि आयुरारोम्बसम्लतिं ॥ १७ ॥
 धर्मं कामं च सौभाग्यं स्वर्गं ओकं च देहि मे ।
 इत्याग्नेये महापुराणे जयव्यष्टमौव्रतं नाम चरशीत्यधिक-
 गततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वद इति च०, च० च । पावर्णमित्यक्षः पाठः इ०पुल्के नालि ।

२ विज्ञेश्वाय नमोऽसु ते इति च० । ४ छण्डोकभाग्यति इ० ।

३ यारदमिति च० । ५ पुच्छार्थीलभते सुकमिति च०, च० च ।

अथ चत्तरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अष्टमौत्रितानि ।

अनिरुद्धाच । ब्रह्मादिमात्रयजनाक्षपेन् मातृगणाष्टमौ ।
 क्षत्त्वाष्टम्यां चैत्रमासे पूज्यात्वं क्षत्त्वमर्दभाक् ॥ १ ॥
 क्षत्त्वाष्टमीत्रतं वस्ये मासे मार्गशिरे चरेत् ।
 नक्तं क्षत्त्वा शुचिर्भूत्वा गोमूलं प्राशयेत्तिथि ॥ २ ॥
 भूमिशायौ निशायाच्च शहरं पूजयेद् ब्रतौ ।
 योषे शशुं छृतं प्राशय मासे ज्योरं महेश्वरम्^(१) ॥ ३ ॥
 महादेवं फाल्मुने च तिसाश्चौ^(२) सप्तप्रोष्ठितः ।
 चत्रे स्यात्पुं ववाश्चौ च वैशाल्येऽथ शिखं यजेत् ॥ ४ ॥
 कुण्डोदाश्चौ पशुपतिं ष्टैष्टे शृङ्गोदकाशनः ।
 आषाढे नोमवास्तुयं आवये सर्वमर्कभुक् ॥ ५ ॥
 अग्न्यकं च भाद्रपदे विल्पपत्राशबो निश्चि ।
 तखुलाश्चौ चाक्षयुजे ईशं रुद्रन्तु कात्तिंके ॥ ६ ॥
 दध्याश्चौ होमकारी स्याहर्षान्ते मस्तुते यजेत्^(३) ।
 गोवस्तुतेम गुरवे दद्याहिप्रेभ्य ईट्टशं ॥ ७ ॥
 प्रार्थयित्वा हिजात् भोज्य^(४) भुक्तिसुक्तिसवाप्न्यात् ।

१ मासे ज्योरौ महेश्वरमिति अ०,

इ०, अ० च ।

२ तिसादीति अ० ।

३ वर्षे वर्षे तु मस्तुते इति

अ० ।

४ दद्यात् नोष्टे इति अ० ।

नक्षाशी त्वष्टमौषु स्याद् वस्त्राते च धेनुदः ॥ ८ ॥
 पौरम्भरं पदं वाति स्वर्गतिवृत्तमुच्चते^(१) ।
 अष्टमौ बधवारेण पक्षयोऽभयोर्थदा ॥ ९ ॥
 तदा व्रतं प्रकुर्वीत अथवा सगुडाशिता ।
 तस्यां नियमकर्त्तारो न सुः खण्डितसम्पदः ॥ १० ॥
 तच्छुलस्याष्टमुष्टीनां वर्जयिलाङ्गुलौदयं ।
 भक्तं ज्ञात्वा चान्वपुटे सकुर्वे सकुलाभिकां ॥ ११ ॥
 सात्त्विकं पूजयित्वाङ्गं भुज्जीत च कथाच्चवात् ।
 शक्तिं दक्षिणाम्बद्यात् कर्कटीन्तच्छुलाभितां^(२) ॥ १२ ॥
 धीरो द्विजोऽस्य^(३) भार्यास्ति रक्षा पुच्छसु कौशिकः ।
 दुष्टिता विजया तस्य धीरस्य धनदो हृषः^(४) ॥ १३ ॥
 कौशिकसं गृहीत्वा तु गोपालैश्चारयन् दृष्टं ।
 गङ्गायां ज्ञानक्षत्रेऽथ^(५) नौतश्चौरैर्वृषसदा ॥ १४ ॥
 ज्ञात्वा दृष्टमपश्यन् स हृषं मार्गितुमागतः ।
 विजयाभगिनीयुक्तो ददर्श स सरोबरे ॥ १५ ॥
 दिव्यस्त्रीयोषितां द्रुमवौहेहि भोजनं ।
 स्त्रीहृष्टमूर्चे द्रुतक्षाद् भुज्ज्ञस त्वमतिविर्गतः ॥ १६ ॥
 व्रतं ज्ञात्वा स बुभुजे प्राप्तवान् वनपालकां ।

१ सुवित्तिवृत्तमुच्चते इति च०, च०,
इ०, अ०, अ०, ड० च ।

२ चुश्चाभित्तमुच्चते इति अ० ।

३ कर्कटीन्तच्छुलाभितामिति च०, च०,
च० च । गवरीनच्छुलाभितामिति भ० । च०, अ०, अ० च ।

४ धीरो द्विजोऽस्येति च०, च०, च०,
च०, अ० च ।

५ वीरस्य धनपो दृष्ट इति च०, च०,

च० च । वीरस्य धनदो दृष्ट इति च०,
च० च ।

६ ज्ञानक्षत्रेषु इति ड० ।

गतो धौरेः^(१) सष्टुप्तभो विजयासहितस्तदा ॥ १७ ॥
 धौरेण^(२) विजया दक्षा यमायान्तरितः पिता ।
 व्रतभावात् कौशिकोऽपि द्वयोध्यायां नृपोऽभवत् ॥ १८ ॥
 पित्रोऽसु नरके दृष्टा विजयार्तिं यमे गता ।
 मृगयामागतं प्रोचे सुचते नरकात् कथं ॥ १९ ॥
 व्रतहयाद्यमः प्रोचे प्राप्य तत् कौशिको दद्वै ।
 बुधाष्टमीढयफलं खर्गतौ पितरौ ततः^(३) ॥ २० ॥
 विजया हर्षिता चक्रे व्रतं भुज्यादिसिद्धये ।
 अशोककलिका शाष्ट्रे ये पिवन्ति पुनर्वसौ ॥ २१ ॥
 चैचे मासि सिताष्टम्यां नाते शोकमवाप्नुयुः ।
 त्वामशोकहराभौष मधुमाससमुज्जव ॥ २२ ॥
 पिवामि शोकसन्तसो मामशोकं सदा कुरु ।
 चैत्रादी मात्रपूजाक्षदृष्टम्यां जयते रिपून् ॥ २३ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे अष्टमीव्रतानि नाम चत्तरशौल-
 धिकशततमोऽध्ययः ॥

अथ पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्ययः ।

— : —

नवमीव्रतानि ॥

अग्निहवाच । नवमीव्रतं वस्थे भुक्तिसुक्ष्यादिसिद्धिदं ।
 देवी पूज्याखिने शुक्ले गौर्याख्यानवमीव्रतं ॥ १ ॥

१ गतो धौर इति ४०, ५०, ६०, ७०,

२ वोरेण्येति ४० ।

४०, ५० च ।

३ पितरौ तदेति ४० ।

पिष्टकास्था तु नवमी पिष्टाशी हेविपूजनात् ।
 अष्टम्यामास्त्रिने शुक्रे कन्यार्कमूलभे यदा ॥ २ ॥
 अघार्दना सर्वदा वै महती नवमी सृता ।
 दुर्गा तु नवगेहस्या एकागारस्थिताऽथवा ॥ ३ ॥
 पूजिताष्टादशभुजा शेषाः षोडशसत्कराः^(१) ।
 शेषाः षोडशहस्राः स्युरच्छनं उमरक्तथा ॥ ४ ॥
 कद्रचण्डा प्रचण्डा च चण्डीया चण्डनायिका ।
 चण्डा चण्डवती पूज्या चण्डरूपातिचण्डिका ॥ ५ ॥
 क्रमाभ्यधे चोपचण्डा दुर्गा महिषमहिनी^(२) ।
 ओं दुर्गे दुर्गे रक्षयि स्त्राद्वा दशरक्षरो मन्त्रः ॥ ६ ॥
 दीर्घकारादिमन्त्रादिर्वनेचेऽनमोऽन्तक्रः ।
 षड्भिः पदैर्ब्रह्मःस्वधाषषट्कारङ्गदादिकं ॥ ७ ॥
 अङ्गुष्ठादिकनिष्ठास्त्रं न्यस्याङ्गुष्ठानि जपेच्छिवां^(३) ।
 एतच्छपति^(४) यो गुणं नासौ केनापि बाध्यते ॥ ८ ॥
 कपालं खेटकं घण्टां दर्पणलर्जनौभ्युः ।
 ध्वजण्डमरुकं पाणं वामहस्तेषु विभ्रतीं ॥ ९ ॥
 शक्तिमुहरश्युलानि वज्रं खड्गच्च कुमरां ।
 शङ्कं चक्रं श्लाकां च आमुधानि च पूजयेत् ॥ १० ॥
 पशुस्त्रं काली कालीति जप्त्वा खड्गेन घातयेत् ।
 कालि कालि वज्रेश्वरि सौहृदण्डायै नमः ॥ ११ ॥

१ षोडशस्यका इति ४० ।

२ दीर्घकारादीत्यादिः, जपेच्छिवामित्यन्तः

३ क्रमान् भधे चोपचण्डां छला पाठः ष० अ० अ० अ० पुस्तकेषु नाहि ।

महिषमहिनौमिति ग० ।

४ एवं जपतीति अ०, अ० च ।

तदुत्थं रुधिरं मांसं पूतनायै च नैर्वृते ।
 वायव्यां पापराज्यस्यै चरक्ष्यै नम ईश्वरे ॥ १२ ॥
 विदारिकायै चामेयां महाकौशिकमन्ये(१) ।
 तस्याग्रतो नृपः स्नायाच्छ्रुतं पिष्टमयं हरेत्(२) ॥ १३ ॥
 दद्यात् स्फन्दविशाखाभ्यां ब्राह्मणादा निशि ता यजेत् ।
 जयन्ती मङ्गला कालौ भद्रकालौ कपालिनी ॥ १४ ॥
 दुर्गा शिवा चमा धार्षी स्नाहा स्वधा नमोऽस्तु ते ।
 देवौ पञ्चास्तैः स्नाय पूजये चाहंशादिना ॥ १५ ॥
 ध्वजाद्विरथयाचादिवसिद्धानं वरादिक्षात् ।
 त्याम्बेये महापुराणे नवमीव्रतानि नाम पञ्चाश्रीत्य-
 धिकशततमीद्यायः ॥

अथ षड्शीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

दशमीव्रतं ।

अग्निरुदाच । दशमीवृतकं वस्ते धर्मकामादिदायकं ।
दशम्यामेकभक्ताश्ची समाप्ते दशधेनुहः ॥ १ ॥
दिशस काञ्चनीर्द्याङ्गाल्लणाधिपतिर्भवेत् ।

इत्यान्वेषे महापुराणे दशमीव्रतानि नाम षड्शीत्य-
धिकश्चततमोऽध्यायः ॥

१ महाकौशिकं नष्टपे इति ४०, अ०
४।

२ पिष्टमयं उनेदिति ४०, ५०

अथ सप्ताश्रीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

एकादशीव्रतं ।

अग्निरवाच । एकादशीव्रतं वस्ते भुक्तिसुक्तिप्रदायकं ।

दशस्यान्नियताहारो मांसमैथुनवर्जितः(१) ॥ १ ॥

एकादशां न भुज्ञौत पञ्चयोदयोरपि ।

हादश्येकादशी यत्र तत्र सचिह्नितो हरिः ॥ २ ॥

तत्र(२) क्रतुशतं पुण्यं द्रव्योदशां तु पारये ।

एकादशी कला यत्र परतो हादशी गता(३) ॥ ३ ॥

तत्र क्रतुशतं पुण्यमयोदश्यान्तु पारये ।

दशस्येकादशीमिश्रा नोपोष्णा नरकप्रदा ॥ ४ ॥

एकादशीव्रतं पुण्यरौकाच शरणं मे भवाच्युतः ॥ ५ ॥

एकादशां सिते पञ्चे पुण्यर्घन्तु यदा भवेत् ।

सोपोष्णाच्यफलद्वा प्रोक्ता सां पापनाशिनी ॥ ६ ॥

एकादशी हादशी या अवणेन च संयुता ।

विजया सा तिथिः प्रोक्ता भक्तानां विजयप्रदा ॥ ७ ॥

एषैव फालगुने मासि पुण्यर्घेण च संयुता ।

१ नष्टमार्त्तिर्वर्जित इति च० ।

२ अदेति च०, च०, च० च ।

३ हादशी भवति च०, च० च ।

हादशी भवेदिति च, च० च ।

विजया प्रोक्षते सदभिः कीटिकीटिगुणोत्तरा(१) ॥ ८ ॥
 एकादश्यां विष्णुपूजा(२) कार्या सर्वोपकारिणी(३) ।
 धनवान् मुनवान् लोके विष्णुस्तोके महीयते ॥ ९ ॥
 इत्यान्वेते महापुराणे एकादशीव्रतं नाम सप्ताशीत्यधि-
 कश्चततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

— : —

हादशीव्रतानि ।

अग्निरुद्राच । हादशीव्रतकं वक्ष्ये भुक्तिसुक्तिप्रदावकं ।
 एकभक्तेन भक्तेन तथैवायाच्चितेन च ॥ १ ॥
 उपवासेन भैष्मेण चैवं हादशीव्रतौ ।
 चैत्रे मासि सिते पक्वे हादश्यां मदनं हरिं ॥ २ ॥
 पूजयेद् भुक्तिसुक्तयर्थी(४) मदनहादशीव्रतौ ।
 माघशुक्ले तु हादश्यां भौमहादशीव्रतौ ॥ ३ ॥
 नमो नारायणायेति यजेद्विष्णुं स सर्वभाक् ।
 फालगुने च सिते पक्वे योविव्वहादशीव्रतौ ॥ ४ ॥
 विशोकहादशीकारी यजेदाखयुजे हरिं ।
 सवर्णं मार्गशीर्षे तु कृष्णमध्यर्षं यो नरः ॥ ५ ॥
 ददाति शुक्लहादश्यां स सर्वरसदायकः ।

१ कीटिकोटिगुणोत्तरेति च० ।

३ कार्या सर्वोपकारिणीति च०,

२ एकादशाद्विं पूज्येति च०, च०

च० च ।

४ एकादशामूलिपूज्येति च० ।

५ भुक्तिसुक्तयर्थमिति च०, च० च ।

गोवतसं पूजयेद भाद्रे गोवतसदादशीव्रती ॥ ६ ॥
 माष्ठान्तु समतीतायां व्रवणेन तु संयुता ।
 हादशी या भवेत् ऋषा प्रोक्षा सा तिलहादशी ॥ ७ ॥
 तिलैः स्थानन्तिलैर्हीमो नैवेद्यन्तिलमोदकं ।
 दीपष तिलतेलेन तथा देयं तिलोदकं ॥ ८ ॥
 तिलास देया विप्रेभ्यः फलं होमोपवासतः ।
 श्रीं नमो भगवतेऽशो वासुदेवाय वै यजेत् ॥ ९ ॥
 सकुलः स्वर्गमाप्नोति षट्तिलहादशीव्रती ।
 मनोरथहादशीव्रत फाल्गुने तु सितेऽर्घ्येत् ॥ १० ॥
 नामहादशीव्रतकृत केशवाद्यैष नामभिः ।
 वर्षे यजेष्वर्णं स्वर्गीं न भवेन् नारकी नरः ॥ ११ ॥
 फाल्गुनस्य सितेऽर्घ्यर्घ्यं सुमतिहादशीव्रती ।
 मासि भाद्रपदे शुक्ले अनन्तहादशीव्रती(१) ॥ १२ ॥
 अस्त्रेष्वर्षे तु भूले वा(२) मध्ये कृष्णाय वै नमः ।
 यजेन्तिलांस जुहुयात्तिलहादशीव्रतरः ॥ १३ ॥
 सुगतिहादशीकारी फाल्गुने तु सिते यजेत् ।
 जय कृष्ण नमस्तुर्यं वर्षं स्थाद भुक्तिसुक्तिगः(३) ॥ १४ ॥
 पौषशुक्ले तु हादशां सम्मासिहादशीव्रती ।

इत्यानेये महापुराणे नानाहादशीव्रतानि नामाष्टाशौल्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ मनोरथहादशीत्यांदिः अनन्तहादशी अ०, ३० च ।

व्रतीत्यनः पाडः च० पुक्तके नाक्ति ।

२ चापाढ्ये तु भूले वा इति च०, म०, म०, च० च ।

३ वर्षे स्थाद भुक्तिसुक्तिद इति

अथैकोननवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

अवण्डादशीव्रतम् ।

अनिरुद्ध । अवण्डादशीं वस्ते मासि भाद्रपदे सिते ।

अवणेन युता श्रेष्ठा(१) महती सा छुपेषिता ॥ १ ॥

सङ्गमे सरितां चानाच्छ्रवण्डादशीफलं(२) ।

बृधश्वरणसंयुक्ता दानादौ सुमहाफला ॥ २ ॥

निषिद्धमपि कर्त्तव्यन्ययोदश्यान्तु पारणं ।

दादश्यास्त्र निराहारो वामनं पूजयाम्यहं ॥ ३ ॥

उदकुचे स्तर्णमयन्ययोदश्यान्तु पारणं ।

आवाहयाम्यहं विष्णुं वामनं शङ्खचक्रिणं ॥ ४ ॥

सितवस्त्रयुगच्छब्दे घटे सच्छत्रपादुके ।

स्थापयामि जलैः शुद्धैर्विष्णुं(३) पञ्चामृतादिभिः ॥ ५ ॥

छवदण्डधरं विष्णुं वामनाय नमो नमः ।

अर्च दहामि देवेश अर्चार्हाद्यैः सहार्चितः(४) ॥ ६ ॥

सुक्तिसुक्तिप्रजाकौर्सिंसर्वैश्वर्ययुतं कुरु ।

वामनाय नमो गम्भं होमोऽनेनाष्टकं शतं ॥ ७ ॥

१ अवणेन समायुक्तिं च०

८०, ८०, ८०, ८० च ।

२ दादश्यादशीफलमिति च०, ग०,

३ शुद्धैर्विष्णुमिति ज०, ठ० च ।

४ सुहार्चित इति । ग०,

४ सुहार्चित इति । ग०,

श्री नमो वासुदेवाय शिरः सम्भूजयेर्हरेः ।
 श्रीधरामं मुखं तहत् कस्ते कृष्णाय वै नमः ॥ ८ ॥
 नमः श्रीपतये वक्षो भुजो सर्वास्त्रधारिणे ।
 व्यापकाय नमो नाभिं वामनाय नमः कटिं ॥ ९ ॥
 त्रैलोक्यजयकायेति^(१) मेढुं जहू यजेहरेः ।
 सर्वाधिपतये पादो विष्णोः सर्वाक्षने नमः ॥ १० ॥
 ष्टुतपक्षस्त्रैवद्याद् दध्योदनैष्ठटान् ।
 राघो च जागरं कृत्वा प्रातः खात्वा च सङ्कर्मे ॥ ११ ॥
 गम्भयुधाद्विभिः पूज्य वदेत् मुष्ठाञ्जलिस्त्विदं ।
 नमो नमस्ते गोविन्द बुधश्चवणसञ्ज्ञित ॥ १२ ॥
 अघोषसङ्क्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भव ।
 प्रौद्यताम्बेव देवेश मम नित्यञ्जनार्हन ॥ १३ ॥
 वामनो बुद्धिदो दाता द्रव्यस्तो वामनः स्वयं ।
 वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो भी ददाति च ॥ १४ ॥
 द्रव्यस्तो वामनो नित्यं वामनाय नमो नमः ।
 प्रदत्तदचिष्ठो विप्रान् सभोज्यान्नं स्वयञ्चरेत् ॥ १५ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे अवणहादशीव्रतं नामैकोनव-
 त्यधिकश्चततमोऽध्यायः ॥

१. च लोकजननायेति ४०, ४० च । च लोकजनकायेति ४०, ४० च ।

अथ नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—०—

अखण्डहादशीव्रतं ।

अग्निरवाच । अखण्डहादशीं वस्ते व्रतसमूर्णताकृतं ।

मार्गशीर्षे सिते विष्णुं हादशीं समुपोषितः ॥ १ ॥

पञ्चगव्यजले खातो यजेत्तप्राशनो व्रतौ ।

यवब्रौहियुतम्बावदशीं हि द्विजेऽर्पयेत् ॥ २ ॥

सप्तजन्मनि यत् किञ्चिन्मया खण्डं व्रतं कृतं ।

भगवंस्तप्तप्रसादेन तद्खण्डमिहासु मे ॥ ३ ॥

यथाऽखण्डं जगत् सर्वं त्वमेव पुरुषोच्चम ।

तथाखिलान्यखण्डानि व्रतानि मम सन्तु वै ॥ ४ ॥

एवमेवानुमासच्च चातुर्मासो विधिः स्मृतः ।

अन्यच्च आदिमासेषु शक्तुपाचाणि^(१) चार्पयेत् ॥ ५ ॥

आवशादिषु चारभ्य कार्त्तिकान्तेषु पारणं ।

सप्तजन्मसु वैकल्यं व्रतानां सफलं कृते ॥ ७ ॥

आयुरारोग्यसौभाग्यराज्यभोगादिमासु यात्^(२) ।

इत्यान्वेष्ये महापुराणे अखण्डहादशीव्रतं नाम नवत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वपादाचिर रति च०, च०, च० च ।

द्विः, राज्यभोगादिमासु यादित्यनः

२ अपिस्वाद । अखण्डहादशीं वस्ते इत्या-

पाठः भ० पुस्तके मात्रिः ।

अथैकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

ब्रह्मोदशीव्रतानि ।

अनिरुद्धाच । ब्रह्मोदशीव्रतानौह सर्वदानि वदामि ते ।

अनङ्गेन कृतामादौ वस्त्रेऽनङ्गं ब्रह्मोदशीं ॥ १ ॥

ब्रह्मोदशां मार्गशीर्षे शुक्रेऽनङ्गं हरं यजेत्^(१) ।

मध्य सम्प्राप्तयेद्राचौ दृतहोमस्तिलाक्षतैः ॥ २ ॥

पौषे योगेश्वरं प्रार्थ्यं चन्दनाशी कृताहुतिः ।

महेश्वरं मौत्रिकाशी माघेऽभ्यर्च्छ्र दिवं ब्रजेत् ॥ ३ ॥

काकोलं प्राप्तं नौरं तु^(२) फालगुने पूजयेहुतौ ।

कर्पूराशी स्वरूपं च चैत्रे सौभाग्यवान् भवेत् ॥ ४ ॥

महारूपन्तु वैशाखे यजेज्ञातीफलाश्यपि ।

लवङ्गाशी ज्येष्ठदिने^(३) प्रद्युम्नं पूजयेद् ब्रतौ ॥ ५ ॥

तिलोदाशी तथापाढे उमाभर्त्तारमर्च्छ्येत् ।

आदर्शे गन्धतोयाशी पूजयेच्छूलपाणिनम् ॥ ६ ॥

सद्योजातं भाद्रपदे प्राप्तिता गुरुमर्च्छ्येत् ।

सुवर्णवारि संप्राप्तं आश्विने विदशाधिपम् ॥ ७ ॥

१ चर्ति यजेदिति इ०, अ०, अ० च । २ अष्टमाने इति ग०, च०, छ०, अ०,

३ काकोलं प्राप्तं चीमचेति इ०, अ०, अ०, अ०, च ।

अ०, अ०, च ।

विशेषरं कार्त्तिके तु मदनाशी यजेह्रती ।
 शिवं हैमन्तु वर्षान्ते सव्वाद्याम्बद्धेन तु ॥ ८ ।
 वस्त्रे पूजयित्वा तु दद्याद्विप्राय गान्तथा ।
 शयनञ्जलकलशान् पादुकारसभाजनम् ॥ ९ ॥
 चयोदशां सिते चैव रतिप्रीतियुतं स्मरन् ।
 अशोकाख्यं नगं लिख्य सिन्दूररजनीमुखैः ॥ १० ॥
 अब्दं यजेत् कामार्थीं कामचयोदशीव्रतम् ।
 इत्यान्नेये महापुराणे वयोदशी व्रतानि नामैकनवत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—
 चतुर्दशीव्रतानि ।

अग्निरवाच । व्रतं वस्ते चतुर्दशां भुजिसुक्तिप्रदायकम्^(१) ।
 कार्त्तिके तु चतुर्दशां निराहारो यजेच्छवम् ॥ १ ॥
 वर्षम्भोगधनायुष्मान्^(२) कुर्वन् शिवचतुर्दशीम् ।
 मार्गशीर्ष सितेऽष्टम्यां लृते यायां मुनिव्रतः ॥ २ ।

१ भुजिसुक्तिप्रदं शृणु रति ४०, च०
 च०, अ०, अ०, ड०; च । २ भोगधनायुष्मानिति ४० ।

आदशां वा चतुर्दशां फलाहारी वजेत् स्तरं^(१) ।
 त्वक्काण्डफलानि दद्यात् कुर्वन् फलचतुर्दशी^(२) ॥ ३ ॥
 चतुर्दशा मध्याष्टम्यां प्रक्षेपोः कृत्तात्त्वचतुर्दशी^(३) ।
 अनग्रन् पूजये क्लशं सर्वभवचतुर्दशी^(४) ॥ ४ ॥
 कृष्णाष्टम्यन्तु नक्तेन तथा कृष्णचतुर्दशी^(५) ।
 इह भोगानवाप्नोति परत्र च शभाङ्गतिं ॥ ५ ॥
 कार्तिके च चतुर्दशां कृष्णायां खानकृत् सुखो ।
 आराधिते महेन्द्रे तु धजाकारासु शिष्टु^(६) ॥ ६ ॥
 ततः शुक्लचतुर्दशामनन्तं पूजयेद्दिनं ।
 कृत्वादर्भमयं चैव वारिधानी समन्वितं ॥ ७ ॥
 शालिप्रस्थस्य पिष्टस्य पूपनाक्षः कृतस्य च ।
 अहं विप्राय दातव्यमर्द्दमालनि योजयेत्^(७) ॥ ८ ॥
 कर्त्तव्यं सरितां चान्ते कथां कृत्वा^(८) हरेरिति ।
 अनन्तर्मसारमहासुदे ग्रन्थान् समभ्युदर वासुदेव ॥ ९ ॥
 अनन्तरूपे विनियोजयस्तु अनन्तरूपाय नमो नमस्ते ।
 अनेन पूजयित्वाथ सूतं बहा तु मन्त्रितं ॥ १० ॥
 स्त्रके करे वा करणे वा त्वनन्तवतकृत् सुखी ।
 इत्यान्वेये महापुराचे नानाचतुर्दशीत्रतानि नाम हिन-
 वत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ वजेत् स्वस्त्रिति च ॥

२ योजनमिति च०, छ०, अ०,

३ वर्षं भोगधनायुआवित्यादिः धजाकारासु भ०, अ०, ढ०, च ।

४ शिष्टु इत्यतः पाठः श० पुष्क्रे नालि । ५ कथां चुलेति श० ।

अथ चिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शिवराचिवतम् ।

अभिरुद्वाच । शिवराचिवतं वस्थे भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु(१) ।
 माघफाल्गुनयोर्मध्ये क्षणा या तु चतुर्दशी ॥ १ ॥
 कामयुक्ता तु सोपोषा कुर्वन् जागरणं व्रतौ ।
 शिवराचिवतं कुर्वेच चतुर्दश्यामभोजनं ॥ २ ॥
 राचिजागरणेनैव पूजयामि शिवं व्रतो ।
 आवाहयाम्यहं शब्दं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥
 नरकार्णवकोत्तारनावं शिवं नमोऽस्तु ते ।
 नमः शिवाय शान्ताय प्रजाराच्यादिदायिने ॥ ४ ॥
 सौभाग्यारोग्यविद्यार्थस्वर्गमागेप्रदायिने(२) ।
 धर्मन्देहि धनन्देहि कामभोगादि देहिमे ॥ ५ ॥
 गुणकौर्त्तिसुखं देहिस्वर्गं मोक्षं च देहिमे ।
 लुभ्यकः प्राप्तवान् पुण्यं पापी सुन्दरसेनकः ॥ ६ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे शिवराचिवतं नाम चिनवत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

१ भुक्तिमुक्तिप्रदायकमिति भा०, द० च । २ शर्वमोक्षप्रदायिने रति र० ।

अथ चतुर्वद्यधिकश्ततमोऽध्यायः ।

—::—

अशोकपूर्णिमादिवतं ।

अग्निरवाच । अशोकपूर्णिमां वस्ते भूधरं च भुवं यजेत् ।

फाल्गुन्यां सितपञ्चायां वर्षं स्पाङ्गुलिसुक्तिभाक् ॥ १ ॥

काञ्चिक्यान्तु छषोत्सर्गं क्षत्वा नक्षं समाचरेत् ।

श्रैवं पदमवाप्नोति उषव्रतमिदं परं ॥ २ ॥

पित्रा यामावसौ तस्यां पिटृणां दत्तमन्तये ।

उपोषाव्दं पिटृनिष्ठा निष्ठापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३ ॥

पञ्चदश्यां च माघस्य पूज्यां सर्वमाप्नुयात् ।

वस्ते सावित्रमावास्याशुक्लिसुक्तिकरीं शुभां ॥ ४ ॥

पञ्चदश्यां व्रती ज्यैषे वटमूले महासतीं ।

त्रिरात्रोपेता नारी सप्तधान्यैः प्रपूजयेत् ॥ ५ ॥

ग्रहठः करण्डसुचैश्च रजन्यां कुङ्गुमादिभिः ।

बटावलम्बनं क्षत्वा उत्थगीतैः प्रभातके ॥ ६ ॥

ब्रह्मः सावित्रै सत्यवते नैवेद्यं चार्पयेद् हिजे ।

बेद्म गत्वा द्विजान् भोज्य स्ययं भुज्ञा विसर्जयेत् ॥ ७ ॥

सावित्री प्रीयतां देवी सोभाग्यादिकमाप्नुयात् ।

इत्यान्नेये महापुराणे तिथिवतानि नाम चतुर्वद्यधि-
कश्ततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

वारव्रतानि ।

अग्निरुचाच । वारव्रतानि वस्त्रामि भुक्तिसुक्तिप्रदानि हि ॥

करं पुनर्वृष्टुः सूर्ये चाने सर्वैषवै शुभा ॥ १ ॥
 आज्ञो चादित्यवारे तु सप्तश्चस्त्ररोगभाक् ।
 सङ्घान्ते सूर्यवारो यः सोऽर्कस्य हृदयः शुभः ॥ २ ॥
 कृत्वा हस्ते सूर्यवारं नक्तेनावृण्डं स सर्वभाक् ।
 चित्राभसीमवाराणि सप्त कृत्वा सुखौ भवेत् ॥ ३ ॥
 स्ताल्यां गृह्णीत्वा चाङ्गारं सप्तनक्षत्री यहार्त्तिंनुत् ॥ ४ ॥
 अनुराधे देवगुरुं सप्तनक्षत्री यहार्त्तिंनुत्^(१) ।
 शुक्रं ज्येष्ठासु सङ्घृत्या सप्तनक्षत्री यहार्त्तिंनुत् ॥ ५ ॥
 अस्ते शनैर्वरं गृह्णा सप्तनक्षत्री यहार्त्तिंनुत् ।

इत्यान्वेये महापुराणे वारव्रतानि नाम पञ्चनवत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

^(१) अनुराधे रत्नादिः परार्तिंनुदित्यकः पाठः भ० पुस्तके मालि ।

अथ षष्ठवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

नन्दनवतानि ।

अग्निहोत्राच । नन्दनवतानं वस्ते भे हरिः पूजितोऽर्थदः^(१) ।
 वन्दनपुरुषं चादो चैवमासे हरिं यजेत् ॥ १ ॥
 मूले पादो यजेव्यहृषे रोहिणीस्त्वर्चयेदरिं ।
 जागुनौ चास्त्रिनीयोगे आषाढासूरसञ्ज्ञके ॥ २ ॥
 मेढुं पूर्वीत्तरास्वेव कटिं वै स्त्रिकासु च ।
 पाष्ठो भाद्रपदाभ्यान्तु कुचिं वै रेवतीषु च ॥ ३ ॥
 सानौ चैवातुराधासु धनिष्ठासु च पृष्ठकं ।
 भुजौ पूज्यो विशाखासु पुनर्बस्त्रालौर्यजेत् ॥ ४ ॥
 अश्वेषासु नखान् पूज्य करणं ज्येष्ठासु पूजयेत् ।
 ओचे विश्योष्म अवणे मुखं पुष्टे हरेयजेत् ॥ ५ ॥
 यजेत् स्त्रातिषु दक्षाश्रमास्य वाहृतोऽचंयेत् ।
 मधासु नासां नयने मृगशीर्षे ललाटकं ॥ ६ ॥
 चित्रासु चाद्रासु कचानव्दान्ते स्वर्णकं हरिं ।
 शुड्पूर्णे घटेऽभ्यर्थं श्रव्यागोर्यादि इच्छा^(२) ॥ ७ ॥
 नन्दनपुरुषो विश्वः पूजनीयः शिवामकः ।

१ हरिः सर्वं परित इति ग० ।

श्रव्यागोर्यादि इच्छा इति ष०, अ०,

२ श्रव्यागोर्यादि इच्छा इति ष०, ठ० च । अ०, च । श्रव्यागोर्यादि इच्छा इति ष० ।

शाश्वायनौयत्रतकमासमे पूजयेहरिं ॥ ८ ॥
 कार्त्तिके कृत्तिकार्या च मृगशीर्षे मृगास्यके ।
 नामभिः केशवादैसु अच्युताय नमोऽपि वा ॥ ९ ॥
 कार्त्तिके कृत्तिकाभेदङ्गि मासनक्षणं हरिं ।
 शाश्वायनौयत्रतकं करिष्ये भुक्तिभुक्तिदं ॥ १० ॥
 केशवादि महामूर्त्तिमच्युतं सर्वदायकं^(१) ।
 आवाहयात्यहन्तेवमायुरारोग्यहर्षदं ॥ ११ ॥
 कार्त्तिकादौ सकासारमन्तं^(२) मासचतुष्टयं^(३) ।
 फालगुनादौ च कृशरमाषाढादौ च पायसं ॥ १२ ॥
 देवाय ब्राह्मणेभ्यश्च नक्षत्रैवेद्यमाशयेत्^(४) ।
 पञ्चगव्यजलेञ्चातस्तस्यैव प्राशनाच्छुचिः ॥ १३ ॥
 अर्वांगिसर्जनाद् द्रव्यं नैवेद्यं सर्वमुच्यते ।
 विसर्जिते जगत्ताथे निर्माल्यभवति चणात् ॥ १४ ॥
 नमो नमस्तेज्युत मे चयोस्तु
 पापस्य हृष्टिं समुपैतु पुण्यं ।
 एश्वर्यवित्तादि सदाऽच्यं मे^(५)
 अश्यस्य मा सन्ततिरभ्यपैतु ॥ १५ ॥
 यथाच्युतस्त्वम्परतः परस्तात्
 स ब्रह्मभूतः परतः परात्मन् ।

१ सर्वपापहस्तिः ८०,

४ नक्ष नैवेद्यमप्येदिति ८० :

२ सर्वसारमन्तिः ८०, ८०, ८०, ८० । ५ एश्वर्यवित्तादि महोदयं मे इति

३ मासचतुष्टकमिति ८०,

८० ।

तथा चुतं त्वं कुरु वाच्छतं मे
 मया कृतम्यापहराप्रभेय ॥ १६ ॥
 अच्युतानन्द गोविन्द प्रसीद यदभौमित ।
 अक्षयं माममेथामन् कुरुत्वा पुरुषोत्तम ॥ १७ ॥
 सप्त वर्षाणि सम्बूज्य भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 अनन्तव्रतमाख्यासे नक्षत्रव्रतकेर्थदं^(१) ॥ १८ ॥
 मार्गशीर्षे वृगशिरे मोमूलाशी यजेहरिं ।
 अनन्तं सर्वकामानामनन्तो भगवान् फलं ॥ १९ ॥
 ददात्यनन्तस्त्र पुनस्तदेवान्यत्र जग्नि ।
 अनन्तपुरुषोपचयङ्गरोत्येतत्प्रहारतं ॥ २० ॥
 यथा भिलषितप्राप्तिं करीत्वाक्षयमेव च ।
 पादादि पूज्य नते तु भुज्ञीयात्तैलवर्जितं ॥ २१ ॥
 ष्टेनानन्तसुहिश्च होमो मासचतुष्टयं ।
 चैचादी शालिना होमः पयसा आवशादिषु ॥ २२ ॥
 माख्याताभूद् युवनाख्यादनन्तव्रतकात् सुतः ।

इत्यान्ते महापुराणे नक्षत्रव्रतकानि नाम षष्ठवत्त्व-
 धिक्षततमोऽध्यायः ॥

^(१) नक्षत्रव्रतकामद्विति ष०, ग०, छ०। नक्षत्रव्रतकेर्थद्विति ष०, ढ०, अ० च ।

अथ सप्तनवत्यधिकमूऽध्यायः ।

—०—

दिवसवतानि ।

अग्निरुद्वाच । दिवसवतकं वस्ये श्वादी धेनुव्रतं वदे ।

यज्ञोभयसुखोदद्यात् प्रभूतकनकान्वितां ॥ १ ॥

दिनं पयोव्रतस्तिष्ठेत् स याति परमम्बदं ।

चक्रं पयोव्रतं शत्वा काञ्चनं कल्पपादपं ॥ २ ॥

दत्वा ब्रह्मपदं याति कल्पघुच्छव्रतं अृतं ।

दद्याहिंश्च पलादूर्दृ^(१) महीकृत्वा तु काञ्चनीं ॥ ३ ॥

दिनं पयोव्रतस्तिष्ठेद्ग्रहणः स्वाहिवादुत्सी ।

पक्षे पक्षे चिरावन्तु भक्तेनैकेन यः च्यपेत्^(२) ॥ ४ ॥

विपुलं धनमाप्नोति चिरावदुत्तराहिनं ।

मासे मासे चिरावाशी एकभक्तौ गणेशतां ॥ ५ ॥

यस्तिराचवृतं^(३) कुर्यात् समुहिश्च जनार्दनं ।

कुलानां शतमादाय स याति भवनं हरेः ॥ ६ ॥

नवम्याञ्च सिते पक्षे नरो मार्गशिरस्थथ^(४) ।

प्रारम्भेत चिराचाणां वृतन्तु विधिवद् व्रतौ ॥ ७ ॥

१ दद्यात् दिवंश्चत्पलादूर्दृमिति ष० अ० च ।

अ०, अ० च ।

२ च्यपेदिति ष०, ग०, उ०, उ०,

४ मार्गशिरस्थ चेति ष०, ष०, अ०, अ० च

चें नमो वासुदेवाय सहस्रं वा शतं जपेत् ।
 अष्टम्यामेकभक्ताश्ची दिनव्रयमुपावसेत् ॥ ८ ॥
 हादशां पूजयेद् विष्णुं कार्त्तिके कारयेद् व्रतं ।
 विप्रान् सम्भोज्य वस्त्राणि शयनान्वासनानि च ॥ ९ ॥
 छत्रोपवौतपावाणि ददेत् सम्भार्थयेहिजान् ।
 व्रतेऽस्मिन् दुष्करे चापि विकलं यदभूच्चम ॥ १० ॥
 भवज्ञिस्तदग्नातं परिपूर्णं भवत्विति ।
 भुक्तभोगो व्रजेद् विष्णुं तिरावव्रतकत्रतौ^(१) ॥ ११ ॥
 कार्त्तिकव्रतकं वस्त्रे भुक्तिसुक्तिप्रदायकं ।
 दशम्यां पञ्चगव्याशी एकादश्यामुपोषितः ॥ १२ ॥
 कार्त्तिकस्थ सितेऽभ्यर्थ^(२) विष्णुं देवविमानगः ।
 चैत्रेतिरात्रं नक्ताश्ची अजायच्चप्रदः सुखी ॥ १३ ॥
 तिरात्रं पथसः पानमुपवासपरस्त्वयः ।
 षष्ठ्यादि कार्त्तिके शुक्रे कृच्छ्रो माहेन्द्रं उच्यते ॥ १४ ॥
 पञ्चरात्रं पथः पौत्रा दध्याहारो द्युपीषितः ।
 एकादशां कार्त्तिके तु कृच्छ्रोऽयं भास्त्ररोर्धदः^(३) ॥ १५ ॥
 यवागूः यावकं शाकं दधि चोरं दृतं जलं ।
 पञ्चम्यादि सिते पञ्चे कृच्छ्रः शान्तपनः स्मृतः ॥ १६ ॥
 इत्याम्लेये महापुराणे दिवसवतानि नाम सप्तनवत्यधि-
 कश्चततमोऽध्यायः ॥

१ तिरात्रव्रतकत्रती इति ख०, च०, अ० च । उ०, इ०, अ०, अ० च ।

तिरात्रव्रतकत्रती इति उ० ।

३ भास्त्ररोर्धद इति ख०, ग०,

२ कार्त्तिकस्थ सिते प्रार्थ इति ख०, च०, अ०, अ० च ।

अथाष्टुनवत्यधिकश्ततमोऽध्यायः ।

—:—:—

मासव्रतानि ।

अग्निरुदाच । मासव्रतकमास्यासे भुक्तिसुक्लिप्रदायकं ।

आषाढादिचतुर्मासमभ्यङ्गं वर्जयेत् सुधीः ॥ १ ॥

वैश्वाखे पुष्ट्यलवण्यव्यक्ता गोदो नृपो भवेत् ।

गोदो मासोपवासी च^(१) भौमव्रतकरो हरिः^(२) ॥ २ ॥

आषाढादिचतुर्मासं प्रातःस्नायी च विष्णुगः ।

माचे मास्यत्र चैत्रे वा गुडधेनुप्रदो भवेत् ॥ ३ ॥

गुडव्रतस्तृतीयायां गौरीशः स्यामहाव्रतौ ।

मार्गशीर्षादिमासेषु नक्तकृदिष्णुलोकभाक् ॥ ४ ॥

एकभक्तव्रतौ तद्दृ हादशीव्रतकं पृथक्^(३) ।

फलव्रतौ चतुर्मासं फलं त्यक्ता प्रदापयेत् ॥ ५ ॥

श्रावणादिचतुर्मासं व्रतैः सर्वं लभेद्वतौ ।

आषाढस्य सिते पचे एकादशामुपीषितः ॥ ६ ॥

चातुर्मासव्रतानान्तु कुर्वीत परिकल्पनं ।

आषाढ्याज्ञाय सङ्क्रान्तो कर्कटस्य^(४) हरिं यजेत् ॥ ७ ॥

इदं व्रतं मया देव गृह्णीतं पुरतस्त्वा ।

१ मासे यवाश्वी चेति ३० ।

२ हादशीव्रतकं परमिति ३० ।

३ भौमव्रतपरो हरिरिति ३० ।

४ आषाढार्ण इष्टसङ्क्रान्तायां कर्कटे चेति ३० ।

निर्विघ्नां सिद्धिमायातु प्रसन्ने त्वयि केशव ॥ ८ ॥
 गृहौतेऽग्निन् ब्रते देव यद्यपूर्णे मिथ्ये द्वाहं ।
 तन्मे भवतु सम्पूर्णं त्वत्प्रसादाज्ञनादीन ॥ ९ ॥
 मांसादि त्वक्का^(१) विग्रः स्यात्तैलत्यागी हरिं यजेत् ।
 एकाम्लरोपवासी च चिरात्रं विष्णुलोकभाक् ॥ १० ॥
 चान्द्रायणी विष्णुलोकी मौनी स्यान् सुक्तिभाजनं ।
 प्राजापत्यब्रतो स्वर्गी शक्तुयावकभद्रकः ॥ ११ ॥
 दुन्धाद्याहारवान् स्वर्गी पञ्चगव्याम्बुभुक्तथा ।
 श्राकमूलफलाहारी नरो विष्णुपुरीं ब्रजेत्^(२) ॥ १२ ॥
 मांसवर्जीं यवाहारो रसवर्जीं हरिं ब्रजेत् ।
 कौमुदव्रतमास्यास्ये आश्विने समुपोषितः ॥ १३ ॥
 हादशां पूजयेद्विष्णुं प्रलिप्याशोत्पत्तादिभिः ।
 छृतेन तिलतैलेन दौपनैवेद्यमर्पयेत् ॥ १४ ॥
 श्रो नमो वासुदेवाय मालत्या मालया यजेत् ।
 धर्मकामार्थमोक्षांश्च प्राप्नुयात् कौमुदव्रती ॥ १५ ॥
 सब्वं लभेद्वर्तिं प्रार्थ्य मासोपवासकब्रती ।

 इत्यान्नेये महापुराणे मासवतानि नाम अष्टनवत्यधि-
 कश्ततमोऽध्यायः ॥

१ मत्स्यादि त्वक्कोटि च०, घ०, द० च ।
मत्स्यागी तु इति च० ।

२ विष्णुपुरं ब्रजेदिति च०,
द० च ।

अथैकोनशताधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नानाव्रतानि ।

अनिरुद्धवाच । ऋतुव्रतान्यहं वस्ते भुक्तिसुक्तिप्रदानि ते ।
 इन्धनानि तु यो इद्यादर्षादिचतुरो हृतून् ॥ १ ॥
 घृतधेनुप्रदशान्ते ब्राह्मणोऽनिव्रतौ भवेत् ।
 क्षत्वा मौनन्तु सम्यायां मासान्ते घृतकुम्भदः ॥ २ ॥
 तिलघण्ठावस्त्रदाता सुखौ सारस्तव्रतौ(१) ।
 पच्छामुतेन स्वपनं क्षत्वाद्दं धेनुदो नृपः ॥ ३ ॥
 एकादशान्तु नक्षाशी चैत्रे भक्तं निवेदयेत् ।
 हैमं विष्णोः पदं याति मासान्ते विष्णुसहस्रतौ ॥ ४ ॥
 पायसाशी गोयुगदः श्रीभागदेवीव्रतौ भवेत् ।
 निवेद्य पितृदेवे भ्यो यो भुज्ञते स भवेनृपः ॥ ५ ॥
 वर्षव्रतानि चोक्तानि(२) सहस्रान्तिव्रतकं वदे ।
 सङ्क्रान्तौ स्वर्गलोकी स्याद्रात्रिजागरणावरः ॥ ६ ॥
 अमावास्यां तु सहस्रान्तौ शिवार्क्षयजनात्मथा ।
 उत्तरे त्वयने चाज्यप्रस्थस्त्रानेन केशवे ॥ ७ ॥

(१) चुष्टीः सारस्तव्रतौ इति ४०, ८०, २०, ४०, ८०, १०, २०, ३० च । (२) सर्वव्रतानि चोक्तानीति ४० ८०, १०, २०, ३० च ।

इति शतपलमानेन सर्वपापैः प्रसुच्छते ।
 ष्टतचौरादिना चाप्य प्राप्नोति विषुवादिषु ॥ ८ ॥
 स्त्रीणामुमाव्रतं श्रीहं लृतीयास्त्रमौषु च ।
 गौरीं महेश्वरं चापि यजेत् सौभाग्यमाप्न्यात् ॥ ९ ॥
 उमामहेश्वरी प्रार्च्य अवियोगादि चाप्नुयात् ।
 मूलव्रतकरी स्त्री च उमेश्व्रतकारिणी ॥ १० ॥
 सूर्यभक्ता तु या नारी भ्रुवं सा पुरुषो भवेत् ।

इत्याम्नेये महापुराणे नानाव्रतानि नाम एकोनशताधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विशततमोऽध्यायः ।

अमित्युवाच । दीपदानव्रतं वस्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 देवद्विजातिकग्न्हे दीपदोऽद्दृं स सर्वभाक् ॥ १ ॥
 चतुर्मासं विष्णुलीको कार्त्तिके सर्वगलोकपि ।
 दीपदानात् परं नास्ति न भूतं न भविष्यति ॥ २ ॥
 दीपेनायुष्मचक्षुमान्दौपाञ्चल्लौमुतादिकं ।
 सौभाग्यं दीपदः प्राप्य सर्वगलोके महीयते ॥ ३ ॥
 विद्मराजदुहिता लक्षिता दीपदाम्भाक् ।

चारुधर्मस्त्रापपद्मौ शतभार्याधिकाऽभवत् ॥ ४ ॥
 दहो दीपसहस्रं सा विष्णोरायतने सतौ ।
 पृष्ठा सा दीपमाहामंग सप्तद्वौभ्य उवाच ह ॥ ५ ॥
 स्तुलितोवाच । सौबौरराजस्य पुरा मैत्रेयोऽभूत् पुरोहितः ।
 तेन चायतनं विष्णोः कारूरितं देविकातटे ॥ ६ ॥
 कार्त्तिके दीपकस्त्रेन दक्षः सम्प्रेरितो मया ।
 वक्त्रप्राञ्छेन नश्शन्त्या मार्जारस्य तदा भयात् ॥ ७ ॥
 निर्बाणवान् प्रदौतोऽभूदत्त्वर्या मूषिकया तदा ।
 मृता राजामजा जाता राजपद्मौ शताधिका ॥ ८ ॥
 असङ्गल्पितमप्यस्य प्रेरणं यत् क्षतं मया ।
 विष्णायतनदीपस्य तस्येदं भुज्यते फलं ॥ ९ ॥
 जातिस्त्ररा छतो दीपान् प्रयच्छामि त्वहर्विशं ।
 एकादशां दीपदो वै विमाने दिवि मोदते ॥ १० ॥
 जायते दीपहर्ता तु मूको वा जड़ एव च ।
 अस्ये तमसि दुष्पारे नरके पतते किल ॥ ११ ॥
 विक्रीशमानांश नरान् यमकिङ्करशाहतान् ।
 विलापैरलमत्रापि किं वो विलपिते फलं ॥ १२ ॥
 यदा प्रमादिभिः पूर्वमल्लसमुपेक्षितः ।
 जनुजंबसहस्रेभ्यो छोकस्त्रिन् मानुषो यदि ॥ १३ ॥
 तत्राप्यतिविमूढाका किं भोगानभिधावति ।
 स्त्रहितं^(१) विषयास्त्रादैः क्रन्दनं तदिहागतं ॥ १४ ॥

१ वर्षितमिति ४०, ५०, ६० च । दूषितमिति ४० ।

भुज्यते च कृतं पूर्वमेतत् किं वो न चिन्तितं ।
 परस्त्रौषु कुचाभ्यङ्गं प्रौतये दुःखदं हि वः ॥ १५ ॥
 मुहूर्त्तविषयास्तादोऽनेककोट्यब्ददुःखदः ।
 परस्त्रोहारियदगीतं हा मातः किं विलप्यते ॥ १६ ॥
 कोऽतिभारो हरेर्नांनि जिह्वया परिकीर्त्तने ।
 वर्त्तितैलेऽल्पमूल्येऽपि यदग्निर्लभ्यते सदा ॥ १७ ॥
 दानाशक्तैर्हरेर्दीपो हृतस्तस्तोऽस्ति दुःखदं ।
 इदानीं किं विलापेन सहस्रं यदुपागतं ॥ १८ ॥

अग्निरुचाच । ललितोक्तच्च ताः शुल्वा दीपदानाद्विवं यशः ।
 तस्मादीपप्रदानेन व्रतानामधिकं फलं ॥ १९ ॥

इत्यामेये महापुराणे दीपदानव्रतं नाम द्विशतत
 भोऽध्यायः ॥

अथैकाधिकद्विशततभोऽध्यायः ।

— : —
 नवव्यूहार्चनं ।

अग्निरुचाच । नवव्यूहार्चनं वक्ष्ये नारदाय हरीरितं ।
 मण्डलेऽज्ञेऽर्चयेन्मध्ये अवीजं वासुदेवकं ॥ १ ॥
 आवीजच्च सङ्खर्षणम् प्रद्युम्नं च दक्षिणे ।

अः अनिरुद्धं नैर्गते ओं नारायणमसु च ॥ २ ॥
 तत् सद्ग्नाणमनिले हुं विष्णुं चौं नृसिंहकं^(१) ।
 उत्तरे भूर्बराहच्च ईशे हारि च पश्चिमे ॥ ३ ॥
 कं टं सं शं ग्रहमन्तं पूर्ववक्षच्च दक्षिणे^(२) ।
 खं क्षं वं हुं फडिति च खं ठं फं शं गदां विधौ ॥ ४ ॥
 वं शं भं चं कोणेशच्च घं दं भं हं श्रियं यजेत् ।
 दक्षिणे चौत्तरे पुष्टिं गं छं बं शं स्ववौजकं ॥ ५ ॥
 पौठस्य पश्चिमे धं वं वनमालाच्च पश्चिमे ।
 श्रीवल्मीं चैव सं हं लं क्षं तं यं कौस्तुभं जले ॥ ६ ॥
 दशमाङ्गकमादिष्णोर्नमोऽनन्तमधोऽर्चयेत् ।
 दशाङ्गादिमहेन्द्रादीन् पूर्वादी चतुरो घटान् ॥ ७ ॥
 तोरणानि वितानं च अग्न्यनिलेन्द्रवौजकैः ।
 मण्डलानि क्रमाङ्गाला तरुं वन्ध्य ततः प्रवेत् ॥ ८ ॥
 अम्बरस्यं ततो ध्याला सूक्ष्मरूपमधाल्मनः ।
 सितास्ते निमग्नच्च^(३) चन्द्रविम्बात् सूतेन च ॥ ९ ॥
 तदेव चामनो वौजममृतं प्रवसंखृतं ।
 उत्पद्यमानं पुरुषमाक्षानमुपकल्पयेत् ॥ १० ॥
 उत्पन्नोऽस्मि स्वयं विष्णुर्वीर्जं हादशकं न्यसेत् ।
 हृच्छिरसु शिखा चैव कवचं चास्त्रमेव च ॥ ११ ॥
 वक्षोमूर्त्तिशिखापृष्ठलोचनेषु न्यसेत् पुनः ।
 अस्त्रं करहये न्यस्य ततो दिव्यतनुभवेत् ॥ १२ ॥

१ क्रं विष्णुं चौं नृसिंहकमिति
 २०, २०, ३० च ।

२ पच्चिराजाच्च दक्षिणे इति ४० ।
 ३ सितास्ते निमग्नस्तेति ४०, ३० च ।

यथामनि तथा देवे शिष्ठदेहे न्यसेत्तथा ।
 अनिर्वास्था स्फृता पूजा यहरेः पूजनं हृदि ॥ १३ ॥
 सनिर्माल्या मण्डलादौ बहवेनास शिष्ठकाः ।
 पुष्टं क्षिपेयुर्यन्मूर्च्छौ तस्य तत्त्वाम कारयेत् ॥ १४ ॥
 निवेश वामतः शिष्ठांस्तिलब्रौहिष्टतं हनेत् ।
 शतमषोच्चरं हुला सहस्रं कायशुद्धये ॥ १५ ॥
 नवव्यूहस्य मूर्च्छीनामङ्गानां च शताधिकं ।
 पूर्णांदस्त्वा दीक्षयेत्तान् गुरुः पूज्यस्तैर्धनैः ॥ १६ ॥
 इत्यामेये महापुराणे नवव्यूहार्थनं नाम एकाधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

अथ हत्रधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:-०:-—

पुष्पाध्यायकथनं ।

अनिरुद्धाच । पुष्पगन्धधूपदौपनैवेद्यैस्तुष्टते हरिः ।
 पुष्पाणि देवयोग्यानि द्वयोग्यानि वदामि ते ॥ १ ॥
 पुष्टं श्रेष्ठं मालती च तमाली भुक्तिसुक्तिमान् ।
 मङ्गिका सर्वपापम्भ्री यूथिका विष्णुलोकदा ॥ २ ॥
 अतिसुक्तमयं तद्वत् पाटला विष्णुलोकदा ।

करवौरैर्विष्णुलोकी जवापुष्टैश्च पुख्यवान् ॥ ३ ॥
 पावन्तीकुञ्जकाद्यैश्च तगरैर्विष्णुलोकभाक् ।
 कर्णिकारैर्विष्णुलोकः कुरुण्डः पापनाशनं ॥ ४ ॥
 पद्मैश्च केतकीभिष्म कुन्दपुष्टैः परा गतिः ।
 वाणपुष्टैर्वर्वराभिः क्षणाभिर्हरिलोकभाक् ॥ ५ ॥
 अशोकैस्तिवृक्षैस्तद्दरूपभवैस्तथा ।
 मुक्तिभागी विलूपत्रैः शमौपत्रैः परा गतिः ॥ ६ ॥
 विष्णुलोकी भृङ्गराजैस्तमालस्य इत्यैस्तथा ।
 तुलसी क्षणगौरास्या कलहारोत्पलकानि च ॥ ७ ॥
 पद्मं कोकनदं पुख्यं शतान्नमालया हरिः ।
 नौपाञ्जुनकदम्बैश्च^(१) वजुलैश्च सुगन्धिभिः ॥ ८ ॥
 किंशुकैर्मुनिपुष्टैस्तु गोकर्णेर्नागकर्णकैः ।
 सम्यापुष्टैर्विलूतकै रस्तनीकेतकीभवैः^(२) ॥ ९ ॥
 कुशाङ्गतिभिरोत्थैश्च कुशकाशशरोङ्गवैः ।
 द्यूतादिभिर्मरुवकैः पत्रैरन्त्यैः सुगन्धकैः ॥ १० ॥
 भुक्तिर्मुक्तिः पापहानिर्भक्ष्या सर्वैस्तु तुष्टति ।
 स्वर्णलक्ष्माधिकं पुष्टै माला कोटिगुणाधिका ॥ ११ ॥
 स्ववनेऽन्यवने पुष्टैस्तिगुणं वनजैः फलं^(३) ।
 विश्वोर्णेर्नार्चयेहिष्णुकाशधिकाङ्गनं मोठितैः ॥ १२ ॥
 काञ्चनारैस्तथोमत्तैर्गिरिकर्णिकथा तथा ।

१ मुक्तिभागी कदम्बैश्चंति छ० । २०, २०, ३०, च ।

२ रजनीकेतकीभवैरिति छ० । ३ जनजैः फलमिति छ० ।

कुटजैः शाल्मलीयैश्च^(१) शिरीषैर्वरकादिकं ॥ १३ ॥
 सुगन्धैर्ब्रह्मपञ्चैश्च^(२) पुष्पैर्नीलोत्पलैर्हरिः^(३) ।
 अर्कमन्दारधूस्तरकुसूमैरच्छैते हरः ॥ १४ ॥
 कुटजैः कर्कटीपुष्पैः केतकीन् शिवे ददेत् ।
 कुषाण्डनिष्वसम्भूतं पैशाचं गन्धवर्जितं ॥ १५ ॥
 अहिंसा इन्द्रियजयः^(४) चान्तिर्ज्ञानं^(५) दया श्रुतं ।
 भावाष्टपुष्पैः सम्बूज्य देवान् स्याद् भुक्तिभुक्तिभाक् ॥ १६ ॥
 अहिंसा प्रथमं पुष्पं पुष्पमिन्द्रियनियहः ।
 सर्वपुष्पं दया भूते पुष्पं आन्तिर्विशिष्ठते ॥ १७ ॥
 शमः पुष्पं तपः पुष्पं धानं पुष्पं च सप्तमं ।
 सत्यचैवाष्टमं पुष्पमेतैस्तुष्टति केशवः ॥ १८ ॥
 एतैरेवाष्टभिः पुष्पैस्तुष्टत्येवार्चितो हरिः ।
 पुष्पान्वराणि सम्लव वाह्नानि मनुजोत्तम ॥ १९ ॥
 भक्ष्या दयान्वितैर्विष्णुः पूजितः परितुष्टति^(६) ।
 वाहणं सलिलं पुष्पं सौम्यं दृतपयोदधि ॥ २० ॥
 ग्राजाष्टयं तथाद्वादि आम्बेयं धूपदीपकं ।
 फलपुष्पादिकच्चैव वानसत्यन्तु पञ्चमं ॥ २१ ॥
 पार्श्विवं कुशमूलाद्यं वायव्यं गन्धचन्दनं ।

१ शाल्मलीयैति ख०, ग०,

४ अहिंसा इन्द्रियम इति ग० ।

क० च ।

५ चान्तिर्ज्ञानमिति ख० ।

२ सुगन्धैः पञ्चपुष्पैयैति उ० ।

६ अहिंसा प्रथमं पुष्पमित्यादिः, पूजितः

३ पूञ्चो नीलोत्पलैर्हरिरिति

परितुष्टति इत्यक्षः पाढः ख०, ग०, च०,

ख०, झ०, उ०, ज० च ।

उ०, इ०, ज०, अ०, उ०, युसुकेषु नाखि ।

अद्वास्यं विष्णुपुष्टच्च सर्वदा चाष्टपुष्टिकाः ॥ २२ ॥
आसनं मूर्त्तिपञ्चाङ्गं^(१) विष्णुर्वा चाष्टपुष्टिकाः ।
विष्णोस्तु वासुदेवाद्यैरौशानाद्यैः शिवस्य वा ॥ २३ ॥

इत्यान्मेये महापुराणे पुष्टाध्यायो नाम त्रयधिकदिशतः
तमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयधिकदिशततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

नरकस्वरूपम् ।

अग्निरुचाच । पुष्टाद्यैः पूजनादिष्णोव्याति नरकान्वदे ।
आशुषोऽन्ते नरः प्राणैरनिच्छवपि मुच्यते ॥ १ ॥
जलमग्निर्विष्मयं शस्त्रं त्तुदगाधिः पतनं गिरेः ।
निमित्तं किञ्चिदासाद्य देही प्राणैर्विमुच्यते ॥ २ ॥
अन्यच्छरीरमादत्ते यातनीयं स्वकर्मभिः ।
भुड्गेऽथ पापकृत् दुःखं सुखं धर्माय सङ्गतः ॥ ३ ॥
नीयते यमदूतैस्तु यमं प्राणिभयङ्गरैः ।
कुपथे दक्षिणहारि धार्मिकः पश्चिमादिभिः ॥ ४ ॥
यमाङ्गसैः किङ्गरैस्तु पाल्यते नरकेषु च^(२) ।

१ आसनं मूर्त्तिषोडाङ्गमिति ख० । पात्यते नरके सदा इति उ० । पीड़ने

२ पात्यते नरकेष्वपि इति ख० । नरकेष्वनेति घ०, उ० च ।

स्वर्गे तु नौयते धर्माद् वसिष्ठाद्युक्तिसंश्यात् ॥ ५ ॥
 गोघाती तु महावीचां वर्षलच्छन्तु पौडगते ।
 आमकुन्भे महादीपे ब्रह्महा भूमिहारकः ॥ ६ ॥
 महाप्रलयकं यावद्वौरवे पौडगते श्वनैः ।
 स्त्रीबालवृष्टहन्ता तु यावदिन्द्राष्टुर्दश ॥ ७ ॥
 महारौरवके रौद्रे गृहचेतादिदीपकः ।
 दद्यते कल्पमेकं स चौरस्तामिस्त्रके पतेत् ॥ ८ ॥
 नैककल्पन्तु शूलाद्यैर्भिर्द्यते यमकिङ्गरैः ।
 महातामिस्त्रके सर्पजलौकाद्यैश्च पौडगते ॥ ९ ॥
 यावद्वूमिर्माण्डहाद्या असिपच्चनेऽसिभिः^(१) ।
 नैककल्पन्तु नरके करम्भवालुकामु च ॥ १० ॥
 येन दग्धो जनस्त्र दद्यते वालुकादिभिः ।
 काकोले क्षमिविष्टाशी एकाकी मिष्टभोजनः ॥ ११ ॥
 कुट्टले मूच्चरक्ताशी पञ्चयज्ञक्रियोजिभतः ।
 सुदुर्गम्भे रक्तभोजी भवेच्चाभच्च्यभच्चकः ॥ १२ ॥
 तैलपाके तु तिलवत् पौडगते परपीडकः ।
 तैलपाके तु पच्येत शरणागतघातकः ॥ १३ ॥
 निरुच्छासे दाननाशी रसविक्रयकोऽध्वरे ।
 नान्ना वज्रकवाटेन महापाते तदाऽनृतौ ॥ १४ ॥
 महाज्वाले पापबुद्धिः क्रकचेऽगम्यगमिनः ।
 सङ्खरी गुडपाके च^(२) प्रतुदेत् परमर्मनुत् ॥ १५ ॥

१ असिपच्चनेऽसिभिरिति ४० ।

२ मुखपाके वेति ४०, ५० च ।

चारङ्गदे^(१) प्राणिहन्ता चुरधारे च भूमिष्ठत् ।
 अबरीषे गोस्वर्णहृद इमच्छिहजृशस्त्वके ॥ १६ ॥
 मधुहर्ता परीतापे कालस्त्वं परार्थहृत् ।
 कश्मलेऽत्यन्तमांसाशौ उयगम्ये द्विपिण्डः १७ ॥
 दुर्दरे तु काचभक्तौ वन्दिग्राहरतास्य ये ।
 मञ्जुषे नरके लोहे^(२) प्रतिष्ठे श्रुतिनिवृक्तः ॥ १८ ॥
 पूतिवक्त्रे कूटसाक्षौ परिलुण्ठे धनापहा ।
 बालस्त्वौहृष्टवातौ च कराले ब्राह्मणार्त्तिकृत् ॥ १९ ॥
 विलेपे मद्यपी पिप्रो महाताम्बे तु भेदिनः^(३) ॥ २० ॥
 तथाक्रम्य पारदारान् ज्वलस्त्वौमायसीं शिला ।
 शाखलाख्ये तमालिङ्गेन् नारी बहुनरङ्गमा ॥ २१ ॥
 आस्फोटजिह्वोद्वरणं स्त्रीचणान् नेवभेदनं ।
 अङ्गारराशौ चिप्पन्ते माण्डपुत्रगादिगामिनः ॥ २२ ॥
 चौराः चुरैश्च भिद्यन्ते स्त्रमांसाशौ च मांसभुक् ।
 मासोपवासकर्त्ता चै न याति नरकवरः ॥ २३ ॥
 एकादशीव्रतकरो भौषणपञ्चकसद् व्रतौ ।

इत्यान्मेये महापुराणे नरकस्वरूपवर्णनं नाम वाधिक-
 हिश्ततमोऽध्यायः ॥

१ चारकूपे इति ख०, छ० च ।

२ महाप्रेते तु भेदिन इति ख०,
ग०, घ०, ढ०, छ०, अ० च ।

अथ चतुरधिकदिशततमोऽध्यायः ।

— 8 —

मासोपवासव्रतं ।

अग्निरुवाच । ब्रतं मासोपवासम्^(१) सर्वेतक्षणं वदामि ते ॥
कृत्वा तु वैष्णवं यज्ञं गुरोराज्ञामवाप्य च ॥ १ ॥
कृच्छ्राद्यैः स्वबलं बुद्धा कुर्यान् मासोपवासकं ॥
वानप्रस्थो यतिर्वाय नारी वा विधवा मुने ॥ २ ॥
आश्विनस्यामले पञ्चे एकादश्यामुपोषितः ।
ब्रतमेतत्तु गृह्णोयाद्यावत्तिंश्चहिनानि तु ॥ ३ ॥
अद्यप्रभृत्यहं विष्णो यावदुत्थानकन्तव ।
अर्चयेत्वामनश्चन् हि यावत् त्रिंशहिनानि तु ॥ ४ ॥
कार्त्तिकाश्विनयोर्विष्णोर्यावदुत्थानकन्तव ।
स्त्रिये यद्यन्तरालेऽहं ब्रतभङ्गो न मे भवेत् ॥ ५ ॥
त्रिकालं पूजयेहिष्णुं चिःस्त्राती गन्धपुष्पकैः ।
विष्णोर्गीतादिकं जप्यन्त्यानं कुर्याद् ब्रतौ नरः ॥ ६ ॥
वृथावादम्यरिहरेदर्थाकाङ्क्षां विवर्जयेत्^(२) ।
नाब्रतसं स्यग्नेत् कस्त्रिहिकर्मस्थानं चालपेत् ॥ ७ ॥

१ ततं माषोपवासाल्लमिति ष०, अ०
च ।

२ अद्वाकाङ्क्षां विवर्जयेदिति ष०,
ष० च ।

देवतायतने तिष्ठेद्यावत् चिंशहिनानि तु ।
 इदम्यां पूजयिला तु भोजयिला हिजान्वतौ ॥ ८ ॥
 समाप्य इच्छिणां दत्त्वा पारणन्तु समाचरेत् ।
 शुक्तिमुक्तिमवाप्नोति कल्पांश्चैव तयोदश ॥ ९ ॥
 कारयेहैषणं यज्ञं यजेहिप्रांस्तयोदश ।
 तावन्ति वस्त्रयुग्मानि भाजनान्वासनानि च ॥ १० ॥
 छत्राणि सपवित्राणि तथोपानद्युगानि च(१) ।
 योगपटोपवीतानि दद्याहिप्राय तैर्मतः(२) ॥ ११ ॥
 अन्यविप्राय शव्यायां हैमं विष्णुं प्रपूज्य च ।
 आलनश्च तथामूर्त्तिं वस्त्राद्यैश्च प्रपूजयेत् ॥ १२ ॥
 सर्वपापविनिर्मलो विप्रो विष्णुप्रसादतः ।
 विष्णुलोकं गमिष्यामि विष्णुरेव भवाम्यहं ॥ १३ ॥
 ब्रज ब्रज देवबुद्धे विष्णोः स्थानमनामयं ।
 विमानेनामलस्तत्र तिष्ठेद्द विष्णुस्तरूपधृक् ॥ १४ ॥
 हिजानुक्ताथ(३) तां शव्यां गुरवेऽथ निषेदयेत् ।
 कुलानां शतमुड्डत्य विष्णुलोकाचयेद्व्रततौ ॥ १५ ॥
 मासोपवासी यद्देशे स देशो निर्मलो भवेत् ।
 किं पुनस्तत्कुलं सर्वं यत्र मासोपवासकृत् ॥ १६ ॥
 व्रतस्यं मूर्च्छितं दृष्टा चौराज्यच्छैव पाययेत् ।
 नैते व्रतं विनिष्पन्ति हविर्विप्रानुमोदितं ॥ १७ ॥

१ ततः पानयुतानि चेति ष० ।

२ वै न इति ष० ।

३ हिजान् नलार्थेति ष० ।

क्षीरं गुरोहिंतौषध आपो मूलफलानि च ।
विषुर्महीषधं कर्त्ता व्रतमस्मात् समुद्दरेत् ॥ १८ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे मासोपवासव्रतं नाम चतुरधिक-
हिशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

भौमपञ्चकव्रतं ।

अग्निरुवाच । भौमपञ्चकमास्यास्ये व्रतराजन्तु सर्वदं ।
कार्त्तिकस्यामले पचे एकादश्यां समाचरेत् ॥ १ ॥
दिनानि पञ्च'क्रिःखायौ पञ्चब्रौहितिलैस्तथा^(१) ।
तर्पयेद्विपित्रादौन् भौमौ सम्पूजयेद्वर्ति ॥ २ ॥
पञ्चगव्येन संखाप्य देवं पञ्चास्तेन च ।
चन्दनाद्यैः समालिप्य गुबगुलं सष्टुतस्थहेत् ॥ ३ ॥
दीपं दद्याहिवारात्रौ नैवेद्यं परमात्रकं ।
ओं नमो वासुदेवाय जपेदष्टोत्तरं शतं ॥ ४ ॥

१ यवब्रौहितिलैस्तथेति ष०, क०, इ०, ज० च ।

जुहुयाच्च धूताभ्यत्तास्तिलवौहीस्ततो व्रती ।
 षड्क्षरेण मन्त्रेण स्वाहाकारान्वितेम च ॥ ५ ॥
 कमलैः पूजयेत् पादो हितीये विल्वपचकैः ।
 जानु सकृदि छतीयेऽथ नाभिं भृङ्गरजेन तु ॥ ६ ॥
 वाणविल्वजवाभिस्तु चतुर्थं पञ्चमेऽहनि ।
 मालला भूमिशायौ स्वादेकादश्यान्तु गोमयं ॥ ७ ॥
 गोमूत्रं इधि दुर्घं च पञ्चमे पञ्चगव्यकं ।
 पौर्णमास्याञ्चरेत्तत्त्वं भुक्तिं सुक्तिं सभेद् व्रती ॥ ८ ॥
 भौषः छत्वा हरिं प्राप्तस्तेनैव(१) भौषपञ्चकं ।
 ब्रह्मणः पूजनाद्यैष उपवासादिकं व्रतं(२) ॥ ९ ॥
 इत्यानेये महापुराणे भौषपञ्चकं नाम पञ्चाधिकद्विशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षड्क्षिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अगस्त्यार्घदान कथनं ।

अभिरुद्वाच । अगस्त्यो भगवान्विशुस्तमभ्यर्चाप्नुयाहर्दि ।
 अप्राप्ते भास्त्वरे कन्यां सचिभागैस्त्रिभिर्हिनैः ॥ १ ॥

१ हरिं छेमे सेनैतदिति ग० । हरिं २ पूजनारूपञ्चउपवासादजप्रतमिति
 प्राप्ते सेनैतदिति ड० । हरिं प्राप्तस्तेनै- ग०, घ०, ढ०, ज०, अ०, ठ०
 तदिति अ०, ड० च । अ० ।

अर्चं दद्यादगस्याय पूजयित्वा द्वापोषितः ।
 काशपुष्पमर्यी मूर्ति॑ प्रदोषे विन्वसेद् घटे ॥ २ ॥
 मुनेर्यजेत्सां कुशस्त्रां राजो कुर्व्यात् प्रजागरं ।
 अगस्य मुनिशार्दूल तेजोराशे महामते(१) ॥ ३ ॥
 इमां मम ज्ञातां पूजां गृह्णोत्त प्रियया सह ।
 आवाह्न्ये च साक्षुस्यं प्रार्थयेद्वन्दनादिना ॥ ४ ॥
 जलाशवस्त्रमौपे तु प्रातर्नीलार्थं मर्पयेत् ।
 काशपुष्पप्रतीकाश अनिपादतसभव(२) ॥ ५ ॥
 मिचावरुचयोः पुच कुञ्चयोने नमोऽस्तु ते ।
 आतपिर्भवितो येन वातापिश महासुरः ॥ ६ ॥
 समुद्रः शोषितो येन सोऽयस्यः समुखोऽस्तु मे ।
 अगस्ति॑ प्रार्थयिष्यामि कर्व्यसा मनसा गिरा ॥ ७ ॥
 अर्चयिष्याम्यहं मैत्रं परस्तोकाभिकाङ्क्षया ।
 हीपान्तरसमुत्पन्नं देवानां परमं प्रियं ॥ ८ ॥
 राजानं सर्वहृक्षाणां चन्दनं प्रतिष्ठातां(३) ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां भाजनौ पापनाशनौ ॥ ९ ॥
 सौभाग्यारोग्यलक्ष्मीदा पुष्पमाला ग्रन्थस्तां ।
 धूपोऽयं गृह्णतां देव भक्तिं मे द्वचलाङ्कुर ॥ १० ॥
 ईशितं मे वरं देहि परच च शुभाङ्गतिं ।
 सुरासुरैर्सुनिश्चेष्ट सर्वकामफलप्रद ॥ ११ ॥

१ तेजोराशे बहास्युते इति ३०, ४०,

२ वक्तिमादतसभवेति ३० ।

४०, ५०, ६०, ७०, ८०, ९०, १०० च । तेजो-
राशे अगस्यप्रसे इति ४० ।३ चन्दनं से प्रसद्धलाभिति ३०,
४० च ।

वस्त्रवीहिक्षेहेन्ना हत्तस्वर्थो छयं^(१) मत्ता ।
 अगस्त्यं बोधयिष्यामि यत्प्रया मनसोकृतं^(२) ॥ १२ ॥
 फलैरर्थं प्रदास्यामि गृहाणार्थं महामुने ।
 अगस्त्य एवं स्तुनमानः खुभिचैः प्रजामपत्यं बलमीहमानः ।
 उभो कर्णात्मिकृथतेजाः पुषोष सत्या देवेष्वाशिषो जगाम ॥ १३ ॥
 राजपुत्रि नमस्कुर्भ्यं सुनिपति महाव्रते ।
 अर्थं गृह्णीत्व देवेशि लोपामुद्रे यशस्विनि ॥ १४ ॥
 पञ्चरदसमायुक्तं हेमरूप्यसमन्वितं ।
 सप्तधान्यवृत्तं^(३) पात्रं दधिचन्दनसंयुतं ॥ १५ ॥
 अर्थं दद्यादगस्त्याय खीशूद्राणामवैदिकं ।
 अगस्त्य मुनिश्चार्दूल तेजोराये च सर्वद ॥ १६ ॥
 इमां मम ज्ञातां पूजां गृहौला व्रज शान्तये ।
 त्वं देवगस्त्यमुहिष्य धान्यमिकं फलं रसं ॥ १७ ॥
 ततोऽप्यं भोजयेहिप्रान् षुतपायसमोदकान् ।
 गां वासांसि सुवर्णच्च^(४) तेभ्यो दद्यात् दक्षिणां ॥ १८ ॥
 षुतपायसयुक्तेन पाविणाच्छादिताननं ।
 सहिरस्त्वं तं कुम्भं ब्राह्मणायोपकल्पयेत्^(५) ॥ १९ ॥

१ दग्धस्वर्वं इक्ष्य इति क० ।

४ प्रतिमात्र सुवर्णस्तेति क० ।

२ मनसेप्त्यितमिति ग०, घ०, भ० च । ५ ब्राह्मणायोपपादयेदिति घ०, ढ०,

सवेदितमिति क० ।

अ०, अ० च ।

३ सप्तधान्यवृत्तमिति क० ।

सप्तवर्षीणि दत्तार्थं सर्वे सर्वमवाप्नुयुः ।
नारी पुत्राश्च सौभाग्यं पतिं कन्या नृपोद्धरं ॥ २० ॥

इत्याम्बेदे महापुराणे अगस्त्यार्थदानवतं नाम षडधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

कौमुदवतं ।

अनिरुद्धाच । कौमुदाख्यं मयोक्तच चरेदाश्चयुजे सिते ।
हरिं यजेन् मासमेकमेकादशामुपोषितः ॥ १ ॥
आश्चिने एकपचेहमेकाहारी हरिं जपन् ।
मासमेकं भुक्तिमुक्त्वै करिष्ये कौमुदं व्रतं ॥ २ ॥
उपीष्ट विष्णुं हादशां यजेहेवं विलिष्ट च ।
चन्दनागुरुकाश्मौरैः कमलोत्पलपुष्टकौः ॥ ३ ॥
करुहारैर्व्वाश मालत्या दीपं तैलेन वाग्यतः ।
अहोरात्रं च नैवेद्यं पायसापूपमोदकैः ॥ ४ ॥
ओ नमो वासुदेवाय विज्ञाप्याश चमापयेत् ।

[२०८ अध्यायः । व्रतदानादिसमुच्चयकथनं । २५३

भोजनादि^(१) हिजे दद्याद्यावद् देवः प्रबृहते ॥ ५ ॥
तावद्यासोपवासः स्थादधिकं फलमप्यतः ।

इत्याम्बेये महापुराणे कीमुदव्रतं नाम सप्ताधिकदिश-
ततमोऽध्यायः ॥

—
अथाष्टाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:—

व्रतदानादिसमुच्चयः ।

अनिरुद्वाच । व्रतदानानि सामान्यं प्रवदामि समाप्ततः ।
तिथौ प्रतिपदादौ च सूर्यादौ उत्तिकासु च ॥ १ ॥
विष्णुआदौ च मेषादौ काले च यहणादिके ।
यत् काले यद् व्रतं दानं यद् द्रव्यं नियमादि यत् ॥ २ ॥
तद् द्रव्याख्यात्मा कालाख्यं सर्वं वै विष्णुदैवतं ।
रवीशब्रह्मलक्ष्मगाद्याः^(२) सर्वे विष्णोर्विभूतयः ॥ ३ ॥
तसुहित्य व्रतं दानं पूजादि स्यात् सर्वदं ।
अगत्यते समागच्छ आसनं पाद्यमध्यंकं ॥ ४ ॥
मधुपर्कं तथाचामं चानं वस्त्रं गन्धकं ।

१ भोजनानि इति ग०, ज० च । २ रवीशब्रह्मलक्ष्मगाद्या इति ज० ।

पुष्टं धूपश्च दीपश्च नैवेद्यादि नमोऽस्तु ते ॥ ५ ॥
 इति पूजाब्रते हाने हानवाक्यं समं चूण ।
 अद्यासुक्षमगोदाय विप्रायासुकर्मणे ॥ ६ ॥
 एतद् द्रव्यं विशुद्धैवं सर्वपापोपशान्तये ।
 आयुरारोम्यवृद्धयैं^१ सौभाग्यादिविष्वद्ये^(१) ॥ ७ ॥
 गोदासम्पत्तिवृद्धर्थं विजयाय धनाय च ।
 धर्मायैर्धर्यकामाय तत्पापशमनाय च ॥ ८ ॥
 संसारमुक्तये हानमनुभ्यं सम्प्रददे छाहं ।
 एतहानप्रतिष्ठायां तु भयमितद् दद्याम्यहं ॥ ९ ॥
 एतेन प्रीयतां नित्यं सर्वलोकपतिः प्रभुः ।
 यज्ञदानव्रतपते विद्याकीर्त्यादि देहि मे मनसेष्ठितं ।
 धर्मकामार्थमीचांश्च देहि मे मनसेष्ठितं ।
 यः पठेच्छुण्याद्वित्यं ब्रतहानसमुच्चयं ॥ ११ ॥
 स प्राप्तकामो विमलो भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 तिथिवारर्जुनसहान्तियोगमन्वादिकं व्रतं ॥ १२ ॥
 नैकधा वासुदेवादेनिं यमात् पूजनाद्वैत् ।

इत्याम्नेये महापुराणे ब्रतहानसमुच्चयो नाम अष्टाधिक-
 हिश्चततमोऽध्यायः ॥

^१ सौभाग्याय चुष्टद्ये इति क०, छ०, ढ० च । सौभाग्याय चुष्टद्ये इति ष०,
 अ०, च० च ।

अथ नवाधिकदिशतत्त्वमोऽध्यायः ।

—:०:—

दान परिभाषा कथनं ।

अग्निरुद्वाच । दानधर्मान् प्रवस्थामि भुक्तिसुत्प्रदान् शृणु ।
 दानमिष्टं तदा पूर्तं धर्मं कुर्वन् हि सर्वभाक् ॥ १ ॥
 वायीकूपतहामानि देवतायतनानि च ।
 अबप्रदानमारामाः पूर्तं धर्मं च सुत्प्रिदं ॥ २ ॥
 अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाज्ञानुपालनं ।
 आतिथ्यं वैश्वदेवस्त्र प्राहुरिष्टस्त्र नाकदं ॥ ३ ॥
 अग्निपरागे यहानं सूर्यसङ्कमणेषु च ।
 दादस्यादो च यहानं पूर्तं तदपि नाकदं ॥ ४ ॥
 देशे काले च पाले च दानं कोटिगुणं भवेत् ।
 अयने विषुवे मुखे अतीपाते दिनच्चवे ॥ ५ ॥
 युगादिषु च सङ्क्रान्तौ चतुर्दशषष्ठमीषु च ।
 सितपञ्चदशीसर्वहादशीच्छषष्ठकासु च ॥ ६ ॥
 यज्ञोक्तव्यिवाहेषु तथा मन्त्रस्तरादिषु ।
 वैष्टते दृष्टुःखप्रे द्रव्यब्राह्मणसाभतः ॥ ७ ॥
 अहा वा यद्दिने तच सहा वा दानमिष्टते ।
 अयने हे विषुवे हे चतस्रः पद्मशीतयः ॥ ८ ॥
 चतस्रो विष्णुपद्मस चतुर्व्याख्यो हादशीतमाः ।

कन्यायां मिथुने मीने धनुषपि रवेर्गतिः ॥ ८ ॥
 षड्ग्रीतिसुखाः प्रोक्ताः षड्ग्रीतिगुणाः फलैः ।
 अतीतानागते पुरुषे हे उदगदक्षिणायने ॥ ९ ॥
 विंशत् कर्कटके नाडेगा मकरे विंशतिः स्मृताः ।
 वर्षमाने तुलामेषे नाडगस्त्रभयतो दश ॥ १० ॥
 षड्ग्रीत्यां अतीतायां षष्ठिरक्तास्तु नाडिकाः ।
 पुरुषाख्या विष्णुपद्याच्च प्राक् पद्मादपि षोडश ॥ ११ ॥
 अवणाख्यिधनिष्ठासु नागदैवतमस्तके ।
 यदा स्याद्रविवारेच अतीपातः स उच्चते ॥ १२ ॥
 नवम्यां शुक्रपद्मस्य कार्त्तिके निरगत् कृतं ।
 चेता सितकृतीयायां वैशाखे हापरं युगं ॥ १३ ॥
 दर्शे वै माघमासस्य चयोदशां मभस्यके ।
 कृष्णे कस्ति विजानीयाज् ज्ञेया मन्त्रस्तरादयः ॥ १४ ॥
 अग्नयुक्त्युक्तनवमी हादशी कार्त्तिके तथा ।
 दृतीया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ १५ ॥
 फाल्गुनस्याप्यमावासा पौषस्यैकादशी तथा ।
 आषाढ़स्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ॥ १६ ॥
 आवणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाठे च पूर्णिमा ।
 कार्त्तिके फाल्गुने तद्वज् ज्येष्ठे पञ्चदशी तथा ॥ १७ ॥
 ऊर्ध्वे चैवाग्रहायण्णा अष्टकास्त्रित्वा ईरिताः ।
 अष्टकाख्या चाष्टमी स्यादासु^(१) दानानि चाक्षयं ॥ १८ ॥

१ सादनेति ग०, ष०, अ०, अ० च ।

गयागङ्गाप्रयागादौ तौर्थे देवालयादिषु ।
 अप्रार्थितानि दानानि विद्यार्थं कन्यका न हि ॥ २० ॥
 दद्यात् पूर्वमुखो दानं गृहीयादुत्तरामुखः ।
 आशुर्विवर्द्धते दातुर्यहीतुः चौयते न तत् ॥ २१ ॥
 नाम गोचं समुच्चार्थं सम्बद्धानस्य चामनः ।
 सम्बद्धेयं प्रथच्छन्ति कन्यादाने पुनस्त्वयं ॥ २२ ॥
 स्नात्वाभ्यर्थं व्याहृतिभिर्द्याहानन्तु सोदकं ।
 कनकाश्चतिलां नागा दासौरथमहीन्त्रहाः ॥ २३ ॥
 कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ।
 अतश्चौर्थतपःकन्यायाज्यग्निष्ठादुपागतं ॥ २४ ॥
 शुल्कं धनं हि सकलं शुल्कं शिलागुणतितः ।
 कुशीहङ्किवाणिज्यप्राप्तं यदुपकारतः ॥ २५ ॥
 पाञ्चकांश्चत्रौर्थादिप्रतिरूपकसाहसैः ।
 व्याजेनोपार्जितं क्षत्रं त्रिविधं त्रिविधं फलं ॥ २६ ॥
 अध्यग्न्यधावाहनिकं दक्षं प्रीतिकर्मणि ।
 खाद्यमाद्यपिण्डप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं सृतं^(१) ॥ २७ ॥
 ब्रह्मचर्विगां द्रव्यं शूद्रस्यैषामनुयहोत् ।
 बहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्गृहं शयनं स्त्रियः ॥ २८ ॥
 कुलानान्तु शतं हन्यादप्रथच्छन् प्रतिशुतं ।
 देवानां च गुरुणां च मातापित्रोत्थैव च ॥ २९ ॥
 मुखं देयं प्रयत्नेन यत् पुण्यच्छार्जितं क्वचित् ।

१ कुशीहङ्किवादिः स्त्रीधनं शूतमित्यनः पाढः १० पुण्यके शास्त्रे ।

प्रतिसामेच्छया दत्तं यहनं तदपार्षकं ॥ ३० ॥
 अच्छवा साध्यते धन्वो दत्तं वार्यपि चाच्ययं ।
 ज्ञानशीलगुणोपेतः परपौड़ावहिष्कृतः ॥ ३१ ॥
 अच्छानां पालनाच्छाणात् पात्रं परमं स्मृतं ।
 मातुः शतगुणं दानं सहस्रं पितुरुच्यते ॥ ३२ ॥
 अमन्त्रं दुष्टिरुद्धानं सोदर्भं दत्तमच्ययं ।
 अभनुष्टे समं दानं पापे छेयं महाफलं ॥ ३३ ॥
 वर्षसङ्घरे हिगुणं शूद्रे दानं चतुर्गुणं ।
 वैश्वे चाष्टगुणं चन्द्रे षोडशत्वं हिजन्मवे ॥ ३४ ॥
 वेदाभ्याये शतगुणमन्त्रं वेदबोधके^(१) ।
 पुरोहिते याजकादौ^(२) दानमच्यमुच्यते ॥ ३५ ॥
 औविष्ठीनेषु यहत्तं तदनन्तं च यज्वनि ।
 अतपस्त्रानघीयानः प्रतिग्रहवचिहिंजः ॥ ३६ ॥
 अन्नस्यशमप्लवेनैव सह तेनैव मञ्जति ।
 खातः सम्यगुपस्थृत्य गृहीयात् प्रयतः शुचिः ॥ ३७ ॥
 प्रतिग्रहीता सावित्रीं सर्वदैव प्रकौर्त्सवेत्^(३) ।
 ततस्तु कौर्त्सयेत्कार्डि द्रव्येष्व सह दैवतं ॥ ३८ ॥
 प्रतिग्राही पठेदुच्चैः प्रतिग्रहा हिजोत्तमात् ।
 भव्दं पठेत् चक्रियात्तु उषांशु च तथा विशः ॥ ३९ ॥

१ ग्रन्थबोधके इति ष०, ष०, ज०, अ०, ठ० च ।

२० च ।

२ सर्वदैव प्रकौर्त्सयेदिति ष०, ज०,

३ पुरोहिते याजकादाविति ष०, ष०, ज०, अ०, ठ० च ।

मनसा च तथा शूद्रात् स्वस्तिवाचनकं तथा ।
 अभयं सवदैवत्यं भूमिर्वि विषुदेवता ॥ ४० ॥
 कन्या दासस्तथा दासी प्राजापत्याः प्रकौर्त्तिः ।
 प्राजापत्यो मजः प्रोत्सुरनो यमदैवतः ॥ ४१ ॥
 तथा चैकशफं सर्वं याम्यत्वं महिषस्तथा ।
 उष्टुच नैकर्त्तो धेनू रौद्रो छागोऽनलस्तथा ॥ ४२ ॥
 आप्यो भेषो हरिः क्रोड़ आरण्याः पश्वोऽनिलाः ।
 जलाशयं वाहणं स्यादारिधानौघटादयः ॥ ४३ ॥
 समुद्रजानि रदानि हेमलौहानि चानलः ।
 प्राजापत्यानि शस्तानि पक्षान्नमपि सत्तम ॥ ४४ ॥
 गान्धर्वं गन्धमित्याहर्वस्तं वार्हस्यतं सृतं ।
 वायव्याः पञ्चिणः सर्वे विद्या ब्राह्मी तथाङ्गकं ॥ ४५ ॥
 सारस्तं पुस्तकादि विष्णकर्मा तु शिखके ।
 वनस्पतिर्द्वामादीनां द्रव्यदेवा हरेस्तानुः ॥ ४६ ॥
 क्षत्रं क्षणाजिनं शश्या रथ आसनमेव च ।
 उपानहौ तथा यानसुक्तानाङ्गिर इरितं ॥ ४७ ॥
 रसोपकारणं ग्रस्तं ज्वराद्यं सर्वदैवतं ।
 गृहस्तं सर्वदैवत्यं सर्वेषां विषुदेवता ॥ ४८ ॥
 शिवो वा न ततो द्रव्यं व्यतिरिक्तं यतोऽस्ति हि(१) ।
 द्रव्यस्य नाम गृहौयाहानौति तथा वदेत् ॥ ४९ ॥
 तोयं दद्यात्ततो हस्ते दाने विष्विरयं सृतः ।

(१) यादोव शीति जा० ।

विष्णुर्दीता विष्णुर्देव्यं प्रतिगृह्णामि वै वदेत् ॥ ५० ॥
 स्वस्ति प्रतिगृहं धर्मं भुक्तिसुक्ती फलहयं ।
 गुरुन् भूत्याक्ष जिहोर्षुर्चिर्षन् देवताः पितृन् ॥ ५१ ॥
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् तु लघ्येत् स्वयम्नतः ।
 शूद्रौयत् तु यज्ञार्थं धनं शूद्रस्य तत्परां ॥ ५२ ॥
 गुह्यतक्ररसाद्यास शूद्राङ्गाङ्गा निवर्त्तिना ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयाद्वृत्याकर्षितो द्विजः ॥ ५३ ॥
 नाध्यापनाद्याजनादा गह्यितादा प्रतिगृहात् ।
 देवो भवति विप्राणां ज्वलनार्कसमा हि ते ॥ ५४ ॥
 क्षते तु दीयते गत्वा व्रेतास्तानीय दीयते ।
 हापरे याचमानाय कलौ त्वं गुणमान्विते ॥ ५५ ॥
 मनसा पातमुहिश्य जलं भूमो विनिविषेत् ।
 विद्यते सागरस्यान्तो नान्तो दानस्य विद्यते^(१) ॥ ५६ ॥
 अद्य सोमार्कग्रहणसङ्क्रान्तादौ च कालके ।
 गङ्गागथप्रयागादौ तौर्धेश्च महागुणे ॥ ५७ ॥
 तथा चामुकगोचाय तथा चामुकशर्वये ।
 वेदवेदाङ्गयुक्ताय पात्राय सुमहाबने ॥ ५८ ॥
 यथानाम महाद्रव्यं विष्णुरुद्रादिदेवतं ।
 पुत्रपौत्रगृह्णैश्वर्यपत्रीधर्मार्थिसहृष्णा ॥ ५९ ॥
 कौर्त्तिविद्यामहाकामसौभाग्यारोग्यहये ।
 सर्वं पापोपशास्त्र्यर्थं स्वर्गार्थं भुक्तिसुक्तये ॥ ६० ॥

^१ न महामस्य विद्यते इति च०, न०, च०, उ०, इ०, अ०, उ० च ।

एतत्तुभ्यं सम्भद्रे प्रीयतां मे हरिः शिवः ।
 दिव्यान्तरौचभीमादिसम्प्यातौघवातक्षत्^(१) ॥ ६१ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षायैब्रह्मलोकप्रदोऽस्तु मे ।
 यथानामसगोचाय विप्रायामुकशर्मणे ॥ ६२ ॥
 एतद्वानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां ददे ।
 अनेन दानवाक्येन सर्वदानानि वै ददेत् ॥ ६३ ॥

इत्याम्लेये महापुराणे दानपरिभाषा नाम नवाधिक-
 दिशततमोऽध्यायः ॥

अथ दशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

महादानानि ।

अनिरुद्वाच । सर्वदानानि वस्यामि महादानानि षोडश ।
 तुलापुरुष आद्यन्तु हिरण्यगर्भदानकं ॥ १ ॥
 ब्रह्मारुण्डं कल्यवृच्छ गोसहस्रच पञ्चमं ।
 हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्याश्वश सप्तमं ॥ २ ॥
 हिरण्याश्वरथस्तद्विमहस्तिरथस्तथा ।
 पञ्चलाङ्गलकन्तद्वरादानं तथैव च ॥ ३ ॥

^१ समुत्पाताच्यपापहृत् इति च० । समुत्पातादिपापहृदिति च० ।

विश्वचक्रं कल्पतता सप्तसागरकं परं ।
 रथधेनुर्महाभूतघटः शुभदिनेऽप्येत् ॥ ४ ॥
 मण्डपे मण्डले हानं देवान् प्रार्चाप्येहिजे ।
 भीरहानानि पुण्णानि मेरवो दश तान् शृणु ॥ ५ ॥
 धान्यद्वोषसहस्रेण उत्तमोऽर्द्धार्द्धितः परौ ।
 उत्तमः षोडशद्वोषः कर्त्तव्यो सवधान्नलः ॥ ६ ॥
 दशभारैर्गुडाद्रिः स्यादुत्तमोऽर्द्धार्द्धितः परौ ।
 उत्तमः पलसाहस्रैः सर्वमेहस्तथा परौ ॥ ७ ॥
 दशद्वोषस्तिलाद्रिः स्यात् पञ्चभिश्च त्रिभिः क्रमात् ।
 कार्पासपर्वतो विंशभारैच दशपञ्चभिः ॥ ८ ॥
 विंशत्या दृतकुम्भानामुत्तमः स्याद् दृताचलः^(१) ।
 दशभिः पलसाहस्रै॒उत्तमो रजताचलः ॥ ९ ॥
 अष्टभारैः शर्कराद्रिर्घीष्मोमन्दोऽर्द्धितोऽर्द्धितः ।
 दश धेनूः प्रवस्त्रामि या दस्त्रा भुक्तिसुक्तिभाक् ॥ १० ॥
 प्रथमा गुडधेनुः स्याद् दृतधेनुस्तथाऽपरा ।
 तिलधेनुसृतोया च चतुर्थी जलधेनुका ॥ ११ ॥
 द्वीरधेनुर्मधुधेनुः शर्करादधिधेनुके ।
 रसधेनुः स्त्रूपेण दशमौ विधिरुच्यते ॥ १२ ॥
 कुम्भाः सुद्दृवधेनूनमितरासान्तु राशयः ।
 क्षत्याजिनस्तुर्हस्तं प्राग्यौवं विन्यसेऽवि ॥ १३ ॥
 गोमयेनानुलिप्तायां दर्भानास्त्रीयं सर्वतः ।

१ एव रत्नाचलवोधकपाठः पतितः दशविधाचलविभागस्य प्रतिज्ञातवात्
 मत्स्यपुराणोयस्तु सप्तत्यध्याये रत्नरैक्षत्यादम् इत्यनेन रत्नाचलस्य दशविधाचलान्म-
 त्वं नोऽहे वर्णात् ।

लघुै णकाजिनं तद्वद्वस्य परिकल्पयेत् ॥ १४ ॥
 प्राहूं सुखौं कल्पयेद्देवुमुदक् पादां सवक्षकां ।
 उत्तमा गुणधेनुः स्यात् सदा भारचतुष्टयात् ॥ १५ ॥
 वक्षं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा ऊता ।
 अर्दभारेण वक्षः स्यात् कनिष्ठा भारकेण तु ॥ १६ ॥
 चतुर्थांशेन वक्षः स्याद् गुणविक्षानुसारतः ।
 पञ्च क्षणालका माषस्ते सुवर्णस्तु घोडश ॥ १७ ॥
 पलं सुवर्णास्वलारसुला पलशतं ऊतं ।
 स्याङ्गारो विश्वितुला द्रोषस्तु चतुराढकः ॥ १८ ॥
 धेनुवक्षौ गुणस्योभौ सितसूक्ष्माम्बराहतौ ।
 शुक्लिकर्णाविचुपादौ शुचिमुक्ताफलेच्छणौ ॥ १९ ॥
 सितसूचिशिरालौ च सितकाम्बलकम्बलौ ।
 तामगड्डुकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥ २० ॥
 विद्वमन्मूर्युमावेतौ नवनीतस्तानाचितौ ।
 शोभपुच्छौ वांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥ २१ ॥
 सुवर्णशृङ्गाभरणौ रजतचुरसंयुतौ ।
 नानाफलमया दम्ता गम्भ्राणग्रकल्पितौ ॥ २२ ॥
 रचयित्वा यजेद्देवुमिमैर्मन्त्रैर्हिंजोत्तम ।
 या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्वस्थिता ॥ २३ ॥
 धेनुरुपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु ।
 देहस्या या च रुद्राणी शङ्खरम्य सदा प्रिया ॥ २४ ॥
 धेनुरुपेण सा देवी मम पायं व्यपोहतु ।
 विच्छुपदसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः ॥ २५ ॥

चन्द्रकर्कशशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा विये ।
 चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्हिनदस्य च ॥ २६ ॥
 लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे ।
 स्वधा त्वं पिण्डमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां यतः ॥ २७ ॥
 सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ।
 एव मामन्त्रितां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ २८ ॥
 समानं सर्वधेनूनां विधानं चैतदेव हि ।
 सर्वयज्ञफलं प्राप्य निर्मलो भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ २९ ॥
 स्वर्णशृङ्गो शफै रौप्यैः सुशीला वस्त्रसंयुता ।
 कांस्योपदोहा दातव्या चौरिण्यौ गौः संदक्षिणा ॥ ३० ॥
 हातास्याः स्वर्यमाप्नोति वस्तरान् रोमसञ्चितान् ।
 कपिला चेत्तारथति भूयस्वासप्तमं कुलं ॥ ३१ ॥
 स्वर्णशृङ्गो रौप्यखुरां कांस्यदोहमकान्तितां ।
 शक्तितो दक्षिणायुक्तां दत्त्वा स्याद्गुक्तिमुक्तिभाक् ॥ ३२ ॥
 सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीं ।
 दत्त्वा सर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना इदेत् ॥ ३३ ॥
 आसनमृत्युना देया सवक्ता गौस्तु पूर्ववत् ।
 यमहारे महावीरे तपा वैतरणी^(१) नदी ॥ ३४ ॥
 तामन्तुञ्ज ददाम्येनां^(२) क्षणां वैतरणीञ्ज गां ।
 इत्याग्नेये महापुराणे महादानानि नाम दशाधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

^१ इष्टा वैतरणी दृतिं अ०, अ०, ढ० च । ^२ तामन्तु वै ददाम्येनान्ति द० ।

अथैकादशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

नानादानानि ।

अभिरुचाच । एकाङ्गं दशगुर्हयाद्य दद्याच्च गोशतौ ।
 शतं सहस्रगुर्हयात् सर्वे तुल्यफला हि ते ॥ १ ॥
 प्रासादा यत्र सौवर्णी वसीर्षारा च यत्र सा ।
 गन्धर्वाप्सरसो यत्र तत्र यान्ति सहस्रदाः ॥ २ ॥
 गवां शतप्रदानेन मुच्यते नरकार्चवात् ।
 दस्ता वत्सतरौं चैव स्वर्गलोके महीयते ॥ ३ ॥
 गोदानादायुरारोग्यसोभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ।
 इन्द्रादिलोकपालानां या राजमहिषी शुभा ॥ ४ ॥
 महिषीदानमाहात्म्यादस्तु मे सर्वकामदा(१) ।
 धर्मराजस्य साहाय्ये(२) यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ॥ ५ ॥
 महिषासुरस्य जननी या सास्तु वरदा मम ।
 महिषीदानाच्च सोभाग्यं दृष्टदानादिवं व्रजेत् ॥ ६ ॥
 संयुक्तहतपञ्चत्याख्यं दानं सर्वफलप्रदं ।
 पञ्चतिर्दशहता प्रोक्ता दारजा दृष्टसंयुता ॥ ७ ॥
 सौवर्णपद्मसम्भान्दत्त्वा स्वर्गे महीयते ।

१ गवां दृष्टप्रदानेवेत्यादिः, सर्वकामदा
रत्नमः पाठः अ० पुस्तके नालि ।

२ धर्मराजस्य माहात्मे इति अ०

दशानां कपिलानां तु दत्तानां ज्येष्ठपुष्करे ॥ ८ ॥
 तत् फलज्ञात्मयं प्रोक्तं १) वृषभस्य तु मोक्षणे २) ।
 धर्मोऽसित्वच्चतुष्यादृष्टवस्तुत्वे प्रिया इमाः ॥ ९ ॥
 नमो ब्रह्मरथदेवेश पिण्डभूतर्षियोषक ।
 त्वयि सुक्तेऽक्षया लोका मम सन्तु निरामयाः ॥ १० ॥
 मा मे ऋणोऽस्तु दैवत्यो ३) भौतः पैत्रोऽथ मानुषः ।
 धर्मस्वं त्वत् प्रपन्नस्य या गतिः साऽस्तु मे ध्रुवा ॥ ११ ॥
 अङ्गयेचक्षकशुलाभ्यां मन्त्रेणानेन चोत्सृजेत् ।
 एकादशाह्वे प्रेतस्य यस्य चोत्सृज्यते वृषः ॥ १२ ॥
 मुच्यते प्रेतलोकान्तु षण्मासे चाह्विकादिषु ।
 दशहस्रेन कुण्डेन चिंशत्कुण्डान्निवर्त्तनं ॥ १३ ॥
 तान्येव दशविस्ताराहोर्चर्मं तत् प्रदोऽवभित् ४) ।
 गोभूहिरस्य संयुक्तं कृष्णाजिनन्तु योऽर्पयेत् ५) ॥ १४ ॥
 सर्वदुष्कृतकर्मापि सायुज्यं ब्रह्मणो ब्रजेत् ।
 भाजनन्तिलसम्पूर्णं मधुना पूर्णमेव च ॥ १५ ॥
 दद्यात् कृष्णतिलानाच्च प्रस्तुमेकच्च मागधं ।
 शश्यां दत्त्वा तु सगुणां ६) भृत्यमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १६ ॥
 हैमीं प्रतिकृतिं कृत्वा दत्त्वा सर्वस्तथालंबनः ।
 विपुलन्तु गृहं कृत्वा दत्त्वा स्वाङ्गुत्तिमित्यभाक् ॥ १७ ॥

- १ तत् फलं चाक्षयं स्यादै इति ३० । ४ तत् प्रदोऽवदुदिति ग० । तत् प्रदोऽवजि-
 २ वृषभस्य विमोक्षये इति ४० । ५ यन्तु कृष्णाजिनं ददेदिति ८० ।
 ३ दैवतोऽवेति ४०, ४० च । ६ दस्तोऽसगुणामिति ४० ।

स्वहं मठं सभां स्वगीदत्ता स्वाच्छ प्रतिश्वयं ।
 दत्ता कृत्वा गोगृहस्तं निष्ठापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ १८ ॥
 यममाहिषदानात् निष्ठापः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 ब्रह्मा हरो हरिदेवैर्यधे च यमदूतकः ॥ १९ ॥
 पाशी^(१) तस्य शिरश्चक्षुला तं दद्यात् स्वर्गभागभवेत् ।
 त्रिमुखाख्यमिदं दानं गृहीत्वा तु द्विजोऽघभाक् ॥ २० ॥
 चक्रं रूप्यमयं कृत्वा के धृत्वा तत् प्रदापयेत् ।
 हेमयुक्तं द्विजायैतत् कालचक्रमिदन्नहृत् ॥ २१ ॥
 आबतुल्यन्तु यो लौहं ददेव नरकं व्रजेत् ।
 पञ्चाशत्पलसंयुक्तं लौहदण्डं तु योऽप्ययेत् ॥ २२ ॥
 वस्त्रेणाच्छाद्य विप्राय यमदण्डो न विद्यते ।
 मूलं फलादि वा इव्यं संहतं वाथ चैकाशः ॥ २३ ॥
 अत्युज्जयं समुद्दिश्य दद्यादाकुविवर्णये ।
 युमान् कृष्णतिलैः कार्यो रौप्यदन्तः सुवर्णटक् ॥ २४ ॥
 खड्गोद्यतकरो दीर्घे जवाकुसुममण्डलः ।
 रक्ताम्बरधरः स्वर्गो शङ्खमालाविभूषितः ॥ २५ ॥
 उपानद्युगयुक्ताह्निः कृष्णकम्बलपाञ्चकाः ।
 गृहीतमांसपिण्डश्च वामे वै कालपूरुषः ॥ २६ ॥
 सम्पूज्य तच्च गम्भाद्यैः^(२) ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
 मरणव्याधिहीनः स्याद्राजराजेश्वरो भवेत् ॥ २७ ॥
 गोदृष्टौ तु द्विजे दत्ता भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

१ पापो रति ल०, ४०, ज० च ।

२ सम्पूज्य वस्त्रगम्भाद्यैरिति ४० ।

देवन्ताधिष्ठितस्त्राव्यं हैमं दत्त्वा न मृत्युभाक् ॥ २८ ॥
 वण्णादिपूर्णमप्येकं दत्त्वा स्थानुक्तिसुक्तिभाक् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति यः प्रयच्छति काच्चनं ॥ २९ ॥
 सुवर्णं दीयमाने तु रजतं दक्षिणेष्टते ।
 अन्येषामपि दानानां सुवर्णं^(१) दक्षिणा स्मृता ॥ ३० ॥
 सुवर्णं रजतं ताम्रं तण्डुलं धात्यभेद च ।
 नित्यश्चाच्चं देवपूजा सर्वमेतददक्षिणं ॥ ३१ ॥
 रजतं दक्षिणा पित्रे धर्मकामार्थसाधनं ।
 सुवर्णं रजतं ताम्रं मणिमुक्तावसूनि च ॥ ३२ ॥
 सर्वमेतत्काहाप्राङ्गो ददाति वसुधान्वदत् ।
 पिण्डं च पिण्डलोकस्थानं देवस्थाने च देवताः ॥ ३३ ॥
 सन्तप्तयति शान्ताक्षा यो ददाति वसुन्वराम् ।
 खर्वटं खेटकं वापि यामं वा शस्यशालिनं ॥ ३४ ॥
 निवर्जनशतं वापि तदर्ढं वा गृह्णादिकं ।
 अपि गोचर्ममात्राम्बा दत्त्वोर्वीं सर्वभाग् भवेत् ॥ ३५ ॥
 तैलविन्द्यथा चाप्सु प्रसर्पेद् भूगतं तथा ।
 सर्वेषामेवदानानामेकजन्मानुगं फलं ॥ ३६ ॥
 हाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलं ।
 चिसप्तकुलमुड्डल्य कन्यादो ब्रह्मलोकभाक् ॥ ३७ ॥
 गजं सददक्षिणं दत्त्वा निर्मलः स्वर्गभाग् भवेत् ।
 आखं दत्त्वायुरारोग्यसोभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥

१ हिरण्यगमिति ८० ।

हासीं दत्ता दिजेन्द्राय अप्सरोलीकमाप्नुयात् ।
 दत्ता ताम्रमयीं स्थालौं पलानां पञ्चभिः शतैः ॥ ३८ ॥
 अहंसदहंसरहंवा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्^(१) ।
 शक्टं हृषसंयुक्तं दत्ता यानेन नाकभाक् ॥ ४० ॥
 वस्त्रदानाङ्गभेदायुरारोग्यं स्वर्गमक्षयं ।
 धार्यगीधूमकलमयवाहीन् स्वर्गभाग् ददत् ॥ ४१ ॥
 आसनं तैजसं पात्रं लवणं गन्धचन्दनं ।
 धूं दीपच्छ ताम्बूलं लोहं रुप्यच्छ रत्नकं^(२) ॥ ४२ ॥
 दिव्यानि नानाद्रव्याणि दत्ता स्थाद् भुक्तिमुक्तिभाक् ।
 तिलांश्च तिलपात्रच्छ दत्ता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 अवदानात् परं नास्ति न भूतं न भविष्यति ।
 हस्यम्बरथदानानि हासीदासगृहाणि च ॥ ४४ ॥
 अवदानस्य सर्वाणि कलां नार्हन्ति लोहयौं ।
 क्षत्रापि सुमहत्यापं यः पञ्चदत्तदो भवेत् ॥ ४५ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो लोकानाम्नोति चात्मयान् ।
 पानौयच्छ प्रपान्दत्ता भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥
 अग्निं काष्ठच्छ मार्गादो दत्ता दीप्तादिमाप्नुयात्^(३) ।
 देवगन्धर्वनारीभिर्विमाने सेव्यते दिवि ॥ ४७ ॥
 छृतं तैलच्छ लवणं दत्ता सर्वमवाप्नुयात् ।

१ ततोर्बेदसददर्शाद्युक्तां भुक्तिमवाप्नुयात्
इति ४० ।

२ धूपदीपच्छ नैवेद्यं ताम्बूलं लोह-
रत्नमिति ४० ।
३ दीप्ताग्निमापतुयादिति ४० ।

छत्रोपानहकाषादि दत्त्वा स्वर्गं सुखौ वसेत् ॥ ४८ ॥
 प्रतिपत्तिथिमुख्येषु विष्कुभादिकयोगके ।
 चैत्रादौ वत्सरादौ च अश्विन्यादौ हरिं हरं ॥ ४९ ॥
 ब्रह्माणं स्तोकपालादीन् प्रार्थं दानं महाफलं ।
 हृष्टारामान् भोजनादीन् मार्गसंवाहनादिकान् ॥ ५० ॥
 पादाभ्यङ्गादिकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 चौणि तु खफलानौह गावः पृथृ॒ त्र॒ सरस्तौ ॥ ५१ ॥
 ब्राह्मौं सरस्तौन्दत्त्वा निर्मलो ब्रह्मलोकभाक् ।
 सप्तहौपमहीदः स ब्रह्मज्ञानं ददाति यः ॥ ५२ ॥
 अभयं सर्वभूतेभ्यो यो दद्यात् सर्वभाड् नरः ।
 पुराणं भारतं वापि रामायणमथापि वा ॥ ५३ ॥
 लिखित्वा पुस्तकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 वेदशास्त्रं नृत्यगौतं योऽध्यापयति नाकभाक् ॥ ५४ ॥
 विज्ञं दद्यादुपाध्याये छाचाणां भोजनादिकं ।
 किमदत्तं भवेत्तेन धर्मकामादिदर्शिना ॥ ५५ ॥
 वाजपेयसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत् फलं ।
 तत्फलं सर्वमाप्नोति विद्यादानान् संशयः ॥ ५६ ॥
 शिवालये विशुगृहे सूर्यस्य भवने तथा ।
 सर्वदानप्रदः स स्यात् पुस्तकं वाचयेत्तु यः ॥ ५७ ॥
 चैलोक्ये चतुरो वर्णाश्वत्वारस्वात्रमाः पृथक् ।
 ब्रह्माद्या देवताः सर्वा विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ॥ ५८ ॥

१ स्वर्गे महौयते इति ग०। स्वर्गेसुखो भवेदेति घ०, क० च ।

विद्या कामदुधा धेनुर्विद्या चक्षुरमुत्तमं ।
 उपवेदप्रदानेन गम्भैः सह मोदते ॥ ५६ ॥
 वेदाङ्गानां च दानेन स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ।
 धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह मोदते ॥ ५० ॥
 सिद्धान्तानां प्रदानेन मोक्षमाप्नोत्यसंशयं ।
 विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य तु ॥ ५१ ॥
 शास्त्राणि च पुराणानि दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात् ।
 शिष्टांश्च शिक्षयेदस्तु पुण्डरीकफलं लभेत् ॥ ५२ ॥
 येन जीवति तदत्त्वा फलस्यान्तो न विद्यते ।
 लोके श्रेष्ठतमं सर्वमात्मनश्चापि यत् प्रियं ॥ ५३ ॥
 सर्वं पितॄणां दातव्यं तेषामेवाक्षयार्थिना ।
 विष्णुं रुद्रं पद्मयोनिं देवीविष्ण्वरादिकान् ॥ ५४ ॥
 पूजविला प्रदद्याद्यः पूजाद्रव्यं स सर्वभाक् ।
 देवालयं च प्रतिमां कारयन् सर्वमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥
 सच्चार्जनं चौपलेपं कुर्वन् स्यान्निर्मलः पुमान् ।
 नानामण्डलकार्यग्रे मण्डलाधिपतिर्भवेत्(१) ॥ ५६ ॥
 गम्भं पुष्पं घूपदीपं नैवेद्यस्त्रं प्रदक्षिणं ।
 घण्टाध्वजवितानस्त्रं प्रेक्षणं वादगौतकं ॥ ५७ ॥
 वस्त्रादिदत्त्वादेवाय भुक्तिसुक्ति मवाप्नुयात् ।
 कस्तूरिकां शिछ्कस्त्रं श्रीखण्डमगुरुनथा ॥ ५८ ॥
 कर्पूरस्त्रं तथामुस्त्रं गुग्गुलुं विजयं ददेत् ।

सच्चार्जनमित्यादिः सप्तसाधिपतिर्भवेदित्यनः पाठः ज० पुस्तके नामि ।

षुतप्रस्तेन संख्या प्रसादो ते सर्वभाक् ॥ ६८ ॥
 खानं पलशतं ज्ञेयमन्यकं पञ्चविंशतिः ।
 पलानान्तु सहस्रेण महाखानं प्रकोप्ति तं ॥ ७० ॥
 दशापराधास्तेयेन शौरेण खापमाच्छत ।
 सहस्रं पयसा दधा षुतेनायुतमिष्टते ॥ ७१ ॥
 दासीदासमलङ्घारं गोभूम्यश्वगजादिकं ।
 देवाय दत्त्वा सौभाग्यं धनायुष्मान् व्रजेहिवं ॥ ७२ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे नानादानानि नामैकादशाधि-
 कहिश्वततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशाधिकदिश्वततमोऽध्यायः ।

—:—

मेरुदानानि ।

अग्निरुचाच । काम्यदानानि वस्त्रामि सर्वकामं प्रदानि ते ।
 निल्पूजां मासि मासि कृत्वाथो काम्यपूजनं ॥ १ ॥
 व्रतार्हणं गुरोः पूजा वद्वरान्ते मर्हीर्चनं ।
 अश्वं वै मार्गशीर्षं तु कमलं पिष्टसम्बवं ॥ २ ॥
 शिवाय पूज्य यो दद्यात् सूर्यलोके चिरं वसेत्^(१) ।

^(१) स्तर्वशोके चिरं वसेदिति न०, व०, उ०, ठ० च । शिवशोके चिरं वसेदिति न० ।

गजं पौषे पिष्टमयं विसमकुलमुद्वरेत् ॥ ३ ॥
 माघे चाश्वरथं पैष्टं दत्ता न नरकं ब्रजेत् ।
 फाल्गुने तु हृषे पैष्टं स्वर्गभुक् स्यामहीपतिः ॥ ४ ॥
 चैवे चेत्तमयीं गावम्हासदासौसमन्वितां ।
 दत्ता स्वर्गं चिरं लित्वा तदन्ते स्यामहीपतिः ॥ ५ ॥
 सप्तव्रीहींश्च वैश्वाखे दत्ता शिवमयो भवेत् ।
 बलिमण्डस्तकस्त्राचैः क्षत्राषाढे शिवो भवेत् ॥ ६ ॥
 विमानं आवणे पौष्टं दत्ता स्वर्गीं ततो लृपः ।
 अतहयं फलानान्तु दत्तोदृत्य कुलं लृपः ॥ ७ ॥
 गुरुगुलादि दहेऽद्रे स्वर्गीं स सात्ततो लृपः ।
 शौरसपिंभृतं पात्रमाञ्जिने स्वर्गदध्वेत् ॥ ८ ॥
 कार्त्तिके गुडखण्डाच्यं दत्ता स्वर्गीं ततो लृपः ।
 मेरुदानं हादशके वस्थेऽहं भुत्तिमुत्तिदं ॥ ९ ॥
 मेरुव्रते तु कार्त्तिक्यां रथमेरुददेदु द्विजे ।
 सर्वषाञ्चैव मेरुषां प्रमाणं क्रमशः शृणु ॥ १० ॥
 वचपद्ममहानौलनौलस्फटिकसञ्ज्ञितः ।
 पुष्टं मरकतं मुक्ता प्रस्थमाचेण चोक्तमः ॥ ११ ॥
 मध्योऽध्ये स्यात्तद्दीर्घो वित्तशाठं विवर्जयेत् ।
 कर्णिकायां न्यसेऽन्ये ब्रह्मविष्णुश्चदैवतं ॥ १२ ॥
 माल्यवान् पूर्वतः पूज्यस्तपूर्वे भद्रसञ्ज्ञितः ।
 अश्वरक्षस्तः ग्रीक्षो निषधो मेरुदञ्जिणे ॥ १३ ॥
 हेमकूटोऽथ हिमवान् त्रयं सौम्ये तथा त्रयं ।
 नौलः खेतस शृङ्गी च पश्चिमे गम्भमादनः ॥ १४ ॥

व्रैकङ्गः केतुमालः स्याम्बैर्हादशसंयुतः ।
 सोपवासोऽच्चयेहिष्णुं शिवं वा ज्ञानपूर्वकं ॥ १५ ॥
 देवाथे चार्च मेरुच्च मन्त्रैष्मिप्राय वै ददेत् ।
 विप्रायामुकगोचाय मेरुन्द्रव्यमयम्यरं ॥ १६ ॥
 भुज्यै सुक्ष्यै निर्जलत्वे विष्णुदेवं ददामि ते ।
 इन्द्रलोके ब्रह्मलोके शिवलोके हरेः पुरे ॥ १७ ॥
 कुलमुक्त्य क्रोडेत विमाने देवपूजितः ।
 अन्येष्वपि च कालेषु सङ्क्रान्त्यादौ प्रदापयेत् ॥ १८ ॥
 पलानान्तु सहस्रेण हैमभेदम्यकल्ययेत् ।
 शृङ्गदयसमायुक्तं ब्रह्मविष्णुहरान्वितं ॥ १९ ॥
 एकैकं पर्वतनस्य शतैकैकेन कारयेत् ।
 मेरुणा सह शैलास्त् ख्यातास्त्राव चयोदश ॥ २० ॥
 अयने ग्रहणादौ च विष्णुये हरिमर्च्चं च ।
 स्वर्णमेरु द्विजायार्प्य विष्णुलोके चिरं वसेत् ॥ २१ ॥
 परमाणवो यावन्त इह राजा भवेच्चिरं ।
 शौप्यमेरु द्वादशाद्रियुतं सङ्कल्पतो ददेत्^(१) ॥ २२ ॥
 प्रागुक्तं च फलं तस्य विष्णुं विप्रम्प्रपूज्य च ।
 भूमिमेरुच्च विषयं मण्डलं याममेव च^(२) ॥ २३ ॥
 परिकल्प्याश्चमांशेन शेषांशाः^(३) पूर्ववत् फलं ।
 द्वादशाद्रिसमायुक्तं हस्तिमेरुस्त्रूपिणं ॥ २४ ॥

१ सङ्कल्पय तद्देविति ग०, घ०, ढ०, ठ० च ।

अ० च ।

२ शेषाङ्गा इति ख० ।

३ मण्डलं याममेव ते ग०, भ०,

ददेत्तित्रुर्षेयुक्तं दत्त्वानन्तं फलं लभेत् ।
 तिपञ्चाशैरस्तमेहं हयहादशसंयुतं ॥ २५ ॥
 विष्णुदीन् पूज्य तं दत्त्वा भुक्तभोगो दृपो भवेत् ।
 अश्वसड्ख्याप्रमाणेन गोमेहं पूर्ववहदेत् ॥ २६ ॥
 पट्टवस्त्रैर्भारमाचैरस्तमेहस्थ मध्यतः ।
 ग्रैलैर्द्वादशवस्त्रैश्च दत्त्वा तत्त्वाच्चयं फलं ॥ २७ ॥
 दृतपञ्चसहस्रैश्च पलानामाज्यपर्वतः ।
 शतैः पञ्चभिरेकैकः पर्वतेऽस्मिन् हरिं वजेत् ॥ २८ ॥
 विष्णुये ब्राह्मणायार्थं सर्वं प्राप्य हरिं वजेत् ।
 एवं च खण्डमेहस्त्र काला दत्त्वाप्नुयात् फलं ॥ २९ ॥
 धान्यमेहः पञ्चखारोऽपर एकैकखारकाः ।
 स्वर्णतिशृङ्खाकाः सर्वं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ ३० ॥
 सर्वेषु पूज्य विष्णुं वा विशेषादच्चयं फलं ।
 एवं दशांशमानेन तिलमेहं प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 शृङ्खाणि पूर्ववत्तस्य तथैवान्यनगेषु च ।
 तिलमेहं प्रदायाय बन्धुभिर्विष्णुलोकभाक्^(१) ॥ ३२ ॥
 नमो विष्णुस्त्रूपाय धराधराय वै नमः ।
 ब्रह्मविष्णौशशृङ्खाय धरानाभिस्थिताय च ॥ ३३ ॥
 नगहादशनाथाय सर्वपापहरिणे ।
 विष्णुभक्ताय शान्ताय चाणं मे कुरु सर्वथा ॥ ३४ ॥
 निष्पापः पिटभिः सार्चं विष्णुं गच्छामि ओ नमः ।

१ बन्धुभिर्विष्णुलोकभागिति श्लोक ।

त्वं हरिसु हरेरये अहं विष्णुस विष्णवे ॥ ३५ ॥
निवेदयामि भक्त्या तु भुत्तिभुत्त्यर्थहेतवे ।

इत्याम्नेये महापुराणे मेरदानानि नाम हादशाधिक-
हिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : —

पृथ्वीदानानि ।

अनिरुद्धाच । पृथ्वीदानं प्रवस्थामि पृथिवी विविधा मता ।
शतकोटिर्योजनानां सप्तद्वीपा सप्तागरा ॥ १ ॥
जग्मुहीपावधिः सा च उत्तमा मेदिनीरिता ।
उत्तमां पञ्चभिर्भारैः काञ्चनैः प्रकल्पयेत् ॥ २ ॥
तदर्जान्तरं कूर्म्यं तथा पञ्चं समादिशेत् ।
उत्तमा कथिता पृथ्वी द्वंश्चैनैव तु मध्यमा ॥ ३ ॥
कन्यसा च विभागेन(१) विहान्या कूर्मपङ्कजे ।
पलानान्तु सहस्रेण कल्पयेत् कल्पपादपं ॥ ४ ॥
मूलदण्डं सपत्न्यं फलपुष्पसमन्वितं ।

१ वस्तुपा सा तु विभागेनेति ४०, ३० च ।

पञ्चस्त्रव्यवन्तु सङ्कल्पय पञ्चानाम्दापयेत् सुखीः ॥ ५ ॥
 एतद्वाता ब्रह्मलोके पिण्डभिर्मौदते चिरं ।
 विष्णुये कामधेनुन्तु पलानां पञ्चभिः शतैः ॥ ६ ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या देवा धेनौ व्यवस्थिताः ।
 धेनुदानं सर्वदानं सर्वदं ब्रह्मलोकदं ॥ ७ ॥
 विष्णुये कपिलां दत्त्वा तारयेत् सकलं कुलं ।
 अलङ्घत्य स्त्रियं दद्यादश्वमेधफलं लभेत्^(१) ॥ ८ ॥
 भूमि दत्त्वा सर्वभाक् स्यात् सर्वशस्यप्ररोहिणीम् ।
 यामं वाथ पुरं वापि^(२) खेटकञ्च ददत् सुखी ॥ ९ ॥
 कार्त्तिक्यादौ^(३) हृषोत्सर्गं कुर्वम्सारयते कुलं^(४) ।
 इत्यान्नेये महापुराणे पृथ्वीदानानि नाम त्योदशाधि-
 कदिश्चित्तमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशाधिकदिश्चित्तमोऽध्यायः ।

—:०:—

मन्त्रमाहात्म्यकथनं ।

अग्निरुचाच । नाडीचक्रं प्रवक्ष्यामि यज्ञानाज् ज्ञायते हरिः ।
 नाभेरधस्ताद्यत् कन्दमङ्गुरास्त्रत निर्गताः ॥ १ ॥

१ नरमेधफलं लभेदिति ग०, ढ०,

अ० च ।

२ पुरीं वापीति च० ।

३ कार्त्तिकादविति च०, ठ० च ।

४ कुर्वन् सकारयेत् कुरुत्यिति ग०, ध०,

ठ०, ठ० च ।

हासमतिसहस्राणि नाभिमध्ये व्यवस्थिताः ।
 तिर्थं गृह्मध्येव व्यासस्ताभिः समन्वयः ॥ २ ॥
 चक्रवत्संस्थिता द्येताः प्रधाना दशनाडयः ।
 इडा च पिङ्गला चैव सुसुम्णा च तथैव च ॥ ३ ॥
 गान्वारो हस्तिजिह्वा च पृथा चैव यशा तथा ।
 अलम्बुषा हुहुष्वैव शङ्खिनी दशभौ स्मृता ॥ ४ ॥
 दश प्राणवहा द्येता नाडयः परिकौर्त्तिताः ।
 प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च ॥ ५ ॥
 नागः कूर्मोऽथ ककरो देवदत्तो धनञ्जयः ।
 प्राणस्तु प्रथमो वायुदंशानामपि स प्रभुः ॥ ६ ॥
 प्राणः प्राणयते प्राणं विसर्गात् पूरणं प्रति ।
 नित्यमापूरयत्येष प्राणिनामुरसि स्थितः ॥ ७ ॥
 निःखासोऽक्षासकासैस्तु प्राणो जीवसमाधितः ।
 प्रयाणं कुरुते यस्मात्तस्मात् प्राणः प्रकौर्त्तितः ॥ ८ ॥
 अधो नयत्यपानस्तु आहारश्च नृणामधः ।
 मूर्चशक्वहो वायुरपानस्तेन कौर्त्तितः ॥ ९ ॥
 पौत्रभक्षितमान्नातं रक्तपित्तकफानिलं ।
 समन्वयति गच्छु समानो नाम मारुतः ॥ १० ॥
 सन्दयत्यधरं वक्ष्न नेत्ररागप्रकोपनं ।
 उद्देजयति मर्माणि उदानो नाम मारुतः ॥ ११ ॥
 व्यानो विनामयत्यङ्गं व्यानो व्याधिप्रकोपनः ।
 प्रतिदानं तथा कण्ठाद्यापनाद्यान उच्यते ॥ १२ ॥
 उहारे नाग इत्यन्तः कूर्मशोकौलने स्थितः ।

क्षकरो भक्षणे चैव देवदत्तो विजृभिते ॥ १३ ॥
 धनस्त्वयः स्थितो घोषे मृतस्यापि न सुच्छति ।
 जीवः प्रयाति दशधा नाडोचक्रं हि तेन तत् ॥ १४ ॥
 सङ्काल्पिर्विषुवच्चैव अहोरात्रायनानि च ।
 अधिमास ऋणच्चैव ऊनरात्र धनमत्या(१) ॥ १५ ॥
 ऊनरात्रं भवेदिक्षा अधिमासा विजृभिका ।
 ऋणच्चात्र भवेत् कासो निश्वासो धनमुच्छते(२) ॥ १६ ॥
 उत्तरं दक्षिणं च्छेयं वामं दक्षिणसञ्ज्ञितं ।
 मध्ये तु विषुवं प्राक्तं पुठइयविनिःस्मृतं ॥ १७ ॥
 सङ्काल्पिः पुनरस्यैव स्वस्थानात् स्थानयोगतः ।
 सुस्थूम्णा मध्यमे ह्यङ्गे इडा वामे प्रतिष्ठिता ॥ १८ ॥
 पिङ्गला दक्षिणे विप्र ऊर्ध्वं प्राणो ह्यहः स्मृतं ।
 अपानो रात्रिरेवं स्थादेको वायुर्दशामकः ॥ १९ ।
 आयामो देहमध्यस्थः सोमग्रहणमिष्टते ।
 देहातितत्वमायामं आदित्यग्रहणं विदुः ॥ २० ॥
 उदरं पूरयेत्तावद्वायुना यावदौप्रसितं ।
 प्राणायामो भवेदेष पूरको देहपूरकः ॥ २१ ॥
 पिधाय सर्वद्वाराणि निश्वासोच्छासवर्जितः ।
 सम्पूर्णकुभवत्तिष्ठेत् प्राणायामः स कुभकः ॥ २२ ॥
 मुच्छेदायुं ततस्तूर्ध्वं खासेनैकेन मन्त्रवित् ।
 उच्छासयोगयुक्तश्च वायुमूर्धं विरेचयेत् ॥ २३ ॥

१ बस्त्रायेति अ० ।

२ बलमुच्छत इति अ०, अ० च ।

उच्चरति स्त्रयं यस्मात् स्तदेहावस्थितः शिवः ।
 तस्मात् तच्चविदाञ्जैव स एव जप उच्यते ॥ २४ ॥
 अयुते हे सहस्रैकं षट्शतानि तथैव च ।
 अहोरात्रेण योगीन्द्रो जपसङ्ख्यां करोति सः ॥ २५ ॥
 अजपा नाम गायत्रौ ब्रह्मविष्णुमहेश्वरौ ।
 अजपां जपते यस्तां पुनर्जन्म न विद्यते ॥ २६ ॥
 चन्द्राग्निरविसंयुक्ता आद्या कुण्डलिनौ मता ।
 हृतप्रदेशे तु सा ज्ञेया अङ्गुराकारसंस्थिता ॥ २७ ॥
 सृष्टिन्यासो भवेत्तत्र स वै सर्गविलम्बनात् ।
 स्ववत्तं चिन्तयेत्तस्मिन्वस्तुं सात्त्विकोत्तमः ॥ २८ ॥
 देहस्थः सकलो ज्ञेयो निष्ठलो देहवर्जितः^(१) ।
 हंसहंसेति यो ब्रूयाद्दंसो देवः सदाशिवः ॥ २९ ॥
 तिलेषु च यथा तैलं पुष्टे गन्धः समाच्छितः ।
 पुरुषस्य तथा देहे स वाह्नाभ्यन्तरं स्थितः ॥ ३० ॥
 ब्रह्मणो हृदये स्थानं कण्ठे विष्णुः समाच्छितः ।
 तालुमध्ये^(२) स्थितो हृद्रो ललाटे तु महेश्वरः ॥ ३१ ॥
 प्राणाग्रन्तु शिवं विद्यात्तस्यान्ते तु परापरं ।
 पञ्चधा सकलः प्रोक्तो विपरीतस्तु निष्ठलः ॥ ३२ ॥
 प्रासादं नादसुत्थाय शततन्तु जपेद्यदि ।
 षष्ठमासाग्निद्विमाप्नोति योगयुक्तो न संशयः ॥ ३३ ॥
 गमागमस्य ज्ञानेन सर्वपापक्षयो भवेत् ।

१ देहपूजित इति ३०, ३०, ३० च । २ तालुमध्ये इति ३० ।

अणिमादिगुणैश्वर्यं पद्भिर्भासैरवाप्नुयात् ॥ ३४ ॥
 स्थूलः स्त्रीः परस्वेति प्रासादः कथितो मया ।
 इस्तो दीर्घः प्रुतस्वेति प्रासादं लक्ष्येत्तिधा ॥ ३५ ॥
 इस्तो दहति पापानि दीर्घो मोक्षप्रदो भवेत् ।
 आप्यायने प्रुतस्वेति मूर्द्धि विन्दुविभूषितः ॥ ३६ ॥
 आदावन्ते च इस्तस्य फट्कारो मारणे हितः ।
 आदावन्ते च इदयमाकृष्टौ सम्प्रीत्तिम् ॥ ३७ ॥
 देवस्य दक्षिणां मूर्त्तिं पञ्चलचं स्थितो जपेत् ।
 जपान्ते ष्टतहोमस्तु दशसाहस्रिको भवेत् ॥ ३८ ॥
 एवमाप्यायितो मन्त्रो वशोऽवाटादि कारयेत् ।
 ऊर्ध्वं शून्यमधः शून्यं मध्ये शून्यं निरामयं ॥ ३९ ॥
 विशून्यं यो विजानाति मुच्यतेऽसौ ध्रवं द्विजः ।
 प्रासादं यो न जानाति पञ्चमन्त्रमहात्मनुं ॥ ४० ॥
 अष्टतिंशत्कलायुक्तं न स आचार्यं उच्यते ।
 तथोङ्गारच्च गायत्रीं रुद्रादीन् वेत्यऽसौ गुरुः ॥ ४१ ॥

इत्याम्बेये महापुराणे मन्त्रमहात्म्यं नाम चतुर्दशाधि-
 कहिश्यततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—०—

कन्याविधिः ।

अग्निरुद्वाच । ओङ्कारं घो विजानाति स योगी स हरिः पुमान् ।
 ओङ्कारमभ्यसेत्सामन्वसारन्तु सर्वदं ॥ १ ॥
 सर्वमन्त्रप्रयोगेषु प्रणवः प्रथमः स्मृतः ।
 तेन सम्परिपूर्णं यत्तत् पूर्णं कर्म नेतरत् ॥ २ ॥
 ओङ्कारपूर्विकास्त्रिस्त्रो महाआह्नियोऽव्ययः ।
 त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखं ॥ ३ ॥
 योऽधीतेऽह्न्यह्न्येतास्त्रीणि कर्णाख्यतन्त्रिः ।
 स ब्रह्मपरमस्येति बायुभूतः स्मूर्तिमान् ॥ ४ ॥
 एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामपरन्तपः ।
 सावित्रास्तु परन्नास्ति भौनात् सर्वं विशिष्टते ॥ ५ ॥
 सप्तावर्त्ता पापहरा दशभिः प्रापयेहिं ।
 विश्वावर्त्ता तु सा देवी नयते हीश्वरालयं ॥ ६ ॥
 अष्टोत्तरशतं जप्ता तौषः संसारसागरात् ।
 ब्रह्मकुमारण्डजप्तेभ्यो गायत्री तु विशिष्टते ॥ ७ ॥
 न गायत्राः परञ्चप्यं न व्याहृतिसमं हुतं ।
 गायत्राः पादमप्यद्विसृष्टगद्विसृष्टमेव वा ॥ ८ ॥
 ब्रह्महत्या सुरापानं सुवर्णस्तेयमेव च ।
 गुरुदारागमस्तैव जप्तेनैव पुनाति सा ॥ ९ ॥

पापे छते तिलैहीमो गायत्रीजप ईरितः ।
 जप्ता सहस्रं गायत्रा उपवासौ स पापहा(१) ॥ १० ॥
 गोप्तः पितृप्तो मातृप्तो ब्रह्महा गुरुतत्पयः ।
 ब्रह्मप्तः स्वर्णहारी च सुरापो लक्ष्मजप्तः ॥ ११ ॥
 शुभ्रते वाऽथ वा खात्वा शतमन्तर्जले जपेत् ।
 अपः शतेन पौत्रा तु गायत्राः पापहा भवेत् ॥ १२ ॥
 शतं जप्ता तु गायत्री पापोपशमनौ शृता ।
 सहस्रं जप्ता सा देवौ उपपातकनाशिनौ ॥ १३ ॥
 अभौष्ठदा कोटिजप्ता देवत्वं राजतामियात् ।
 ओङ्कारं पूर्वसुचार्यं भूर्भुवः स्वस्थैव च ॥ १४ ॥
 गायत्री प्रणवस्वान्ते जपे चैवमुदाहृतं ।
 विश्वामित्रं ऋषिच्छन्दो गायत्रं सविता तथा ॥ १५ ॥
 देवतोपनये जप्ते विनियोगी हुते तथा ।
 अग्निर्बायू रविर्बिद्युत् यमो जलपतिर्गुरुः ॥ १६ ॥
 पर्जन्य इन्द्रो गन्धर्वः पूषा च तदनन्तरं ।
 मित्रोऽथ वदणस्वष्टा वसवो मरुतः शशी ॥ १७ ॥
 अङ्गिरा विश्वनासत्वो कस्तथा सर्वदेवताः ।
 रुद्रो ब्रह्मा च विष्णुश्च क्रमशोऽक्षरदेवताः ॥ १८ ॥
 गायत्रा जपकाले तु कथिताः पापनाशनाः ।
 पादाङ्गुष्ठो च गुरुफो च नलको जानुनौ तथा ॥ १९ ॥
 जहौ ग्रिघ्नश्च दृष्टिर्भिस्तथोदरं ।

१ उपपातकपापर्वेति ग०, व०, छ० च ।

स्तनौ च छृदयं श्रीवा मुखस्तालू च नासिके ॥ २० ॥
 चक्षुष्वौ च भ्रुवोर्मध्यं ललाटं पूर्वमाननं।
 दक्षिणोत्तरपाञ्चे हे शिर आस्थमनुक्रमात् ॥ २१ ॥
 पौतः श्यामस्व कपिलो मरकतोऽग्निसन्निभः ।
 रक्षाविद्युहूम्बक्षणरक्तगौरेन्द्रनौलभाः ॥ २२ ॥
 स्फाटिकस्त्रणपाञ्चाभाः पश्चरागोऽखिलद्युतिः^(१)।
 हेमधूम्बरक्तनौलरक्तक्षणसुवर्णभाः ॥ २३ ॥
 शुक्रक्षणपालाश्याभाः^(२) गायत्र्या वर्णकाः क्रमात् ।
 ध्यानकाले पापहरा हृतैषा सर्वकामदा ॥ २४ ॥
 गायत्र्या तु तिलैर्हीमः सर्वपापप्रणाशनः ।
 शान्तिकामो यवैः कुर्यादायुष्कामो दृतेन च ॥ २५ ॥
 सिद्धार्थकैः कर्मसिद्धैः पयसा ब्रह्मवर्जसे ।
 पुच्चाकामस्तथा दप्त्रा धान्यकामस्तु शालिभिः ॥ २६ ॥
 श्रीरिद्वज्ञसमिहिस्तु ग्रहपौडोपशान्तये ।
 धनकामस्तथा विल्वैः श्रीकामः कमलैस्तथा ॥ २७ ॥
 आरोग्यकामो दूर्वाभिर्गुरुत्वाते स एव हि ।
 सौभाग्येच्चुर्गुरुगुलुना विद्यार्थी पायसेन च ॥ २८ ॥
 अयुतेनोक्तसिद्धिः स्थाप्तव्येण मनसेष्ठितं ।
 कोट्या ब्रह्मबधान् सुतः कुलोदारी हरिर्भवेत् ॥ २९ ॥
 यहयज्ञमुखो वापि होमोऽयुतमुखोऽर्थकृत् ।

१ पश्चरागोऽमस्त्रद्युतिरिति ४०, ४०, ५०, ५० च ।
२ शतपञ्चपक्षाश्यामेति ४०, ५० च ।

आवाहनस्त्र गायत्रगास्तत ओङ्कारमभ्यर्थेत् ॥ ३० ॥
 स्मृत्वौङ्कारन्तु गायत्रा निवन्नीयाच्छखाल्ततः ।
 पुनराचम्य हृदयं नाभिं स्त्रैवौ च संस्त्रैवेत् ॥ ३१ ॥
 प्रणवस्य ऋषिर्ब्रह्मा गायत्रीच्छन्द एव च ।
 देवोऽग्निः परमाक्षा स्याद्योगो वै सर्वकर्मसु ॥ ३२ ॥
 शुक्ला चाग्निमुखौ दिव्या कात्यायनसगोवजा ।
 चैलोक्यवरणा दिव्या पृथिव्याधारसंयुता ॥ ३३ ॥
 अच्चसूत्रधरा देवी पश्चासनगता शुभा ।
 ओं तेजोऽसि महोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानान्धामनामासि ।
 विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुः ओं अभि भूः ।
 आगच्छ वरदे देवि जप्ते मे सविधौ भव ॥ ३४ ॥
 व्याहृतीनान्तु सर्वासामृषिरेव प्रजापतिः ।
 व्यस्तायैव समस्ताय ब्राह्ममन्त्ररमोमिति ॥ ३५ ॥
 विश्वामित्रो यमदग्निर्भरद्वाजोऽथ गोतमः ।
 ऋषिर्विर्वशिष्ठश्च काश्यपश्च यथाक्रमं ॥ ३६ ॥
 अग्निर्वायू रविश्वैव वाक्पतिर्वर्णस्तथा ।
 इन्द्रो विष्णुव्याहृतीनां देवतानि यथाक्रम ॥ ३७ ॥
 गायत्राष्ट्रिगनष्टुप्च छुंहती पठ्क्रिरेव च ।
 त्रिष्टुप्च जगती चेति छन्दांस्याहुरत्तमात् ॥ ३८ ॥
 विनियोगे व्याहृतीनां प्राणायामे च होमके ।
 आपोहिष्ठेत्यृचा चापान्दुपदादौति वा स्मृता^(१) ॥ ३९ ॥

१ द्रुपदादौति वाण्डा इति ४०, ५०, ५० च ।

तथा हिरस्यवर्णमिः पावमानौभिरस्तः ।
 विप्रुषोऽष्टौ चिपेद्गुर्माजस्तपापजिव ॥ ४० ॥
 अन्तर्जले ऋतचेति जपेचिरघमर्षणं ।
 आपोहिष्ठेल्युचोऽस्याश सिन्धुदीप ऋषिः स्मृतः ॥ ४१ ॥
 ब्रह्मानाय छन्दोऽस्य गायत्री देवता जलं ।
 मार्जने विनियोगस्य हयावभूषके क्रतोः ॥ ४२ ॥
 अघमर्षणस्तस्य ऋषिरेवाघमर्षणं ।
 अनुष्टुप् च भवेच्छन्दो भावहृतस्तु दैवतं ॥ ४३ ॥
 आपोज्योतीरस इति गायत्रास्तु शिरः स्मृतं ।
 ऋषिः प्रजापतिस्तस्य छन्दोहौनं यजुर्यतः ॥ ४४ ॥
 ब्रह्माग्निवायुसूर्याश देवताः परिकौचिताः ।
 प्राणरोधात् वायुः स्थादायोरग्निश जायते ॥ ४५ ॥
 अग्नेरापस्तः शुद्धिस्तत्त्वाच्चमनस्त्वरेत् ।
 अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां चिष्ठमूर्च्छिषु ॥ ४६ ॥
 तपोयज्ञवषट्कार आपो ज्योती रसोऽस्तं ।
 उदुल्यं जातवेदसम्भिः प्रज्ञन्व उच्चते ॥ ४७ ॥
 गायत्रीच्छन्द आख्यातं सूर्यसैव तु दैवतम् ।
 अतिरात्रे नियोगः स्थादग्नौषोमो नियोगकः ॥ ४८ ॥
 चित्रं देवेति ऋचके ऋषिः कौमा उदाहृतः ।
 विष्टुप् छन्दो दैवतस्त्वं सूर्योऽस्याः परिकौचितं ॥ ४९ ॥

इत्याम्बेदे महापुराणे सन्ध्याविधिर्नाम पञ्चदशाधिकहि-
 शततमोऽध्यायः ॥

ऋथ षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

गायत्रीनिर्बाणं ।

अग्निरुवाच । एवं सम्याविधिं कृत्वा गायत्रीच जपेत् स्मरेत् ।
 गायत्र्च्छिष्ठान् यतस्त्वायेत् भार्थां प्राणांस्तथैव च(१)॥१॥
 ततः स्मृतेयं गायत्री सावित्रीय ततो यतः ।
 प्रकाशनाल्पा सवितुर्वायुपल्वात् सरस्वती ॥ २ ॥
 तज् ज्योतिः परमं ब्रह्म भर्गस्तेजो यतः स्मृतं ।
 भा दीप्ताविति रूपं हि भ्रस्जः पाकेऽथ तत् स्मृतं ॥ ३ ॥
 श्रोषध्यादिकं पचति भ्राजृ दीप्तौ तथा भवेत् ।
 भर्गः स्याद् भ्राजत इति बहुलं कृत्वा ईरितं ॥ ४ ॥
 वरेण्यं सर्वतेजोभ्यः श्रेष्ठं वै परमं पदं ।
 स्वर्गापवर्गकामैर्बा वरणीयं सदैव हि ॥ ५ ॥
 ब्रह्मोतिर्वरणार्थलाज्ञायतस्तप्तप्रादिवर्जितं ।
 नित्यशुद्धबुद्धमेकं सत्यमत्तमहोश्चरं ॥ ६ ॥
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिर्दर्शयेमहि विमुक्तये ।
 तज् ज्योतिर्भगवान् विष्णुर्जगज्ञानादिकारणं ॥ ७ ॥
 शिवं केचित् पठन्ति स्म शक्तिरूपं पठन्ति च ।
 केचित् सूर्यज्ञेचिदम्निं वेदगा अग्निहोत्रिणः ॥ ८ ॥

१ काशान् प्राणांस्तथैव चेति अ० ।

अग्न्यादिरूपौ विष्णुर्हि वेदादौ ब्रह्म गौयते ।
 तत् पदं परमं विष्णोर्हेवस्य सवितुः स्मृतं ॥ ८ ॥
 महदाच्यं स्मृते हि ख्ययं ज्योतिर्हरिः प्रभुः ।
 पर्जन्यो वायुरादित्यः श्रीतोष्णाद्यैश्च पाचयेत् ॥ १० ॥
 अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यग्दित्यमुपतिष्ठते ।
 आदित्याज्ञायते हृष्टिर्विष्टेरवन्तः प्रजाः ॥ ११ ॥
 दधातेव्वा धीमहौति मनसा धारयेमहि ।
 नोऽस्माकं यश्च भर्गश्च सर्वेषां प्राणिनां धियः ॥ १२ ॥
 चोदयात् प्रेरयेद् बुद्धीमैत्तृणां सर्वकर्मसु ।
 दृष्टादृष्टविपाकेषु विष्णुस्याऽग्निरूपवान् ॥ १३ ॥
 ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् खर्गं वाऽख्यभ्रमेव वा ।
 ईश्वरावास्थमिदं सर्वं महदादिजगदरिः ॥ १४ ॥
 खर्गाद्यैः क्रौडते देवो योऽहं स पुरुषः प्रभुः ।
 आदित्यान्तर्गतं यच्च भर्गस्य चै मुमुक्षुभिः ॥ १५ ॥
 जन्मसृत्युविनाशाय दुःखस्य चिविधस्य च ।
 धानेन पुरुषोऽयच्च द्रष्टव्यः सूर्यमण्डले ॥ १६ ॥
 तत्त्वं सदसि चिद्रह्म विष्णोर्यत् परमं पदं ।
 देवस्य सवितुर्भर्गो वरेष्यं हि तुरीयकं ॥ १७ ॥
 देहादिजायदात्रह्म अहं ब्रह्मेति धीमहि ।
 योऽस्मावादित्यपुरुषः सोऽस्मावहमनन्त ओं ॥ १८ ॥
 ज्ञानानि शुभकर्मादीन् प्रवर्त्तयति यः सदा ।
 इत्याग्नेये महापुराणे गायत्रीनिर्वाणं नाम षोडशाधि-
 कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशाधिकसिंहतत्मोऽध्यायः ।

—:—

ग्रायलीनिर्वाणं ।

अन्वितवाच । सिंहमूर्ति॑ शिवं सुत्वा गायत्रा योगमासवान् ।
 निर्वाण॒(१) परमं ब्रह्म वसिष्ठोऽन्यच शङ्खरात्॒(२) ॥ १ ॥
 नमः कनकसिंहाय॑(३) वेदसिंहाय वै नमः ।
 नमः परमसिंहाय॑(४) व्योमसिंहाय वै नमः ॥ २ ॥
 नमः सहस्रसिंहाय वक्षसिंहाय वै नमः ।
 नमः पुराणसिंहाय शुतिसिंहाय वै नमः ॥ ३ ॥
 नमः पातालसिंहाय भ्रष्टसिंहाय वै नमः ।
 नमो रहस्यसिंहाय सप्तहौपोर्वसिंहाने ॥ ४ ॥
 नमः सर्वांगसिंहाय सर्वसोकाहसिंहाने ।
 नमस्त्रियसिंहाय बुद्धसिंहाय वै नमः ॥ ५ ॥
 नमोऽहश्चारसिंहाय भूतसिंहाय वै नमः ।
 नम इन्द्रियसिंहाय नमस्त्रियसिंहाने ॥ ६ ॥
 नमः पुरुषसिंहाय भावसिंहाय वै नमः ।

१ निर्वाणसिंहिति च० ।

२ कमक्षसिंहायेति च० ।

३ वसिष्ठोपेष शङ्खरादिति च०, च० ४ नमः पवसनसिंहायेति च०, च०, च०,
 च०, च० च० ।

नमो द्योर्विशिष्टाय सत्त्वलिङ्गाय(१) वै नमः(२) ॥ ७ ॥
 नमस्ते भवतिलिङ्गाय नमस्तेगुणलिङ्गिने ।
 नमोऽनागतसिलिङ्गाय तेजोलिङ्गाय वै नमः ॥ ८ ॥
 नमो वायूलिङ्गाय(३) अतिलिङ्गाय वै नमः ।
 नमस्तेऽथर्वलिङ्गाय सामलिङ्गाय(४) वै नमः ॥ ९ ॥
 नमो यज्ञाङ्गसिलिङ्गाय यज्ञसिलिङ्गाय वै नमः ।
 नमस्ते तस्त्वलिङ्गाय देवानुगतसिलिङ्गिने(५) ॥ १० ॥
 दिश नः परमं योगमपत्यं मक्षमन्तथा ।
 ब्रह्म चैवाक्षयं देव शमस्तैव परं विभी(६) ॥ ११ ॥
 अक्षयन्तरस्त वंशस्य धर्मं च मतिमक्षयां ।
 अग्निहवाच । वसिष्ठेन स्तुतः शम्भुस्तुष्टः श्रीपर्वते पुरा ॥ १२ ॥
 वसिष्ठाय वरं दस्ता तचैवान्तरघीयत ।

इत्यामेये महापुराणे गायत्रीनिर्वाणं नाम सप्तदशाधि-
कडिश्चततमोऽध्यायः ॥

१ तत्त्वसिद्धायेति ४०, ८० च ।

२ अथ रम्भियस्तिष्ठायेत्यादिः स

३४८

३ नमो वागर्द्धिष्ठायेति ८० ।

४ नमस्के सर्वक्षिणाय नामक्षिणा-

येति च०, च० च०

५ नमोऽनागतस्तिहायेत्यादिः, दे-
वानगतस्तिहाये इत्यनः पाठः, अ०

यस्तुके नाथ ।

९ परमात्मा परं विभो इति अ० ।

अयाष्टादशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—ici—

राजाभिषेकाकथनं ।

अनिरुद्धाच । पुष्करेण च रामाय राजधर्मं हि प्रचक्षते ।

यथादौ कथितं तद्वशिष्टं कथयामि ते ॥ १ ॥

पुष्कर उवाच । राजधर्मः प्रवक्ष्यामि सर्वम्भात् राजधर्मतः ॥

राजा भवेत्^(१) शशहन्ता प्रजापालः सुदण्डवान् ॥ ३ ॥

पालयिष्यति वः सर्वान् धर्मस्थानं ब्रतमाचरेत् ।

संवल्लरं स हण्यात् पुरोहितमध्य द्विजं^(१) ॥ ३ ॥

मन्त्रिषाखिलामध्यामहिषीं धर्मलक्षणां ।

संवल्सरं नृपः काले ससच्चारोऽभिषेचनं ॥ ४ ॥

कुर्व्यामते दृष्टे नात्र कालस्थ नियमः स्मृतः ।

तिलैः सिद्धार्थकैः ज्ञानं सांवतसरपुरीहिती ॥ ४ ॥

घोषयित्वा जयं राज्ञो राजा भद्रासने स्थितः।

अभयं घोषयेद् इर्गामीचयेद्वाच्यपासके ॥ ५ ॥

पुरोधसाईभिषेकात् प्राक् कार्यैन्द्री शान्तिरेव च।

उपवास्यभिषेकाहे वेदग्रन्थौ ज्ञाहयामनन्^(३) ॥ ७ ॥

१ राष्ट्रा सरिति ८०, ७०, ६०, ५०,

२ पुरोहितमयर्ज्जन्मिति ष०, अ०

वैश्वागेन्द्रभव्यासु सावित्रान् वैश्वदेवतान् ।
 सौम्यान् स्वस्वयनं शर्मचायुषाभयदाम्बन् ॥ ८ ॥
 अपराजिताख कलसं वक्षेऽक्षिणपार्थगं ।
 सम्पातवनं हैमञ्च पूजयेहन्तपुष्टकैः ॥ ९ ॥
 प्रदक्षिणावस्त्रिखसासजाम्बुनदप्रभः ।
 रथोघमेवनिर्वीषो विधूमञ्च हुताशनः ॥ १० ॥
 अगुल्मोमः सुगन्धस्व खस्तिकाकारसदिभः ।
 ग्रसकाचिर्यहाज्वासः स्फुलिङ्गरहितो हितः ॥ ११ ॥
 न वज्रेयुष मध्येन मार्जारम्बगपक्षिणः ।
 पर्वताग्नदा तावच्छूर्णनं शोधयेवृपः ॥ १२ ॥
 वस्त्रीकाग्नदा कण्ठे वदनं केशवालयात् ।
 इन्द्रालयम्बदा^(१) और्वा हृदयन्तु लृपाजिरात् ॥ १३ ॥
 करिदन्तोहृतम्बदा दक्षिणन्तु तथा भुजं ।
 हृषशृङ्गोहृतम्बदा वामचेव तथा भुजं ॥ १४ ॥
 सरोम्बदा तथा पृष्ठमुदरं सङ्घमान् चदा ।
 नदीतटद्यम्बदा पाञ्च संशोधयेत्तथा^(२) ॥ १५ ॥
 वेश्वासारम्बदा राष्ट्रः कठिश्वीर्वं विधीयते ।
 यज्ञस्थानात्तद्विवोरु गोस्थानाज्ञायुनी तथा ॥ १६ ॥
 अश्वस्थानात्तथा जहौ रथचक्रम्बदाङ्ग्रिकै ।
 मूर्हानं पञ्चगव्येन भद्रासनगतं नृपं ॥ १७ ॥
 अभिविच्छेदमात्मां चतुर्देवमधी चटैः ।

१ चक्रालयम्बदेति ॥ ४० ।

२ सरोम्बदेत्वादिः संशोधयेत्तथेत्यनः
पाठः ॥ ४० पुष्करेत्वादिः ।

पूर्वतो हे मकुचेन दृतपूर्णेन ब्राह्मणः ॥ १८ ॥
 रुद्धकुचेन शास्त्रे च शीरपूर्णेन शत्रियः ।
 दधा च ताम्रकुचेन वैश्वः पश्चिमगेन च ॥ १९ ॥
 अर्णमयेन जलेनोदक् शूद्रामात्योऽभिषेचयेत् ।
 ततोऽभिषेकं दृपतेद्वहृच्छवरो हिजः ॥ २० ॥
 कुर्वीत मधुना विप्रश्छन्दोगस्तु कुशोदकैः ।
 सम्यातवन्तं कलशं तथा गत्वा पुरोहितः ॥ २१ ॥
 विधाय वङ्गिरचानु सदस्येषु यथाविधि ।
 राजश्रियाभिषेके च ये मन्त्राः परिकौतिंताः ॥ २२ ॥
 तैस्तु दद्याक्षहाभाग ब्राह्मणानां सनेसदा ।
 ततः पुरीहितो गच्छेद्वेदिमूलश्लहेव तु(१) ॥ २३ ॥
 शतच्छिद्रेष पात्रेण सौवर्ण्यमाभिषेचयेत् ।
 वा श्रीष्ठीत्योषधीभीरवेत्युक्ते ति शत्रकैः ॥ २४ ॥
 पुष्टैः पुष्टवतीत्येव ब्राह्मणेति च दीजकैः(२) ।
 रत्नराशः शिशानस्तु ये देवास्तु कुशोदकैः ॥ २५ ॥
 यजुर्वेद्यवर्णवेदी(३) गन्धारेति संसृगेत् ।
 शिरः कण्ठं दोषनया चर्वतीर्चीदकैर्हिजाः ॥ २६ ॥
 गौतवायादिनिर्वैष्णवामरव्यजनादिभिः ।
 सर्वाष्विमयं कुम्भं धारवेत्युर्व्वपायतः ॥ २७ ॥
 तं पश्चेद्वर्षणं राजा दृतं वै मङ्गलादिकं ।
 अभ्यक्षं विश्वं ब्रह्माण्यमिन्द्रादीन्व अहेष्वरान्(४) ॥ २८ ॥

१ वेदिमूलश्लहेवतु इति च० । ३ यजुर्वेद्यवर्णवेदी इति च० ।

२ दीजकैरिति च० । ४ गौतवायादिनिर्वैष्णवामरव्यजनादिभिः ०, च०, च० च० ।

व्याघ्रचर्चीन्नरां शशासुपविष्टः पुरोहितः ।
 मधुपक्षीदिकं दस्ता पट्टबन्धं प्रकारयेत् ॥ २८ ॥
 राज्ञोमुकुटबन्धस्त्र पञ्चचक्रान्तरं ददेत् ।
 ध्रुवाद्यैरिति च विशेषं हृषजं हृषदंशजं ॥ ३० ॥
 हीपिङं सिंहजं व्याघ्रातच्छर्णं तदासने ।
 अमात्यसचिवादीशं प्रतीहारः प्रदर्शयेत् ॥ ३१ ॥
 गोजाविश्वदानाद्यैः सांवत्सरपुरोहितौ ।
 पूजयित्वा दिजान् प्रार्थं इत्यभूगोदसुख्यकौः ॥ ३२ ॥
 बङ्गः प्रदक्षिणीकाल्यं गुरुं नत्वाऽपि पृष्ठतः ॥
 हृषमालभ्य गां वलां पूजयित्वाथ मन्त्रितं ॥ ३३ ॥
 अखमारुद्धं नागच्च पूजयेत्तं समारुहेत् ।
 परिभ्रमेद्राजमार्गे बलयुक्तः प्रदक्षिणं ॥ ३४ ॥
 पुरं विशेषं दानाद्यैः प्रार्थं सर्वान् विसर्जयेत् ।

 इत्यान्नेये महापुराणे राजाभिषेको नाम अष्टादशाधि-
 कहिततमोऽध्यायः ॥

अथोनविंश्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

अभिषेकमन्त्राः ।

पुष्करउत्तराच । राजदेवाद्यभिषेकमन्त्रान्वस्त्रेष्वमहीनान् ।
 कुम्भात् कुम्भोदकैः सिञ्चेत्तेन सर्वं हि सिद्धति ॥ १ ॥

सुरास्वामभिषिच्छन्तु ग्रन्थविश्वामहेश्वराः ।
 वासुदेवः सप्तर्णशः प्रद्युम्नवानिरुदकः ॥ २ ॥
 भवन्तु विजयायेते इन्द्राद्या दशदिग्गताः ।
 दद्रो धर्मो मरुईचो रुचिः श्वाच च सर्वदा ॥ ३ ॥
 शृगुरचिर्विसिष्टस्य सनकस्य सनन्दनः ।
 सनत्कुमारोऽङ्गिरास्य पुलस्यः पुष्करः ज्ञातुः ॥ ४ ॥
 मरीचिः कश्यपः पान्तु प्रजेशाः पृथिवीपतिः ।
 प्रभासुरा वहिंषद अग्निव्यात्तास्य पान्तु ते ॥ ५ ॥
 ग्राव्यादास्वीपङ्गतास्य आज्यपास्य सुकालिनः ।
 अग्निभिर्वामभिषिच्छन्तु लक्ष्मीराद्या धर्मवज्रभाः ॥ ६ ॥
 आदिव्याद्याः कश्यपस्य बहुपुतस्य^(१) वज्रभाः ।
 क्षशास्वस्याग्निपुतस्य भार्याद्यारिष्टनेमिनः ॥ ७ ॥
 अग्निव्याद्यास्य चन्द्रस्य पुलहस्य^(२) तथा पियाः ।
 भूता च कपिशा दंष्ट्रौ सुरसा सरमा दत्तुः ॥ ८ ॥
 श्वेनी भासी तथा कौची धृतराष्ट्री शकी तदा ।
 पतन्यस्वामभिषिच्छन्तु अरुणवार्कसारविः ॥ ९ ॥
 आयतिर्विद्यतीराचिर्विद्रा लोकस्थितौ स्थिताः ।
 १८ उमा मेना शची पान्तु धूमोर्वानिर्जटिर्जट्ये ॥ १० ॥
 गौरी शिवा च ऋषिश्व वैला या चैव नड्वला ।
 अग्निक्ली च^(३) तथा ज्योत्स्ना देवपत्न्यो वनस्पतिः ॥ ११ ॥
 महाकल्पस्य कल्पस्य मन्त्रमत्तरशुगानि च ।

१ देवपुत्रस्तेति च ० ।

२ पुलस्यस्तेति च०, च०, च० च ।

३ असिता चेति च० ।

संवत्सराचि वर्षाचि पान्तु त्वामवगदयं ॥ १५ ॥
 कृतवस्तु तथा मासा पचा रात्राहनौ तथा ।
 सन्ध्यातिथिसुइर्ताचि कालस्वावयवाङ्गतिः ॥ १६ ॥
 सुर्याद्याच यहाः पान्तु मणः स्वायभूवादिकः ।
 स्वायभूवः स्वारोचिष औत्तमिद्यामसो मणः ॥ १७ ॥
 रैवतस्याच्चः वष्टो वैवस्तत इहेरितः ।
 साक्षेण ग्रामपुण्य धर्मपुण्य वद्वजः ॥ १८ ॥
 हच्छो रौच्छभीत्यो च मनवस्तु चतुर्दश ।
 विष्णुक् च विष्णुच्च सुचित्तिष्ठ श्रिष्ठौ विश्वः ॥ १९ ॥
 मनोजवस्त्रांश्चल्लौ वस्त्रिरङ्गुतश्चाक्षयः ।
 त्रिष्ठ चक्षतधामा च दिवश्चूक् कविरिक्षकः ॥ २० ॥
 रेवत्त्वं कुमारश्च तथा वत्सविनायकः ।
 वीरभद्रश्च नन्दी च विष्णवर्मा पुरोजवः ॥ २१ ॥
 एते त्वामभिषिञ्चन्तु सुरसुख्याः समागताः ।
 नास्त्व्यो देवभिष्णवौ भ्रुवाद्या वसवोऽष्ट च ॥ २२ ॥
 दश चाङ्गिरसी वेदास्त्वमभिषिञ्चन्तु क्षिष्ठये ।
 आक्ला आशुर्मनो दक्षो महः प्राणस्त्रैव च ॥ २३ ॥
 हविचांश्च गरिष्ठश्च चक्षतः सत्यं पान्तु वः ।
 क्षतुर्दशो वस्तुः सत्यः कालकामो धुरिज्ञये ॥ २४ ॥
 पुरुरवा माद्रवाश विश्वेदेवाश रोचनः ।
 अङ्गारकाद्याः सूर्यस्वाचिर्जटिष्ठ तथा यमः ॥ २५ ॥
 अजैकपादहिर्वंशो धूमकेतुष रद्वजाः(१) ।

१ दसका इति ८०, ८०, ८०, ८० च।

भरतस्य तथा शृङ्गुः कापालिरथ किञ्चिणिः ॥ २३ ॥
 भवनो भावनः पान्तु खजन्यः स्वजनस्तथा(१) ।
 क्रतुश्रवास्य भूर्द्धी च याजनोऽभ्युशनास्तथा ॥ २४ ॥
 प्रसवश्वाव्यश्वैव दक्षस्य भृगवः सुराः ।
 मनोऽनुमन्ता प्राणस्य नवोपानस्य वौर्यवान् ॥ २५ ॥
 वौतिहोत्रो नयः साध्यो हंसो नारायणोऽवतु ।
 विभुश्वैव प्रभुश्वैव देवश्वेष्ठा जगद्विताः ॥ २६ ॥
 धाता मित्रोऽर्यमा पूषा शंक्रीऽथ वहणो भगः ।
 त्वष्टा विवस्तान् सविता विष्णुर्द्वादश भास्त्रराः ॥ २७ ॥
 एकज्योतिस्य हिज्योतिस्त्रिस्यतुज्योतिरेव च ।
 एकशक्तो हिशक्तस्य विशक्तस्य महाबलः ॥ २८ ॥
 इन्द्रस्य मेत्यादिश्यतु ततः प्रतिमक्तस्था ।
 मितस्य सम्मितश्वैव अमितस्य महाबलः ॥ २९ ॥
 कृतजित् सत्यजित्श्वैव सुषेणः सेनजित्स्था ।
 अतिमित्रोऽनुमित्रस्य युक्तमित्रोऽपराजितः ॥ ३० ॥
 कृतस्य कृतवाग् धाता विधाता(२) धारणो ध्रुवः ।
 विधारणी महतेजा वासवस्य परः सखा ॥ ३१ ॥
 शैद्धतस्याप्यदृच्छ्व(३) एताद्वगमिताशनः ।
 क्रीडितस्य सदृच्छ्व सरभस्य महातपाः ॥ ३२ ॥

(१) तुजनक्षयेति श०, च० च ।

(२) विश्वामीति श० ।

(३) शैद्धतस्याप्यदृच्छ्व ति श० ।

धर्ता धुर्यो धुरिर्भीम अभिमुक्तः चपाल्लह(१) ।
 धृतिर्भसुरनाधृष्टो(२) रामः कामी जयो विराट् ॥ ३३ ॥
 देवा एकोनपच्चाशम्भूतस्वामवन्तु ते ।
 चिचाङ्गदचिल्लरथः चित्रसेनश वै कलिः ॥ ३४ ॥
 उर्णायुरुग्मेनश्च धृतराष्ट्रश नन्दकः ।
 हाहा छङ्गनारदश्च विश्वावसुश तुमुकः ॥ ३५ ॥
 एते त्वामभिषिच्छन्तु गन्धर्वा विजयाय ते ।
 पान्तु ते कुरुपा मुख्या दिव्यासाप्तरसाङ्गणाः ॥ ३६ ॥
 अनवद्या सुकेशी च मिनकाः सह जन्यया(३) ।
 क्रतुस्थला दृताचौ च विश्वाचौ पुण्डिकस्थला ॥ ३७ ॥
 प्रस्त्रोचा चोर्वशी रथा पञ्चचूडा तिळोत्तमा ।
 चित्रलेखा लक्ष्मणा च पुण्डरीका च वारणी ॥ ३८ ॥
 प्रज्ञादो विरोचनोऽथ बलिर्बाण्योऽथ तत्सुताः ।
 एते चान्येऽभिषिच्छन्तु दानवा राघवास्तथा ॥ ३९ ॥
 हेतिचैव प्रहेतिश्च विद्युत्सुर्जयुरग्मकाः ।
 यज्ञः सिद्धाक्षः पातु माणिभद्रश्च नन्दनः ॥ ४० ॥
 पिङ्गलो द्युतिमांशैव पुष्पवन्तो जयावहः ।
 शङ्खः पद्मश्च मकरः कच्छपश्च निधिर्जये ॥ ४१ ॥
 पिशाचा ऊर्हकेशाद्या भूता भूम्यादिवासिनः ।
 महाकालं पुरस्कृत्य नरसिंहश्च मातरः ॥ ४२ ॥

१ अभिमुक्तः चमाशेति ३० ।

२ सह कन्ययेति ३० ।

३ अनाधृष्ट इति ३०, ४०, ५० च ।

गुह्यः स्वन्दो विशाखस्वामैगमीयोऽभिषिद्धतु ।
 डाकिन्यो यास्य योगिन्यः खेचरा भूचरास्य याः ॥ ४३ ॥
 गरुडस्वारुणः पान्तु सम्मातिप्रसुखाः खगाः ।
 अनन्ताद्या महानागाः श्रेष्ठवासुकितच्छकाः ॥ ४४ ॥
 रेतावतो महापश्चः कम्बलाश्वतरावभौ ।
 शङ्खः कर्काटकसैव धृतराष्ट्रो धनञ्जयः ॥ ४५ ॥
 कुमुदैरावणो पद्मः पुष्पदन्तोऽथ वामनः ।
 सुप्रतीकोऽस्त्रनो नागाः पान्तु त्वां सर्वतः सदा ॥ ४६ ॥
 पतामहस्तथा हंसो ट्रिष्मभः शङ्खरस्य च ।
 दुर्गासिंहस्य पान्तु त्वां यमस्य महिषस्तथा ॥ ४७ ॥
 उच्चैःश्वाश्वपतिस्तथा धन्त्यन्तरिः सदा ।
 क्लौसुभः शङ्खराजश्च वज्रं शूलञ्च चक्रकं ॥ ४८ ॥
 नन्दकोऽस्त्राणि रक्षन्तु धर्मीश्च व्यवसायकाः ।
 चिच्चगुप्तस्य दण्डस्य पिङ्गलो शृङ्गकालकौ ॥ ४९ ॥
 बालखिल्लादिमुनयो व्यासवास्त्रौकिसुख्यकाः ।
 पृथुर्दिलौपो भरतो दुष्यन्तः शक्रजिह्वलौ^(१) ॥ ५० ॥
 मङ्गः ककुत्स्यस्थानेन युवनाश्वो जयद्रथः ।
 मान्धाता सुचुकुन्दस्य पान्तु त्वाच्च पुरुरवाः ॥ ५१ ॥
 वासुदेवाः पच्चविंशत्तस्त्वानि विजयाय ते ।
 रक्षभौमः शिलाभौमः पातालो नीलमूर्त्तिकः^(२) ॥ ५२ ॥

१ शक्रजिह्वलौ इति ४०, ४० च ।

२ नीलमूर्त्तिक इति ४०, ४०, ४०, ४०, ४०, ४० च । नीलमूर्त्तिक इति ४० ।

पीतरक्षः चितिष्वैद खेतभौमो रसातखं ।
 भूस्त्रीकोऽथ भुवर्मुख्या जन्मदूहीपादयः श्रिये ॥ ५३ ॥
 उत्तराः कुरवः पान्तु रम्या हिरण्यकस्थादा^(१) ।
 भद्राश्वः केतुमास्त्र वर्ष्णेष्व वलाहकः ॥ ५४ ॥
 हरिवर्षः किम्पुरुष इन्द्रहीपः कश्चेष्वमान् ।
 ताम्बवर्णो गमस्तिमान् नागहीपश्च सौम्यकः ॥ ५५ ॥
 गम्बवर्णो वरुणो यथ नवमः पान्तु राज्यदाः ।
 हिमवान् हेमकूटश्च निषधो नौल एव च ॥ ५६ ॥
 खेतश्च शृङ्गवान् मेरमास्त्रवान् गम्बमादनः ।
 महेन्द्रो मलयः सत्त्वः शुक्लिमान्त्रश्ववान् गिरिः ॥ ५७ ॥
 विम्बश्च पारिपाचश्च गिरयः शान्तिदास्तु ते ।
 ऋग्वेदाद्याः पठङ्गानि इतिहासपुराणकं ॥ ५८ ॥
 आयुर्वेदश्च गम्बर्वधनुर्वेदोपवेदकाः ।
 शिष्याः कल्पो व्याकरणं निरुत्तं ज्योतिषाङ्गतिः ॥ ५९ ॥
 छन्दोग्यानि च वेदाद्य भौमांसा व्यायविस्तरः ।
 धर्मशास्त्रं पुराणश्च विद्या छेताश्वतुर्द्यग्म ॥ ६० ॥
 साहस्रां योगः पाशुपतं वेदा वै पञ्चरात्रकं ।
 कृतान्तप्रस्त्रकं छेतद् गायत्री च शिवा तथा ॥ ६१ ॥
 दुर्गा विद्या च गान्धारी पान्तु त्वां गान्तिदाश ते ।
 स्वप्नेश्च सुरासर्पिदं धिदुग्धजलाव्ययः ॥ ६२ ॥
 चत्वारः सागराः पान्तु तौर्धानि विविधानि च ।

^१ हैरण्यकस्थादेति ८०, ८०, ८० च । द्विरक्षमयस्त्रेति ८० ।

पुष्करस्य प्रश्नाग्रस्य प्रभासो नैसिषः परः ॥ ६३ ॥
 गयाशीर्षे ब्रह्मशिरस्तीर्थमुत्तरमानसं ।
 कालोदको नन्दिकुण्डस्तीर्थं पञ्चनदस्तथा ॥ ६४ ॥
 भृगुतीर्थं प्रभासस्य तथा चामरकण्ठकं ।
 जम्बुमार्गस्य विमलः कपिलस्य तथाश्रमः ॥ ६५ ॥
 गङ्गाहारकुशावच्छै विन्यकोः नीलपर्वतः ।
 वराहपर्वतस्यैव तीर्थङ्गणखलं तथा ॥ ६६ ॥
 कालस्त्ररस्य केदारो रुद्रकोहिस्त्रैव च ।
 वाराणसी महातीर्थं वद्यांश्रम एव च ॥ ६७ ॥
 हारका श्रीगिरिस्तीर्थं तीर्थस्य पुरुषोक्तमः ।
 शालग्रामोद्य वासवः सिंधुसागरसङ्घमः ॥ ६८ ॥
 फलगुतीर्थं विन्दुसुरः करवौरात्ममस्तथा ।
 नदो गङ्गासरसत्वः शतद्रुग्णशङ्खकी तथा ॥ ६९ ॥
 अच्छोदा च विपाशा च वितस्ता देविका मद्दी ।
 कावेरौ वरुणा चैव निविरा गोमती नदी ॥ ७० ॥
 पारा च मंथवती रूपा मन्दाकिनी महानदी ।
 तापी पर्योक्षी वेषा च गौतमी वैतरणी तथा ॥ ७१ ॥
 गोदावरी भौमरसी तुङ्गभद्रा प्रणी तथा ।
 चन्द्रमामा शिवा गोरी अभिषिञ्चन्तु पान्तु वः(१) ॥ ७२ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे अभिषेकमन्त्रा नामोनविंशत्य-
 विकाहिशततम्भोऽध्यायः ॥

(१) अभिषिञ्चन्तु पान्तु चेति ४०, ५०, ६०, ७०, ८०, ९०, १०० उ० १०० च ।

अथ विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

सहायसम्पत्तिः ।

पुष्कर उवाच । सोऽभिषिक्तः सहामात्रो जयेच्छच्छपोत्तमः ।
राज्ञा येनापतिः कार्ये ब्राह्मणः चक्रियोऽथ वा ॥ १ ॥
कुलीनो नौतिशास्त्रज्ञः प्रतीहारस नौतिवित् ।
द्रूतस ग्रियवाही स्यादचौरोऽतिबलान्वितः ॥ २ ॥
ताम्बूलधारी ना स्त्रौ वा भक्तः क्लेशसहग्रियः ।
साम्बिविग्नहिकः कार्यः षाढगुणादिविशारदः ॥ ३ ॥
खड्गधारी रक्षकः स्यामारथिः स्याइलादिवित् ।
सदाधको हितो विज्ञो महानसगतो हि सः ॥ ४ ॥
सभासदस्तु धर्मज्ञा लेखकोऽवरविहितः ।
आह्नानकालविज्ञाः स्युर्हिता दीवारिका जनाः ॥ ५ ॥
रत्नादिज्ञो धनाध्यक्षः अहुद्वारे हितो नरः ।
स्यादायुर्वेदविहैद्यो गजाधकोऽथ इस्तिवित् ॥ ६ ॥
जितश्चमो गजारोहो हयाधको हयादिवित् ।
दुर्गाधको हितो धीमान् स्यपतिर्वास्तुवेदवित् ॥ ७ ॥
यन्मुक्ते पाणिमुक्ते अमुक्ते मुक्तधारिते ।
अस्त्राचार्यो नियुषे च कुशलो वृपतेर्हितः ॥ ८ ॥
हृष्टसान्तःपुराध्यक्षः पञ्चाश्रद्धार्थिकाः स्त्रियः ।

समत्वदास्तु पुरुषांश्चरेयुः सर्वकर्मसु ॥ ६ ॥
 जायत्वादायुधागारे ज्ञात्वा वृत्तिर्विधीयते ।
 उत्तमाधममध्यानि बुद्धा कर्माणि पार्थिवः ॥ १० ॥
 उत्तमाधममध्यानि पुरुषाणि नियोजयेत् ।
 जयेच्छः पृथिवौं राजा सहायानानयेद्वितान् ॥ ११ ॥
 धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु शूरान् सङ्घामकर्मसु ।
 निपुणानर्थक्षत्रेषु^(१) सर्वत्र च तथा शुचीन् ॥ १२ ॥
 स्त्रीषु अण्डान्नियुक्षीत तौत्त्वान् दारुणकर्मसु ।
 यो यत्र विदितो राजा शुचिलेन तु तवरं ॥ १३ ॥
 धर्मे चार्थे च कामे च नियुक्षीताधमेऽधमान् ।
 राजा यथाहैं कुर्यात् उपधाभिः परीक्षितान् ॥ १४ ॥
 समन्वी च यथान्वयायात् कुर्याद्वस्तिवनेचरान् ।
 तत्पदान्वेषणे यत्तानधक्षांस्तत्र कारयेत् ॥ १५ ॥
 यस्मिन् कर्मणि कौशल्यं यस्य तस्मिन् नियोजयेत् ।
 पिण्डपैतामहान् भृत्यान् सर्वकर्मसु योजयेत् ॥ १६ ॥
 विना दायादक्षत्रेषु तत्र ते हि समागताः ।
 परराजगृहात् प्राप्तान् जनान् संशयकाम्यया^(२) ॥ १७ ॥
 दुष्टानप्यथ वाऽदुष्टान् संशयेत् प्रथद्रतः ।
 दुष्टं ज्ञात्वा विश्वसेन्न तद्वृत्तिं वर्त्येहश्च ॥ १८ ॥
 देशान्तरागतान् पाख्ये चारैर्ज्ञात्वा हि पूजयेत् ।
 शत्रबोऽग्निर्विषं सर्पे निस्त्रिंशमपि चैकतः ॥ १९ ॥

१ रिपनर्थक्षत्रेष्विति ४० ।

२ अनानाश्रयकाम्ययेति ४० ।

भृत्या वशिष्ठं विज्ञेयाः कुभृत्यास्त तस्मैकतः ।
 चारचक्रुभवेद्राजा नियुज्जीत सदाचरान् ॥ २० ॥
 जनस्याविहितान् सौम्यांस्तथाज्ञातान् परस्परं ।
 वशिष्ठो मन्दकुशलान् सांवक्षरचिकित्सकान् ॥ २१ ॥
 तथा प्रवजिताकारान् बलाबलविवेकिनः ।
 नैकस्य राजा श्रहधाच्छ्रहधाद् बहुवाक्यतः ॥ २२ ॥
 रागापरागो भृत्यानां जनस्य च गुणागुणान ।
 शुभानामशुभानाच्च ज्ञानद्वयाहश्चाय च ॥ २३ ॥
 अनुरागकरं कर्म्म चरेज्ज्ञादिरागजं ।
 जनानुरागया लक्ष्मणा राजा स्याज्ञनरस्त्रिनात् ॥ २४ ॥
 इत्यान्नेये महापुराणे सहायसम्पत्तिर्नाम विंशत्यधिक-
 दिश्ततमोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशाधिकदिश्ततमोऽध्यायः ।

— :०५: —

पुष्कर उवाच । भृत्यः कुर्यात् राजाज्ञां शिष्यवक्त्रच्छ्रियः पतेः ।
 न त्रिपेत्त्वनं राज्ञो अनुकूलं प्रियं वदेत् ॥ १ ॥
 रहोगतस्य वक्त्रव्यमप्रियं यज्ञितं भवेत् ।
 न नियुक्तो हरेहितं नोपेत्त्वत्स्य मानकं ॥ २ ॥
 राज्ञस्य न तथाकार्यं विश्वभाषाविचेष्टितं ।
 अत्तःपुरचराध्यक्षो वैरभूतैर्निराज्ञतैः ॥ ३ ॥

संसर्गं न वजेहृत्यो राज्ञा गुह्यच्च गोपयेत् ।
 प्रदर्शनं कौशलं किञ्चिद्राजानन्तु विशेषयेत् ॥ ४ ॥
 राज्ञा यच्छावितं गुह्यं न तज्जोके प्रकाशयेत् ।
 आज्ञाप्यमाने वान्यस्मिन् किङ्गरोमौति वा वदेत् ॥ ५ ॥
 वस्त्रं रद्वमलङ्घारं राज्ञा इत्तं च धारयेत्^(१) ।
 नानिर्हिंष्टो^(२) हारि विशेषायोग्ये भुवि राजदक् ॥ ६ ॥
 जृश्चाविष्टीवनङ्गासं कोपं पर्यन्तिकाश्रयं ।
 शृकुटीं वातसुहारं तक्षमोपे विसर्जयेत्^(३) ॥ ७ ॥
 स्वगुणाख्यापने युक्त्या परानेव प्रयोजयेत्^(४) ।
 शाठं लौखं सपैशूल्यं नास्तिक्यं चुद्रता तथा ॥ ८ ॥
 चापत्त्वच्च परित्याज्य निल्यं राजानुजीविना ।
 शुतेन विद्याशिष्यैष संयोज्यामानमामना ॥ ९ ॥
 राजसेवान्ततः कुर्याङ्गुतये भूतिवर्जनः^(५) ।
 नमस्कार्याः सदा चास्य पुच्चवङ्गभमन्त्रिणः ॥ १० ॥
 सचिवैर्वास्य विश्वासो राजचित्तप्रियच्चरेत् ।
 त्वजेहिरत्तं रक्तात्तु हन्तिमौहेत राजवित् ॥ ११ ॥
 अष्टुष्टबास्य न ब्रूयात् कामं कुर्यात्तथापदि ।
 प्रसन्नो वाक्यसङ्गाही रहस्ये न च शङ्खते ॥ १२ ॥

१ राजाऽदत्तं न धारयेदिति च० । ३ विवर्जयेदिति ग०, घ०, ज०, ड० च ।

२ नानिर्दिष्टे इति च०, ग०,
घ०, अ० च । ४ निषोजयेदिति ग०, घ०, अ० च ।

५ भूतिवर्जिमौभिति ग०, ड० च ।

कुशलादिपरिप्रश्नं सम्प्रश्नति चासनं ।
 तत्कथाश्वरणाहृष्टो अप्रियास्थपि नन्दते ॥ १३ ॥
 अल्पं दत्तं प्रगङ्गाति खरेत् कथान्तरेष्वपि ।
 हृति रक्षस्य कर्तव्यं सेवामन्यस्य वर्जयेत् ॥ १४ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे अनुजीविवृत्तं नाम विंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:-:-

दुर्गसम्पत्तिः ।

शुष्कर उवाच । दुर्गसम्पत्तिमाख्यास्ये दुर्गदेशे वसेन्तृपः ।
 वैश्वशूद्रजनप्रायोऽन्ननाहार्थस्तथापरैः ॥ १ ॥
 किञ्चिङ्गाङ्गाणसंयुक्तो बहुकर्मकरस्तथा ।
 अदेवमालक्षो भक्तजलो देशः प्रशस्यते ॥ २ ॥
 परेरपीडीतः पुष्पफलधान्यसमन्वितः^(१) ।
 अगम्यः परचक्राणां व्यालतस्करवर्जितः ॥ ३ ॥
 घसामेकतमं दुर्गं तत्र क्लावा वसेहली ।
 धनुर्दुर्गं महीदुर्गं नरदुर्गं तथैव च ॥ ४ ॥
 वार्च्छैवाम्बुदुर्गच्च गिरिदुर्गच्च भार्गव ।
 सर्वोत्तमं शैलदुर्गमभेद्यं चान्नभेदनं ॥ ५ ॥

१ पुष्पफलधान्यधनान्वित इति म०, ष०, अ०, ढ० च ।

पुरलत्र च हृष्टाद्यदेवतायतनादिकं ।
 अनुयन्नायुधोपेतं सोदकं दुर्गमुक्तम् ॥ ६ ॥
 राजरच्चां प्रवक्ष्यामि रच्चो भूपो विषादितः ।
 पच्चाङ्गस्तु शिरीषः स्याङ्गुच्चपिष्ठो विषार्हनः ॥ ७ ॥
 शतावरौ छिन्नरहा विषम्ब्री तण्डुलीयकं ।
 कोषातकी च कलहारी ब्राह्मी चित्रपटोलिका ॥ ८ ॥
 मरुकपर्णी वाराही धात्रगानद्वक्मेव च ।
 उमादिनौ सोमराजी विषम्ब्रं रत्नमेव च ॥ ९ ॥
 वासुलच्छणसंयुक्ते वसन् दुर्गं सुरान्यजेत् ।
 प्रजाश पालयेहृष्टाङ्गयेहानानि दापयेत् ॥ १० ॥
 देवद्रव्यादिहरणात् कल्पन्तु नरके वसेत् ।
 देवालयानि कुर्वीत देवयूजारतो नृपः ॥ ११ ॥
 सुरालयाः पालनौयाः स्थापनौयाश देवताः ।
 मृण्मयाहारजं पुण्यं दारुजादिष्टकामयं ॥ १२ ॥
 ऐष्टकाच्छैलजं पुण्यं शैलजात् स्वर्णरबजं ।
 क्रीडन् सुरगृहं कुर्वन् भुक्तिसुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
 चित्रकृष्ण गौतवाद्यादिप्रेक्षणीयदिवानक्षत् ।
 तैलाज्यमधुदुधाद्यैः स्नाप्य देवं दिवं ब्रजेत् ॥ १४ ॥
 पूजयेत् पालयेद्विप्रान् द्विजस्वन् हरेन्द्रपः ।
 सुवर्णमेकं गामेकां भूमेरप्येकमङ्गुलं ॥ १५ ॥
 हरव्रकमप्नोति यावदाङ्गतसम्प्लवं ।
 दुराचारन् हिषेच्च सर्वपापेष्वपि स्थितं ॥ १६ ॥
 नैवास्ति ब्राह्मणबधात् पापं गुरुतरं क्वचित् ।

अदैवं दैवतं कुर्यात् कुर्युर्वमदैवतं ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणा हि महाभागासाक्षमस्येतदैवतु ॥
 ब्राह्मणी रुदती हन्ति कुलं राज्यं प्रजास्थाना ॥ १८ ॥
 साध्वीस्त्रीणां पालनस्त्री राजा कुर्यात् धार्मिकः ।
 स्त्रिया प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्यैकदक्षया ॥ १९ ॥
 सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चासुक्तहस्तया ।
 यस्मै दद्यात्प्रिया त्वेनां शुश्रूषेत्तं पतिं सदा ॥ २० ॥
 मृते भर्त्तरि स्वर्यायात् ब्रह्मचर्यं स्थिताङ्गना ।
 परवैश्मरुचिन्द्रस्यान् स्यात् कलहशालिनी ॥ २१ ॥
 मग्नं वर्जयेन्नारौ तथा प्रोषितभर्त्तका ।
 देवताराधनपरा तिष्ठेन्नत्तृहिते रता ॥ २२ ॥
 धारयेन्नलार्याय किञ्चिदाभरणन्तथा ।
 भर्त्तान्निं या विशेन्नारौ सापि स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥
 श्रियः सम्पूजनङ्गार्थं गृहसम्मार्जनादिकं ।
 इदश्यां कार्त्तिके विशुं गां सवस्त्रां ददेत्तथा ॥ २४ ॥
 सावित्री रक्षितो भर्त्ता सत्याचारव्रतेन च ॥
 सप्तम्यां मार्गशीर्षे तु सितेऽभ्यर्थं दिवाकरं ॥ २५ ॥
 पुत्रानाप्नोति च स्त्रौह नात्र कार्या विचारणा ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मे नाम एकविंशत्यष्टिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

१ तात्रिंश्यात्पदैवतं तु इति ज० ।

१ सत्यवान् सुवतेन्नुचेति च०, अ० च ।

अथ द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—८०—

राजधर्मः ।

पुष्कर उवाच । ग्रामस्याधिपतिं कुर्याहशग्रामाधिपं नृपः ।

शतग्रामाधिपञ्चान्यं तथैव विषयेष्वरं ॥ १ ॥

तेषां भोगविभागश्च भवेत् कर्मानुरूपतः ।

निलभेव तथा कार्यं तेषाञ्चारैः परीक्षणं ॥ २ ॥

ग्रामे दीपान् समुत्पदान् ग्रामेशः प्रशमं नयेत् ।

अशक्तो दशपालस्य स तु गत्वा निवेदयेत् ॥ ३ ॥

श्रुत्वापि दशपालोऽपि तत्र युक्तिसुपाचरेत् ।

वित्ताद्याप्नोति राजा वै विषयात् सुरच्छितात् ॥ ४ ॥

धनवान्वर्ममाप्नोति धनवान् काममश्रुते ।

उच्छिद्यन्ते विना ह्यैः^(१) क्रिया यौष्टे सरिद्यथा ॥ ५ ॥

विशेषो नास्ति लोकेषु पतितस्याधनस्य च ।

पतितात्र तु गृहस्ति दरिद्रो न प्रयच्छति ॥ ६ ॥

धनहीनस्य भार्यापि नैका स्यादुपवर्त्तिनी^(२) ।

राष्ट्रपौडाकरो राजा नरके वसते चिरं ॥ ७ ॥

निलं राज्ञा तथा भावं गर्भिणी सहधर्मिणी ।

यथा स्वं सुखमुत्सृज्य गर्भस्य सुखमावहेत्^(३) ॥ ८ ॥

१ विना ह्यैर्यमिति घ०, अ० च । नैव स्यादशवर्त्तिनीति घ०, ज०, अ०च ।

२ नैव स्यादशवर्त्तिनीति घ०, ३ सुखमावरेदिति ज०, ठ० च ।

ठ० च ।

किं यज्ञैस्तपसा तस्य प्रजा यस्य न रक्षिताः ।
 सुरक्षिताः प्रजा यस्य सर्गस्तस्य गृहोपमः ॥ ८ ॥
 अरक्षिताः प्रजा यस्य नरकं तस्य मन्दिरं ।
 राजा घड्भागमादत्ते सुक्षताहुकृतादपि ॥ १० ॥
 धर्मागमो रक्षणाच्च पापमाप्नोत्वरक्षणात् ।
 सुभगा विटभीतेव राजवक्षभतस्करैः ॥ ११ ॥
 भक्ष्यमाणाः प्रजा रक्ष्याः कायस्यैष विशेषतः ।
 रक्षिता तद्येभ्यस्तु राज्ञो भवति सा प्रजा^(१) ॥ १२ ॥
 अरक्षिता सा भवति तेषामिवेह भोजनं ।
 हुष्टसम्हर्त्तुं कुर्याच्छास्त्रोक्तं करमाददेत्^(२) ॥ १३ ॥
 कोषे प्रवेशयेदर्चं नित्यच्छार्द्धं हिजे ददेत्^(३) ।
 निधिं हिजोत्तमः प्राप्य गृह्णीयात्कलं तथा ॥ १४ ॥
 चतुर्थमष्टमं भागं तथा षोडशमं हिजः ।
 वर्णकमेण दद्याच्च निधिं पाचे तु धर्मतः ॥ १५ ॥
 अनृतन्तु वदन् दण्डः^(४) सुवित्तस्यांशमष्टमं ।
 प्रणष्ठस्वामिकमृक्यं राजात्राच्च निधापयेत् ॥ १६ ॥
 अर्द्धक् व्रद्धाच्छरेत् स्वामी परेण दृपतिर्हरेत् ।
 ममेदमिति यो ब्रूयात् सोऽर्थयुक्तो यथाविधि ॥ १७ ॥
 सम्पाद्य रूपसङ्गादौन् स्वामी तद् द्रव्यमर्हति ।

१ सत्प्रजा इति च०, अ० च ।

२ हिजेऽर्पयेदिति अ०, ढ० च ।

३ उभगा विटभीतेत्यादिः, करमाददे-

४ अनृतं वदती पाण्डमिति ढ० ।

दित्यनाः पाढः अ० पुस्तके नालिः ।

बालदायादिकमृक्ष्यं^(१) तावद्राजानुपालयेत् ॥ १८ ॥
 यावत्स्यात्म समावृत्तो यावदातीतश्चेश्वः ।
 बालपुच्छासु चैवं स्याद्रक्षयं निष्कुलासु च ॥ १९ ॥
 पतिव्रतासु च स्त्रौषु विधवास्तुरासु च ।
 जीवन्तीनान्तु तासां ये संहरेयुः स्ववाभ्ववाः ॥ २० ॥
 ताव्यक्षिथास्त्रौरदण्डेन धार्मिकः पृथिवीपतिः ।
 सामान्यतो हृतस्त्रौरेस्त्रौ दद्यात् स्वयं नृपः ॥ २१ ॥
 चौररक्षाधिकारिभ्यो राजापि हृतमाप्नुयात् ।
 अहृते यो हृतं ब्रूयाद्विःसार्यो दण्ड एव सः ॥ २२ ॥
 न तद्राजा प्रदातव्यं गृहे यद् गृहगैर्हृतं ।
 स्वराष्ट्रपस्थादादद्याद्राजा विंशतिमं द्विज ॥ २३ ॥
 शुल्कांशं परदेशाच्च क्षयव्ययप्रकाशकं ।
 ज्ञात्वा सङ्कल्पयेच्छुल्कं लाभं वणिग्यथाप्नुयात् ॥ २४ ॥
 विंशांशं लाभमादद्यादण्डनीयस्तोऽन्यथा ।
 स्त्रीणां प्रब्रजितानाश्व^(२) तरशुल्कं विवर्जयेत् ॥ २५ ॥
 तरेषु दासदेषिण नष्टं दासांसु दापयेत् ।
 शूक्रधान्येषु षड्भागं शिविधान्ये तथाष्टमं ॥ २६ ॥
 राजा वन्यार्थमादद्यादेशकालानुरूपकं ।
 पञ्चषष्ठ्यभागमादद्याद् राजा पशुहिरस्ययोः ॥ २७ ॥
 गन्धीषधिरसानांश्च पुष्पमूलफलस्य च ।

१ बालदायादिकं शुल्कमिति ३०,

३०, ४०, ५० च ।

२ स्त्रीलालैष द्विजातीमामिति ३० ।

पञ्चशाकलणात्त वंशवैष्णवचर्मणां ॥ २८ ॥
 वैदलानात्त भाष्टानां सर्वस्यास्ममयस्य च ।
 षड्भागमेव चादद्यान् मधुमांसस्य सर्पिषः ॥ २९ ॥
 स्त्रियवपि न चादद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तथा करं ।
 यस्य राज्ञस्तु विषये शोत्रियः सौदृति चुधा ॥ ३० ॥
 तस्य सौदृति तद्राष्टुं व्याधिदुर्भिर्दत्स्करैः ।
 चुतं हृत्तन्तु विज्ञाय हृत्तिं तस्य प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 रक्षेष्व सर्वतस्वेनं पिता पुञ्चमिवौरसं ।
 संरक्ष्यमाणी राज्ञा यः कुरुते धर्ममन्वहं ॥ ३२ ॥
 तेनायुर्वैते राज्ञो द्रविणं राष्ट्रमेव च ।
 कर्म कुरुं द्वे रेन्द्रस्य मासेनेकच्च(१) शिल्पिनः ॥ ३३ ॥
 भुक्तमात्रेण ये चान्ये स्त्रशरीरोपजौविनः ।
 इत्यानेये महापुराणे राजधर्मो नाम इविंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्मः ।

पुष्कर उवाच । वस्त्रेऽन्तःपुरचिन्तां च धर्माद्याः पुरुषार्थकाः ।
 अन्योन्यरक्षया तेषां सेवा कार्या स्त्रिया वृपैः ॥ १ ॥

१ मासेनेकेनेति ४०, ज० च ।

धर्ममलोऽर्थविटपस्तथा कर्मफलो महान् ।
 चिवगपादपस्तव रक्षया फलभाग् भवेत् ॥ २ ॥
 कामाधीनाः^(१) स्त्रियो राम तदर्थं रक्षसङ्कुहः ।
 सेव्यास्ता नातिसेव्याश भूमुजा विषयैषिणा ॥ ३ ॥
 आहारो भैयुननिद्रा सेव्या नाति हि रुग्भवेत् ।
 मञ्चाधिकारे^(२) कर्त्तव्याः स्त्रियः सेव्याः स्तरामिकाः^(३) ॥ ४ ॥
 दुष्टान्याचरते^(४) या तु नाभिनन्दति तत्कथां ।
 एवं हिष्पङ्गिर्वर्जति गर्वं वहति चोद्धता ॥ ५ ॥
 चम्बिता मार्षि वदनं दक्षन् बहु मन्त्रे ।
 स्त्रियादौ प्रसुपापि तथा पशाहिषुध्यते ॥ ६ ॥
 सृष्टा धुनोति गावाणि गात्रच्च विरुण्हि या ।
 ईषच्छृणोति वाक्यानि प्रियाणपि पराङ्मुखौ ॥ ७ ॥
 न पश्यत्यगदक्षन्तु जघनच्च निगृहति ।
 इष्टे विवर्णवदना मित्रेष्वय पराङ्मुखौ^(५) ॥ ८ ॥
 तत्कामितासु च स्त्रीसु मध्यस्थेव च लक्ष्यते ।
 ज्ञातमण्डनकालापि न करोति च मण्डनं ॥ ९ ॥
 या सा विरक्ता तान्यक्ता सानुरागां स्त्रियम्भजेत्^(६) ।
 इष्टैव इष्टा भवति वीक्षिते च पराङ्मुखौ ॥ १० ॥

१ कामाधारा इति घ०, अ० च । ५ न पश्यत्यगदक्षविलत्याहि; मित्रेष्वय

२ स्त्रियाधिकारे इति स०, द० च । पराङ्मुखीत्यः पाठः ज० पुस्के नाति ।

३ सुवाचिका इति क० ।

६ स्त्रियं व्रजेदिति घ०, अ० च ।

४ द्विदान्याचरते इति अ० ।

दृश्यमाना तथाऽन्यत दृष्टिं चिपति चक्षुलां ।
 तथाऽप्युपावर्त्तयितुं नैव शक्तोत्यशेषतः ॥ ११ ॥
 विष्वणोति तथाङ्गानि स्वस्या गुणानि भार्गव ।
 गर्हितच्च तथैवाङ्गं प्रयत्नेन निगृहति ॥ १२ ॥
 तदर्थने च कुरुते बालालिङ्गनचक्षुन ।
 आभाष्माणा भवति सत्यवाक्या तथैव च ॥ १३ ॥
 स्युष्टा पुलकितैरङ्गैः स्वेदेनैव च भज्यते ।
 करोति च तथा राम सुलभद्रव्ययाचनं ॥ १४ ॥
 ततः सत्यमपि प्राप्य करोति परमां मुदं ।
 नामसङ्गीर्त्तनादेव मुदिता बहु मन्यते ॥ १५ ॥
 करजाङ्गाङ्गितान्यस्य फलानि प्रेषयत्यपि ।
 तत्प्रेषितच्च दृढये विन्यसत्यपि चाहरात् ॥ १६ ॥
 आलिङ्गनैश्च गाचाणि लिङ्गतीवास्तेन या ।
 सुसे स्वपित्यथादौ च तथा तस्य विबुध्यते ॥ १७ ॥
 उरु सृश्टि चात्यर्थं सुसञ्ज्ञैन विबुध्यते ।
 कपितथचूर्णयोगेन तथा दग्धः स्वजा तथा ॥ १८ ॥
 दृतं सुगन्धि भवति दुर्घ्वःः चिसैस्तथा यवैः ।
 भोज्यस्य कल्यनैवं स्याहभ्यमुक्तिः प्रदर्शते ॥ १९ ॥
 शौचमाचमनं राम तथैव च विरेचनं ।
 भावना चैव पाकश्च बोधनं धूपनन्तथा ॥ २० ॥
 वासनञ्चैव निर्दिष्टं कर्माष्टकमिदं स्मृतं ।
 कपितथविल्वजम्बवकरवीरकपञ्चवैः ॥ २१ ॥
 छत्वोदकन्तु यद्रव्यं शौचितं शौचनन्तु तत् ।

तेषामभावे शौचन्तु मृगदर्पश्चसा भवेत् ॥ २२ ॥
 नखं कुष्ठं घनं मांसौ स्फृकश्चैलेयजं जलं ।
 तथैव कुष्ठमं लाक्षा चन्दनागुरुनौरदं^(१) ॥ २३ ॥
 सरलं देवकाष्ठञ्च^(२) कर्पूरं कान्तया सह ।
 बालः कुन्तुरकथैव गुग्गुलः श्रौनिवासकः ॥ २४ ॥
 सह सर्जरसेनैवं धूपद्रव्यैकविंश्चतिः ।
 धूपद्रव्यगणाद्वादिकविंश्चाद्यद्येच्छया ॥ २५ ॥
 हि हे द्रव्ये समादाय सर्जभागैर्नियोजयेत् ।
 नखपिण्डाकामलयैः संयोज्य मधुना तथा ॥ २६ ॥
 धूपयोगा भवन्तीह यथावत् स्तेच्छया कृताः ।
 त्वचन्नाडीं फलन्तैलं कुष्ठमं गन्धि पर्वकं^(३) ॥ २७ ॥
 शैलेयन्तगरं क्रान्तां चोलकर्पूरमेव च^(४) ।
 मांसीं सुराच्च कुष्ठच्च खानद्रव्याणि निर्दिशेत् ॥ २८ ॥
 एतेभ्यस्तु समादाय द्रव्यत्रयमथेच्छया ।
 मृगदर्पयुतं ज्ञानं कार्यं कन्दर्पवर्द्धनं ॥ २९ ॥
 लड्मुरानस्तदैस्तुल्यैर्वालकार्षिसमायुतैः ।
 खानमुत्पलगन्धि स्यात् सतैलं कुष्ठमायते ॥ ३० ॥
 जातीपुष्पसुगन्धि स्यात् तगरार्द्धेन योजितं ।
 सहग्रामकं स्यादकुलैस्तुल्यगन्धि मनोहरं ॥ ३१ ॥

१ चन्दनागुरुशैलजमिति ४०, ८० च । ४ सह सर्जरसेनेत्वादिः चोलं कर्पूरमे
 २ देवदारचेति ४०, ५० च । व चेत्यनः पाठः ८० पुस्तके नालि ।
 ३ गन्धिपर्वकमिति ५०, ८०, ५० च ।

मच्छिष्ठात्मरं चोलं त्वचं व्याघ्रनखं नखं ।
 गन्धपदम् विन्दस्य गन्धतेलं भवेष्टुभं ॥ ३२ ॥
 तैलं निपीडितं राम तिलैः पुष्पाधिवासितैः ।
 वासनात् पुष्पसृष्टयं गन्धेन तु भवेद् भ्रुवं ॥ ३३ ॥
 एलालवङ्गकोलजातीफलनिशाकरणः ।
 जातीपत्रिकया सार्वं स्वतन्त्रा मुखवासकाः ॥ ३४ ॥
 कर्पूरं कुहुभं काला सृगदर्पं हरेणकं ।
 कक्षोलेलालवङ्ग जातौ कोशकमेव च ॥ ३५ ॥
 त्वक्पदं द्रुटिसुखौ च लतां कस्तुरिकं तथा ।
 करणकानि लवङ्गस्य फलपत्रे च ज्ञातितः ॥ ३६ ॥
 वाटुकच्छ^(१) फलं राम कार्षिकाच्छुपकल्पयेत् ।
 तच्छूर्णे खदिरं सारं दद्यात्तुर्यं तु वासितं^(२) ॥ ३७ ॥
 सज्जकाररसेनाच्चात् कर्त्तव्या गुठिकाः शुभाः^(३) ।
 मुखे न्यस्ताः सुगन्धास्ता मुखरोगविनाशनाः ॥ ३८ ॥
 पूर्णं प्रक्षालितं सम्यक् पञ्चपञ्चवारिणा ।
 शक्तया तु गुठिकाद्वैर्वासितं मुखवासकं ॥ ३९ ॥
 कटुकं दक्षकाष्ठच्छ गोमूदे वासितं च इहं ।
 छतच्छ पूर्गवद्राम मुखसौगन्धिकारकं ॥ ४० ॥
 त्वक्पथ्योः समावंशो शशिभागार्दसंयुतौ ।
 नागवल्लीसमो भाति मुखवासो मनोहरः ॥ ४१ ॥

१ कम्फुकच्छेति श०, इ० च ।

२ कक्षोलेलेत्यादिः गुठिकाः शुभा इत्य-

३ दद्यात्तुर्यं तु लोकितमिति ड०, नाः पाठः ष० ज० पुष्पकदये गाचि ।

इ० च ।

एवं कुर्यात् सदा स्वीराणां रक्षणं पृथिवीपतिः ।
 न चासां विश्वसेज्ञातु पुत्रमातुर्विशेषतः ॥ ४२ ॥
 न स्वपेत् स्वौगृहे राजो विश्वासः क्वचिमो भवेत् ।
 इत्याग्नेये महापुराणे स्वीरक्षादिकामशास्त्रं नाम
 चयीविंशत्यधिकदिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशत्यधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । राजपुत्रस्य रक्षा च कर्त्तव्या पृथिवीच्छिता ।
 धर्मार्थकामशास्त्राणि धर्मवेदस्य शिक्षयेत् ॥ १ ॥
 शिल्पानि शिक्षयेच्चैव मासैर्मित्याप्रियं वदेः ।
 शरीररक्षाव्याजेन रक्षणोऽस्य नियोजयेत् ॥ २ ॥
 न चास्य सङ्गो दातव्यः क्रुद्धलुभ्यविमानितैः ।
 अशक्यन्तु गुणाधानं कर्त्तुं तं बस्ययेत् सुखैः ॥ ३ ॥
 अधिकारेषु सर्वेषु विनीतं विनियोजयेत् ।
 स्वगर्थां पानमक्षांश्च राज्यनाशं स्वजेन्द्रृपः ॥ ४ ॥
 दिवास्त्रप्लँ द्वाटगास्त्रं वाक्पारूषं विवर्जयेत् ।
 निन्दास्त्रं दण्डपारूषमर्थं दूषणमुत्सज्जेत् ॥ ५ ॥
 आकाराणां समुच्छेदो दुर्गादीनामसत्क्रिया ।

अर्थानां दूषणं प्रोक्तं विप्रकौर्यत्वमेव च ॥ ६ ॥
 अदेशकाले यहानमपात्रे दानमेव च ।
 अर्थेषु दूषणं प्रोक्तमसत्कार्मप्रवर्त्तनं ॥ ७ ॥
 कामं क्रोधं मदं मानं सोभं दर्पच्च वर्जयेत् ।
 ततो भृत्यजयहृत्वा पौरजानपदं जयेत् ॥ ८ ॥
 जयेहाद्यानरीन् पश्चाद्याद्याद्य विविधारयः ।
 गुरवस्ति यथा पूर्वं कुल्यानन्तरक्षणिमाः ॥ ९ ॥
 पिण्डपैतामहं मित्रं सामन्तच्च तथा रिपोः ।
 क्षत्रिमच्च महाभाग मित्रन्त्रिविधमुच्यते ॥ १० ॥
 स्वाम्यमात्यच्छनपदा दुर्गं दण्डस्तथैव च ।
 कोषिः मित्रच्च धर्मज्ञ सप्ताङ्गं राज्यमुच्यते ॥ ११ ॥
 मूलं स्वामी स बै रक्षस्त्वाद्राज्यं^(१) विशेषतः ।
 राज्याङ्गद्रोहिणं हन्यात्काले तौत्यो मृदुर्भवेत् ॥ १२ ॥
 एवं लोकहयं राज्ञो भृत्यैर्हासं विवर्जयेत् ।
 क्षत्रियाः परिभवत्तीह दृपं हर्षणसत्कथं ॥ १३ ॥
 लोकसङ्ग्रहणार्थाय क्षतकव्यसनो भवेत् ।
 स्मितपूर्वाभिभाषी स्यात् लोकानां रक्षनं चरेत् ॥ १४ ॥
 दीर्घसूत्रस्य नृपतेः कर्महानिर्द्रुवं भवेत् ।
 रागे दर्पे च माने च द्रोहे पापे च कर्मणि ॥ १५ ॥
 अप्रिये चैव वक्तव्ये दीर्घसूत्रः प्रशस्यते ।
 गुप्तमन्त्रो भवेद्राजा नापदो गुप्तमन्त्रतः ॥ १६ ॥

^१ तथा द्राष्टुमिति ख०, ग०, घ०, छ०, ऊ०, अ०, ठ० च ।

आयते हि क्षतं कर्म नारव्यं तस्य राज्यकं^(१) ।
 आकारैरिङ्गितेर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ॥ १७ ॥
 नेत्रवक्त्रविकाराभ्यां गृह्णते त्वं पुनः ।
 नैकस्तु मन्त्रयेन् मन्त्रं न राजा बहुभिः सह ॥ १८ ॥
 बहुभिर्मन्त्रयेत् कामं राजा मन्त्रान् पृथक् पृथक् ।
 मन्त्रिणामपि नो कुर्यान् मन्त्रौ मन्त्रप्रकाशनं ॥ १९ ॥
 क्षापि कस्यापि^(२) विश्वासो भवतीह सदा दृष्टां ।
 निष्ठयश्च तथा मन्त्रे कार्यं एकेन सूरिणा ॥ २० ॥
 नश्चेदविनयाद्राजा राज्यच्च विनयालभेत् ।
 कैविदेभ्यस्त्वयौ विद्यां दण्डनीतिच्च शास्त्रतौ ॥ २१ ॥
 आन्वीक्षिकीच्चार्थविद्यां वार्त्तारचांच्च लोकतः ।
 जितेन्द्रियो हि शक्तोति वशे स्यापयितुं प्रजाः ॥ २२ ॥
 पूज्या देवा द्विजाः सर्वे दद्याहनानि तेषु च ।
 द्विजे दानच्चाच्ययोऽयं निधिः कैश्चित्त नाश्यते ॥ २३ ॥
 सङ्गामेष्वनिवर्त्तिलं प्रजानां परिपालनं ।
 दानानि ब्राह्मणानाच्च राज्ञो निःश्रेयसम्परं ॥ २४ ॥
 कृपणानाथब्रह्मानां विधवानाच्च योषितां ।
 योगक्षेमच्च छ्रुतिच्च तथैव परिकल्पयेत् ॥ २५ ॥
 वर्णाश्रमव्यवस्थानं कार्यन्तापापसपूजनं ।
 न विश्वसेच्च सर्वत्र तापसेषु च विश्वसेत् ॥ २६ ॥
 विश्वासयेच्चापि परतत्त्वभूतेन हेतुना ।

१ तस्य कर्मकमिति ख० ।

ष०, अ०, ट० च ।

२ क्षवित् कस्यापि इति ख०, ग०,

वकवच्चित्येदर्थं सिंहवच्च पराक्रमेत् ॥ २७ ॥
 हकवच्चावलुम्येत शशवच्च विनिष्ठतेत् ।
 दृढप्रहरौ च भवेत् तथा शूकरवन्दृपः ॥ २८ ॥
 चित्राकारस शिखिवद् दृढभक्तिस्तथाश्ववत् ।
 भवेच मधुराभावी तथा कोकिलवन्दृपः ॥ २९ ॥
 काकशङ्खी भवेत्तित्यमज्ञाता वसति वसेत् ।
 नापरौचितपूर्वच्च भोजनं शयनं सृशेत् ॥ ३० ॥
 नाविज्ञातां स्त्रियं गच्छेद्वाज्ञात् नावमारुडेत् ।
 राष्ट्रकर्षी अस्यते च राज्यार्थाच्चैव जीवितात् ॥ ३१ ॥
 भृतो वक्तो जातबलः कर्मयोग्यो यथा भवेत् ।
 तथा राष्ट्रं महाभाग भृतं कर्मसहं भवेत् ॥ ३२ ॥
 सर्वं कर्मेद्वमायत्तं विधाने हैवपौरुषे ।
 तयदेवमचित्यं हि पौरुषे विद्यते क्रिया ॥ ३३ ॥
 जनानुरागप्रभवा राज्ञो राज्यमहीश्वियः ।
 इत्यान्तेये महापुराणे राजधर्मो नाम चतुर्विंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्मः ।

पुष्कर उवाच । स्त्रमेव कर्म हैवास्यं विद्धि देहान्तरार्जितं ।
 तस्मात् पौरुषमेवे ह श्रेष्ठमाहुर्मनौषिणः ॥ १ ॥

प्रतिकूलं तथा दैवं पौरुषेण विहन्यते ।
 सात्प्रिकात् कर्मणः पूर्वात् सिद्धिः स्थात्पौरुषं विना ॥२॥
 पौरुषं दैवसम्भवा काले फलति भार्गव ।
 दैवं पुरुषकारस्व हयं पुंसः फलावहं ॥ ३ ॥
 क्षेत्र्विष्टिसमायोगात् काले स्तुः फलसिद्धयः ।
 सधर्मं पौरुषं कुर्यान्नालसो न च दैववान् ॥ ४ ॥
 सामादिभिरुपायैस्तु सर्वे सिद्धगत्युपक्रमाः ।
 साम्र चोपप्रदानच्च भेददण्डौ तथापरौ ॥ ५ ॥
 मायीपेत्तेन्द्रजालच्च उपायाः सत तात्त्वकृणु ।
 हिविधं कश्चितं साम्र तथच्चातथमेव च ॥ ६ ॥
 तचाप्यतथं सधूनामाकोशायैव जायते ।
 महाकुलीना हृजसो धर्मनित्या जितेद्विद्याः ॥ ७ ॥
 सामसाध्या अतवैरस्व गृह्णते रात्रसा अपि ।
 तथा तदुपकाराणां क्रातानाच्चैव वर्णनं ॥ ८ ॥
 परस्परन्तु ये द्विष्टाः क्रुद्भौतावमानिताः ।
 तेषामेष्टं प्रयुज्जीत परमं दर्शयेद्यथं^(१) ॥ ९ ॥
 आत्मीयान् दर्शयेदाश्रां येन होषेण विभ्यति ।
 परास्तेनैव ते भेद्या रक्षी वै ज्ञातिभेदकः ॥ १० ॥
 सामन्तकोषो वाह्नस्तु मन्त्रामात्यामजादिकः^(२) ।
 अन्तःकोषच्छोपशास्यं कुर्वन् शक्तीश्च तं जयेत् ॥ ११ ॥
 उपायश्चेष्टं दानं स्यादानादुभयलोकभाक् ।
 न सोऽस्ति नाम दानेन वशगो यो न जायते ॥ १२ ॥

१ परस्पाहर्शयेद्यमिति अ० ।

२ सम्ब्रामात्यामुजादिक रूपि अ० ।

दानवानेव शक्तोति संहतान् भेदिसुं परान् ।
 चयासाध्यं साधयेत्तं दण्डेन च क्षतेन च ॥ १३ ॥
 दण्डे सर्वं स्थितं दण्डो नाशयेदुष्प्रशीकृतः ।
 अदण्डगान् दण्डयन्नश्येदण्डानुजाप्यदण्डयन् ॥ १४ ॥
 देवदैत्योरगनराः सिद्धा भूताः पतचिष्ठः ।
 उत्क्रमेयुः स्वमर्यादां यदि दण्डान् न पालयेत् ॥ १५ ॥
 यस्माददान्तान् दमयत्वदण्डगान्दण्डयत्पि ।
 दमनादण्डनाचैव तस्मादण्ड विदुर्बुधाः ॥ १६ ॥
 तेजसा दुर्बिरीक्षी हि राजा भास्त्ररवक्षतः ।
 लोकप्रसादं गच्छेत दर्शनाच्चन्द्रवक्षतः ॥ १७ ॥
 जगहगाप्नोति वै चारैरतो राजा समीरणः ।
 हैषनियहकारित्वाद्राजा वैवस्ततः प्रभुः ॥ १८ ॥
 यदा दहति दुर्बिं तदा भवति पावकः ।
 यदा दानं हिजातिभ्यो दद्यात् तस्मादनेष्वरः ॥ १९ ॥
 धनधाराप्रवर्षित्वादेवादो वरुणः क्षृतः ।
 चमथा धारयंक्षोकान् पार्थिवः पार्थिवो नवेत् ॥ २० ॥
 उक्षाहमन्तरशक्त्यादै रक्षेदस्मादरिस्ततः ॥

इत्यान्तेये महापुराणे सामाद्युपायो नाम पञ्चविंशत्य-
 धिकहिततमोऽध्यायः ॥

अथ षड्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्माः ।

पुरुष उवाच । दण्डप्रथयनं वक्षे येन राज्ञः परा गतिः ।
 वियवं क्षणलं विहि माषस्तपच्छकं भवेत् ॥ १ ॥
 क्षणलानां तथा पृथ्वी (४) कर्षाद्वैं राम कीर्तिं ।
 सुवर्णश्च विनिहिंष्टो राम षोडशमाषकः ॥ २ ॥
 निष्ठः सुवर्णास्त्वारो धरणं दशभिस्तु तैः ।
 ताम्ररूपसुवर्णानां मानमेतत् ग्रकीर्तिं ॥ ३ ॥
 ताम्रिङ्गैः कार्षिको राम प्रीत्तः कार्षीपशी बुधैः ।
 पश्चानां हे शते सार्वे प्रथमः साहसः सृतः (५) ॥ ४ ॥
 मध्यमः पश्च विज्ञेयः सहस्रमपि चोत्तमः ।
 चौरैरमूर्खितो यस्त् मूर्खितोऽमूर्खीति भाषते ॥ ५ ॥
 तत्प्रदातरि भूपाले स दण्डस्तावदेव तु ।
 यो यावहिपरीतार्थं मिथ्या वा यो वदेत्तु तं ॥ ६ ॥
 तो वृपेण द्वाधर्मज्ञो दाय्यो तद्विगुणं दम्भं (६) ।
 कूटसाक्षन्तु कुर्वाणास्त्रैन् वर्णास्च प्रदापयेत् ॥ ७ ॥
 विवासयेद्वाक्षणन्तु भोज्यो विविर्ब हौरितः ।
 निष्ठेपस्य समं मूर्खं दण्डगो निष्ठेपभुक् तथा ॥ ८ ॥

१ तथा चाष्टों रति ८०, ज० च ।

२ ताम्रिकैः कार्षिक इत्यादिः, साहसः सृत इत्यनः पाठः भा० पुरुषके जालि ।

३ शीबाषदित्यादिः, तद्विगुणं दम्भमित्यनः पाठः भा० पुरुषके जालि ।

वस्त्रादिकस्य धर्मीन् तथा धर्मी न हीयते ।
 यो निषेपं घातयति यस्तानिक्षिप्य याचते ॥ ८ ॥
 तावुभौ चौरवस्त्रास्यो दण्डो वा हिगुणं दम ।
 अज्ञानाद्यः पुमान् कुर्यात् वरद्रव्यस्य विक्रयं ॥ १० ॥
 गिर्हीषो ज्ञानपूर्वन्तु चौरवदण्डमर्हति(१) ।
 मूल्यमादाय यः शिखं न दद्याद् दण्डं एव सः ॥ ११ ॥
 प्रतिशुल्काप्रदातांरं सुवर्णं दण्डयेन्दृपः ।
 भृतिं गृह्ण न कुर्याद्यः कर्माष्टौ क्षणस्ता दर्भः ॥ १२ ॥
 अकाले तु त्वजन् भृत्यं दण्डः स्यात्तावदेव तु ।
 क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चिद्यस्येहानुशयो भवेत् ॥ १३ ॥
 सोऽन्तर्दशाहात्मस्त्रामी दद्याच्चैवादहीत च ।
 यरेण तु दशाहस्य नादद्याच्चैव दापवेत् ॥ १४ ॥
 आदद्विदद्वैव राज्ञा दण्डः शतानि षट् ।
 वरे होषामविल्याप्य यः कन्वां वरवेदिह(२) ॥ १५ ॥
 दत्ताप्यदत्ता सा तस्य राज्ञा दण्डः शतहयं ।
 प्रदाय कन्वां योऽन्यस्मै पुनस्तां समयच्छति ॥ १६ ॥
 दण्डः कार्यो नरेन्द्रेण तस्याप्युत्तमसाहसः ।
 सत्यड्कारेण वाचा च कुरुं पुण्यमसंशयं ॥ १७ ॥
 लुब्धोऽन्यद च विक्रेता षट्शतं दण्डमर्हति ।
 दद्याच्चेनुं न यः पाली गृहीत्वा भक्तवेतनं ॥ १८ ॥
 स तु दण्डः शतं राज्ञा सुवर्णं वाप्यरक्षिता ।

१ चौरवदण्डमर्हतोति ष०, अ० च । २ वरथेष्वदि इति ष०, अ० च ।

धनुःशतं परीणाहो ग्रामस्य तु समन्ततः ॥ १८ ॥
 दिगुणं चिगुणं वापि नगरस्य च कल्पयेत् ।
 हृतिं तत्र प्रकुर्वीत यामुष्टो नावलोकयेत् ॥ २० ॥
 तत्रापरिष्ठेते धान्ये हिंसिते नैव दण्डनं ।
 गृहन्तडागमारामं चेत्रं बा भीषया हरन् ॥ २१ ॥
 शतानि पञ्च दण्डः स्थादद्वानाद विशतो दमः ।
 मर्यादाभेदकाः सर्वे दण्डः प्रथमसाहस्रं ॥ २२ ॥
 शतं ब्राह्मणमाकुश्य चक्रियो दण्डमर्हति ।
 वैश्यस विशतं राम शूद्रस वधमर्हति ॥ २३ ॥
 पञ्चाशद्वाल्लणो दण्डः चक्रियस्याभिशंसने ।
 वैश्ये वाप्यर्थपञ्चाशच्छूद्रे इदशको दमः ॥ २४ ॥
 चक्रियस्याप्नुयादैशः साहस्रं पूर्वमेव तु ।
 शूद्रः चक्रियमाकुश्य जिह्वाच्छेदनमाप्नुयात् ॥ २५ ॥
 धर्मोपदेशं विप्राणां शूद्रः कुर्व च दण्डभाक् ।
 शुतदेशादिवितयौ दाप्यो दिगुणसाहस्रं ॥ २६ ॥
 उत्तमः साहसस्य यः पापैरुत्तमान् चिपेत् ।
 प्रमादाद्यैर्मया ग्रोक्तं प्रीत्या दण्डार्थमर्हति ॥ २७ ॥
 मातरं पितरं ज्येष्ठं भातरं श्वशुरं गुरुं ।
 आचारयच्छक्तं दण्डः पन्थानं चादद्वुरोः ॥ २८ ॥
 अन्यजातिर्द्विजातिन्तु येनाङ्गेनापराभ्युयात् ।
 तदेवच्छेदयेत्स्य चिप्रमेवाविचारयन् ॥ २९ ॥
 अवनिष्ठौवतो दर्पाद् हावोष्टो छेदयेन्नपः ।
 अपमूलयतो मेद्वमपशब्दयतो गुरुं ॥ ३० ॥

उत्कृष्टासनसंस्त्वं नोचस्याधीनिक्षलनं ।
 यो यदह्नं च हजयेत्तदह्नस्तस्य कर्त्तयेत् ॥ ३१ ॥
 अर्षपादकराः कार्या गोगजाखोष्टुघातकाः ।
 हृष्टन्तु विफलं क्षत्वा सुवर्णं दण्डमहंति ॥ ३२ ॥
 हिगुणं हापयेच्छिवे पथि सौन्द्रि जलाशये ।
 द्रव्याणि यो हरेदस्य ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपिवा ॥ ३३ ॥
 स तस्मीत्पाद्य तुष्टिन्तु राज्ञे दद्यात्ततो दमं ।
 यस्तु रज्ञुं घटं कूपाद्वरेच्छिन्याच्च तां प्रपां ॥ ३४ ॥
 स दण्डं प्राप्नुयान् मासं दण्डः स्यात् प्राप्तिताङ्गे ।
 धार्यं दशभ्यः कुर्वेभ्यो हरतोऽभ्यविकं बधः ॥ ३५ ॥
 शेषेऽप्येकादशगुणं तस्य दण्डं प्रकल्पयेत् ।
 सुवर्णरजतादीनां दृस्त्रीणां हरणे बधः ॥ ३६ ॥
 येन येन यथाङ्गेन स्तेनो दृषु विचेष्टते ।
 तत्तदेव हरेदस्य प्रत्यादेशाय पार्थिवः ॥ ३७ ॥
 ग्राहणः शाकधान्यादि अल्पं रट्टबद्धं होषभाक् ।
 गोदेवार्थं हरं चापि हन्यादुष्टं बधोद्यतं ॥ ३८ ॥
 गृह्णेत्रापहर्त्तारं तथा पत्न्यभिगामिनं ।
 अमिनिदं गरदं हन्यात्तथा चाभ्युदयतायुधं ॥ ३९ ॥
 राजा गवाभिचाराद्यं हन्याचैवाततायिनः ॥
 परस्त्रियं न भाषेत प्रतिप्रिह्वी विशेषं हि ॥ ४० ॥
 अदण्डगा स्त्री भवेद्राज्ञा वरयन्ते पतिं स्त्रयं ।
 उत्तमां सेवमानः स्त्रीं जघन्तो बधमहंति ॥ ४१ ॥
 भर्तारं लक्ष्मयेद्या तां श्वभिः सङ्घातयेत् स्त्रिरं ।

सर्वर्णदूषितां कुर्यात् पिण्डमात्रोपजीविनौ ॥ ४२ ॥
 च्यायसा दूषिता नारौ मुण्डेनं समवाप्नुयात् ।
 वैश्यागमे तु विप्रस्थ ऋचियस्यान्वजागमे ॥ ४३ ॥
 ऋत्रियः प्रथमं वैश्यो दण्डः शूद्रागमे भवेत् ।
 गृहीत्वा वेतनं वैश्या लोभादन्वच गच्छति ॥ ४४ ॥
 वेतनन्दिगुणं दद्यादण्डं द्विगुणं तथा ।
 भार्या पुत्रास्थ दासास्थ शिष्यो भ्राता च सोदरः ॥ ४५ ॥
 क्षतापराधास्ताङ्गः स्यूरज्ञा वेणुदलेन वा ।
 पृष्ठे न मस्तके हन्ताचौरस्याप्नोति किञ्चिवं ॥ ४६ ॥
 रक्षास्त्रधिकतैयस्तु प्रजाऽत्यर्थं विलुप्यते ।
 तेषां सर्वस्त्रमादाय राजा कुर्यात् प्रवासनं ॥ ४७ ॥
 ये नियुक्ताः स्वकार्येषु हन्तुः कार्याणि कर्मिणां ।
 निर्षुणाः क्लूरमनसस्तान्निःस्तान् कारयेन्तृपः ॥ ४८ ॥
 अमात्यः प्राढ्विवाको वा यः कुर्यात् कार्यमन्वया ।
 तस्य सर्वस्त्रमादाय तं राजा विप्रवासयेत् ॥ ४९ ॥
 गुरुतत्वे भयः कार्यः सुरापाणे सुराभ्जजः ।
 स्तेयेषु खपदं विद्याद् ब्रह्माहत्याशिरः पुमान् ॥ ५० ॥
 शूद्रादीन् घातयेद्राजा पापान् विप्रान् प्रवासयेत् ।
 महापातकिनां वित्तं वरुणायोपपादयेत् ॥ ५१ ॥
 आमेष्वपि च ये केचिच्चौराणां भक्तदायकाः ।
 भाष्टारकोषदासैव सर्वांस्तानपि घातयेत् ॥ ५२ ॥
 राष्ट्रेषु राष्ट्रधिकतान् सामन्तान् पापिनो हरेत् ।
 सन्धिं ज्ञात्वा तु ये चौर्यं राक्षो कुर्वन्ति तस्कराः ॥ ५३ ॥

तेषां चित्वा दृपो हस्तौ तीखो शूले निवेशयेत् ।
 तद्गागदेवतागारभेदकान् घातयेत् पः ॥ ५४ ॥
 समुत्सृजेद्राजमार्गे यस्त्वमेधमनापदि ।
 स हि कार्षपश्चद्गङ्गस्ताममेष्व शोषयेत् ॥ ५५ ॥
 प्रतिमासङ्क्रमभिदो दद्युः पञ्चशतानि ते ।
 समैष विषमं यो वा चरते मूलतोऽपि वा ॥ ५६ ॥
 समाप्त्यावरः पूर्वं दमं मध्यमसेव वा ।
 द्रव्यमादाय वशिजामनर्घेणावरम्भतां ॥ ५७ ॥
 राजा पृथक् पृथक् कुर्म्याहर्णसुत्तमसाहसं ।
 द्रव्याणां दूषको यस्य प्रतिच्छन्दकविक्रयौ ॥ ५८ ॥
 मध्यमं प्राप्त्याहर्णं कूटकर्त्ता तथोत्तमं ।
 कलहापक्तं देयं दण्डस्य द्विगुणस्तः ॥ ५९ ॥
 अभक्ष्यमस्ये विप्रे वा शुद्धे वा क्षणलो दमः ।
 तुलाशासनकर्त्ता च कूटकवाग्नकस्य च ॥ ६० ॥
 एक्षिष्ठ व्यवहर्ता यः स दायो दममुत्तमं ।
 विषामिदां पतिगुरुविप्रापत्यप्रमापिणीं ॥ ६१ ॥
 विकर्णकरनासौष्ठौ छला गोभिः प्रवासयेत् ।
 चेत्वेष्वामयामवनविदारकास्थानराः ॥ ६२ ॥
 राजपत्न्यमिगमी च दमव्यासु कटामिना ।
 जनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनं ॥ ६३ ॥
 पारजायिकचौरौ च सुधतो दण्ड उत्तमः ।
 राजयानासनारोढुर्दण्ड उत्तमसाहसः ॥ ६४ ॥
 श्री मन्त्रेताजितोऽस्त्रौति न्यायेनापि पराजितः ।

तमायन्तं सराजित्य(४) दण्डवेद् दिगुर्ण दमं ॥ ६५ ॥
 आह्नानकारी वधः स्याद्वाह्नतमधाह्नयन् ।
 हार्षिङ्कस्त्वं च यो हस्ताद्भिन्नतः पलायते ॥ ६६ ॥
 हीनः पुरुषकारेण तद्व दव्याद्वार्षिकी धनं ।
 इत्यान्वेदे महापुराणे दण्डप्रणयनं नाम षड्विंशत्यधि-
 कहिश्चित्तमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशत्यधिकदिश्चित्तमोऽध्यायः ।

—०—

शुचियाची !
 पुष्कर उवाच । यदा मन्येत ऋपतिराक्रन्देन बलीयसा ।
 पार्श्चिंग्याहोऽभिभूतो मे तदा याचां प्रयोजयेत् ॥ १ ॥
 पुष्टा योधा भृत्याः प्रभूतस्थ बलं मम ।
 मूलरक्षासमर्थीऽस्मि तैर्गत्वा(५)शिविरे व्रजेत् ॥ २ ॥
 शत्रोर्वा व्यसने यायात् दैवाद्यैः पौडितं परं ।
 भूकम्भी यान्दिशं याति यास्त्रं केतुर्बृद्धूषयत् ॥ ३ ॥
 विहिष्टमाशकं सैन्यं सञ्चूताम्तःप्रकोपनं(६) ।
 शरीरस्फुरणे धन्ये तथा सुखप्रदर्शने ॥ ४ ॥
 निमित्ते शकुने धन्ये जाते शत्रुपुरं व्रजेत् ।

१ पुर्वर्जिते ग०, व०, ल० च ।

२ तैर्गत्वा इति साधः ।

३ सप्तमाम्तःप्रकोपदभिति ख०, व० च ।

पदातिगमवहुका सेनां प्राणवियोजयेत् ॥ ५ ॥
 हेमन्ते शिशिरे चैव रथकर्जिसमाकुलां ।
 चतुरङ्गवलोभेतं वसन्ते वा गरन्मुखे ॥ ६ ॥
 सेना पदातिवहुका शब्दू जयति चर्वदा ।
 अङ्गदचित्तभागे तु शस्त्रं प्रस्फुरचं भवेत् ॥ ७ ॥
 न शस्त्रन्तु तथा वामे पृष्ठस्थ छृदयस्त च ।
 क्षाल्हनं पिटकचैव विश्वेयं स्फुरचं तथा ॥ ८ ॥
 विपर्वयेणाभिहितं सव्ये ख्लौणां शुभं भवेत् ।
 इत्यान्वेष्ये अङ्गापुराणे अन्ना नाम सप्तविंशत्यधिकाद्विश-
 ततमोऽध्यायः ॥

अथष्टाविंशत्यधिकाद्विशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

सप्ताध्यायः ।

पुष्कर उवाच । स्त्रीं शुभाशुभं वक्षे दुःखप्रहरणतथा ।
 नाभिं विनान्वच गाचे दण्डहचससुङ्घवः ॥ १ ॥
 चूर्णनं मूढिं कांस्तामां सुख्नं नन्तता तथा ।
 मलिनाम्बरधारित्वमभ्यङ्गः पङ्कदिग्धता ॥ २ ॥
 उच्चात् प्रपतनचैव विवाहो गौतमेव च ।
 तन्त्रौवादविनोदस्त दोलारोहणमेव च ॥ ३ ॥
 अर्ज्जनं पद्मलोहानां सर्पाणामथ मारणं ।

१ श्रवणेति अ०, ३० च ।

रक्षपुष्पदुमाणाच्च चक्षुलस्य तथैव च ॥ ४ ॥
 वराहम्बुहरोष्ट्राणां तथा चारोहशक्रिया ।
 भवयं पश्चिमांसाक्षं तैलस्य छमरस्य च(५) ॥ ५ ॥
 मातुः प्रवेशी अठरे चितारोहशमेक च ।
 शक्राध्यजाभिष्ठतमं पतनं शशिसुर्वयोः ॥ ६ ॥
 दिव्यान्तरौष्मभौमानामुम्भाताबाच्च दर्शनं ।
 देवदिजातिभूपानां गुरुणाङ्गीष एव च ॥ ७ ॥
 नर्तनं हसनचैव विवाहो गौतमेव च(६) ।
 तम्भौवाद्यविहीनानां वायानामपि वादनं ॥ ८ ॥
 स्त्रोतोवहाखेगमनं स्त्रनं ग्रेमयवारिणा ।
 पङ्कोदकेन च तथा मग्नीतोयेन वाप्यष्ट ॥ ९ ॥
 आस्तिष्ठनं कुंभारोष्ट्रां पुरुषाणाच्च मैषुन(७) ।
 हानिष्वैव खगाचाणां किरेको वमनक्रिया ॥ १० ॥
 दक्षिणाश्मप्रगमनं व्याधिनम्भिभवस्तथा ।
 फलानामुपहानिष ध्रूवां भेदनं तथा ॥ ११ ॥
 ऋहाणाच्चैव पतनं गृहसम्मार्जनन्तथा ।
 क्रीडा पिशाचक्षम्भादवानराम्यनदैरपि ॥ १२ ॥
 परादभिभवस्त्रैव तस्माच्च व्यसनोऽवः ।
 काषायवस्त्रधारित्वं तदस्त्रैः क्रीडनं तथा(८) ॥ १३ ॥

१ तम्भौवाद्यविनीदचेत्यादिः, तैलस्य
छमरस्य चेत्यकः पाठः १० अ० पुस्तकद्यु-
माति ।

२ विवाहोत्सव एव चेति अ० ।
३ ताषामेव च मैषुनमिति अ० ।
४ हानिष्वैवेत्यादिः, क्रीडनं तथे-
तक्षः पाठः अ० पुस्तके शास्ति ।

ब्रह्मपात्राक्षाहो च रहमात्मानुज्ञेपनं ।
 इत्यधन्यानि स्वप्नानि तेषामक्षवनं शुभं ॥ १४ ॥
 भूथस्त्र स्वप्नं तदात् कार्यं स्नानं हित्राश्वनं ।
 तिलैर्हीमो हरित्रक्षशिवाक्षयपूजनं ॥ १५ ॥
 तथा स्तुतिप्रपठनं पुंस्त्रकाद्विजपस्त्राना ।
 स्वप्नासु प्रथमे यामे^(१) संबक्षरविपाक्षिनः ॥ १६ ॥
 वडभिर्मासैर्हित्रीये तु त्रिभिर्मासैस्त्रियामिकाः ।
 चतुर्थे त्वर्षभासेन इश्वर्महादरुपोदये ॥ १७ ॥
 एकस्त्रामय चेद्रांचौ शुभं वा यदि वाऽशुभं ।
 पश्चादृष्टसु यस्तत्र तस्य पाकं विनिर्दिश्येत् ॥ १८ ॥
 तस्मात्तु शोभने स्वप्ने पश्चात्स्वाप्ने न शस्यते ।
 शैलप्रासादवायाश्वषभारीहणं हितं ॥ १९ ॥
 द्वुमाणां वित्पुष्पाणां गगने च तथा दिज ।
 द्वुमद्वणोद्भवो नाभौ तथा च महाबहुता ॥ २० ॥
 तथा च बहुशीर्षलं पलितोद्भव एव च ।
 सुशक्तमात्मधारित्वं सुशक्ताम्बरधारिता ॥ २१ ॥
 चन्द्राक्षतारायहणं परिमार्जनमेव च ।
 शक्रध्वजालिङ्गनस्त्र ध्वजोक्षायक्रिया तथा ॥ २२ ॥
 भूम्यम्बुधारायहणं^(२) शत्रूखाच्छ्रव विक्रिया ।
 जयो विवादे द्यूते च सङ्घामे च तथा दिज ॥ २३ ॥
 भक्षणस्त्राद्मांसानाम्यायसस्य च भक्षणं ।
 दर्शनं रघुरस्यापि स्नानं वा रघुरेण च ॥ २४ ॥

१ प्रथमे भागे इति ख० । २ भूम्यम्बुधौ नां यद्यणमिति क०, छ०, अ० च ।

सुराक्षिरमद्यानां पानं चौरस्य वाप्यथ ।
 अस्त्रैर्विचेष्टनं भूमौ निर्मलं गगनं तथा ॥ २५ ॥
 मुखेन होहनं शस्त्रं महिषीणां तथा गवां ।
 सिंहीनां हस्तिनीनां च बडवानां तथैव च ॥ २६ ॥
 प्रसादो देवविप्रेभ्यो गुरुभ्यश्च तथा द्विजः ।
 अभसा चाभिषेकस्तु गवां शङ्खच्छुतेन च ॥ २७ ॥
 चन्द्रादृ भ्रष्टेन वा राम चेयं राज्यप्रदं हि तत् ।
 राज्याभिषेकश्च तथा क्षेदनं शिरसोऽप्यथ ॥ २८ ॥
 मरणं वक्षिलाभश्च वक्षिदाहो गद्धादिषु ।
 लक्ष्मय राजलिङ्गानां तन्नीवाद्याभिवाहनं ॥ २९ ॥
 यस्तु पश्यति खप्तान्ते राजानं कुञ्जरं हयं ।
 हिरण्यं दृष्टभङ्गांश्च कुटुम्बस्त्रास्य वर्षते ॥ ३० ॥
 हृषेभग्नहश्चैलाग्नेष्वारोहणरोहनं ।
 दृष्टविष्णातुलेपो वा अगम्यागमनं तथा ॥ ३१ ॥
 सितवस्त्रं प्रसन्नाभ्यः फलौ हृषी नभोऽमलं ।
 इत्यान्वेये महापुराणे खप्ताध्यायो नाम अष्टाविंशत्यधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंश्च धिक्दिशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । औषधानि च युक्तानि धान्यं कृष्णमशोभनं ।
 कार्पासं दृष्टशुक्षम्ब गोमयं वै धनानि च ॥ १ ॥

अङ्गारं गुडसर्जै च^(१) मुखाभ्यत्तच नमकं ।
 अयः पङ्क चर्चकेशौ उमत्तच नपुंसकं ॥ २ ॥
 चण्डालखपचादानि नरा बन्धनपालकाः ।
 गर्भिणी स्त्रो च विधवाः पिण्डाकादीनि वै चृतं ॥ ३ ॥
 तुषभम्भाकपालास्त्रिभिरभाष्टमशस्तकं ।
 अशस्त्रो वादशब्द भिरभैरवभर्भरः ॥ ४ ॥
 एहीति पुरतः शब्दः शस्ते न तु छृष्टतः ।
 गच्छेति पश्चाच्छब्दोऽयः पुरस्तात् विग्रहितः ॥ ५ ॥
 का यासि तिष्ठ मा गच्छ किञ्चे तत्र गतस्य च ।
 अनिष्टशब्दा सूत्यर्थं क्रव्यादश ध्वजादिगः ॥ ६ ॥
 सखलनं वाहनानाच शस्त्रभङ्गस्त्रवै च ।
 गिरीघातश द्वाराच्चैक्षतवासादिपातनं ॥ ७ ॥
 हरिमभ्यर्थं संस्तुत्य स्यादमङ्गल्यनाशनं ।
 हितीयन्तु ततो दृष्टा विरुद्धं प्रविशेहुङ् ॥ ८ ॥
 खेताः सुमनसः चेष्टाः पूर्णकुञ्जो महीत्तमः ।
 मांसं मत्स्या दूरशब्दा हृष्ट एकः पशुस्त्वजः ॥ ९ ॥
 गावस्तुरङ्गमा नाया देवाश ज्वलितोऽनलः ।
 दूर्वाद्वृगोमयं वेश्या स्वर्णरूप्यच रत्नकं ॥ १० ॥
 वचासिद्वार्थकौषधो सुह आयुधखण्डगकं ।
 क्षत्रं पौठं राजलिङ्गं शवं ददितवर्जितं ॥ ११ ॥
 फलं छृतं दधि पथो अचतादर्थमान्विकं ।
 शङ्क इच्छुः शुभं वाक्यं भक्तवादितगीतकं ॥ १२ ॥

१ गुडसर्जै चति ग०, च०, अ० च ।

गम्भीरमेघसनितं तच्छुष्टिव मानसौ ।
एकतः सर्वलिङ्गानि मनसस्तुष्टिरेकतः ॥ १३ ॥

इत्याम्बेदे महापुराणे माङ्गल्याध्यायो नाम एकोनचिंश-
दधिकद्विषततमोऽध्यायः ॥

अथ चिंशदधिकद्विषततमोऽध्यायः ।

—:—

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । तिष्ठती गमने प्रश्ने पुरुषस्य शुभाशुभं ।

निवेदयस्ति शकुना देशस्य नगरस्य च ॥ १ ॥

सर्वः पापफलो हीसो निर्दिष्टो दैवचिन्तकैः ।

शान्तः शुभफलस्यैव दैवज्ञैः समुदाहृतः ॥ २ ॥

षट्प्रकारा विनिर्दिष्टा शकुनानास्त्र हीसयः ।

बिलादिगदेशकरणरूपतजातिविभेदतः ॥ ३ ॥

पूर्वा पूर्वा च विज्ञेया सा तेषां बलवत्तरा ।

दिवाचरो रात्रिचरस्यां रात्रो दिवाचरः ॥ ४ ॥

क्रूरेषु हीसा विज्ञेया कठखलग्नयहादिषु ।

धूमिता सा तु विज्ञेया याङ्गमिथ्यति भास्तरः ॥ ५ ॥

यस्यां स्थितः सा ज्वलिता मुक्ता चाङ्गारिष्णी मता ।

एतास्तिस्त्रः स्मृता हीसाः पञ्च शान्तास्त्रापराः ॥ ६ ॥

दीपायान्विश्च दिग्दीपं शकुनं परिकीर्तिं ।
 आमेऽरस्या वले आम्यास्तथा निन्दितपादयः ॥ ७ ॥
 देशे चैवाशुभे ज्ञेयो देशदीपो द्विजोत्तमः ।
 क्रियादीपो विनिर्दिष्टः स्वजात्यनुचितक्रियः ॥ ८ ॥
 रुतदीपश्च कथितो भिन्नभैरवनिख्वनः ।
 जातिदीपस्तथा ज्ञेयः केवलं मांसभोजनः ॥ ९ ॥
 दीपाच्छाल्तो विनिर्दिष्टः सर्वे भवेद्देः प्रयत्नतः ।
 मिश्रैर्मिश्रो विनिर्दिष्टस्तस्य वाचः फलाफलं ॥ १० ॥
 गोद्भोष्ट्रगर्हभस्त्रानुः सारिका गृहगोधिका ।
 चटका भासकूर्माद्याः कथिता आमवासिनः ॥ ११ ॥
 अजाविश्वकरनगेन्द्राः कौलो महिषवायसो ।
 आम्यारस्या विनिर्दिष्टाः सर्वेऽन्ये वनगोचराः^(१) ॥ १२ ॥
 मार्जारकुकुटौ आम्यो तौ चैव वनगोचरौ ।
 तयोर्भवति विज्ञानं नित्यं वै रूपभेदतः ॥ १३ ॥
 गोकर्णशिखिचक्राद्वर्खरहारौतवायसाः ।
 कुलाहकुकुभश्येनफेदखञ्जनवानराः ॥ १४ ॥
 शतप्त्रचटकश्यामचासश्येनकपिञ्जलाः ।
 तित्तिरिः शतपत्रञ्ज कपोतश्च तथा त्रयः ॥ १५ ॥
 खञ्जरौटकदात्यूहशुकराजीवकुकुटाः ।
 भारहाजश्च सारङ्ग इति ज्ञेया दिवाचराः ॥ १६ ॥
 वाग्युर्लूकश्चरभक्षाच्चाः शशककाञ्चुपाः ।
 सोमातिकाः पिङ्गलिकाः कथिता रात्रिगोचराः ॥ १७ ॥

^(१) सर्वेऽन्ये च वनेचरा इति भवते ।

हंसास्व सृगमार्जारनकुलर्घभुजङ्गमाः ।
 स्त्रिसिंहव्याप्त्रयामशूकरमानुषाः ॥ १८ ॥
 खाविहृषभगोमायुहकोकिलसारसाः ।
 तुरङ्गकापीनमरा गोधा छाभयचारिणः ॥ १९ ॥
 बलप्रखानयोः सर्वे पुरस्तस्तुचारिणः ।
 जयावहा विनिर्दिष्टाः पश्चात्त्रिधनकारिणः ॥ २० ॥
 गृहाङ्गम्य यदा चासी व्याहरेत् पुरतः स्थितः ।
 वृप्रावमानं वदति वामः कलहभीजने ॥ २१ ॥
 याने तहर्षनं शस्त्रं सव्यमङ्गस्य वायथ ।
 चौरैर्मीषमथाख्याति मयूरो भिन्ननिस्त्रिनः ॥ २२ ॥
 प्रयातस्यागतो राम सृगः प्राणहरो भवेत् ।
 गृहकासुजम्बुकव्याप्त्रसिंहमार्जारगर्दभाः ॥ २३ ॥
 प्रतिलोमास्त्रथा राम खरस्व विक्रतस्त्रनः ।
 वामः कपिच्छलः श्रेष्ठस्त्रथा दक्षिणसंस्थितः ॥ २४ ॥
 पृष्ठतो निवितफलस्त्रिसिरसु न शस्यते ।
 एणा वराहाः पृष्ठता वामा भूत्वा तु दक्षिणाः ॥ २५ ॥
 भवन्धर्थकरा नित्यं विपरीता विगर्हिताः ।
 द्वषाश्वजम्बुकव्याप्त्राः सिंहमार्जारगर्दभाः^(१) ॥ २६ ॥
 वाच्छ्रितार्थकरा ज्ञेया दक्षिणादामतो गताः ।
 शिवा श्यामाननाच्छूच्छूः पिङ्गला गृहगोधिका ॥ २७ ॥
 शूकरी परपुष्टा च पुच्चामानस्व वामतः ।

१ प्रतिलोमास्त्रथेत्यादिः, सिंहमार्जारगर्दभा इत्यनः पाठः अ० अ० पुस्तकहये वाचिः ।

स्त्रीसञ्ज्ञा भासकारूषकपिश्रीकर्णच्छत्कराः ॥ २८ ॥
 कपिश्रीकर्णपिश्रीका(१) रुक्षेबास्त्र दक्षिणाः ।
 जातोच्चाहिशशक्रोडगोधानां कीर्तनं शुभं ॥ २९ ॥
 ततः सन्दर्शनं नेष्टं प्रतीयं वानरर्घ्योः ।
 कार्यकहली शकुनः प्रस्थितस्य हि योऽन्वहं ॥ ३० ॥
 भवेत्तस्य फलं वाच्यं तदेव दिवसं बुझेः ।
 मत्ता भव्याधिनो बाला वैरसत्तास्तथैव च ॥ ३१ ॥
 सौमान्तमभ्यन्तरिता विज्ञेया निष्कला हिज ।
 एकद्विचिचतुर्भिर्सु शिवा धन्या रुतैर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 वच्चभिष तथा षड्भिरधन्या परिकीर्तिता ।
 सप्तभिष तथा धन्या निष्कला परतो भवेत् ॥ ३३ ॥
 नृणां रोमाच्छजननौ वाहनानां भयप्रदा ।
 ज्वालानला सूर्यसुखी विज्ञेया भयवहनी ॥ ३४ ॥
 प्रथमं सारङ्गे दृष्टे शुभे देशे शुभं वदेत् ।
 संबलरं मनुष्यस्य अशुभे च शुभं तथा ॥ ३५ ॥
 तथाविधकरः पश्येत्तारङ्गं प्रथमेऽहनि ।
 आमनश्च तथात्वेन ज्ञातव्यं वक्तरं फलं ॥ ३६ ॥
 इत्यामेये महापुराणे शकुनानि नाम विशदधि-
 कहिश्चित्तमोऽध्यायः ॥

१ पुष्टामानसेत्यादिः, पिप्पीका इत्यकः पाठोऽस्त्रस्येषु नवगुस्तकेषु प्रायः समान
 एव । तेषामेकत्वमस्यापि साहाय्येन शोधितुं न स शक्यते । अभिधानादिष्वपि तच-
 च्यगद्या नोपलभ्यन्ते । अतलद विरतिः ।

अथैकत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : —

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । विश्विति येन मार्गेण वायसा बहवः पुरं ।

तेन मार्गेण रुद्धस्य पुरस्य यहयं भवेत् ॥ १ ॥

सेनायां यदि वासार्थे निविष्टो वायसो रुवन् ।

वामो भयातुरस्तस्तो भयं वदति दुखरं^(१) ॥ २ ॥

क्षायाङ्गवाहनोपानच्छचवस्त्रादिकृद्दने ।

सृत्युस्तपूजने पूजा तदिष्टकरणे शुभं ॥ ३ ॥

प्रोषितागमकृत्काकः कुर्वन् हारि गतागते ।

रक्तं दग्धं गृहे द्रव्यं क्षिपन्वक्षिनिवेदकः ॥ ४ ॥

न्यसेद्रक्तं पुरस्त्राच निवेदयति ब्रह्मन् ।

पौतं द्रव्यं तथा रक्तं रूप्यमेव तु भागव ॥ ५ ॥

यच्चैवोपनयेद् द्रव्यं तस्य लक्ष्मिं विनिर्दिशेत् ।

द्रव्यं वापनयेद्यत्तु तस्य हानिं विनिर्दिशेत् ॥ ६ ॥

पुरतो धनलक्ष्मिः स्यादाममांसस्य छर्दने ।

भूलक्ष्मिः स्यान् सृदः चेपे राज्यं रत्नार्पणे महत् ॥ ७ ॥

यातुः काकोऽनुकूलस्तु चेमः कर्मक्षमो भवेत् ।

न त्वर्थसाधको ज्ञेयः प्रतिकूलो भयावहः ॥ ८ ॥

सम्मुखेऽभ्येति विरुवन् यात्राचातकरो भवेत् ।

वामः काकः सृतो धन्यो दक्षिणोऽर्थविनाशकत्^(१) ॥ ९ ॥

१ दुष्करमिति ख०, छ० च । २ दक्षिणोऽभ्यविनाशकादिति ग०, ष०, अ० च ।

वामोऽनुलोमगः श्रेष्ठो मध्यमो दक्षिणः शूतः ।
प्रतिलोमगतिर्वामो गमनप्रतिषेधकृत् ॥ १० ॥
निवेदयति यात्रार्थमभिप्रेतं घट्टे गतः^(१) ।
एकाक्षिचरणस्त्वर्कं वीक्षमाशो भयावहः ॥ ११ ॥
क्रोटरे वासमानश्च महानर्थकरो भवेत् ।
न शुभस्तूष्टरे काकः पद्माङ्गः स तु शस्त्रते ॥ १२ ॥
अमेध्यपूर्णवदनः काकः सर्वार्थसाधकः^(२) ।
ज्ञेयाः पतञ्जिशीऽन्देऽपि काकवद् भृगुनदन् ॥ १३ ॥
स्त्र॒न्धावारापसव्यस्याः खानो विप्रविनाशकाः ।
इन्द्रस्याने नरेन्द्रस्य पुरेशस्य तु गोपुरे ॥ १४ ॥
अन्तघट्टे घट्टेशस्य मरणाय भवेन्द्रष्टन् ।
यस्य जिन्नति वामाङ्गं तस्य स्यादर्थसिद्धये ॥ १५ ॥
भयाय दक्षिणं चाङ्गं तथा भुजमदक्षिणं ।
यात्राघातकरो यातुभूवेत् प्रतिमुखागतः ॥ १६ ॥
मार्गावरीधको मार्गे चौरान् वदति भार्गव ।
अलाभोऽस्थिमुखः पापो रञ्जुचौरमुखस्तथा ॥ १७ ॥
सोपानतकमुखो धन्वी मांसपूर्णमुखोऽपि च ।
अमङ्गस्यमुखद्रव्यं केशच्चैवाशुभं तथा ॥ १८ ॥
अवमूत्रग्राघतो याति यस्य तस्य भयं भवेत् ।
यस्यावमूत्रा व्रजति शुभं देशन्तथा द्वुमं ॥ १९ ॥

१ नवर्षसाधक इत्यादिः, मठे गत इत्यनः २ कोटरे इत्यादिः, सर्वार्षसाधक पाठः डॉ पुस्तके नालि । इत्यनः पाठः डॉ पुस्तके नालि ।

महात्म्यं च तथा द्रव्यं तस्य स्यादर्थसिद्धये ।
 खवच राम विज्ञेयास्तथा वै जग्मुकादयः ॥ २० ॥
 भयाय स्वामिनो ज्ञेयमनिमित्तं रुतङ्गवां ।
 निशि चौरभयाय स्याहिकातं मृत्युवे तथा ॥ २१ ॥
 शिवाय स्वामिनो राक्षो बलीवर्हो नदन् भवेत् ।
 उत्सृष्टवृषभो राज्ञो विजयं सम्प्रयच्छति ॥ २२ ॥
 अभयं भक्षयन्त्यथ गावो इत्तासाधा खकाः ।
 ल्यक्त्वेहाः स्वतसेषु गर्भक्षयकरा भताः ॥ २३ ॥
 भूमिं पादैर्विनिप्रब्ल्लो दीना भौता भयावहाः ।
 आद्राङ्गो हृष्टरोमास्य शृङ्गतमवृदः शुभाः ॥ २४ ॥
 महिष्यादिषु चाप्येतत् सर्वं वाच्यं विजानता ।
 आरोहणं तथाऽन्येन सपर्याणस्य^(१) वाजिनः ॥ २५ ॥
 जलोपवेशं नेष्टं भूमौ च परिवर्त्तनं ।
 विपत्करन्तुरङ्गस्य सुमं वाप्यनिमित्ततः ॥ २६ ॥
 यवमोदकयोर्हेषस्वकम्भास्य न शस्यते ।
 वदनाहृधिरोत्पत्तिर्वेपनं न च शस्यते ॥ २७ ॥
 क्लीडन् वकैः कपोतैश्च सारिकाभिर्दृतिं वदेत् ।
 साश्रुनेत्रो जिह्वया च पादलेहौ विनष्टये^(१) ॥ २८ ॥
 वामपादेन च तथा विलिखंश्च वसुन्धरां ।
 स्वपेहा वामपार्ख्येन दिवा वा न शुभप्रदः ॥ २९ ॥
 भयाय स्यात् सकृन्मूत्रौ तथा निद्राविलाननः ।

१ सपर्यार्थस्येति साधुः ।

२ विभाशकादिति ज०, ठ० च ।

आरोहणं न चेह्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ॥ ३० ॥
 याचाविघातमाचष्टे वामपाश्चै तथा सृश्न ।
 हेषमाणः शशुद्योधं पादस्थर्द्धं जयावहः ॥ ३१ ॥
 आमे व्रजति नागश्वेन् मैथुनं देशहा भवेत् ।
 प्रसूता नागवनिता मत्ता चास्ताय भूपतेः ॥ ३२ ॥
 आरोहणं नचेह्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ।
 मदं वा वारणो जडाद्राजघातकरो भवेत् ॥ ३३ ॥
 वामं दक्षिणपादेन पादमाक्रमते शुभः ।
 दक्षिणच्च तथा दन्तं परिमाण्ठं करेण च ॥ ३४ ॥
 हृषीङ्गः कुञ्जरो वापि रिपुसैन्यगतोऽशुभः ।
 खण्डमेघातिभृत्या तु येना नाशमवाप्नुयात् ॥ ३५ ॥
 प्रतिकूलग्रहर्द्वात्तुतथा समुखमारुतात्^(१) ।
 याचाकाले रणे वापि छत्रादिपतनं भयं ॥ ३६ ॥
 हृष्टा नराद्यागुलोभा गृहा वै जयलक्षणं ।
 काकैर्योधाभिभवनं क्रव्याङ्गिर्णणलक्षयः ॥ ३७ ॥
 प्राचीपश्चिमकैशानौ सौम्या प्रेष्ठा शुभा च दिक् ।
 दत्याम्नेये महापुराणे शकुनानि नाम एकचिंश्चधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

^१ वामं दक्षिणेत्यादिः, समुखमारुतादित्यमः पाठः ऋ॒ पुस्तक नाम्नि ।

अथ दाचिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—१०—

याचामण्डलचित्तादिः ।

युष्कर उवाच । सर्वयाचां प्रवक्ष्यामि राजधर्मसमाश्रयात् ।
 अस्तङ्गते नौचगते विकले रिपुराशिगे ॥ १ ॥
 प्रतिलोमे च विष्वस्ते शक्रे याचां विवर्जयेत्^(१) ।
 प्रतिलोमे बुधे याचां दिक्पतौ च तथा यहे ॥ २ ॥
 वैष्ठतौ च व्यतीपाते नागे च शकुनौ तथा ।
 चतुष्पादे च किन्तुष्टे तथा याचां विवर्जयेत् ॥ ३ ॥
 विपत्तारे नैधने च प्रत्यरौ चाथ जन्मनि ।
 गणे विवर्जयेद्याक्रां रिक्तायाच्च तिथावपि ॥ ४ ॥
 उदीची च तथा प्राची^(२) तयोरैक्यं प्रकौर्त्तिं ।
 पश्चिमा दक्षिणा या दिक् तयोरैक्यं तथैव च ॥ ५ ॥
 वायुग्निदिक्समुद्भूतं परिघन्त तु लङ्घयेत् ।
 आदित्यचन्द्रशौरासु दिवसाश न शोभनाः ॥ ६ ॥
 क्षत्तिकाद्यानि पूर्वेण मध्याद्यानि च याम्यतः ।
 मैत्राद्यान्यपरे चाथ वासवाद्यानि वाप्युदक् ॥ ७ ॥
 सर्वहाराणि शस्तानि क्षायामानं वदामि ते ।
 आदित्ये विंशतिर्ज्ञेयाश्वन्दे षोडश कौर्त्तिः ॥ ८ ॥
 भौमे पञ्चदशैवोक्ताश्वतुर्दश तथा बुधे ।

१ विवर्जयेत् इति ख०, ग०, घ०, अ० च । २ दिक् पूर्वा या तयोर्दीचीति ज० ।

चयोदश तथा जीवे शक्ते हादश कौर्त्तितः ॥ ६ ॥
 एकादश तथा सौरे सर्वकर्मसु कौर्त्तितः ।
 जन्मलग्ने शक्तचापे समुखे न व्रजेवरः ॥ १० ॥
 शकुनादो शुभे यायाज्ञयाय हरिमास्तरन् ।
 वस्त्रेमण्डलचिन्तान्ते कर्त्तव्यं राजरक्षणं ॥ ११ ॥
 स्त्राम्यमात्यं तथा दुर्गं कोषिं दण्डस्थैव च ।
 मिच्छनपदस्त्रैव राज्यं सप्ताङ्गमुच्यते ॥ १२ ॥
 सप्ताङ्गस्य तु राज्यस्य विज्ञकादृन् विनाशयेत् ।
 मण्डलेषु च सर्वेषु हृषिः कार्या महीक्षिता ॥ १३ ॥
 आव्यमण्डलमेवात्र प्रथमं मण्डलं भवेत् ।
 सामन्तास्त्रस्य विज्ञेया रिपवो मण्डलस्य तु ॥ १४ ॥
 उपेतसु सुहृज् ज्ञेयः शत्रुमित्रमतः परं ।
 मित्रमित्यं ततो ज्ञेयं मित्रमित्रपुस्ततः ॥ १५ ॥
 एतत्पुरस्तात् कथितं पश्चादपि निबोध मे ।
 पार्ण्णग्राहस्ततः पश्चात्तत्प्रवाक्न्द उच्यते(१) ॥ १६ ॥
 आसारसु ततोऽन्यः स्यादाक्न्दासार उच्यते ।
 जिगीषोः शत्रुयुक्तस्य विमुक्तस्य तथा द्विज ॥ १७ ॥
 नात्रापि निश्चयः शक्तो वक्ता मनुजपुष्टव ।
 नियहानुग्रहे शक्तो मध्यस्यः परिकौर्त्तितः ॥ १८ ॥
 नियहानुग्रहे शक्तः सर्वेषामपि यो भवेत् ।
 उदासीनः स कथितो बलवान् पृथिवीपतिः ॥ १९ ॥

१ मण्डलेषु च सर्वेषु शुरेश्वरस्त्रा चिते इत्यर्द्द्वितीक आसारस्त्रित्यस्य यूर्वः ३०
 शुक्लके वर्तमे, परब्लसंक्षणः ।

न कस्त्रिद्विष्टिवद्वारया चक्षुमित्रेण ।
 मण्डलं तव सम्मोहनमेतद् द्वादशराजकं ॥ २० ॥
 चिविधा रिपवी चेष्टाः कुल्यानन्तरक्षतिमाः ।
 पूर्वपूर्वी शुद्धसेषां दुष्क्रितस्यतमो मतः ॥ २१ ॥
 अनन्तरोऽपि यः शब्दः सोऽपि भी छन्दिमो मतः ।
 पार्षिद्याहो भवेच्छवीर्मिवाणि रिपवस्थाः ॥ २२ ॥
 पार्षिद्याहमुपायैश्च शमयेष्व तथा स्वकं ।
 मित्रेण शब्दोऽस्तेदं प्रशंसन्ति पुरातनाः ॥ २३ ॥
 मित्रस्य शशुतामेति सामन्तत्वादनन्तरं ।
 शशुं जिगोषु चक्ष्यात्^(१) स्यां शशीति चेद्यदि ॥ २४ ॥
 प्रतापहृष्टौ तेनापि नामित्राज्ञायते भवेत् ।
 यथास्य नोहिजेष्ठोकी विश्वासस्य यथा भवेत् ॥ २५ ॥
 जिगोषु र्थर्थविचयी तथा सोकं दशवयेत् ।
 इत्यामेये महापुराणे यातामण्डलचिन्तादिर्नाम इति-
 शदधिकहिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चयस्त्रिंश्च दधिकहिशततमोऽध्यायः ।

— : —

षाढ्गुणः ।

पुष्कर उवाच ! सामरेहो मया प्रोक्तो द्वानदण्डो तथैव च ।
 दण्डः स्वदेशे कथितः परदेशे ब्रवीमि ते ॥ १ ॥

^१ शशुं जिगोषु चक्ष्यादिति घ०, अ० च ।

प्रकाशसाप्रकाशभ द्विविधो दण्ड उच्चते ।
 सुरुहनं आभधातस्त शस्यधातीऽभिदीपनं ॥ २ ॥
 प्रकाशीऽव विषं वङ्गिर्विधैः पुरुषैर्वधः ।
 दूषयच्चैव साधूनामुदकानास्त दूषणं ॥ ३ ॥
 दण्डप्रयत्नं प्रोक्तमुपेक्षां त्रिशु भार्गव ।
 यदा मन्त्रेत लृपती रक्षे न मम विधहः ॥ ४ ॥
 अनर्थायामुबन्धः स्यात् सविनां च तथा भवेत् ।
 सामिलव्याप्तदशान् दानस्त्वार्थ्यद्वरं ॥ ५ ॥
 अददण्डामुबन्धः स्यात्तदेपिक्षां समाच्चयेत् ।
 न चायं मम शक्तोति किञ्चित् कार्त्तुमुपद्रवं ॥ ६ ॥
 न चाहमस्य शक्तोमि तत्त्वेषां समाच्चयेत् ।
 अवश्चीपहतस्तत्र राजा कार्यो रिपुर्भवेत् ॥ ७ ॥
 मायोपायं प्रकल्पानि उत्पातैरकृतैर्वरत् ।
 अचोक्षेजनं शक्तोः भिविरखस्त पवित्रः ॥ ८ ॥
 खूलस्त तस्य उक्तस्यां ज्ञात्येष्वां विषुक्तां हिज ।
 विस्तजेच्च तत्त्वैवमुख्यापातं प्रदर्शयेत् ॥ ९ ॥
 एवमन्त्रे इर्द्धनीया उत्थाता इहवौऽपि च ।
 उहेजनं तथा कुर्यात् कुहकैर्विधैर्विधिषां ॥ १० ॥
 सांवत्सरास्तापसास्त नाशं द्रुयः परस्य च ।
 जिगीषुः उथिवीं राजा तेन चोहेजयेत् परान् ॥ ११ ॥
 देवतानां प्रसादैषं कौत्सुनीयः परस्य तु ।
 आगतक्षोऽभिनवबलं प्रहरच्छमभौतवत् ॥ १२ ॥
 एवं द्रुयाद्रुणे प्राप्ते भज्ञाः सर्वे परे इति ।

खेडः किञ्चकिलः कार्या वाचः शब्दुर्हस्तस्था ॥ १३ ॥
 देवाज्ञाविंश्चितो राजा सद्वदः समरं प्रति ।
 इन्द्रजातं प्रवस्थामि इन्द्रं कालेव दर्शयेत् ॥ १४ ॥
 चतुरक्षं ब्रह्म राजा सहायार्थं दिवोकसां ।
 बलन्तु दर्शयेत् प्राप्तं रक्षविष्वरेद्विष्णो ॥ १५ ॥
 शिवानि रिषुशीर्षाणि प्राप्तादग्नेषु दर्शयेत्^(१) ।
 वाङ्गुणं समवस्थामि तदरौ सन्धिविष्णहो ॥ १६ ॥
 सन्धिष्व विश्वहस्ते यान्नमासनमेव च ।
 हैधीभावः संशयस्तु वाङ्गुणाः परिकीर्तिताः ॥ १७ ॥
 पण्डवम्भः स्मृतः सन्धिरपकारस्तु विश्वहः ।
 जिगीषोः शब्दुविषये यानं याचाऽभिधीयते ॥ १८ ॥
 विश्वहेण स्वके देशे श्वितिरासनमुच्छते ।
 बलाहेन प्रथाशन्तु हैधीभावः स उच्छते ॥ १९ ॥
 उदासीनो मध्यमो वा संशयामांशयः स्मृतः ।
 सुनेन सन्धिरन्वेष्योऽहीनेन च बलीयसा ॥ २० ॥
 हीनेन विश्वहः कार्यः स्वयं राजा बलीयसा ।
 तथापि शुद्धपाणिं स्तु बलीयांसं समाशयेत् ॥ २१ ॥
 आसीनः कर्मविच्छेदं शक्तः कर्तुं रिपोर्यदा ।
 अशुद्धपाणिं सासीत विश्वद्वा वसुधाविष्पः ॥ २२ ॥
 अशुद्धपाणिं बलवान् हैधीभावं समाशयेत् ।
 बलिना विश्वहीतस्तु^(२) योऽसन्देहेन पार्थिवः ॥ २३ ॥
 संशयस्तेन वक्त्रव्यो गुणानामधमो गुणः ।

१ प्राप्तादग्ने प्रदर्शयेद्विष्णि ड० । २ निरपेतस्तु इति च० ।

बहुज्ञव्ययायासं^(१) तेषां यानं प्रकीर्तिं ॥ २४ ॥

बहुसाभकरं पदात्तदा राजा समाचरेत्^(२) ।

सर्वशक्तिविहीनस्तु तदा कुर्यात् संशयं ॥ २५ ॥

इत्यामेये महापुराणे उपायष्टुगुणादिर्वाम चयस्ति-

शदधिकादिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्लिंगदधिकादिशततमोऽध्यायः ।

—:—

प्रालयिकराजकर्म ।

पुष्कर उवाच । अजस्तं कर्म वस्तामि दिनं प्रति यदाचरेत् ।

हिमुद्धर्त्तावशेषायां रात्रौ निद्राम्बजेन्त्रृपः ॥ १ ॥

वायवन्दिस्त्रैर्गीतैः पश्चेद गूढांस्तो नरान् ।

विज्ञायते न ये खोकास्तदीया इति केनचित् ॥ २ ॥

आयव्ययस्य अवयं ततः कार्यं यथाविधि ।

वेगोत्सर्गं ततः क्षत्वा राजा खानश्च व्रजेत् ॥ ३ ॥

खानं कुर्यात् पृष्ठः पश्चाहतधावनपूर्वकं ।

क्षत्वा सम्यान्ततो जप्त्य वासुदेवं प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥

वङ्गो पवित्रान् जुहुयात् तर्पयेदुदकैः पिण्डैः ।

१ बङ्गव्ययायामिति ख०, छ०, २ आसीनः कर्मविक्षेहमित्यादिः, राजा समाचरेदित्यकः पाठः अ० पुष्करे जागि ।

दद्याक्षकाञ्चनीं धेनुं हिजाशीर्वादसंयुतः ॥ ५ ॥
 अगुलिसोऽलङ्कृतस्तु मुखं पश्येत् दर्पणे ।
 ससुवर्णे धृते राजा शृण्याहिवसादिकं ॥ ६ ॥
 ओषधं भिषजोत्तं च मङ्गलालभनञ्चरेत् ।
 पश्येद् गुरुं तेन दत्ताशीर्वादोऽय वजेत्समां ॥ ७ ॥
 तत्स्तो ब्राह्मणान् पश्येद्मात्यामन्त्रिष्ठस्थापा ।
 प्रकृतीच महाभाग प्रतीहारनिवेदिताः ॥ ८ ॥
 शुल्वतिहासं कार्याणि कार्याणां कार्यनिष्ठंयम् ।
 व्यवहारन्ततः पश्येत्तम्भुं कुर्यात् मन्त्रिभिः ॥ ९ ॥
 नैकेन सहितः कुर्यात् कुर्यादहुभिः सह ।
 न च मूर्खैर्वचानामैर्गुप्तं न प्रकटं चरेत्^(१) ॥ १० ॥
 मन्त्रं स्वधिष्ठितं कुर्याद्येन राष्ट्रं न बाधते ।
 आकारघणे राज्ञो मन्त्ररक्षा परा मता^(२) ॥ ११ ॥
 आकारेरिष्ठितैः प्राज्ञा मन्त्रं गृह्णन्ति पश्यिताः ।
 सांबक्षराणां वैद्यानां मन्त्रिणां वचने रतः ॥ १२ ॥
 राजा विभूतिमान्नोति^(३) धारयन्ति नृपं हि ते ।
 मन्त्रं क्षत्याथ व्यायामचक्रे वाने च शस्त्रके ॥ १३ ॥
 निःसखादौ लृपः चातः पश्येदिष्टुं सुपूजितम् ।
 हुतस्तु पावकं पश्ये हिप्रान् पश्ये लुपूजितान् ॥ १४ ॥

१ मुखं चाप्रकटं चरेदिति ग०, अ०, ड० इत्यस्तु स्थाने आकारेरिष्ठितस्तत्त्वः काच ।
 योकार्यविचक्षण इति ड० पुस्तक पाठः ।

२ आकार घणे राज्ञो मन्त्ररक्षा परा मता ३ राजाविभूतिमान्नोतीति अ० ।

भूषितो भीजनकुर्थ्याद् दानाचैः सुपरीचितं ।
 भुक्ता महीतताम्बूङ्गो वामपाञ्चेन संस्कितः(१) ॥ १५ ॥
 श्रास्त्राणि चिक्षयेद् इहा योधान् कोषागुञ्जं यद्दं ।
 अन्वास पक्षिमां सन्ध्यां जार्याणि च विचिक्ष्य तु ॥ १६ ॥
 लारान् सम्बेद्य भुक्ताचमन्तःपुरुषरो भवेत् ।
 वायगीतैरचितोऽव्यैरेवनित्यस्त्रेनृपः ॥ १७ ॥

इत्याम्बेद्ये महापुराणे आजस्त्रिकं नाम चतुस्त्रिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : —

रणदीपा ।

पुष्कर उवाच । यात्राविधानपूर्वन्तु वस्त्रेसाङ्गामिकं विधिं ।
 सप्ताहेन यदा याचा भविष्यति महीपतेः ॥ १ ॥
 पूजनौयो हरिः शशुर्मादकाद्यैविं नायकाः ।
 हितीयेऽहनि दिक्पालान् सम्यूच्य शयनस्त्ररेत् ॥ २ ॥
 शब्दार्थां वा तद्येऽय देवान् प्रार्थं मनुं स्त्ररेत् ।
 नमः शशो निनेत्राय रुद्राय वरदाय च ॥ ३ ॥
 वामनाय विरूपाय स्वप्नाधिष्ठये नमः ।

१ संक्षिप्तेदिति जा० ।

भगवद्देवदेवेश शूलभृष्टवाहन ॥ ४ ॥
 इष्टानिष्टे ममाचक्ष स्वप्ने सुसस्य शाश्वत ।
 यज्ञाग्रतो दूरमिति पुरीधा मन्त्रसुचरेत् ॥ ५ ॥
 दृतौयैऽहनि दिक्पालान् रुद्रास्तान् दिक्पतीव्यजेत् ।
 यहान् यजेच्चतुर्थेऽङ्गि पञ्चमे चाखिनी यजेत् ॥ ६ ॥
 मार्गं या देवतास्तासाच्चादीनाच्च पूजनं ।
 दिव्यान्तरीक्षभौमस्तदेवानाच्च तथा वित्तः ॥ ७ ॥
 रात्री भूतगणानाच्च वासुदेवादिपूजनं ।
 भद्रकाल्याः श्रियः कुर्यात् प्रार्थयेत् सर्वदेवताः ॥ ८ ॥
 वासुदेवः सङ्कर्षणः प्रद्युम्नश्चानिष्टहकः ।
 नारायणोऽन्जो विष्णुक्षीरसिंहो वराहकः ॥ ९ ॥
 शिव ईशस्तपुरुषो^(१) श्वघोरो राम सत्यजः^(२) ।
 सूर्यः सोमः कुजश्चान्द्रिजीवश्चक्षनैश्चराः ॥ १० ॥
 राहुः केतुर्गणपतिः सेनानी चण्डिका ह्रुमा ।
 लक्ष्मीः सरस्तौ दुर्गा ब्रह्माणीप्रसुखा गणाः ॥ ११ ॥
 रुद्रा ईन्द्राद्यो वक्षिक्षीर्गास्तार्थीऽपरे सुराः ।
 दिव्यान्तरीक्षभूमिष्ठा विजयाय भवन्तु मे ॥ १२ ॥
 मर्दयन्तु रणे शत्रून्^(३) सम्यग्छीपहारकं ।
 सपुत्रमात्रभृत्योऽहं^(४) देवा वः शरणद्वन्तः ॥ १३ ॥

१ तत्पुरत इति २० ।

२ रात्रावित्यादिः, चतुर्थ इत्यनाः पाठः न० पुष्कके नाच्छि ।

३ मर्दयन्तु च च शूलवित्ति ३०,४० च ।

४ शत्रू चां शूलवित्ति ३०,४० च ।

चमूनां पृष्ठतो गता रिपुनाशा नमोऽस्तु वः^(१) ।
 विनिष्टुः प्रदास्तामि^(२) इक्षादभ्यविकं बलिं ॥ १४ ॥
 वष्टेऽङ्गि विजयस्तानं कर्त्तश्च चाभिषेकवत् ।
 याद्वादिने सप्तमे च पूजयेत् विविक्रमं ॥ १५ ॥
 नीराजनोऽस्तमन्यै चायुधं वाहनं यजेत् ।
 पुरुषाहृजयश्वेन मन्त्रमेतविग्रामयेत् ॥ १६ ॥
 दिव्यान्तरीचभूमिष्ठाः सम्भायुदाः सुराच्च ते ।
 देवसिंहिं प्राप्नुहि त्वं देवयाचास्तु^(३) सा तव ॥ १७ ॥
 रचन्तु देवताः सर्वा इति अत्ता वृपोब्रजेत् ।
 गृहीत्वा सशरस्तापं धनुर्नागेति मन्त्रत ॥ १८ ॥
 तद्विष्णोरिति जग्नात् दद्याद्रिपुसुखे पदं ।
 दद्विष्णं पदं हानिंशहिषु प्राप्तादिषु क्रमात् ॥ १९ ॥
 नागं रथं हयस्त्रैव धुर्यांस्त्रैवार्द्धेत् क्रमात् ।
 आरथ्य वायैर्गच्छेत् पृष्ठतो नावलीकयेत् ॥ २० ॥
 क्षीशमाचं गतस्थिष्ठेत् पूजयेहेवता द्विजान् ।
 परदेशं ब्रजेत् पश्चादामसैव्यं हि पालयन् ॥ २१ ॥
 राजा प्राप्य विदेशन्तु^(४) देशपालन्तु पालयेत्^(५) ।
 देवानां पूजनं कुर्यात् क्षिण्यादायमन्त तु ॥ २२ ॥
 नावमानयेत्सहेश्यानागत्य खपुरं पुनः ।

१ चमूनां पृष्ठतस्त्रैव रिपुनाशो भवेत् । ४ प्राप्तविदेशस्तु इति न०, च०, अ०
वेति ड० । ५ ।

२ जिवा रचुः प्रदास्तामीति ड० । ५ देवाचारकु पालयेदिति च० । देवा-
३ जैवा चानास्त्रिति ड० । चारेष पालयेदिति न०, च०, अ०, अ०, अ० च ।

जयं प्राप्यार्थयेहेवान् दद्याइनानि पार्थिवः ॥ २६ ॥
 इहतीत्रेऽहनि सङ्ग्रामो भविष्यति यदा तदा ।
 स्वापयेहस्तमश्वादि यज्ञेहेवं नृसिंहकं ॥ २४ ॥
 क्षवादिराजलिङ्गनि शस्त्रगणि निशि वै गणान् ।
 प्रातर्नृसिंहकं पूज्य वाहनाद्यमशेषतः ॥ २५ ॥
 पुरीधसा हुतं पश्चेद्विष्णिं हुत्वा हिमान्वजेत् ।
 गृहौत्ता सशरस्त्रापां गजाद्यारुद्धा वै व्रजेत् ॥ २६ ॥
 देशे लट्ठश्यः शत्रूषां कुर्यात् प्रकृतिकल्पनां ।
 संहतान् योधयेदत्यान् कामं विस्तारयेऽहम् ॥ २७ ॥
 सूचीमुखमभीकं स्वादत्यानां बहुभिः सह ।
 व्यूहाः प्राप्तवृक्षपाश द्रव्यरूपात्र कौर्त्तिः ॥ २८ ॥
 गरुडो मकारव्यूहसक्तः श्येन स्तुवैव च ।
 अर्द्धचन्द्रस वज्रस शकाटव्यूह एव च ॥ २९ ॥
 अरण्डलः सर्वतोभद्रः सूचीव्यूहस ते मराः ।
 व्यूहानामव सर्वेषां पञ्चधा सैन्यकल्पना ॥ ३० ॥
 ही पक्षावनुपक्षो हाववश्यं पञ्चमं भवेत् ।
 एकेन यदि वा इाभ्यां भागाभ्यां युद्धमाचरेत् ॥ ३१ ॥
 भागचयं स्वापयेत् तेषां रक्षार्थमेव च ।
 न व्यूहकल्पना कार्या राज्ञो भवति कर्हिचित् ॥ ३२ ॥
 मूलच्छ्रेदे विनाशः स्वाव युधेच्च स्वयनृपः ।
 सैन्यस यद्यात्तिष्ठेत् क्रोधमावे महीपतिः ॥ ३३ ॥
 भग्नसन्धारणं तद्र बोधानां परिकौर्त्तिः ।
 प्रधानभङ्गे सैन्यस नावस्थानं विधीयते ॥ ३४ ॥

न संहतान् विरलाश्चोधान् व्यूहे प्रकल्पयेत् ।
 आयुधानान्तु सम्भवै यदा न स्तात् परस्परं ॥ ३५ ॥
 भेत्सुकामः परानीकं संहतैरेव भेदयेत् ।
 भेदरस्याः परेषापि कर्त्तव्याः संहतासदा ॥ ३६ ॥
 व्यूहं भेदावहं कुर्यात् परव्यूहेभु चेच्छथा ।
 गजस्य पादरचार्षाचलारस्त् तदा हितः ॥ ३७ ॥
 रथस्य चाश्चाचलारः समासस्य च चर्चितः ।
 धन्विनशर्मिभिस्तुत्ताः पुरस्ताशर्मिणी रथे ॥ ३८ ॥
 इष्टतो धन्विनः पशाहन्विनान्तुरगा रथाः ।
 रथानां कुच्छराः पशाहतव्याः पृष्ठिवौचिता ॥ ३९ ॥
 पदातिकुच्छराश्वानां धर्मिकार्थं प्रथमतः ।
 शूराः प्रमुखतो देयाः स्तन्यमात्रप्रदर्शनं ॥ ४० ॥
 कर्त्तव्यं भौद्रसहेन शशुविद्रावकारकं^(१) ।
 द्वारवन्ति पुरस्तान्तु न देया भौद्रवः पुरः ॥ ४१ ॥
 मोक्षाहयस्येव रणे भौद्रन् शूराः पुरस्थिताः ।
 प्रांशवः शुकनाश्वस ये चाजिद्वेच्छणा^(२) नराः ॥ ४२ ॥
 संहतभूयुगाचेव क्रोधना कलहप्रियाः ।
 नित्यहृष्टाः प्रहृष्टव शूरा चेयाश कामिनः ॥ ४३ ॥
 संहतानां हतानां च रणापनयनक्रिया^(३) ।
 प्रतियुद्धं गजानास्त तोयदानादिकञ्च यत् ॥ ४४ ॥

१ शशुविद्रावकारकमिति ख०, न०, च०, च०, च० च० च० ।

२ चेच्छेच्छणा इति ख०, न०, च०, च०, च० ।

३ रक्षापनयनक्रियेति च० ।

आयुधानयनं चैव पत्तिकर्म विवीर्यते ।
 रिपूर्णा भेत्तुकामानां स्वसैवस्य तु रक्षणं ॥ ४५ ॥
 भेदनं संहतानाश्च चर्मिणां कर्म कीर्तिं ।
 विमुखोकरणं युहे धनिनां च तथोच्चते ॥ ४६ ॥
 दूरापसरणं यानं सुहतस्य तथोच्चते ।
 चासनं रिपुसैव्यानां रथकर्म तथोच्चते ॥ ४७ ॥
 भेदनं संहतानाश्च भेदानामपि संहतिः ।
 ग्राकारतीरणादालद्वमभङ्गश्च सहजे ॥ ४८ ॥
 पतिभूर्विषमा ज्ञेया रथाखस्य तथा समा ।
 सकर्हिमा च नागानां युहभूमिकदाहता ॥ ४९ ॥
 एवं विरचितव्यूहः क्षतपृष्ठदिवाकरः ।
 तथानुलोमशक्रार्किदिक्पालवद्वमारताः ॥ ५० ॥
 शोधानुसेजयेकर्व्वामगोचावदानतः ।
 भोगप्राप्तगा च विजये स्वर्गप्राप्तगा मृतस्य च ॥ ५१ ॥
 जिल्लारीन् भोगसम्प्राप्तिः मृतस्य च परा गतिः ।
 निष्कृतिः स्वामिपिण्डस्य नास्ति युहसमा गतिः ॥ ५२ ॥
 शूराणां रक्तमायाति तेन पापन्यजन्मि ते ।
 वातादिदुःखसहनं रणे तत् परमन्तपः ॥ ५३ ॥
 वराप्सरः सहस्राणि यान्ति शूरं रणे मृतं ।
 स्वामी सुक्तमादत्ते भग्नानां विनिवर्त्तिनां ॥ ५४ ॥
 ब्रह्महत्यापलं तेषां तथा प्रोक्तं पदे पदे ।
 त्वक्षां सहायान् यो गच्छेहेवास्तस्य विनष्टये ॥ ५५ ॥
 अस्तमेधफलं प्रोक्तां शूराणामनिवर्त्तिनां ।

धर्मनिष्ठे जयो रात्रि^(१) योहव्याच समाः समैः ॥ ५६ ॥
 जगाद्यैषं गजाद्याच न हन्तव्याः पसायिनः ।
 न प्रेक्षकाः प्रविष्टाश अशक्ताः पतितादयः ॥ ५७ ॥
 शास्ते निद्राभिमूते च अङ्गोऽसीर्व नदीवने ।
 दुर्हिने कूटयुद्धानि शत्रुनाशार्थमाचरेत् ॥ ५८ ॥
 वाङ्मा प्रवृत्त्य विक्रीशेष्वना भव्याः परे इति ।
 प्राप्तं मित्रं बलं भूरि नायकोऽन्न निपातितः ॥ ५९ ॥
 सेनानौर्निहतव्याद भूषितव्यापि विघ्नतः ।
 विद्वतानाम्बु योधानां सुखं चातो विधीयते ॥ ६० ॥
 धूपाश देया धर्मज्ञ तथा च परमोहनाः ।
 पंताकाशैव सम्भारो वादिचार्यां भयादहः ॥ ६१ ॥
 सम्भाप्य विजयं युद्धे देवान्विप्रांश्च संश्येत्^(२) ।
 रत्नानि राजगामीनि अमाल्येन लते रचे ॥ ६२ ॥
 तस्य स्त्रियो न कस्यापि रक्षास्ताश परस्य च ।
 शब्दं प्राप्य रथे सुक्तं पुच्छवत् परिपालयेत् ॥ ६३ ॥
 पुनस्तेन न योहव्यं देशाचारादि पालयेत् ।
 ततस्य स्त्रपुरं प्राप्य भ्रुवे भे प्रविशेद गृहं ॥ ६४ ॥
 देवादिपूजनं कुर्याद्रक्षेद्योधकुटुम्बकं ।
 संविभागं परावासैः कुर्याद् भृत्यजनस्य च ॥ ६५ ॥
 रणदीक्षा भयोक्ता ते जयाय वृत्तेधुंवा ।
 इत्याम्बेये महापुराणे रणदीक्षा नाम पञ्चतिंश्चदधिका-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

१ धर्मनिष्ठो जयो नित्य इति ४०, २ देवान् विप्रान् गुरुन् चक्रेदिति ४०,
 ४० च ।

अथ षट्क्रिंशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

— : —

श्रीसौनीति ।

पुक्तर उवाच । राज्यलक्ष्मीस्थिरत्वाय यथेन्द्रेण पुरा त्रियः ।
 सुतिः कृता तथा राजा जयार्थं सुतिमाचरेत् ॥ १ ॥
 इन्द्र उवाच । नमस्ते सर्वलोकानां^(१) जननीमविसञ्चावां^(२) ।
 त्रियमुनिन्द्रपद्मादौं विष्णुवज्ञः स्वस्तिर्तां ॥ २ ॥
 त्वं सिद्धिस्वं स्वधा खाहा सुधा त्वं लोकापावनि ।
 सन्ध्या रात्रिः प्रभा भूतिर्देवा अहा सरस्तौ ॥ ३ ॥
 यज्ञविद्या महाविद्या गुणविद्या च शोभने ।
 आत्मविद्या च देवि त्वं विमुक्तिफलदायिनी ॥ ४ ॥
 आन्वीक्षिकी दयी वार्ता इच्छनीतिस्वमेव च ।
 सौम्या सौम्ये र्जगद्गूपैस्ववैतहेवि पूरितं ॥ ५ ॥
 का त्वन्ना त्वाष्टते देवि सर्वयज्ञमयं वपुः ।
 अध्यास्ते देव देवस्य योगिचिन्त्यं गदाष्टतः ॥ ६ ॥
 त्वया देवि परित्यक्तं सकालं भुवनचयं ।
 विनष्टप्रायमभवत् त्वयेदानीं समेवितं ॥ ७ ॥
 दाराः पुत्रास्तथागारं सुहृदान्वधनादिकं ।
 भवत्येतन्महाभागे नित्यं त्वद्वौचणात् त्रणां ॥ ८ ॥

१ सर्वभूतानामिति ष०, ज०, अ० च । २ जननीमव्युत्पत्त्वामिति अ० ।

शरीरादीन्यमैश्वर्यमरिपचक्षयः सुखं^(१) ।
 देवि लहूष्टिष्टानां पुरुषाणां न दुःखं ॥ ६ ॥
 त्वमस्मा सर्वभूतानां देवदेवो हरिः पिता ।
 त्वयैतद्विच्छुना चाम्ब जगद्ग्रासं चराचरं ॥ १० ॥
 मानं कोषं तथा कोषं मा घटं मा परिच्छदं ।
 मा शरीरं कलचक्ष त्वजेषाः सर्वपावनि ॥ ११ ॥
 मा पुचामासुहृदर्गामा पशुमा विभूषणं ।
 त्वजेषां भम देवस्य^(२) विशीर्वदःस्थलाक्षये^(३) ॥ १२ ॥
 सत्त्वेन सत्त्वशोचाभ्यां तथा शीलादिभिर्गुणैः ।
 त्वज्यन्ते ते नरा सद्यः सत्त्वक्ता ये त्वयामस्ते ॥ १३ ॥
 त्वयावलोकिताः सद्यः शीलाद्यैरखिलैर्गुणैः ।
 कुलैश्चर्यैश्च युज्यन्ते पुरुषा निर्गुणा अपि ॥ १४ ॥
 स चाच्छः स गुणै धन्यः स कुलौनः स बुद्धिमान् ।
 स शूरः स च विज्ञान्तो यस्य त्वं विच्छावक्षम्भे ॥ १५ ॥
 सद्यो वैगुण्यमायान्ति शीलाद्याः सकला गुणाः ।
 पराङ्मुखौ जंगलाक्षी यस्य त्वं विच्छावक्षम्भे ॥ १६ ॥
 न ते वर्णयितुं शक्ता गुणान् जिह्वापि वेधसः ।
 प्रसीद देवि पश्चात्ति नाम्नांस्त्वाच्छीः कदाचन ॥ १७ ॥
 पुष्कर उवाच । एवं स्तुता ददो श्रीष्व वरमिन्द्राय चेप्सितं ।
 सुस्थिरत्वं च राज्यस्य सङ्ग्यामविजयादिकं ॥ १८ ॥

१ चतुः स्थमितांत ख०, ग०, ष०, भ० च । २ देवदेवस्थेति ट० ।

चतुः स्थमिति इ० ।

३ चतुः स्थलाक्षये इति ख०, ग०, ष०, भ० च ।

स्वस्त्रोचपाठश्चवणकर्तृसां भुक्तिसुक्तिदं ।

श्रीस्तीत्रं सततं तस्मात् पठेच शृणुयात्वरः ॥ १६ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे श्रीस्तीत्रं नाम षट्चिंशदधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

रामोक्तनौतिः ।

अनिरुद्वाच । नौतिसे पुष्करीक्ता तु रामोक्ता लक्ष्मणाय या ।

जयाय तां प्रवस्थामि शृणु धर्मादिवर्जनौ ॥ १ ॥

रामं उवाच । न्यायेनार्जनमर्थस्य वर्षनं रक्षणं चरेत् ।

सत्पात्रप्रतिपत्तिश्च राजघृतं चतुर्विधं ॥ २ ॥

नयस्य विनयो मूलं विनयः शास्त्रनिष्पत्यात् ।

विनयो हौम्बिद्यजयस्त्वैर्युक्तः पालयेन्महो ॥ ३ ॥

शास्त्रं प्रज्ञा धृतिर्हास्त्रं प्रागदत्त्वं धारयिष्णुता ।

उत्साहो वाग्मितोदार्थमापत्कालसहिष्णुता(१) ॥ ४ ॥

प्रभावः शुचिता मैत्री त्यागः सत्यं कृतज्ञता ।

कुलं शौलं दमषेति गुणाः सम्पत्तिहेतवः ॥ ५ ॥

प्रकीर्णविषयारण्ये धावन्तं विप्रमाणिनं ।

(१) वाग्मिता दाढ्ग्रामपत्नकालसहिष्णुतेति च०, घ०, ज०, भ० च ।

ज्ञानाहुयेन कुर्वीति वशमिन्द्रियदग्निं ॥ ६ ॥
 कामः क्रोधस्तथा सोभो हर्षो मानो मदस्तथा ।
 षष्ठ्वर्गं मुत्सुजेदेन मन्त्रिं स्थते मुख्ये द्रुपः ॥ ७ ॥
 आन्वीक्षिकोँ लघोँ वार्ता॑ दण्डनीतिं च पार्थिवः ।
 तदिद्यैस्तात् क्रियोपैतैश्चिन्तयेहिनयान्वितः ॥ ८ ॥
 आन्वीक्षिकार्थविज्ञानं धर्माधर्मै चयीस्थितौ ।
 अर्थानर्थौ तु वार्तायां दण्डबोत्यां व्यानयौ ॥ ९ ॥
 अहिंसा सृष्टता वाचो सत्यं शौचं दया चमा ।
 वर्चिनां सिङ्गिनां चैव सामान्यो धर्म उच्छते ॥ १० ॥
 प्रजाः समग्रस्त्रौयात् कुर्वदाचारसंस्थितिं ।
 वाक् सूनृता दया दानं हीनोपमतरवर्णं(१) ॥ ११ ॥
 इति द्वप्तं सतां साधुहितं सत्पुरुषवतं ।
 आधिव्याधिपरीताय अद्य खो वा विनाशिने ॥ १२ ॥
 को हि राजा शरीराय धर्मापेतं समाचरेत् ।
 न हि स्वसुखमन्विष्टन्(२) पीडयेत् कृपणं जनं ॥ १३ ॥
 छपतः पौष्ट्रमानो हि मन्युना हङ्ग्मि पार्थिवं ।
 क्रियते ऽभ्यर्थीयाय स्वजनाय यथाच्छलिः ॥ १४ ॥
 ततः साधुतरः कार्यै दुर्जनाय शिवार्थिना ।
 प्रियमेवाभिधातव्यं सत्सु नित्यं हिष्टसु च ॥ १५ ॥
 देवास्ते प्रियवक्तारः पश्वः क्रूरवादिनः ।
 शुचिरास्तिक्षयपूतात्मा पूजयेहेवताः सदा ॥ १६ ॥

१ हीनोपमतरवर्णमिति ४०, ५०, ६०,
७०, ८०, ९० च ।

२ स्वसुखमन्विष्टहुरिति ४०, ५०
६०, ७०, ८० च ।

देवतावद् गुरुजनमात्रवच्च सुहृल्लानं ।
 प्रणिपातेन हि गुरुं संतोऽस्त्रागुचेष्टितैः ॥ १७ ॥
 कुर्वीताभिसुखान् भूयैर्हवान् सुकृतकर्मणा ।
 सद्भावेन हरेभित्रं सञ्चुमिण च बान्धवान् ॥ १८ ॥
 स्वौस्थल्यान् प्रेमदानाभ्यां दक्षिणेतरं जनं ।
 अनिन्दा परकृत्येषु स्वधर्मपरिपालनं ॥ १९ ॥
 क्षपणेषु दयालुत्वं सर्वत्र भधुरा गिरः ।
 ग्राणेरप्यपकारित्वं मित्रायाव्यभिचारिणे ॥ २० ॥
 शुद्धागते परिष्कङ्गः शक्त्या दानं सहिष्णुता ।
 स्वसमृद्धिष्वनुत्सेकः परवृद्धिष्वमवरः ॥ २१ ॥
 अपरोपतापि वचनं मौनव्रतचरिष्णुता(१) ।
 वभुभिर्बहसंशोगः स्वजने चतुरश्वता ॥ २२ ॥
 उचितानुविधायित्वमिति द्वन्तं महाब्लानां ।
 इत्यान्वये महापुराणे रामोक्तानीतिर्नाम सप्तक्रिंशदधि-
 कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टविंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—१०१—

राजधर्माः ।

राम उवाच । स्वाम्यमात्रवच्च राष्ट्रवच्च दुर्गं कीषो बलं सुहृत् ।
 परस्य रोपकारीदं सप्ताङ्गं राज्यमुच्यते ॥ १ ॥

१ स्वसमृद्धिष्वित्यादिः, मौनव्रतचरिष्व वेत्यनः पाठः च० पुस्तके नामि ।

राज्याङ्गानां वरं राष्ट्रं साधनं पालयेत् सदा(१) ।
 कुलं शौलं वयः सत्यं दाच्चिक्षणं विप्रकारिता ॥ २ ॥
 अविसंवादिता सत्यं हडसेवा कृतज्ञता ।
 दैवसम्भवता बुद्धिरक्षुद्रपरिवारता ॥ ३ ॥
 शक्यसामन्तता चैव तथा च दृढभक्तिता(२) ।
 दौर्बद्धिर्गत्वमुत्साहः शुचिता स्थूललक्षिता ॥ ४ ॥
 विनीतत्वं धार्मिकता साधोश्च नृपतेर्गुणाः ।
 प्रख्यातवंशमक्तूरं लोकसङ्घाहिणं शुचिं ॥ ५ ॥
 कुर्वीतामहिताकाङ्क्षी परिचारं महीपतिः ।
 वाग्मी प्रगल्भः स्मृतिमानुद्यो बलवान् वशी ॥ ६ ॥
 नेता दण्डस्य निपुणः कृतशिल्पपर्यग्यहः(३) ।
 पराभियोगप्रसहः सर्वदुष्टप्रतिक्रिया(४) ॥ ७ ॥
 परहृत्तान्ववेक्षी च (५)सम्बिविग्यहतत्त्ववित् ।
 गृह्णमन्वप्रचारज्ञो देशकालविभागवित् ॥ ८ ॥
 आदाता सम्यगर्थानां विनियोक्ता च पादवित् ।
 क्रोधलोभभयद्रोहदभचापलवर्जितः ॥ ९ ॥
 परोपतापपैश्चमाल्यर्थान्वितातिगः ।
 वृद्धोपदेशसम्भवः शक्ती मधुरदर्शनः ॥ १० ॥
 गुणानुरागस्थितिमानाल्पसम्प्रहुणाः स्मृताः ।
 कुलौनाः शुचयः शूराः शुतवन्तोऽनुरागिणाः(६) ॥ ११ ॥

- १ स्खाम्यमावेत्यादिः पालयेत् सदेत्यनः । ४ सर्वदुष्टप्रतिग्रह इति ष०, च०,
 पाठः म० पुस्तके नालिः । ५० च ।
 २ तदृष्ट दृढभक्तितेति म० । ५ परच्छिद्वान्ववेक्षी चेति ष०, अ०
 ३ हतशिल्पः स्वप्रह इति ष०, अ० ६ ।
 च । ६ गुणवन्तोऽनुगामिन इति न०

दण्डनीतेः प्रयोक्तारः सचिवाः सुर्वहौपतेः ।
 मुविष्यहो जानपदः कुलशौलकलान्वितः ॥ १२ ॥
 वाग्मी प्रगल्भस्त्रुमानुस्त्राही प्रतिपत्तिमान् ।
 स्त्रभ्रापलहीनस्त्र मैत्रः क्लेशसहः शुचिः ॥ १३ ॥
 सत्यसत्त्वधृतिस्त्रैर्थ्यप्रभावारोग्यसंयुतः ।
 कृतशिल्पस्त्र(१) दक्षस्त्र प्रज्ञावान् धारणान्वितः ॥ १४ ॥
 दृढभक्तिरकर्त्ता च वैराणां सचिवो भवेत् ।
 अृतिस्त्रत्यरतार्थेषु चित्तज्ञो ज्ञाननिष्ठयः(२) ॥ १५ ॥
 दृढता मन्त्रगुमित्वा मन्त्रिसम्मत् प्रकौटिता ।
 चर्यां च दण्डनीत्यां च कुशलः स्यात् पुरोहितः ॥ १६ ॥
 अथर्ववे दविद्वितं कुर्याच्छान्तिकपौष्टिकं ।
 साधुतेषाममात्यानां तद्विद्यैः सह बुद्धिमान् ॥ १७ ॥
 चक्षुभृत्तां च शिल्पस्त्र परोक्षेत गुणदयं(३) ।
 स्वजनेभ्यो विजानीयात् कुलं स्थानमवयहं ॥ १८ ॥
 परिकर्मसु दक्षस्त्र विज्ञानं धारयिष्युतां ।
 गुणवयं परोक्षेत प्रागलभ्यं प्रीतिर्तां तथा(४) ॥ १९ ॥
 कथायोगेषु ब्रह्मित वाग्मित्वं सत्यवादितां ।
 उत्साहं च प्रभावं च तथा क्लेशसहिष्णुतां(५) ॥ २० ॥
 धृतिं चैवाकुशागं च खैर्थ्यस्त्रापदि लक्ष्येत् ।
 भक्तिं मैत्रीं च शौचं च जानीयाद्यवहारतः ॥ २१ ॥

१ कृतशिल्पस्त्रेति अ० ।

४ प्रतिभां तथेति अ० ।

२ चिनको ज्ञाननिष्ठय इति ग० । ५ सत्यनेभ्य इत्यादिः, क्लेशसहिष्णुतामि-

६ परोक्षेत गुणवयमिति अ० । ६० त्यक्तः पाठः ६० पुस्तके नामि ।

संवासिभ्यो वल्लं सस्त्वमारोग्यं शौलमेव च(१) ।
 अस्तु अतामचापर्यं वैराणां चाप्यकीर्तनं ॥ २२ ॥
 प्रत्यक्षतो विजानीयाद् भद्रतां शुद्रतामपि ।
 फलानुभेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः ॥ २३ ॥
 शस्याकरवतौ पुण्या खनिद्रव्यसमन्विता ।
 गोहिता भूरिसखिला पुण्यैर्जनपदैर्युता ॥ २४ ॥
 रम्या सकुञ्जरबला वारिस्थलपथान्विता ।
 अदेवमाटका चेति शस्यते भूरिभूतये ॥ २५ ॥
 शूद्रकारवणिकप्रायो महारथः क्षणी वलः ।
 सानुरागो रिपुहेष्वौ पौड़ासहकरः पृथुः ॥ २६ ॥
 नानादेश्वैः समाकौर्णैः धार्मिकः पश्चमान् वलौ ।
 ईटक्जनपदः शस्तोऽमूर्खव्यसनिनायकः(२) ॥ २७ ॥
 पृथसौमं महाखातमुच्चप्राकारतोरणं(३) ।
 पुरं समावसेच्छैलसरिन्मरुवनाशयं ॥ २८ ॥
 जलवद्वान्यधनवद्वुर्गं कालसहं महत् ।
 औदकं पार्वतं वार्षमैरिणं धन्विनं च षट् ॥ २९ ॥
 ईसितद्रव्यसम्मूर्धः पिण्डपैतामहोचितः ।
 धर्मार्जितो व्यथसहः कोषो धर्मादिवृद्धये ॥ ३० ॥
 पिण्डपैतामहो वशः संहतो दक्षवेतनः ।
 विश्वातपौरवी जन्यः कुशलः शकुनैर्वृतः ॥ ३१ ॥
 नानाप्रहरणोपेतो नानायुदविशारदः ।

१ सस्त्वमारोग्यं शौलमेव चेति च ० । २ उच्चप्राकारगोपुरमिति च ०, अ० च ।

३ सकुञ्जसनायक दूषि च ० ।

मानाथोधसमाकौर्णी नौराजितहयहिपः ॥ ३२ ॥
 प्रवासायासदुःखेषु युद्धेषु च कातश्चमः ।
 अहैधक्षत्रियप्रायो दण्डो दण्डवतां मतः ॥ ३३ ॥
 योगविज्ञानसत्त्वाढंग महापक्षं प्रियम्बदं ।
 आयतिक्षममहैधं मित्रं कुर्वीत सत्कुल॑(१) ॥ ३४ ॥
 दूरादेवाभिगमनं स्थार्थहदयानुगा ।
 वाक् सत्कृत्य प्रदानस्त्रिविधो मित्रसङ्गुहः ॥ ३५ ॥
 धर्मकामार्थसंयोगो मित्रात्मु त्रिविधं फलं ।
 औरसं तव सबृहं^(२) तथा वंशक्रमागतं ॥ ३६ ॥
 रक्षितं व्यसनेभ्यव मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधं ।
 मित्रे गुणाः सत्यताद्याः समानसुखदुःखतां ॥ ३७ ॥
 वस्त्रेऽनुजौविनां दृक्षं सेवौ सेवेत भूपतिं ।
 हक्षता भद्रता दार्ढं आन्तिः क्लेशसहिष्णुता ॥ ३८ ॥
 सन्तोषः श्रीलमुत्साहो मण्डयत्वनुजौविनं ।
 यथाकालमुपासौत राजानं सेवको नयात् ॥ ३९ ॥
 परस्थानगमं क्रौर्थमौहत्यं मक्षरन्धजेत् ।
 विघ्नाद्य कथनं भूत्यो न कुर्यात् ज्यायसा सह ॥ ४० ॥
 गुह्यं मर्मं च मन्महं न च भक्तुः प्रकाशयेत् ।
 रक्षाद् दृप्तिं समौहेत विरक्तं सन्ध्यजेन्त्रूपं ॥ ४१ ॥
 अकार्ये प्रतिषेधस्त कार्ये चापि प्रवर्तनं ।
 सङ्खेपादिति सहृक्षं बन्धुमिचानुजौविनां ॥ ४२ ॥

१. मित्रं कुर्वीत सत्कृत्यमिति ४० । २. तत्र सम्बद्धमिति ४० ।

अलोक चतुरा दिन्द्राह किंवद्दिवामेष्टयः ।

तथारिमिवमिक्षु विजिगीषोः पुरः स्मृताः^(१) ।
 पाण्डित्याहः स्मृतः पश्चादाक्रान्तस्तदनन्तरं ॥ २ ॥
 आसारावनयोद्यैवं विजिगीषोऽपि मण्डलं ।
 अरेष्विजिगीषोऽपि मध्यमो भूम्यनन्तरः ॥ ३ ॥
 अनुग्रहे संहतयोर्विद्विहृते व्यस्तयोः प्रभः ।
 मण्डलाहृष्टे तेषामुदासीनो बलाधिकः ॥ ४ ॥
 अनुग्रहे संहतानां व्यस्तानां च बधे प्रभः ।
 सन्धिष्ठ विग्रहं यानमासनादि वदामि ते ॥ ५ ॥
 बलवद्विगृहीतेन सन्धिं कुर्याच्छिवाय च ।
 कपाल उपहारस्त्र सन्मानः सङ्गतस्तथा ॥ ६ ॥
 उपन्यासः प्रतीकारः संयोगः पुरुषान्तरः ।
 अद्वृष्टनरः आदिष्ट आत्मापि स उपग्रहः ॥ ७ ॥
 परिक्रमस्तथा छिन्नस्तथा च परदूषणं ।
 स्खन्धोपनेयः सन्धिष्ठ सन्धयः षोडशेरिताः ॥ ८ ॥
 परस्परोपकारस्त्र मैत्रः सम्बन्धकस्तथा^(२) ।
 उपहाराश्च चत्वारस्तेषु मुख्याश्च सन्धयः ॥ ९ ॥
 बालो हृषी दीर्घरोगस्तथा बभुविहृष्टकृतः ।
 भौरुको भौरुकजनो लुक्षो लुक्षजनस्तथा ॥ १० ॥
 विरक्तप्रकृतिश्चैव विषयेष्वतिशक्तिमान् ।
 अनेकचित्तमन्त्य देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ ११ ॥
 पहतकश्चैव देवनिन्दक एव च ।
 क्वचिं चैव देव व्यसनसङ्कुलः ॥ १२ ॥

स्वदेशस्तो बहुरिपुर्मुक्तः कालेन यत् ह ।
 सत्यधर्मव्यपेतस्य विश्विः पुरुषा अमौ ॥ १३ ॥
 एतैः सम्बिं न कुर्वीत विष्णौयात् केवलं ।
 परस्यरापकारेण पुंसां भवति विश्वः ॥ १४ ॥
 आत्मनोऽभ्युदयाकाङ्क्षी पौडामानः परेण वा ।
 देशकालबद्धोपेतः प्रारम्भेते ह विश्वः^(१) ॥ १५ ॥
 राज्यस्त्रीस्थानदेशानां ज्ञानस्य च बलस्य च ।
 अपहारो^(२) मदो मानः पौडा वैषयिकौ तथा ॥ १६ ॥
 ज्ञानाभ्यक्तिधर्माणां^(३) विघातो दैवमेव च ।
 मित्रार्थस्वापमानस्य तथा बन्धुविनाशनं ॥ १७ ॥
 भूतानुशङ्खविच्छेदस्थानं परेण लदूषणं ।
 एकार्थाभिनवेशित्वमिति विश्वहयोनयः ॥ १८ ॥
 सापत्न्यं वास्तुजं स्त्रीजं वाग्जातमपराधजं ।
 वैरं पञ्चविधं प्रोक्तं साधनैः प्रशमनयेत् ॥ १९ ॥
 किञ्चित्प्रकल्पं निष्कलं वा सन्दिग्धफलमेव च ।
 तदात्वे दोषजननमायत्याच्चैव निष्कलं ॥ २० ॥
 आयत्याच्च तदात्वे च दोषसञ्चननं तथा ।
 अपरिज्ञातवैर्यं परेण स्त्रीभितोऽपि वा ॥ २१ ॥
 परार्थं स्त्रीनिमित्तच्च दीर्घकालं हिजैः सह ।
 अकालदैवयुक्तेन बलोऽतसखेन च ॥ २२ ॥

१ आत्मन इत्यादिः; विश्वहमित्यनः २ अवहार इति घ० ।

पाठः ग० पुस्तके नामि ।

३ ज्ञानार्थशक्तिधर्माभासिति अ० ।

तदात्वे फलसंयुक्तमायत्वां फलवर्जितं ।
 आयत्वां फलसंयुक्तं तदात्वे निष्फलं तथा ॥ २३ ॥
 इतीमें घोडशविधवकुर्यादेव विग्रहं ।
 तदात्वायतिसंशुद्धं कर्म राजा सदाचरेत् ॥ २४ ॥
 हृष्टं पुष्टं बलं मत्वा गृह्णौयाहिपरीतकं ।
 मित्रमाक्रन्द आसारो यदा स्युर्हृष्टभक्तयः ॥ २५ ॥
 परस्य विपरीतज्ञ तदा विग्रहमाचरेत् ।
 विगृह्य सञ्चाय तथा सञ्चूयाय प्रसङ्गतः ॥ २६ ॥
 उपेक्षया च निपुणेयानं पञ्चविधं स्मृतं ।
 परस्यरस्य सामर्थ्यविद्वातादासनं स्मृतं ॥ २७ ॥
 अरेष्व विजिगीषोष्य यानवत् पञ्चधा स्मृतं ।
 बलिनोर्हिंष्टतोर्मध्ये वाचामानं समर्पयन् ॥ २८ ॥
 हृष्टोभावेन तिष्ठेत काकाच्चिवदलचितः ।
 उभयोरपि सम्पाते सेवेत बलवत्तरं ॥ २९ ॥
 यदा ह्रावपि नेच्छेतां सञ्चेषं जातसंविदौ ।
 तदोपसर्पेत्तच्छ्रुमधिकं वा स्वयं ब्रजेत्^(१) ॥ ३० ॥
 उच्छ्रुद्यमानो बलिना निरुपायप्रतिक्रियः ।
 कुलोहतं सत्यमार्थमासेवेत बलोत्कटं^(२) ॥ ३१ ॥
 तद्विश्वास्तिकता नित्यस्तद्वावभाविता ।
 तत्कारितप्रश्यिता हृष्टं संश्यिणः श्रुतं ॥ ३२ ॥
 इत्यानेये महापुराणे घाण्डगुण्ठं नाम एकोनचत्वारिंश-
 दधिकहिशततमोऽध्यायः ॥

१ उभयोरित्यादिः, स्वयं ब्रजेदित्यनः
पाठः अ० पुष्टकं नाति ।

२ बलोत्करमिति अ०, अ०, अ०,
अ० च ।

अथ चत्वारिंशदधिकद्विषततमोऽस्यायः ।

—:०:—

स मादिः ।

राम उवाच । प्रभावोक्ताहशक्तिभ्यां मन्त्रशक्तिः प्रशस्यते ।

प्रभावोक्ताहशक्तान् काव्यो जितो देवपुरीधसा ॥ १ ॥

मन्त्रयेतेह कार्याणि नानासैर्वाविपचिता ।

अशक्यारभवत्तीनां कुतः क्लेशाद्वते फलं ॥ २ ॥

अविज्ञातस्य विज्ञानं विज्ञातस्य च निषयः ।

अर्थहैधस्य सम्बद्धेदनं शेषदर्शनं ॥ ३ ॥

सहायाः साधनोपाया विभागो देशकालयोः ।

विपत्तेश्च प्रतीकारः पञ्चाङ्गो मन्त्र इष्टते^(१) ॥ ४ ॥

मनःप्रसादः अहा च तथा करणपाठवं ।

सहायोत्थानसम्पद्मं कर्मणां सिद्धिलक्षणं ॥ ५ ॥

मदः प्रमादः कामस्य सुप्रप्रलयितानि च ।

भिन्दन्ति मन्त्रं प्रच्छदाः कामिन्यो रमताम्लादाः ॥ ६ ॥

प्रगल्भः स्मृतिमान्वाग्मीशस्त्रे शास्त्रे च निषिद्धिः ।

अभ्यस्तकर्मा नृपतेर्दूतो भवितुमर्हति ॥ ७ ॥

निष्ठार्थीं मितार्थं च तथा शासनहारवः^(२) ।

सामर्थ्यात् पादतो हीनो दूतसु चिविधः स्मृतः ॥ ८ ॥

नाविज्ञातं पुरं शब्दोः प्रविशेच्च न शंखदं ।

१ नष्ट इष्टते इति च०, च० च ।

२ शासनहारव क इति च०, च० च ।

कालमौर्चेत् कार्यार्थमनुज्ञातस्य निष्पतेत् ॥ ८ ॥
 क्षिद्रस्य श्वोर्ज्ञनौयात् कोषमित्रवक्षानि च ।
 रागापरागौ जानीयाद् दृष्टिगच्छिचेष्टितः^(५) ॥ १० ॥
 कुर्याच्चतुर्विधं स्तोत्रं पद्मयोरुभयोरपि ।
 तपस्त्रिव्यञ्जनोपेतैः सुचरैः^(६) सह संवसेत् ॥ ११ ॥
 चरः प्रकाशो दूतः स्वादप्रकाशश्चरो हिधा ।
 वणिक् ज्ञाषौबलो लिङ्गो भिक्षुकाद्यामकाशराः ॥ १२ ॥
 यायादर्हं व्यसनिनं निष्कले^(७) दूतचेष्टिते ।
 प्रकृतिव्यसनं यद्याच्चत् समीक्ष्य समुत्पतेत् ॥ १३ ॥
 अनयाद्यस्यति श्रेयसस्याच्चद्यसनं स्मृतं ।
 हुताशनो जलं व्याधिर्दुर्भिर्जं मरकं तथा ॥ १४ ॥
 इति पञ्चविधं दैवं व्यसनं मानुषं परं ।
 दैवं पुरुषकारेण शास्त्रा च प्रशमन्वयेत् ॥ १५ ॥
 उत्थापितेन नीत्या च मानुषं व्यसनं हरेत् ।
 मन्दो मन्त्रफल्प्यवासिः कार्यानुष्ठानमायतिः ॥ १६ ॥
 आयव्ययो दण्डनीतिरमित्रप्रतिषेधनं ।
 व्यसनस्य प्रतीकारो राज्यराजाभिरक्षणं ॥ १७ ॥
 इत्यात्यस्य कर्मदं हन्ति सव्यसनान्वितः ।
 हिरण्यधान्यवस्त्राणि वाहनं प्रजया भवेत् ॥ १८ ॥
 तथान्ये द्रव्यनिचया हन्ति सव्यसना प्रजा ।
 प्रजानामापदिख्यानां रक्षणं कोषदण्डयोः ॥ १९ ॥

१ दृष्टिवक्त्रविषेषितैरिति ग०, घ०,

२ सुचरैरिति अ० ।

घ०, अ०, अ०, द० च ।

३ विषक्ते हन्ति घ०, अ०, अ० च ।

पोरावासोपकुर्वन्ति संशयादिह दुर्दिनं ।
 तूष्णीं शुद्धं जनवाणं मिचामित्रपरिघहः ॥ २० ॥
 सामन्तादि कृते दोषे नशेष्टहसनाच्च तत् ।
 भृत्यानां भरणं दानं प्रजामित्रपरिघहः ॥ २१ ॥
 धर्मकामादिभेदस्तु दुर्गसंखारभूषणं ।
 कोषात्तहसनाच्चन्ति कोषमूलो हि भूषतिः ॥ २२ ॥
 मिचामित्रावनीहेमसाधनं रिपुमर्झनं ।
 दूरकार्याशुकारित्वं दण्डात्तहसनाहरेत् ॥ २३ ॥
 सस्तभयति मित्राणि अमित्रं नाशयत्वपि ।
 धनाद्यैरुपकारित्वं मिचात्तहसनाहरेत्^(१) ॥ २४ ॥
 राजा सव्यसनौ हन्याद्राजकार्थाणि यानि च ।
 वाग्दण्डयोश्च पारुषमर्थदूषणमेव च ॥ २५ ॥
 पानं स्तौ स्तमया द्युतं व्यसनानि महीपतेः ।
 आलस्यं स्तवता दर्पः प्रमादो हैधकारिता ॥ २६ ॥
 इति पूर्वोपदिष्टस्तु सचिवश्चसनं स्मृतं ।
 अनाहृष्टश्च पौड़ादौ राष्ट्रव्यसनमुच्यते ॥ २७ ॥
 विशीर्णयन्त्वप्राकारपरिखालवमगस्तता ।
 क्वैग्या सेनया नहं दुर्गव्यसनमुच्यते ॥ २८ ॥
 व्ययोक्तः परिच्छिसोऽप्रजितोऽसंच्छितस्तथा ।
 दधितो दरसंख्या कोषव्यसनमुच्यते ॥ २९ ॥
 उपरुद्धं परिच्छिसममानितविमानितं ।

^(१) संक्षभयतौत्यादिः, मिचात्तहसनाहरेदित्यनः पाठः २० पुस्तके नालि ।

अभूतं व्याधितं शान्तं दूरायात्रवागतं ॥ ३० ॥
 परिच्छीणं प्रतिहतं प्रहताथतरन्तथा ।
 आशानिर्वदभूयिष्ठमनृतप्राप्तमेव च ॥ ३१ ॥
 कलत्रगर्भनिक्षिप्तस्तःशत्यं तथैव च ।
 विक्षिप्तवौवधासारं शून्यमूलं तथैव च ॥ ३२ ॥
 अस्वाम्यसंहतं वापि भिन्नकूटं तथैव च ।
 दुष्पाणिं ग्राहमर्थस्त्र बलव्यसनमुच्यते ॥ ३३ ॥
 दैवोपपौडितं मित्रं ग्रस्तं शत्रवलेन च ।
 कामक्रोधादिसंयुक्तमुक्ताहादरिर्भिर्भवेत् ॥ ३४ ॥
 अर्थस्य दृष्ट्यां क्रोधात् पारुषं वाक्यदण्डयोः ।
 कामजं सृगया द्युतं व्यसनं पानकं स्त्रियः ॥ ३५ ॥
 वक्तपारुषं परं लोके उद्देजनमनर्थकं ।
 असिद्धाधनं दण्डस्तं युक्त्यावनयेन्द्रूपः ॥ ३६ ॥
 उद्देजयति भूतानि दण्डपारुषवान् नृपः ।
 भूतान्युद्देज्यमानानि हिषतां यान्ति संशयं ॥ ३७ ॥
 विद्वाः शत्रवशैव विनाशाय भवन्ति ते ।
 दृष्ट्य दूषणार्थस्त्र परित्यागो महोयसः ॥ ३८ ॥
 अर्थस्य नौतितस्त्रज्ञैरर्थदृष्ट्यसनमुच्यते ।
 पानात् कार्यादिनो ज्ञानं सृगयातोऽरितः च्यतः ॥ ३९ ॥
 जितश्चमार्थं सृगयां विचरेद्रक्षिते वने ।
 धर्मार्थप्राणनाशादि द्युते स्यात् कलहादिकं ॥ ४० ॥
 कालातिपातो धर्मार्थपौडा स्त्रीव्यसनाङ्गवेत् ।
 पानदोषात् प्राणनाशः कार्याकार्यविनिषयः ॥ ४१ ॥

स्त्रन्धावारनिवेशज्ञो निमिसज्ञो रिपुं जयेत् ।
 स्त्रन्धावारस्य मध्ये तु सकोषं नृपतेर्थहं ॥ ४२ ॥
 मौखीभूतं चेषिसुहृद्दिष्टदाटविकं बलं ।
 राजहर्ष्यं समाहृत्य क्रमेण विनिवेशयेत्^(१) ॥ ४३ ॥
 सैव्यैकदेशः सबदः सेनापतिपुरुषरः ।
 परिभ्रमेष्टत्वरां च मण्डलेन वहिर्विंशि ॥ ४४ ॥
 वार्त्ताः सका विजानीयाहरसौमान्तवारिणः ।
 निर्गच्छेत् प्रविशेषैव सर्वं एवोपलक्षितः ॥ ४५ ॥
 सामदानं च भेदस्य दण्डोपेष्टेन्द्रजालकं ।
 मायोपायाः सप्त परे निक्षिपेत्साधनाय तान् ॥ ४६ ॥
 चतुर्विधं स्मृतं साम उपकारागुकौर्तनात् ।
 मिथः सम्बन्धकथनं सृदुपूर्वं च भाषणं ॥ ४७ ॥
 आयाते दर्शनं वाचा तवाहमिति चापेण ।
 यः सम्भासधनोत्सर्गं उत्तमाधममध्यमः ॥ ४८ ॥
 प्रतिदानं तदा तस्य गृहीतस्यागुमोदनं ।
 द्रव्यदानमपूर्वं च स्त्रयङ्गाहप्रवर्त्तनं^(२) ॥ ४९ ॥
 देयस्य प्रतिमोक्षस्य दानं पञ्चविधं स्मृतं ।
 स्त्रेहरागापनयनसंहर्षेत्यादनं तथा ॥ ५० ॥
 मिथो भेदस्य भेदज्ञैर्भेदस्य चिविधः स्मृतः ।
 बधोऽर्थहरणं चैव परिक्षेपस्त्रिधा दमः ॥ ५१ ॥
 प्रकाशद्वाप्रकाशस्य लोकदिष्टान् प्रकाशतः ।
 उहिजेत हतैर्ज्ञीकस्तेषु पिण्डः प्रशस्यते ॥ ५२ ॥

१ परिवर्त्तेदिति ४० ।

२ तथेव तु प्रवर्त्तनमिति ४०, ४१ च ।

विशेषेणोपनिषद्योगैर्व्याच्छस्त्रादिना द्विषः ।
 जातिमात्रं हिंसं नैव हन्तात् सामोक्षरं वशे ॥ ५३ ॥
 प्रलिम्बद्विव चेतांसि दृष्टासाधु पिवद्विव ।
 असद्विवामृतं साम प्रयुज्जीत प्रियं वचः ॥ ५४ ॥
 मिथ्याभिशस्तः औकाम आङ्ग्याप्रतिमानितः ।
 राजहेमी चातिकर आवस्थावितस्तथा ॥ ५५ ॥
 विच्छिन्नधर्मकामार्थः क्रुद्धो मानो विमानितः ।
 अकारखात् परित्यक्तः क्षतवैरोऽपि साम्वितः ॥ ५६ ॥
 क्षतद्रव्यकसन्तय पूजाहौऽप्रतिपूजितः ।
 एतांस्त्रभेदयेष्वन्नौ स्थितादिल्लान् सुशक्तितान् ॥ ५७ ॥
 आगतान् पूजयेत् कामैर्विजांश्च प्रशमनयेत् ।
 सामदृष्टानुसन्धानमल्पभयदर्शनं ॥ ५८ ॥
 प्रधानदानमानं च भेदोपायाः प्रकौर्त्तिताः ।
 मिवं इतं काष्ठमिव घुणजग्धं विद्यीर्यते ॥ ५९ ॥
 चिशक्तिर्हेशकालज्ञो दण्डेनास्त्रं नयेदरीन् ।
 मैत्रीप्रधानं कल्याणवृद्धिं सान्त्वेन साधयेत् ॥ ६० ॥
 लुभ्यं चोणस्त्र दानेन भित्रानन्त्रोन्यशङ्ख्या ।
 दण्डस्य दर्शनादृष्टान् पुच्छातादि सामतः ॥ ६१ ॥
 दानभेदैश्चमूसुख्यान् योधान्^(१) जनयदादिकान् ।
 सामान्त्राटविकान् भेददण्डाभ्यामपराह्वकान् ॥ ६२ ॥
 देवताप्रतिमानाम् पूजयान्तर्मतेच्चरैः ।
 पुमान् स्त्रौक्षसंबीतो निशि चाङ्गुतदर्शनः ॥ ६३ ॥

१ दानभेदैश्चैव मुख्यान् योराजिति जा० ।

वेतालोरुपिशाचानां शिवानां च स्वरूपिकौ ।
 कामतो रूपधारित्वं शस्त्राम्बद्धाम्बुद्धर्षणं ॥ ६४ ॥
 तमोऽनिसोऽनसो मेष इति माया स्त्रामागुषी ।
 जघान कौचकं भोम आस्थितः स्त्रीस्वरूपतां ॥ ६५ ॥
 अन्याये व्यसने युद्धे प्रहृत्स्यानिवारणं ।
 उपेक्षेयं स्मृता भ्रातोपेक्षतश्च हिडिष्यथा ॥ ६६ ॥
 मेषाम्बकारहृष्टमिपर्वताङ्गुतदर्शनं ।
 दरस्यानं च सैन्यानां दर्शनं ध्वजशालिनां ॥ ६७ ॥
 क्षिवपाठितभिवानां संस्तुतानां च दर्शनं ।
 इतौन्द्रजातं द्विषताम्भोल्यर्थमुपकल्पयेत् ॥ ६८ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे सामादिर्नाम चत्वारिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथैकचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—१०—

राजनीतिः ।

राम उवाच । षड्विधन्तु बलं व्यूह देवान् प्राञ्छं रिपुं व्रजेत् ।
 मौलं भूतं ओणिसुहृद्द्विषदाटविकां बलं ॥ १ ॥
 पूर्वं पूर्वं गरीयसु बलानां व्यसनं तथा ।
 षड्ङ्गं मन्त्रकोषाभ्यां पदात्यस्त्ररथिपैः ॥ २ ॥
 नद्यद्विवनदुर्गेषु यज्ञ यत्र भयं भवेत् ।

सेनापतिस्त्रुतं तत्र गच्छेहूहीकृतैर्बलैः ॥ ३ ॥

नायकः पुरतो यायात् प्रवौरपुरुषाद्वतः ।

मध्ये कलन्तं सामी च कोषः फलगु च यद्वलं ॥ ४ ॥

पार्श्वोदभयोरज्ञा वाजिनां पार्श्वो रथाः ।

रथानां पार्श्वोर्नार्गा नागानां चाटवीवलं ॥ ५ ॥

पश्चात् सेनापतिः सर्वं पुरस्त्रृत्य छतौ स्थयं ।

यायाक्षवद्वैन्द्रोद्यः खिकानाम्भासवज्ञनैः ॥ ६ ॥

यायाद्ग्रहेन महता मक्तरेण पुरोभये ।

श्येनेनोद्भृतपद्मेण सूक्ष्या वा कौस्त्रवल्लया ॥ ७ ॥

पश्चात्तये तु शकटं पार्श्वोर्बंजसञ्ज्ञितं^(१) ।

सर्वतः सर्वतोभद्रं भये व्यूहं प्रकाश्यमेत् ॥ ८ ॥

कन्द्रे शैलगड्हने निक्षणावनसङ्घटे ।

दीर्घाद्यनि परिश्रान्तं चृत्यिपासाहितक्षमं ॥ ९ ॥

वाधिदुर्भिर्जमरकपीडितं दस्तुविद्वतं ।

पङ्कपांशुजलस्त्रम्यं व्यस्तं पुच्छोक्तं परिथ ॥ १० ॥

प्रसुमः भेजनव्यथमभूमिंषमसुखितं ।

चौरान्निभयविचक्षं हृष्टिवातसमाहतं ॥ ११ ॥

इत्यदी स्वचमूर्द्धेत् परसैन्यं च धातयेत् ।

विशिष्टो देशकालाभ्यां भिन्नविशक्तिर्विलौ ॥ १२ ॥

कुर्यात् प्रकाशयुद्धं हि कट्टयुद्धं विषर्जये ।

तेष्ववस्त्रान्दकालेषु परं हन्यान्नमाकुलं ॥ १३ ॥

१ वज्रांश्चरमिति च०, द० च ।

अभूमिष्ठं स्वनूमिष्ठः स्वभूमो चोपजायतः ।
 प्रकृतिप्रयहाक्षणं पार्श्वैर्वनचरादिभिः ॥ १४ ॥
 हन्त्यात् प्रवीरपुरुषैर्भूमदानापकर्षयैः ।
 पुरस्ताहश्चनं दत्ता तप्तक्षतनिषयान् ॥ १५ ॥
 हन्त्यात्ययात् प्रवीरेण बलेनोपेत्व वेगिना ।
 पश्चादा सहुलीकृत्व हन्त्याच्छूरेण पूर्वतः ॥ १६ ॥
 आभ्यां पार्श्वाभिष्ठातौ तु व्याख्यातौ कृठयोधने ।
 पुरस्ताहिष्मे देशे पश्चाहन्त्यात्तु वेगवान् ॥ १७ ॥
 पुरः पश्चात् विषमे एवमेव तु पार्श्वयोः ।
 प्रथमं योधयित्वा तु दूष्यामिद्वाटबौद्धैः ॥ १८ ॥
 आन्तं मन्दिरिराक्षन्दं हन्त्यादशान्तवाहनं ।
 दूष्यामिद्वबैर्ष्वापि भङ्गन्दत्ता प्रथत्वान् ॥ १९ ॥
 जितमित्येव विष्णस्तं हन्त्यामश्चव्यपाशयः ।
 स्वन्यावारपुरथामशस्वामिप्रजादिषु ॥ २० ॥
 विश्वध्यन्तं परानौकमप्रमत्तो विनाशयेत् ।
 अथवा गोयहाक्षणं तप्तस्यं मार्गव्यवनात् ॥ २१ ॥
 अवस्तुम्भयाद्विप्रजागरक्षतत्त्वम् ।
 दिवासुसं समाहन्त्यादिद्राव्याकुलसैनिकं ॥ २२ ॥
 निशि विश्वध्यसंसुसं नागैर्ष्वा खड्गपाणिभिः ।
 प्रयणे पूर्वयाविलं वनदुर्गप्रवेशनं ॥ २३ ॥
 अभिदानामनौकानां भेदनं भिदसक्षयहः ।
 विभीषिकाद्वारथातं कोषरक्षेभकर्ष्य च ॥ २४ ॥
 अभिद्वभेदनं मिदसन्धानं रथकर्ष्य च ।

वनदिङ्गमार्गविचये वीवधासारलक्षणं ॥ २५ ॥
 अशुयानापसरणे शीघ्रकार्योपपादनं ।
 हीनानुसरणं धातः कोटीनां जघनस्य च ॥ २६ ॥
 अखंकार्यादि पक्षेष्व सर्वदा अस्त्रधारणं ।
 शिविरस्य च मार्गादेः शोधनं वस्त्रिकर्म च ॥ २७ ॥
 संखुलस्थाणुवर्णमीकुञ्चगुलमापकंणकं ।
 सापसारा पदातीनां भूर्नातिविषमा मता ॥ २८ ॥
 संख्याणुबृक्षेपलाऽच्छिप्रलङ्घनीयनगा श्विला ।
 निःशर्करा विपङ्गा च सापसारा च वाजिभूः ॥ २९ ॥
 निख्याणुबृक्षेदारा रक्षभूमिरकर्मा ।
 मर्हनीयतरच्छिद्यन्ततोपङ्गवर्जिता ॥ ३० ॥
 निर्भरागम्यदैत्या(१) च विषमा गजसेदिनौ ।
 उरस्यादौनि भिन्नानि प्रतिग्रहम् बलानि हि ॥ ३१ ॥
 प्रतिग्रह इति स्वरूपो राजकार्यान्तरक्षमः ।
 तेन शून्यस्तु यो व्यूहः स भिन्न इव लक्ष्यते ॥ ३२ ॥
 जयार्थी न च युद्धित मतिमानप्रतिग्रहः ।
 यत्र राजा तंत्र कीषः कोषाधीनां हि राजता ॥ ३३ ॥
 योधेभ्यस्तु ततो दद्यात् किञ्चिहातुं(२) न युज्यते ।
 द्रव्यलक्ष्यं राजद्वाते तदर्हं तत्सुतार्दने ॥ ३४ ॥
 केनापतिवचे तद्वाहस्यादिमर्हने ।
 अथवा खलु युधेरन् पत्यश्चरथदन्तिनः ॥ ३५ ॥

१ निःशर्करा ग्रन्थरेखेति अ० । २ किं हि दातुमिति अ०, अ० च ।

यथा भवेदसम्बाधो व्याख्यामविनिवर्त्तने ।
 असङ्गरेण बुद्धेरन् सङ्गरः सङ्गलावहः ॥ ३६ ॥
 महासङ्गुलसुद्देषु संश्येरन्ततङ्गं ।
 अस्त्रस्य प्रतिशोऽधारो भवेत्तुः पुरुषास्त्रयः ॥ ३७ ॥
 इति कल्पगास्त्रयवास्त्रा विवेदाः कुच्छरस्य तु ।
 पादगोपा भवेत्तुषु पुरुषा दश पञ्च च ॥ ३८ ॥
 विधानमिति नागस्य विहितं स्वन्दनस्य च ।
 अनीकमिति विज्ञेयमिति कल्पगा नव हिपाः ॥ ३९ ॥
 तथानीकस्य रम्भुन्तु पञ्चधा च प्रचक्षते ।
 इत्यनीकविभागेन स्थापयेद व्यूहसम्पदः ॥ ४० ॥
 उरस्यक्षपचास्तु कल्पगनेतान् प्रचक्षते ।
 उरःकक्षो च पक्षो च मध्यं पृष्ठं प्रतिशहः ॥ ४१ ॥
 कोटी च व्यूहग्रास्त्रज्ञैः सप्ताङ्गो व्यूह उच्चते ।
 उरस्यक्षपचास्तु व्यूहोऽयं सप्रतिशहः ॥ ४२ ॥
 गुरोरेष च गुरुस्य कक्षाभ्यां परिवर्जितः ।
 तिष्ठेयुः चेनापतयः प्रवीरैः पुरुषैर्वृताः ॥ ४३ ॥
 अभेदेन च मुध्येरन् रक्षेयुष्य परस्तरं ।
 मध्यव्यूहे फल्गु सैन्यं मुहवस्तु जघन्यतः ॥ ४४ ॥
 युहं हि नायकप्राणं हन्ते तदनायकं ।
 उरसि स्थापयेत्तागान् प्रचक्षान् कक्षयो रक्षान् ॥ ४५ ॥
 हयांश पक्षयोर्व्यूहो मध्यभेदी प्रकौर्तितः ।
 मध्यदेशे हयानीकं रथानीकच्च कक्षयोः ॥ ४६ ॥
 पक्षयोश्च गजानीकं व्यूहोन्तर्भव्ययं स्मृतः ।

रथस्थाने हथान् हथात् पदातीच्च हथाश्चये ॥ ४७ ॥
 रथाभावे तु द्विरहान् व्यूहे सर्वदै दाष्टवेत् ।
 यदि स्याहण्डवाहुल्यगमाबाधः सम्भकीर्तितः ॥ ४८ ॥
 मण्डलासंहती भोगो दण्डस्ते बहुधा शृणु ।
 तिर्थग्रहस्त्रि दण्डः स्याद् भोगोऽन्याहस्तिरेव च ॥ ४९ ॥
 मण्डलः सर्वतोहस्तिः पृथग्रहस्तिरसंहतः ।
 प्रदरो दृढकोऽसद्धः चापो वै कुचिरेव च ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठः सुप्रतिष्ठश्च खेनो विजयसञ्जयौ ।
 विशालो विजयः शून्तो शूणाकर्णचमूमुखो ॥ ५१ ॥
 सर्वास्यो बलयस्ते दण्डभेदाश्च दुर्जयाः ।
 अतिक्रान्तः प्रतिक्रान्तः कक्षाभ्याच्चक्षपक्षतः ॥ ५२ ॥
 अतिक्रान्तस्तु पक्षाभ्यां चयोऽन्ये तद्विपर्यये ।
 पक्षोरस्यैरतिक्रान्तः प्रतिष्ठोऽन्यो विपर्ययः ॥ ५३ ॥
 शूणपक्षो धनुः पक्षो हिशूणो दण्ड जहूंगः ।
 हिगुणोन्तस्त्रिक्रान्तपक्षोऽन्यस्य विपर्ययः ॥ ५४ ॥
 हिचतुर्दण्ड इत्येते चेया लक्षणतः क्रमात् ।
 गोमूचिकाहिसञ्चारोशकटो मकारस्तथा ॥ ५५ ॥
 भोगभेदाः समाख्यातास्तथा पारिष्ठवङ्गकः ।
 दण्डपक्षो शुगोरसः शकटस्तद्विपर्यये ॥ ५६ ॥
 मकारो व्यतिकीर्णश्च शेषः कुञ्जरराजिभिः ।
 मण्डलव्यूहभेदो तु सर्वतोभद्रदुर्जयौ ॥ ५७ ॥
 अष्टानीको हितौयस्तु प्रथमः सर्वतोमुखः ।
 अर्द्धचन्द्रक जहूंगो वज्रभेदास्तु संहतेः ॥ ५८ ॥

तथा कर्कटशूद्री च काकपादी च गोविका ।
 चिचतुः पञ्चसैन्यानां ज्ञेया आकारमेहतः ॥ ५८ ॥
 दण्डस्व खुः सप्तदश व्यूहा हो मण्डलस्व च ।
 असहातस्व घट् पञ्च भोगस्यैव तु सङ्गरे ॥ ६० ॥
 पश्चादौनामधैकेन हत्या शेषैः परिच्छिपेत् ।
 उरसा वा समाहत्या कोटिभ्यां परिवेष्टयेत्^(१) ॥ ६१ ॥
 परे कोटी समाक्रम्य पश्चात्यासप्रतिप्रहात् ।
 कोटिभ्याञ्चधनं हत्यादुरसा च ग्रपौष्टयेत् ॥ ६२ ॥
 यतः फल्गु यतो भिन्नं यतसान्वैरधिष्ठितं ।
 ततसारिवलं हत्यादात्मनसोपहृष्टयेत् ॥ ६३ ॥
 सारं द्विगुणसारेण फल्गुसारेणपौष्टयेत् ।
 संहतस्व गजानीकैः प्रचण्डैर्दौरयेदलं ॥ ६४ ॥
 स्थात् कक्षपक्षोरस्यैश्च बत्तमानस्तु दण्डकाः ।
 तत्र प्रयोगो दण्डस्व खानन्तुर्येण दर्शयेत् ॥ ६५ ॥
 स्याइणसमपक्षाभ्यामतिक्रान्तः प्रदारकाः ।
 भवेत्पक्षकक्षाभ्यामतिक्रान्तो दृढः स्फृतः ॥ ६६ ॥
 कक्षाभ्यास्य ग्रतिक्रान्तव्यूहोऽसङ्गः अनुतो यथा ।
 कक्षपक्षावधः स्थाप्योरस्यैः क्रान्तस्व खातकाः ॥ ६७ ॥
 हो दण्डो बलयः प्रोक्तो व्यूहा रिपुविदारणः ।
 दुर्जयस्वतुर्वलयः शत्रीर्बलविमर्दनः ॥ ६८ ॥
 कक्षपक्षोरस्यैभीगो विषयं परिवर्तयन् ।

१ कोटिभ्यां पर्तिकल्पयेदिति ष०, अ० च ।

सर्वं चारी गोमूचिका शकटः शकटाकृतिः ॥ ६८ ॥
 विपर्स्ययेऽमरः प्रोक्तः सर्वं ग्राहकिमिदं कः ।
 स्यात् कञ्चपक्षोरस्यानामेकीभावस्तु मण्डलः ॥ ७० ॥
 चक्रपद्मादयो भेदा मण्डलस्य प्रभेदकाः ।
 एव च सर्वतोभद्रो वज्राक्षवरकाकवत् ॥ ७१ ॥
 अर्द्धचम्द्रस्य शृङ्गाटो छ्वचलो नामरूपतः (१) ।
 व्यूहा यथामूखं कार्याः शब्दाणां बलवास्त्वाः ॥ ७२ ॥
 अनिरुद्ध च । रामस्तु रावशं हत्वा अयोध्यां प्राप्तवान् द्विज ।
 रामोक्तनीत्येन्द्रजितं इतवांश्चाणः पुरा ॥ ७३ ॥

इत्यान्मेये महापुराणे रामोक्तराजनौतिर्नाम एकचत्वारिंश-
दधिकदिश्ततमोऽध्यायः ॥

१ अथाहवदपुस्तकानां सधे क० भा० चिकित्पुस्तकहये दखादिकतिपय-
युहानां विष्वु विन्यासैक्षण्यामयमीपे आकृतयः प्रदर्शिताः, परन्तु ता चप्रदाः । ता
यथा,—दद्युहस्य ००० । प्रदारकस्य ००० । दद्युहस्य ००० । असद्युहस्य
००० । खातक्युहस्य ००००००००० । वल्लयुहस्य ००००० ।
दुर्जययुहस्य ००००० । मोगयुहस्य ००००० । गोमूचिकायुहस्य ००००० ।
शक्तयुहस्य ००००००० । अमरयुहस्य ००००००० । उर्बतोभद्रयुहस्य ००००००० ।

अथ द्वित्वार्संशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

पुरुषलक्षणं ।

अनिरुद्धाच । राभीक्षीक्षा मया नौतिः स्त्रीसां राजन् वृणां वदे ।

लक्षणं वस्त्रमुद्रेण गर्भायोक्तं वद्या पुरा ॥ १ ॥

समुद्र उवाच । पुंसाच लक्षणं वस्त्रे स्त्रीवाहैव शुभाशुभं ।

एकाधिको हिशुक्ताव विग्रहोरस्तथैव च ॥ २ ॥

विचिकस्त्रिप्रलभ्व च चिभिर्व्याप्नोति यस्था ।

त्रिवलीमांस्त्रिविनतस्त्रिकालज्ञव सुव्रत ॥ ३ ॥

पुरुषः स्थाव्युलक्षणो विपुलव तथा चिषु ।

चतुर्षेष्वस्थाया यस्त तथैव च चतुःसमः ॥ ४ ॥

चतुर्क्षिक्षुष्टुर्दृष्टुः शुक्रकृष्णस्थायैव च ।

चतुर्गन्धस्तुर्क्षस्त्रिव च पञ्चसु ॥ ५ ॥

षष्ठुवतोऽष्टवंशव सप्तस्त्रेहो नवामलः ।

दृश्यमानो दृश्यमानो न्ययोधयरिमश्चलः ॥ ६ ॥

चतुर्दशस्त्रमहवः बोडशाच्चव शस्तते ।

धर्मीर्थकामसंयुक्तो धर्मी द्येकाधिको मतः ॥ ७ ॥

तारकाश्चां विना नेत्रे शुक्रदम्भो हिशुक्तकः ।

ग्रन्थोरस्त्रिवदे नाभिः सत्त्वस्त्रैकं द्रिकं स्मृतं ॥ ८ ॥

अनस्त्रया दद्या चान्तिर्मङ्गलाचारयुक्ता ।

श्रीचं सृहा लकार्पस्त्रमनायासव श्रीर्थता ॥ ९ ॥

विविकस्त्रिप्रसन्नः स्थाइषणे भुजयीर्नरः ।
 दिण्डेशजातिवर्गांश्च तेजसा यथसा श्रिया ॥ १० ॥
 व्याप्तोति यस्त्रिकव्यापी विवसीमाद्रस्त्रसौ ।
 उद्दरे बलयस्त्रिसौ नरन्दिविनतं शृणु ॥ ११ ॥
 देवतानां हिजानाच्च गुरुणां प्रणतस्तु यः ।
 धर्मार्थकामकालस्त्रिकालस्त्रिभिर्घीयते ॥ १२ ॥
 उरो ललाटं वक्षाच्च विविस्त्रीर्णो विलेखवान् ।
 हौ पाणी हौ तथा पाहौ ध्वजच्छत्रादिभिर्युतै ॥ १३ ॥
 अङ्गुखो हृदयं दृष्टं कटिः शस्त्रं चतुःस्तमं ।
 षष्ठ्यवत्यङ्गुलोत्सेधस्तुक्षिप्तप्रमाणतः ॥ १४ ॥
 द्रंष्टाद्यतस्त्रबन्द्राभास्तुःक्षणं वदामि ते ।
 नेत्रतारो भ्रुवौ श्मशुः क्षणाः केशास्त्रैव च ॥ १५ ॥
 नासायां वदने स्वेदे कक्षयोर्विडग्न्यकः ।
 क्षस्त्रं लिङ्गं तथा ग्रीवा जहौ स्थाइदङ्गस्त्रकं ॥ १६ ॥
 स्त्रास्त्राङ्गुलिपर्वाणि नस्त्रिभिर्दिजत्वः ।
 हनुनेत्रे ललाटे च नासा दीर्घा स्तनाम्तरं ॥ १७ ॥
 वक्षः कञ्चो नखा नासोन्तरं वक्षं हक्काटिका ।
 स्त्रिग्वास्त्रकेशदन्ताद्य लोम दृष्टिर्खास्त्र वाक् ॥ १८ ॥
 जान्वोर्वेष्टु पुष्टस्य वंशो हौ करनासयोः ।
 नेत्रे नासापुटो कण्ठो मेढ़ं पायुमुखेऽमलं ॥ १९ ॥
 जिङ्गोष्टे तालुनेत्रे तु हस्तपादौ नखास्त्राया ।
 शिश्रापवक्षं शस्त्रमेष्ट पद्माभा दश देहिनां ॥ २० ॥
 पाणिपादं मुखं ग्रीवा अवणे हृदयं शिरः ।

सलाटमुदरं पृष्ठं हहक्तः पूजिता हय ॥ २१ ॥
 प्रसारितभुजस्वेह मध्यमायहवान्तरं ।
 उच्छ्रायेण समं यस्य न्यग्नोधपरिमण्डलः ॥ २२ ॥
 पादो गुल्फौ स्फिचौ पार्श्वैः वड्ढयो हृषयो कुचौ ।
 कर्णोऽते सक्षिनी जहे इस्तो बाहू तथाच्चिष्ठौ ॥ २३ ॥
 चतुर्दशसमहन्त एतत्सामान्यती नरः ।
 विद्यासतुर्दश हात्मैः पश्येद्यः विष्णुशाक्षकः ॥ २४ ॥
 रुद्रं शिराततं गात्रमशुभं मांसवर्जितं ।
 दुर्गन्धिविपरीतं यच्छसान्त्वया प्रसन्नया ॥ २५ ॥
 धन्यस्य मधुरा वाणी गतिर्वत्तेभसविभा ।
 एककूपभवं दीम भये ददा सङ्खात् सङ्खात् ॥ २६ ॥
 इत्याम्बेदे महापुराणे पुरुषलक्षणं नाम हिचत्वारिंशदधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चिचत्वारिंशदधिकहिशततमोऽध्यायः ।

स्त्रीलक्षणम् ।

समुद्र उवाच । अस्ता स्त्री^(१) चाहसर्वाङ्गी मत्तमातङ्गगमिनी ।
 गुरुरुजघना या च मत्तपारावतेक्षणा ॥ १ ॥
 सुनीलकेशी तन्वाङ्गी विलोमाङ्गी मनोहरा ।

१ अभा स्त्री इति अ० ।

समभूमिस्यु श्री पादो संहतो च तथा स्तंबो ॥ २ ॥
 नाभिः प्रदद्विषावस्त्वा गुह्यमध्यतथपचवत् ।
 गुहफौ निगुडौ मध्येन नाभिरङ्गुठमानिका ॥ ३ ॥
 जठरज्ञ प्रसन्नच्छ रीमरुचा न शोभना ।
 नर्दद्वचनदीनान्त्री न सदा^(१) कलहप्रिया ॥ ४ ॥
 न लोलपा न दुर्भाषा शुभा देवादिपूजिता ।
 गण्डेन्द्रधूकपुष्पामैनं शिराला न लोमशा ॥ ५ ॥
 न संहतभ्रूकुटिला पतिप्राणा पतिप्रिया ।
 अलक्षणापि लक्षणा यत्राकारस्तो गुणः^(१) ॥ ६ ॥
 भुवहृगिठिका यस्या न सृशेष्टुवुरेव सा ।

इत्यान्ते महापुराणे स्तोत्राणां नाम विचलारिंशदद्विक-
 हिततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्लक्ष्मारिंशदद्विकद्वितीयोऽध्यायः ।

चामरादिलक्षणम् ।

अनिदवाच । चामरी रुक्मादखोऽध्यः क्षमं राज्ञः प्रशस्यते ।
 हंसपद्मैर्विरचितं मयूरस्य शक्त्य च ॥ १ ॥
 पद्मैर्वर्य बलाकाया न कार्यं मिश्रपञ्चकैः ।

१ न शब्देवि २० ।

२ जठरभित्यादिः, ततो गुणा इत्यनः पाठः
 २० अ० पुष्टाकहृषे नासि ।

चतुरस्त्रं ब्राह्मणस्य हृतं राज्ञव शक्तवां ॥ २ ॥
 चिच्छतुः पञ्चपट् सप्तश्चष्टपर्वत् दण्डकः ।
 भद्रासनं क्षीरहृष्टैः पञ्चाशदङ्गुलोच्छयैः (१) ॥ ३ ॥
 विस्तारेण चिह्नस्त्रं (२) स्वात् सुवर्णाद्यैष चित्रितं ।
 भ्रनुद्रव्यतयं लोहं शृङ्गं दारु हिजोन्तम् ॥ ४ ॥
 ज्याद्रव्यचित्रयस्त्रैव वंशभङ्गत्वचस्त्रादा ।
 दारुचापप्रमाणन्तु चेष्टं हस्तचतुष्टयं ॥ ५ ॥
 तदेव समहौनन्तु प्रोक्तां मध्यकनीयसि ।
 मुष्टिग्राहनिमित्तानि मध्ये द्रव्याणि कारयेत् ॥ ६ ॥
 स्वल्पकोटिस्त्रवचा शृङ्गं शार्ङ्गलोहमये हिज ।
 कामिनीमूलताकारा कोटिः कार्या सुसंयता ॥ ७ ॥
 पृथग्वा विप्र मिश्रं वा लोहं शार्ङ्गन्तु कारयेत् ।
 शृङ्गं समुचितं कार्यं रक्षविन्दुविभूषितं ॥ ८ ॥
 कुटिलं स्फुटितस्त्रापं सच्छिद्रस्त्रं न शस्यते ।
 सुवर्णं रजतं ताम् क्षणाद्यो धनुषि स्मृतं ॥ ९ ॥
 माहिषं शारभं शार्ङ्गं दोहिषं वा धनुः शुभं ।
 चन्दनं वेतसं सालं धावलङ्गुभन्तरः ॥ १० ॥
 सर्वं चेष्टं धनुर्वश्चर्यृहीतैः शरदि चितैः ।
 पूजयेत्तु धनुः (३) खण्डगमन्वेष्टलीकायमोहनैः ॥ ११ ॥
 अयसस्वाथ वंशस्य शरसाप्यशरस्य च ।
 ऋजवो हेमवार्णभाः ऊयुञ्जिष्ठाः सुपत्रकाः ॥ १२ ॥

१ चतुरस्त्रमित्यादिः, पञ्चाशदङ्गुलोच्छयैरित्यनः पाठः अ० पुस्तके नाचि ।

२ दण्डकमिति ठ० ।

३ पूजयेत्तदुर्दुरिति ग०, घ०, अ० च ।

रुक्मपुड्ड्खाः सुषुहासे तैलधौताः सुवर्णकाः ।
 याचायामभिषेकादौ यजेहाणधनुर्मुखान् ॥ १३ ॥
 सपताकास्तस्त्राहसांवत्सरकरावृपः ।
 ब्रह्मा वै मित्रशिखरे स्वर्गगङ्गातटेऽयजत् ॥ १४ ॥
 लोहदैत्यं स दृष्ट्य विज्ञं यज्ञे तु चिन्तयन् ।
 तस्य चिन्तयतो वङ्गीः पुरुषोऽभूद्भूलौ महान् ॥ १५ ॥
 ववन्देऽजच्छ तम्देवा अभ्यनन्दन्त हर्षिताः^(१) ।
 तस्मात्त नन्दकाः^(२) खड्गो देवीको हरिरथहीत् ॥ १६ ॥
 तं जग्राह श्वन्देवो^(३) विकीर्षः क्षात्र्यपद्यत ।
 खड्गो नौलो रक्षसुष्टिस्तोऽभूद्भूतवाहकाः ॥ १७ ॥
 दैत्यः स गदया देवान् द्रावयामास वै रणे ।
 विष्णुना खड्गच्छिकानि दैत्यगामाणि भूतले ॥ १८ ॥
 पतितानि तु संस्थर्याचन्दकस्य च तानि हि ।
 लोहभूतमनि सर्वाणि हत्वा तस्मै हरिवरं ॥ १९ ॥
 दहौ पवित्रमङ्गले आशुधाय भवेत्तुवि ।
 हरिप्रसादाद् ब्रह्मापि विना विज्ञं हरिं प्रभुं ॥ २० ॥
 पूजयामास यज्ञेन वक्ष्यो खड्गलक्षणं ।
 खटीखट्टरजाता ये दर्शनीयास्तुते स्मृताः ॥ २१ ॥
 कायच्छिदस्वार्षिकाः स्तुदाः सूर्पारकोऽवाः ।
 तौश्चाम्शेदसहा वज्ञासौश्चाः स्तुशाङ्कदेशजाः ॥ २२ ॥
 शतार्षमङ्गुलानास्त्र चेष्ट खड्गं प्रकौर्त्तिं ।

१ लोहदैत्यभित्यादिः; हर्षिता इत्यनः पाठः २ तस्मानु नन्दक इति ष०, अ० ४ ।
 अ० पुष्के नालि । ३ महादेव इति अ० ।

तदर्थं मध्यमं ज्ञेयं ततो हीनं न धारयेत् ॥ २३ ॥
 हीर्वं सुमधुरं शब्दं यस्य खण्डगस्य सत्तम ।
 किञ्चिष्टौ सहश्रवस्य धारणं चेष्टमुच्चते ॥ २४ ॥
 खण्डगः पश्यपलाशायो मण्डलाग्रव शस्यते ।
 करवौरदलायाभो छतगन्धो विष्टप्रभः ॥ २५ ॥
 समाङ्गलस्याः शस्यन्ते द्रष्टाः खण्डनेत्रु लिङ्गवत् ।
 काकीलूकसवर्णाभा विषमास्ते न शोभनाः ॥ २६ ॥
 खण्डगे न पश्येह दन्तमुच्छिष्टो न सृग्रेदसि ।
 मूर्खं जातिं न कथं वेदिषि कुर्यात् शीर्षके ॥ २७ ॥
 इत्याम्लेये महापुराणे प्रायुधलक्षणादिर्नाम चतुष्पत्वारिं-
 शदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

चथ पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

रत्नपरीक्षा ।

अमित्युवाच । रत्नानां लक्षणं वज्रे रत्नं धार्यमिदं वृपैः ।
 वज्रं मरकतं रत्नं पश्यरागज्ञ मौक्तिकं ॥ १ ॥
 इन्द्रनीलं महानीलं वैदूर्यं गन्धशस्यकं ।
 अन्द्रकान्तं सूर्यवान्तं स्फटिकं पुष्करं तथा ॥ २ ॥

कर्केतनं पुष्टरागं तथा ज्योतीरसं हिंज ।
 स्फटिकं राजपद्मस्त तथा राजमयं शुभं ॥ ३ ॥
 सौगन्धिकं तथा गणं शङ्खब्रह्ममयं तथा ।
 गोमेदं वधिराच्छ तथा भज्ञातकं हिंज ॥ ४ ॥
 धूलौं मरकतचैव तुथकं सौसमेव च ।
 पौलुं प्रवालकचैव गिरिवज्ञं हिजोत्तम ॥ ५ ॥
 भुजङ्गममणिचैव तथा वज्रमणिं शुभं ।
 टिहिमस्त तथा पिण्डं भास्तरस्त तथोत्पलं ॥ ६ ॥
 सुवर्णप्रतिबद्धानि रद्धानि श्रीजयादिके ।
 अन्तःप्रभलं वैमस्तं सुसंख्यानत्वमेव च ॥ ७ ॥
 सुधार्या नैव धार्यास्तु निष्प्रभा मलिनास्तथा ।
 खण्डाः सशर्करा ये च प्रशस्तं वज्रधारणम् ॥ ८ ॥
 अन्धस्तररति यद्ब्रह्ममेदं विमलं च यत् ।
 षट्कोणं शक्रचापामं लघु चार्कनिभं शुभम् ॥ ९ ॥
 शुकपञ्चनिभः स्त्रिघः कान्तिमान्विमलस्तथा ।
 स्तर्णचूर्णनिभैः स्त्रुत्यैरकतश्च विन्दुभिः ॥ १० ॥
 स्फटिकजाः पद्मरागाः स्थू रागवन्तोऽतिनिर्मलाः ।
 जातवङ्गा भवन्तीह कुरुविन्दसमुङ्गवाः ॥ ११ ॥
 सौगन्धिकोत्था काषाया मुक्ताफलास्तु शक्तिजाः ।
 विमलास्तेभ्य उत्कृष्टा ये च शङ्खोङ्गवा मुने ॥ १२ ॥
 नागदन्तभवाद्याग्याः कुञ्चशूकरमत्स्यजाः ।
 विष्णुनागभवाः श्रेष्ठा मौक्तिकं मेघजं वरं ॥ १३ ॥
 हत्तलं शुक्रता खाच्छंग महस्तं मौक्तिके गुणाः ।

इन्द्रनीलं शुभं ज्वीरे राजते भाजतेऽधिकं^(१) ॥ १४ ॥
 रक्षयेत् स्वप्रभावेण तममूर्खं विनिहिंश्चेत् ।
 नीलरक्तं तु वैदूर्यं चेष्टं हारादिकं भजेत्^(२) ॥ १५ ॥
 इत्थान्नेये महापुराणे रक्षपरीक्षा नाम पञ्चत्वारिंश-
 दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्ययः ।

—१०:—

वासुलक्षणं ।

अग्निरुद्वाच । वासुलक्ष्मि प्रवस्थामि विप्रादीनां च भूरिह ।
 खेता रक्ता तथा पौता क्षणा चैव यथाक्रमम् ॥ १ ॥
 घृतरक्ताक्रमद्यानां गन्धाठगा वसतस्तु भूः ।
 मधुरा च कषाया च अग्नाद्युपरसा क्रमात् ॥ २ ॥
 कुशैः शरैस्तथाकाशैर्दूर्वाभिर्या च संचिता ।
 प्रार्च विप्रांशु निःश्लायां खातपूर्वन्तु कल्पयेत् ॥ ३ ॥
 चतुःषष्ठिपदं कल्पा मध्ये ब्रह्मा चतुर्थदः ।
 प्राक् तेषां वै गृहस्तामौ कथितस्तु तथार्थमा ॥ ४ ॥
 दक्षिणेन विवस्तांशु मित्रः पश्चिमतस्तथा ।
 उद्गमहीधरश्चैव आपवस्त्रौ च वक्षिगे ॥ ५ ॥
 सावित्रश्चैव सविता जयेन्द्री नैऋतेऽनुधौ ।

१ भाजते स्थितमिति ४०, अ० च । २ भवेद्विति ८०, अ० च ।

कुद्रव्याधी च वायव्ये पूर्वादो कीषगाहहिः ॥ ६ ॥
 महेन्द्रस रविः सत्यो भृशः^(१) पूर्वेऽव दक्षिणे ।
 गृहचतोऽर्थमधृतौ गन्धर्वाशाथ वारुणे ॥ ७ ॥
 पुष्पदन्तोऽसुरासैव वरुणो यज्ञ एव च ।
 सौम्ये भज्ञाटसोमी च अदितिर्धनदस्तथा ॥ ८ ॥
 नागः करय हृष्णे अष्टो दिशि दिशि सृताः ।
 आद्यन्तो तु तथोदैवी प्रोक्तावत गृहेष्वरी ॥ ९ ॥
 पञ्चन्यः प्रथमो देवो द्वितीयश करयहः ।
 महेन्द्ररविसत्यास भृशोऽव गगनस्तथा ॥ १० ॥
 पवनः पूर्वतस्यैव अन्तरीक्षधनेष्वरौ ।
 आन्वेये चाथ नैर्जल्ये गृगसुश्रीवक्तौ सुरो ॥ ११ ॥ ।
 रोगो मुख्यस वायव्ये दक्षिणे पुष्पविलहौ ।
 गृहचतो यमभृशौ गन्धर्वी नागपैद्रकः ॥ १२ ॥
 पाप्ये हौवारिकसुश्रीवी पुष्पदन्तोऽसुरो जलं ।
 यज्ञा रोगस शोषस उत्तरे नागराजकः ॥ १३ ॥
 सुख्यो भज्ञाटशशिनौ अदितिस कुवेरकः ।
 नागो हुताशः चेष्ठो वै^(२) शक्रसुव्यौ च पूर्वतः ॥ १४ ॥
 दक्षे गृहचतः पुष्प आप्ये सुश्रीव उत्तमः ।
 पुष्पदन्तो द्युदग्दारि भज्ञाटः पुष्पदन्तकः ॥ १५ ॥
 शिलेष्टकादिविन्यासं मन्त्रैः प्रार्च्छुरांश्वरेत् ।
 नन्दे नन्दय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया सह ॥ १६ ॥

१ भुगुरिति अ० ।

२ नागो उत्ताशः चेष्ठ इति अ०, अ० च ।

जये भार्गवदायादे प्रजानाश्चयमावह^(१) ।
 पूर्णेऽङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुत्व माँ ॥ १७ ॥
 भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रा मतिं मम ।
 सवदौजसमायुक्ते सर्वरक्षोषवैर्यैते ॥ १८ ॥
 रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ।
 प्रजापतिसुते देवि चतुरस्ते महीमये ॥ १९ ॥
 सुभगे सुव्रते भद्रे गृहे काश्यपि रम्यताँ ।
 पूजिते परमाचार्येंगम्भमालैरलङ्घृते^(२) ॥ २० ॥
 भवभूतिकरे देवि गृहे भार्गवि रम्यताँ ।
 अव्यङ्गे चाच्छते पूर्णे मुनेरङ्गिरसः सुते ॥ २१ ॥
 इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्टाङ्गारथाम्यहं ।
 देशस्त्रामिपुरस्त्रामिगृहस्त्रामिपरिष्ठे ॥ २२ ॥
 मनुष्यधनहस्त्यश्वपद्महृषिकरौ भव ।
 गृहप्रवेशेऽपि तथा शिलान्यासं समाचरेत् ॥ २३ ॥
 उत्तरेण शुभः प्राचो वटः प्राक् सादृ गृहादितः ।
 उदुम्बरस्तयस्येन पश्चिमेऽम्बुद्ध्य उत्तमः ॥ २४ ॥
 वामभागे तथोद्यानं कुर्याहासं गृहे शुभं ।
 साथं प्रातस्तु घर्मासौ शीतकाले दिनान्तरे ॥ २५ ॥
 वर्षारात्रे भुवः शोषे सेत्तव्या रोपितहृष्माः ।
 विहङ्गाष्टतसंयुक्तान् वेचयेच्छौतवारिणा ॥ २६ ॥
 फलनाशे कुलत्वैश्च माषेमुहैस्तिलैयैवैः ।

१ विप्रादां जयमावहेति ४० ।

२ गम्भमालैरलङ्घृतैरिति ५०, ४० ४ ।

दृतश्चौतपयःसेकः फलपुष्टाय सर्वदा ॥ २७ ॥
 मत्स्याभसा तु सेकेन दृहिभवति शाखिनः ।
 पाविकाजसङ्कचूर्णं यवचूर्णं तिष्ठानि च ॥ २८ ॥
 गोमांससुदकच्छेति सप्तरात्रं निधापयेत् ।
 उक्तेकां सर्वदृक्षाणां फलपुष्टादिदृहिदं ॥ २९ ॥
 मत्स्योदकेन शीतेन आम्बाणां सेक इष्टते^(१) ।
 प्रशस्तं चायशोकानां कामिनीपादताडनं ॥ ३० ॥
 खर्जूरनारिकेलादेलवणाद्विवर्वद्विनं ।
 विडङ्गमत्स्यमांसाद्धिः सर्वेषां देहदं शमं ॥ ३१ ॥
 इत्याम्भेदे महापुराणे वास्त्वादिनाम षट्चत्वारिंशदधि-
 कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—१०—

पुष्टादिपूजाफलं ।
 अभिरवाच । पुष्टैसु पूजनादिषुः सर्वकार्येषु सिद्धिदः ।
 मालतौ भजिका यूधी पाटसा करवीरकं ॥ १ ॥
 पावन्तिरतिसुक्तस्थ^(२) कर्णिकारः क्षुररण्टकः ।

१ सेक उच्चते इति च ० ।

२ पावन्तिकातिसुक्तच्छेति च ० ।

कुमकस्तगरो नौपो वाशो वर्वरमणिका ॥ २ ॥
 अशोकस्त्रिलकः कुन्दः पूजायै स्वात्तमालजं ।
 विस्तपचं अमोपचं पद्मं भृङ्गरजस्य तु ॥ ३ ॥
 तुलसीकालतुलसीपचं वासकमर्च्छने ।
 केतकीपचमुच्चं च पद्मं रत्नोत्यसादिकं ॥ ४ ॥
 नार्कनीमध्यकहास्त्री पूजने गिरिमणिका ।
 कौटनं शालमलौपुष्टं काश्टकारीभवन्नहि ॥ ५ ॥
 ष्टुतप्रस्तेन विष्णोस्य खानझोकोटिसत्पत्तं ।
 आठकेन तु राजा स्यात् ष्टुतच्छीरैर्हिंवं ब्रजेत् ॥ ५ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे पुष्टादिपूजाफलं नाम सप्तत्वारिंश-
 दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टुत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

धनुर्वेदः ।

अग्निरवाच । चतुष्पादं धनुर्वेदं वदे पञ्चविधं हिज ।
 रथनागाम्बपत्तीनां योधांश्चाश्रित्य कौर्त्तिं ॥ १ ॥
 यन्मसुत्तं पाणिमुक्तं मुक्तसम्भारितं तथा ।
 अमुक्तं बाहुयुक्तं पञ्चधा तत् प्रकौर्त्तिं ॥ २ ॥
 तत्र शस्त्राम्बसम्पत्त्वा हिविधं परिकौर्त्तिं ।

अहजुमायविभेदेन भूयो हिविधसुच्चते ॥ ३ ॥
 क्षेपणी चापयन्नाद्यैर्न्तसुक्तं प्रकौर्त्तिं ।
 शिखातोमरयन्नाद्यं पाणिसुक्तं प्रकौर्त्तिं ॥ ४ ॥
 मुक्तसन्धारितं ज्ञेयं प्रासाद्यमपि यद्वेत् ।
 खड्गादिकमसुक्तच नियुक्तं विगतायुधं ॥ ५ ॥
 कुर्याद्योग्यानि प्रादाणि योद्युमिच्छुर्त्तिंतश्चामः ।
 धनुःश्रेष्ठानि शुद्धानि प्रासमध्यानि तानि च ॥ ६ ॥
 तानि खड्गजघन्यानि बाहुप्रत्यवराणि च ।
 धनुर्वेदे गुरुर्विग्रः प्रोक्तो वर्णहयस्य च ॥ ७ ॥
 युद्धाधिकारः शूद्रस्य स्त्रयं व्यापादि शिक्षया ।
 देशस्यैः शङ्करै राज्ञः कार्या युजे सहायता ॥ ८ ॥
 अङ्गुठगुल्फपास्तङ्गः श्लिष्टाः स्युः सहिता यदि ।
 दृष्टं समपदं स्थानमेतत्तद्विषयतस्तथा ॥ ९ ॥
 वाह्नाङ्गुलिस्थितौ पादौ स्त्रवजानुबलावुभौ ।
 चिवितस्त्रयन्तरास्तानमेतदैशाख्यसुच्चते ॥ १० ॥
 हंसपङ्क्त्याकृतिसमे दृश्येते यद जानुनी ।
 चतुर्वितस्त्रिविच्छिन्ने तदेतमरण्डलं स्मृतं ॥ ११ ॥
 हलाकृतिमयं यज्ञ स्त्रवजानूरुदक्षिणं ।
 वितस्यः पञ्च विस्तारे तदालौढं प्रकौर्त्तिं ॥ १२ ॥
 एतदेव विपर्यस्तं प्रव्यालौढमिति स्मृतं^(१) ।
 तिर्यग्भूतो भवेहामो दक्षिणोऽपि भवेष्टजुः ॥ १३ ॥
 गुल्फौ पाण्डिग्नहो चैव स्थितौ पञ्चाङ्गुलान्तरौ ।

१. प्रत्यालौढं प्रकौर्त्तिं तजिति ज० ।

स्थानं जातं भवेदेतद् हादशाङ्कुलमायतं ॥ १४ ॥
 करजुआनुभवेहामो दक्षिणः सुप्रसारितः ।
 अथवा दक्षिणस्तातु कुञ्जं भवति निश्चलं ॥ १५ ॥
 दण्डायतो भवेदेष चरणः सह जागुना ।
 एवं विकटसुहिटं हिहस्तान्तरमायतं ॥ १६ ॥
 जागुनी द्विगुणे स्थातामुक्तानो चरणावुभौ ।
 अनेन विधियोगेन सम्पुटं परिकौर्तितं ॥ १७ ॥
 किञ्चिहिवर्त्तितो पादो समदण्डायतो स्थिरो ।
 दृष्टमेव यथान्यायं षोडशाङ्कुलमायतं ॥ १८ ॥
 स्वस्तिकेनाच कुर्वीत प्रणामं प्रथमं हिज ।
 कार्मुकं गृह्ण वामेन वाणं दक्षिणेन तु ॥ १९ ॥
 वैश्वर्ये यदि वा जाते स्थितौ वाप्यथवायतौ ।
 गुणान्तर्नु ततः क्लिवा कार्मुके प्रियकार्मुकः ॥ २० ॥
 अधःकटिन्तु धनुषः फलदेशन्तु पत्रिणः ।
 धरण्डां स्थापयित्वा तु तोलयित्वा तथैव च ॥ २१ ॥
 भुजाभ्यामच कुञ्जाभ्यां प्रकोष्ठाभ्यां शुभव्रत ।
 यस्य वाणं धनुः श्रेष्ठं पुष्टदेशे च पत्रिणः ॥ २२ ॥
 विन्यासो धनुषस्त्रैव हादशाङ्कुलमन्तरं ।
 ज्यया विशिष्टः कर्त्तव्यो नातिहीनो न चाधिकः ॥ २३ ॥
 निवेश्य कार्मुकं नाभ्यां नितम्बे शरसङ्घरं ।
 उत्क्षिपेदुत्थितं हस्तमन्तरेणाक्षिकर्णयोः ॥ २४ ॥
 पूर्वण सुषिना याम्भस्तनामे दक्षिणे शरः ।
 हरणन्तु ततः क्लिवा शीघ्रं पूर्वं प्रसारयेत् ॥ २५ ॥

नाभ्यन्तरा नैव वाहा नोर्धिका नाधरा तथा ।
 न च कुञ्जा न चोत्ताना न चला नातिवेष्टिता ॥ २६ ॥
 समा खर्यगुणोपिता पूर्वदण्डभिव खिता ।
 क्वादयिला ततो लक्ष्यं पूर्वेणानेन मुष्टिना ॥ २७ ॥
 उरसा तूल्यितो यन्ता चिकोणविनतस्थितः ।
 स्त्रसांशे निश्चलमौवो मयूराच्छितमस्तकः ॥ २८ ॥
 स्त्राटनासावक्षांसाः कुर्युरप्यसमभवेत् ।
 अन्तरं चग्नुलं ज्ञेयं चिवुकस्यांसकस्य च ॥ २९ ॥
 प्रथमन्तरग्नुलं ज्ञेयं हितीये इग्नुलं सूतं ।
 द्वतीयेऽग्नुलमुहिष्टमायतच्छिवुकांसयोः ॥ ३० ॥
 गृहीत्वा सायकं पुष्टात्तर्जन्याङ्गुष्ठकोन तु ।
 अनामया पुनर्गृह्य तथा मध्यमयापि च ॥ ३१ ॥
 तावदाकर्षयेद्गायावदायः सुपूरितः ।
 एवं विधमुपक्रम्य मोक्षव्यं विधिवत् खगं ॥ ३२ ॥
 द्विष्टमुष्टिहतं लक्ष्यं भिन्नाहाणेन सुव्रत ।
 सुक्ष्मा तु^(१) पश्चिमं हस्तं चिपेहेगेन पृष्ठतः ॥ ३३ ॥
 एतदुच्छेदमिच्छस्ति ज्ञातव्यं हि त्वया हिज ।
 कूर्परन्तदधः कार्यमाकृष्ट तु धरुष्टता ॥ ३४ ॥
 जर्हं विमुक्तके कार्ये लचमिष्टन्तु मध्यमं ।
 शेषं प्रक्षाणं विज्ञेयं धनुःशास्त्रविशारदैः ॥ ३५ ॥
 ज्येष्ठसु सायको ज्ञेयो भवेहादशसुष्टयः ।

१ त्वयका तु रजि अ० ।

एकादश तथा मध्यः कनीयान्दशसुष्ठवः ॥ ३६ ॥
 चतुर्वर्षं धनुः श्रेष्ठं चयः सार्विक्तु मध्यमं ।
 कनीयसु चयः प्रोक्तं निव्वमेव पदातिनः ॥ ३७ ॥
 अस्ते रथे गजे श्रेष्ठे तदेव परिकीर्तिं ।
 इत्याम्बेदे महापुराणे धनुर्वेदो नाम अष्टचत्वारिंशद-
 धिक्द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथोनपच्चाश्चदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:○:—

धनुर्वेदकथनं ।

अग्निरवाच । पूर्णायतं द्विजः कल्वा ततो मांसैर्गदायुधान् ।
 सुनिर्धातं धनुः कल्वा यज्ञभूमौ विधापयेत् ॥ १ ॥
 ततो वाणं समागृह्ण दंशितः सुसमाहितः ।
 तूणमासाद्य बध्नीयाद्वां कक्षाच्च दक्षिणाम् ॥ २ ॥
 विलक्ष्यमपि तदाणं तद्र चैव सुसंस्थितं ।
 ततः समुद्दरेद्वाणं तूणाहक्षिणपाणिना ॥ ३ ॥
 तेनैव सहितं मध्ये शरं सङ्कृत्य धारयेत् ।
 वामहस्तेन वै कक्षां धनुस्त्रात्सुदरेत् ॥ ४ ॥
 अविषष्मतिभूत्वा गुणे पुष्टं निवेशयेत् ।
 सम्पौड्य सिंहकर्णेन पुष्टे नापि समे दृढं ॥ ५ ॥

वामकर्णीपविष्टच्च फलं वामस्य धारयेत् ।
 वर्णान् मध्यमया तत्र वामाङ्गुल्या च धारयेत् ॥ ६ ॥
 मनो लक्ष्यगतं क्षत्वा सुष्ठिना च विधानवित् ।
 दक्षिणे गाच्चभागे तु क्षत्वा वर्णं विमोक्षयेत् ॥ ७ ॥
 लक्ष्माटपुटसंस्थानं दण्डं लक्ष्ये निवेशयेत् ।
 आकृत्य ताङ्गेत्तच चन्द्रकं षोडशाङ्गुलम् ॥ ८ ॥
 मुक्ता वाणं ततः पश्चादुख्याशिक्षस्तदा तया ।
 निग्नहौयान् मध्यमया ततोङ्गुल्या पुनः पुनः ॥ ९ ॥
 अच्चिलक्ष्यं क्षिपेत्तूषाच्चतुरस्तच्च दक्षिणम् ।
 चतुरस्तगतं वेधमभ्यसेच्चादितः स्थितः ॥ १० ॥
 तस्मादनन्तरं तौक्ष्यं पराहृत्तं गतच्च यत् ।
 निज्ञमुवतवेधच्च अभ्यसेत् क्षिप्रकल्पतः ॥ ११ ॥
 वेधस्थानेष्वयैतेषु सत्स्य पुटकाद्वनुः ।
 हस्तावापशतैश्चिन्नैस्तर्जयेहुस्तरैरपि ॥ १२ ॥
 तस्मिन्(१) वेधगते विप्र हे वेधे हृष्टसञ्ज्ञके ।
 हे वेधे हुष्करे वेधे हे तथा चित्रहुष्करे ॥ १३ ॥
 न तु निज्ञच्च(२) तौक्ष्यच्च हृष्टवेधे प्रकौर्तिते ।
 निज्ञं हुष्करमुहिष्टं वेधमूर्हं गतच्च यत् ॥ १४ ॥
 मसकायनमध्ये तु चित्रहुष्करसञ्ज्ञके ।
 एवं वेधगणहृत्वा दक्षिणेतरेण च ॥ १५ ॥
 आरोहेत् प्रथमं वौरो जितलक्ष्मतो नरः ।
 एष एव विधिः प्रोक्तस्तच्च हृष्टः प्रयोक्तृभिः ॥ १६ ॥

१ अस्मिन्निति छ०, छ०, अ० च ।

२ निज्ञतेति छ०, अ० च ।

अधिकं भ्रमणं तस्य तस्मादवेधात् प्रकौर्त्तितम् ।

लस्यं स योजयेत्तत्र पविपचगतं दृढम् ॥ १७ ॥

भ्रान्तं प्रचलितस्त्रैव स्थिरं यश्च भवेदति ।

समन्तात्ताडयेद् भिन्न्याच्छेदयेहरथयेदपि ॥ १८ ॥

कर्मयोगविधानज्ञो ज्ञात्वैवं विधिमाचरेत् ।

मनसा चक्षुषा दृष्ट्या योगशिल्प्यमं जयेत् ॥ १९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्बद्दो नामोनपच्चाशदधिक-

द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पच्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०१०—

धनुर्बद्दकथनम् ।

अग्निरुद्वाच । जितहस्तो जितमतिर्जितदृग्लक्ष्यसाधकः ।

नियतां सिद्धिमासाद्य ततो वाहनमारुहेत् ॥ १ ॥

दशहस्तो भवेत् पाशो हृत्तः करमुखस्तथा ।

गुणकार्पासमुच्चानां भङ्गस्यायुर्कवर्चिणाम् ॥ २ ॥

अन्येषां सुट्ठानात्त्र सुक्रतं परिवेष्टितम् ।

तथा विश्वतसमं पाशं बुधः कुर्यात् सुवर्त्तितम् ॥ ३ ॥

कर्तव्यं शित्तकैस्तस्य स्थानं कक्षासु वै तदा ।

वामहस्तेन सङ्घृत्य दक्षिणेनोदरेत्ततः ॥ ४ ॥

कुण्डलस्याकृतिं ज्ञात्वा भ्राम्यैकं मस्तकोपरि ।

चिपेत् तूणमये तर्णु पुरुषे चर्मवेष्टिते(१) ॥ ५ ॥
 बल्गिते च म्लुते चैव तथा प्रवजितेषु च ।
 समयोगविधिं क्लत्वा(२) प्रयुज्जीत सुशिक्षितम् ॥ ६ ॥
 विजित्वा तु यथान्वयं ततो बन्धं समाचरेत् ।
 कट्टाख्वाङ्गा ततः खड्गं वामपाञ्चावलम्बितम् ॥ ७ ॥
 दृढं विशृष्ट्वा वामेन निष्कर्षेहक्षिणेन तु ।
 घडङ्गुलपरीणां सप्तहस्तसमुच्छ्रितं ॥ ८ ॥
 अयोमयः शलाकाश वर्माणि विविधानि च ।
 अर्द्धहस्ते समे चैव तिर्थगूर्जगतं तथा ॥ ९ ॥
 योजयेहिधिना येन तथात्वङ्गदतः शृणु ।
 तूणचर्मावनद्वाङ्गं स्थापयित्वा नवं दृढं ॥ १० ॥
 करेणादाय लगूडं दक्षिणाङ्गुलकं नवं ।
 उद्यम्य घातयेद्यस्य नाशस्तेन शिशीर्दृढं ॥ ११ ॥
 उभाभ्यामय हस्ताभ्यां कुर्यात्तस्य निपातनं ।
 अक्ली श्रेन ततः कुर्वन् बधे सिद्धिः प्रकीर्तिता ॥ १२ ॥
 वाहानां अमकरणं प्रचारार्थं पुरा तव ।

इत्याम्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नाम पञ्चाशदधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

१ चर्मवेष्टिते इति ८० ।

२ शास्त्रेति ३० ।

अथैकपञ्चाशदधिकदिग्दततमोऽध्यायः ।

—000—

धनुष्वेदकष्टं ।

अग्निरवाच । भ्रात्सुद्धाक्षमाविष्माप्नुतं विष्णुतं स्तुतं ।

सम्यातं समुदीशस्त्रं श्वेनपातमयाकुलं ॥ १ ॥

उद्बूतमवधूतस्त्रं सव्यं दक्षिणमेव च ।

अनालक्षितविस्फोटो करालेन्द्रमहासखौ(१) ॥ २ ॥

विकरालनिपातो च विभीषणभयानकौ ।

समयार्द्धतीयांशपादपादार्द्धवारिजाः ॥ ३ ॥

प्रत्यालौढमयालौढं वराहं लुलितन्तथा ।

इति इच्छिंश्तो ज्ञेयाः खण्डगचर्मविधौ रणे ॥ ४ ॥

परावृत्तमपावृत्तं गृहीतं लघुसञ्ज्ञितं ।

जर्हात् क्षिप्तमधः क्षिप्तं सन्धारितविधारितं ॥ ५ ॥

श्वेनपातं गजपातं ग्राहयान्नन्तर्येव च ।

एवमेकादशविधा ज्ञेयाः पाशविधा रणाः ॥ ६ ॥

ऋग्वायतं विशालस्त्रं तिर्थ्यग्भामितमेव च ।

पञ्चकर्म विनिर्हिष्टं व्यस्ते पाशे महामभिः ॥ ७ ॥

छेदनं भेदनं पातो भ्रमणं शयनं(२) तथा ।

विकर्त्तनं कर्त्तनञ्च चक्रकर्मदमेव च ॥ ८ ॥

आस्फोटः चेडनं भेदस्त्रासान्देलितको तथा ।

१ करालेन्द्रमहारिविति क०, अ०, ठ० च । २ शमनमिति उ०, अ०, ठ० च ।

शूलकर्माणि जानौहि ब्रह्माघातसञ्चितं ॥ ६ ॥
 दृष्टिघातं भुजाघातं पार्खघातं हिजोत्तम ।
 क्षजुपक्षेषुणा पातं तोमरस्य प्रकौर्तिं ॥ १० ॥
 आहतं विप्र गोमूत्रप्रभूतझमलासनं ।
 ततोर्दगावं नमितं वामदक्षिणमेव च ॥ ११ ॥
 आहृत्स्व पराहृतं पादोद्भूतमवश्चुतं ।
 हंसमहैं विमर्दच्च(१) गदाकर्म प्रकौर्तिं ॥ १२ ॥
 करालमवघातस्त्र दंशोपश्चुतमेव च ।
 च्छिमहस्तं स्थितं शूलं परशोस्त् विनिर्दिशेत् ॥ १३ ॥
 ताडनं क्षेदनं विप्र तथा चूर्णनमेव च ।
 सुहरस्य तु कर्माणि तथा म्लवनघातनं ॥ १४ ॥
 संश्वान्तमय विश्वान्तं गोविसर्गं सुदुर्धरं ।
 भिन्दिपालस्य कर्माणि लगुडस्य च तान्यपि ॥ १५ ॥
 अस्यं मध्यं पराहृतं निदेशान्तं हिजोत्तम ।
 वज्रस्येतानि कर्माणि पटिशस्य च तान्यपि ॥ १६ ॥
 हरणं क्षेदनं घातो बलोद्धारणमायतं ।
 क्षपाणकर्म निर्दिष्टं पातनं स्फोटनं तथा ॥ १७ ॥
 चासनं रक्षणं घातो बलोद्धारणमायतम् ।
 क्षेपशोकर्म निर्दिष्टं यन्वकर्मैतदेव तु ॥ १८ ॥
 सन्ध्यागमवहंशस्य वराहोद्भूतकं तथा ।
 हस्तावहस्तमालीनमेकहस्तावहस्तके ॥ १९ ॥
 हिहस्तवाहुपाशे च कठिरेचितकोहते ।

१ इंसमार्गं विमार्गच्छेति ३०, अ० च । समार्गच्च विमार्गच्छेति ३० ।

उरोललाटघाते च भुजाविधमनन्तथा ॥ २० ॥
 करोद्भूतं विमानस्त्रं पादाहति विपादिकं ।
 गाचसंश्वेषणं शान्तं तथा गावविपर्ययः ॥ २१ ॥
 जर्हप्रहारं घातस्त्रं गोभूतं सव्यदक्षिणे ।
 पारकन्तारकं दण्डं (१) करवौरन्धमाकुलं ॥ २२ ॥
 तिर्थग्वन्धमपामार्गं (२) भीमवेगं सुदर्शनं ।
 सिंहाक्रान्तं गजाक्रान्तं गर्भभाक्रान्तमेव च ॥ २३ ॥
 गदाकर्मणि जानौयानियुद्यस्याथ कर्म च ।
 आकर्षणं विकर्षस्त्रं बाङ्गनां मूलमेव च ॥ २४ ॥
 ग्रीवाविपरिवर्तस्त्रं पृष्ठभङ्गं सुदारणं ।
 पर्यासनविपर्यासौ पश्चमारमजाविकं ॥ २५ ॥
 पादप्रहारमास्फोटं कटिरेचितकन्तथा ।
 गाचाशेषं स्तन्धगतं महीव्याजनमेव च ॥ २६ ॥
 उरोललाटघातस्त्रं विस्थष्टकरणन्तथा ।
 उद्भूतमवधूतस्त्रं तिर्थङ्गमार्गगतं तथा ॥ २७ ॥
 गजस्तन्धमवचेपमपराङ्गमुखमेव च ।
 देवमार्गमधीमार्गममार्गगमनाकुलं ॥ २८ ॥
 यष्टिघातमवचेपो वसुधादारणन्तथा ।
 जानुबन्धं भुजाबन्धं गाचबन्धं सुदारणं ॥ २९ ॥
 विपृष्ठं सोढकं शुभ्रं भुजावेष्टिमेव च ।
 सव्वदैः संयुगे भाव्यं सशस्त्रैर्गजादिभिः ॥ ३० ॥
 वराङ्गुशधरौ चोभौ एको ग्रीवागतोऽपरः ।

१ पारक तारकं गणमिति च०, च० च । २ तिर्थग्वर्द्धमपामार्गमिति च०, च० च ।

खन्यगो हौ च धानुष्को हौ च खण्डगधरौ गजे ॥ ३१ ॥

रथे रथे गजे चैव तुरङ्गाणां चयं भवेत् ।

धानुष्काणाम्बयं प्रीक्तं रक्षार्थं तुरगस्य च ॥ ३२ ॥

धन्विनो रक्षणार्थाय चर्मिणन्तु(१) नियोजयेत् ।

खमन्त्वैः शस्त्रमभ्यर्थं शास्त्रन्वैलोक्यमोहनं ॥ ३३ ॥

यो युद्धे याति स जयेद्दौन् सम्पालयेद्गुबं ॥

इत्याम्बन्धे महापुराणे धनुर्वेदो नामैकपञ्चाशदधिकद्वि-

शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

व्यवहारकथनं ।

अमिनिरुद्वाच । व्यवहारं प्रवच्यामि नयानयविवेकदं ।

चतुष्पाच्च चतुःस्थानशतुःसाधन उच्यते ॥ १ ॥

चतुर्हितशतुर्व्यापी चतुष्कारौ च कौर्त्तगते ।

अष्टाङ्गोऽष्टादशपदः शतशाखस्तथैव च ॥ २ ॥

त्रियोनिर्दिग्भियोगस्त्रिहारो द्विगतिस्तथा ।

धर्मस्त्रिव्यवहारस्त्रिचरित्रं राजशासनं ॥ ३ ॥

चतुष्पाद्यवहाराणामुत्तरः पूर्वसाधकः ।

तत्र सत्ये स्थितो धर्मी व्यवहारस्तु साक्षिषु ॥ ४ ॥

१ चर्मिणहन्तिः घ०, अ० च ।

चरित्रं सङ्ग्रहे पुंसां राजाङ्गायान्तु शासनं ।
 सामाभ्युपायसाध्वत्वाच्चतुःसाधन उच्यते ॥ ५ ॥
 चतुर्णामाच्चमाणाच्च रक्षणास्तु चतुर्हितः ।
 कर्त्तारं साक्षिण्यैव सत्यानुजानमेव च ॥ ६ ॥
 व्याप्तोति पादगो यस्माच्चतुर्वर्षापौ ततः स्मृतः ।
 धर्मस्थार्थस्य यशसो लोकपङ्क्तेऽस्तथैव च ॥ ७ ॥
 चतुर्णाङ्गरणादेष्व चतुष्कारी प्रकौर्तिः ।
 राजा सपुरुषः सभ्याः शास्त्रं गणकलेखकौ ॥ ८ ॥
 हिरण्यमन्तिरुदकमष्टाङ्गः समुदाहृतः ।
 कामात् क्रोधाच्च लोभाच्च त्रिभ्यो यस्मात् प्रवर्त्तते ॥ ९ ॥
 त्रियोनिः कौर्यते तेन वयमेतद्विवादकृत् ।
 हरभियोगस्तु विज्ञेयः शङ्कातस्त्वाभियोगतः ॥ १० ॥
 शङ्काषड्भिरस्तु संसर्गात्तत्त्वघोडादिदर्शणात् ।
 पञ्चद्वयाभिसम्बन्धादिहारः समुदाहृतः ॥ ११ ॥
 पूर्ववादस्तयोः पञ्चः प्रतिपञ्चस्त्वनन्तरः ।
 भूतच्छसानुसारित्वादिगतिः समुदाहृता ॥ १२ ॥
 ऋणन्देयमदेयस्तु येन यत्र यथा च यत् ।
 दानयहणधर्मस्तु ऋणादानमिति स्मृतम् ॥ १३ ॥
 सद्रव्यं यत्र विश्वभावित्विपत्यविशिष्टिः ।
 निष्ठेपदाम तत् प्रोक्तं व्यवहारपदम्बुधैः ॥ १४ ॥
 वणिकप्रसृतयो यत्र कर्म सम्भूय कुर्वते ।
 तत्सम्भूयसम्यानं व्यवहारपदं विदुः ॥ १५ ॥
 दत्त्वा द्रव्यस्तु सम्यग्यः पुनरादातुमिच्छति ।

दत्त्वा प्रदानिकं नाम तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १६ ॥
 अभ्युपेत्य च शुश्रूषां यस्तां न प्रतिपद्यते ।
 अशुश्रूषाभ्युपेत्यैतद्विवादपदमुच्छते ॥ १७ ॥
 भृत्यानां वेतनस्योक्तादानादानविधिक्रिया ।
 वेतनस्यानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १८ ॥
 निच्छिसं वा परद्रव्यं नष्टं सञ्चाला प्रस्तृत्य वा ।
 किञ्चीयते परोक्षं यत् स ज्ञेयोऽस्त्वामिविक्रयः ॥ १९ ॥
 विक्रीय परम्यं मूल्येन क्रेते यज्ञं न दीयते ।
 विक्रीयासम्प्रदानस्तद्विवादपदमुच्छते ॥ २० ॥
 क्रौत्वा मूल्येन यत्परम्यं क्रेता न बहु मन्यते ।
 क्रौत्वा मूल्येन यत् परम्यं दुष्क्रौतं मन्यते क्रयौ ॥ २१ ॥
 पाषण्डनैगमादीनां स्थितिः समय उच्चते ।
 समयस्यानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २२ ॥
 चेतुकेदारमर्थादाविक्रीष्टाकृष्टनिषयाः ।
 चेचाधिकारे यत्र स्तुर्विवादः चित्रजस्तु सः ॥ २३ ॥
 वैवाहिको विधिः स्त्रीनां यत्र पुंसाच्च कौर्त्त्यते ।
 स्त्रीपुंसयोगसंज्ञन्तु तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २४ ॥
 विभागोर्थस्य पैत्रस्य पुत्रैर्यस्तु प्रकल्पते ।
 हायमागमिति प्रोक्तं तद्विवादपदं बुधैः ॥ २५ ॥
 सहसा क्रियते कर्म यत् किञ्चित् बलदर्पितैः ।
 तत् साहसमिति प्रोक्तं विवादपदमुच्छते ॥ २६ ॥
 देशजातिकुलादीनामाक्रोशत्यङ्गसंयुतम् ।
 यहचः प्रतिकूलार्थं वाक्पादम् तदुच्छते ॥ २७ ॥

परगाचेष्वभिद्वे हो इस्तपादायुधादिभिः ।
 अम्ब्यादिभिर्होपवातैर्हण्डपारुचमुच्चते ॥ २८ ॥
 अच्छवच्छशलाकार्ष्वैर्वतं द्यूतमुच्चते ।
 पञ्चक्रीडावयोभिस प्राणिद्युतसमाहृतः ॥ २९ ॥
 प्रकौर्चकः पुनर्ज्ञेयो व्यवहारो निराश्रयः ।
 राज्ञामाज्ञाप्रतीषातस्तत्कर्माकरक्षत्वा ॥ ३० ॥
 व्यवहारोऽष्टादशपदस्त्रेवा भेदोऽथ वै शतम् ।
 क्रियाभेदाक्षयुच्चाणां अतश्चाखो निगद्यते ॥ ३१ ॥
 व्यवहारारूपः पञ्चेज् ज्ञानिविप्रैरकीयनः ।
 शत्रुभिच्छसमाः सभ्या अलोभाः श्रुतिवेदिनः ॥ ३२ ॥
 अपश्चता(१) कार्यवशात् सभ्यैविंप्रं नियोजयेत् ।
 रागाङ्गोभादभयादापि स्मृत्यपेतादिकारिणः ॥ ३३ ॥
 सभ्याः पृथक् पृथग् दण्डगा विवादाहिगुणो दमः ।
 स्मृत्याचारव्यपेतेन मार्गेण धर्षितः परैः ॥ ३४ ॥
 आवेदयति यद्राज्ञे व्यवहारपदं हि तत् ।
 प्रत्यर्थिनोऽप्रती लेख्यं वशा वेदितमर्थिना ॥ ३५ ॥
 समामासतदर्ढाहर्नामजात्वादिचिङ्गितम् ।
 श्रुतार्थस्योक्तरं लेख्यं पूर्वविदकसञ्चिधौ ॥ ३६ ॥
 ततोऽर्थी लेख्येक्षयः प्रतिज्ञातार्थसाधनम् ।
 तत्सिद्धो सिद्धिमाप्नोति विपरौतमतोऽन्यथा ॥ ३७ ॥
 चतुष्पादव्यवहारोयं विवादेष्वूपदर्शितः ।

१ अपश्चता रत्नं पाठो व चाचुः ।

अभियोगमनिस्तोर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत् ॥ ३८ ॥
 अभियुक्तस्त्र नान्येन खल्लं विप्रक्षतिं नयेत् ।
 कुर्यात् प्रत्यभियोगन्तु कलहे साहस्रेषु च ॥ ३९ ॥
 उभयोः प्रतिभूर्णाङ्गः समर्थः कामनिर्णये ।
 निक्षेपे भावितो दद्याद्यनं राज्ञे तु तत्प्रमम् ॥ ४० ॥
 मिथ्याभियोगाद् हिगुणमभियोगाद्यनं हरेत् ।
 साहस्रस्येयपाद्येष्वभिग्रापात्यये स्त्रियाः ॥ ४१ ॥
 विचारयेत्सद्य एव कालोऽन्यवेक्षया स्मृतः ।
 देशादेशान्तरं याति सद्गच्छी परिस्तेष्ठ च ॥ ४२ ॥
 लक्षाटं स्त्रियते चाच्च मुखवैवर्ण्यमेव च ।
 सभावाहिक्तं गच्छेष्वनोवाक्कायकमीभिः ॥ ४३ ॥
 अभियोगेत्वा साक्षीवाग्दृष्टः परिकीर्तितः ।
 सन्दिन्धार्थं खतन्त्रो यः साधयेद्य च निष्पत्तेत् ॥ ४४ ॥
 न चाङ्गतो वदेत् किञ्चिद्बन्नी दख्षराष्ट्र स च्युतः ।
 साच्चिष्युभयतः सम्मु साच्चिषः पूर्ववादिनः ॥ ४५ ॥
 पूर्वपक्षेऽधरौभूते भवन्तुपत्तरवादिनः ।
 सगणेष्विवादः स्वातन्त्र हीमन्तु दापयेत् ॥ ४६ ॥
 दक्षं पक्षं वसुस्त्रैव धनिमो धनमेव च ।
 छलनिरस्त्र दूतेन व्यवहारात्ययेत्पृष्ठः ॥ ४७ ॥
 भूतमप्यर्थमप्यस्त्रं हीयते व्यवहारतः ।
 निक्षुते निखिलानेवमेकादेशविभावितम् ॥ ४८ ॥
 दायः सर्वाकृपेणार्थात् आश्चस्वनिवेदितः ।
 चूत्योर्विरोधे व्यायस्तु बलवान् व्यवहारतः ॥ ४९ ॥

अर्थशास्त्रादि बलवद्भग्नास्तमिति स्थितिः(१) ।
 प्रमाणं सिद्धिं भूक्तिः साक्षिष्वेति कौर्त्तिम् ॥ ५० ॥
 एषामन्यतमामावे दिव्यान्यतमसुच्छते ।
 सर्वव्येव विवादेषु बलवद्युतरा क्रिया ॥ ५१ ॥
 आधी प्रतियहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तरा ।
 पश्यतो हृषतो भूमीर्हानिर्विश्विवार्षिकौ ॥ ५२ ॥
 परेण भुज्यमाना या धनस्य दशवार्षिकौ ।
 आधिसौमोपनिःस्त्रेपञ्चालधनैर्विना ॥ ५३ ॥
 तथोपनिधिराजस्त्रौचियाणां धनैरपि ।
 आध्यादैनां विहर्तारं धनिने दापयेद्दनं ॥ ५४ ॥
 दण्डयं च तत्समं राज्ञे शत्रूपेत्यमध्यापि वा ।
 आगमोप्यधिको भुक्तिं विना पूर्वक्रमागतां ॥ ५५ ॥
 आगमोपि बलव्यैव भुक्तिः स्तोकापि यत्र न ।
 आगमेन विशुद्धेन भोगो याति प्रमाणताम् ॥ ५६ ॥
 अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्यं नाधिगच्छति ।
 आगमसुकृतो चेन सोभियुक्तस्तमुद्दरेत् ॥ ५७ ॥
 न तत्सुतस्तुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसौ ।
 योभियुक्तः परेतः स्वात् तस्य ऋक्यात्तमुद्दरेत् ॥ ५८ ॥
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाकृता ।
 बलोपाधिविनिर्वासान् व्यवहाराद्विवर्त्येत् ॥ ५९ ॥
 स्त्रीनक्तमन्तरागारवह्निःशत्रुकृतस्तथा ।
 मत्तोन्तत्त्वं व्यसनिवालभौतप्रयोजितः ॥ ६० ॥

१ चृतिरिति व०, अ० च ।

असम्बैक्षतसैव व्यवहारो न सिद्धति ।
 प्रनष्ठाधिश्तं देयं नृपेण धनिने धनं ॥ ६१ ॥
 विभावयेवचेल्लिङ्गैस्तसमं दातुमर्हति ।
 देयच्छौरहृतं द्रव्यं राजा जनपदाय तु ॥ ६२ ॥
 अश्वीतिभागो हृदिः स्याआसि मासि सवन्धके ।
 वर्णक्रमाच्छतं हिचिचतुष्यच्छकमन्यथा ॥ ६३ ॥
 सप्ततिसु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुल्लिहिगुणा तथा ॥ ६४ ॥
 यामान्तरात्तु दशकं सामुद्रादपि विश्वतिं ।
 दशुर्वा स्वक्षतां हृदिं सर्वे सर्वासु जातिषु ॥ ६५ ॥
 प्रपञ्चं साधयन्तर्थं न वाचो नृपतिर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपं गच्छेहण्डो दाप्यथ तहनं ॥ ६६ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे व्यवहारो नाम हिपच्चाशदधिक-
 द्विश्वतमोऽध्यायः ।

ऋथ चिपच्चाशदधिकद्विश्वतमोऽध्यायः ।

— — — 000 — — —

व्यवहारकथनं ।

अनिरुद्वाच । गृहीतार्थः क्रमादप्यो धनिनामधमर्षिकः ।
 इत्वा तु ब्राह्मणायादौ नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ १ ॥

राज्ञाधर्मिको दायः साधिताहशकं स्मृतम् ।
 पञ्चकन्तु यतं दायः प्राप्तार्थो शुचमर्हिकः ॥ २ ॥
 हीनजातिं परिच्छेष्ट्वा र्थं कर्त्ता कारवेत् ।
 ब्राह्मस्तु परिच्छेष्ट्वा श्वैर्हाप्यो यशोदशम् ॥ ३ ॥
 दीयमानं न द्युमाति प्रसुतं यः स्वकर्मनम् ।
 मध्यस्त्वापितं तद्याहर्विते न ततः परं ॥ ४ ॥
 ऋक्यथाह ऋणं दायो योषिद्ग्राहस्त्रैव च ।
 पुत्रोऽमन्यान्वितद्रव्यः पुत्रहीनस्य ऋक्यविनः ॥ ५ ॥
 अविभक्तैः कुटुम्बार्थं यद्यत्तम् कृतभवेत् ।
 दद्युसद्ग्राहविनः प्रेते प्रोषिते वा कुटुम्बविनि ॥ ६ ॥
 न योषित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्याहते कुटुम्बार्थाच पतिः स्त्रीकृतं तथा ॥ ७ ॥
 गोपयौषिङ्गैनूषरजकव्याधयोषिता ।
 ऋणं दद्यात्पतिस्त्वासां यमाहृत्तिसदाच्यथा ॥ ८ ॥
 प्रतिपत्नं स्त्रिया देयं पत्ना वा सह यत् कृतं ।
 स्वयं कृतं वा यद्यत्तम् नान्यस्त्री दातुमहीति ॥ ९ ॥
 वितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनामिष्ठुतेऽप्य वा(१) ।
 पुत्रयौत्रैक्यं स्वदेयं निष्ठवे साच्चिभावितम् ॥ १० ॥
 सुराकामयूतकृतम्भग्यस्त्रावशिष्टकम् ।
 दद्या दानं तथैवेह पुत्रो दद्यात् पैत्रकम् ॥ ११ ॥
 भातृणामय दम्यत्वोः पितुः पुत्रस्त्रैव हि ।

(१) व्यसनामिष्ठुतेऽप्य वेदि ४०, ८०, ४० च ।

प्रतिभाव्यम् याज्ञमविभक्तेन च सूतम् ॥ १२ ॥
 दर्शने प्रस्थये दाने प्रतिभाव्यं विधीयते ।
 आधौ तु वितये दाया वितश्च सुता अपि ॥ १३ ॥
 दर्शनप्रतिभूर्यच सृतः प्रात्ययिकोऽपि वा ।
 न तत्पुचा धनं दद्यद्युर्दानाय ये स्थिताः ॥ १४ ॥
 बहवः स्युर्यदि सांशैर्दद्युः प्रतिभुवो धनम् ।
 एकच्छायाश्रितेष्वु धनिकस्य यथा रुचि ॥ १५ ॥
 प्रतिभूर्दीपितो यत्र प्रकाशं धनिने धनम् ।
 हिगुणं प्रतिदातव्यमणिकैस्तस्य तद्वेत् ॥ १६ ॥
 स्वसन्ततिस्त्रौपशब्दं धान्यं हिगुणमेव च ।
 वस्त्रं चतुर्गुणं प्रोक्तं रससाष्टगुणस्तथा ॥ १७ ।
 आधिः प्रणश्येत् हिगुणे धने यदि न मोक्षते ।
 काले कालकृतं नश्येत् फलभोग्यो न नश्यति ॥ १८ ॥
 गोप्याधिभोग्यो नाहृदिः सोपकारेऽय भाविते ।
 नष्टो देयो विनष्टश्च दैवराजकृताहृते ॥ १९ ॥
 आधेः स्वीकरणाक्षिहौरक्षमाणोप्यसारताम् ।
 यातचेदन्य आधेयो धनभाग् वा धनौ भवेत् ॥ २० ॥
 चरित्रं बन्धककृतं सञ्चुडं दापयेहनं ।
 सत्यव्याखातं इव्यं हिगुणं प्रतिदापयेत् ॥ २१ ॥
 उपस्थितस्य मोक्षश्च आधिर्दण्डोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजके सति धनं कुलेभ्यस्याधिमाप्नुयात् ॥ २२ ॥
 तत्कालकृतमूल्यो वा तत्र तिष्ठेदञ्चिकः ।

१ प्रतिभाव्यम् याज्ञमविभक्तेन तत् सूतमिति च०, न०, द०, ष०, अ०, ढ० च ।

विना धारणकाहापि विक्रीणोते सप्ताच्छिकम् ॥ २३ ॥
 यदा तु हिगुणोभूतभृणमाधो तदा खलु ।
 मोचशाधिस्तदुत्पाद्य प्रविष्टे हिगुणे धर्मे ॥ २४ ॥
 व्यसनस्थमनाख्याय हस्तेऽन्यस्य यदर्पयेत् ।
 द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ २५ ॥
 न दाप्योऽपहृतं तत्तु राजदेवकतस्तरैः ।
 प्रेषष्वेन्मार्गिते इत्ते दाप्यो दण्डश तत्समम् ॥ २६ ॥
 आजीवन् स्वेच्छया दण्डयो दाप्यस्तत्त्वापि सोदयं ।
 याचितावाहितन्यासे निक्षेपेष्वप्ययं विधिः ॥ २७ ॥
 इत्याम्बये महापुराणे अवहारो नाम त्रिपञ्चाशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः

अथ चतुःपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

दिव्यप्रमाणकथनं ।

अनिरुद्धाच । तपस्त्विनो दानशीलाः कुलौनाः सत्यवादिनः ।
 धर्मप्रधाना ऋजुवः पुच्छवत्तो धनान्विताः ॥ १ ॥
 पञ्चयज्ञक्रियाशुक्लाः साक्षिणः पञ्च वा चयः ।
 यथाजाति यथावर्णं सर्वे सर्वे षु वा स्मृताः ॥ २ ॥
 स्त्रीषु वृद्धालक्षितवमन्तोऽमन्ताभिशस्तकाः ।

रङ्गावतारिपाषण्डिकूटकृष्णिकलेन्द्रियाः ॥ ३ ॥
 पतितामाक्षसम्बन्धिसहायरिपुतस्तराः ।
 असाच्चिणः सर्वसाक्षी चौर्यपारुषसाहस्रे ॥ ४ ॥
 उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोपि धर्मवित् ।
 अहृष्टवन् हि नरः साक्षमृणं सदशब्दकम् ॥ ५ ॥
 राजा सर्वं प्रदाय्यः स्यात् षट्कृत्वारिंश्चेऽहनि ।
 न दद्याति हि यः साक्षं जानन्ति नराधमः ॥ ६ ॥
 स कूटसाच्चिणां पापैसुख्यो दण्डेन चैव हि ।
 साच्चिणः आवयेहादिप्रतिवादिसमीपगान् ॥ ७ ॥
 ये पातकहतां लोका महापातकिनां तथा !
 अग्निदानाच्च ये लोका ये च स्त्रीबालघातिनां ॥ ८ ॥
 तान् सर्वान् समवाप्नाति यः साक्षमृतं बदेत् ।
 सुकृतं यस्यथा किञ्चित्प्राप्नुत्तरगतैः कृतम् ॥ ९ ॥
 तत्सर्वं तस्य जानीहि यं पराजयसे वृषा ।
 हैधे बह्नां वचनं समेषु गुणिनाम्तथा ॥ १० ॥
 गुणिदैधे तु वचनं याच्छं ये गुणवत्तराः ।
 यस्तोच्चः साच्चिणः सर्वां प्रतिज्ञां स जयौ भवेत् ॥ ११ ॥
 अव्यथा वादिनो यस्य ध्रूवस्तस्य पराजयः ।
 उक्तेष्वि साच्चिभिः साक्षे यद्यन्वे गुणवत्तराः ॥ १२ ॥
 द्विनुषा वान्यथा ब्रूमुः कूटाः स्युः पूर्वसाच्चिणः ।
 पृथक् पृथग्दण्डनीयाः कूटकृत्वाच्चिणस्थावा ॥ १३ ॥
 विवादाहिगुणं दण्डं विवासी ग्राम्याः स्तृतः ।
 यः साक्षं आविलोऽन्वेष्यो निङ्गुते तत्त्वोहतः ॥ १४ ॥

स हायोष्टगुणं दण्डं ब्राह्मणन् विवासयेत् ।
 वर्णिनां हि बधो यत् तत्र साक्षात् वदेत् ॥ १५ ॥
 यः कश्चिद्वर्णोऽभिमतः स्वरूपा तु परस्परं ।
 लेख्यं तु साक्षिमत् कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ १६ ॥
 समामासतदर्ढाहर्षामजातिस्थगोचरैः ।
 सब्रह्माचारिकामौयपिद्वनामादिचिकितम् ॥ १७ ॥
 समाप्तेऽर्थं ऋणो नाम स्वहस्तेन निवेशयेत् ।
 मतं भेदमुक्तपुच्छ्य यद्ब्रोपरिलेखितं ॥ १८ ॥
 साक्षिणस्तु स्वहस्तेन पिद्वनामकपूर्वकम् ।
 अव्याहमसुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समाः ॥ १९ ॥
 अलिपिज्ञ ऋणो यः स्वाक्षित्वयेत् स्वमतन्तु सः ।
 साक्षी वा साक्षिणान्वेन सर्वसाक्षिसमीपतः ॥ २० ॥
 उभदाभ्यर्थितेनैतत्त्वया आमुकसूनुमा ।
 लिखितं आमुकेनेति लेखकोऽथान्ततो लिखेत् ॥ २१ ॥
 विनापि साक्षिभिर्ज्ञे र्घ्यं स्वहस्तलिखितस्तु यत् ।
 तत् प्रमाणं चृतं सर्वं बलोपधिकाताष्टते ॥ २२ ॥
 ऋणं लेखकातं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु ।
 आधिसु भुज्यते तावद्यावत्तत्र प्रदीयते ॥ २३ ॥
 देशान्तरस्ये दुर्ज्ञे ख्ये नष्टोन्मृष्टे इते तथा ।
 भिन्ने च्छिन्ने तथा दग्धे लेख्यमन्यत्तु कारयेत् ॥ २४ ॥
 सन्दिग्धार्थविश्वार्थं स्वहस्तलिखितन्तु यत् ।
 युक्तिप्राप्तिक्रियाचिङ्गसम्बन्धागमहेतुभिः ॥ २५ ॥
 लेख्यस्य पृष्ठेऽभिलिखेत् प्रविष्टमधमर्षिनः ।

धनी चोपगतं दद्यात् सहस्रपरिचिक्षितम् ॥ २६ ॥
 दत्तर्णं पाटयेष्ठे ख्यं शुद्धैर्चान्यत्तु कारयेत् ।
 साक्षिमञ्च भवेद्यत्तु तद्यातव्यं सप्ताक्षिकं ॥ २७ ॥
 तुलाग्न्यापो विषं कोषो दिव्यानीह विशुद्धये ।
 महाभियोगेष्वेतानि श्रीष्ठकख्येऽभियोक्तारि ॥ २८ ॥
 रुचा वान्यतरः कुर्यादितरो वत्तयेष्विरः ।
 विनापि श्रीष्ठकात् कुर्यान्त्रूपद्रोहेऽथ पातके ॥ २९ ॥
 नासहस्राद्वरेत् फालं न तुलाम् विषमत्था ।
 वृपार्थेष्वभियोगेषु वहेयुः शुचयः सदा ॥ ३० ॥
 सहस्रार्थं तुलादीनि करेषमख्येऽपि दापयेत् ।
 शतार्थं दापयेच्छुद्धमशुद्धो दण्डभाग् भवेत् ॥ ३१ ॥
 सचेलस्त्रातमाहय सूर्योदय उपोषितम् ।
 कारयेत्सर्वदिव्यानि वृपब्राह्मणसक्षिधौ ॥ ३२ ॥
 तुला स्त्रीबालघुष्ठान्यपङ्कुब्राह्मणरोगिणां ।
 अग्निर्जलं वा शूद्रस्य यवाः सप्त विषस्य वा ॥ ३३ ॥
 तुलाधारणविद्विभियुक्तस्तुलाश्रितः ।
 प्रतिमानसमीभूतो रेखां क्षत्वावतारितः ॥ ३४ ॥

आदित्यचन्द्रावनिलोऽनलस्य
 योर्भूमिरापोहृदयं यमस्तु
 अहृत्वा रात्रिं उभे च सन्ध्ये
 धर्मस्तु जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ३५ ॥
 त्वं तुले सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्मिता ।
 सत्यं वदस्तु कस्याणि संशयामां विमोक्षय ॥ ३६ ॥

यद्यच्चि पापक्षात्सतो मां त्वमधो नय ।
 शुद्धेऽप्योर्ह्यां तुलामित्यभिमत्त्वेत् ॥ ३७ ॥
 करो विश्वदितव्रौहेर्लक्ष्यित्वा ततो व्यसेत् ।
 सप्ताश्वस्य पद्माच्चि तावत् सूक्ष्मेण वेष्टयेत् ॥ ३८ ॥
 त्वमेव सर्वभूतानामन्तरसि पावक ।
 साक्षिवत् पुरुषापेत्यो हुहि सत्यहरे मम ॥ ३९ ॥
 तस्मेत्युक्ततो स्तोर्ह्यं पञ्चाशत्पलिकं समम् ।
 अनिवर्यं व्यसेत् पिण्डः इस्तयोर्बभयोरपि ॥ ४० ॥
 स तमादाय सप्तैव मण्डलानि ग्रन्थेन्द्रजेत् ।
 षोडशाङ्गुलकं द्वेषं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ ४१ ॥
 मुक्तान्तिं शुद्धितव्रौहिरदन्तः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ ४२ ॥
 पवित्राणां पवित्र त्वं शोध्य शोधय पावन ।
 सत्येन माभिरक्षस्य वर्णेत्यभिशस्तकम् ॥ ४३ ॥
 नाभिद्व्योदकस्यस्य शुद्धीत्वोरु जसं विश्वेत् ।
 समकालमिषुः मुक्तमानौयात्यो जवौ नरः ॥ ४४ ॥
 यदि तस्मिविमन्त्राङ्गः पश्चेच शुद्धिमाप्नुयात् ।
 त्वं विष ब्रह्मणः पुण्य सत्यधर्मे व्यवस्थित ॥ ४५ ॥
 आयस्वासादभौगापात् सत्येन भव निष्ठुतम् ।
 एवमुक्ता विषं सार्ह्यं भक्षयेद्विमन्त्रैख्यं ॥ ४६ ॥
 यस्य विनार्दिना जीर्यं शुद्धिं तस्य विनिर्हितेत् ।
 देवानुयान् समर्थ्यर्षं लक्ष्मानोदकमाहरेत् ॥ ४७ ॥
 संत्राव्य परयत्वेत्स्वाज्ञलालु प्रसूतिचयम् ।

आचतुर्दशमादङ्गो यस्य नो राजहैविकम् ॥ ४८ ॥
 व्यसनं जायते घोरं स शुद्धः स्वादसंशयम् ।
 सख्यवाहनश्चासि गोवीजकानकानि च ॥ ४९ ॥
 देवतागुरुपादाच इष्टापूर्त्तक्षत्तानि च ।
 इत्येते सुकराः प्रोक्ताः शपथाः स्वसंशये ॥ ५० ॥
 इत्यान्वेते महापुराणे दिव्यानि प्रमाणानि नाम
 चतुःपञ्चाशदधिकदिशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—०००—

दायविभागकथनम् ।

अग्निरवाच । विभागस्ते पिता कुर्यादिच्छया विभजेत् सुतान् ।
 ज्येष्ठं वा ज्येष्ठभागेन स्वेदं वा स्युः समांशिनः ॥ १ ॥
 यदि दद्यात् समानंशान् कार्याः पद्माः समांशिकाः ।
 न इत्थं खौधनं यासां भर्ता वा श्वशरेन वा ॥ २ ॥
 शक्त्यान्वौहमानस्य किञ्चिहस्ता पृथक् क्रिया ।
 व्यूनाधिकविभक्तानां धर्मयश्च पितृना कातः ॥ ३ ॥
 विभजेयुः सुताः पितृरूपं चक्ष्यन्ते समम् ।
 मातुर्द्वितरः शेषस्त्वाच्चाभ्य चक्षतेऽवयः ॥ ४ ॥
 पितृहृष्याविवाशेन यद्यत् स्वयमर्जयेत् ।
 मैत्रमौहाङ्किकचैव दायादानाच तद्भवेत् ॥ ५ ॥
 सामान्यार्थस्तुत्याने विभाषस्तु समः स्मृतः ।

अनेकपिण्डकाणान्तु पिण्डतो भागकल्पना ॥ ६ ॥
 भूर्यापिता महोपात्ता निवन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्यात् सदृशं स्वाम्यं पितुः पुत्रस्य चोभयोः ॥ ७ ॥
 विभक्तेषु सुतो जातः सवर्णायां विभागभाक् ।
 दृश्यादा तद्विभागः स्यादायव्ययविशीघ्रितात् ॥ ८ ॥
 क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हृतमभ्युद्वरेच्च यः ।
 दायादेभ्यो न तद्विद्याद्विद्यया लक्ष्यमेव च ॥ ९ ॥
 पितृभ्यां यस्य यद्वत्तं तत्तस्यैव धनं भवेत् ।
 पितृरुद्धृं विभजतां माताप्यंशं समं हरेत् ॥ १० ॥
 असं स्कृतासु संस्कार्या भातृभिः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यच निजादश्चाहत्वांशन्तु तुरीयकां ॥ ११ ॥
 चतुःस्त्रिहेतुकभागाः स्युर्वर्णश्चो द्वाद्यामजाः ।
 द्वच्चजास्त्रिहेतुकभागा विङ्गजासु हेतुकभागिनः ॥ १२ ॥
 अन्योन्यापहृतं द्रव्यं विभक्ते यत्तु दृश्यते ।
 तत् पुनस्ते समैरं चैर्विभजेरनिति स्थितिः ॥ १३ ॥
 अपुचेष परचेत्रे नियोगोत्पादितः सुतः ।
 उभयोरप्यसाधुक्थी पिण्डदाता च धर्मतः ॥ १४ ॥
 औरसो धर्मपद्मौजस्त्वमः पुत्रिकासुतः ।
 चेत्जः चेत्जातसु सगोचेषेतरेच वा ॥ १५ ॥
 दृहे प्रच्छन्न उत्पन्नो गूढजसु सुतः स्त्रृतः ।
 कानीनः कन्यकाजातो मातामहसुतो मतः ॥ १६ ॥
 चतायामचतायां वा जातः पौनर्खवः सुतः ।
 दद्यामाता पिता वा वं स पुत्रो दत्तको भवेत् ॥ १७ ॥

क्रीतश्च ताभ्यां विक्रीतेः क्विमः स्यात् स्वयं क्षतः ।
 दक्षाक्षा तु स्वयं दक्षो गर्भे विज्ञः सहोठजः ॥ १८ ॥
 उत्सृष्टो गृह्णते यस्तु सोपविज्ञो भवेत् सुतः ।
 पिण्डदी॒शैर॒स्यां पूर्वाभावे परः परः ॥ १९ ॥
 सजातीयेष्वयं प्रोक्षस्त्रुयेषु मया विधिः ।
 जातोऽपि हास्यां शूद्रस्य कामती॒श्यहरो भवेत् ॥ २० ॥
 द्वते पितरि कुर्युस्तं भातरस्तर्वभागिकं ।
 अभातृको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुताद्वते ॥ २१ ॥
 पद्मो दुहितरस्यैव पितरो भातरस्थाया ।
 तत्पुतो गोचरो बस्यः शिष्यः सब्रह्मचारिणः ॥ २२ ॥
 एषामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरोत्तरः ।
 स्वर्यातस्य छापुवस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ २३ ॥
 वानप्रस्थयतिब्रह्मचारिणाद्यक्षयभागिनः ।
 क्रमेणाचार्यसच्छिथर्थभ्रात्रेकतौर्थिनः ॥ २४ ॥
 संस्थिनस्तु संस्थष्टी सोदरस्य तु सोदरः ।
 दद्याच्चापहरेचांशं जातस्य च मृतस्य च ॥ २५ ॥
 अन्योदर्थस्तु संस्थष्टी नान्योदर्थधनं हरेत् ।
 असंस्थष्टपि चादद्यासोदर्या नान्यमातृजः ॥ २६ ॥
 पतितस्त्रुतस्तः क्लौवः पङ्कु रुत्तमस्तको जडः ।
 अन्योऽचिकितस्यरोगाद्या भर्त्तव्यास्तु निरंशकाः ॥ २७ ॥
 ओरसाः चेत्जास्त्वेषां निर्दीप्ता भागहारिणः ।
 सुतास्येषां प्रभर्त्तव्या यावहैं भर्त्तसात्कृताः ॥ २८ ॥
 अपुवा योषितस्यैषां भर्त्तव्याः साधुइत्तयः ।

निर्वासा व्यभिचारिणः प्रतिकूलास्त्वैव च ॥ २८ ॥
 पितृमातृपतिभातृदत्तमन्युपागतं ।
 आधिवेदनिकस्त्रै च स्त्रीधनं परिकीर्तिं ॥ २९ ॥
 बन्धुदत्तं तथा शुल्कमन्वाधेयकमेव च ।
 अप्रजायामतीतायां बान्धवासादवाप्नुयुः ॥ ३० ॥
 अप्रजास्त्रीधनं भर्तुर्माल्लागादिषु चतुर्वर्षपि ।
 हुहितृष्णां प्रसूता चेष्टिष्ठे तु पिण्डगामि तत् ॥ ३१ ॥
 दत्ता कन्यां हरन् दण्डो व्यथं दद्याच्च सोदत्तम् ।
 ऋतायां दत्तमादद्यात् परिशोध्योभयव्ययम् ॥ ३२ ॥
 दुर्भिर्चेऽधर्मकार्यं च व्याधो संप्रतिरोधके ।
 गृहीतं स्त्रीधनं भर्ता न स्त्रिये दातुमर्हति ॥ ३३ ॥
 अधिवित्स्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्ते त्वर्हि प्रकीर्तिम् ॥ ३४ ॥
 विभागनिङ्गवे ज्ञातिष्म्बुसास्त्रभिलेखितैः ।
 विभागभावना ज्ञेया गृहवेदेष्व योतकैः ॥ ३५ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे दायविभागो नाम पञ्चपञ्चाशदधिक-
 दिश्ततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाश्रद्धिकहिंशततमोऽध्यायः ।

—०१०—

सौमाविवादादिनिर्णयः ।

अग्निरवाच । सौमो विवादे चेत्स्य सामन्ताः स्वविरा गणाः ।
 गीपाः सौमाक्षाण्डा ये सर्वे च अवगोष्ठराः ॥ १ ॥
 नयेयुरेते सौमानं स्वलाङ्गारतुष्टुमैः ।
 चेतुवस्त्रौक्निष्ठालिच्छत्याद्यैवपखचिताम् ॥ २ ॥
 सामन्ताः वा समंशामावत्वारोऽष्टौ इष्टापि वा १ ।
 रक्तस्त्रवसनाः सौमादयेयुः चितिष्ठारिष्ठः ॥ ३ ॥
 अवृते तु पुष्टग्रदण्डा राजा मध्यमसाहस्रम् ।
 अभावे आतुचिङ्गानां राजा सौम्नः प्रवर्त्तकाः ॥ ४ ॥
 आरामावतनपामनिधानोद्यानवेश्वरह ।
 एष एव विधिर्ज्ञे यो वर्णाम्बुप्रवहेषु च ॥ ५ ॥
 मर्यादावाः प्रभेदेषु चेत्स्य हरये तथा ।
 मर्यादायाच दण्डाः स्वुरधमोक्तमभ्यमाः ॥ ६ ॥
 न निषेध्येऽत्यबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकाः ।
 घरभूमिं हरन् कूपः स्वल्पेचो बङ्गदकाः ॥ ७ ॥
 स्वामिने योऽनिवेद्यैव चेते सेतुं प्रकल्पयेत् ।
 उत्पत्ते स्वामिनो भोगस्तद्भावे अहोपतेः ॥ ८ ॥
 फालाहसमपि चेत् यो न कुर्यात् कारवेत् ।

१ चत्वारोऽथ इष्टापि वेति ४०,५०,६० च ।

स प्रदाप्योऽकषफलं चेदमन्येन कारयेत् ॥ ८ ॥
 मासानष्टौ तु महिषी सस्वातस्य कारिषो ।
 हण्डनीया तदर्हस्तु गोस्तदईमजाविक' ॥ १० ॥
 भच्छवित्वोपविष्टानां यथोक्ताद् हिगुणो दमः ।
 समग्रेण विवीतेपि खरोद्धृं महिष्मीसमम् ॥ ११ ॥
 यावत् सस्य विनष्टन्तु तावत् चेत्रौ फलं सभेत् ।
 पालस्ताद्योऽथ गोस्तामौ पूर्वोक्तं हण्डमर्हति ॥ १२ ॥
 पवित्रामविवीतान्ते चेत्रे देवो न विद्यते ।
 अकामतः कामचारे चोरवहण्डमर्हति ॥ १३ ॥
 महोक्तोत्थष्टपश्यः सुतिकामन्तुका च गौः ।
 पालो वेवान्तु ते मोक्षा दैवराजपरिज्ञुताः ॥ १४ ॥
 यथापिंतान् पश्यन् गौप्यः सायं प्रत्यर्थ्येत्तथा ।
 प्रमादस्तनष्टांस्य प्रदाप्यः छतवेतनः ॥ १५ ॥
 पालहोषविनाशे तु पाले हण्डो विधीयते ।
 अर्द्धवयोदशपश्यः सामिनो द्रव्यमेव च ॥ १६ ॥
 आनेच्छया गोप्रचारो भूमिराजवशेन वा ।
 हिजस्तु चैधः पुष्पाणि सर्वतः स्ववदाहरेत् ॥ १७ ॥
 धनुःशतं परौषाहो यामचेदान्तरं भवेत् ।
 हे शते खर्वटस्य सामग्रस्य चतुःशतम् ॥ १८ ॥
 सं सभेतान्विज्ञोतं ज्ञेतुर्द्विषोप्रकाशिते ।
 हौगाङ्गहो हौगमूले विद्याहौने च तस्करः ॥ १९ ॥
 नष्टापष्टतमासाय इर्त्तारं याहयेवरम् ।
 देशकालातिपत्तो वा गृहोत्ता स्वयमर्पयेत् ॥ २० ॥

विक्रो तुईर्यनाच्छुदिः स्थामौ इश्वं नृपो हमम् ।
 क्रेता भूम्यं समाप्नोति तस्माद्यस्ताच विक्रयौ ॥ २१ ॥
 आगमेनोपभोगेन नष्टं भाव्यमतोऽन्यथा ।
 पश्चवस्यो हमस्य राज्ञे तेनाप्यभाविते ॥ २२ ॥
 हृतं प्रनष्टं यो इव्यं परहस्याद्वाप्नुयात् ।
 अनिवेद्य नृपे हण्डः स तु षष्ठवतिं पणान् ॥ २३ ॥
 श्रीस्तिकैः स्थानपालैर्वा नष्टापहृतमाहृतं ।
 अर्वाक् संवक्षरात् स्थामौ लभते परतो नृपः ॥ २४ ॥
 पणानेकशफे दद्याश्चतुरः पञ्च माणुषे ।
 महिषोष्टुगवां हो हो पादं पादमजाविके ॥ २५ ॥
 स्खुटुम्बाविरोधेन देवं दारचुताहृते ।
 नाव्ये सति सर्वसं देयं यज्ञान्यसंशुतम् ॥ २६ ॥
 प्रतियहः प्रकाशः स्थात् स्थावरस्य विशेषतः ।
 देयं प्रतिशुतस्यैव दत्ता नापहृते तुनः ॥ २७ ॥
 दद्यकपच्चसप्ताहमासद्वरहार्दिमासिकं ।
 वीजायोवाद्यरक्षीदोद्युपं सा प्रतीक्षणम् ॥ २८ ॥
 अम्नो सुवर्णमक्षीयं द्विपलं रजते शते ।
 अष्टो चपुषि सौसे च ताम्बे पञ्चदशायसि ॥ २९ ॥
 शते दद्यपलाङ्गिरोर्ये कार्पासिके तथा ।
 मध्ये पञ्चपला ज्ञेया द्वद्वे तु द्विपला मता ॥ ३० ॥
 कार्चिके रोमवहे च त्रिंश्चागः क्षयो मतः ।
 न चयो न च हृषिसु कौशिये वस्त्रलेषु च ॥ ३१ ॥
 देयं काशस्य भोगस्य ज्ञात्वा नष्टे बलावस्तम् ।

द्रवाचां कुशला शूयुर्ज्ञाप्यमसंशयम् ॥ ३२ ॥
 कुरुहासीकृतद्वौरैर्विकौतक्षापि कुरुते ।
 स्वामिप्राणप्रदो भग्नत्वागात्मिक्षुयादपि ॥ ३३ ॥
 प्रव्रच्छावसितो राज्ञो दास आमरचान्तिकः ।
 वर्णनामानुखीयेन दासं न प्रतिलोमतः ॥ ३४ ॥
 कृतशिखेऽपि निवेत् कृतकालं गुरोर्घट्टहे ।
 अन्तेवासी गुरुप्राप्तभोजनकृतफलप्रदः ॥ ३५ ॥
 राजा कृत्वा पुरे स्थानं राज्ञवाग्रस्य तेच तु ।
 चैविद्यं हृतिमद्वृयात् सधर्षः पात्तानिति ॥ ३६ ॥
 निजधर्षाविरोधेन यस्तु सामयिको भवेत् ।
 सोपि यद्वेन संरक्षो धर्मो राजकृतवयः ॥ ३७ ॥
 गच्छद्रव्यं हरेद्यस्तु संविदं कृष्णेष्वयः ।
 सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राज्ञाहितवासवेत् ॥ ३८ ॥
 कर्त्तव्यं वचनं सर्वेः समूहहितवाहिभिः ।
 यस्तत्र विपरीतः स्यात् द्वायः प्रथमं दमम् ॥ ३९ ॥
 समूहकार्यप्रहितो यज्ञमेतत्तदर्पयेत् ।
 एकादशगुणं द्वायो यद्यसौ नार्येत् स्वयम् ॥ ४० ॥
 वेदज्ञाः शुचयोऽलुक्ष्या भवेत्युः कार्यचिन्तकाः ।
 कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिबां ॥ ४१ ॥
 अणिनैगमपास्तुष्ठिगणानामप्ययं विधिः ।
 भेदस्वैषां लृपो रक्षेत् पूर्वहृतिष्व पात्तवेत् ॥ ४२ ॥
 गृहीतवेतनः कर्म त्वजन् हितुषमावहेत् ।
 अग्नहृते सप्तं द्वायो भूत्वैरज्ञ उपस्थरः ॥ ४३ ॥

हाप्यसु दशमं भागं बाणिज्यपशुसत्तः ।
 अनिषित्य भृतिं यसु कारयेत् महीचिता ॥ ४४ ॥
 देशं कालस्त्र योऽतौत्रात् कर्म कुर्याच्च योऽन्यथा ।
 तत्र तु स्वामिनश्छद्दोऽधिकं देयं क्षतेऽधिके ॥ ४५ ॥
 यो यावत् कुरते कर्म तावत्स्य तु वेतनम् ।
 उभयोरप्यसाध्यच्चेत् साध्ये कुर्याद्यथाशुतम् ॥ ४६ ॥
 अराजदेविकवष्टं भाष्टं हाप्यसु वाहकः ।
 प्रस्थानविष्णुक्त्वा व प्रदाप्यो हिगुणां भृतिम् ॥ ४७ ॥
 प्रक्रान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पद्धि संत्वजन् ।
 भृतिमईपथे सर्वां प्रदाप्यस्याजकोपि च ॥ ४८ ॥
 ऋष्णहे शतिकहृष्टेसु समिकः पच्चकं यतं ।
 गृह्णीयाहूर्त्तकितवादिनराइशकं शतं ॥ ४९ ॥
 स सम्यक्पालितो दद्याद्राज्ञे भागं यथाकृतं ।
 जितसुहृदयेज्जेते दद्याक्षत्यं वचः चमौ ॥ ५० ॥
 ग्रासे वृपतिना भागे प्रसिद्धे धूर्त्तमण्डले ।
 जितं सशभिके स्थाने दापयेदन्यथा न तु ॥ ५१ ॥
 द्रष्टारो व्यवहाराणां सार्चिष्यत एव हि ।
 राजा सचिङ्गा निर्वास्याः कूटाचोपधिदेविनः ॥ ५२ ॥
 यूतमेकमुखं कार्यं तस्करञ्जानकारणात् ।
 एव एव विधिर्ज्ञेयः प्राणिद्यूते समाहये ॥ ५३ ॥
 इत्याम्बेये महापुराणे सौमाविवादादिनिर्णयो नाम
 अट् पञ्चाशदधिकहिशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—०००००००—

वाक्पारचादिप्रकरणम् ।

अस्मिन्द्वाच । सत्यासत्यान्यथा स्तोत्रेन्दुनाङ्गेन्द्रियरोगिणां ।

चेष्टं करोति चेहर्णः पणानर्दनयोदश ॥ १ ॥

अभिगन्तास्त्रिभगिनीवातरं वा तवेति च ।

शपन्तं हापयेद्राजा पञ्चविश्वितिकं दमं ॥ २ ॥

अर्द्धोऽधमेषु हिगुणः परस्त्रौषूतमेषु च ।

दण्डप्रणयनं कार्यं वर्णजात्युत्तराधरैः ॥ ३ ॥

प्रातिलोम्यापवादेषु हिगुणचिगुणा दमाः ।

वर्णानामानुलोम्येन तस्मादेवार्दहानितः ॥ ४ ॥

वाहुग्रीवानेचसक्त्यविनाशे वाचिके दमः ।

शत्यस्तोऽर्चिकः पादनासाकर्णकरादिषु ॥ ५ ॥

अशक्तस्तु बद्वेवन्दण्डनौयः पणान् दश ।

तथा शक्तः प्रतिभ्रुं दद्यात् चेमाय तस्य तु(१) ॥ ६ ॥

पतनौयक्तते चेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।

उपपातकयुक्ते तु दायः प्रथमसाहसं ॥ ७ ॥

त्रैविद्यनृपदेवानां चेप उत्तमसाहसः ।

(१) इषादित्वत दाय इति शब्दो अस्ति तु शः ।

मध्यमो ज्ञातिपूगाना प्रथमो यामदेशयोः ॥ ८ ॥
 असाक्षिकहते चिङ्गैर्युक्तिभिज्ञागमेन च ।
 द्रष्टव्यो व्यवहारस्तु कूटचिङ्गकताह्यात् ॥ ९ ॥
 भव्यपद्धरजः स्यर्थे दण्डो दशपणः स्मृतः ।
 अमेध्यपाण्डिनिष्ठूयतस्यर्थने हिगुणः स्मृतः ॥ १० ॥
 समेव्येवं परस्त्रौषु हिगुणसूतमेषु च ।
 हौनेष्वर्षं दमो भीहमदादिभिरदण्डनम् ॥ ११ ॥
 विप्रपौडाकरं च्छेद्यमङ्गमवाह्यणस्य तु ।
 उहूर्णे प्रथमो दण्डः संस्यर्थे तु तदर्दिकः ॥ १२ ॥
 उहूर्णे हस्तपादे तु दशविंशतिकौ दमो ।
 परस्यरन्तु सर्वेषां शास्त्रे मध्यमसाहसः ॥ १३ ॥
 पादकेशांशुककरोऽनुच्छेषु पणान् दश ।
 पौडाकर्षां शुकावेषपादाध्यासे शतम्भमः ॥ १४ ॥
 शोणितेन विना दुःखङ्गुर्वन् काषादिभिर्नरः ।
 दात्रिंशतं पणान्(१) दाप्यो हिगुणं दर्शनेऽस्त्रजः ॥ १५ ॥
 करपाददतो भङ्गे च्छेदने कर्णनासयोः ।
 मध्यो दण्डो व्रणोऽदे ऋतकल्पहते तथा ॥ १६ ॥
 चेष्टाभोजनवायोधे नेत्रादिप्रतिभेदने ।
 कन्धरावाहुसक्याच्च भङ्गे मध्यमसाहसः ॥ १७ ॥
 एकं ज्ञतां बह्नाच्च यथोक्ताहिगुणा दमाः ।
 कलहापद्धतं देयं दण्डस्तु हिगुणः स्मृतः ॥ १८ ॥
 दुःखसुत्यादयेष्वस्तु स समुत्थानं व्ययम् ।

१ दात्रिंशतिप्रकारिति २० ।

दाप्यो दण्डस्त्रयो यस्मिन् कलहे समुदाहृतः ॥ १६ ॥
 तरिकः स्थलजं शुल्कं दण्डन् दण्डः पश्चान्वदश ।
 ब्राह्मणप्रातिवेशानामेतदेवानिमन्त्रणे ॥ २० ॥
 अभिघाते तथा भेदे च्छेदे कुचावपातने ।
 पणान्वदाप्यः पञ्चदशविंशतिं तच्छयन्तथा ॥ २१ ॥
 दुःस्वीत्यादिग्रहे द्रश्यं चिपन् प्राणहरं तथा ।
 पाण्डुगायाः पणान् दाप्यो हितोयो मध्यमन्दमम् ॥ २२ ॥
 दुःखे च शंखितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथा ।
 दण्डः चतुरपशूनां स्याहिपश्चप्रभृतिः क्रमात् ॥ २३ ॥
 लिङ्गस्य च्छेदने सृज्ञो मध्यमो मूर्जमेव च ।
 महापशूनामेतेषु स्थानेषु हिगुणा दमाः ॥ २४ ॥
 प्ररोहिशाखिनां शाखास्त्रक्षसर्वविदारणे ।
 उपजीव्यद्वामाणान्तु विंशतेद्दिगुणा दमाः(१) ॥ २५ ॥
 यः साहस्रारयति स दाप्यो हिगुणन्दमम् ।
 यस्त्वेवमुक्ताहृदाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २६ ॥
 आर्याकोशातिक्रमकाङ्क्षाट्यायाप्रहारदः ।
 सन्दिष्टस्याप्रदाता च समुद्रग्रहभेदकः ॥ २७ ॥
 सामन्तकुलिकादौनामपकारस्य कारकः ।
 पञ्चाशत्पणिको दण्ड एषामिति विनिष्ठयः ॥ २८ ॥
 स्वच्छन्दविधवागामी विक्रुष्टे नाभिघावकः ।
 अकारणे च विक्रोष्टा चण्डालेषात्मान् स्थृण्डन् ॥ २९ ॥
 शूद्रः प्रब्रजितानां च दैवे पैत्रे च भोजकः ।

(१) प्ररोहिशाखामित्यादिविंशतेद्दिगुणाः सुक्ता दमा इत्यकः पाठः च० पुष्टके नामि ।

अयुक्तं शपथं कुर्वन्नयोग्यो योग्यकर्मण्टत् ॥ ३० ॥
 हृष्णद्रुपद्मनाच्च पूर्खस्य प्रतिघातक्षत् ।
 साधारणस्यापलापी दासीगम्भेविनाशक्षत् ॥ ३१ ॥
 पितापुवस्तुभावदम्बल्याचार्थशिष्यकाः ।
 एषामपतितान्योन्यत्यागी च शतदण्डभाक् ॥ ३२ ॥
 वसानस्त्रीन् पणान् दण्डो नेजकस्तु परांशुकम् ।
 विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दश ॥ ३३ ॥
 तुलाशासनमानानां कूटकवाणकस्य च ।
 एभिष्ठ व्यवहर्ता यः स दाप्यो दण्डमुक्तम् ॥ ३४ ॥
 अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यसाप्यकूटकम् ।
 स नाणकपरीक्षी तु दाप्यः प्रथमसाहस्रम् ॥ ३५ ॥
 भिषण्डमिथाचरन् दाप्यस्तिर्थहु प्रथमं दमम् ।
 मानुषे मध्यमं राजमानुषेषुत्तमन्तथा ॥ ३६ ॥
 अवधं यश बघाति बध्यं यश प्रमुच्छति ।
 अप्राप्यवहारच्च स दाप्यो दममुक्तम् ॥ ३७ ॥
 मानेन तुलया वापि योऽशमष्टमकं हरेत् ।
 हाविंशतिपणान् दाप्यो हृष्टौ हानौ च कल्पितम् ॥ ३८ ॥
 भेषजस्ते हलवणगन्धान्यगुडादिषु ।
 पश्येषु प्रचिपन् हौनं पणान्दाप्यस्तु षोडश ॥ ३९ ॥
 सश्श्रय कुर्वतामर्घं सबाधं कारुशिल्पिनां ।
 अर्थस्य झासं हृष्टिं वा सहस्रो दण्ड उच्यते ॥ ४० ॥
 राजनि स्थाप्यते योऽर्थः प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो वा निष्ठवस्तुमाहशिर्जां लाभक्षत् चृतः ॥ ४१ ॥

(५५)

स्वदेशपथे तु शतं बणिग् एषङ्गीत पञ्चकं ।
 दशकं पारदेशे तु यः सद्यः क्रयविक्रयौ ॥ ४२ ॥
 पञ्चस्थोपरि संसाध्य व्ययं पञ्चसमुद्घवं ।
 अर्थोऽनुयहक्त् कार्यः क्रेतुर्विक्रेतुरेव च ॥ ४३ ॥
 एषहीतमूल्यं यः पञ्चं क्रेतुर्नैव प्रयच्छति ।
 सोदयन्तस्य दाष्टोऽसो दिन्काभं वा दिग्गगते ॥ ४४ ॥
 विक्लोतमपि विक्रीयं पूर्वे क्रेतर्यग्नहक्ति ।
 हानिसेत् क्रेतदोषेण क्रेतुरेव हि सा भवेत् ॥ ४५ ॥
 राजदेवोपघातेन पञ्चे दोषमुपागते ।
 हानिर्विक्रेतुरेवासौ याचितस्याप्रयच्छतः ॥ ४६ ॥
 अन्यहस्ते च विक्रीतं दुष्टं वा दुष्टवद्यदि ।
 विक्रीनीते दमस्तव तच्चूल्याद्विगुणो भवेत् ॥ ४७ ॥
 चयं हृष्टिष्ठ बणिजा पञ्चानामविजानता ।
 क्रीत्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् षड् भागदण्डभाक् ॥ ४८ ॥
 समवायेन बणिजां लाभार्थं कर्म कुर्वतां ।
 लाभालाभौ यथा द्रव्यं यथा वा संविदा कृतौ ॥ ४९ ॥
 प्रतिविष्टमनादिष्टं प्रमादाद्यच्च नाशितं ।
 स तद्यादिष्टवाच्च रक्षिताद्यमांशभाक् ॥ ५० ॥
 अर्थप्रक्षेपणादिष्टं भागं शुल्कं वृपो हरेत् ।
 व्यासिष्टं राजयोग्यच्च विक्रीतं राजगामि तत् ॥ ५१ ॥
 मित्या बदन् परीमाणं शुल्कस्यानादपक्रमन् ।
 दाष्टस्वष्टुगुणं यश सव्याजक्रयविक्रयौ ॥ ५२ ॥
 देशान्तरगते प्रेते द्रव्यं दायाद्वाभ्यवाः ।

ज्ञातयो वा हरेयस्तदागतास्तैर्विना लृपः ॥ ५३ ॥
 जिष्ठं त्यजेयुर्निर्लीभमशक्तोऽन्येन कारयेत् ।
 अनेन विधिराख्यातं ऋत्विक्षर्षककर्मिणां ॥ ५४ ॥
 प्राह्मकैर्गृह्णते चौरो सोम्यु शाश्व पदेन वा ।
 पूर्वकर्मापराधी वा तथैवाशुद्धवासकाः ॥ ५५ ॥
 अन्येषि शङ्खया ग्राह्मा जातिनामादिनिष्ठैः ।
 द्यूतस्त्रौपानशक्ताश्च शुक्कभिन्नमुखस्त्रराः ॥ ५६ ॥
 परद्रव्यगृहाणाच्च पृच्छका गूढचारिणः ।
 निराया व्यवन्तस्त्र विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ ५७ ॥
 गृहीतः शङ्खया चौर्येनामानस्त्रे हिशोधयेत् ।
 दापयित्वा हृतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ ५८ ॥
 चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्विविधैर्बधैः ।
 सचिङ्गं ब्राह्मणं क्षत्वा स्वराष्ट्राद्विप्रवासयेत् ॥ ५९ ॥
 घातितेऽपहृते दोषो आमभर्तुरनिर्गते ।
 स्त्रसौन्त्रि दद्याद्यामस्तु पदं वा यत्र गच्छति ॥ ६० ॥
 पञ्चयामौ वहिः क्रोशाद्यशयाम्यद्य वा पुनः ।
 वन्दिग्राहांस्तथा वाजिकुञ्जराणाच्च हारिणः ॥ ६१ ॥
 प्रसङ्गं घातिनस्त्रैव शूलमारोपयेवरान् ।
 उत्क्षेपकग्रयिभेदौ करसन्दशहीनकौ ॥ ६२ ॥
 काञ्च्यैँ द्वितीयापराधे करपादैकहीनकौ ।
 भक्तावकाशान्युदकमन्त्रोपकरणव्ययान् ॥ ६३ ॥
 दत्त्वा चौरस्य हनुवा जानतो दम उत्तमः ।
 ग्रस्त्रावपाते गर्भस्य पातने चोक्तमो इमः ॥ ६४ ॥

उत्तमो वाऽधमो वापि पुरुषस्त्रीप्रमापणे ।
 शिलां वहा चिपेदस्तु नरज्ञीं विषदां स्त्रियं ॥ ६५ ॥
 विषान्निहां निजगुरुनिजापत्यप्रमापणीं ।
 विकर्षकरनासौष्ठीं कला गोभिः प्रमापयेत् ॥ ६६ ॥
 चेचवेद्यवनशामविवौतखलदाहकाः ।
 राजपद्मगमित्यामौ च दग्धव्यास्तु कटान्निना ॥ ६७ ॥
 पुमान् संग्रहणे यात्तः केशाकेशिपरस्त्रियाः ।
 खजातावुत्तमो दण्ड आनुलोम्ये तु मध्यमः ॥ ६८ ॥
 प्रातिलोम्ये वधः पुंसां नार्थाः कर्णविकर्षनम् ।
 नौदीस्तनप्रावरणनाभिकेशावर्महनम् ॥ ६९ ॥
 अदेशकालसच्चाबं सहावस्थानमेव च ।
 स्त्री निषेधे शतं दद्याद् हिशतन्तु दमं पुमान् ॥ ७० ॥
 प्रतिवेद्ये तयोर्दण्डो यथा संग्रहणे तथा ।
 पशून् गच्छस्त्रितं दाप्तो हीनां स्त्रीं गाय भूमम् ॥ ७१ ॥
 अवरहास्तु दासौषु भुजिष्यास्तु तथैव च ।
 गम्यास्त्रिपि पुमान्दाप्तः पस्त्रायत् परिकन्दमम् ॥ ७२ ॥
 प्रसन्न दास्त्रभिगमे दण्डो दशपणः सृतः ।
 कुबन्धेनात्त्वं गमयेदन्त्याप्रवजितागमे ॥ ७३ ॥
 न्यूनं वाप्यधिकं वापि लिङ्गेदयो राजशासनम् ।
 पारदारिकचौरं वा मुच्चते दण्ड उत्तमसाहसम् ॥ ७४ ॥
 अभवैर्दूषयन् विप्रं दण्ड उत्तमसाहसम् ।
 कूटस्वर्णव्यवहारी विमांसस्य च विक्रयौ ॥ ७५ ॥
 अङ्गहीमस्त्री कर्त्तव्यी दाप्तसोत्तमसाहसं ।

शक्तो द्व्यमीचयन् स्वामी हंस्तिष्ठः शृङ्गिणस्थापा ॥ ७६ ॥
 प्रथमं साहसं दद्याहि क्रुष्टे हिगुणं तथा ।
 अचोरच्छोरेऽभिवदन् दाप्यः पञ्चशतं दमं ॥ ७७ ॥
 राज्ञोऽनिष्टप्रवक्तारं तस्यैवाक्षोशकं तथा ।
 वृताङ्गलग्नविक्रेतुर्गुरुरोसाङ्गितुस्थापा ॥ ७८ ॥
 तन्मनस्य च भेत्तारं विस्त्रा जिह्वां प्रवासयेत् ।
 राजयानासनारोदुर्घणो मध्यमसाहसः ॥ ७९ ॥
 हिनेत्रभेदिनो राजहिष्टादेशक्षतस्थापा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवतोऽष्टशतो दमः ॥ ८० ॥
 यो अव्येताजितोऽस्मीति व्यायेनाभिपराजितः ।
 तमायान्तं पुनर्जीव्या दण्डयेहिगुणं दमं ॥ ८१ ॥
 राज्ञाऽन्यायेन यो दण्डो गृहीतो वक्षणायतं ।
 निवेद्य दद्याहि प्रेत्यः स्वयं त्रिंश्चाणीक्षतं ॥ ८२ ॥
 धर्मसाध्यश्च कौर्त्तिश्च लोकपड़क्तिरुपयज्ञः ।
 प्रजाभ्यो बहुमानस्त्र खर्गस्थानस्त्र शाश्वतम् ॥ ८३ ॥
 पश्यतो व्यवहारांश्च गुणाः स्युः सप्त भूपतेः ।
 इत्यान्नेये महापुराणे वाक्‌परुषादिप्रकरणं नाम
 सप्तपञ्चाशदधिकहिष्टतमोऽध्यायः ॥

अथाष्टपञ्चाशदधिकद्विशततमौऽध्यायः ।

—◆◆◆—

ऋग्विधानं ।

अग्निरुदाच । ऋग्यजुः सामार्थ्यविधानं पुष्करोदितम् ।
 भुक्तिसुक्तिकरं जप्याहोमाद्रामाय तद्देव ॥ १ ॥

पुष्कर उवाच । प्रतिवेदन्तु कर्माणि कार्याणि प्रवदामि ते ।
 प्रथमं ऋग्विधानं वै शृणु त्वं भुक्तिसुक्तिदम् ॥ २ ॥

अन्तर्जले तथा होमे जपतो मनसेस्तिम् ।
 कामं करोति गायत्री प्राणायामाद्विशेषतः ॥ ३ ॥

गायत्रा दशसाहस्रो जपो नक्ताश्चिनो हिंज ।
 बहुस्रातस्य तत्रैव सर्वकल्पवनाशनः ॥ ४ ॥

दशायुतानि जप्ताऽथ हविष्याशौ स मुक्तिभाक् ।
 प्रणवो हि परं ब्रह्म तत्त्वपः सर्वपापहा ॥ ५ ॥

ओकारश्चतजसन्तु नाभिमात्रोदके स्थितः ।
 जलं पिवेत् स सर्वेस्तु पापैर्वै(१)विप्रमुच्छते ॥ ६ ॥

मात्रात्रयं लयो वेदास्तयो देवास्तयोऽन्ययः ।
 महाव्याहृतयः सप्त लोका होमोऽखिलाघहा ॥ ७ ॥

गायत्री परमा जाप्या महाव्याहृतयस्तथा ।
 अन्तर्जले तथा राम प्रोक्तस्त्रैवाघमर्षणः ॥ ८ ॥

अग्निमौले पुरोहितं सूक्तोऽयं वक्षिद्वैतः ।

१ पापैर्वै विप्रमुच्छत इति ग०, च०, अ० च० ।

शिरसा धारयन् वङ्गं यो जपेत्परिवत्सरम् ॥ ८ ॥
 होमं चिषवणं भैश्यमनमिज्जलनस्त्रेरेत् ।
 अतः परम्बुचः सप्त वायुद्या याः प्रकीर्तिः ॥ १० ॥
 ता जपन् प्रयतो निष्प्रिष्टान् कामान् समन्वुते ।
 मेधाकामो जपेत्रित्यं सदसन्विति त्वचम् ॥ ११ ॥
 अन्वयो यन्मिमाः प्रोक्ताः नवर्चीं गृत्युनाशनाः ।
 शुनःश्रेष्ठविं बहुः सञ्चितद्वोऽथ वा(१) जपेत् ॥ १२ ॥
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो गद्वी वाप्यगदो भवेत् ।
 य इस्त्वेष्टाश्वतं कामं मित्रं प्राज्ञं पुरम्बूरं ॥ १३ ॥
 ऋग्भिः षोडशभिः कुर्यादिन्द्रस्येति दिने दिने ।
 हिरण्यस्तूपमित्येतज्जपन् शबून् प्रबाधते ॥ १४ ॥
 चेमौ भवति चाध्वानो ये ते पन्था जपन् नरः ।
 रौद्रोभिःषष्ठभिरौशानं स्तूयाद्यो वै दिने दिने ॥ १५ ॥
 चक्रं वा कल्पयेद्रौद्रं तस्य शान्तिः परा भवेत् ।
 उदित्युहत्तमादित्यमुपतिष्ठन् दिने दिने ॥ १६ ॥
 खिपेज्जाप्त्वास्त्रौन् सप्त मनोदुःखविनाशनं ।
 हिष्पत्तमित्यथाह॑ चंयहिप्राप्तं जपन् स्त्रेरेत् ॥ १७ ॥
 आगस्तृत् सप्तरात्मेण विहेषमधिगच्छति ।
 आरोग्यकामी रोगी वा प्रस्त्रात्मसोत्तमं जपेत् ॥ १८ ॥
 उत्तमसास्त्र चार्ष्वर्चीं जपेहै विविधासने ।
 उदयत्वायुरस्य तेजो मध्यन्दिने जपेत् ॥ १९ ॥

(१) सञ्चितद्वोऽयेति क० च०, अ० च ।

असां प्रतिगते सूर्ये हिष्मनं प्रतिबाधते ।
 न वयेति सूक्तानि जपन् श्रद्धून्नियच्छति ॥ २० ॥
 एकादश सुपर्णस्य सर्वकामान्विनिर्विशेत् ।
 आध्यात्मिकीः काइल्येता जपमोक्षमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥
 आ नो भद्रा इत्यनेन दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 त्वं सोमेति च सूक्तेन नवं पश्येत्तिशाकरं ॥ २२ ॥
 उपतिष्ठेत् समित्पाणिर्वासास्याप्नोत्यसंशयं ।
 आयुरौष्णनिमिति कौलं सूक्तं सदा जपेत् ॥ २३ ॥
 आपनः शोशुचदिति खुत्वा मध्ये दिवाकरं ।
 यथा मुच्छति चेष्टोकां तथा पापं प्रमुच्छति ॥ २४ ॥
 जातवेदस इत्येतज्जपेत् स्वस्त्वयनं पश्चि ।
 भयैविमुच्यते सब्वैः स्वस्तिमानाप्नुयात् वृहात् ॥ २५ ॥
 व्युष्टायाच्च तथा रावणमेतहः स्वप्नाशनं ।
 प्रमन्दिनेति सूर्यन्तरा जपेहर्भविमोचनं ॥ २६ ॥
 अपनिन्द्रमिति स्वातो वैद्धदेवन्तु सप्तकां ।
 मुच्छत्याच्यं तथा जुद्धत् सकालं किञ्चिषं नरः ॥ २७ ॥
 इमामिति जपन् श्रद्धत् कामानाप्नोत्यभौप्सितान् ।
 मानस्तोक इति हार्या द्विरात्रोपोषितः शुचिः ॥ २८ ॥
 औडुखरीष्व जुहुयात्मिधवाच्यसंस्तातः ।
 द्वित्त्वा सर्वाच्यूत्युपाशान् जीवेद्रोगविवर्जितः ॥ २९ ॥
 ऊर्ज्जवाहुरनेत्र खुत्वा सञ्चुं तथैव च ।
 मानस्तोकेति च ऋचा शिखाबन्धे कृते नरः ॥ ३० ॥
 अधृष्यः सर्वभूतानां जायते संशयं विना ।

चित्रमित्युपतिष्ठेत चिसम्बं भास्करं तथा ॥ ३१ ॥
 समित्पाणिर्नरो नित्यमीपस्ति धनमाप्नुयात् ।
 अथ स्वप्नेति च जपन् प्रातर्मध्यमिद्दिने दिने ॥ ३२ ॥
 हुःस्वप्नस्त्वार्हते क्षतस्त्रं भोजनस्त्वाप्नुयाच्छुभम्(१) ।
 उभे पुमानिति तथा रक्षोन्नः परिकौर्त्तिः ॥ ३३ ॥
 उभे वासा इति ऋचो जपन् कामानवाप्नुयात् ।
 न सागच्चिति च जपन् सुच्यते चाततायिनः ॥ ३४ ॥
 कथा शुभेति च जपन् जातिशैषमवाप्नुयात् ।
 इमवृत्तोमभिलेत् सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ ३५ ॥
 पितरित्युपतिष्ठेत नित्यमर्थमुपस्थितं(२) ।
 अम्ने नयेति सूक्तेन दृष्टहोमश्च मार्गेणः ॥ ३६ ॥
 धौराच्चयमवाप्नोति सुख्नोकं यो जपेत् सदा ।
 कङ्कतो नेति सूक्तेन विषान् सर्वान् व्ययोहस्ति ॥ ३७ ॥
 यो जात इति सूक्ते न सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
 गणानामिति सूक्तेन श्रिग्धमाप्नोत्यगुत्तमं ॥ ३८ ॥
 यो मे राजनितीमानु दुःस्वप्नशमनौमृचं ।
 अध्वनि प्रस्थितो यसु पश्येच्छत्रूं समुटियतं ॥ ३९ ॥
 अप्रशस्त्रं प्रशस्त्रं वा कुविदङ्ग इमं जपेत् ।
 हातिंशकं जपन् सूक्तमाध्यालिकमनुत्तमं ॥ ४० ॥
 पर्वसु प्रयतो नित्यमिष्टान् कामान् समश्रुते ।
 क्षणुष्वेति जपन् सूक्तं जुद्धदाच्यं समाहितः ॥ ४१ ॥

१ भोजनस्त्वाप्नुयाच्छुभमिति ४०, ८०, ८०, ८० च ।

२ नित्यमप्नमुपस्थितमिति ४०, ८० च ।

अरातौनां हरेत् प्राणान् रक्षांस्यपि विनाशयेत् ।
 उपतिष्ठेत् स्वयं वल्लिं परित्युच्चा दिने दिने ॥ ४२ ॥
 तं रक्षति स्वयं वल्लिर्विश्वतो विश्वतोमुखः ।
 हंसः शुचिः सदिव्येतच्छुचिरीक्रेहिवाकरं ॥ ४३ ॥
 क्षणिं प्रपद्यमानसु स्थालीपाकं यथाविधिः ।
 जुहुश्यात् चेचमध्ये तु स्वनीस्वाहासु पञ्चमिः ॥ ४४ ॥
 इन्द्राय च महाङ्गसु पञ्चन्याय भगाय च ।
 यथालिङ्गन्तु विहरेन्नाङ्गलन्तु क्षमीबलः ॥ ४५ ॥
 शुक्रो धान्याय सौतायै सुनासौरमधोन्तरं ।
 गन्धमारुण्यैर्नमस्कारैर्यजेदेताच्च देवताः ॥ ४६ ॥
 प्रवापने प्रलवने खलसौतापहारयोः ।
 अमोघङ्गर्भ्य भवति वर्षते सर्वदा क्षणिः ॥ ४७ ॥
 समुद्रादिति सूक्तेन कामानाप्नोति पावकात् ।
 विश्वानर इति द्वाभ्यां य ऋग्भ्यां वल्लिमर्हति ॥ ४८ ॥
 स तरत्यापदः सर्वा यशः प्राप्नोति चाक्षयं ।
 विपुलां श्रियमाप्नोति जयं प्राप्नोत्यनुन्तम् ॥ ४९ ॥
 अन्ने त्वमिति च स्तुत्वा धनमाप्नोति वाञ्छितं ।
 प्रजाकामो जपेदित्यं वहणदैवतवयं ॥ ५० ॥
 स्वस्त्वा चयं जपेत् प्रातः सदा स्वस्त्वयनं महत् ।
 स्वस्ति पन्था इति प्रोच्य स्वस्तिमान् व्रजतेऽवनि ॥ ५१ ॥
 विजिगौषुर्वनस्यते शत्रूणां व्याधितं भवेत् ॥१॥
 स्त्रिया गर्भप्रमूढाया गर्भमोक्षणमुक्तम् ॥ ५२ ॥

१ व्याधिकभवदिति ३० ।

अच्छावदेति सूक्ष्म दृष्टिकामः प्रयोजयेत् ।
 निराहारः क्लिनवासा न चिरेण प्रवर्षति ॥ ५३ ॥
 मनसः काम इत्येतां पशुकामो नरो जपेत् ।
 कर्हमेन इति खायात्प्रजाकामः शुचिव्रतः ॥ ५४ ॥
 अश्वपूर्वा इति खायाद्राज्यकामस्तु मानवः ।
 रोहिते चर्मणि खायात् ब्राह्मणस्तु यथाविधि ॥ ५५ ॥
 राजा चर्मणि वैयाग्रे छागे वैश्यस्तथैव च ।
 दशसाहस्रिको होमः प्रत्येकं परिकौर्त्तिः ॥ ५६ ॥
 आगार इति सूक्तेन गोष्ठे गां लोकमातरं ।
 उपतिष्ठेऽप्नेच्चैव यदिच्छेत्ताः सदाच्याः ॥ ५७ ॥
 उपेतितिस्तमौराज्ञो दुन्दुभिमभिमन्तयेत् ।
 तेजो बलस्त्र प्राप्नोति शत्रुच्चैव नियच्छति ॥ ५८ ॥
 दृष्टपाणिर्जपे ल्युक्तं रक्षोऽप्नः दस्युभिर्द्वितः ।
 ये के च उमेत्युच्चं जप्ता हीर्घमायुरवाप्नुयात्(१) ॥ ५९ ॥
 जीमूतसूक्तेन तथा तेनाङ्गान्वभिमन्तयेत् ।
 ऋषा लिङ्गं ततो राजा विनिहन्ति रणे रिपून् ॥ ६० ॥
 आम्लेयेति चिभिः सूक्तौ धर्ममाप्नोति चाच्यं ।
 अमीवहेति सूक्तेन भूतानि स्थापयेत्रिशि ॥ ६१ ॥
 संबाधे विषमे दुर्गे बन्धो वा निर्गतः क्वचित् ।
 पद्मायन् वा एहीतो वा सूक्तमेतत्तथा जपेत् ॥ ६२ ॥
 चिरावः नियतोपोष्य आपयेत् पायसस्त्रुः ।
 तेनाहुतिशतं पूर्णं जुहुयात् चग्न्यकेत्युचा ॥ ६३ ॥

१ अचाप्नवान्निति ३० ।

समुद्दिश्य महादेवं जीवेद्वश्वतं सुखं ।
 तच्चक्षुरित्युचा ज्ञात उपतिष्ठेहिवाकरं ॥ ६४ ॥
 उद्यन्तं मध्यगच्छैव दीर्घमायुर्जिजोविषुः ।
 इन्द्रा सोमेति सूक्तान्तु कथितं ग्रन्थुनाशनं ॥ ६५ ॥
 यस्य लुप्तं ब्रतं भोहाङ्गाल्यैर्वा संस्तुजेवाह ।
 उपोष्टाच्यं स जुहुयात्वमन्वे व्रतपा इति ॥ ६६ ॥
 आदित्येत्युक् च सम्भाजं(१) जप्ता वादे जयौ भवेत् ।
 महीति च चतुष्कोणे मुच्यते महतो भयात् ॥ ६७ ॥
 ऋचं जप्ता यदि श्चेतत् सर्वकामानवाप्नुयात् ।
 हाचत्वारिंशतिं चैन्द्रं जप्ता नाशयते रिपून् ॥ ६८ ॥
 वाचं महीति जप्त्वा च प्राप्नोत्यारोग्यमेव च ।
 शब्दो भवेति हाभ्यान्तु भुक्ताच्च प्रयतः शुचिः ॥ ६९ ॥
 छदयं पाणिना सृष्टा व्याधिभिर्कारभिर्भूयते ।
 उत्समेदमिति ज्ञातो हृत्वा शब्दं प्रमापयेत् ॥ ७० ॥
 शब्दोऽन्म इति सूक्ते न हुतेनाचमवाप्नुयात् ।
 कन्या वारषिंसुकेन दिग्दोषाहिप्रमूच्यते ॥ ७१ ॥
 यदत्य कव्येत्युदिते जपेऽवश्यं जगद्विवेत् ।
 यहागिति च जपेन वाचौ भवति संस्कृता(२) ॥ ७२ ॥
 वाचो विदमिति त्वेतां जपन् वाचं समश्वते ।
 पवित्राणां पवित्रान्तु पावमान्योद्यग्वचो मताः ॥ ७३ ॥
 वैखानसा ऋचस्त्रिंशत्यविदाः परमा मताः ।

१ आदित्येति प्रसम्भ्राजमिति ग०, घ०, अ० च ।

२ संस्कृतेति क०, इ० च ।

ऋचो हिष्ठिः प्रीत्ताश्च परस्तेष्टविसत्तम् ॥ ७४ ॥
 सर्वकल्पवनाशाय पावनाय शिवाय च ।
 स्वादिष्टयेति सूक्तानां सप्तष्ठिरुदाहृता ॥ ७५ ॥
 दशोत्तरास्युचाच्छेताः पावमान्यः शतानि षट् ।
 एतज्जपं शु जुहू च घोरं शत्युभयं जयेत् ॥ ७६ ॥
 आपोहिष्टे ति वारिस्थो जपेत्पापभयार्हने ।
 प्रदेवनेति नियतो जपेच मरुधन्वसु ॥ ७७ ॥
 प्राणान्तिके भये प्राप्ते चिप्रमायुसु विन्दति ।
 प्रावेद्याभित्युचमिकां जपेच मनसा नियि ॥ ७८ ॥
 व्युष्टायामुदिते सूर्यो व्यूते जयमवाप्नुयात् ।
 मा प्रगमेति मूढश्च पन्नानं पथि विन्दति ॥ ७९ ॥
 चौणायुरिति मन्येत यज्ञश्चित् सुहृदं प्रियं ।
 यत्तेवमिति तु चातस्तस्य नूर्झनमालभेत् ॥ ८० ॥
 सहस्रक्षत्वः पञ्चाहं तेनायुर्विन्दते महत् ।
 इदं मेधेति जुहुयात् षुतं प्राच्चः सहस्रशः ॥ ८१ ॥
 पश्चकामी गवां गोष्ठे अर्थकामश्चतुष्पदे ।
 वयः सुपर्णं इत्येतां जपन् वै विन्दते श्रियं ॥ ८२ ॥
 हविष्टमौयमभ्यस्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 तस्य रोगा विनश्यन्ति कायाम्निर्वर्षते तथा ॥ ८३ ॥
 या ओषधयः स्वस्त्रयनं सर्वव्याधिविनाशनं ।
 उहस्यते अतीत्येतहुष्टिकामः प्रयोजयेत् ॥ ८४ ॥
 सर्वचेति परां शान्तिर्ज्ञेया प्रतिरथस्था ।
 सूतं संकलाश्यपन्नित्यं प्रजाकामस्य कीर्तिं ॥ ८५ ॥

अहं इदेति इत्येतदाम्भी भवति मानवः ।
 न योनो जायते विद्वान् जपन्नातौति रात्रिषु ॥ ८६ ॥
 रात्रिसूक्तं जपन्नाचौ रात्रिं क्षेमी नयेत्वरः ।
 कस्यथन्तीति च जपन्नित्यं कृत्वारिनाशनं ॥ ८७ ॥
 आयुष्टच्छैव वर्चस्यं सूक्तं दाक्षायणं महत् ।
 उत देवा इति जपेदामयज्ञं धृतब्रतः ॥ ८८ ॥
 अथमने जनित्येतज्जपेदग्निभये सति ।
 अरक्षानौत्यरक्षेषु जपेत्तद्यनाशनं ॥ ८९ ॥
 ब्राह्मोमासाद्य सूक्ते हे ऋचं ब्राह्मीं शतावरौ ।
 पृथगङ्गिर्दृतैर्वाय मेधां लक्ष्मीच्च विन्दति ॥ ९० ॥
 मास इत्यसप्तवर्षं संयामं विजिगीषतः ।
 ब्रह्मणोग्निः संविदानं गर्भमृत्युनिवारणं ॥ ९१ ॥
 अपैहीति जपेत्सूक्तं शुचिर्दृखप्रनाशनं ।
 येनेदमिति वै जप्त्वा समाधिं विन्दते परं ॥ ९२ ॥
 मयो भूर्वर्ता इत्येतत् गवां स्वस्त्रयनं परं ।
 शाम्बरौग्निन्द्रजालं वा मायामेतेन वारयेत् ॥ ९३ ॥
 महीत्रीणामवरोस्त्वति पथि स्वस्त्रयनं जपेत् ।
 अग्नये विद्विष्वेवं जपेच्च रिपुनाशनं ॥ ९४ ॥
 वास्त्रोधतेन मन्त्रेण यजेत गृहदेवताः ।
 जपस्यैष विधिः प्रोक्तो हुते ज्ञेयो विशेषतः ॥ ९५ ॥
 हीमान्ते दक्षिणा देया पापशान्तिर्हुतेन तु ।
 हुतं शाम्यति चात्रेन अवहेमप्रदानतः ॥ ९६ ॥
 विप्राशिषस्त्वमोघाः स्युर्बहिःक्षानन्तु सर्वतः ।

सिद्धार्थका यवा धान्यं पयो दधि ष्टतं तथा ॥ ६७ ॥
 क्षीरहृष्टास्त्रेधन्तु होमा वै सर्वकामदाः ।
 समिधः कश्चकिन्यस्य राजिका रुधिरं विषं ॥ ६८ ॥
 अभिचारे तथा शैलं अशनं शक्तवः पयः ।
 दधि भैश्यं फलं मूलमृग्विधानमुदाहृतं ॥ ६९ ॥
 इत्यानेये महापुराणे ऋग्विधानं नामाष-
 पच्छाशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

अथोनष्टग्निकदिशततमोऽध्यायः ।

—♦♦♦—

यजुर्विधानं ।

पुण्कर उवाच । यजुर्विधानं वच्चामि भुक्तिमुक्तिप्रदं शृण ।
 ओऽकारपूर्विका राम महाव्याहृतयो मताः ॥ १ ॥
 सर्वकल्पनाशिन्यः सर्वकामप्रदास्तथा ।
 आच्याहृतिसहस्रेण देवानाराधयेषु धः ॥ २ ॥
 मनसः काङ्क्षितं राम मनसेप्सितकामदं ।
 शान्तिकामो यवैः कुर्यात्तिलैः पापापत्तये ॥ ३ ॥
 धान्यैः सिद्धार्थकैश्चैव सर्वकाम करैस्तथा ।
 औदुम्बरौभिरिधामिः पशुकामस्य शस्यते ॥ ४ ॥
 दधा चैवाद्वकामस्य पयसा शान्तिमिच्छतः ।
 अपामार्गसमिङ्गस्तु कामयन् कनकं बहु ॥ ५ ॥

कन्धाकामो दृताक्षानि युग्मशो अथितानि तु ।
 जातीयुष्माणि जुहुयाद्रामायौ तिक्ततस्तुलान् ॥ ६ ॥
 वश्यकर्मणि शास्त्रोठवासापामार्गमेव च ।
 विषादृक्मिश्रसमिधो व्याधिघातस्य भार्गव ॥ ७ ॥
 क्रुद्धसु जुहुयाक्षम्यक् शत्रूणां वधकाम्यया ।
 सर्वंव्रौहिमयौ ज्ञत्वा राज्ञः प्रतिकृतिं हिज ॥ ८ ॥
 सहस्रशस्तु जुहुयाद्राजा वशगते भवेत् ।
 वस्त्रकामस्य पुष्माणि दृव्यां व्याधिविनाशिनी ॥ ९ ॥
 ब्रह्मवर्चसकामस्य वासोयच्च विधीयते ।
 प्रत्यङ्गिरेषु जुहुयात्तुषकण्टकभन्नभिः ॥ १० ॥
 विदेषणे च पक्ष्माणि काककौशिकयोस्तथा ।
 कापिलच्च दृतं हुत्वा तथा चन्द्रग्रहे हिज ॥ ११ ॥
 वचाचूर्णेन सम्याताक्षमानीय च तां वचां ।
 सहस्रमन्तिं भृक्ता भेधावौ जायते नरः ॥ १२ ॥
 एकादशाङ्गुलं शङ्कु लौहं खादिरमेव च(१) ।
 हिषतो बधीसौति जपनिखनेद्रिपुवेशमनि ॥ १३ ॥
 उच्चाटनमिदं कर्म शत्रूणां कथितं तद ।
 चक्षुष्या इति जप्त्वा च विनष्टचक्षुराप्नुयात् ॥ १४ ॥
 उपयुज्ज्ञत इत्येदतुवाकन्तथाचदं ।
 तनूनपाम्ने सदिति दृव्यां हुत्वात्तिवज्ज्ञितः ॥ १५ ॥
 भेषजमसौति इध्याच्छैर्हैमः पशूपत्सर्गंगुत्(२) ।

१ खादिरमेव वेति ८०, ८०, ८० च ।

२ पशूपत्सर्गं वेति ८०, ८० च ।

त्रियम्बकं यजामहे होमः सौभाग्यवर्णनः ॥ १६ ॥
 कन्यानाम गृहीत्वा तु कन्यालाभकरः परः ।
 भयेषु तु जपनित्यं भयेभ्यो विप्रमुच्यते ॥ १७ ॥
 धुस्त्रूरपुष्टं सष्टुतं हुत्वा स्यात् सर्वकामभाक् ।
 हुत्वा तु गुग्गलं राम स्वप्ने पश्यति शङ्करं ॥ १८ ॥
 शुच्यते मनोऽनुवाकं जप्त्वा दीर्घायुराप्नुयात् ।
 विष्णोरवाटमित्येतत्^(१) सर्वबाधाविनाशनं ॥ १९ ॥
 रक्षोप्त्वा यशस्यच्च तथैव विजयप्रदं ।
 अयन्नो अग्निरित्येतत् संयामे विजयप्रदं ॥ २० ॥
 इदमापः प्रवहत खाने पापापनोदनं ।
 विष्णकर्मनु इविषा सूचीं लौहीन्दशाङ्गुलाम् ॥ २१ ॥
 कन्याया निखनेह्वारि साऽन्यस्मै न प्रदीयते ।
 देव सवितरेतेन हुतेनैतेन चाचवान् ॥ २२ ॥
 अग्नौ स्वाहेति जुहुयाह्वलकामो हिजीक्तम् ।
 तिलैर्यद्वै श धर्मज्ञ तथापामार्गतण्डुलैः ॥ २३ ॥
 सहस्रमन्तिरां कृत्वा तथा गोरीचनां हिज ।
 तिलकञ्च तथा कृत्वा जनस्य प्रियतामियात् ॥ २४ ॥
 रुद्राणाञ्च तथा जप्यं सर्वाघविनिसुदनं ।
 सर्वकर्मकरो होमस्थासा सर्वं शान्तिदः ॥ २५ ॥
 अजाविकानामस्त्वानां कुञ्जराणां तथा गवां ।
 मनुष्णाणान्नरेन्द्राणां बालानां योषितामपि ॥ २६ ॥
 आमाणां नगरानाञ्च देशानामपि भार्गव ।

१ विष्णोर्वराटमित्येतदिति ष०, अ० च । विष्णोरवाटमित्येतदिति क०, अ०, ठ० च ।

उपद्रुतानां धर्मेष्व व्याख्यानां तथैव च ॥ २७ ॥
 मरके समनुप्राप्ते रिपुजे च तथा भये ।
 उद्गहोमः परा शान्तिः पायसेन षट्टेन च ॥ २८ ॥
 कुषाण्डष्टतहोमेन सर्वान् पापान् व्यपोहति ।
 ग्रन्थुयावकभैश्वाशौ नक्तं मनुजसत्तम ॥ २९ ॥
 बहिःक्लानरतो मासान्मुच्यते ब्रह्महत्यया ।
 मन्त्रुवातेति मन्त्रेण होमादितोऽखिलं लभेत् ॥ ३० ॥
 दधि क्लानेति हुला तु पुचान् प्राप्नोत्यसंशयं ।
 तथा षट्टवतौत्ये तदायुषं स्नात् षट्टेन तु ॥ ३१ ॥
 स्वस्तिन इन्द्र इत्येष्वसर्वबाधाविनाशनं ।
 इह गावः प्रजायध्यमिति पुष्टिविवर्धनम् ॥ ३२ ॥
 षट्टाहुतिसहस्रेण तथालक्ष्मीविनाशनं ।
 शुवेण देवस्य लेति हुलापामार्गतण्डुलं ॥ ३३ ॥
 मुच्यते विक्रिताच्छीघ्रमभिचारात् संशयः ।
 उद्ग पातु पलाशस्य समिद्धिः कनकं लभेत् ॥ ३४ ॥
 शिवो भवेत्यनुग्रहपाते ब्रौहिभिर्जुह्यात्तरः ।
 याः सेना इति चैतत्त तस्तरेभ्यो भयापहम् ॥ ३५ ॥
 यो अस्मभ्यमवातौयाहुत्वा क्षण्टिलात्तरः ।
 सहस्रशोऽभिचारात् भुच्यते विक्रिताद्विज ॥ ३६ ॥
 अनेनात्तपतेत्येवं हुला चान्मवाप्नुयात् ।
 हंसः शुचिः सदित्येतज्जसन्तोयेऽघनाशनं ॥ ३७ ॥
 चत्वारि भृङ्गेत्येतत्तु सर्वपापहरं जले ।
 देवा यज्ञे ति जप्त्वात् ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३८ ॥

वसन्तेति च हुत्वाज्यं आदिल्यादरमाप्नुयात् ।
 सुपर्णोसौति चित्यस्य कर्मव्याहृतिवद्वितेत् ॥ ३६ ॥
 नमः स्वाहेति चिर्ज्ञा बन्धनाक्षीक्रमाप्नुयात् ।
 अन्तर्ज्ञाले चिरावर्त्य हुपदा सर्वपापसुक् ॥ ४० ॥
 इह गावः प्रजायध्यं मन्त्रोद्यं बुद्धिवर्द्धनः ।
 हुतन्तु सर्पिषा दध्ना पयसा पायसेन वा ॥ ४१ ॥
 शतं य(१) इति चैतेन हुत्वा पर्णफलाणि च ।
 आरीग्यं श्रियमाप्नोति जीवितच्च चिरन्तथा ॥ ४२ ॥
 ओषधौः प्रतिमोदध्यं(२) वपने लवनेऽर्थक्षत् ।
 अखावतौ पायसेन होमाच्छान्तिमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 तस्मा इति च मन्त्रेन बन्धनस्यो विमुच्यते ।
 युवा सुवासा इत्येव वासांस्याप्नोति चोत्तमम् ॥ ४४ ॥
 सुच्छन्तु मा शपथ्यानि सर्वान्तकविनाशनम्(३) ।
 मा माहि॑ सौस्तिलाज्येन हुतं रिपुविनाशनं(४) ॥ ४५ ॥
 नमोऽस्तु सर्वसंपेभ्यो ष्टुतेन पायसेन तु ।
 क्षणुध्यं राज इत्येतदभिचारविनाशनं ॥ ४६ ॥
 दूर्वाकाण्डायुतं हुम्ना काण्डात् काण्डेति मानवः ।
 यामे जनपदे वापि भरकन्तु शमन्तयेत् ॥ ४७ ॥
 दोगात्तीं मुच्यते दोगात् तथा दुःखात् दुःखितः ।

१ शतस्तेति ३० । शतं वेति क० ।

२ ओषधयः प्रतिमोदध्यमिति ज० ।

३ सर्वकिलिषनाशनमिति ज०, ज० च ।

४ विप्रविनाशमिति क०, ज० च ।

घोडुवरीष समिधो मधुमादो वनस्तिः ॥ ४८ ॥
 हुता सहस्रशो राम धनमाप्नोति मानवः ।
 सौभाग्यं महदाप्नोति व्यवहारे तथा जयम् ॥ ४९ ॥
 अपां गर्भमिति हुता देवं वर्षापयेद्धुवम् ।
 अपः पिवेति च तथा हुता दधि हृतं मधु ॥ ५० ॥
 प्रवर्त्तयति धर्मज्ञ महाहृष्टिमनन्तरं ।
 नमस्ते रुद्र इत्येतत् सर्वोपद्रवनाशनं ॥ ५१ ॥
 सर्वशान्तिकरं प्रोक्तं महापातकनाशनं ।
 अध्यवोचदित्यनेन रक्षणं व्याखितस्य तु ॥ ५२ ॥
 रक्षोप्रस्त्र यशस्यच्च चिरासुःपुष्टिवर्द्धनम् ।
 सिर्वार्थकानां क्षेपेण पथि कैतज्जपन् सुखो ॥ ५३ ॥
 असौ यस्तान्त्र इत्येतत् पठतित्यं दिवाकरं ।
 उपतिष्ठेत धर्मज्ञ सायं प्रातरतन्द्रितः ॥ ५४ ॥
 अवमन्त्रयमाप्नोति दीर्घमायुषं विन्दति ।
 प्रसुच्च(१) धन्तित्येतत् षड्भिरासुधमन्त्रच्च ॥ ५५ ॥
 रिपूणां भयदं युद्धेनावकार्या विचारणा ।
 मानो महान्त इत्येवं बालानां शान्तिकारकं ॥ ५६ ॥
 नमो हिरण्यवाहवे इत्यतुवाकसप्तकम् ।
 राजिकां काट्तैलाक्षां चुह्याच्छचुगाशर्नी ॥ ५७ ॥
 नमो वः किरिकेभ्यष्ठ पश्चलच्छाहुतैर्चर्दः ।
 राज्यलक्ष्मीमवाप्नेति तथा विल्वैः सुवर्णकम् ॥ ५८ ॥
 इमा रुद्रायेति तिलैर्हीमाच्च धनमाप्यते ।

१ श्रवुच्छेति ग०, व ; अ० च ।

दूर्वाहोमेन चान्येन सर्वव्याधिविवर्जितः ॥ ५६ ॥
 आशुः शिशान इत्ये तदायुधानास्त्र रक्षणे ।
 संग्रामे कथितं राम सर्वशतुनिर्वहणं ॥ ६० ॥
 राजसामेति जुहुयात् सहस्रं पञ्चमिहिंज ।
 आच्याहृतीनां धर्मज्ञ चक्षुरोगादिमुच्यते ॥ ६१ ॥
 शब्दो वनस्पते गेहे होमः स्वाहास्त्रदोषनुत् ।
 अग्न आयुर्सि इत्याज्यं हेषं नाम्नोति केनचित् ॥ ६२ ॥
 अपां फेनेति लाजाभिहृत्वा जयमवाप्यात् ।
 भद्रा इतीन्द्रियैर्हीनो जपन् स्थात् सकलेन्द्रियः ॥ ६३ ॥
 अग्निश्च पृथिवी चेति वशीकरणमुक्तमम् ।
 अध्वनेति जपन् मन्त्रं व्यवहारे जयी भवेत् ॥ ६४ ॥
 ब्रह्म राजन्यमिति च कर्मारक्षे तु सिहिकृत् ।
 संवलरोसीति धृतैर्लक्ष्मीमादरोगवान् ॥ ६५ ॥
 केतुं क्षणवन्नितीत्येतत् संग्रामे जयवर्जनम् ।
 इन्द्रोग्निर्धर्म इत्ये तद्रणे धर्मनिबन्धनम्(१) ॥ ६६ ॥
 धन्वा नारेति मन्त्रस्त्र धनुर्याहनिकः परः ।
 यजीतेति तथा मन्त्रो विज्ञेयो छमिमन्त्रणे ॥ ६७ ॥
 मन्त्रश्चाहिरथेत्ये तच्छराणां(२) मन्त्रणे भवेत् ।
 वक्षीनां पितरित्ये तत्त्वणमन्त्रः प्रकीर्तिः ॥ ६८ ॥
 युञ्जन्त्वोति तथाखानां योजने मन्त्र उच्यते ।
 आशुः शिशान इत्ये तद्याचारम्भणमुच्यते ॥ ६९ ॥

१ धर्मविवर्जनमिति ज० ।

२ मन्त्रस्त्र च रथ तच्छराणामिति क०, श० च ।

विष्णोः क्रमेति मन्त्रश्च रथारोहणिकः परः ।
 आजहेतीति चाश्चानां ताडनीयमुदाहृतं ॥ ७० ॥
 याः सेनर अभिल्परौति परस्यमुखे जपेत् ।
 दुन्ध्य इति चाप्येतहु न्द्रभीताडनं भवेत् ॥ ७१ ॥
 एतैः पूर्वहुतैर्मन्त्रैः क्लैबं विजयी भवेत् ।
 यमे न दत्तभिल्पस्य कोटिहीमादिचक्षणः ॥ ७२ ॥
 रथमुत्थादयेच्छीप्रं संप्रामे विजयप्रदम् ।
 आ क्षणेति तथैतस्य कर्मच्छतिवज्ञवेत् ॥ ७३ ॥
 शिवसंकल्पजापेन(१) समाधिं मनसो लभेत् ।
 पञ्चनद्याः पञ्चलक्षं हृत्वा लक्ष्मीमवाप्नुयात् ॥ ७४ ॥
 यदा बधून्दाक्षायणां मन्त्रे णानेन मन्त्रितम् ।
 सहस्रकृत्वः कनकं धारयेद्विपुवारणं ॥ ७५ ॥
 इमं जीविभ्य इति च शिलां लोष्टुञ्चतुर्हिंशं ।
 क्षिपेन्नुहे तदा तस्य न स्याच्चौरभयं निशि ॥ ७६ ॥
 परिमेगामनेनेति(२) वशीकरणमुक्तं मं ।
 हनुमभ्यागतस्तत्र वशीभवति मानवः ॥ ७७ ॥
 भस्ताम्बूलपुष्पाद्यं मन्त्रितन्तु प्रयच्छति ।
 यस्य धर्मज्ञ वशगः सोस्य शीप्रं भविष्यति ॥ ७८ ॥
 शशो मित्र इतीलितत् सदा सर्वत्र शान्तिहं ।
 गणानां त्वा गणपतिं वृत्वा हीमञ्चतुष्यथे ॥ ७९ ॥
 वशीकुर्याज्जगत्सर्वं सर्वधान्वैरसंशयम् ।

१ शिवसंकल्प रथेतदिति घ०, अ० च ।

२ प राज् ने गायनेनेतीति क० ।

हिरण्यवर्णः शुचयो मन्त्रोयमभिषेचने ॥ ८० ॥
 शब्दो देवीरभिष्ठये तथा शान्तिकरः परः ।
 एकचक्रोति मन्त्रेण हुतेनाज्ये न भागशः(१) ॥ ८१ ॥
 अहेभ्यः शान्तिमास्त्रोति प्रसादं न च संशयः ।
 गावो भग इति द्वाभ्यां हुत्वाच्यङ्गा अवाप्नुयात् ॥ ८२ ॥
 प्रवाहांशः सोपदिति(२) गृहयज्ञे विधौयते ।
 देवेभ्यो वनस्यत इति द्रुमयज्ञे विधौयते ॥ ८३ ॥
 गायत्री वैष्णवी ज्ञेया तद्विष्णोः परमम्बदं ।
 सर्वपापप्रशमनं सर्वकामकरन्तथा(३) ॥ ८४ ॥
 इत्याभेष्टे महापुराणे यजुर्विधानं नामोनषष्ठ्यधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ।

अथ षष्ठ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सामविधानं ।

पुष्कर उवाच । यजुर्विधानद्वितीयं वच्ये साम्नां विधानकं ।
 संहितां वैष्णवीज्ञाना हुत्वा स्यात् सर्वकामभाक् ॥ १ ॥
 संहिताच्छान्दसीं साधु जप्ता प्रीणाति शङ्खरं ।
 स्वान्दीं पैच्चां संहिताच्च जप्ता स्यात् प्रसादवान् ॥ २ ॥

१ भागत इति क०, ग०, घ०, छ०, अ० च ।

२ प्रवाहौशं सोपदिति च०, छ० च ।

३ सर्वशान्तिकरन्तथेति च०, अ० च ।

यत् इन्द्र भजामहे हिंसादोषविनाशनं ।
 अवकीर्णी मुच्चते च अग्निस्तिमि ति वै जपन् ॥ ३ ॥
 सर्वपापहरं ज्ञेयं परितोयच्च तासु च(१) ।
 अविक्ले यच्च विक्रीय जपेदद्वृतवत्तौति च ॥ ४ ॥
 अग्नानो देव सवितर्ज्ञेयन्तुःस्वप्नाशनं ।
 अबोध्यमिरितिमन्त्रे ण दृतं राम यथाविधि ॥ ५ ॥
 अभ्यर्था दृतशेषेण मेखलाबन्ध इच्छते ।
 स्तौणां यासान्तु गर्भाणि पतन्ति भृगुसत्तम ॥ ६ ॥
 मणिं जातस्य बालस्य वज्ञीयात्तदनन्तरं ।
 सेमं राजानमेतेन व्याख्यिभिर्विप्रमुच्छते ॥ ७ ॥
 सर्पसाम प्रयुज्जानो नाम्नुयात् सर्पजन्मयं ।
 माद्य त्वा वाद्यतेष्वै तद्वुला विप्रः सहस्रशः ॥ ८ ॥
 अतावरिमणिमङ्गा नाम्नुयाच्छस्तो भयं ।
 दीर्घतमसीकं इति हुत्वाऽनं प्राप्नुयाहु ॥ ९ ॥
 स्वमध्यायन्तौति जपन्न मियेत पिपासया(२) ।
 त्वमिमा ओषधौ श्वेतज्जस्ता व्याख्यं न वाप्नुयात् ॥ १० ॥
 पथि देवद्रतस्तस्मा भयेभ्यो विप्रमुच्छते ।
 यदिन्द्रो मुनये लेति हुतं सौभाग्यवर्द्धनं ॥ ११ ॥
 भगी न चित्र इत्वैवं नेत्रयो रक्षनं हितं ।
 सौभाग्यवर्द्धनं राम नात्र कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 जपेदिन्द्रेति वर्गच्च तथा सौभाग्यवर्द्धनं ।

१ परितोषं युतायुतसिति ज०, ठ० च ।

२ पिपासित इति ष०, ज० च ।

परि प्रिया हि वः कारिः(१)काम्या संशावयेत् स्त्रियं ॥ १३ ॥
 सा तहामयते राम नाव कार्या विचारणा ।
 रथन्तरं वामदेव्यं ब्रह्मवर्चसवर्षनं ॥ १४ ॥
 प्राशयेद्वालकं नित्यं वचाचूर्णं दृतमूतं ।
 इन्द्रमिहाधिनं जस्ता भवेच्छुतिधरस्त्वसौ ॥ १५ ॥
 हुत्वा रथन्तरजस्ता पुत्रमाप्नोत्यसंशयं ।
 मयि श्रीरिति मन्त्रायं जसव्यः श्रीविवर्षनः ॥ १६ ॥
 वैरुप्यस्त्राष्टकं नित्यं प्रयुज्ञानः श्रियं लभेत् ।
 सप्ताष्टकं प्रयुज्ञानः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १७ ॥
 गव्येषु येति यो नित्यं सायं प्रातरतन्त्रितः ।
 उपस्थानं गवां कुर्यात्तस्य स्युस्ताः सदा गृहे ॥ १८ ॥
 दृताक्षत्वं यवद्वीणं वात आवातु भेषजं ।
 अनेन हुत्वा विधिवत् सर्वां मायां व्यपोहति ॥ १९ ॥
 प्रदेवो दासेन तिलान् हुत्वा कार्यणक्षत्रं ।
 अभि त्वा पूर्वपौत्रे वषट्कारसमन्वितं ॥ २० ॥
 वासकेभसंहस्रन्तु हुतं युजे जयप्रदं ।
 हस्त्यश्वपुरुषान् कुर्याद्युधः पिष्टमयान् शुभान् ॥ २१ ॥
 परकीयानयोहि श्य प्रधानपुरुषां स्तथा ।
 सुखिवान् पिष्टकवरान् चुरेणोत् कल्य भाग्यः ॥ २२ ॥
 अभि त्वा शूर योनुमो मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ।
 हुत्वा सर्वपतेलाक्षान् क्रोधेन(२) जुडुयात्ततः ॥ २३ ॥

१ परिप्रियादेव कारिरिति च, इ० च । परिप्रियादेव कविरिति च०, अ० च ।

२ मन्त्रेणेति च०, इ०, अ० च ।

एतत् कृत्वा बुधः कर्म संयामि जयमाप्नुयात् ।
गारुडं वामदेव्यस्त्र रथन्तरहृष्टदूषी ॥ २४ ॥
सर्वपापप्रशमनाः कथिताः संशयं विना ।

इत्यानेये महापुराणे सामविधानं नाम षष्ठ्यधिक--
द्विषततमोऽध्यायः ।

अथैकषष्ठ्यधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—०००—

अथर्वविधानं ।

पुरुषर उवाच । साक्षां विधानं कथितं वस्ते चावर्वयामथ ।
शान्तातौयं गणं हुत्वा शान्तिमाप्नोति मानवः ॥ १ ॥
भैषज्यस्त्र गणं हुत्वा सर्वानुगान् व्यपोहति ।
त्रिसप्तौयं गणं हुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २ ॥
क्षचिच्चाप्नोति च भयं हुत्वा चैवाभयङ्गणं ।
न क्षचिच्चायते राम गणं हुत्वा पराजितं ॥ ३ ॥
आयुष्यस्त्र गणं हुत्वा अपमृत्युं व्यपोहति ।
सखिमाप्नोति सर्वत्र हुत्वा स्वस्त्रवनङ्गणं ॥ ४ ॥
चेयसा योगमाप्नोति शर्ववर्ष्मिगणमत्था ।
वास्तोष्यत्यगणं हुत्वा वास्तुदोषान् व्यपोहति ॥ ५ ॥
तथा रौद्रगणं हुत्वा सर्वान् दोषान् व्यपोहति ।
एतैर्देवगुणैर्हीमो इष्टादशतु शान्तिषु ॥ ६ ॥

वैष्णवी शान्तिरान्द्री च ब्राह्मी रोद्री तथैव च ।
 वायव्या वारुणी चैव कौवेरी भार्गवी तथा ॥ ७ ॥
 प्राजापत्या तथा लाष्टू कौमारी वङ्गिदेवता ।
 मारुहणा च मन्त्रारौ शास्त्रिनैर्कृतकौ तथा ॥ ८ ॥
 शान्तिराङ्गिरसी याम्या पार्थिवी सर्वकामदा ।
 यस्त्वां मृत्युरिति इतज्जसं मृत्युविनाशनं ॥ ९ ॥
 सुपर्णस्त्वेति हुत्वा च भुजगैर्नेव बाध्यते ।
 इन्द्रेण दत्तमित्ये तत् सर्वकामकरभवेत् ॥ १० ॥
 इन्द्रेण दत्तमित्ये तत् सर्वबाधाविनाशनं ।
 इमा देवीति मन्त्रस्य सर्वशान्तिकरः परः ॥ ११ ॥
 देवा मरुत इत्येतत् सर्वकामकरभवेत् ।
 यमस्य लोकादित्येतत् दुःखप्रशमनम्यरं ॥ १२ ॥
 इन्द्रस्य पच्चबणिजेति(१) पश्चलाभकरं परं ।
 कामो मे वाजीति हुतं स्त्रीणां सौभाग्यवर्षनं ॥ १३ ॥
 तुथ्यमेव ज्वोमन्त्रिययुतन्तु हुतभवेत् ।
 अग्ने गोभित्र इत्येतत्(२) मेधाविदिकरम्यरं ॥ १४ ॥
 भ्रुं भ्रुं विशेति हुतं स्त्रानलाभकरं भवेत् ।
 अलक्ष्मीवेति शुना क्षषिलाभकरं भवेत् ॥ १५ ॥
 अहन्ते भग्न इत्येतत् भवेत् सौभाग्यवर्षनं ।
 ये मे पाशास्त्रधायेतत् बन्धनाम्बोच्चारणं ॥ १६ ॥
 शपलहन्तिरिपून् नाशयेत्त्रोमजाप्यतः ।

१ इन्द्र वनं अनिक् चेतीति ४०, अ० च ।

२ अग्ने सौभाग्य इत्येतदिति ४० ।

त्वमुक्तमभितीत्येतद्यशोबुद्धिविवर्द्धनं ॥ १७ ॥
 यथा ऋग्मतीत्ये तत् स्त्रीणां सौभाग्यवर्द्धनं ।
 येन चेष्टदिदस्यैव गर्भलाभकरं भवेत् ॥ १८ ॥
 अयन्ते योनिरित्ये तत् पुत्रलाभकरं भवेत् ।
 शिवः शिवाभिरित्ये तत् भवेत्सौभाग्यवर्द्धनं(१) ॥ १९ ॥
 दृहस्यतिर्व्वः परियातु पथि स्त्रस्ययनं भवेत् ।
 मुक्तामि त्वेति कथितमपमृत्युनिवारणं ॥ २० ॥
 अर्थर्वशिरसोऽस्येता सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 प्राधान्येन तु मन्त्राणां किञ्चित् कर्म वर्वेति ॥ २१ ॥
 दृक्षाणां यज्ञियानान्तु समिधः प्रथमं हविः ।
 आज्यच्छ ब्रौह्यस्यैव तथा वै गोरसर्षपाः ॥ २२ ॥
 अचतानि तिलास्यैव दधिक्षीरे च भार्गव ।
 दर्भास्त्रधैव दूर्वाश्च विख्यानि कमलानि च ॥ २३ ॥
 शान्तिपुष्टिकराण्याहुद्रव्याश्येतानि सर्वशः ।
 तैलक्षणानि धर्मज्ञ राजिका रुधिरं विषं ॥ २४ ॥
 समिधः कण्ठकोपेता अभिचारेषु योजयेत् ।
 आर्षं वै दैवतं छन्दो विनियोगज्ञ आचरेत् ॥ २५ ॥
 इत्यानेये महापुरणे अर्थर्वविधानं नामैक-
 षष्ठ्यधिकादिशततमोऽष्टायः ।

१ शुद्धं भूमं प्रसादयेदिति ४०, ३०, ४० च ।

अथ द्विषष्ठग्रधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

उत्पातशान्तिः ।

पुष्कर उवाच । श्रीसूक्तं प्रतिवेदस्त्रियं लक्ष्मीविवर्द्धनं ।

हिरण्यवर्णा हरिणीमृच्छः पञ्चदश श्रियः ॥ १ ॥

रथेष्वच्छेषु वजिति चतस्रो यजुषि श्रियः ।

स्नावस्त्रीयं तथा साम श्रीसूक्तं सामवेदके ॥ २ ॥

श्रियं धातर्मयि धेहि प्रोक्तमार्थर्णे तथा ।

श्रीसूक्तं यो जपेहत्या हुत्वा श्रीसूक्तस्य वै भवेत् ॥ ३ ॥

पद्मानि चाय विल्वानि हुत्वात्यं वा तिलान् श्रियः ।

एकन्तु पौरुषं सूक्तं प्रतिवेदन्तु सर्वदं ॥ ४ ॥

सूक्तेन दद्यान्तिष्ठापो छैकैकया^(१) जलाञ्जलि ।

स्नात एकैकया पुष्ट्यं विष्णोर्हत्वाघहा भवेत् ॥ ५ ॥

स्नात एकैकया दत्ता फलं स्नात् सर्वकामभाक् ।

महापापोपपापान्तो भवेज्जप्ता तु पैरुषं ॥ ६ ॥

कुच्छैर्विशुद्धो जप्ता च हुत्वा स्नात्वाऽथ सर्वभाक् ।

अष्टादशभ्यः शान्तिभ्यस्तिस्तोऽन्याः शान्तयो वराः ॥ ७ ॥

अमृता चाभया सौम्या सर्वोत्पातविमहैनाः ।

अमृता सर्वदैवत्या अभया ब्रह्मदैवता ॥ ८ ॥

सौम्या च सर्वदैवत्या एका स्यात्सर्वकामदा ।

^१ छैकैकश इति क०, ष०, क०, अ० च ।

अभयाया मणिः कार्यो वरणस्तु भगुत्तम ॥ ८ ॥
 गतकाञ्छोऽवतायाष सौम्यायाः यहुतो मणिः ।
 तत्त्वैवत्यासदाम नवाः सिंहो(१)स्यामणिवन्धनं ॥ ९० ॥
 दिव्यान्तरौचभौमादिसमुत्पातार्दना इमाः ।
 दिव्यान्तरौचभौमन्तु अहुतं विविधं चूण् ॥ ११ ॥
 यहुर्वैक्षतं दिव्यमान्तरौचविविधं मे ।
 उल्कापातच दिग्दाहः परिवेशस्त्वैष च ॥ १२ ॥
 गन्धर्वनगरस्त्वैव हृष्टिच विकल्पा च या ।
 चरस्थिरभवं भूमो भूकम्पमपि भूमिजं ॥ १३ ॥
 सप्ताहाभ्यन्तरे हृष्टावहुतं निष्ठालं भवेत् ।
 शनिं विना चिभिर्वैरहुतं भयक्षाहुवेत् ॥ १४ ॥
 देवताच्चाः(२) प्रवृत्यन्ति वेपन्ते प्रज्वलन्ति च ।
 आरठन्ति(३) च दीदन्ति प्रस्त्रियन्ते हसन्ति च ॥ १५ ॥
 अर्चाविकारोपशमोऽभ्यर्थं हुत्वा प्रजापतेः ।
 अमन्त्रिहीन्यते यच राष्ट्रे च भृशनिखनं ॥ १६ ॥
 न हीयते चेष्वनवांसद्राष्टुं पौडाते नृपैः ।
 अन्तिवैक्षत्यशमनमन्त्रिमन्त्रैष भार्गव ॥ १७ ॥
 अकाले फलिता हृष्टाः चौरं रक्तं स्ववन्ति च ।
 हृष्टोत्पातप्रशमनं शिवं पूज्य च कारयेत् ॥ १८ ॥
 अतिहृष्टिरनाहृष्टिर्भिर्जायोभयं मतं ।

१. सिंहादूति च०, अ० च ।

२. देवताच्चेति च०, अ० च ।

३. आवटन्नौति च०, च०, अ० च ।

चन्द्रतौ चिदिमारब्धहस्तिं या भयाय हि ॥ १६ ॥
 हस्तिवैक्षत्यनाशः स्वातपर्जये नहर्कं पूजनात् ।
 नगराह्यपर्सर्वते समीपमुपयान्ति च ॥ २० ॥
 नद्योऽह्नप्रश्ववला विरसाय भवन्ति च ।
 गतिलाश्यवैक्षत्ये जसव्यो वारुणो मनुः ॥ २१ ॥
 अकालप्रसवा नार्थः कालतो वाप्रजास्तथा ।
 विक्षतप्रसवायै व युग्मप्रसवनादिकं ॥ २२ ॥
 स्त्रीणां प्रसववैक्षत्ये स्त्रीविप्रादिं प्रपूजयेत् ।
 वडवा हस्तिनौ गौर्बा यदि युग्मं प्रस्तुयते ॥ २३ ॥
 विजात्यं विक्षतं वापि षड्हर्मासैर्विर्वियेत वै ।
 विक्षतं वा प्रस्तुयन्ते परचक्रभयं भवेत् ॥ २४ ॥
 होमः प्रस्तुतिवैक्षत्ये जपो विप्रादिपूजनं ।
 यानि यानाव्ययुक्तानि युक्तानि न वहन्ति च ॥ २५ ॥
 आकाशे तूर्यनादाश महायमुपस्थितं ।
 प्रविशन्ति यदा याममलरक्षा सृगपक्षिणः ॥ २६ ॥
 अरक्षं धान्ति वा याम्याः जसं यान्ति खलोङ्गवाः ।
 खलं वा जसजा भान्ति राजहारादिके शिवाः ॥ २७ ॥
 प्रदोषे कुक्कुटो वासे शिवा चार्कोदये भवेत् ।
 एहस्तिपीतः प्रविशेत् क्रव्याहा मूर्ह्वि लौयते ॥ २८ ॥
 मधुरां मच्छिकां कुर्यात् काको मैथुनगो दृशि ।
 प्रासादतोरखोद्यानहारपाकारवेशमनां ॥ २९ ॥
 अनिमित्तन्तु पतनं दृढानां राजमृत्यवे ।
 रजसा वाय धूमेन दिशो यत्र समाकुलाः ॥ ३० ॥

केतूदयोपरागौ च क्षिद्रता शशिसूर्ययोः ।
 ग्रहर्विक्षतिर्यक्त तचापि भयमादिशेत् ॥ १ ॥
 अम्निर्यक्त म हीम्येत स्वस्त्रे चोदकुञ्जकाः ।
 मृतिर्भयं शून्यतादिरुत्पातानां फलभवेत् ॥ २ ॥
 हिजदेवादिपूजाभ्यः शान्तिर्जप्तेस्तु हीमतः ।
 इत्याम्नेये महापुराणे उत्पातशान्तिर्नाम हिष्ठष्ठधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ।

अथ चिष्ट्युग्धिकहिशततमोऽध्यायः ।

—०*०—

देवपूजावैश्वदेवबलिः ।

पुष्कर उवाच । देवपूजादिकां कर्म वस्त्रे चोत्पातमर्दनम् ।
 आपोहिष्टेति तिस्त्रभिः स्नातोऽस्यै विष्णवर्पयेत् ॥ १ ॥
 हिरण्यकर्णा इति च पाद्यस्त्रे तिस्त्रभिर्द्विज ।
 शब्द आपो छाचमनमिदमापोऽभिषेचनं ॥ २ ॥
 रथे अक्षे च तिस्त्रभिर्गन्धं युवेति(१) वस्त्रकं ।
 पुष्यं पुष्यवतीत्येवं धूपन्धूपोसि चाप्यथ ॥ ३ ॥
 तेजोसि शुक्रं हीयं स्यान्नभुपर्कं दधीति च ।
 हिरण्यगर्भं इत्यष्टाष्टुतः प्रोक्ता निवेदने ॥ ४ ॥
 अन्नस्य मनुजश्चेष्ट पानस्य च सुगन्धिनः ।
 चामरव्यजनोपानच्छत्रं यानासने तथा ॥ ५ ॥

(१) गन्धं स्वेतोनि क०, ग०, घ०, ज० च ।

यत् किञ्चिदेवमादि सामाविनिष्ठेण निवेदयेत् ।
 मोरुषन्तु जपेत् स्रुतं तदेव ज्ञुहयात्तथा ॥ ६ ॥
 अर्चाभावे तथा विद्यास्त्वं पूर्णघटे तथा ।
 नहीतीरेऽथ कमले शान्तिः स्याद्विष्णुपूजनात् ॥ ७ ॥
 ततो होमः प्रकार्त्तं व्यो हीप्यमोने विभावसौ ।
 परिसम्भृत्य पर्युश्य परिस्तीर्थं परिस्तरैः ॥ ८ ॥
 सर्वान्नायं समुद्भृत्य ज्ञुहयात् प्रयतस्तः ।
 वासुदेवाय देवाय प्रभवे चान्नयाय च ॥ ९ ॥
 अग्नये चैव सोमाय मित्राय वरुणाय च ।
 इन्द्राय च महाभाग इन्द्राग्निभ्यां तथैव च ॥ १० ॥
 विष्णेभ्यस्त्वैव देवेभ्यः प्रजानां पतये नमः ।
 अनुभव्यै तथा राम धन्वन्तरय एव च ॥ ११ ॥
 वासुदोष्यव्यै ततो देव्यै ततः स्तिष्ठिकतेऽग्नये ।
 सत्तुर्थन्तनामा(१) तु इत्वैतेभ्यो बलिं हरेत् ॥ १२ ॥
 तच्छोपतक्षमभितः पूर्वेणाग्निमतः परम् ।
 अग्नानामपि धर्मज्ञ जर्जनामानि चाप्यथ ॥ १३ ॥
 निरुम्बौ धूमिणीका च अखपन्ती(२) तथैव च ।
 मेघपद्मी(३) च नामानि सर्वेषामेव भार्गव ॥ १४ ॥
 आग्नेयाद्याः क्रमेणाथ ततः गतिषु निच्छिपेत् ।
 नन्दिन्यै च सुभाग्यै च सुमङ्गल्यै च भार्गव ॥ १५ ॥

१ सत्तुर्थीक नामोति पाठः साधुः ।

२ अखपर्णीति ज० ।

३ मेघपर्णीति ज० ।

भद्रकाश्वै ततो दत्ता स्तुषायाच्च तथा अर्थे ।
 हिरण्यकेश्वै च तथा वनस्पतय एव च ॥ १६ ॥
 धर्माधर्ममयो हारे गृहमध्ये भ्रुवाय च ।
 सूत्यवे च वहिर्दयाहरणायोदकाश्वे ॥ १७ ॥
 भूतेभ्यश्च वहिर्दयाच्छरणे धनदाय च ।
 इन्द्रायेन्द्रपुरुषेभ्यो दद्यात् पूर्वेण मानवः ॥ १८ ॥
 यमाय तत् पुरुषेभ्यो दद्याहचिणतस्तथा ।
 वरुणाय तत् पुरुषेभ्यो दद्यात्पश्चिमतस्तथा ॥ १९ ॥
 सोमाय सोमपुरुषेभ्य उदगद्यादनन्तरं ।
 ग्रहणे ग्रहपुरुषेभ्यो मध्ये दद्यात्तथैव च ॥ २० ॥
 आकाशे च तथा चोहौ खण्डिलाय चितो तथा ।
 दिवा दिवाचरेभ्यश्च रात्री रात्रिचरेषु च ॥ २१ ॥
 बलिं वहिस्तथा दद्यात्तायं प्रातस्तु प्रत्यर्ह ।
 पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् प्रातः सायन्क कारयेत् ॥ २२ ॥
 पित्रे तु प्रथमं दद्यात्तपित्रे तदनन्तरम् ।
 प्रपितामहाय तन्माचे पितृमाचे ततोऽप्येत् ॥ २३ ॥
 तथात्रे दक्षिणायेषु कुशेष्वेवं यजेत् पितृन् ।
 इन्द्रवारणवायव्या याम्या वा नैर्जटाय ये ॥ २४ ॥
 ते काकाः प्रतिगृह्णन्तु इमं पिण्डं मयोहृतम् ।
 काकपिण्डन्तु मन्त्रेण शुनः पिण्डं प्रदापयेत् ॥ २५ ॥
 विवस्तः कुले जातौ हौ श्यावशब्दौ(१) शुनो ।
 तेषां पिण्डं प्रदास्यामि पथि रक्षन्तु मे सदा ॥ २६ ॥

(१) श्यामशब्दाविति अ०, अ०, ड० च ।

सौरभेष्यः(१) सर्वहिताः पवित्राः पापनाशनाः(२) ।

प्रतिगृहक्षत्तु मे ग्रासं गावस्त्रैलोक्यमातरः ॥ २७ ॥

योग्रासस्त्र स्वस्थयनं कला भिक्षां प्रदापयेत् ।

अतिधीन्दीनान् पूजयित्वा गृही भुज्जीत च स्थयं ॥ २८ ॥

ॐ भूः स्वाहा ॐ भूवः स्वाहा ॐ स्वः स्वाहा ॐ भूर्भुवः
स्वः स्वाहा ।

ॐ देवक्षतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ पितॄक्षतस्यैन-
सोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ आत्मक्षतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा
ॐ मनुष्क्षतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ एनस एनसोऽव-
यजनमसि स्वाहा । यज्ञाहमेतो विहांशकार यज्ञाविहांसस्य
सर्वस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा अनये स्तिष्ठिते स्वाहा
ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥

विशुपूजावैश्वदेवबलिस्ते कौर्त्तिंतो मया ।

इत्यान्नेये महापुराणे देवपूजावैश्वदेवबलिनार्म चिष्ट्यधिक-
दिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःषष्ठ्यधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—♦♦♦♦—
दिक्पालादिस्तानं ।

अग्निरक्षण । सर्वार्थसाधनं ज्ञानं वक्षे शान्तिकरं शृणु ।

आपयेत्त सरित्तीरे ग्रहान् विष्णुं विचक्षणः ॥ १ ॥

१ सौरभेष्य इति ३०, ४०, ५०, ६० च ।

२ पुष्टराशय इति ३०, ४० च ।

देवास्त्रे अरात्मादी विनाथकयहाहिंते ।
 विद्याधिंनोऽहे गेहे जथकामस्य तीर्थंके ॥ २ ॥
 पद्मिन्दा आपयेकारीं नभीं यस्याः स्त्रेत्तथा ।
 अशीकसविधो आयाज्ञाती थस्या विनेश्यति ॥ ३ ॥
 पुष्टार्थिनाच्च उष्टाढेर पुत्रार्थिनाच्च सागरे ।
 गहसौभाग्यकामानी सर्वेषां विष्णुसविधो ॥ ४ ॥
 वैष्णवे रेवतीपुष्टे सर्वमां द्वानमुच्चमं ।
 द्वानकामस्य सप्ताहम्बूर्बुंसादनं स्मृतं ॥ ५ ॥
 पुनर्वर्वां रीचनाच्च शताङ्गं गुरुणी त्वरं ।
 मधूकं रजनी हे च तगरदागकेशरम् ॥ ६ ॥
 अम्बरीचैव मञ्जिठां मांसीयासकमद्दनैः ।
 प्रियङ्गुसर्वं कुष्ठम्बलाम्ब्राह्मौच्च कुष्ठमं ॥ ७ ॥
 बज्जगव्यं शतुमित्रं उहर्त्तरं द्वानमाचरेत् ।
 मण्डले कर्णिकायाच्च विष्णुं ब्राह्मणमर्वयेत् ॥ ८ ॥
 हक्षेवामि हरं पूर्वं पते पूर्वादिके क्रमात् ।
 लिखेदिन्द्रादिकान्देवान् सामुधान् सहवान्धवान्(१) ॥ ९ ॥
 द्वानमण्डलकान् दिहु कुर्याचैव विदिहु च ।
 विष्णुब्रह्मेशशक्तादींस्तदस्त्राण्यच्चं होमयेत् ॥ १० ॥
 एकैकस्य तष्टशतं समिधस्तु तिलान् धृतं ।
 भद्रः सुभद्रः सिद्धार्थः कलसाः पुष्टिवर्षनाः ॥ ११ ॥
 अमोघसिद्धमानुष्य पर्जन्योऽथ सुदर्शनः
 स्त्रापयेत् घटानेतान् साम्बिरुद्रमहायान् ॥ १२ ॥

१ सहवाहनानिति छ०, ज० च ।

विश्वे देवास्तथा दैत्या वसवी मुनयस्तथा ।
 आवेशयन्तु सुप्रीतास्तथान्या अपि देवताः ॥ १३ ॥
 ओषधीर्णिष्ठिपेत् कुर्भे जयन्तीं विजयां जयां ।
 शतावरीं शतपुर्णा विशुक्रान्तापराजिताम् ॥ १४ ॥
 ज्योतिष्मतीमतिवलाच्छन्दनोशीरकेशरं ।
 कसूरिकाच्च कंपूरं बालकं पदकं त्वचं ॥ १५ ॥
 जातीपलं लवङ्गस्त्रहतिकां पञ्चगव्यकं ।
 भद्रपीठे स्थितं साध्यं खापयेयुर्हिंजा बलात् ॥ १६ ॥
 राजाभिषेकमन्त्रोक्तदेवानां होमकाः पृथक् ।
 पूर्णाहुतिन्तती दत्वा गुरवे दत्तिशां ददेत् ॥ १७ ॥
 इन्द्रोऽभिषिक्तो गुरुणा पुरा दैत्यान् जघान ह ।
 दिक्पालस्त्रानहृथितं संग्रामादौ जयादिकं ॥ १८ ॥
 इत्यान्मेये भद्रापुराणे दिक्पालादिस्त्रानं नाम
 चतुःषष्ठ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋथ पञ्चषष्ठ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

विनायकस्त्रानं ।

पुष्कर उवाच । विनायकोपस्थानां स्नानं सर्वकरं वदे ।
 विनायकः कर्म्मविन्नसिद्धर्थं विनियोजितः ॥ १ ॥
 गणानामाधिपत्ये च केशवेशपितामहैः ।
 स्त्रेवगाहतेऽत्यर्थं जलं मुखांश्च पश्यति ॥ २ ॥

विनायकोपच्छटसु क्रव्यादानधिरोहति ।
 व्रजमानस्तावाकानं मन्यतेऽगुगतम्यरैः ॥ ३ ॥
 विमना विफलारथः संसौदत्यनिमित्ततः ।
 कन्या वरं न चाप्नोति न चापत्यं वराङ्गना ॥ ४ ॥
 आचार्यत्वं श्रोत्रियस न शिष्योऽध्ययनं लभेत् ।
 धनी न लाभमाप्नोति न क्षविष्वं क्षषीबलः ॥ ५ ॥
 राजा राज्यं न चाप्नोति च्छपनन्तस्य कारयेत् ।
 हस्तपुण्याख्युक्त्वौम्बे वैष्णवे भद्रपौठके(१) ॥ ६ ॥
 गोरसर्षपकल्पे न साज्येनोक्तादितस्य च(२) ।
 सर्वैषधैः सर्वगम्भैः प्रलिपश्चिरसस्तावा ॥ ७ ॥
 चतुर्भिः कलसैः खानम्भेषु सर्वैषधौः चिपेत् ।
 अस्तस्यानाहजस्यानाहल्मीकात् सङ्गमाच्छ्रद्धात् ॥ ८ ॥
 वृत्तिकां रोचनाङ्गम्बङ्गुरगुलुम्भेषु निच्छिपेत् ।
 सहस्राच्चं यतधारम्भिभिः पावनं क्षतम् ॥ ९ ॥
 तेन त्वामभिषिद्धामि पावमान्यः(३) पुनर्नु ते ।
 भगव्ये वरुणो राजा भगं सूर्योऽवृहस्तिः ॥ १० ॥
 भगमिन्द्रस वायुश्च भगं सप्तर्षयो दद्दुः ।
 यत्ते केशेषु दीर्भाग्यं सौमन्ते यज्ञं मूर्हन्नि ॥ ११ ॥
 ललाटे कर्णयोरक्षोरापस्तद्भ्रन्तु सर्वदा ।
 दर्भपिष्वलिमादाय वामहस्ते ततो गुहः ॥ १२ ॥

१ इति पुण्याच्छ्रुत्सौम्बवैष्णवेषु श्लभेषु चेति च०, अ० ४ ।

२ साज्येनासादितस्य चेति च०, अ० ४ ।

३ इतमा आप इति च०, अ० ४ ।

स्नातस्य सार्वपत्सैलं शुवेणीडुम्बरेण च ।
 जुहुयाम् इनि कुशान् सव्येन परिगृह्णा च ॥ १३ ॥
 मित्रं सच्चित्तश्वैव तथा शालककण्ठकौ ।
 कुषाण्डो राजपुत्रश्च एतैः स्वाहासमन्वितैः ॥ १४ ॥
 नामभिर्बलिमन्वैश्च नमस्कारसमन्वितैः (१) ।
 दद्याच्चतुष्यथे शूर्पे कुशानास्तीर्थं सर्वतः ॥ १५ ॥
 क्षताक्षतांस्तण्डुलांश्च पलस्तौदनमेव च ।
 मत्स्याग्न्यज्ञांस्तथैवामान् पुष्यं चित्रं सुरां त्रिधा ॥ १६ ॥
 मूलकं पूरिकां पूर्णांस्तथैवेण्डविकास्तजः ।
 दध्यन्वं पायसं पिष्टं मोदकं गुडमर्पयेत् ॥ १७ ॥
 विनायकस्य जननोमुपतिष्ठेत्तोऽन्विकारा ।
 दूर्बासर्वपुष्याणां दत्तार्थं पूर्णमञ्जलिं ॥ १८ ॥
 रूपं देहि यथो देहि सौभाग्यं सुभगे मम ।
 पुच्छं देहि धनं देहि सर्वान् कामांश्च देहि मे ॥ १९ ॥
 भोजयेद्वास्त्राणांस्तद्याहस्त्रयुग्मं गुरोरपि ।
 विनायकं ग्रहान्प्राचींश्चियं कर्मफलं लभेत् ॥ २० ॥
 इत्यानेये महापुराणे विनायकस्त्रानं नाम पञ्चषष्ठ्यघिक-
 हिष्ठततमोऽध्यायः ।

१ वषट्कारसमन्वितैरिति घ०, च०, ज०, ढ० च ।

अथ षट्षष्ठिग्रधिकदिशततमोऽध्यायः ॥

—०*०—

स्वाहेष्वरस्तानलक्ष्मीठिहोमादयः ।

पुष्कर उवाच । स्त्रां माहेश्वरं वस्त्रे राजादेव्यवर्णनम् ।

दानवेन्द्राय बलये यज्ञगादोश्नाः पुरा ॥ १ ॥

भास्त्ररेत्नुदिते योठे प्रातः संस्नापयेद षट्टैः ।

ॐ नमो भगवते रुद्राय च बलाय च पाण्डुरोचितभस्मातुलिपि-
गात्राय । तद्यथा जय जय सर्वान् शत्रून्मूकस्य कलहविप्रहवि-
वादेषु भज्य ।

ॐ मथ मथ सर्वपथिकान् योसौ युगालकासे दिखदति इमां
पूजां रौद्रमूर्तिः सहस्रांशुः शक्तः स ते रक्षतु जीवितं ।
सम्बर्त्तकामितुल्यस्त्र चिपुरालकरः शिवः ।

सर्वदेवमयः सोपि तव रक्षतु जीवितं लिखि लिखि खिलि स्त्राहा ॥

एवं स्त्रातस्तु मन्त्रे य चुह्यात्तिलतण्डुक्षम् ॥ २ ॥

पञ्चास्तैस्तु संस्नाप्य पूजयेच्छूलपाणिनं ।

स्त्रानान्यन्यानि वक्ष्यामि सर्वदा विजयाय ते ॥ ३ ॥

स्त्रानं दृतेन कथितमायुष्यवर्णनं परम् ।

गोमयेन च लक्ष्मीः स्वाहोमूले णाघमर्हनम् ॥ ४ ॥

क्षीरेण बलबुद्धिः स्वाहाभा लक्ष्मीविवर्णनं ।

कुशोदकेन पापालः पञ्चगव्येन सर्वभाक् ॥ ५ ॥

शतमूलेन सर्वास्तिर्गेश्वरोदकतोऽघजित् ।

पलाशविलक्षकमलकुशस्त्रानन्तु सर्वदं ॥ ६ ॥
 वचा हरिद्रे हे मुखं स्त्रानं रक्षोहणं परं ।
 आयुष्यच्च यशस्यच्च धर्ममेधाविवर्जनम् ॥ ७ ॥
 हैमाद्विष्वैव माङ्गल्यं रूप्यताम्बोदकैस्तथा ।
 रबोदकैसु विजयः सौभाग्यं सर्वगम्भकैः ॥ ८ ॥
 फलाद्विष्वै तस्मारोग्यं धाचग्निः परमां श्रियम् ।
 तिलसिंहार्थकैलं त्वीः सौभाग्यच्च प्रियङ्कुण्डा ॥ ९ ॥
 पश्चोत्पलकादम्बै श्रीर्वलं बलाद्रुमोदकैः ।
 विष्णुपादोदकस्त्रानं सर्वस्त्रानेभ्य उत्तमम् ॥ १० ॥
 एकाकौ एककामायेत्येकोर्कै^(१) विधिवच्चरेत् ।
 अक्रम्यतिस्त्रक्तेन प्रबन्धोयान् मणिं करे ॥ ११ ॥
 कुष्ठपाठा वचा शुण्ठो शङ्खलोहादिको मणिः ।
 सर्वेषामेवकामानामीश्वरो भगवान् हरिः ॥ १२ ॥
 तस्य संपूजनादेव सर्वान्कामान् समश्चुते ।
 स्त्रापयित्वा दृतच्छैर्देः पूजयित्वा च पित्तहा ॥ १३ ॥
 पञ्चमुद्गवलिन्दत्वा अतिसारात् प्रसुच्यते ।
 पञ्चगव्येन संस्त्राप्य वातव्याधिं विनाशयेत् ॥ १४ ॥
 हिञ्चेहस्तपनात् स्त्रेष्वरोगहा चातिपूजया ।
 दृतं तैलं तथा चौद्रं स्त्रानन्तु त्रिरसं परं ॥ १५ ॥
 स्त्रानं दृताम्बु हिञ्चेहं समलं दृततैलकाम् ।
 चौद्रमिश्चुरसं चौरं स्त्रानं चिमधुरं चृतम् ॥ १६ ॥
 दृतमिश्चुरसं तैलं चौद्रच्च त्रिरसं श्रिये ।

^१ यवकामायेकोर्कैस्त्रिपति क०, द० च ।

अनुलेपस्त्रिशक्तसु कर्पूरोशौरचन्दनैः ॥ १७ ॥
 चन्दनागुरुकर्पूरचन्दगदैः सकुडुमैः ।
 पश्चानुलेपनं विष्णोः सर्वकामफलप्रदं ॥ १८ ॥
 त्रिसुगन्धस्त्र कर्पूरं तथा चन्दनकुडुमैः ।
 सूगदर्पं सकर्पूरं मलयं सर्वकामदम् ॥ १९ ॥
 जातीफलं सकर्पूरं चन्दनस्त्र चिशीतकम् ।
 पीतानि श्लावर्णानि तथा श्लानि भार्गव ॥ २० ॥
 छाणानि चैव रक्तानि पश्चवर्णानि निर्दिशेत् ।
 उत्तलं पश्चजाती च चिशीतं हरियूजने ॥ २१ ॥
 कुडुमं रक्तपद्मानि चिरक्तं रक्तमुत्पलं ।
 धूपहीपादिभिः प्राच्यं विष्णुं शान्तिर्भवेदृष्टां ॥ २२ ॥
 चतुरस्त्रकरे कुण्डे ब्राह्मणाशाष शोषण ।
 सत्त्वान्नेमहोटिहोमन्तिक्षाययवधान्यकैः ॥ २३ ॥
 यहानभ्यर्थं गायत्रा सर्वशान्तिः क्रमाङ्गवेत् ।
 इत्यानेये महापुराणे माहेश्वरस्त्रानस्त्रकोटिहोमाद्यो नाम
 नट्स्त्रघ्निकहिशततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तषष्ठ्यग्निकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

नौराजनाविधिः ।

पुण्कर उवाच । कर्म सांवत्सरं राज्ञां जन्मर्त्त्वं पूजयेत्त तं ।
 मासि मासि च संक्रान्तो सूर्यसोमादिवताः ॥ १ ॥

अगस्यस्योदयेऽगस्यस्त्रातुर्मास्यं हरिं यजेत् ।
 शयनोत्थापने पञ्चदिनं कुर्यात्समुत्सवम् ॥ २ ॥
 प्रोष्ठपादे सिते पञ्चे प्रतिपत्प्रभृतिक्रमात् ।
 शिविरात् पूर्वदिवभागे शक्रार्थं भवनच्छरेत् ॥ ३ ॥
 तत्र शक्राध्वं खाप्य शचीं शक्रच्च पूजयेत् ।
 अष्टम्यां वाद्यघोषेण तान्तु यथि॑ प्रवेशयेत् ॥ ४ ॥
 एकादशां सोपवासो हादशां केतुसुत्थितम् ।
 यजेहस्तादिसंबोतं घटस्यां(१) सुरपं शचीं ॥ ५ ॥
 वर्षसेन्द्र जिताभिव्रतं वृचहन् पाकशासन ।
 देव देव महाभाग त्वं हि भूमिष्ठतां गतः ॥ ६ ॥
 त्वं प्रभुः शाश्वतस्यैव सर्वभूतहिते रतः ।
 अनम्लतेजा वै राजो यशोजयविवर्जनः ॥ ७ ॥
 तेजस्ते वर्द्धन्त्वे ते देवाः शक्रः सुवृष्टिकृत् ।
 ब्रह्मविशुमहेशास्य कार्त्तिकेयो विनायकः ॥ ८ ॥
 आदित्या वसवो रुद्राः साध्यास्य ऋगवो दिशः ।
 मरुहणा लोकपाला यहा यज्ञाद्विनिक्षणाः ॥ ९ ॥
 समुद्रा श्रीर्मही गौरी चण्डिका च सरस्ततौ ।
 प्रवर्त्तयन्तु ते तेजो जय शक्र शचीपते ॥ १० ॥
 तत्र चापि जयान्त्रित्यं मम सम्प्रवतां शुभं ।
 प्रसौद राज्ञां विप्राणां प्रजानामपि सर्वशः ॥ ११ ॥
 भवत्प्रसादात् पृथिवी नित्यं शस्यवती भवेत् ।
 शिवं भवतु निर्विज्ञं शाम्यन्तामीतयो ऋशं ॥ १२ ॥

१ पठस्यमिति क०, ग०, छ०, ज०, ढ० च ।

मन्त्रेष्ट्रं समभ्यर्थं जितभूः सर्वं माप्नुयात् ।
 भद्रकालीं पठे लिख्य पूजयेदास्त्रिने जये ॥ १३ ॥
 शुक्रपते तस्मात्प्रामाण्युधं कार्युकं धजम् ।
 छब्दं राजलिङ्गानि शस्त्राद्यं कुम्हमादिभिः ॥ १४ ॥
 जाप्रविधि बलिन्दव्याघ्रहितोयेऽङ्गि पुनर्यजेत् ।
 भद्रकालि महाकालि हुर्गे दुर्गार्त्तिहारिभिः ॥ १५ ॥
 दैत्योक्त्यविजये चण्डि मम शान्तौ जये भव ।
 नौराजनविधिं वस्ते ऐशान्याकम्हिरं चरेत् ॥ १६ ॥
 तोरणचितयं तत्र गृहे देवान् यजेत् सदा ।
 चित्रान्त्यक्षायदा स्नातिं सविता प्रतिपद्यते ॥ १७ ॥
 ततः प्रभृति कर्त्तव्यं यावत् स्नातो रविः स्तिः ।
 ब्रह्मा विष्णुष्व शशुष्व शक्रस्वैवामलानिश्चौ ॥ १८ ॥
 विनायकः कुमारस्व वहणी धनदी यमः ।
 विश्वे देवा वै अवसो गजाश्चाष्टौ च तान् यजेत् ॥ १९ ॥
 कुम्हदैरावणो पश्चः पुर्वदन्तस्व वामनः ।
 सुप्रतीकोऽच्छनो नौलः पूजा कार्या गृहादिके ॥ २० ॥
 पुरीधा शुद्धयादाद्यं समिक्षिद्वार्थकं तिस्ता: ।
 कुम्भा अष्टौ पूजिताच्च तैः स्नायाश्वगजोक्तमाः ॥ २१ ॥
 अखाः स्नाया ददेत् पिण्डान् ततो हि प्रथमं गजान् ।
 निष्क्रामयेत्तीरण्यस्तु गोपुरादि(१) न लक्ष्येत् ॥ २२ ॥
 विक्रमेयुस्ततः सर्वे राजलिङ्गं गृहे वजेत् ।

१ ग्रेहरादीति क०।

वारुणे वरुणं प्राचीं रात्रौ भूतबलिं ददेत् ॥ २३ ॥
 विशाखायां^(१) गते सूर्ये आश्रमे निवसेद्वृपः ।
 अलङ्कुर्यादिने तस्मिन् वाहनन्तु विशेषतः ॥ २४ ॥
 पूजिता राजसिङ्गास्य कर्त्तव्या नरहस्तगाः ।
 हस्तिनन्तुरगं छवं खङ्गं चापच्च दुन्दुभिम् ॥ २५ ॥
 ध्वं पताकां धर्मज्ञ कालज्ञस्वभिमन्त्रयेत् ।
 अभिभन्नत ततः सर्वान् कुर्यात् कुञ्चरधूर्गतान् ॥ २६ ॥
 कुञ्चरोपरिगौ स्यातां सांबक्षरपुरोहितौ ।
 मनिक्रिय समारह्य तोरणेन विनिर्गमेत् ॥ २७ ॥
 निष्क्रिय नागमारह्य तोरणेनाथ निर्गमेत् ।
 बलिं विभजत् विधिवद्राजा कुञ्चरधूर्गतः ॥ २८ ॥
 उम्मूकानान्तु निचयमादौपितदिग्न्तरं ।
 राजा प्रदक्षिणं कुर्यात्तीन् वारान् सुसमाहितः ॥ २९ ॥
 चतुरङ्गबलोपेतः सर्वसैन्येन नादयन् ।
 एवं कल्पा गृह्णं गच्छे द्विसर्जितजलाञ्जलिः ॥ ३० ॥
 शान्तिर्वाराजनाख्येयं हृष्टये रिपुमर्हन्तौ ।
 इत्याम्ने ये महापुराणे नौराजनाविधिर्नामि सप्तष्ठविधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ।

१ विशाखान्तिका०, ४० च ।

अथाष्टृगदिव्यततमोऽध्यायः ।

—०५०—

छवादिमव्यादयः ।

पुर्कर उवाच । छवादिमग्नानवस्थाभिस्ततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वर्णस्य च ॥ १ ॥

सूर्यस्य च प्रभावेन वर्षस्य त्वं महामते ।

पाञ्चराभप्रतीकाश हिमकुन्देन्दुसुप्रभ ॥ २ ॥

यद्याम्बृद्ध्यादयते शिवायैनां वसुभरां ।

तथाच्चादय राजानां विजयारोग्यवृद्धये ॥ ३ ॥

गम्भीर्कुलजातस्वर्णं माभूयाः कुलदूषकः ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्येन सोमस्य वर्णस्य च ॥ ४ ॥

प्रभावाच्च हुताशस्य वर्षस्य त्वं सुरङ्गम ।

तेजसा चैव सूर्यस्य मुनीनां तपसा तथा ॥ ५ ॥

रुद्रस्य ब्रह्मचर्येण पवनस्य बलेन च ।

आर त्वं राजपुत्रोऽसि कौस्तुभन्तु मणिं आर ॥ ६ ॥

यां गतिं ब्रह्महा गच्छेत् पितृहा मातृहा तथा ।

भूम्यर्थेऽनृतवाही च अवियस्य पराञ्चुखः ॥ ७ ॥

ब्रजेस्वत्तां गतिं चिप्रं मा तत् पापं भवेत्तत ।

विकृतिं मापगच्छेस्वर्णं युद्धेऽध्वनि तुरङ्गम ॥ ८ ॥

विपूर्विनिन्नन् समरे सह भर्त्ता सुखी भव ।

शक्रकेतो महावीर्यः सुवर्णस्वामुपाचितः ॥ ९ ॥

पतविराह्वैनतेयस्तथा नारायणध्वजः ।

काश्यपेयोऽमृताहर्त्ता नागारिविष्णुवाहनः ॥ १० ॥
 अप्रभेयो दुराधर्षो रणे देवारिसूहनः ।
 महाबलो महावेगो महाकायोऽमृताधनः ॥ ११ ॥
 गहनामारुतगतिस्त्रव्यि सत्रिहितः स्थितः ।
 विष्णुना देवदेवेन शक्रार्थं स्थापितो ज्ञासि ॥ १२ ॥
 जयाय भव मे नित्यं हृष्टयेऽथ बलस्य च ।
 साखवर्मीयुधान्योधानुज्ञास्माकं रिपून्दह ॥ १३ ॥
 कुमुदैरावणी पद्मः पुष्पदन्तोऽथ वामनः ।
 सुप्रतीकोऽच्छनो नील एतेऽष्टौ देवयोनयः ॥ १४ ॥
 तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च बलान्यष्टौ समाच्छिताः ।
 भट्टो भन्दो लग्नैव गजः संकीर्णं एव च ॥ १५ ॥
 वने वने प्रसूतास्ते स्मरयोनिं महागजाः ।
 पान्तु त्वां वसवो रुद्रा आदित्याः समदद्धशाः ॥ १६ ॥
 भर्त्तारं रक्ष नागेन्द्रं समयः परिपाल्यतां ।
 ऐरावताधिरूढसु वज्रहस्तः शतक्रतुः ॥ १७ ॥
 षुष्ठतोऽनुगतस्त्वैष रक्षतु त्वां स देवराट् ।
 अवाप्नुहि जयं युद्धे सुखैव सदा त्रज ॥ १८ ॥
 अवाप्नुहि बलैव ऐरावतसमं युधि ।
 श्रीस्ते सोमाइलं विष्णोस्तेजः सूर्याङ्गवोऽनिलात् ॥ १९ ॥
 स्तैर्यं गिरेर्जयं रुद्रादृशो देवात् पुरन्दरात् ।
 युद्धे रक्षन्तु नागास्त्वां दिशश्च सह दैवतैः ॥ २० ॥
 अश्विनौ सह गन्धवैः पान्तु त्वां सर्वतो दिशः ।
 मनवो वसवो रुद्रा वायुः सोमो महर्षयः ॥ २१ ॥

नागकिन्नरगन्धर्वयस्तभूतगणा ग्रहाः ।
 प्रमद्यासु सहादित्यैभूंते शो मादभिः सह ॥ २२ ॥
 शक्तः सेनापतिः स्तम्भो वस्त्रणशाश्रितस्त्रयि ।
 प्रदहन्तु रिषुन् सर्वान् राजा विजयमच्छतु ॥ २३ ॥
 यानि प्रयुक्तान्यरिभिर्भूषणानि समस्ततः ।
 पतन्तु तव शत्रूणां हतानि तव तेजसा ॥ २४ ॥
 कालमेमिवधे यहत् युद्धे चिपुरघातने ।
 हिरण्यकशिपोर्युद्धे वधे सर्वासुरेषु च ॥ २५ ॥
 शोभितासि तथैवाद्य शोभस्त समर्थं स्मर ।
 नौलखेताभिमान्दृष्टा नश्शत्वाश्च नृपारयः ॥ २६ ॥
 व्याधिभिर्विधैर्चीरैः शस्त्रै च युधि निर्मिताः ।
 पूतना रेवती लेखा कालरात्रीति पठते ॥ २७ ॥
 हहन्त्वाश्च रिषुन् सर्वान्पताके त्वामुपाश्रिताः ।
 सर्वमेधे महायज्ञे देवदेवेन शूलिना ॥ २८ ॥
 शर्वेण जगत्सैव सारेण त्वं विनिर्मितः ।
 नन्दकस्यापरां मूर्च्छिं स्मर शत्रुनिवर्हण ॥ २९ ॥
 नौलोत्पलदलश्याम लक्षण दुःखप्रनाशन ।
 असिर्विशसनः स्त्रङ्गस्तीक्ष्णधारो दुरासदः ॥ ३० ॥
 श्रीगर्भो विजयसैव धर्मपालस्त्रैव च ।
 इत्यष्टो तव नामानि पुरोक्तानि स्त्रयश्चुवा ॥ ३१ ॥
 नक्षत्रं तत्त्विका तुभ्यं गुरुदेवो महेश्वरः ।
 हिरण्यस्त्र शरीरन्ते देवतन्ते जनार्दनः ॥ ३२ ॥
 राजानं रक्ष निस्त्रिंश्च सबलं सपुरन्तथा ।

पिता पितामहो देवः स त्वं पालय सर्वदा ॥ ३३ ॥
 शम्भुप्रदस्त्वं समरे वर्मन् सैन्ये यशोऽस्य मे ।
 रक्ष मां रक्षणीयोऽहत्तवानघ नभोऽस्तु ते ॥ ३४ ॥
 दुन्दुभे त्वं सपदानां धीषाहृदयकम्पनः ।
 भव भूमिपसैन्यानां यथा विजयवर्षनः ॥ ३५ ॥
 यथा जीमूतधीषेण द्वृष्टिस्त वरवारणाः ।
 तथास्तु तत्र शब्देन इष्ठोऽस्माकं मुदावह ॥ ३६ ॥
 यथा जीमूतशब्देन स्त्रीणां त्रासोऽभिजायते ।
 तथा तु तत्र शब्देन चस्तन्त्रस्त्रहिषो रणे ॥ ३७ ॥
 मन्त्रैः सदाच्च नोयास्ते योजनौया जयादिषु ।
 शृतकम्बलविष्णादेस्त्रभिषेकस्त्र वत्सरे ॥ ३८ ॥
 राज्ञोऽभिषेकः कर्त्तव्यो दैवत्ज्ञेन पुरोधसा ।
 इत्याग्नेये महापुराणे हचादिमन्त्राद्यः नामाष्टव्यधिक-
 द्विशततमोऽव्यायः ।
